

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dr. Rıza Nur

CUMHURİYET DEVRİNİN PERDE ARKASI

(1923-1933)

2. Baskı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Örgün Yayınevi
Kültür Dizisi

ISBN: 978 - 975 - 7651 - 61 - 1

Nurer UĞURLU tarafından hazırlanmıştır

Editör : Ö. Andaç Uğurlu
Birinci Baskı : 2007
İkinci Baskı : Haziran 2010
Baskı - Cilt : Yaylacık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tlf.: (0212) 612 58 60 Faks: (0212) 612 42 02

ÖRGÜN YAYINEVİ

Nuruosmaniye Cad. No: 28 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tlf.: (0212) 526 37 34 - 527 39 49 Faks: (0212) 526 37 34

Dr. Rıza Nur

**CUMHURİYET DEVRİNİN
PERDE ARKASI
1923 - 1933**

ÖRGÜN YAYINEVİ

Dr. RIZA NUR

1878 (1294)'de Sinop'ta doğdu. Kunduracı İmamoğlu Mahmut Zeki Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sinop İbtidai Mektebi Rüştîyesi ve İstanbul'da Soğukçeşme Askerî Rüştîyesinde tamamladıktan sonra Kuleli Askerî İdadisinden mezun oldu. 1895'te Askerî Tıbbiye Mektebine girdi. 1901'de Tabib Yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirmesiyle bir yıl Gülhane'de stajyer olarak çalıştı ve sonra da cerrahi ve ortopedi dallarında uzmanlık için Gülhane'de alıkonuldu. Uzmanlığını tamamladıktan sonra Haydarpaşa Tıp Fakültesinde Müderris Muavinliğine atandı. Binbaşılığa yükseltildi. Arnavutluk Harekâtında Mürettep Kordunun Sağlık işlerine memur edilerek İşkodra'da görevlendirildi. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından (23 Temmuz 1908) sonra Osmanlı Mebusan Meclisinin I'inci Dönemi için 4.2.1909'da yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkası adayı olarak Sinop'tan milletvekili seçildi. Kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Fırkasına karşı yürütülen muhalefete katılarak Osmanlı Ahrar Fırkasını destekledi. 31 Mart (13 Nisan 1909) Ayaklanmasından sonra tutuklanacağını anlayarak Mısır'a kaçtı. Yurda dönüşünde 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kurucuları arasında yer aldı. 1912 seçimlerinden sonra bu fırkadan da ayrılarak kişisel muhalefetine devam etti. 23 Ocak 1913'teki Babıâli baskınından sonra tıp ihtisası gerekçesiyle Paris'e gönderildi. Fransa ve Mısır'da yaşamını sürdürdü. Birinci Dünya Savaşı mütarekesinden sonra yurda döndü.

İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için 21 Ocak 1920'de yapılan seçimde Sinop Milletvekili olarak Meclise katıldı. Meclisin feshinden sonra 2 Nisanda Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. İcra Vekilleri Heyeti için 4 Mayıs 1920'de yapılan ilk seçimde Maarif Vekilliğine getirildi. Bekir Sami Bey'in izinli olduğu sırada 9 - 31 Mayıs 1920 arası Hariciye Vekilliğine Vekâlet etti. 4 Aralık 1920'de Rusya ile anlaşma için Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Başkanlığında Moskova'ya gönderilen heyette yer aldı. 1 Mart 1921'de Afganistan, 16 Martta Rusya ile Dostluk Antlaşmalarının imzasından sonra Mayıs 1921'de Ankara'ya döndü. 24 Aralık 1921'de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili oldu. Türkiye - Ukrayna arasında 2 Ocak 1922'de Ankara'da imzalanan ve 16 Martta 206 sayılı Kanunla kabul ve onanmış olan Dostluk Antlaşmasının onanmış metinlerinin alınp verilmesine memur edilen heyetle Ukrayna'ya gitti. 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı İcra Vekillerinin Seçimi Kanununa göre İcra Vekilleri Heyeti için yapılan seçimde Sıhhiye Vekâletine yeni bir atama yapılmaması nedeniyle 18 Eylülde görevinden çekildi ise de 25 Eylül 1922'de yeniden seçildi.

Lozan Barış Konferansı için İsmet Paşa'nın Başkanlığında oluşturulan Heyete II'nci Delege olarak 3 Kasım 1922'de birlikte Lozan'a gitti. Konferansın 1923 Şubat başında kesilmesi üzerine Ankara'ya döndü ise de 14 Nisan 1923'te heyetle birlikte yeniden Lozan'a giderek 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Konferansını İsmet Paşa ve Hasan (Saka) Bey (Trabzon) ile birlikte imza etti. Dönem içinde 18'i gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 47 konuşma yaptı. 1 soru önergesi verdi. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık Tevcihine Dair, arkadaşları ile birlikte önerisi, 5 Ağustos 1921'de 144 sayılı Kanun olarak kabul edildi.

II'nci Dönemde Sinop'tan tekrar milletvekili seçildi. 14 Ağustos 1923'te Ali Fethi (Okyar) Bey (İstanbul) Başkanlığında kurulan

İcra Vekilleri Heyetinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili oldu. 23 Ağustos 1923 Birleşiminde Lozan Konferansındaki hizmetinden dolayı teşekkür edilmesi kararlaştırıldı. Fethi Bey'in 27 Ekim 1923'te istifasıyla vekâlet görevi sona erdi. Cumhuriyetin ilânından sonra 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa Kabinesinde yer almadı.

Atatürk'e suikast girişimi (14 Haziran 1926) olayından sonra siyasî hayattan çekilerek Fransa'ya gitti. 1933'te Mısır'a geçti. Beş yıl İskenderiye'de kaldı. Evvelce Paris'te başladığı Türkoloji çalışmalarına Mısır'da da devam etti. "Türk Birlik Revüsü" adında bir dergiyi sekiz sayı yayımladı. 1938 sonunda yurda döndü. Tanrı Dağı Dergisini çıkardı. Ölümünden 25 yıl sonra yayımlanmak üzere 4 Haziran 1935'te Londra'da "British Museum" Kitaplığına bıraktığı, anıları (Hayat ve Hatıratım) adıyla 1967 - 1968'de dört cilt olarak yayınlandı. Müze Kitaplığına bıraktığı dört yazma eser arasındaki "Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı, Paris 1929" eserinde, başından sonuna kadar katıldığı ve sorumluluklar yüklendiği Millî Mücadele ve arkadaşları hakkındaki düşüncelerini yansıttı. 8 Eylül 1942'de İstanbul'da öldü. Evli olup çocuğu yoktu.

Eserleri :

1. Serveti Şahane ve Hakkı Millet, İstanbul, 1324 - (1908).
2. Meclisi Mebusan'da Fırkalar, İstanbul, 1325 - (1909).
3. Tıbbiye Hayatından, İstanbul, 1327 - (1911).
4. Cemiyeti Hafiye, İstanbul, 1330 - (1914).
5. İennî Hitan, İstanbul, 1332 - (1916).
6. Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü, İstanbul, 1335 - (1919).
7. Gurbet Dağarcığı, Mısır, 1919.
8. Samson ve Dalila, Sinop, 1921.

9. Janet'in Düğünü, Sinop, 1921.
10. Türk Tarihi, 12 cilt, İstanbul, 1924 - 1926.
11. Şecere-i Türk, İstanbul, 1925.
12. Uğuzname, 1926.
13. Hayat ve Hatıratım, Paris, 1929.
14. Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı, Paris 1929.
15. Hilal'in Tarihi, 1933.
16. Şehname ve Firdevsî, 1934.
17. Namık Kemal, 1936.
18. Hücumlara Cevaplar, 1941.

*Türk Parlâmento Tarihi,
TBMM Vakfı Yayınları,
Ankara 1974*

Cumhuriyet devrinde milletin, devletin iyilik ve kötülüğüne dair benim hiçbir dahlim yoktur. Yalnız meb'usum, ona da devam etmiyorum. Aldığım ve kaydettiğim haberler de sade meb'usluk sayesinde. İlk zamanlarda kâh da İsmet'in, Mustafa Kemal'in ağzından. İki yıl sonra, büsbütün uzaktan ve kulaktan...

Vapur İnebolu'ya geldiği vakit, oranın memurlarından geldiler, Cumhuriyet ilân edildiğini, Mustafa Kemal'in Cumhurreisi, İsmet'in Başvekil olduğunu söylediler. Bana da İsmet'ten şifre olmayarak şu telgraf çekilmiş. Onu getirmişler:

"Sinop Meb'usu Muhterem Doktor Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine,

Cumhuriyetin terakisi ve vatanın dahilen ve haricen selâbet ve itilâsı, Doktor Rıza Nur gibi nâdir evlâdı vatanın istinadına müftakırdır. Bu kanaatim, Lozan'da ve Hey'et-i Vekilede arkadaşlığımız zamanından daha sağlam ve samimidir. Mezuniyetiniz zamanının hitamına muntazırım. Daima muhabbet ve müzaheretinize arz-ı ihtiyaç ederim. Bilhassa gözlerinizden öperim kardeşim.

İSMET"

Büyük medihli telgraf, derhal beni kuşkulandırdı. Malımı bilirim, huyu müthiştir. Methedince, fenalık etmiştir ve edecektir. Methi ne kadar çoksa, ettiği fenalık da o kadar çok olduğuna hükmetmek lâzımdır. Meselâ: "Sağlam ve samimidir" diyor. Çü-

r k ve gayri samimidir. Adam bizi Hey’et-i Vekileden atmıştır. Buna en maddî, en iyi delil bu. Daha diyecek var mı? Ama almaz, i i dışı başka adamdır. Benim mezuniyet almamdan da telgrafında istifade ediyor. Almasa idim de, başka vesile bulurdu...

Lâtife bo andıktan sonra İstanbul’a gelince, derhal haremimi  a ırtmıştır. Ona söylediği şeyler arasında  u da vardır: “Hey’et-i Vekile intihap edilirken Gazi, Rıza Nur Bey’i yine listeye koydu. İsmet olmaz dedi. Gazi ve ben ısrar ettik. İsmet de ısrar etti, onunla çalışmam dedi. Gazi canım Rıza Nur bu kadar arkadaşınız, bu kadar hizmet etti. Sonra yüzüne nasıl bakarız dedi. İsmet “Olmaz, siz bana bırakın, ben onu idare ederim” dedi.

Fakat mes’ele bu kadar değildir. Daha i  yüzü vardır. İsmet, Mustafa Kemal’in reyine muhalif asla bir şey yapamaz. Onlar evvelce İsmet’le ba ba a listeyi yapmışlardır. Mustafa Kemal benim için ben Rıza Nur’u korum, sen isteme demiştir. İkisi de beni isteyemezlerdi. Lâtife’nin hikâye ettiği şey, hamamın namuslu gösterilmesi  eklinededir. Artık, devlet kurulmuş. Mühim i ler yok zannediyorlar. Saha açık, artık zevk ve safa, vurgun, favoritizm, asma, kesme d rt nala gidecek. Bu i ler benimle olmaz. Onu onlar pek iyi bilirler. Hem artık İsmet beni suyu emilmi , posa kalmış zan farzetmiştir. Posayı attı.

Vapurda miralay bir asker doktor vardı. Mektepte benden iki sınıf a a ı idi. Yanıma geldi. Bana dert yanma a başladı:

“Mustafa Kemal ve İsmet pek haris adamlardır. Şimdi cumhuriyet de yapıp, devletin başına çöktüler. Milleti inim inim inleteceklerdir” dedi. Bu doktor g r   l  adammı . Devam etti:

“Sizi elbet istemezler, fakat herkesin ümidi sizdedir. Herkes diyor ki, Rıza Nur nasıl İttihatcılarının ve İtil fcılarının foyalarını meydana koyup, bellerini kırdı ise, bunları da yine o rezil edip yıkacaktır” dedi.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (1924)

Bu söze cevap vermedim. Birçok tereddütten sonra henüz almış olduğum İsmet'in bu telgrafını çıkarıp gösterdim. Okudu.

"Bu doğrudur ama, samimi değildir. Siz onlar gibi değilsiniz. Sizi istemezler" dedi. Hakkı var...

Ben de yine İnebolu'dan Mustafa Kemal'e ve İsmet'e Cumhuriyet ve yeni mevkilerini tebrik eder birer telgraf çektim. İsmet derhal cevap verdi, diğeri vermedi.

Sinop'a geldik, istirahat ettim. Türk Tarihi müsveddelerini aldım, uğraştım. Tâ çok yıllardan beri hayâlini kurduğum kütüphaneyi yapmağa teşebbüs ettim. Nihayet İstanbul'a döndüm. Halâ merak ediyorum. Beni ilk hangisi attı. Çünkü Mustafa Kemal son zamanlarda bana çok ısınmıştı. Riayet ediyor, samimiyet gösteriyordu.. İsmet'e bir mektup yazdım. Gazi'nin tebriki-me cevap vermediğini, teveccühünden galiba düşmüş olduğum-

İsmet Paşa ile Dr. Rıza Nur Lozan'da

mu yazdım. Derhal Mustafa Kemal'den şu telgrafı, İsmet'ten de şu mektubu aldım:

"İstanbul'da Sinop Meb'usu Rıza Nur Bey'e,
İsmet Paşa hazretlerine olan mektubunuzu okudum. Muhabbet ve istifsarınıza teşekkür ederim. İnebolu'dan tarafınızdan telgraf aldığımı hatırlamıyorum. Sıhhatimiz iyidir. Gözlerinden öperim.

Gazi Mustafa Kemal"

İsmet'in mektubu:

"Kardeşim Rıza Nur,

Mektubunuzu aldım. Beni ihya ediyorsun. Çok teşekkür ederim kardeşim. Ankara'ya geleceğini yazdığına göre, yazmak is-

tediğim birçok şeyleri yazmıyorum. Maahazâ, Adnan Bey'den sordum. Teehhür ederse mufassal yazacağım.

Reşid Bey için üzülmeye kardeşim. Şerefeddin Mağmumî için yazdığını da anlayamadım. Görüştüğümüz zaman nokta-i nazara göre bir sureti hal buluruz.

Gazi Paşa'ya mektubunu göstermiş idim. Çok üzüldü. Telgrafı arattı. Bulamamakla beraber, der'akap size bir telgraf çekti. Telgrafınız hem Sinop'a ve hem İstanbul'a gelmiş idi. Bugün aldığım, 22 Teşrin tarihli bir mektuptan memnun olduğumu anladım. Çok sevindim. Bu akşam göstereceğim. Onlar da çok seviyecekler.

Hanumefendi hazretlerine arz-ı tazimat ederim. Sıhhat ve afiyetinize daima duacıyım. Ben yağmurdan kaçarken doluya tutuldum. İşlerim pek çok. Bahusus hiçbir mes'eledede pamuk ipliği ve benim tedbir ile hareket niyetinde değilim. Düşün ki, ne kadar meşgulüm. Gözlerinden öperim sevgili kardeşim."

1 Kanunîevvel sene 39

İsmet"

Bunlarla bu noktayı halletmek mümkün olmadı. Sonunda "Adam bu da bir şey mi? Hangisi olursa olsun. Zaten ikisi birdir" dedim.

Cumhuriyet ilânını söylerken Mustafa Kemal Nutkunda (Sahife 488) sahifenin sonlarına doğru ne kibir ve azametle konuşuyor: "Yemek esnasında yarın cumhuriyet ilân edeceğiz." ... "Tesbit ettiğim program, verdiğim tâlimatı şimdi göreceksiniz" ... "Karar vermek için bütün arkadaşları davete ihtiyaç görmedim. Çünkü onların zaten ve tabiaten benimle olduklarına şüphe etmiyordum."

Cumhuriyet ilânı için Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerini tâdil etmişlerdir. Bu suretle Hey'et-i Vekile kabine

Gazi Mustafa Kemal, “Nutuk” u söylerken

şekline ifrağ edilmiş. Hey’et-i Vekile Reisi Başvekil unvanını almış. Artık Meclis vekil intihap edemiyor. Bu suretle Mustafa Kemal övündüğü ve kendi icadı olan Türk Süijeneral devletini rahnedâr etmiş, hâkimiyet milletindir diye haykırırken, bu hâkimiyeti, Meclisin kuvvetini azaltmış, tamamiyle hukuk-u esasiye kitaplarında mevcut Avrupa’daki devlet tarzına girmiştir. Zaten evvelkisi bir anomali idi, böyle olacaktı. Oldu, fakat yine bizim cumhuriyet, bize mahsus ve benim icadımdır diye nasıl övünüyor bilmem... Övünmesinde berdevamdır, devam etsin...

Bu tadelâtta, yine kendisini kuvvetlendirmeyi unutmamıştır. “Türkiye Reisicumhuru, Devletin Reisidir. Bu sıfatla Meclise ve Hey’et-i Vekileye Riyaset eder” cümlesini koymuştur. Bu adam daima herşeyi pençesi altına sokmuştur. Devlet Reisi, Hükümet ve Hey’et-i Vekile Reisi, ilh...

Bu maddede Türkiye'yi "Türkiye" yazmıştır. Bu tuhaf bir şey oldu. Anlatayım: Resmî kâğıtlara da böyle damgalar koydular. Vekâletlerin kapılarına da aynı imlâda levhalar astılar. Malûm, ahenk kanunu mucibince "Türkiye" dir. Köprülüzâde Fuad da büyük bir cehalet yaparak neşrettiği kitapta "Türkiye" yazmıştır. Nihayet bu bir mes'ele oldu. İsmet benden sordu, anlattım. "Türkiye" yazdılar. Fuad'ın kitabının adı, münderecatına da uymuyordu. Adı "Türkiye Tarihi", münderecatı Türkiye'ye ait değil. Umum Türk'lere aittir. Buna "Türk Tarihi" demek lâzımdı.

Sonra Nutkuna fırkadaki müzakeratı dercetmiş; kendisini hâkem yapıp davet etmişler... Şüphe yok ki, ordaki Necati, Vasıf, Recep, Yunus Nadi, Hamdullah Suphi ve Kemaleddin Sami'nin sözleri hep müretteptir. Onlara Mustafa Kemal öyle talimat vermiştir. Nitekim Recep şekilden bahsediyor, öğretme olmasa nereden bilecek... Kara cahilin biridir. Şekil dediği Cumhuriyettir.

İsmet'in (Sahife 493) sözleri benim kendisine dediğim "münhali kapatmak lâzımdır" sözümün izahıdır.

Bir de bu müzakeredeki, bunların adamlarının sözlerine göre Fethi kabinesi zayıflık ile itham edilmektedir. Çekilmesi sebebi de bu ve yerine kuvvetli kabine gelecekmiş. Bu onların fikirleridir. O vakit İstanbul matbuatı gemi aزیya almıştı. Müthiş tenkidler yapıyorlardı. Mustafa Kemal matbuatı Fethi vasıtasıyla kanun harici şiddetle susturamıyordu. Bu iş de Mustafa Kemal'in istediği matbuatın ağzına kilit vurmak içindi.

Mecliste Cumhuriyet kabul, Mustafa Kemal Reisicumhur intihap ediliyor. Edilince Mustafa Kemal bir nutuk söylüyor. Bunda Allah'ın inayetinden bahsediyor (Sahife 495). Kedinin sirke içmesine şaşılır. Hadi böyle lafları millî hareket zamanında vaziyet müsaîd olmadığından yapardın. Şimdi niye?.. Aynı zamanda İsmet kabine teşkiline me'mur, Fethi de Millet Meclisi Riyaseti-

Rauf (Orbay) Bey

ne intihap olunmuş. Fethi'yi büsbütün atmamış. Eski arkadaşlık var... Fethi nasıl olsa yine ona yâr..

⁶ Nutukta "Bütün Millet Cumhuriyetin ilânına mesrur oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilân-ı şâdûmanî edildi" diyor. Bunun birinci kısmı mahz-ı kizb, çekinmeden alenen yazıyor. İkinci kısmı doğrudur. Çünkü tezahüratı yapan hükümettir. Millet zavallı aç karnını düşünmekle meşgul..

Mustafa Kemal bununla büyük bir inkılâp yaptığı fikrinde. Halbuki, cumhuriyet benim padişahlığı ilga eden tahririme benim tarafımdan yapılmış demektir. Şimdi sade adı telâffuz ediliyor.

Kâzım Karabekir, Rauf ve arkadaşları bir taraftan, İstanbul gazeteleri diğer taraftan Cumhuriyetin ilânı tarzını tenkid ettiler. Beş-on dakikada bir Teşkilât-ı Esasiye değiştirilebilir mi?

Kâzım (Karabekir) Paşa

Mustafa Kemal sonraki sahifelerde Cumhuriyet ilânı üzerine yapılan gazete tenkidlerine cevap vermeğe savaşımaktadır. İsticalî mazur göstermeğe çalışıyor. Fakat cevabı zayıf.

Yine bu sahifelerde Rauf'u padişahlık tarafdarı olmakla itham ediyor. Bilmem bu adam nedense herkesten çok Rauf'la uğraşıyor ve onu bilhassa bu itham altına almağa savaşıyor. Biz evvelce 12 Teşrinisani kararını izah ederken Rauf'un ne tahalûkle bu takrime imza attığını söyledik. Rauf'un padişah tarafdarlığı asla varid değildir. Sade Rauf'un endişesi Mustafa Kemal'in "Saltanat-ı ferdiye" kurmasıdır. Bunda da yerden göğe kadar hakkı vardı. Mustafa Kemal zaten şimdiye kadar müstebidâne idareye uğraşıyor, hep o yola yürüyordu. Şimdi tam yapmıştır. Gerek Kâzım Karabekir, gerek Rauf ve gerek diğer birtakımları, tâ Erzurum ve Sivas'tanberi Mustafa Kemal'in tahakküm yap-

tığından ve yapacağından korkmuşlar ve bu korkuyu izhar etmişlerdir ki, Mustafa Kemal'in bile Nutkunda neşrettiği vesaik bunu isbat eder.

Yine Rauf: "Rauf, Cumhuriyetin, milletin saadetinin müemmen olacağına itimat etmiyor." Mustafa Kemal doğru söylüyorsa, Rauf, eski fikrinden dönmüş, padişahcı olmuştur. Rauf'un bu sözü saçmadır. Ancak, şu var ki, Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti bunu te'min edemezdi. Nitekim gördük, edemedi...

*

Cumhuriyet ilânı gününe kadar ben işlere doğrudan doğruya methaldar idim. Bugüne kadar bu devlete iyilik ve kötülükten ne yapıldı ise, hissem, şeref veya mes'uliyetim vardır. Bundan sonra sade meb'us olarak işleri yakından görüyorum. Birtakım işlerin içyüzünü bilmiyorum. Fakat çok şeyler meb'uslar arasında kullaktan kulağa dolaşıyor. Ben ekseriya İstanbul'dayım. Türk Tarihi'nin tab ve tashihlerini yapmak ve eksik kısımlarını ikmal etmekle meşgulüm. Harb-i Umumi esnasında Mısır'dan gelirken orada saklatıp bırakmağa mecbur olduğum bu tarihin Mısır, Hindistan gibi birtakım kısımlarını da getirtmeğe muvaffak oldum. Arada Ankara'ya gidiyorum, birkaç gün kalıp haberler alıp dönüyorum. Cumhuriyet ilânından meb'usluğumun sonuna kadar üç-dört yıl zarfında Ankara'da cem'an yekûn üç-beş ay ya oturmuşumdur, ya oturmamışımdır. Meclisteki müzakerelere karıştığım, alâkadar olduğum yoktu. Bu müddet zarfında söz de on defa ya söyledim, ya söylemedim. Demek Cumhuriyetten beri olan şeref veya mes'uliyetlerde âslâ hissem yoktur.

*

Gazeteler Cumhuriyetin ilânı tarzı aleyhine, hilâfet makamının muhafazası lehine yazıp duruyorlar. Lütfi Fikri de işe karıştı. Hilâfeti müdâfaa ediyor. Haklıdır, fakat çok ileri gidip, Cumhuriyet aleyhinde ve Padişahlık lehindedir. Bu hususta bir

risale neşretmişti. Bir gün Lütfi Fikri'nin yazıhanesine gitmiştim. Orada Ressam Asaf Muammer de vardı. Lütfi Fikri çok münakaşacı bir adamdı. Benimle Cumhuriyet veya Padişahlık mes'elesi hakkında uzun bir münakaşa etti. Hatta kavga ettik. Bir iki saat sürdü. Onu en muknî deliller, vesikalar, mantıklar ile ilzam etmek mümkün değildir, illâ dediğini der. Çok defa cevap bulamıyor, fakat padişahlık iyidir, deyip işin içinden çıkıyor. Nihayet sebebini izah etti: "Padişahlık kalkınca Reisicumhur olmak için ihtiras meydan alır, millet birbirini yer." İşte bu doğru. Fakat tam doğru değil. Dedim ki: "Bu sebep çok doğru ve çok mühim. Fakat padişahlık buna mani olmuyor ki... Aynı ihtiras yine oluyor. İşte İttihatçılar devrini seninle bir safta yaşadık. İhtiras durmuş değildi. O vakit bu ihtiras Padişahlık makamı için değil, fakat başvekillik ve vekillik için oluyordu. İttihatçılar Padişahı bütün kuvvetinden tecrid etmiş, onu kafeste kuş yapmış, o makamın kuvvetlerini kamilen ve keyfemayeşâ kendileri kullanıyorlardı. Sade bu sefer, ihtiras bu mevki için de olacak. Mevkiin, şeklin ne hükmü var? Mühim ve muzır olan ihtirastır. O da her şekilde aynen mevcuttur. Şu halde Padişahlık veya Cumhuriyet rejiminde fark yok. Hiç olmazsa cahil, mütereddi bir aileden kurtuluyoruz. Hiç olmazsa mevki, tevellüd imtiyazından kurtuluyor. Hiç olmazsa Cumhuriyet makamına okumuş, dünya görmüş insanlar gelebilir. Bu da büyük bir kârdır." Buna yine hakkı teslim etmekle beraber tamamiyle sustu. Demek ilzam olmuştu.

Kendisini severim. Değerli ve namuslu bir adamdır. Tuttuğu yol, bir gün kendisini mahve getirecek. Mustafa Kemal ne insandır, bilmiyor. Kurtarmak istedim, bunun için nasihat ve hattâ tehdid ettim:

"Lütfi Fikri! Çok rica ederim, bu fikirden vazgeç! Hiç olmazsa dilini tut! Sen Mustafa Kemal'i bilmiyorsun. Pervasız bir mahlûktur. Vallahi seni imha eder" dedim. Ayrıldık.

Rauf'un gazetelerde aleyhdar beyanatı üzerine Mustafa Kemal Rauf'u fırkadan atmak istedi. Rauf da "Fırkadan çıkmam" dedi. Bu adam cidden akılsızdır. Vaziyeti bilmiyor, Mustafa Kemal'i anlamıyor. Fırka demek o demektir. Nice avenesi de var. Zaten fırkada ve hak huzurunda mağlûp olsa, derhal silâha müracaat eder. Nitekim emsali var. Bunları bilmeyecek ne var?.. Apaçık basit şeyler... Silâh da onda, Rauf da bir şey yok... İyisi mi, mademki iş bu hale geldi, fırkadan kendin çık da kabadayılık sende kalsın. Gazeteler Hilâfetin ilga edilmemesi lüzumu hakkında harıl harıl neşriyat yapıyorlar. Mustafa Kemal bu fikre başlamış, nasılsa bu da ağıza düşmüş idi...

Mustafa Kemal, Rauf'u tepelemek için Rauf'la İsmet'i fırkada bir hususî içtima yaptırıp tutuşurdu. İkisi arasında uzun münakaşalar olmuş. Bunları neşrettiler. Okudum. Rauf yine hatada. Gazetedeki beyanatından birtakım fikirleri inkâr etmiş. Hattâ, Rauf'un bu neşrolunan sözleri yavan, adetâ kusur diler gibi. İsmet iyice dalına binmiş. İsmet şimdiye kadar iyi söz söyleyemiyordu. Bu defa hatip gibi söz söylemiş. Bilmem neşrolunan zabınameye rotüş mü yapmış? Adeti böyledir, yapar.

İsmet, Rauf'a: "Fırkadan çıkıp muhalif fırka yapacak mısın, yoksa fikirlerinden dönüp fırkada kalacak mısın?" diye sormuş. O da fırkadan çıkmayacağını, muhalif fırka yapmayacağını söylüyor. Müzakere salonunu terketmiş. Sonra da çıktı, muhalif fırka da yaptı. Ne kötü!..

Bu münakaşalarda İsmet müthiş bir surette Rauf'u mağlûp etmiştir ve yine diğer cihetle İsmet'in Rauf'a nisbetle çok yüksek olduğunu göstermiştir.

Bu esnada Tanin Ağahan'ın beyanatını neşretti. İsmet küple-re bindi. Ben bu esnada Ankara'dayım. Şimdi matbuâtı imha için bunu vesile yaptılar. Bir İstiklâl Mahkemesi teşkil edip, Topçu İhsan'ın riyaseti altında İstanbul'a gönderdiler. İstanbul'a gi-

deceğim. İsmet'e veda ettim. Ben orda iken İhsan geldi: "Gidiyoruz, Paşa hazretleri, ne emirleriniz var?" dedi. Hatırimda kalma-
yan bir şeyler söyledi. Fakat bunlardan birisi hatırimda kalacak
şeydi, yanından çıkınca defterime kaydettim. İsmet: "Bak, İhsan!
Hüseyin Cahid'i asıp bu işi bitirmeli!" dedi. İçimden dedim ki:
"İş müthiş..."

Şimdi İstanbul'dayım. Lütü Fikri'yi, Cahid'i, Ahmed Cev-
det'i, Velid'i tevkif etmişler. Lütü'ye ettiğim nasihatlar boş değil-
miş. Gidip tevkifhanede Lütü'yi, Cevdet'i, Velid'i gördüm. Te-
selli ettim. Mahkeme Fındıklı'daki Meclis-i Meb'usan binasında
içtima ediyor. Topçu'ya bu işi hüsnü surette kapatmasını, cürüm
denecek bir şey olmadığını söyledim. Baktım İhsan da o fikirde-
dir. Velid beni Cumhuriyetçi olduğuna dair şahid göstermiş. Ka-
bul ettim. Gidip resmen müdafâa ettim. Hem de belki bunlarla
kurtulamaz diyerek, nevrasteniktir deyip, hekimce söyledim ki:

Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey

O halde bununla kurtulur. Velid diğ er beyanatımdan memnun oldu. Ama buna canı sıkılmış. Kendisine sonra izah ettim. Bir başka fikrim yoktu. Bil'âkis Lozan'da yakından tanıyıp, sevdim. Dindardır. Biraz bunda ifrâd eder. Ama dindar olmak lâzımdır.

İsmet'e bir mektup yazdım. H l satan bu mektupta dedim ki: "Bunları bırakın, beraet ettirin. İstanbul'a ve matbuata bir korku vermek lâzımdı, işte bu tamamiyle oldu."

Ne ise, bir kısmı beraet etti. Lütfi Fikri hapse mahkûm oldu. Yine İsmet'e bir mektup yazıp Lütfi Fikri'nin affını rica ettim. İsmet bana cevabında affını kabul ettiğini yazdı. Millet Meclisine affını verdiler. Af olup çıktı.

Lütfi'yi mahkûm olunca mehterhaneye nakletmişlerdi. Yine bu hapishanede de birkaç defa ziyaret ettim. Her gidişimde birçok ziyaretçiler vardı. Birisinde göz hekimi Esad Paşa da geldi. Ben çıkarken herkesin elini sıkıyordum. Bana da sıra geldi, elimi uzattım, elini çekti. Çok canım sıkıldı. Ne hakaretti.

Velid Ebüzziya Bey

Tabii bir şey demedim. Sade yüzüne bakıp yürüdüm. Bu sefer kendi ilerledi. Ellimi tutmak istedi... Ayol ben sana, seni sevdiğimden elimi uzatmadım ki... Umumî nezaket diye ve senin elini sıkmasam hakaret ve terbiyesizlik olur diyedir. Sebep: Ben son zamanda Sıhhiye Vekili iken Esad doktor İsmail Besim Paşa ile beraber Ankara'da vekâlete geldi. Benden birini Hamidiye Etfal Hastahanesine müdür tayin etmeliğim için ısrar etmişti. Halbuki o adam o kadar ihtiyarlamıştı ki, turşu gibi idi. Yapmadım. Kızmış. Beni Tıbbiye'de muallimlikten atan, meb'us intihabım aleyhine çalışan, gayretli İttihatçı olup bana saldıran bu adam, asıl, şimdi el vermemek değil, o vakit benim ayağıma ricaya gelmemeli idi...

Bu darbe ile matbuata biraz sükûn geldi ise de bir müddet sonra tekrar başladılar. İttihatçıların enkazı vardı. Cavid, Cahid, ilh... Bunlar ekseriye Küçük Said'in damadı Nuri'nin evinde toplanıyorlardı. Orası muhalefet mahfeli olmuştu. Nuri, Meşrutiyet iptidasında İttihatçılara şiddetle aleyhtardı. Onların kuvvetini görünce, derhal İttihatçı oldu. Osmanlı Bankasına âzâ, ilh... yağlı kuyruklar kapıp keyfine baktıydı. O esnada Cavid'le canciğer olmuştu. Şair Yahya Kemal, Nuri'nin adamıdır. Onun evinde yatıyor, yiyip içiyor. Bu içtima ve konuşmaları görüyor. Gelip İsmet'e haber veriyor. İsmet, Mustafa Kemal, Nuri'ye fena kızıyorlar. O esnada Mustafa Kemal'le İsmet'te bir fikir vardı. Bana bunu sarih bir surette çok defa ifade ettiler: "Aleyhimize hoca kitlesi var. Bu ölü bir sınıftır. Bundan pek korkulmaz. İtilâfçıları imha ettik, nam ve nişanları kalmadı. Sade İttihatçı döküntüsü var. Bunların kuvvetli teşkilâtı vardır. Gizli duruyor. Her işin başı Cavid ile Kara Kemal'dir. Başta bunlar olarak İttihatçılardan beş-on kişiyi imha etmek, İttihatçıların kökünü kazımak lâzımdır." Şimdi bu fikri takip ediyorlar. Buna vesile arıyorlar veya kendileri vesile yaratacaklar.

İsmet'le, Mustafa Kemal ile münasebetimizde henüz dışa vurmuş bir fenalık yok. Ankara'ya gittikçe ikisi de beni yemeğe çağırıyorlar. Ben de arada kendilerini ziyaret ediyorum.

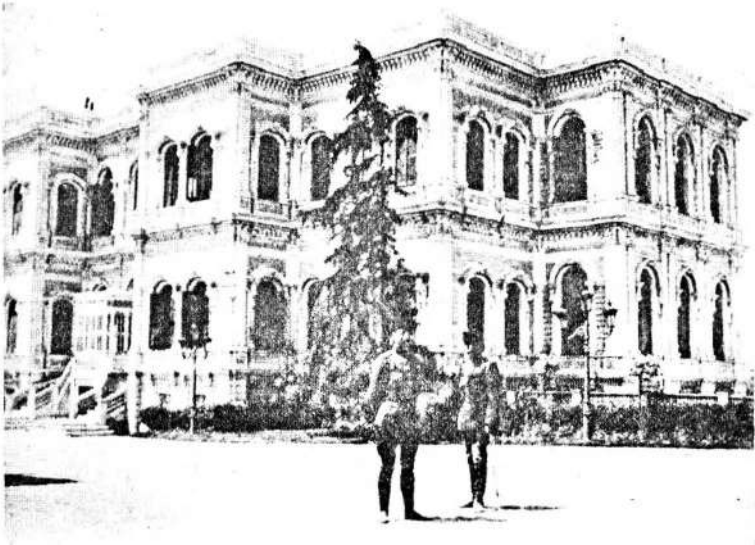
Birgün İstanbul'da gazetede baktım, Hilâfeti ilga etmişler. Çok müteessir oldum. Benim kanaatimce Hilâfet bil'âkis kuvvetlendirilecek, modernize edilecek bir müessese idi. Hanedan-dan kadın, erkek ne varsa, hepsini âni bir surette toplayıp hudud haricine attılar. Mallarını da birisine mühlet vererek tasfiye ettiler. Bu fecî bir şeydi.

Mustafa Kemal, Hilâfet meselesini ve ilgasını Nutkunda Sahife 511'den itibaren izah ediyor. İsmet'e olan telgrafındaki şu cümleler nazarı dikkatimi celbetti: "İstanbul'da milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılmış birçok saraylar ve içindeki birçok eşya, ilh..." Hey gidi, bunu söyleyen adam!.. Üç-dört yıldır o saraylara yerleşti. Her yerde çiftlikler, binalar elde etti. An-

Cavid Bey

kara'da o koca çiftlik milletin parası ile meydana geldi. Bunun için istida ile Ziraat Vekâletinden bile elli bin lira aldı. Ziraat Vekâletinin bütün traktörlerini Konya ovasında halk için çalışırken, Vekâlete 20 bin lira nakliye masrafı yaptırarak çiftliğine getirdi. Amele, memur, benzin hep Vekâletten... Bunu bana Konya meb'usu Hoca Musa Kâzım yana yakıla anlattı. Ankara Ziraat Mektebinin talebe ve muallim hey'etini çiftliğine nakletti. Orada amele gibi çalıştırıyor. Bu esnada Konya meb'usları traktörlerin alınmasına söylendiler. Ama ne fayda?.. Ankara'daki çiftliği halkın elinden arazisini alarak yaptı. Çiftliğin uzunluğu önünden geçen şimendiferle yarım saattir. İki yerli hanedandan, Alişanzâdeler bizzat bana anlattılar. Bozok Salih gelip çiftliklerinin Gazi'ye satılmasını söylemiş. Onlar razı olmamışlar. Birgün Salih tapu memuru ile gelmiş. "Çiftliğiniz iki bin lira kıymetinde imiş.

Yıldız Sarayı'nın o devirlerdeki görünüşü

Parayı alın, takriri verin!" demiş. Razı olmamışlar. "Sonra mahvolursunuz!" demiş, imzayı basmışlar. Dereboyunda şimdi ki cephaneliklere yakın bir yerde yerliden biri toprağında tuğla yapıyormuş, Mustafa Kemal gelmiş: "Bu yer benim, sen ne hakla tuğla yapıyorsun?" demiş. Adamcağız, kızmış ve dönmüş: "Paşa, Paşa! Derenin ortasındaım ve başkalarının bu kadar yerlerini parasız zaptettin. Şimdi bunu da mı? Bununla bir lokma ekme k yiyorum. Ekmeğime dokunma bari!" demiş. Mustafa Kemal bir şey söyleyemeyip çekilmiş, parasını Bahriye Vekâleti bütçesinden tamirat-ı bahriyeye ait göstererek sarfettirmişlerdir.

Bu çiftlikte Marmara Havuzu adıyla ve o şekilde bir havuz yapmış, boyu 280 metredir. İçinde kayıklar geziyor. Suyunu uzak bir gölden getirdi. Müthiş masraf oldu. Sonra da Karadeniz şeklinde ve daha büyük bir havuz yaptırdı. Bunu haber alınca, dedim ki: "Ya bu adam birgün de aklına eser, bahr-i muhitlerden biri şeklinde havuz yaptırmak isterse... Felâket, Türkiye'yi suya bastırır." Yanımdaki adam gülmekten öldü. Bu adamda da, deniz şeklinde havuz yapma aşırılığı var. Zavallı Abdülhamid. Padişahı. 34 yılda Yıldız'da ancak bir havuz yaptı ki, dairevî ve iki oda kadar büyüklüğündedir. O milletin boğazından kesilerek yaptığını söylediği saraylarda, kendi zevk içinde. İzmir'de, Adana'da, Bursa'da, Yalova'da ve her tarafta çiftlikler, portakallıklar, haneler hesapsız...

Millî hareket zamanında istasyon civarına Müdâfaa-i Millîye Vekâleti cephane fabrikaları yapmıştı. Mustafa Kemal bunları da kendi arazisi ad'etti. Vekâlete "Toprak benimdir. Ya satın alın veya fabrikalarınızı kaldırın!" dedi. Vekâlet telâş etti. Nihayet Recep'i Müdâfaa-i Millîye Vekili yaptı. Recep bu araziye Mustafa Kemal'den ikiyüzbin liraya hükûmete satın aldı. Yağma... Bu kadar da açık ve vazih görülmemiştir. Bir defa arazi onun değil, sonra da hadi hadi dört bin lira etsin.

Hilâfetle beraber Şeri'ye Vekâletini de ilga ettiler. Bunu ben, daha ilk Ankara'da Hükümet teşkilinde söylemiştim. Halide, Celâl Arif itiraz etmiş, Mustafa Kemal kabul etmişti. Fikir benimdir. Din ve devlet ayrılınca, bu, tabii idi. Tedrisatı tevhid de ediyorlar. Bu da benim Maarif Vekili iken yapınağa çalıştığım bir iştir ki, Millet Meclisindeki resmî beyanatımda da daima teknik bir tahsil ve terbiye diye bunu ileri sürmüşümdür. Bizden öğrendiği şeyler...

Hilâfetin ilgasında en çok Seyyid Bey'i kullandı. Kabine tebeddül etti. Onu kabineye almadı. Çünkü İttihatçı hâdımlarından diye ondan şüphe ediyordu. Halbuki Seyyid mükemmel bir yobaz ve bütün yobaz seciyyesine haiz dalkavuk biri idi. Kime olsa hizmet eder. Ankara'ya gelince, Seyyid'e dedim ki: "Zavalı! Bu kadar gayret ettin, bu kadar seni kullandı, mükâfat olarak kabineden attı." Düşündü, dedi: "Çok haklısın, bilemedim." Seyyid Bey, dilgir olmuştu. Meb'usluktan istifa edip, Darül-

Halide Edip Hanım

fünuna profesör oldu. Arası az geçti. Öldü. Zavallıya bu darbe ağır gelmişti. Cezasıdır. Mükemmel bir yobaz olduğu halde, Hilâfetin aleyhine ve lüzumsuzluğuna dair söyledi. Bunları güya şer'an ispat etti. İşte İttihatçıların bu büyük adamı da, böyle bir dalkavuk, koyu yobaz idi. Şeriatı, lüzumuna göre her şeye âlet ederdi. Mükemmel Müslüman görünürdü. Ama işte, dini de böyle idi.. Şu İttihatçılar da ne maskara şeylerdi...

Padişah ailesinin Türkiye'de ikameti bir kanunla men'edildi.

Antalya meb'usu Hoca Rasih, Hilâfetin ilgası zamanında Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için bir hey'et ile Hindistan'da idi. Hilâfetin ilgasından on-onbeş gün sonra geldi. Konuşuyorduk. Bana dert yandı: "Bize Hindistan'da çok hürmet ediyorlardı. Mühim para toplanıyordu. Hilâfetin ilgası telgrafı gelince Hindistanlılar perişan oldular. Çok keder ettiler, bize de hakaret ettiler. Çaremiz kalmadı, kaçıp geldik" dedi. Bu iş bütün âlem-i İslâm'a derin bir tesir yapmış, onu ümitsiz bırakmıştır. Halbuki Padişahlığın ilgasına âlem-i İslâm hiçbir şey dememiştir. Ne vahim bir hatâdır... Zaman gösterecek.

Mustafa Kemal'e göre, Hilâfetten hiçbir fayda yokmuş. Nutkunda delili de Hintlilerin Harb-i Umumî'de aleyhimize harbetmeleriymiş. Safsata... Bu adamlar esirdir, ne yapabilirler... Hadi sen ol da yap?.. Hem de aldatılmışlardır. Yine lehimize çok yardımlar yaptılar. İngiltere'yi lehimize imaleye çok çalıştılar. Bu savaşlar, Montagü Mes'elesi meşhurdur. Bunların bizim iyi bir sulh yapmamıza muhakkak te'siri olmuştur. Bize birçok para yolladılar. Biz Eskişehir'den İngilizleri tard ederken, Hintli taburlar kurşunları havaya sıktılar. Daha ne istiyorsun? Hele hür olsunlar da gör. Süveyş'e taarruzumuzda Mısır topçusu bize kıyasıya ateş etti. Bir kipti zabıt, bunun farkına varıp, işi eline aldı. Ve bizi kayırdı. Bilhassa Hilâfet sayesinde umum Müslümanlar bizi büyük bir muhabbetle seviyordu. Bu manevî te'sir bü-

Sultan Reşad

yüktür. Bil’ahare bu, maddî de olurdu. Hele biz, tacir bir millet olsak, bütün Müslüman memleketlerinde bizim malımız geçerdi. Bu da ne mühim fayda idi. Mısır’da Türk malına rağbet büyüktür. Rumlar ve Ermeniler dükkânlarına bu sebeple “İstanbulî” yazarlar. Bu nokta âti için de çok mühimdir. İstifade etmeliyiz. Hem bütün İslâmlara ait bir başı ne vicdanla, ne hakla kesersin? Zavallı Âlem-i İslâm başsız kaldı. Ama bu kadar teceddüd etmiş Avrupa, Papa’yı kaldırmıyor. Mussolini bil’akis onu kuvvetlendirdi.

Mustafa Kemal yine safsata yapıyor: “Hilâfetin bakası Türkiye düşmanlarının oyunudur” diyor. Ne aykırı mantık? Bu sözde Avrupa devletleri, bilhassa İngiltere dahildir. Halbuki bence Hilâfeti ilga ettirmek, Müslümanların istinad direğini yıktırmak için İngiltere ve Papa milyonlar verirdi. Mustafa Kemal bunu bâ-

d-ı heva yaptı. Gaflet, gaflet değil, sırf kendi mevkii korkusuy-
la...

Necmeddin Molla daha ben Türkiye’de iken arada bana “Şu hilâfeti ilga etmek için İngilizler iki milyon İngiliz lirası verirlerdi ya” deyip dururdu. Bunu böyle millî bir düşünce ile değil, galiba hususî bir imâ ile söylüyormuş. Sebebini bundan bir yıl evvel öğrendim:

Sultan Reşad’a mabeyincilik eden ve şimdi Nis’te oturan Reşid Bey Paris’e gelmişti, beni gördü. Bir müddet Abdülmecid ile Nis’te sıkı temasta imiş. Bir gün sabık hâlife Reşid’e demiş ki, mühim yerden haber aldım, mevsuk malûmattır; İngilizler Lozan’da İsmet’le Rıza Nur’a hilâfeti ilga ettirmek için iki milyon altın vermişlerdir. O da söyleyeni sormuş. Bir Rus diplomatı demiş... Olmaz hayâl? Ne adamdır şu? Bir defa bu adamlar beni hükümetten atmışlardır. Hilâfetin ilgası içinde Ankara’da bile yoktum. Sersem bu adam... Rus diplomatı aşikâr ki, onu İngiliz aleyhine sevk etmek için mahsus söylemiştir. Ben Paris’te üç yıldır nasıl yaşıyorum gelsin, görsün. Ne sıkıntılar çekmekteyim, kendisine el’an Hint Nizamı ayda beşyüz İngiliz lirası maaş veriyor. Acaba İngilizler onun aleyhinde olsalar Maharaca Hâlife’ye maaş verebilir mi? Hizmet et, çalmayıp memleketi terket, gurbete çık, çek, üste bir de böyle desinler... İşte kör talih buna derler.

Ben Sinop’ta kütüphaneyi çok emekle vücuda getirdim. Çok para sarfettim. Ona bina ve çiftlik olarak iradlar da yaptım. Amele gibi çalıştım, içine dörtbin cild kitap koydum. Bu kütüphane hakkında ayrı bir kitap neşredeceğim. Bu sebeple tafsilâtan vazgeçiyorum.

Mecliste birçok arkadaşlar büsbütün çekildiğimden şikâyet ediyor, benden faaliyet talep ediyorlardı. İkinci Meclisin ikinci yılı esnasında, refikamı alıp Ankara’ya gittim. Bir hane tuttum. Meclise devam ediyorum.

İsmet ve Mustafa Kemal’le aramız gittikçe soğuyor, fakat henüz bir şey yok. Patlak vermedi. Mustafa Kemal İkinci Meclisi istediği gibi intihap ettirmişti. Ama içinde çok namuslu adamlar vardı. Bilememiş... Devletle artık işler fena gitmeğe başlamıştı, istibdada doğru müthiş bir hareket görünüyordu. Korkmasalar, Meclisin dörtte üçü, derhal aşikâr surette muaraya başlayıp Mustafa Kemal’i ve İsmet’i devirecekler, fakat korku dağları bekliyor. Bununla beraber hafif çapta itirazlardan hali kalmayanlar da çok. Mustafa Kemal ve İsmet de Meclisin kendilerine metbu olmamasından, her istediklerini körü körüne kabul etmemelerinden sinirleniyorlar. Aşikâr olarak Meclisi mutî bir alet haline getirmek lüzumunu söylüyorlar. Bu esnada bu iki adama hiç durmadım, Mecliste bir muhalefet partisinin teşkiline mani olmamalarını, bunun pek lâzım olduğunu, bunsuz demokrasi ve cumhuriyet olamayacağını söyledim. Diyordum ki: “Bu bir zarurettir. Zaten Cumhuriyet de böyle olur. Cumhuriyetin yegâne direğidir. Bunu men’ederseniz bu cumhuriyet değil, müthiş istibdatır, hâkimiyet-i şahsiyedir. Hem memleket, hem de sizin selâmetiniz için bu lâzımdır. Mecliste muhalif bir fırkanın olması, bir emniyet supabıdır. Mecliste bazan fikir imbisatları olmaması mümkün değildir. Bu imbisat tazyik ile mukabele edilirse imbisat kuvveti artar, patlar. Fakat söylenirse hafifler. İnsan içini dökünce sinirleri gevşer. Eğer Meclisin ağzına kilit vurulur, matbuatın dili kesilirse, iş meşru’iyetten çıkar. İş başka safhaya dökülür. O vakit, isyanlar, suûkastler olur. Aman bu sahaya girilmesin. Yazıktır.” Baktım asla kulak vermiyorlar. Bir gün Mustafa Kemal’e “Size ne? Sizin mevkiiniz yüksektir. Kendinizi fırkaların fevkinde tutun! Bir hükümet düşerse, öteki fırkanın hükümetini korsunuz. Sonunda o da düşer, yine evvelki geçer. Muhalifleri hükümetten ted’ib hiç tedbir değildir. Bil’akis, onlara da verin. İki günde maskara ederler. O vakit bihakkın düşerler. İyi

Kâzım (Özalp) Paşa

ders olur. Tıktıkıyı keserler.” Buna cevabı şu oldu: “Muhalif bir fırkaya değil, Mecliste bir muhalif sese tahammül edemem.” Bu söz müthişti. Hazin hazin âtiyi düşündüm. Değil böyle yapmak, fırka reisliğinden bile çekilmedi. Vaktiyle bunu Talât da dediydi. Ama sonu ne oldu?.. Mustafa Kemal bunu da düşünmüyor. Talât, Almanya’ya kaçtıktan sonra “Çok hata ettim. Şimdi devleti eline teslim edecek adam yok. Namuslu muhalifleri tepelememesiydim. Adam yetişmesine mani olduk” demiştir.

Demek çare yoktu. İş sarpa sarmıştı. Artık bu bahsi bir daha tekrarlamadım. Görüyordum, Mustafa Kemal etrafına da Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Necati, Vasıf, Recep, Recep Zühdü, Saffet, Yakup Kadri, Kılıç Ali gibi adamları doldurmuştu. Eski kaatil yaveri Salih’i de, Recep Zühdü’yü de, Nuri’yi de meb’us yapmıştı. Kâzım Paşa’nın itibarı daha fazla idi. Demek klik teşkil ediyordu. İşin fenaya gittiğine hükmetmemek için pek sersem olmak

lâzımdı Bu adamlar fırkada “Gazi şöyle istiyor” deyip kötü şeyler yapıyorlardı. Hakikaten de onlar Gazi’nin talimatını fırkaya yapıyorlardı. Bu suretle fırka kararını veriyor. Verince de Meclisin hey’et-i umumiyesinde kabul, fırka azasına zarurî idi. Tıpkı İttihatçıların sistemidir. Demek Şerefefendi sokağındaki gibi, “Merkez-i Umumi” teşkil etmişti. Bu da Çankaya’da. Mustafa Kemal bütün İttihatçı sistemini daha şiddetlendirerek tatbik ediyordu. Onu taklit etmişti. Bunlar bana ve çok meb’usa fena te’sir ediyordu. Âtiden korkuyorduk.

Birgün kırdı gezmeğe çıktık, İsmail Safa ile dertleşiyorduk. Yanımızda Yusuf Kemal ve daha birçok kişi de vardı. Safa’ya dedim ki: “Buna çare bulmak mümkündür. Vakıa bu adamların dedikleri doğrudur. Fakat biz Gazi böyle istemiyor, bunlar yalancıdır deyip, işleri salim mecraya sevk edebiliriz. Sen arkadaşları ikaz et. Fırkada bir kontre parti yapalım. Bakalım ne netice verir. Bir deneyelim” dedim. Yaptı. Çok adam buldu. Balıkesir Meb’usu Süreyya, Hakkı Tarık ve daha birçok meb’us dahil oldu. Maraş Meb’usu Abdülkadir’in evinde geceleri üç-dört içtima yaptık. Derken ekseriyeti elde ettik. Hakikaten bu teşekülün fırka müzakerelerinde te’siri görüldü. Bir gece içtimada Süreyya müzakereyi not etmeğe başladı. Sebebini sordum. Şaşaladı. Bak-tım hem de müzakere esnasında aramıza fesad sürmeğe ve bizi dağıtmağa çalışıyor. Şüphelendim. Sonra tahakkuk etti. Süreyya bizi Mustafa Kemal’e ihbar ediyormuş, Hakkı Tarık da aynı fena rolü oynuyormuş. Fakat o, Süreyya gibi belli etmiyordu. Kur-naz. Mustafa Kemal, Süreyya’yı sevmezdi. Çünkü Mecliste da-ima tenkid yapardı. Bundan sonra göze girdi. Hasılı bu iki adam casusluk yapımlardır.

Bu teşekülün rolü, tesiri o kadardı. Ziyade bir şey olamazdı. Çünkü Mustafa Kemal derhal silâha müracaat ederdi. Maksudımız da zaten bundan fazla değildi. Fakat ihbar vaki olunca, bun-

da da devam edemedik. Bu Süreyya meselesinden sonra dağıldık, işi bıraktık.

Vekâletten istifamdan sonra, İstanbul'dan Ankara'ya avdetimde Hariciye Vekâletinde İsmet bana, İstanbul murahhaslığını teklif etti. Dedi ki: "Adnan İttihatçılarla beraber. Kaldıracağım. Orda senin gibi bir emin arkadaşın olması lâzımdır." Hakikaten Adnan İstanbul'da hep İttihatçılarla beraberdi. Eski tarikatını bırakmıyordu. Fakat düşündüm. Bir arkadaşın yerine oturmak ağırdı. Hem de bu vazife Türk Tarihi'ne çalışmama mani olacak. "Beni mazur gör! Kabul edemem!" dedim. O gâliba redde maruz kalacağını hiç zannetmiyormuş. Birden arkasına yıkılır gibi yaslandı. İsteddiği olmayınca öyle yapar. Şimdi beni kandırmağa başladı. Türlü söylüyor. Ben de bir düziye "yok" diyorum. Dedi: "Birçok muahede yapacağız. Hepsini sana yaptıracağım" Yine: "Yok" dedim. "Canım bu kadar imzan olacak" dedi. "Bu şerefleri başka arkadaşına ver!" dedim. Nihayet: "Canım ben bütün resmî muameleyi yaptırdım. Evrak yazıldı. Geri

Vasif (Çınar) Bey

döner mi?" dedi. Bu nev'ama bir cebir gibi idi, kızdım, dedim ki: "Geri döner. Çünkü sormadan adam tayin edilir mi? Ben bir marşandiz sandığı mıyım? İstediyin yere yollayasın. Ne yapayım, evvelce kabul eder misin diye bana soraydın, yazdırmazdın.." Fena kızdı, dedi ki: "Demek sen bizimle çalışmak istemiyorsun." İçimden "Ha, şunu bileydin" dedim. Fakat bir cevap vermedim. O da artık kesti. Sonra Hariciye Müşaviri Tevfik Kâmil'den öğrendim. Hakikaten beni tayin etmiş ve bütün muameleyi yapmış imiş...

Bu sefer bana Berlin Sefirliğini şifahen teklif etti. Birkaç aydır, bir düziye gazetelerde benim kâh Berlin'e, kâh Roma'ya sefir tayin edileceğim yazılıyordu. Bir şey anlamıyordum. Bir şey var diyordum. Nihayet anlaşıldı. Bunu da reddettim... Dedim "Paşa, bilirsin ben, mevki ve şeref âşığı değilim. Hiçbir şey istemem." durdum durdum, bakayım Paris'e niye yollamıyor, orası boş, şunu anlayayım dedim ve şunu söyledim: "Bari Paris'i verey-

Dr. Adnan (Adivar) Bey

din?." "Paris'e başkasını yollayacağız. Sen Lozan'da Fransızlarla çok çarpıştın. Olmaz." dedi. Meğerse orayı Fethi için açık tutuyormuş. Onun menfası Paris, benimki Berlin imiş...

Benim niyetim bu adamlarla artık kat'iyyen çalışmamak... Hiçbir memuriyetlerini kabul etmemek. Meclisten de çekileceğim. Fakat o vakit beni daha kolay tepelerler. O oldukça biraz garanti ve kuvvet. Arayı da tamamiyle bozmanın vakti değil. Türk Tarihi'nin tab'ını bitirmeli. O vakte kadar alargada durmalı. Hele koparmadan memuriyetleri red etmeli. Bu mühim. Çünkü iş fena gidiyor. Bu kadar namusumla yaşadım, onlarla çalışmak iştirak etmek demektir. Namusumuzu kaybederiz. Mes'uliyetlerine müşterek olmaktan korkuyordum...

Çankaya tamamiyle Yıldız Sarayı oldu. Etrafında Arnavut, Arap taburları gibi, tabur tabur muhafaza kıt'aları var. Yıldız'ın etrafında iki kat duvar vardı. Çankaya'nın etrafında hendek ve emsali tahkimat yapıldı. Vaktiyle Yıldız'a yanaşılamadığı gibi,

Ruşen Eşref Bey

artık Çankaya'ya da kuş uçmuyor. Yollarda, bağlarda müfrezeler geziyor. Her Çankaya'ya giden yolda polis tarafından isticvap ediliyor. Yolda birkaç polis kulübesi yapmışlar. Oradan telefonla Çankaya'ya gelene gidene dair haber veriliyor, izin gelirse bırakıyorlar. Mustafâ Kemal kılığı yanına toplamış, onlara Çankaya'da villâlar vermiş. Klikte neler yok: Abdülhamid'de Fehim Paşa vardı. Bunda Kılıç Ali var. Bozok Salih gibi, Kabasakal Mehmetler, Falih Rıfkı gibi Zülüflü İsmail Paşalar var. Tertip yolunda. Tam Cumhuriyet. Yaşıyoruz...

Kılıç Ali, Cumhuriyet Fehim Paşası, Salih Cumhuriyet Kabasakalı, Falih Cumhuriyet Zülüflüsüdür.

Berlin sefirliğini red ettikten sonra İsmet'le aramız daha ziya-de soğudu. Artık ziyaretine gitmiyorum. Mustafa Kemal'e de gitmiyorum. Onlar da beni aramıyorlar. Tabii İstanbul murah-haslığı, Berlin sefirliği, Mustafa Kemal'in malûmatı, hatta tertibi tahtında bana teklif edilmiştir. Bu adamlar müthiş. Yalnız aleyhlerine harekete kızmazlar, ihsanlarının reddedilmesine de tahammül edemezler.

Bir havadis: Fikriye Hanım intihar etmiş. Sebebi? Çankaya'ya gitmiş, kabul edilmemiş. Kederinden intihar etmiş.

Gazi evlenince bu kadını para vererek Avrupa'ya yollamış. Kadın gezmiş, gelmiş, Lâtife bu kadını çekemiyor. Tabii... Bizim oturduğumuz Leblebici Mahallesinde bir komşumuz var, yerlilerden. Bizim hanımla iyi ahabplar. Çankaya'ya yakın bağları var. O hanım hikâyeye etti: Bir tabanca patladı, pencereye koştuk. Bir kadın sesi: "Aman beni vurdular. Can kurtaran yok mu?" diye feryâd ediyor. Sesi biraz sonra kesildi." Demek Fikriye intihar etmedi. Vurdular. Bunu ya Mustafa Kemal, ya Lâtife vurdurdu. Mantık böyle. Fakat Lâtife böyle cinayete cesaret etsin zannetmem. Her ne suretle olursa olsun, bu kadar kadınlığını eden Fikriye de Gazi'nin listesine girdi. Tuhafı şu ki, mahkeme,

Mustafa Kemal ile Lâtife Hanım

kimse bu işi aramadı. Geçti, gitti... Adliye yeniden Fikriye'yi oraya getiren arabacıyı bulup, keza komşulardan tahkikat yapmıyor.

Artık Mustafa Kemal'in yeni adamları (klik) arasında Millî Harekette hizmet etmiş hiçbir kimse yok. Hizmet etmiş olanların hepsini attı. Klik azası ve hükümet azası hep derme çatma şeyler. Dalkavuk, katil, cahil, uşak mâkulesi... Tamam... Hepsini de kendi yeniden yetiştiriyor. Meselâ bir hamala müşir forması takıyor, oluyor. Meselâ Recep'i Dahiliye Vekili yaptı. Bir yüzbaşı idi. Eskiden bu adam bizim yanımıza geldiği vakit, askerce selâmla bekler, yine selâmla çıkardı. Oturmazdı bile. Dirayeti de ona göre.

Murahhaslığı ben kabul etmeyince, Nusret'i, Berlin sefirliği-ne de Kemaleddin Sami'yi tayin ettiler. Kemaleddin Sami ordu-

da irtikâbı olan -ki, Ali Hikmet Paşa açıktan önüne gelene söylüyor- Hapishane gardiyanı bir Arnavut'un oğludur. Eskişehir ordu merkezi iken, kardeşine askerî müteahhidlik yaptırıp, bu suretle para vuruyor. Birtakım irtikâbından evrakı, Divan-ı Harpte. Halbuki Eskişehir'e kumandan İsmet de kardeşi Kambur Rıza'ya müteahhidlik yaptırıyor. Tabii yağlı kuyrukları İsmet kardeşine verdiriyor. Buradan aralarında zıddiyet başlıyor. Bu sefer Kemaleddin Sami, Hükümet Dairesinde İsmet'e gidiyor. Bağırıp çağırıyor, kavga ediyorlar. Bir gün de Kemaleddin adetâ hükümeti basar gibi, Hey'et-i Vekile içtima halinde iken, zorla içeri giriyor. İsmet köpürüyor. İşte demek defi lâzım gelenlerden biri daha... Hemen Berlin'e sefir yapıp sürdürdüler. Kemaleddin Sami de yerini buldu. Orda sefirlik değil, hâlâ tacirlik yapıyor. Kardeşi İstanbul ve Berlin arasında mekik dokuyor. Diplomatik koli namıyla ticaret eşyası kaçırıyor. Bir defa da yakalanıyor. Bu mü-

Kemalettin Sami Paşa

Ali Fuat (Ceibesoy) Paşa

him bir skandaldır, kapatıyorlar. Alman fabrika ve şirketlerine “Ancak bana müracaat ederek, Türkiye ile bir imtiyaz ve satış işi müzakere edebilirsiniz” diyor. Alman şirketleri Alman Hükümetine şikâyet ediyorlar. .. Hattâ Yunkers Şirketi Kemaleddin’e yazdığı bir mektupta “Yakamızı bırak!” diye bağırmıştır. Çirkin şey. Sefirler böyle şeyle meşgul olmaz. Konsolos, evet, başka işi yok. Kardeşi Türkiye’de zeytinyağı fabrikaları açıyor. Babaları ölünce, anaları evlerinin bahçesine zerzevat eker, sırtında çarşıya getirir, satardı. Sinop’taki evlerini de fakirliğe numune olarak görmek lâzımdı. Karısının eski kocası olan Abdülhamid’in oğlundan bir kızı var. Tıpkı prenstir. Bu aileye Türk toprağında oturmak kanunen yasaktır. Sefarethane Türk toprağı demektir. O da sefarethanede. Bu kanunu bu efendilerimiz yaptılar, ama buna mani olmuyorlar. Kemaleddin çok akıllı şeymiş, bu kadınla da evlenerek yağlı kuyruğa konmuştur.

Kemaleddin sefirliğinden evvel Sinop'a gelmiş, meb'us sıfatıyla dolaşmış, "Çerkezleri imha edeceğim" demiş. Arnavutları kim imha etsin bilmem. Ahaliye damızlık at hediye edeceğini söylemiş. Ahali bunu bana sordular, durdular. At göndereceği yok! Söylemiş... Nitekim göndermedi. Şu adamı meb'usluğu için de adam sanıp bütün eşrafa defalarca tasviyelerde bulunmuş-tum.

Bunlardan başka sefirlik işini de iyi yapamadı. Bir aralık Ren tarafına gitmiş, orda nutuk vermiş. "Fransızlar zulmediyorlar. Yazık, yazık size Almanlar! Bizden ibret alıp isyan edip bunları atamadınız" demiş. Bu nutuk günlerce Fransız matbuatına sermaye oldu. Ne tedbirsizlik! Senin nene lâzım? Bir sefirin söylemeyeceği bir şey varsa o da budur. Böyle adam artık sefirlikte duramazdı. Ama Ankara'dan uzak durması İsmet'çe matluptur. Ve Kemaleddin, Mustafa Kemal'in adamıdır. Kaldı. Birgün Mecliste Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet'in meb'us kalmak üzere askerlikten istifaları okundu. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Baktım, bu mühim bir mes'eledir, ama nedir? Sonra anladık. Mustafa Kemal askerleri Meclise doldurmuştu. Bununla elinde Mecliste mühim bir kuvvet olacağını zannediyordu. Bu suretle müthiş bir militarist idare hasıl olmuştu. Hatta Halit Paşa meb'us yapılmaması için benim yanımda Mustafa Kemal'e çok rica etmişti. Buna rağmen onu da yapmıştı. Bunlar ordunun bariz simaları idi. Bunlar hem meb'us hem de orduda Ordu Müfettişliği gibi vazifeler yapıyorlardı. Nihayet Mustafa Kemal bunlardan çekinmeğe başlamış, hepsini siyasî sahadan kovmak, sırf askerlikte bırakmak politikasını tercih etmiş. Bunlara teklif etmiş, Cevat, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Nailî, Fahreddin, Cafer Tayyar Paşalar da bu meyanda. Her işte olduğu gibi, iptida mu-ti adamı Fevzi'ye söylemiş. O, derhal istifa etmiş. Bu numunedir. Onu göstererek diğerlerine de teklif etmiş. Cevat Paşa iptida

meb'usluktan çekilmedi. Sonra Mustafa Kemal'in Ankara'da icbarı ile, bilmem ne yaptı, çekildi. Galiba askerlik vazifesinden azlettiler. Bu suretle Cevat sonradan dönmüştür. Mustafa Kemal'de hak, usûl yoktur. Kıcırı bükme yapar. Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayyar, Refet kabul etmeyip, bil'akis askerlikten istifa ederek meb'usluğu tercih etmişler. Onları da bu müzakere esnasında Meclisten dışarı çıkardı. Müzakereye iştirak ettirmedi. Bunu da yine Erkân-ı Harbiye Reisi vasıtasıyla yaptı. Yaman adamdır. Bu gayet vahim bir işti: Ordu bir meb'usu Meclise girmekten men'ediyor. Millî Hâkimiyete müthiş bir darbedir. Başka yerde olsa Erkân-ı Harbiye Reisini parçalarlardı. Mustafa Kemal bunu hem yaptı, hem de nutkuna dercetti. İsabet.

O esnada içimden şu geçti. Üç adam Mustafa Kemal ile uyuşamıyorlar. Tabii uyuşamazlar. Fakat bunlar sersem. Sonunda

İzzettin (Çalışlar) Bey

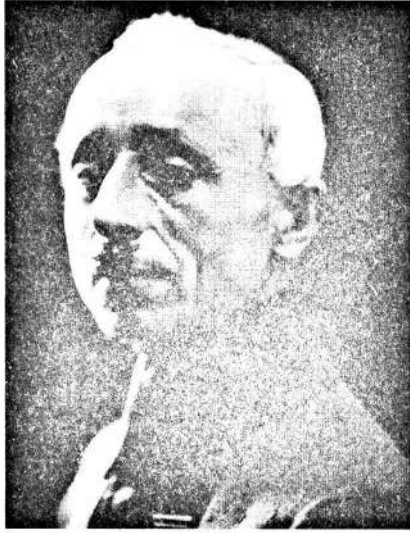
herhalde aranızda can pazarı olacak. Bunu şimdiden askerlikte kalıp, ordular elinizde, yapıversenize... Meb'uslukta kolayca ve mutlaka mağlûp olursunuz... Meclis binası sizin türbenizdir. Şu adamlar kendi ayaklarıyla mezara geliyorlar.

Dediğim olmuştur. İzmir Suikastında hapsolup çıktıktan sonra Ali Fuad'a bunu söyledim ve dedim ki: "Ayol mademki mücadele zarurîdir, askerlikte kalıp, işi ordu ile bitirsenize." Dedi ki "Ne bilelim. Biz gayrîmeşru bir şey yapmayalım. Bu işi usulü dairesinde Mecliste görelim dedik." Dedim: "Gördünüz. İşte bu akıbetе düştünüz. Bu adamı siz bu kadar vakittir yine tanımadınız. O, meşru yol bilir mi? Silâha aynı silâhla mukabele edilir. Ne ise kıl kalmıştı. Canınızı kurtardınız."

Mustafa Kemal bu mes'eleyi kemafissabık ve bir miktar kendine göre te'vil, tefsir ve tağlit ile zikir ve tasvir ediyor. (Sahife 506) Hem de buna komplo diyor. Ah, komplo böyle mi olur? O askerlikte kalıp yapılırdı. Bu büyük bir fırsattı. Bu üç adam (Karabekir, Ali Fuad, Refet) dirayet gösterip bu işi beceremediler.

Refet evvelce meb'usluktan istifa etmişti. Bu mes'ele esnasında bu istifasını geri aldı. Tuhaf oldu. Anlayamadık. Meğerse Nutka göre istifayı Rauf geri aldırılmış imiş.

Elcezire hududumuz açık idi. O tarafta asayiş yoktu. Nasturiler, Geldaniler harekette idi. Bu esnada Mecliste de meb'us Hoca Esat isyan hakkında bir sual yaptı. Nutkunda Mustafa Kemal bunları hep bu komplo ile alâkadar gösteriyor. Yavuz adam. Esad Hoca, içi temiz, safderun dost bir adamdır. Beni çok severdi. Mes'eleyi biliyorum: O mübadele ile gelen muhacirlerin perişan halinden pek müteessir idi. Kendi de eskiden Rumeli'nden gelen muhacir olduğundan bu işle alâkadar oluyordu, iskân işlerinin pek fenalığından bana şikâyetler ediyordu. Çocuk gibi bir adamdır. Hatta bir kere anlatırken ağladı bile. İzmir havalisinde bunların perişanlığını gözüyle görmüştü.

Refet (Bele) Bey

İskân için bir vekâlet yapıp, bunu Sıhhiye Vekâletinden almışlar. Necati'yi İskân Vekili yapmışlardı. Necati'ye vekâlet bulmak için bu vekâleti lüzumsuz olarak İsmet ihdas etmişti. Kendisine söylemiştim: "Yazıktır bu masrafa" demiştim de. Değer mi? Evvelâ mevki entrikası, sonra millet işi. İskân Sıhhiye Vekâletinde idi. Ben vekil iken Fethi kabinesi zamanında bir proje de hazırlamış, Hey'et-i Vekileye vermiştim. Kabul edilmişti. Fethi bu işi benim yapmamı teklif etmişti. Ancak ben bu işi deruhte etmek için lüzumu kadar para istemiş ve paranın evvelden elime teslim edilmesini, bütün vasıtaları hareket ettirebilmek için askerlere ve valilere emir verebilmek selâhiyetini istemiştim. Çünkü, birden yüzbinlerce adam gelecek. Paraya lüzum olacak. Tahsisatı vermek için, sürgün yarına atılacak. Bizim devletin hali malûm. Muhacirler aç kalıp ölecek. Mühim

Fethi (Okyar) Bey

mes'uliyet. Bunu Hey'et-i Vekile kabul edememiş ben de de-
ruhte etmemiştim İskânı Sıhhiye'den aldılar. Dosyalar da ora-
ya devredildi.

Necati işi, ağzına, yüzüne bulaştırmıştı. Felâketti. Esad Hoca
bunları bana acı acı anlattı. Hatta bu hususta şiir bile yazmıştı. Ba-
na okudu. Beni dahi müteessir eti. Ve ilâve etti "Bunları Gazi'ye
anlattım. Bana "istizah yap!" dedi. Ben de neme lâzım sual yapa-
cağım dedim." Mustafa Kemal bu adamı kendi sevketmiştir. Bu-
nun Geldânî işi ile komplosu ne?.. Hocayı sok, sonra da bu yüz-
den turfa ve perişan ettir. Bîçare bu sual yüzünden meb'usluktan
da oldu. Acıdır. Rumların bıraktığı evlerin çoğu, bilhassa İzmir'de
şu bu tarafından yağma edildi. Gelen muhacir açıkta kaldı.

İsmet Başvekâlete geçti. Fakat işleri altüst etti. İktidarsızlığı-
nı gösterdi. Bütün Meclis aleyhinde, meb'uslar birbirlerine şikâ-

yetler ediyor. Hatta birgün Mecliste benim yanımda Hamdullah Suphi bile, Fethi'ye İsmet ve hükümet aleyhinde uzun şikâyetlerde bulundu. Ve Fethi'ye, Gazi'ye gidip anlatmasını ve memleketi kurtarmasını bile söyledi. Hamdullah Suphi şimdi böyle söylüyor. Halbuki Vasıflar ve Necatiler grupundan ve İsmet'in pehlivanlarından idi. Demek efendisinin yıkılmak üzere olduğunu hissediyor. Bunlar böyledir. Hemen dönerler. Ben de bu fikre iştirak ettim. Fethi de Gazi'ye söyleyeceğini vaad etti. Zaten o da kızıyor ve pek şikâyet ediyordu...

Mustafa Kemal (Sahife 518) İskân işlerinin bozukluklarını seyahatinde gördüğünü ve bu vekâletin ilgasını söylediğini söylüyor. Peki ama, bunu ihdas eden sizsiniz. Bu çocuk oyuncağı mı? Niye yaptınız? O vakit buna ne lüzum olduğunu da söyledik idi... İmdi Nutukta bu vekâletin ilgasını tavsiye ettiğini söyleyerek bu hatasını dirayetine delil haline koyuyor... Peki, mademki Necati böyle halt yiyor, âcizdir. Niye onu tekrar sonra birçok vekâletlere vekil yaptın? Bu vekâlette fecî hırsızlıklar, alçaklıklar olmuş, muhacirler perişan ve mahvolmuştur. Birgün bunların hesabını görmelidir.

Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet'in askerlikten istifaları Mecliste okunurken, diğer paşa ve kumandanların da meb'usluktan istifaları bunu takip etmişti. İkincilerin Mecliste okunması doğru, birincilerinki lüzumsuz. Erkân-ı Harbiyeye ait idi. Yok, Gazi tertibi. Okundu. Çünkü iş çıkarıp onlara darbe vuracaktı demek. Hatta Esad Hoca'yı istizaha teşviki de bunu gösterir.

Meclis Esad Hoca'nın beyanatından o kadar müteessir oldu ki, suali otomatikman istizaha tebdil etti. Ben de bir ay evvel Sinop'ta muhacirlerin perişan halini görmüştüm. Birçokları bana geldiler, hallerini anlattılar. Çok müteessir olmuşum. Hele mübadele işini Lozan'da ben yaptığımdan ve bu hususta pek çok zahmet ve emeğim geçmiş olduğundan alâka ve teessürüm

fazla olmuştur. Hele Sinop'ta Çakıroğlu'na muhacir yerleştirmişler. Buna pek kızmıştım. Çünkü orası bataklık, muhacirlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı da Sinop'a kaçmış, perişan. Hem de üste ocaktan caba olarak hükümet bunları iskân yerinden kaçıyorlar diye, zorla yine Çakıroğlu'na, yani mezara yolluyor!.. Feci... Yüreğim yandı. Halbuki benim yaptığım ve İskân Vekâletine devredilen proje ve nizamnameye bir madde koymuştum ki, şu idi: "Bataklık mahalle her ne bahasına olursa olsun, muhacir iskân edilmeyecektir." Çünkü Çerkez ve Abaza muhacirlerin bataklıklar kenarına iskân edilen kısımları, kamilen ölmüş, köyleri sönmüş, yıkılmış, oralarda şimdi yalnız mezarlıklar bir nişane olarak kalmıştır. Bunlardan birkaçını da ben Sinop köylerinde görmüştüm. Necati bu maddeyi ka'le almayıp muhacirleri sıtma ile kırdırıyordu. Pek cahil adamdır, anlamaz. Sade martavalcı idi... İcraatında da cesur. Kabahat onda değil. Onu sırf bir kabadayı, icabında komitecilik eder diye oraya koyanlardadır.

Kılıç Ali

Dr. Rıza Nur Mecliste milletvekilleriyle

Sual istizaha kalbolunca dayanamadım, hemen söz aldım. Birçok şeyleri izah ve İskân Vekiline ve hükümete şiddetle hücum ettim. Meclis sarsıldı. Heyecana geldi. Nutkum bittiği vakit, eğer o anda rey toplansaydı muhakkak hükümete adem-i itimad verilmişti. Kürsüden indim, dışarı çıktım. İzmir’de asılan Abidin, zavallı, yanıma geldi. Elimi sıktı. Tebrik etti ve: “Biz seni artık sönmüş zannediyorduk. Baktım, yine on yıl evvelki Rıza Nur” dedi. Zavallı Abidin iyi, zeki, natuk, hukuk tahsil etmiş bir gençti. Muhalifti, Mustafa Kemal harcadı. Yazık!..Benden sonra Yusuf Kemal de hükümeti hukukî şekiller ile tenkit etti. Birçok-ları söylediler.

Bakmışlar ki, iş fena. Mustafa Kemal derhal tertibat almış. Ertesi günü Meclise geldi. Locasında oturdu. Baktım gözleri kaymış. Demek fena gazapta. Sağ tarafa ön sıraya Kılıç Ali, Salih, Ali Saip (Urfa) gibi tulumbacı takımı oturmuş, Yunus Nadi,

Vasıf, Necati, Recep gibileri de söz aldılar. Bunlar onun hatipleri. Ve bir tarafta durdular. Tulumbacı takımları tabancalarını takmışlar, ceketlerinin eteğinden, kıçlarından gözükmek üzere sarkıtmışlar. Arasına kalkıp geziniyorlar. Tabancaları görünüyor. Ve belki görmemişlerdir diye, tabancalarının bellerindeki kayışını bir tarafa, bir diğer tarafa çekiyorlar. Sarkan tabancalar gıcırıyor. Herkes görüyor. Koridorda muhalif meb'uslara çatıyorlar, kavga çıkarmak istiyorlar. O gün bunlardan biri Raif Hoca, (Erzurum) ya da koridorda tabanca çektiydi. Topçu İhsan, koridorda avazı çıktığı kadar bağıyor: "Yapmayın! Yapmayın! Siz bu Sarıoğlan'ı bilmez misiniz? Kızarsa bütün Türkiye'yi ateşe yakar" diyor. Sarıoğlan dediği Mustafa Kemal. Tehdid müthiş.

Hatipleri birer birer söz aldılar. Bizim aleyhimize, daha ziyade Rauf, Refet aleyhinde ateş püskürdüler. Aleyhimize türlü yalan ve tezvirlere söylediler. Meselâ Vasıf ve Necati benim yetimleri öldürdüğümü ve kör ettiğimi söyledi. Yine eski nakarat... Bu kadar yalan söylenir mi? diye hayret ettim. Bunu söylemek için pek namussuz olmalıydı... Hatta benim öldürdüğüm çocukların adedini de söyledi. Müthiş bir yekûn. Galiba bini geçiyordu. Sonra Tasviri Efkâr'da gördüm. Bu yekûn doğru imiş, fakat benim cinayetim değil. Başkasının da değilmiş, Darüleytamların tesisinden son güne kadar olan vefat yekûnu imiş. Darüleytamlar, Harb-i Umumi'de teessüs etmiş. Tabii her yerde her yıl telef olur. Bunları herif hep benim hesabıma geçirmiş. Körlüğe gelince: Bu çocuklarda ilk trahomu bulup ayrı bir hastahaneye tecrid ve bir doktor tayin eden benim. Halbuki Vasıf'ın vekâleti zamanında Darüleytamların hali müthişti. Çocuklar açlıktan, hastalıktan ölüyordu. Kel, uyuz almış yürümüştü. O esnada Kayseri meb'usu Ahmet bana gizlice bir rapor sundu. Bu rapor vaktiyle benim tesis ettiğim Kayseri Darüleytamının müdürünün vekâlete, yani Vasıf'a verdiği rapor. Sefaleti müthiş tasvir ediyor.

Bunu celsede okuyacaktım. Tulumbacı takımı söz vermiyor, söyletmiyor, kapak vuruyor, bağılıyor, küfrediyor. Zaten onları ilk hatta yerleştirmişler. Vazifeleri bu ve tehdit. Kılıç Ali de bir düziye, fakat rica tarzında ve nazikâne bana "Rıza Nur Bey, vazgeç! Söyleme!" diyor. Salih ise yerinden bana kudurmuş gibi söyleniyor.

Recep de kürsüye çıktı. Türlü safsatalar söyledi. Bataklığa muhacir yerleştirmenin fena olmadığını ispat için "Sinop'ta tütün çıkar. Tütün sulak yer ister. Tabii muhacirler öyle sulak yere iskân edilmiştir. Oranın meb'usu ise, tütün ziraatını bilmiyor. Buna itiraz ediyor" diye beni techil etti. Ah, hakikatler nedir ve şu Millet Meclisinde ne haltlar edilir. Bu da cevap istiyordu. Diyecektim ki: "Recep Bey Kütahya meb'usudur. Çini nasıl yapılır bilir mi, şurda izah etsin. Tütün ziraatını da bilmiyor. Tütün sulanırsa yaprakları lahana yaprağı gibi olur." Lâkırdı söyletmedi-

Ali Saip Bey

ler ki... Hatta bir aralık kürsüye çıktım, lâkırdıyı boğazımda bıraktılar. Kapak vurma, gürültü, tehdit, ilh... Pek edepsizlik yapıyorlar. Meclis, Meclislikten çıkmış, halis bir Tulumbacı Koğuşu olmuştı.

Ali Saip beni severdi. Geldi: "Beni Gazi sana yolladı. Artık söz söylemesin diye rica ediyor. Diğer arkadaşlara da Rıza Nur bizim arkadaşımızdır, ona hücum etmeyiniz diye tembih etti" dedi. Daha ne hücum edecekler?.. Ben yine söz söyleyeceğim, ama söyletmiyorlar ki... İmkân yok..

Gittikçe iş bizi ve istizahı bıraktı. Sırf Rauf ve Karabekir'lere tevcih edilmiş bir şekil aldı. Meğerse bütün bu tertip bunun içinmiş. Ben bir aralık, kürsüye çıkmağa fırsat bulabildim. Şunu söyledim: "Bizim bir şeyden haberimiz yok. Zavallı muhacirlere acıyıp, biraz da onlar için söyleniyorduk. Meğerse iş başka imiş. İki hasım ordu var imiş, biz de ikisi arasında imişiz. Mütakabil bombardman başladı, gülleler başımızın üstünden geçiyor" diyebildim. Mustafa Kemal'in de locasından güldüğünü gördüm. Mes'elenin ruhu sadece bu imiş. Nitekim iş ortaya döküldü. Ter-

Mahmut Esat (Bozkurt) Bey

tibi yapan ve şimdi boğuşmayı seyreden bu izaha keyiflenmiş, zaar ki güldü...

Rauf bu işte de kabiliyetsizlik gösterdi. Bocalıyor, sendeliyor, istizahın teşmilini istemiyor. Bu adam zayıftır. Sıkıda, fırtınada ya tornistan ediyor, ya kendini baştan vuruyor.

Feridun Fikri mes'elenin "Anket parlâmenter" ile hallini tek-lif etti. Tabii haklı ve pek münasip idi. Hükümet yanaşmadı. Bu da hükümetin kabahatini itiraf etmesi demektir.

Bu mes'eledede Mahmut Esat, Saraçoğlu da hükümet lehine işe karıştılar. Halbuki bunlar muhalif idi. Mahmut Esat, biz Lo-zan'da iken, vaktiyle Teşkilât-ı Esasiye Kanununun müzakere-sinde Reisicumhura "Veto" hakkı ve Meclisin feshi hakkı veril-mesi aleyhinde çok güzel sözler söylemişti. Bu sebeple meb'us-lar kendisini seviyordu, fakat Mustafa Kemal'e de turfa olmuş-tu. Benimle bu esnalarda, yani istizahtan evvel, hükümetin fena-lığı üzerine dertleşiyorduk. Birgün ona demiştim ki: "İsmet ve Mustafa Kemal de hepsi fena." Dedi ki: "İsmet aşağı şeydir, fa-kat Gazi'ye fena diyemem. Sen de bu fikirden vazgeç!" Bu çocu-ğu bir derece severdim. Çocuk dedim, yaşı küçüktür. İsviçre'de tahsilini bitiremeden Anadolu'ya gelmiştir. Hem hali de öyle. Bu sözü üzerine soğudum. Çünkü, fenalıkların başı Mustafa Kemal. Bunu kendi bilmeyecek adam değil. Demek Gazi'ye dalkavuk-luk etmek, yanaşmak fikrinde. Haris çocuk. Vekil olmak istiyor. Vekillikten düşmek ağır gelmiş...

Mahmut Esat bu istizahta kürsüye çıktı, hükümeti müdafaa etti. Ve hiç sadette olmadığı halde "Reisicumhura veto da, fesih hakkı da verilmelidir" dedi. Turfalık yemeğini kusuyordu. Ka-şar oluyordu. Hem de bunları söylerken ne kadar olsa kekeledi. Çünkü, yine aynı kürsüde ve az zaman evvel bunların şiddetle aleyhinde söyleyen biri idi. Bu cümleyi birkaç kere tekrar etti. Unutmam. Birisinde şaşırıldı. Şöyle demişti: "Veto, fesih hakkı ve-

Milletvekilleri Meclis çalışmalarını izliyorlar

rilmez, fakat verilir de...” Demek ki, bunları söylerken vicdanı muazzepti, utanıyordu. Bundan sonra, bu adamdan artık tamamiyle soğudum. Bir daha münasebette bulunmadığım gibi, selâm da vermedim... Demek dalkavuk mevki harisi. Bu hırs için deñâet yapmak kabiliyetinde. İki türlü kör kılıç. Alâmeleinnas, yalancı...

Mustafa Kemal’in hatipleri (ekseriyetle vekil) bizim hükümete sorduklarımıza hiç cevap vermediler. Cevap verecek yerde başka meselelerle bizi ithama çalıştılar. Demek namusluca bir müzakerede değildik. Şu adamların yaptığına namussuzluk ve edepsizlik derler. Müdâfaa edecek yerde, mukabil taarruz yapıyorlardı. Fakat burası, sahrada, dağda bilfiil harp meydanı değil. Burda evvelâ cevap vermek lâzım. O yok, Mecliste Kars meb’usu Vehbi güzel bir şey söyledi: “Canım, bu Meclisin Hükümetten istizahı değil, Hükümet Meclisi istizaha çekti” dedi.

Hali, tam izahtı. Hep güldük!.. E... Yavuz hırsız ev sahibini bastırır...

Şunu da söyleyeyim. Bu istizahta Recep çok uzun lâf söyledi. Fakat bu kadar da saçma ve mugalâta az görmüştüm.

Hükümetçiler, o kadar işi azıttılar ki, nihayet her şeyi bıraktılar: "İşkân değil, memleketin rejimi, cumhuriyet mevzuu bahistir" dediler. Bu, müthiş bir sözdür. Bir kanlı sahne kokusu idi. Hakikatte hiç de cumhuriyet aleyhine kimse yoktu. Kasten böyle diyorlardı. Demek bu noktayı ele alıp muhalifleri hiyanet-i vataniye ile itham edecekler. Meclis aleyhlerinde hüküm verse, onu da doğrıyacaklar... Meclisin havası yıldırım dolu idi. Herkes bunu hissediyordu... Herkese korku geldi. Bunları açıkça söyleyen Yunus Nadi, tamamiyle Tulumbacı ağzı takınmıştı. Hattâ "Böyle adamların kafası ezilir" de dedi...

Yunus Nadi Bey

Ben ilk sözlerimde Pendik taraflarına Yanya'lıların yerleştirildiğini, orada yine Rumca konuşulduğunu söyledim. Mustafa Abdülhalik evvelce söylediğim gibi, İzmir'e Arnavutları dolduruyordu. Şiddetle muhalefet etmiştim. Bunun acısını çıkaracak... Koridorda bana geldi: "Sözlerinizi geri alın. Almazsanız, aleyhinize söyleyeceğim" dedi. "Ben tükürdüğünü yalayanları sevmem" dedim. Çıktı. Aleyhimde şunu söyledi: "Yanya'lıları Arnavut yapıyor. Hem kim yapıyor? Maatteessüf, öyle mücrim bir arkadaşım ki, altı senedir müteassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha evvel değildi. Ben o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silâhla mücadele ederken, kendileri bil'âkis Arnavutları isyana teşvik ediyordu."

Mustafa Kemal nutkunda, aleyhime bu sözleri almış bilâkis kelimesinden sonra da bir "Türklük aleyhine" kelimesi ilâve etmiş. Aferin!.. Müfessirinî kirâmdandır!.. Abdülhalik'in ruhu olmuş, izah ediyor.

Ben altı yıldır Türkçü değilim. Bunları çok zamandanberi iştirar etmiş eserlerimde yazmışımdır. Bunlardan biri de Türk Tarihi ki, vücuda gelmesi onbeş yıllık bir iştir. Her gören de anlar. Sade bu, benim eski bir Türkçü olduğumu ispata kâfidir. Buna en iyi cevap İzmir Valiliğinde onun orada bir Arnavutluk yapmak teşebbüsünü söylemektir. Bu, resmî muhaberatla sabit idi. Söz söyletmediler. Söyleyemedim. Şu adamlar daha düne kadar alenen Arnavutlukları ile övünürler. Böyle bir cürmümeşhut halindeki bir Arnavut, Mustafa Kemal bunu dercetmiş. (Sahife 536) altına da yine böyle bir adamın sözünden istifadeye yeltenmiş, şu satırları ilâve etmiştir:

"Filhakika Rıza Nur Bey'in siyasi hayatta birçok mücadelâta iştirak ettiği malûm idi. Bu iştirakleri milliyetperver olarak Büyük Millet Meclisi devrinde ona hizmet ve faaliyet sahaları gösterilmesine mani telâkki edilmemişti. Fakat Türklerin Rumeli'n-

den çıkarılması gibi, her Türk'ün kalbinde ebedî ve elîm bir hicran yaşatan o büyük felâket hâdisesinde müfrit milliyetperver Rıza Nur Bey'in Arnavut âsileri ile beraber Türkler aleyhinde faaliyetinde bulunduğunu bilmiyorduk. Buna ıttıla hasıl olunca, Büyük Millet Meclisini hakikî bir hayret ve dehşet istilâ etti."

Ben Türkiye'yi terkedip Paris'e çekilmesem, bu istizahtan sonra, sefirliğini, daha sonra verecekleri Maarif Vekilliğini kabul etsem, samandan adam, dalkavuk, mürtekip olsaydım, Mustafa Kemal ne Abdülhalik'in sözünden bahseder ne de bu satırları ilâve ederdi. Benim Arnavutları isyan ettirdiğimi o vakte kadar bilmiyormuş?!. Bunu ben "Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü" adındaki eserimde bizzat yazmıştım. Bu eseri herkes okudu. Kendi de okumuştı. Hattâ İsmet de okumuş, bu istizahtan evvel Lozan'da "Hürriyet ve İtilâf gibi bizim de birgün içyüzümüzü ya-

Balkan Savaşı'nda cepheden çekilen Türk askerleri

zarsın" demişti. Hadi kendi okumamış, diyelim. İsmet ona bunları söylemiştir ya. Bu eser mütareke iptidasında neşredilmişti. Evvelden bildiğine şüphe mi var? Nitekim Tanin gazetesinde Arnavutluk isyanı zamanında Hüseyin Cahid dahi benim Arnavut âsilerle olan bir telgrafımı ele geçirip neşreylemişti. Bunları bilmeyen mi var? Sade Mustafa Kemal bilmiyormuş! Yazdığı gibi, benim birçok mücadelelere karıştığımı biliyordu, sadece bunu mu bilmiyordu? "Hizmetlerde kullandım" diyor, peki niye kullanmış?.. Devletin mühim işlerinde bulundum, devletin muahedeler gibi en mühim işleri bana havale edildi. Niye edildi? Buna bir de ben Sihhiye Vekâletini kabul etmeyince, Mustafa Kemal'in bana Sinop'a çektiği telgrafa bakan şaşar kalır. Ben Türk aleyhinde hareket edeyim? Bu mümkün mü? Bunu yanındaki bir Arnavut bile sarahaten söyleyemiyor da, Selânikli biri, Arnavud'un sözünden bir "Türk aleyhine" sözü ilâve ederek söylüyor. Felek ne tersine dönmüş!.. Ben ki, ikiyüz yıldır Sinoplu, ailesi malûm, ne anadan, ne babadan kanına hiçbir damla başka unsur kanı karışmamış bir Türk'üm. Hem Arnavutluk isyanının Rumeli'nin elimizden gitmesiyle hiçbir alâkası yok. Bu ne mugalâta? İşte bu adam her şeyde böyledir. Esasen Rumeli'ni elimizden gideren Balkan Harbi'dir. Balkan Harbi Arnavutluk İsyanının bitip, her şeyin hal-i tabiisine avdetinden nice zaman sonra olmuştur. Bu isyan İttihatçı hükümetin yolsuzluğuna karşı olmuş, asla Türklüğe karşı yapılmamıştır. Nitekim Meşrutiyetten beri Arnavutlar İttihatçılara birçok isyanlar yaptılar. İttihatçıların Dahiliye Nazırı Hacı Adil'i yaptığı teskin seyahatinde az kaldı öldürüyorlardı. Arnavutların isyanı bu hükümete karşı, bir değil, birçok ve çok zamandan beri geliyordu. O vakit ve sonra kimse de bunları Türklük aleyhine dememişti. Şimdi bunu Mustafa Kemal söylüyor. Dahası var, ben bu isyanı körükledim, İstanbul'da da Halâskârları yaptık. Selânik'te de Galip Paşa ile

Enver Paşa

Mustafa Kemal Halâskârlara dahil oldular. Umumî ve alenî ve askerî bir içtima yaptılar. Hükümet aleyhinde, asîler lehinde bulundular. Demek Mustafa Kemal de Arnavutlarla teşrik-i mesai etti. Neticeten o da benim gibi Türklük aleyhine hareket etmiştir ve Rumeli'nin elimizden gitmesine sebep olmuştur. Bu içtimada Mustafa Kemal bizzat ispat-ı vücud etmişti. Zaten her böyle vak'ada o, külâh kapmak için, Enver Paşa'nın dediği gibi hazır-
dır. Sonra yine Enver'in Moskova'da bana dediği ve benim de Ankara'ya avdetimde aynen Mustafa Kemal'e tebliğ ettiğim ve âlemin de bildiği gibi Mustafa Kemal daima orduyu siyasete sokmağa, isyan ettirmeğe çalışmıştır. Hem bunu o vakit yaptığı gibi, daha vahim Harb-i Umumî gibi bir tehlike zamanında da yapmıştır. Asıl hıyanet budur. Hem de sonunda komployu arkadaşlarını yakmak için Enver'e haber vermiştir.

Ben birçok mücadelâta iştirak etmişim. Buna rağmen bana millî hizmet verilmiş... Demek, itiraf ediyorsun ki, mazimde leke ve hizmete mani bir şey yoktur... Bu halde bunları nasıl söylüyorsun? Belki de bu sözleri ile siyasî mazimi, hayatımı lekeli göstermek istiyor... Öyle ise, hizmet vermek işini nasıl yaptın, hem ben Arnavutları, Rumeli'ni düşmanlar alsın diye isyan ettirmedim ki. Zalim bir hükümeti devirmek için yaptım ve muvaffak oldum. Bugün de bununla iftihar ederim. Bana büyük şereftir. Demek Türk milleti için çalışmışım... Hem de canımı dişime alarak. Harb-i Umumî akıbeti İttihatçıları izâle için benim gayretlerimin ne kadar yolunda olduğunu ve benim ne kadar Türkçü ve vatanperver bulunduğumu göstermiştir. Keşke o vakit ki gibi, genç olsaydım da, şimdi de eskilerden daha kanlı ve zalim olan insanlar aleyhine milleti isyan ettirseydim, muvaffak olup devirseydim. Milleti kurtarsaydım. O isyanla ben ne kadar haklıymışım. Hakkım İttihatçıların memleketi Harb-i Umumî sonunda ne hale soktukları ile sabittir. Bu hakikati ben on sene evvelinden beri görmüş ve bir düziye söylemiş ve yazmışım ve yine o vakit Arnavutlar ecnebi değildi ki, bu devletin teb'ası idi. Alem de bilir ki, Arnavutlar Türk aleyhine kıyam etmediler, istiklâl istemediler. "Zalim hükümet istemeyiz. İttihatçılar çekilsin" dediler. Ve İttihatçılar devrilince dağılıp evlerine gittiler.

Şurası da var: İsyân başlarından Yakovalı Rıza, Abdülhamid'i tahtına çıkarmak istiyordu. Bunun için işgal ettiği Üsküp'ten Selânik'e iniyordu. Abdülhamid Selânik'de Alâtinî Köşkünde hapis idi. Bunu da men'eden ben idim.

Teşekkür ederim ki, bana müfrit milliyetperver diyor, iftihar ederim. Kendisi Millî Hareket zamanında benim Türkçülük icraatımdan pek sıkılıyordu. Bir şey de demiyordu. Bugün kendisi Türk'ün dinini, dilini, yazısını, âdetini, millî müesseselerini, an'anesini her şeyini yıkmakla meşguldür. Bunlar harstır, bir mi-

Padişah II. Abdülhamit

letin hayatıdır. Bu mu onun milliyetperverliği? Hani Türk'ün dine, edebiyatına, folkloruna, mimarî âbideleri olan camilerinin ihya ve muhafazasına dair henüz ne yaptı? Soruyorum.

Bu satırları okuduğum vakit önce kızdım, sonra güldüm. Birgün Paris'te Fethi ile konuşuyorduk. Bundan bahsettim. Dedi ki: Sevinsene... Demek aleyhine ithamlar yapmak istemiş, aramış, taramış, bunu bulabilmiş... Bu nedir ki..." Düşündüm, doğrudur.

Ne ise, itimat reyi ile bu istizah bitti. Vaziyeti, istizahta olanları iyice gördük. Sonra düşündüm, fikrimden şunlar geçti: "Demek Mustafa Kemal bir Cumhuriyetle hükümet yapmamış, bir tulumbacı koğuşu yapmış. Demek bu kadar kanlar ve emekler boşa gitmiş. Kurtulduk dedik, demek kurtulmadık. İstibdad rejimi, padişahlığı attık dedik, demek daha kara bir istibdada girmişiz. Yükselttik dedik, demek yüksele yüksele ancak bir tulumbacı koğuşu yapmışız. Vah... Vah zavallı millet!" dedim, içim sızladı.

Adnan yanıma geldi: “E, ne dersin?.. Gördün mü?” dedi. Dedim ki: “Bu kadar gayret, emek, Mustafa Kemal’in bir tulumba-cı koğuğu yapması içinmiş. Mustafa Kemal yüксеle yüксеle bu koğuşun damına çıkarılmıştır.” Dedi: “İşimiz dumandır” Meb’uslar Salih ve Kılıç Ali takımına “silâhşörler” adını koydular. Yanlış değildi. Artık bu ad meşhur oldu. Bunlar Abdülhamid’in tüfekçileri yerine geçtiler.

Meclis artık bir çocuk oyuncağı olmuştu. Hiçbir hüküm, kuvveti kalmamıştı. İşte Anadolu hükümetinde hürriyete ilk büyük darbe bu istizahtır. Bu sebeple bu devletin Cumhuriyet ve teşrii hayatında bu hadise pek mühimdir, düğüm noktasıdır. Hakimi-yet-i Milliye, Cumhuriyet duman olup uçmuştur.

Bu iş de böyle kapandı. Gazeteler Meclisten daha cesur çıktılar. Susmadılar. Tanin, Vatan, Tasviriefkâr ve emsali gazeteler istizahı ve Meclisin bu halini tasvir ettiler... Tanin bir nüshasında şöyle diyordu: “Vatan düşüncesiyle hareket etmek yalnız mevkii iktidardaki zatlara mı, mintarafillâh inhisar şeklinde bahşolunur bir fazilettir?” Ne doğru, ne doğru... Ancak Cahid bunu İttihatcılar zamanında da deseydi, ağzından öpmek lâzımdı. Maalesef bu nokta bizim siyasî hayatımızda mühim bir noktadır. Bizde mevki-i iktidarda bulunanlar, derhal zannediyorlar ki, kendileri millete hizmet eder, devleti Allah onlar için vücuda getirmiştir. Hatta, bir çiftlik gibi onlara vermiştir. Muhalifleri vatan hainidir. Cahid’le beraber İttihatcılar da böyle idi. Cahid bizlere ne kadar vatan haini dedi. İsmet bunu resmî nutkunda da söyledi: “Bu vatanın mukadderatını kime inanabiliriz? Hükümeti kimseye veremeyiz.” Bu cümle pek çırpıplaktır. Nasıl söyledi bilmem. Gaflet edip söylemiştir. Yoksa bu en saklanacak vahim bir suçtur. Onun ruhunu, hırsını ve her şeyini izah eder. Bu söze göre, demek ondört milyon Türk’ün içinde onlardan başka vatanperver, âlim, zeki kimse yoktur. Öyle ise millet “Ört ki ölem” desin.

İşte, mevki-i iktidara geçenler vatana yalnız kendilerini (iki-üç kişi) sadık bilip, diğer bütün milleti hain sanıyorlar. Bu bizde müthiş bir dimağ hastalığıdır. Tedavisi lâzım... Yahut mahsus mevkide kalmak için böyle diyorlar. Yine Cahid "Cumhuriyet, peki!.. Hükümet adını değiştirmek faydasızdır. Mes'ele iştedit" diyor ki, bu da pek doğru. Yine o, "İrsî hükümdar yerine, zorla riyaset-i cumhura çıkmış bir mütegalibe, reisicumhur adını taşıyan bir müstebit, keyfemâyeşâ idare-i hükümet eder. Bir hükümdar-ı mutlak gibi, keyif ve hevesinden başka bir kanun tanımaz" diyor. İşte vaziyet bu. Ne güzel ifade etmiş!. "Yine o, Cumhuriyet namı altında, hükümet-i mutlakaların, hükümferma olması, askerî rüesa yüzündendir" bu da mahz-ı hakikat. Cahid demek bunları pek iyi bilir, pek güzel anlarmış. Ne diye İttihatcılar zamanında bilmemiş, anlamamış... Halbuki biz muhalifler bunları İttihatcılar zamanında bin kere söylemiş ve yazmıştık. Neden bizden olsun öğrenmemiş?!. Bilip de arkadaşlarını yola getirip, Harb-i Umumî akıbetine devleti uğratmasaydı ne büyük hizmet etmiş olurdu. Bildiği halde arkadaşlarını men etmemiş, demek para ve mevki için millete hıyanet etmiştir. Şimdi şu sözleri isbat ediyor ki, Cahid görür anlar bir adamdır. İttihatcılar zamanında gördüğüne şüphe yok. Ve yine bu sözler ispat eder ki, Cahid vatanperver değildir. Menfatine uygun olunca susar, yalnız susar değil, onları müdafaa eder.

Cahid'in şu söyledikleri tamamiyle mevcuttur. Bu zihniyetin ve militarizmin milletler için ne belâ olduğunu çok yerde ve bu eserde de söyledim. Kumandanları ve ihtilâl yapmış şefleri asla bu mevkiye getirmek değil, politikaya bile sokmamalıdır. Nitekim İsviçre'de istibdâd ve diktatörlüğe mani olmak için generallik bile lağvedilmiştir.

Fakat idrak sahiplerine meçhul değildir ki, bu zihniyet, yani vatani başka ellere emanet edememek samimi değildir. Mevkiye

geçenler, sırf mevkiyi bırakmamak için böyle bahane, vesile bulurlar.

Cahid bu esnada böyle çok güzel şeyler yazdı. Derken beni de müdâfaa etti. Müdâfaası güzeldir. Fakat bunu yapmamalı idi. Bugünlere kadar bütün hücumunu onbeş yıldır, hep bana tevcih eden, daha dün bana yalan yere, cıvık, sarhoş diyen biri artık beni müdâfaa edemezdi. Demek bu adam hiç samimi değildir. Zemmi de methi de zamana, vak'aya, kendisinin menfaat veya zararına temasına göredir. Şimdi beni müdâfaa menfaatına, gayesine muvafıktır, ediyor, eskiden menfaatına hizmet etmedim, kardeşi oğluna para verdim, sarhoş dedi.

Yine Cumhuriyet'te de İttihatçılar zamanındaki gibi muhalefet, hıyanet, muhalif, vatan haini oldu. Yine mürtecilik bunların elinde silâh yapıldı. Bakalım ne olacak! Âvane bu vaziyetten keyf içinde. İstizah bitince pek sevinmişler. Âvaneye mükâfatlar verildi. Mahmut Esat bile derhal mükâfatını gördü. Adliye Vekilliği ile çerağ buyruldu. O gece Çankaya'da toplanıp mükemmel içtiler.

Nafia Vekili Süleyman Sırı öldü. Mustafa Kemal ailesine hıdremat-ı vataniye tertibinden maaş bağlattı ve nakten toptan külliyetli bir para da verdirdi. Bu adam Selâniklidir. İstanbul'da Nafia Nezaretinde itrikâbı dolayısıyla kovulmuştu. Üsküdar Gaz Şirketinin gizli hesap defterinde bunun aidatı olduğunu bilirim. Anadolu'da Millî Hareket zamanında yoktu. Sulhtan sonra geldi. Sanki hizmet-i vataniyesi için bu tertipten maaş?! Fakat Selânikli ve Mustafa Kemal'in akrabası imiş. Zaten meb'us ve vekil yapan da odur.

İstizah sebebiyle, İsmet'le aramız tamamiyle açılmıştı. Biraz sonra biraz düzeldi. Ben İstanbul'da iken bir mektupla bana Londra sefirliğini teklif etti. Ben de bir mektupla red ettim. Mektubum ağırca idi. Bilhassa "Canım ben sizden bir şey iste-

Subay milletvekilleri üniformalarıyla Meclise katılmışlardı

miyorum. Zorunuz ne? Beni niye böyle memleketten uzaklaştıрмаğa çalışıyorsun?” dedim. Bu pek manalı idi ve tayininin ruhu da benden hizmet değil, bu idi. İsmet buna pek kızmış. Bir mektupla “Böyle bir fikrimiz ve buna da hacet yoktur” diye bana cevap verdi. Bu vakte kadar haremlerimiz de muhavere ediyorlardı. Onu da kestik. Lâtife Hanım da artık haremimi aramıyor.

İstizahtan sonra pek az bir müddet geçti. İsmet Paşa’ya hastalığı bahane edilerek istifa ettirildi. Vakıa itimat reyini aldı. Ama hakikaten İsmet ve hükümet paçavra olmuş, İsmet’in ve hükümetin tutunacak bir yeri kalmamıştı. İstizah onun kötü idaresi ve vaziyetini çırıl çıplak ortaya dökmüştü. Zaten o vakit düşmesi lâzımdı. Fakat Mustafa Kemal, Meclisin bir hükümet düşürmesine tahammül edebilir mi? O adam kendi düşürmeli, kendi nasbetmeli. Hâlâ Cumhuriyet tarihinde Meclisin âdem-i itimadı

ile düşmüş bir hükümet vak'ası yoktu. Nitekim İttihatçılar devrinde de olmamıştır. Zavallı devlet!... O vakit düşmesine mani oldu. Biraz geçince, İsmet'i atıp yerine Fethi'yi koydu.

Bu sefer başta Vasıf ve Rıfkı olan İsmet'in adamları "Yine biz geleceğiz. Bu intikal kabinesidir. Bu kabineyi yaşatmayacağız" demeye başladılar. Demek ihtiras kazanı daha ziyade kaynıyordu. Necmeddin Molla'ya, Fethi'nin söylediğine atfen, birgün bana Molla'nın dediğine göre, kabine teşkilinde azayı kâmilten Mustafa Kemal intihap etmiş, Mahmut Esat'ı da bu kabineye Mustafa Kemal sokmuştur. Bunda biraz yanlışlık olsa gerek... Fethi'nin kabinesinde Diyarbekirli Fevzi de Nafia Vekili oldu. Bu, onun Malta arkadaşıdır. Hiç olmazsa onu kendi almıştır.

İsmet, İstanbul'a Heybeliada'ya, kardeşi kambur Rıza'nın köşküne çekildi. İsmet Lozan'dan avdetinde Çankaya'da Mustafa Kemal'e yakın bir yerde bir bağ aldı. Bağda pek entipüften bir bina vardı. Birgün bana dedi ki: "Bina oturulacak gibi değil. İyi bir tamir yapıp yanına da ilâveler yapacağım. Param yok. Bana para verebilir misin?" Verebileceğimi söyledim.. "Ne kadar?" dedi. "Kütüphane yapıyorum, biliyorsun bana da lâzım. Sana iki bin lira verebilirim" dedim. Sonra bu parayı benden istemedi. Mükemmel bir bina yaptı. Tamamiyle Avrupa tarzında. Banyolar, abdeshâneler, sular, kalorifer hepsi var. Hatta binaya kapı gibi birtakım malzemeyi Viyana'dan getirtmiş. Müthiş bir masraf idi.. Hatta birgün bana şikâyet etti "Sade kalorifere haftada yüz liralık kömür gidiyor" dedi. Bu parayı benden niye istedi bilmem. Galiba parasızlığını göstermek istedi. Öyle ise derhal inşaata parayı nerden buldu? Hakikaten şimendüfer hattından dolayı Ankara'da bir ton maden kömürü veya kok elli liradan aşağıya mal olmuyordu. Halbuki bu adamın aldığı maaş sade bu kömüre yetmezdi. Evine ise, kaloriferci, aşçı, iki tane ayak hizmetinde uşak, otomobiline şoför vardı. Bunlar neferdi. İçerde de

kadın hizmetçiler vardı. Askerlikle alâkası kalmamış, halâ asker hizmetçi, askerî kamyonlar kullanıyordu.

Şimdi bu paraları nerden bulduğunu düşünmek tabii hatıra ilk gelen şeydir. Benden para istemesi, beni kendisinin parasız olduğuna zahip etmek içindi, ya hakikaten yoktu. Sonra alması parasız olmadığını gösterir. Yahut Mustafa Kemal verdi. Çünkü Mustafa Kemal vekillerine Abdülhamid gibi, maaş, ih-san, villâ verir, onları bu suretle medyun ve kendine boynu bükük kılar. Elhamdülillah bizim vekilliğimiz zamanında bunlar yoktu.

İsmet'in Rıza adında kambur bir kardeşi vardır. Bu aile mütereddi bir ailedir. Kimi sağır, kimi topal, kimi kamburdur. İsmet sağır, bir kardeşi topal, bir kardeşi kambur, küçük kardeşi de kokain çeker. Rıza pek cahil bir adamdır. Ancak rüştüye tahsili görmüş. Mütareke bidayetinde direkler arasında bir manifaturacının yanında ayda on lira maaşla bir işçi idi. Bez ve kumaşları arşınlar, satardı. İsmet Eskişehir'de kumandan olunca onu oraya aldı. Müteahhitlik ettirdi. Şimdi ise Rıza avukat Resai'yi yanına almış. İmtiyaz, teahüt, iltizam işleriyle meşgul. Şuraya buraya adam tayin ettirip para alıyorlar. Şirketlere kanca takıp para sızdırıyorlar. Unkapanı'daki o muazzam un değirmenini müzayedesiz aldı. Değirmenin oluklarından ceplerine un halinde altın akıyor. Ve yine Şehremanetinin soğuk hava depolarını aldı. Her eti mutlaka oraya sokuyor ve okka başına müthiş bir para alıyor, ilh... Bizde kamburluk uğurdur derler. Galiba öyle. Bu basmacı çırağı birden böyle oldu. İnsanın basmacı, yahut kambur olacağı geliyor. Heybeli'de, Kalamış'ta, Maltepe'de, Büyüka-da'da, daha birçok yerlerde köşkler aldı. İlerisini biraz ilerde söyleyeceğiz.

İsmet, Heybeli'de iken Vasıf da hergün yanında. İsmet'in Ankara'daki köşklünde de yâranının resimleri var. Bunlar arasında

Vasıf'ın resmi en büyük levha olarak salonun en mutena bir yerinde. Alâka hemcinsler arasındadır. Demek birbirini bulmuşlar, tam uygun düşmüşler. Bunlar, ikisinin de bir seviye ve ahlâkta olduklarını gösterir, tabii Kürtlük de buna yardım etmiştir. Çünkü, Vasıf da Bedirhanzâdelerdendir. Türkiye'de Kürtlük davasını ilk çıkaran bu ailedir. Hâlâ da bu işi bu aile takip eder. Mese-lâ, Vasıf'ın yakın hısımları ve onun gibi İzmirli Süreyya Harb-i Umumi'den beri Mısır'da Kürdistan gazetesini çıkarır, Kürtlük için uğraşır, Ermenilerle müttefiktir, onlardan para alır, ecnebi devletlerden para alıp casusluk eder. E, İsmet de Kürt, bu sebep-le yârânı arasında en çok Vasıf'ı sevmiştir.

Mevsuk haberlere göre Fethi, kabinesinde Mahmut Esat'ı çok seviyor. Mahmut Esat, İsmet'in aleyhinde ateş püskürüyor. Alâ...

Vasıflar bu sefer de Fethi hükümeti aleyhine uğraşıyorlar. Bizim dağılmış mahut hizip Fethi'yi tutmağa karar verdi. Mecliste Fethi aleyhine yine aynı klik hücumlara başladılar.

Fethi Kabinesinde Doktor Mazhar, Sıhhiye Vekili idi. Mazhar bana İstanbul'da toplanacak karantinanın tasfiyesine murahhaslık teklif etti. Reddettim. Sonra, Fethi söyledi, yine reddettim. Bu iyi bir işti. Zahmetsiz birçok para alırdım. Nitekim uzun sürdü. Buradan mükemmel paralar aldılar. Ben böyle şeylerde değilim. Ama, bugün gurbette sıkıntı çekiyorum.

Elcezire Cephesi iyi değil. Kürtlerde kaynaşma var. Birgün fırkada Dahiliye Vekili Recep, Bitlis Valisi Zihni ile olan ihtilâfını mevzubahis ediyormuş. Gittim. Zihni, Sinop Mutasarrıflığından Bitlis'e giden adamdır. Namuslu, dirayetli biridir. Orada bir Kürt çetesi soygunculuk etmiş. Zihni bir müddettir yazarmış: "Kürt aşiret reisleri toplanıyor. Hükümet aleyhinde müzakere ediyorlar. Bunları yakalayım. Sonra fesat çıkacak diyor. Dahiliye Vekili de aldırılmıyormuş. Bu sefer soygunculuk vak'ası olunca, yine Zihni bu tezi şiddetle ileri sürmüştü: "Ben sana emre-

diyorum. Sen sade eşkiyayı tut!" demiş. O da "Bunu yaparım, fakat bundan bir şey çıkmaz. Bunu yaptıran reislerdir. Onları da tutayım" demiş. İki taraf ısrar etmiş. Zihni: "Ben yanlış iş yapmam. İctihadım böyledir. Bu halde istifa ediyorum" demiş ve etmiş.

Sonra Şeyh Said İsyanı oldu. Demek Zihni haklı imiş. Demek bu işte Recep'in büyük bir kabahati vardı. Vekâlet vazifesini hüsnü ifa edecek dirayet gösterememiş. Başka memlekette olsaydı, vak'adan sonra Şeyh Said'i asmadan evvel Recep'i mes'ul ederlerdi. Fakat onun Mustafa Kemal'e sadakati var ya kâfi. Her kabahatini, ayıbını örter.

Takrir-i Sükûndan sonra idi. Artık Mustafa Kemal, keyf ve hevesine serbest yol bulmuştu. Bir gün Mustafa Kemal başına şapka takıp seyahata çıkmış. Kastamonu'da aklına esmiş, bir kanunla fesi yasak edip şapka giydirdi. O, din gidiyor diye en ufak, yahut en lâzım ve dine hiç zararı olmayan şeylere saldıran

İsyan eden Şeyh Said ve adamları

hocalar sustular. Hattâ tuhafı şu ki, kanun yapılmadan evvel de ilk şapkayı giyen yine bir hoca müftüdür. Bu da bizim mahut Kızıl Sakal Gürcü Hasan Fehmi'dir. Mustafa Kemal seyahate çıkar-ken Ankara istasyonunda ilk şapka giymeyi buna teklif etmiş ve bir şapka da vermiş. Bu da giymiş...

Benim Türk Tarihi'nde şapkanın günah olmadığına, Fatih'in ve diğer mühim padişahların, kumandanların şapka olan miğ-ferlerinin resimlerini de koyarak, bir bahis yazmışım. Mustafa Kemal'in teşebbüsünden çok evvel intişar etmişti. Hattâ kanun-dan sonra bir gün müze müdürü Halil Bey bana: "Sen ondan ev-vel bunu kitabında söyledin" demiştir. Bizim kitabı okumuş, bu-nu kendi marifeti gibi yapmıştır. Ben bunu yazdım ama, kanun-la, cebren tatbik edin demedim. Onun elinde bir kuvveti, bir ma-rifeti var. Sade kanun. Her şeyi bununla yapıyor. Lâkin her şey bununla olmaz.

Lâtife'nin verdiği habere göre Mustafa Kemal benim Türk Ta-rihi'ni dikkatle takip ediyormuş. Masasının üstünde ve daima elinde imiş. Bir düziye işaretler yapıyormuş. Demek şapka hak-kındaki bahsi gördü, huylandı. Kendine büyük şeref ve inkılâp sandı, yaptı. Benim kitaptan ders aldığını anlıyorum. Bu sebep-le kitabıma sırası düştükçe, bilhassa Osmanlılar bahsinde istib-dadın çirkinliklerini çok defa ve uzun uzadıya tasvire gayret et-tim. Sebebi, yapacağını bildiğim bu fenalıkların belki önüne bu suretle geçilir ümididir. Hep ona derstir. O sayfeler okunsun. Kendisi bunlardan ders alacağına, fena kızarmış. demiş ki: "Rı-za Nur tarihi alt edip, bütün kuvveti kalemine vermiş, beni ten-kit etmiştir." Hakikaten bütün o tenkitler onun yaptığı ve âtiyen yapacağı fiil ve hareketi tenkidir. İyi anlamış. Tabii bana artık daha ziyade dış biliyor.

Şapka işi olsa da, olmasa da olurdu. Çünkü, şapka kafasının içini değiştirmes ki... Asıl lâzım olan da budur. Bu da tahsil ve

Mustafa Kemal, Kastamonu'ndan Ankara'ya dönüşünde

terbiye ile olur ve zaman işidir. Fakat bu adamda bir mani var: Kendisine müceddid densin. Tecedüd için inkılâplar yapıyor densin. Mes'ele bundan ibarettir. Halbuki bu, kendi marifeti değildir. Bundan çok evvel Kadıköy'de gördüm. Birtakım gençler şapka giiyorlardı. Milletin de bir şey dediği yoktu. Zaten bu evolosyon, hattâ Abdülhamid zamanında başlamıştı. Ekseriyetle aileler, hattâ pek müteassıplar bile çocuklarına şapka giydiriyorlardı. Gittikçe ilerliyordu. Birgün umumîleşecekti. Darbe ve sarsıntı da olmayacaktı. Nitekim tesettürü de kendi kaldırmış gibi gösteriyor. Yardakçıları da öyle diyor. Bu, İttihatçılar zamanında başlamış, Harb-i Umumî'de Türk kadını, tamamiyle Avrupalı kadın gibi sokağa çıkmıştı. Bunlar zarurî tehavvüllerdi, nasıl olsa olacaktı ve kendi kendine oluyordu. Zaten Anadolu'da Türk köylüsünde tesettür yoktu. Bu sade şe-

Lâfite Hanım

hirlerde idi.

Halbuki gösteriş yapmak, dahilik taslamak için Mustafa Kemal bu şapka işini darbe ile yaptı ve bunun müthiş zararları oldu:

1 - Vicdanlara tahakküm. İnsan ne isterse onu giyer. Kimin ne karışmak hakkıdır. Bu kadar da hürriyet olmazsa o hayat mıdır? Bu istibdattır. Çirkin. İslâmiyetin muamelât-ı hâs namıyla insanların yediğine, içtiğine kadar karıştığını söylerler ve bunu tenkid ederler. Bu fikir yayılmış, revaçta bir fikirdir. Bir gün Fransa'nın cenubunda "Kan" da Fransız Âyan âzasından Şerabo ile görüşüyordum. İstanbul'dan sordu. Ben de: "Biz de artık sizin gibi şapka giyiyoruz. Soracak bir şey kalmadı" dedim. Şerabo: "İyi ama, insanın giyeceğine kadar karışılır mı? Bu çirkin bir istibdad" dedi.

2 - Halkta büyük bir inkisar oldu. Mâneviyatı kırıldı. Gâvur olduk zanettiler. Hükümete dış biliyorlar. Birgün harp olsa, bu millet gayretle harp etmez.

3 - İktisadî müthiş bir zarar. Milyonlarca lira harice aktı, gitti. Bundan da Yahudiler istifade ettiler. İtalya ve Fransa'da mevcut yeni ve eski şapkaları milyonla memlekete soktular. İki-üç frank kıymeti olan bu şapkalar, en aşağı on liraya (yüzyirmi frank) satıldı. Bunların çoğu zımpara kağıdı ile temizlenmiş şapkalardı. Bugün bu adamlar (Mustafa Kemal ve İsmet) harice para gitmemesi ve iktisat edilmesi zarureti karşısında çırpınıyorlar. Peki! Bunu beş yıl evvel düşünüp bu milyonları gidermeseydiniz ya. Beş yıl sonra akılları başlarına geldi diyelim, fakat bu milletin göğsü tecrübe tahtası mı? Beş yıl sonrayı düşünmeyenler, devlet recûlü olur mu? Bunlarla bugünkü buhranın olacağı aşikârdir. Şunu yapacaksın, bari evvelâ bir şapka fabrikası yapsaydın ya... Her şeyi evolosyon yapar. Erbab-ı akıl her şeyi ona bırakırlar. Bu suretle sadmesiz olur biterdi. Yapılacak şey sade evolosyonu süratlendirecek şeylerdi.

Bir de bizim millet fakirdir. Bu sebeple şapkanın cebrî tatbiki hatâ idi. Herkes bir fes alıyor, işte, sokakta, düğünde de, bayramda da, merasimde de giyyordu. Şimdi melon, yumuşak, silindir, ilh... türlü şapka ve bunların türlü renkleri var. Merasimde silindir, siyah melon giyyorlar. Üstüne smokin, frak ilh.. elbiseler de zarurî oldu. Bu zavalılar bu kadar parayı nerden verecekler? Biz öyle milletiz ki, parayı sade ekmeğe, havaic-i zarurîyeye verebiliriz. Türkler bu fantazi masrafını ailelerin refahına, çocuklarının terbiyesine sarfederlerdi. Böyle fantazi Avrupa'nın zengin milletleri içindir.

Şapka mes'elesinin gülünç ciheti de var: Halk istemeyerek korkudan giydi. Fakat çoğu âdi kasket giyip şemsisiper yerini yukarıya büküyor, ya yana veya arkaya getiriyor, gülünç oluyor.

Bu belki de alnında ziyaya mâni bir şeye alışmamış olan insanlara güç geliyordu. Ondandı. Bunların fotoğrafı alınsaydı eğlenceli bir tarihî vesika olurdu. Hattâ bunu o vakit Sinop'ta sürgün bulunan gazeteci Zekeriyya'ya söyledim, güldüktü. Şapka giymemek için yıllarla başı açık gezen sofular oldu. Hattâ şapka giymemek için nesi var satıp savıp Suriye'ye hicret edenler görüldü. Feci... Köylü şapkayı hâlâ giymediler. Sinop'ta şehre bir saatlik köyde bile adi bezden üç dört şapka yapmışlar, şehre gelen giyiyor, avdetinde misafir odasına asıp fesini ve sarığını başına geçiriyordu. Her şehre giden köylü bu şapkayı başına takıyordu.

Memurları merasime mahsus şapka ve elbiseyi giymeğe mecbur tuttular. Paraları yoktu. Alamadılar. Hükümet onlara avans yaptı.

Şapkadan sonra, birgün Mecliste Hoca Raif'le görüşüyorduk: Dedim ki: "Siz neredesiniz, hocalar her şeye küfür der, kıyameti koparırdınız. Buna iptida siz isyan etmeliydiniz. Mükemmel giydiniz. Hattâ içinizden şapka en iyi serpuştur diyenler de oldu. Siz Türk milleti içinde en çürümüş bir sınıf imişsiniz." "Hakkın var" dedi.

Bu iş aksülâmallerde kalmadı. Sivas'ta, Erzurum'da, ötede beride halk, şapka aleyhine kıyam etti. Mustafa Kemal derhal Kel Ali'nin riyaseti altında bir İstiklâl Mahkemesi dolaştırdı. Epeyce adam astılar. Sayısını bilmiyoruz. Halk yıldırı, iş bitti. Asılan bir hocaya pek acırım. Adını hatırlayamıyorum. Zavallı kanundan evvel şapka aleyhine bir risale neşretmiş, hem de bunu Maarif Vekâletinin izniyle neşretmiş. Adamcağızı Ankara İstiklâl Mahkemesine çektiler. "Ben bunu kanundan bir yıl evvel neşrettim. Maarif Vekâleti resmen izin verdi" dedi. Dinlemediler. Astılar. Yahu!... Mademki bu asılıyor, ona izin veren Maarif Vekilini de assanız ya!... Hem de mes'ele şapka kanunundan evvel ka-

İstiklâl Mahkemeleri üyelerinden
Ali Kılıç, Ali Çetinkaya, N. Ali Küçüka, Reşit Galip

nunların makabline şümûlü olmaz ve bu en mühim hukukî bir esastır. Burda daha feci bir şey olmuş. Kel Ali bu esnada baş cel-lâd. Muavini de Kılıç Ali. Kel Ali fena adam değildir. Cidden vatanperverdir. Fakat cahil ve safderun. Mustafa Kemal onu istediği gibi bu cinayetlerde kullandı. "Şunu as!" diyor, o da asıyordu. Kılıç Ali ise mel'un, habis bir şey. Onun bir merakı vardı, mah-kûm ettiği adamların asılmasında da bulunurdu. Bu kanlı hünerini seyretmek ona zevk veriyordu. Bu Hoca'nın asılmasında Hoca'nın boynuna ip geçirilirken, Kılıç Ali de başına bir şapka geçirmiş. "Giy, domuz!" demiş ve küfürler etmiş. Zavallı böyle ölmüş ve böyle saatlerce teşhir edilmiş. Şu Kanlı Kılıç ne acayip bir mahlûktur... İnsan asılan adama hakaret etmekten haya eder. Zavallı eli bağlıdır... İlmik, gözünün önündedir.

İsmet'in Başvekillik zamanında İstanbul Valisi bir kıyama karşı tedbir manevrası yaptı. Rezalet oldu. Demek böyle düşünüyor, bir kıyamdan korkuluyor, valiye tertibat yaptırmışlardı. O da tecrübe yaptı. Utandılar. Valiyi azlettiler. Şehreminini de kaldırdılar. Operatör Emin'i Şehremini yaptılar. Buna herkes şaştı. Şehreminliği kim, Emin kimdi? Bu adam bir defa halis Arnavut'tur. Ben Gülhane'de profesör Witting'in muavini iken bu

cerrahide talebe olarak çalışırdı. Uşak gibi bana hizmet ve hürmet ederdi. Ameliyata soyunurken, sonra giyinirken ceketimi tutar, fotinlerimi silerdi. Zaten Arnavut, sevmezdim. Bu halinden ise iğrenirdim. Kendisine "Burada bu kadar hizmetçi var. Sen doktorsun. Bırak onlar yapsın!" derdim. Yine yapardı. Zoru asistan bırakalım. Bu adama ilk eline bıçak vererek, bileğinden tutarak ameliyat öğreten benim. Herkesten ziyade derse devam ettiğinden asistan bıraktık. Bırakıldığını kendisine tebliğ ettim. Ertesi günü aleyhime başladı. Sonra Gülhane'den kovdular. Gitmiş, Konya, Bursa'da hekimliğe savaşıp, bir şey elde edememiş. Birinci Büyük Millet Meclisine her taraftan cebren meb'us yollarlarken bu kendi talip oldu. Bursa'da sevmezlermiş, def olsun diye yollamışlar. Bu adam Mecliste aleyhimde idi. Ben karantina beklemek usulünü kaldırmıştım. Çünkü, fennî değildir. Avrupa'da hiç kalmamış bir usûldür. Bunu bahane ederek Mecliste bana sual yaptı. Karantina lâzımdır dedi ve tecavüzde de bulundu. Zekâsı basit, terbiyesi az, pek asabî, hırçın ve kendini tutamayan biridir. Ben de kürsüye çıkıp "Sen bilmiyorsun. Karantina dünyadan kalkalı çok olmuştur" dedim. Bu sefer dilini daha uzattı. Ben de "Bana herkes senin söylediklerini söylese, bir şey denemez. Fakat sen diyemezsin. Çünkü, senin hocanım" dedim. Gürültü ederek "Sen hocam değilsin" dedi. Bu inkârı daha müthişti. Bu Mecliste on-onbeş doktor meb'us vardı. Tabii biliyorlardı. Hattâ onların da bir kısmı bana "Hocam!" diye hitap ediyorlardı. Onlar ayağa kalkıp, "Sus, hocandır. Nasıl inkâr ediyorsun?" dediler. Sustu. Bu adam meb'uslar aleyhinde jurnal yazar, zarfa kor, Recep'e verir. Mustafa Kemal'e gönderirdi. "Meb'uslardan filân senin aleyhindedir. Filân aleyhine şunu söyledi" derdi. Pek ahlâksız şeydi. Kimse de sevmez, hakaret ederlerdi. Hattâ bir defa Meclisin ortasında meb'uslar onu dövdüler de.

Emin gürültülü bir şehreminliği etti. Derhal belediye çavuşlarını silâhlandırdı. Bunları bir kıyama karşı kullanacağını efendisine söyledi. Efendisi pek memnun oldu. Arnavut işin yolunu biliyor... Hergün trenle Mustafa Kemal'in mutbak malzemesini de gönderiyor. Hergün bunlar sebzevat, bir hasırlı taşdelen suyu, nefis rakılar, ilh... Demek Gazi, iki türlü memnun; casusluk, hediye... Bütün Şehreminliğinde bu adam, Çankaya'nın kilerini beslemiştir. Vasıtası Recep'i de unutmuyor, ona da türlü şeyler ve bir güzel otomobil hediye etti. Bunları hep Şehreminliğinin kasasından idi. Bunlardan başka türlü irtikâpları her tarafta duyuldu. Büyük servet yaptı.

Gazeteler Emin'in aleyhinde kıyamet kopardılar. Düşmüyor. Meclis, Hey'et-i Vekile de aleyhinde. Onlar da düşüremiyorlar. Herkes "Azledilecek, iler tutar yeri kalmadı" diyor. Ben "Hayır!" diyorum. Sebebinin soruyorlar. Hizmetlerini sayıyorum. O vakit "Ha, azlolunmaz" diyorlar.

Birgün İsmet bana "Emin'i nasıl bilirsin?" diye sordu. Anlattım ve "Mürtekip" dedim. Dedi ki: "Herkes öyle diyor. Ama arattım bir şeyi yok. "İsmet'in bu sözüne hayret ettim. İsmet de onun şiddetle aleyhinde idi. Anladım, İsmet, Gazi'den tekdir almış, Emin'in aleyhinde olmaktan vazgeçmiş. Birisi söyledi. Şöyle bir iş de varmış: İsmet, Unkapanı'ndaki Şehremanetine ait un değirmeninin kardeşi Kambura verdirmek için Emin'e bir mektup yazmış, Emin de müzayedesiz, ilâsız vermiş. Ne vakittir Kamburun cebine öğütölmüş altın akıyor. Birader-i âli-i Başvekâlet penahinin Osmanlı Bankasında mühim bir serveti yığılmış, Kalamış'ta "Boter" lerin güzel köşklerini almış, ilh... İsmet Emin'i atmak isteyince, Emin bu mektupla İsmet'i tehdit etmiş. İsmet susmuş. Demek soruşu ve cevabı bu işten sonra idi. Şimdi demek İsmet, Emin'i tezkiye ediyor ve lehine propaganda yapıyordu.

Bu adam İstanbul sokaklarını lağım yapıyorum diye oyup deşti. Pislik, çirkinlik, gübre içine düşen insan ve araba, herşey oldu... Halk, gazeteler kıyamet koparıyor. Bu lâğım işinden Emin'in rüşvet yediği de şayi oldu. Gazeteler bunu açık yazdılar. Bir mizahî gazete bunu ima ederek Emin'in lâğımdan tegayyüş ettiği tarzında ağır bir şey bile yazdı. Emin aldırmadı... Filhakika Emanet bu Emin gibi tam bir emin adama verilmişti!... Emin'in lâğım işinde şirketten büyük bir rüşvet aldığı sahil idi. Ankara'da eczanelerde saatlerce hasta bekleyen, hasta peşinde Ankara'nın çamurlu sokaklarında dolaşmaktan bacakları sıvama çamur olan, hattâ fesinin püskülüne kadar çamur sıçrayan ve yüz hattâ elli kuruşa bir vizite yapan Emin, şimdi büyük bir zengin oldu. Derhal Kalamış'ta bir köşk aldı. Sade içini güzelleştirmek, tamiri ve kalorifer için oniki bin lira sarfetti, arkasında en pahalı kürk. Altında otomobiller, yanında arap haremağası, çatanalar, kravatında fındık kadar inci, ilh... Avrupa'da bir şey takarlar, ama, en zengin bile böyle büyüğünü takmaz. Adilik sayılır... Görmemiş yeni zengin!...

Bu adama edilen matbuat, halk, hükümet hücumları hemen de henüz Türkiye'de hiç kimseye yapılmamıştı. Hem de bu üç nev'i hücumun bir hedefte birleştiği görülmemişti. Fakat, düşmüyordu. Mustafa Kemal tutuyordu. Sebebini söyledik. Vekilimiz hak etti, fakat böylesi görülmemiştir, masrafı da kendi değil, emanet kesesinden yapıyor. İstanbul'un ise sokaklarında pislikten yürünmüyor. Bütün kaldırımlar bozuk. Bazı yerde hiç yok. Kaldırım yerlerde her iki adımda bir kuyu, bir çukur olmuş. Yağmur suları doluyor, küçük göl oluyor, içine dalan ayak sayısız. Hele araba ve otomobillerin bu çukurlarda hali... O esnada oradan geçenler de iyi, bol pislikli ve mikroplu bir zifos yiyor... Hem de Emanet müflis bir halde borçlu.

Emin böyle ve vurgunlardan başka bir marifet daha göster-

di: Bir ufak yol tamir ettiriyor, o yola büyük bir levha astırıp, o levhada kendisini müthiş methettiriyor. Bir numunesi Gülhane Hastahanesinin yokuşunun alt başında idi. Utanacak şeydi... Kendisinin ve hattâ kayınbabasının adını sokaklara ad olarak veriyordu. Üsküdar'da açılan büyük bir caddeye kaynatasının adını vermiş, halk kızmış, bir şey yapamamış. Azli günü toplanıp derhal levhayı parçalamışlardı. İstanbul'un birçok sokaklarına, Gazi, İsmet, Recep, ilh... klik âzası adlarını vermiş, kendi adını da bunlar arasına sıkıştırmıştı. Yıllar geçti, nihayet Emanetten azledildi. Bu sefer aşikâr olarak imtiyaz avına devam etti. Avrupa'dan şirketler getirip şimendifer imtiyazı aldı. Bunu başkasına vermezlerdi. Bir gün bir gazete servetini nerden yaptığını Emin'den sordu. Emin aptaldır da. Bu basit zekâlî mahlûk faka basıp "Ben meşru kazandım, meselâ şimendifer imtiyazından yüz elli bin lira kazandım" dedi. Bunun neresi meşrudur? Bu imtiyazı Ahmet, Mehmet alamıyor da, neden Emin alıyor? Hem de şimendiferden evvel Şehremini iken zengin olmuş, villâlar almıştı. Bu itiraf mühimdi. Bunu almak için rüşvet de vermişti. Gazetede evvelâ bir maliye müfettişi bu itirafı görünce, kazanç vergisi vermedi diye, Emin'den cezaen mühim bir para istedi. Fakat bunu da hükümet, yâni Mustafa Kemal ve İsmet kapattı.

İşte bu macera da böyle... Emanet kesesinde iyi bir delik de bu açtı... Yağma Hasan'ın böreği... Bu emanet yağlı kuyruktur... Daha çok yenecek...

Gazetelerde havadis: Nişantaşı'nda bir gece Afganlı Abdurrahman'ı vurmuşlar. Ölmüş. Katiller meçhûl. Bu adam Rauf'un adamı ve onun evinde yatıp kalkıyordu. O gece evden çıkmış, vurmuşlar. Demek: Rauf diye vurdular. Bu Afganlıyı bilirim. Yoksa kim ne diye onu vuracaktı...

İsmet'in yârânı kabına sığmıyor. Fethi'ye ufak tefek hücum-

lar ediyorlar. Fakat koridorlarda: "Muvakkattir, yine geleceğiz. Bumemleket başka türlü ıslâh edilemez (!) Terrör yapacağız" diyorlar. Bunların hattâ Kel Ali'ye kadar herbirinin Fransa Büyük İhtilâli Tarihini okuduklarını işitiyoruz. Demek terörü nasıl yapacaklar, ders alıyorlar, hazırlanıyorlar. Demek âti vahim, hem de pek yakın...

Matbuat yine hücumda berdevam. Bilhassa Ahmed Emin, Cahid, Velid. Nihayet Cahid'i mahkûm edip, Çorum'a menfa olarak gönderdiler.

Karabekir, Ali Fuad, Kara Vasıf, Refet, Canbolat, Rauf, Adnan ve arkadaşları bir fırka yapmakla meşguller. Demek muhalefete geçmeyeceğim, fırka yapmayacağım demiş olan Rauf, şimdi yapıyor, bu sefer bu çareye tevessül ediyordu. İstanbul'da Cavid ve Kara Kemal'in toplanıp müzakere ettikleri ve bir muhalefet fırkası teşkiline karar verdikleri dokuz maddelik bir program

Maarif Nazırı Şükrü Bey

yaptıkları şayi oldu. Mustafa Kemal bunu (Sahife 538) "Bu fırkanın programı gizli eller tarafından hazırlandı" diye tasvir ediyor ve "İşte bu dokuz maddedir, fakat gizlidir" diyor. Neresi gizli bilmem? Apaçık bir şey imiş... O vakit Karabekir'in fırkası yapılmadan evvel, bu dokuz maddeden gazeteler bile bahsetmişti. Hakikat şu ki, yaptığı haksızlığı örtmek için, tezvir yapıyor. Mustafa Kemal ve İsmet yeni fırkadan fena telâş etmişler. Eski Maarif Nazırı Şükrü de yeni fırkada beraber. Bu Meclisin (İkinci Meclis) intihabı yapılırken Mustafa Kemal harekete gelip İttihatçı enkazı ile uyuşmuş, bunlardan Şükrü ve daha bir kısmını meb'us yapmış imiş. Onları bu suretle avene yapacağını farzetmiş. Bunlar ise, bil'âkis Mecliste ona karşı muhalif bir zümre oldular.

Bir gece Feridun Fikri ile Halis Turgut evime geldiler. Bana: "Bir fırka yapıyoruz. Sen de gir!" teklifinde bulundular. Fırkada kimler olduğunu sordum. Anlattılar. Kendilerine şunu söyledim: "Ben girmem, fakat size ve arkadaşlarınıza nasihat ederim. Fırka yapmayınız. Çünkü fırka ile, Mustafa Kemal'le güreşilmez. Sonra hepinizi perişan eder. Size yazık olur. Eğer fırka mutlaka teşekkül edecekse, hiç olmazsa siz ikiniz girmeyin."

Uzun münakaşa ettik. Kararlarından vazgeçmediler. Benden program hakkında fikrimi sordular. Dine hürmetkar olmaları kaydını koymalarını tavsiye ettim. "Bir de fırkanın adına Cumhuriyet kelimesini ilâve edin. Bunsuz Gazi size padişah taraftarı diye hücum eder. Zaten Rauf'u filân bununla itham ediyor" dedim. Fırka teşekkül etti. Tavsiyelerimi yapmalar. Adnan da fırkalarına girmemi teklif etti. Kabul etmedim. Matbuat bu fırkayı alkışladı. Ben ve Yusuf Kemal'in de dahil olduğunu yazdı. Ben akıbeti aşikâr görüyordum. Telâş ettim. Yusuf Kemal daha telâş etmiş. Tasviri Efkâra müşterek telgraf çekerek bu havadisi tekzip ettik.

Yeni fırka derhal teşkilât yapmak faaliyetine geçti. Her tarafta teşkilât vücûda getiriyordu. Halk akın halinde bu fırkaya giriyordu. İstanbul teşkilâtını Kara Vasıf yapıyordu.

Hatırıma gelmişken yazayım. Her vesilede Mustafa Kemal, Kara Vasıf, Hüseyin Avni ve Çolak Selâhaddin'i, hattâ Erzurum meclîsi Necati'yi de hapse sokuyordu. Demek bu ikinci grup reislerine düşmanlığı müthişti. Bunların mutlaka başını yemek istiyordu? Fakat hepsinde de bunlar beraet edip kurtulmuşlardır. Nasıl kurtuldular bilmem. Çünkü masumiyet onun elinden kurtulmak için kâfi değildir...

Fırkanın bu terakkisinden Mustafa Kemal ve İsmet telâşa düştüler. Âdeta sersemleştiler. Bu hal bir müddet gitti. Sonra Mustafa Kemal'in fırka aleyhindeki takibatı başladı. Fethi'yi fırkayı ilga etmeleri için Rauf ve arkadaşlarına musallat etti. Fethi uğraştı. Olmadı. Mustafa Kemal'in aksülâmeli iptida neşriyat sahasında oldu. Programdaki din ile cumhuriyet kelimeleri sinir-

Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey

lerine dokundu. Onları ele aldı. Hakikaten bunlar can alacak iki nokta idi. Mustafa Kemal'e darbe idi. Kendi fırkasına da acele Cumhuriyet sıfatını ad olarak ilâve etti. Nihayet fırkanın imhası gecikmedi.

Bursa meb'usu Necati bana dedi ki: "Çabuk davrandı. Biraz daha vakit verseydi. Fırka teşkilâtı tekemmül edecekti. İş bitmişti. Fakat yanılıyordu. Bütün millet bu yeni fırkaya girse, yine para etmezdi. Mustafa Kemal o vakit boğup bitirirdi... Mustafa Kemal'in gayesi tamamiyle açık olarak görünüyordu: Bir müthiş baskı yapmak. Çünkü bunsuz mevki elinden gidiyor. Bu muhakkak. Baskının plânını yapmış, keseceği adamların listesini hazırlamış, fakat vesile lâzım. Kara Kaplıya yani kanuna uydurmalı. Bu vesile de gecikmedi. Şeyh Said'in Kürt isyanı zuhur etti. İşte âlâ vesile... Gökte ararken yerde bulundu.

Şimdi yine söyleyeyim ki, Vali Zihni'nin hakkı varmış. Bari bu vak'a üzerine mes'ul edeydiler...

Şeyh Said gayet dindar bir adammış. Medreseler ve tekkele-
rin ilgası, şapka giydirileceği şayiası bu adamı tehyc etmişti. İs-
yan etti. Bunu Mustafa Kemal "Kürt millî isyanı ve aynı zaman-
da irtica" telâkki etti. Halbuki, resmî tahkikat asla millî bir Kürt
isyanı olmadığını göstermişti. Ben bunu orada İstiklâl Mahke-
mesi aza ve reisliğini eden, Ali Saip'e de sordum. O da "Asla
Kürtlük mes'elesi yoktur. Sırf dindir" dedi.

Şeyh Said ve adamları Diyarbekir ve emsali birçok yerleri al-
dılar. Harput'a kadar ilerlediler. İş böyle olunca Mustafa Kemal
Fethi'ye "Takrir-i Sükûn" unvanlı bir kanun yapıp, işe girişi-
lmesini teklif eder. Bunu yalnız isyan mıntikasına değil, her tara-
fa hatta İstanbul'a da teşmil etmek ister. Çünkü ona göre İstan-
bul matbuatı da bu isyanın sebebi ve Şeyh Said ile berabermiş (!)
Hattâ, yeni fırkayı da işin içine sokuyor. Nutkunda buna delil
olarak Şeyh Eyüb'ün mektubunu gösteriyor (sahife 539). Olabi-

lir ya, bir adam böyle diyebilir. Bundan fırkanın dinî isyan yaptırdığına nasıl hükmedilebilir? Fırka dini âlet edip “İsyan edin” demiş mi? Hayır, Şeyh Said’in isyanına bir sebep de bu fırka imiş. Çünkü delil de programlarına dinî bir kayıt koymaları ve şark vilâyetlerine gönderdikleri teşkilâta memur adamlarının oralarda dinî propaganda yapmaları imiş... Halbuki Mustafa Kemal’in bunları söylemesi, bundan plânu ve gayesi: Kürdistan’a karşı büyük bir askerî sefer yapacak ve oraya İstiklâl Mahkemesi gönderecek. Oralari kırıp geçirecek, bu vesile ile yeni fırkayı İstanbul matbuatını, başka ne kadar muhalif veya şüphelendiği ve korktuğu adamlar varsa hepsini imha edecek... Hasılı, ciddi bir kırım yapacak... Ki, koleralar, türlü salgınlar yapamaz..

Başkalarından ve Necmeddin Molla’dan işittiğime göre, Mustafa Kemal Hey’et-i Vekileye gitmiş, bunları Fethi’ye ve hükümete kabul ettirmiş. Necmeddin Molla bana dedi ki: “Bunu öğrendiğim vakit telâş ettim. Vehameti Fethi’ye izah ettim. Feyzi de buna şiddetle itiraz ediyordu.” Bilmem böyle mi? Fakat Fethi’nin ilk hamlede kabul ettiği şâyidir. Sonra demek işi anlamış, nükül etmiştir.

Bu esnada Harput’a giren âsileri bizzat ahalinin tepelediği, her tarafta tenkil edildiği, isyanın ehemmiyetsiz bir mes’ele olduğu tahakkuk etti. Bunun üzerine Hey’et-i Vekile fevkelâde tedbirlere lüzum olmadığına karar verir. Fethi, Mustafa Kemal’e: “Bu tedbirlere lüzum yoktur. İşte Harput’tan telgraf, âsileri ahalî tepelemiştir. Ben bu işi yapamam” der. Yeniden Mustafa Kemal mes’eleyi Hey’et-i Vekilede mevzuubahs ettirir. Kendi de müzakerede bulunur. Azanın bir kısmını müzakereden evvel hususi surette elde eder. Bu usûldür. Evvelce bütün Hey’et-i Vekile böyle tedbirlere lüzum olmadığına kamilen karar vermiş iken, bu sefer hemen hepsi Mustafa Kemal’e iltihak eder. Bunlardan biri de Mahmut Esat’tır. Fethi, Mahmut Esat’ı pek seviyor-

Gazi Mustafa Kemal ile Faliş Rıfkı (Atay) Bey

du. Bununla en sevmediği adam olmuştur. Sonra Fethi, Mahmut Esat'ın bu yaptığından bana bir iki defa fena şikâyet etmiş, "Böyle alçak, kötü adam görmedim" demiştir.

Ağalar "Hükümette ihtilâf var" dediler. Mes'eleyi Halk Fırkasına verdiler. Fırka müzakeresinde Mustafa Kemal'in muharrirleri, (Yakup Kadri, Faliş Rıfkı ve emsali) silâhşörleri fevkelâde tedbirlerin lüzumunda ısrar ve Fethi'ye şiddetle hücum ediyorlar. Fethi burada büyük bir celâdet ve dirayet göstermiştir ki, bu ona şereftir. Millî Harekette bir hizmeti geçmemiş olan Fethi, şimdi bu hizmeti yapmıştır. Fakat fiili bir neticeye varmamıştır. Yani fırka müzakeresinde Fethi nihayet demiştir ki: "Böyle bir şeye lüzum yoktur. Bu isyan o kadar hiç ki, Harput'ta ahali onları tepeledi. Birkaç taburluk iş. Sizin maksadınız başka. Bunu bahane ederek terör yapmak istiyorsunuz, milleti asıp keşip ortalığı kan ile sütliman yapmak, kan ile mevkide oturmak

Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar) eşleriyle birlikte

istiyorsunuz. Ben böyle büyük bir günahı işleyemem. Âlet olamam.”

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Fethi’yi istifaya davet eder. Haremine de “Size Paris sefirliğini veriyorum. Gidin!” der. Öyle oldu. Giderken de rivayete göre Fethi’ye “Sen bana Sofya’da evinde bir oda vermedindi, ben sana Paris’te koca bir bina veriyorum” demiş. Sofya’da Fethi sefir iken, Mustafa Kemal ateşemiliter gelmiş. Sefarethanede, yani sefirin evinde kalmak istemiş. Fethi’de “Otele git!” demiş imiş... Fethi’nin Çankaya’daki bağını da onsekiz bin lira verip, Mustafa Kemal satın almış. Bu bir ihsan mahiyetindedir. Çünkü orası ancak dört bin lira ederdi.

Bizim hizip Fethi’yi tutmağa karar vermişti, fakat çoğu reyini veremedi. Bunlardan altmış kişi ise, korkmayıp Fethi lehine

rey verdiler. Bu bir kahramanlıktı. Bu adamları takdir etmeli. Biz Fethi'yi tutuyorduk. Fethi'ye bunu da söylemiştik. Ama Fethi hizple hiç alâkadar olmadı ve hizbi asla dinlemediydi. Yine buna rağmen bu adamlar ona rey verdiler. Fakat Mustafa Kemal'in korkusu karşısında bu vazifeyi hizbin bütün azası yapamadı.

O vakit ben İstanbul'da idim. Fethi, Paris'e gidiyor. İstanbul'a gelmiş, Necmeddin Molla'da misafir. Orda konuştuk. Anlattı. Pek kızgındı. Ben de kendisine "Böyle adamların sefirliğini de kabul etmemeliydin" dedim. "Ne yapardım?" dedi. "Benim gibi meb'usların sırasında otururdun" dedim. Bir şey demedi. Fakat haklıydı. Ne yapacak? Belki aç kalmak, imha edilmek tehlikesi altına girer. Fethi, bu kadar fedâkârılık yapacak kumaşa değil. Her işte bunu gösteriyor. Ben sefirlik kabul etmedim de iyi mi ettim, inat kafam... Şimdi gurbette perişan yaşıyorum. Fakat ben ölürüm de yine bu huyumdan vazgeçmem. Huyumdan memnunum. Herkes bizim gibi bu hayata katlanır mı?

Hem Fethi'nin Mustafa Kemal'e karşı vaziyeti başkadır. Onu meb'us yapan, mevkilere geçiren hep Mustafa Kemal'dir. O, olmasa, Fethi meb'us bile olamazdı. Bu halde velinimetidir. Bu iyiliklere karşı Fethi ne yapabilir? Şahsî minnettardır. Vaziyeti müşküldür. Şahsî mes'ele, devlet mes'elesi karşı karşıya... Fakat Fethi akıllı adamdır. Buna rağmen Mustafa Kemal'in böyle müthiş bir vak'asına âlet olmamıştır. Fethi, Paris'e sefir gitti. Halâ Paris'te sefir.

İsmet, Başvekil oldu. Kabinesini yârânı ile teşkil etti. Şirket-i İnhisariyenin "Fethi kabinesi muvakkattir" dediği oldu. Onlar, terör yapacağız da diyorlardı. Ona da İsmet'in riyaseti altında artık başlıyorlar. Demek İsmet, Fethi'nin kabul etmediğini kabul etmiş, müthiş bir katliam ve mezalime âlet olmuştur.

Facia başlıyor. İsmet bilekleri sıvadı. Takrir-i Sükûn Kanunu adında bir kanun çıkardı. İttihatçılar zamanını idare-i örfiye ile

yaşayan millet, yeniden bu idare altına girdi. Mustafa Kemal kurnaz, buna idare-i örfiye demedi. Takrir-i Sükûn adını verdi. İrade-i örfiye adı fena te'sir eder demiş, fakat bu daha müthiş maddeleri havi idi. Addan ne çıkar? Bu bir idare-i örfiye idi. Hem de ona taş çıkarıyordu. Ama bunların adı da Divan-ı Harp değil, İstiklâl Mahkemesi.

Kürdistan'a ordu gönderdiler. Bu ordu oraları taradı. Köyler yandı, insanlar kırıldı. Ordunun arkasından derhal bir İstiklâl Mahkemesi gitti. Şeyh Said ve daha birçok başlar asıldı. Mahkeme işi bitirip dönmedi. Uzun müddet orda kaldı. Nice masumlar da kabahatlılar ile beraber imha, yeni fırkaya intisap eden ile beraber imha oldu. İsyana "Kürt İsyanı" dediler. Fakat Türk demediler, Türk'ü de Kürt'ü de kırdılar. Tuhaf şeyler oldu: Meselâ Harput'ta silâha sarılıp âsileri def eden Mustafa Kemal'e karşı biri imiş. Türklük gayretiyle âsilerle harp etmiş. Bu adama mükâfat verecek yerde onu da tevkif ettiler. Bu bir delil idi ki, muhalif fırkanın Kürtlerle münasebeti yoktu. Vatanperver idiler. Bu vak'a Mustafa Kemal'in sözlerini mükemmel cerhediıyor. Ve yine bu bir delil ki, Mustafa Kemal'in işi, Kürt işi değil, alelûmum kendisine muhalefet işi. Yine Diyarbekir'de âsiler ile meb'us ve vekil Feyzi'nin akrabası harpler etmişlerdi. Mustafa Kemal, Fethi'yi caydırın Feyzi'dir diye, Feyzi'ye müthiş bir kin ve garaz bağlamıştı. Feyzi'nin akrabasını da hapsettirdi. Bunlardan biri Kâmil adında zengin, Almanya'da tahsil etmiş bir gençtir. Sinop'a sürmüşlerdi. Orda görüştüm. Ondan tafsîlât aldım. Bizzat âsilere karşı bir müfreze teşkil edip harp etmiştir. Bu genci menfasında bile rahat bırakmadılar. Sinop'tan İzmir'e, orda da İngilizlerle konuşuyor diye içerlere sürdüler. Mustafa Kemal'in Feyzi'ye kini o kadar müthişti ki, asla peşini bırakmadı. Feyzi'nin çoluk çocuğunu, hısımlarını, hepsini sürdüdü. Arazi ve emlâki boş kaldı. Aynı zamanda Kürdistan eşrafını bütün Garbî Anado-

lu'ya sürdüler. Bu bir tehcir idi. Feyzi durmaz, Mustafa Kemal'e, İsmet'e gider, yalvarır, ağlar, ailesinin memleketine iadesini ister. İadelerini vaad edip, aldatır ve yapmazlar. Bu hal iki yıl kadar sürdü. Garibi şu ki, sürdükleri adamlar, ekseriyetle Türk cinsinden ve masum olan kimselerdi... Sebebi, Mustafa Kemal'e muhalif idiler. Bunun büyük bir hata olduğunu neden sonra anlayıp, bunları yerlerine iade etmişlerdi. Fakat ortadaki zarar ne olacaktır?

İstanbul gazetecilerini de isyanda müşterek diye muhakeme edilmek üzere Kürdistan'a yolladılar. Bunlar yollarda, hapishanelerde perişan oldular. Mahkeme bunlara ne yapacaktı? Bir kabahatleri yoktu ki. Zavallılar aylarla oralarda süründüler. Nihayet müşterek bir ricanâme ile Mustafa Kemal'e müracaat edip, af istediler. Af olundular. Bu da ne demektir!... Hüküm görmeden ve kendi kendine af ediyor!...

Mazhar Müfid (Kansu) Bey

Yeni fırka da resmen ilga edildi, defterleri müsadere olundu. Bu vesile ile İstiklâl Mahkemesi azası da vurgunlar vurdular, zengin oldular. Mazhar Müfid, İstanbul'a gelmiş, otomobil ile geziyor. Mahkemenin reisi ya, otomobiline bir İstiklâl Mahkemesi levhası asmıştı. Çirkin şeydi. En ziyade para vuran Said'dir. Büyük zengin olmuş. Halbuki evvelce Mustafa Kemal'in aleyhinde idi. Bana gizlice dert yanardı. Birgün ağlayarak ceke-tini açtı, yırtık ve parça parça olan astarını gösterdi "Halime bak! Çocuklarımı tahsil ettiremiyorum" demişti.

Terörü yaptılar, fakat garp vilâyetleri ve İstanbul bunu iyi hissetmedi telâkki ettiler. Tâ Vahideddin zamanında Kiraz Ham-di "Tarikat-i Selhiye" adıyla bir fırka yapmış imiş. Bunları da Ankara'daki İstiklâl Mahkemesine çektiler. Canım, bu ne vakit-ki iş... Bir fiileri de meydanda yok... Bu suretle de birçok adam-ları darağacında armut gibi sallandırdılar. Sultanahmet'teki meşhur "Şecere-i Vakvak" gelip de görmeli, kendi acine utan-malıydı!...

Mahkeme bunların programlarının pek muzır olduğuna söy-lüyordu. Bu babta Mustafa Kemal'in gazetelerinde çok neşriyat yapıyorlardı. Fakat programlarını dercetmiyorlardı. Merak et-tim, nihayet programı buldum. Dikkatle okudum. Muzır hiçbir şey bulamadım. Tekrar tekrar okudum, hiçbir fena şey yok. Bil'âkis, programın fevkelâde bir dirayetle yazıldığını gördüm. Bir mühim teşkilât programı idi. Mason teşkilâtına benzer. Ki-min yazdığını meraka düştüm. Vesikayı yırtmağa bir türlü kıya-madım. Sinop'taki kütüphaneme koyacaktım. Başka memleket-te böyle yaparlar. Gel de, bizde böyle yap... Birgün bulurlar, se-ni de onlardan diye idam ederler. Bu düşünce ile yakmağa mec-bur oldum. Bu işi ve dahil olanları, Romanya'ya kaçmış olan Ki-raz Hamdi (Paşa) oradan Mustafa Kemal'e haber vermiştir. Birçok para almış ve hâlâ maaş alıyor.

Hasılı bu adamlar da bedava gittiler. Mustafa Kemal’de hiç merhamet yok. İnsan serçeyi kesmeğe acır. Müthiş kabahatli ol-salar bile bu imhayı, bu kadar geniş mikyasta yapamaz. Bunlara hadi hadi, bir hafi cemiyet cezası verilebilirdi. Bunlar arasında tanıdığım Burunsuz Tevfik vardı. Eski yüzbaşılardan. Pek üşkü-zar, kabadayı, bizim Halâskârlar mes’elesinde cidden yiğit ve büyük hizmet etmiş biriydi. Hiç kabahatsiz gitti.

Bu vesile ile eski Kırşehir meb’usu Rıza’yı, hareket-i millîye-de hizmetleri olan birkaç kişiyi de astı. Bunların “Salâhiye” ile de münasebetleri yoktu. Rıza’nın imhasının sebebi, onun Kırşe-hir’de eski büyük bir aileden olup, çok adamı bulunmasıdır. İca-bında beşyüz atlı toplardı. Nitekim Yunanlılar ile harpte topladı ve harbe iştirak etti. Bundan dolayı Çankaya’yı basıverir diye korkardı. Sabıkası da vardı. Ankara’yı basıp, Damat Ferid’in va-lisini dağa kaldırarak, Mustafa Kemal’in Ankara’ya gelmesine,

Nureddin Paşa

bu suretle hareket-i millîyeye hizmet etmişti. Onu sırf bunun için harcadı.

Rıza'yı severdim. İri, Türk sîmalı, cahil, ama pek zeki, hele aklîselimi pek galip, Türk huylu ve adetli biri idi. Dağ gibi adamı, serçe gibi sallandırdı, bitirdi. Kılıç Ali hapishaneye gidip, Rıza'ya nasihat etmiş, "Gazi'den bir mektupla af dile" demiş. Koca Türk o halde bile celâdet göstermiş, ikisine de küfretmiş. Şu adam pek havadan harcanmıştır.

Mustafa Kemal'i halk sevmiyordu. Bursa'da münferit bir intihap yapılmış, onun şiddetli gayretine rağmen, muarızı Nuredin Paşa intihap olunmuştur. Bunun parasını Miralay Osman'la o vakit Bursa Belediye Reisi kafalarıyla ödediler. Bu intihabı bunlar yapmışlardı. Miralay Kasap Osman hunhar idi. Bunu Mustafa Kemal, polislere vurdurmuştu. Bu polislerden biri, Ahmet Edip adında biridir. Sonra, Habeşistan'a gidip tanassur etmiş, sonra Mısır'a gelip, Müslüman olmuş, dolandırıcı, rezil biridir.

Eskiden İstiklâl Mahkemelerinin idam kararlarını Millet Meclisi tastik ederdi. Bu sefer bunu da bazı idam olunacak maaşumların idamına engel olur diye Mustafa Kemal Meclisten almış, İstiklâl Mahkemesi sade kendi hükmü ile asıp vuruyordu. Ve bu mahkemeler de bütün idamları Mustafa Kemal'in keyfi ile yapıyordu. O, şunu asın diyor, asıyorlardı.

Bu faciada böyle birçok adamı astığı gibi, hapsedip, muhtelif hapishanelere mahkûm olan veya beraet edenlerin de hesapsız olduğunu kaydedelim.

Nihayet kendilerince terörün tamam olduğuna hükmettiler, artık milleti susturdıklarına, keyfemâyeşâ hüküm süreceklerine zahip oldular. Fakat İzmir suikastı gösterecek ki, zehapları yanlış. Terör de kurtaramaz. Belki bazan sade ömrü uzun olur. Hele tarihin giyotininden asla kurtulamaz.

Sahife 540'dan itibaren Nutuk'ta Takrir-i Sükûn ve asmalardan kendisini mazur göstermeğe çalışmış. Bu sahifeleri saçmalar doldurmuş. Meselâ diyor ki: "Takrir-i Sükûn Kanununun müddeti hitamında Meclis lüzumuna mebni tecdid etti." Halbuki Meclis rey sahibi mi?

Sahife 541'de şunu söylüyor: "Cehil, gaflet ve taasubun terakki ve temeddün düşmanlığının alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak, onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle Türk milletinin medenî hey'eti içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzıme idi... ilh..." Şu adam bununla ne kadar basit fikirli olduğunu gösteriyor. Âlâ vesika. Zihniyet şapka ile değişir mi? O tahsil ve terbiyenin, bilhassa evolosyon ve uzun bir zamanın yapabileceği bir iştir. Bir saatte bir kanun darbesiyle bir kırmızı kumaşı değiştirmekle zihniyeti değiştirdiğini ve bunu da herkesin böylece oldu zannedeceği kanaatinde...

Sahife 542'de "Takrir-i Sükûn Kanunu Türk milletini medenî cihanda lâyıık olduğu mevkiye çıkarmak... istibdad fikrini öldürmek için yaptık" diyor. Bu kadar mugalata ve tezaad nadir görülmüş bir şeydir. Hele ikinci cümle için kedinin sirke içmesine şaşarım derim, istibdadı imha için, istibdad, mezalim, dere gibi kanlar!... Ayol böyle de olsa, ikisi de istibdad. Hem hangi istibdad fikrini öldürmek için? Ne mugalâta? Bunu ifade için kelime bulamıyorum, müşkilât içindeyim. Yok, tarifi yok... Halbuki kolay yazı yazarlardanım. Türkiye'de bilhassa kuvvetim vardır.

Şunu açık söylesen! "Müthiş bir terrör ile milleti susturdum. Hareket ve icraatıma serbest yol vermek için Takrir-i Sükûn yaptım, kanlar döktüm" desene. İşte hakikat budur...

MUSTAFA KEMAL'İN NUTKUNUN MAHİYETİ

Burada Mustafa Kemal'in Nutku bitiyor. Bu vak'aları yazar-ken onu da mütalea ve tenkit ettik. Bu nutkun mütaleası bize şu intibaı verdi:

1 - Nutuk tarihî vesika diye yazılmış. Asla değildir. Çünkü, evvelâ birtakım mühim vukuatı hiç bahsetmeyip geçmiş, zira işine gelmiyor. Bir kısmını tahvil veya te'vil ile yazmış. Vesika-lar, tağyir, te'vil gibi şeylere tabi tutulmuş ve rötuş edilmiş. Tağ-şıat ile dolu.

2 - Nutuk mevzular cihetiyle hemen umumen şahsî kavgadır. Yani şahsiyattan başka değildir.

3 - Kendisine muarız on onbeş şahsı kötölemek, lekelemek, nazardan düşürmek gayesi takip edilmiştir. Hemen her sahifede bu şahısların adları vardır. Her bahane ile onları kötülüyor.

4 - Bu kavgalarda ve yaptığı zulümlerde, katliamlarda kendi-ni haklı göstermek gayreti.

5 - Hemen her satır bütün millî hareketi ve mühim işleri sırf kendi yapmış olduğunu göstermeğe matuftur. En mühim adamları İsmet ve Fevzi'ye bile bu şereften hiçbir pay vermemiş-tir.

6 - Kibir ve gurur, nemrudâne övünmeler, peygamber gibi kerametler ile doludur. İşte bu koca Nutkun maiyeti.

Bu halde bu tarihî bir vesika değildir. Epeyce şahitleri hâlâ yaşayan vak'alarda müthiş yanlışlıklar olmuştur.

Bu Nutuk bir nokta-i nazardan bir medihnâme, şahsının des-tanıdır. Menkıbelerin destanını başkaları, hatta vak'alardan asır-lar sonra yazarlar. Bu, kendi destanını kendi eliyle yazmıştır. Hem de baştan aşağı yanlış olarak.

Bu Nutuk bir taraftan da kendi hatalarının zemininin müdâ-faanâmesi, muarızlarının da terzihnâmesidir.

Bu eser, kitabet cihetiyle de hatalarla doludur. Türkçeyi bile

Fevzi (Çakmak) Paşa

iyi bilmediğini gösteriyor. Hatta ponctuapion denilen kitabetin en iptidaî şeyisini bile bilmiyor. Bir misali sahife 455'de var: "Efendiler milletimizin başında, cehil, " diye başlayan bu satırları okuyup görünüz.

Bazan hikmet saçmak gayretinde olduğu görülüyor. Fakat yapamamış...

Bu uzun nutku özenip, emek verip yazmış. Sonra Millet Meclisinde de okumuş. Altı gün sürmüştür... Böyle uzun nutuk emsalsizdir. Meb'uslar da koyun kaval dinler gibi dinlemişler. Nasıl tahammül etmişler bilmem? Sonra da bir iki dalkavuk bunu alkışlamış... Bu dalkavukların biri Necip Asım'dır. Bu adam kürsüye çıkmış, ağlamış. Gözyaşları içinde: "Takdir için söz bulmaktan âcizim. Heyecanım mani oluyor. Bu eser yüzbinlerce basılıp her tarafa dağıtılsın" demiş. Ona bunu talim ve emretmiş-

lerdir. Çünkü Mustafa Kemal bastırma masrafını millete yükletecek. O da iyi artist imiş. Söylerken ağlamış bile...

Necip Asım güya Türkcüdür, Anadolu evlâdıdır, profesördür. Fakat cahildir. Hele yaman dalkavuk. Kendi bir fikir sahibi değildir. İmam feneri gibi döner. Zaten son zamanlarda bunamış bir haldedir. Ağlaması da onu gösterir. Yoksa, dimağı sağlam olan ne kadar istese de sahte olarak ağlayamaz. Vakıa Avrupa’da da sahnede cidden ve tabii olarak ağlayan aktörler var. Bunlar buna vasil olmak için yıllarla egzersiz yapıyorlar.

Bu kitabı iki okkalık cilt halinde birçok bastırdılar. Reşid Safet’le Orhan’a da Fransızcaya tercüme ettirdiler. Reşid de bu hizmetine mükâfaten meb’uslukla çırağ buyruldu. El malından ihsan derler, millet malından ihsan... Bunun Abdülhamid’in şahsına hizmet eden, meselâ bir casusuna zabıtlık rütbesi vermesinden ne farkı var?!

*

İşte bu terörden sonra yeni Türkiye’nin hayatı yeni bir sayfaya girdi. Her sınıf halk, millet, asker, meb’us, herkes yılmış görünüyordu. Herkes Mustafa Kemal’den titriyordu. İstisah esnasında Topçu İhsan’ın dediği “Siz bunu bilmiyor musunuz, Türkiye’yi baştan aşağı yakar ha!” tamamiyle oldu. Kerameti varmış. Sade, kendisinin de içinde yanacağını bilmedi. Terörden sonra artık istibdada, keyfî idareye, zevke, eğlenceye, israfa, türlü suistimallere mâni kalmadığına hükmettiler. Alabildiğine bunlara koyuldular.

Artık müthiş ve Türkiye’de Abdülhamid zamanında dahi görülmemiş bir istibdad altında yaşıyoruz. Herkes inliyor, fakat bir de üstüne duyulur korkusuyla iniltisini göğsünden dışarı çıkarmamak için çabalayıp eziyet çekiyor...

Bu kanlı vak’aların kahramanı, âleti, arslanı olan İsmet de Mustafa Kemal gibi gemi azıya aldı. Onun gibi bir tavır takındı.

Artık yerlere sığmıyor. Memnun. Yaptığıyla iftihar eder, çekilmez tavrı insanı öldürüyor... Azgın bir gurur içinde. Yârânı da öyle. Hele şu esafil-i nâs silâhşörlerin gururuna, çalımına dayanmak mümkün değil...

KARA İSTİBBAD

Dedim ki, artık veledalîn âmin... Bir şey yapılamaz. Çare yoktur. Ankara'da oturmak da boştur. Yine İstanbul'a yerleşeyim. Şu Türk Tarihi'ni çabuk tab ettirip, Türkiye'den çekilip gideyim. Bu fikir peşindeyim. İstanbul'a nakledeceğiz.

O esnada bir gün zevcemin karnı ağrıdı. Ağrıdan ölüyor. Sıcak havlu tatbiki falan bir fayda vermiyor. Bir morfin şırıngası yapmaya mecbur oldum. Ağrı durdu. Bu kadın boğazına asla sabredemez, yemek vakti bilmez. Öğlen yemeğini kâh onbirde, kâh onda, kâh onikide, kâh birde, kâh ikide yer. Kâh üçte yediği

Topçu İhsan Bey

de olur. Akşam yemeği de böyle. Vakitsiz. Kötüsü, beni de beraber yemeğe zorlar. Bin belâ ile elinden kurtulurum. Yemek aralarında da elma, armut, pasta, şeker, ne bulursa tıktırır. Mısır'da da böyle idi. Eni boyunun yarısı kadar olmuştu. Boyu da kısa, fıçı gibiydi. Bu sebeple kâhinkıbaz olur, kâh da ishale tutulur, günlerce sürer. Tuhafı, ishaldeyken yine aynıyle yer, yer de yer, ilâç bilmez, hele müşhil asla almaz. Nasihat ediyorum: "Birgün bunun cezasını ağır surette çekersin. Etme! Hayatını nizama koy!" derdim. Hayır asla dinlemezdi. Zaten onun bir zihniyeti vardır, beni dinlememek. Ne dersem, mutlaka aksini yapardı. Bu prensibidir. Hem de iki de bir, iyi hekim, akıllı, âlim olduğumu, dediklerimin daima çıktığını söylerdi. Buna kanaati vardı. Buna rağmen benim sözümün aksine gitmek, ona zevkti. Mısır'da da beş günlük bir inkıbazla, böyle bir karın ağrısına uğramış, morfin şırıngası yapmıştım. Faydası olmuştu. Karnına buz koyarak ve bağırsağa boru sokarak ihtifan yapıp önünü almıştım.

Bizim Ankara'daki mahalle yerli ahalinin aristokrasisi mahallesiydi. Bunlar, bizimki ile dost. Bunlarda bir âdet var: Sabahları çay ziyafeti yapıyorlar. Avrupa'da ikinci üstü olan çay bunlarda sabahleyin. Sabahleyin kalkar kalkmaz, davetli hanımlar geliyor. Çay, pastırma, sucuk, kuru meyve, ilh... ne kadar abur cubur varsa ortaya konuyor. Yiyorlar. Bir defa gitti, ishale tutuldu. Müshil almasını bir düziye söyledim. Dinlemedi. Bil'âkis beş altı gün sonra yine böyle bir davete gitti. Bir gün sonra sancılandı. Morfin yaptık, ağrı geçti. Ankara'da buz yok. Ve lüzum da kalmadı. Fakat bu sefer ağrı geçtikten sonra da morfin şırıngası istedi. Türlü huysuzluklar yaptı. Kavga ettik, olmadı. Beni canımdan bıktırdı. Dedi ki: "Tek uğursuzdur, çift olsun." Evin içinde birgün bir gecedir devam eden alt üstten kurtulmak için ve bir de maneviyatını tatmin için bir şırınga yaptım. Bizim hanım dindardır. Bundan çok memnunum. Yanında dinsizlikten hiç bah-

setmem. Bil'âkis dindarlığı tavsiye ve teşvik ederim. Ancak pek supessteieuredir. Bu kadar hurafata inanan ve tatbik eden az gördüm. Lâkin ertesi günü de çift uğursuzdur, hatırladım tek olsun, bir daha yap" dedi. Bu sefer telâş ettim. Dedim "Bu kadın, morfini seviyor. Morfinoman olacak" Akrabalarından Cemal Paşa'nın kızı Hadiye morfinoman imiş. Galiba ona imrendi" dedim. Şiddetle muhalefet ettim. Yine evde kıyamet koptu. Bağırıyor, çağırıyor, evdeki eşyayı alt üst ediyor. Gece de bana uyku uyutmadı. Zaten bu kadınla ben baş edemiyorum. Ne türlü sistem tuttumsa mümkün olmadı. Bir kavgaya, huysuzluğa başlıyor, ev cehennem oluyor. Ağlamalar, bağırmalar, ilh... müthiş. Nihayet bitsin diye dediğini yapıyorum, bitiyor. İşte daima beni bununla yeniyor. Fakat buna yenilmemek mümkün değildir. Bir hafta dediğini yapmazsam evde bir hafta belâ devam ediyor. Uyku da uyutmaz. Hadi bir morfin daha yaptım, sustu. Arası birkaç gün geçti. "Yine ağırıyor" dedi. Baktım yuvarlanıyor. İnanmak istemedim. Temaruz, dedim, fakat ızdırabı öyle ki sahîh olduğunda teredüd edilemez. Sahi mi, yalancı mı diye çok düşündüm. Tayini mümkün değil. Ağrı bir maddî muayene ile tayin edilebilir değil ki... Ağrıdan muzdarip olanın ızdırabını teskin etmemek de vicdansızlık. Hem de bir hekimlik vazifesidir. Yaptık, artık hergün ağrı var, yapıyorum. Adnan'ı, diğer en iyi hekimlerden bir kaçını getirdim. Adnan, "Böbrekte taştır" dedi. Bence değil. Esası kalın bağırsaktadır. Sebebi de çocukluğunda çektiği periton verbi, pisboğazlığından daimî olan ishal ve inkıbazdandır.

Kadının hali tamamiyle fenalaştı. Evi, hizmetçileri, yüzüstü bırakıp İstanbul'a götürdüm. Tokatlıyan oteline indik.

Bu esnalarda avukat Ömer Faruk, Kadıköy'de Mühürdar caddesinde bir ev almış, yanında da bir ev varmış. Bizim hanım da nice vakittir "Bana ev al" diye başımın etini yiyordu. Vani-

köy'deki evine kanaat etmiyordu. Bu evi bu esnada alıp, üstüne geçirdim. Ve baştan aşağı tamir ve muşambalar ve emsali de koyarak büyük bir masraf yaptım.

Hanımın röntgenle fotoğraflarını aldırđım. Hiçbir yerde taş yok. Bitermotle cihaz-ı hazmi radyografisinde S. İlliagua de spazm olduğu görüldü. Gittikçe hastalanıyor. Otelde olmuyor. İtalyan Hastahanesi iyi bir hastahanedir. Oraya yatırdım. Hastahane müdürü Senini ve diğeri İtalyan doktorlar da taşdır, ameliyat lâzım dediler, iki defa sekiz on doktordan mürekkep konsülte yaptırdım. Netice yok. Fakat, bence hastalık periculate.

Hastahane de ağrıları şiddetlendi. Morfini günde on iki santigrata kadar çıkardılar. Artık yemek de yemiyor. Bir raddeye geldi ki, bir yudum su da içse kusuyor, idrarında bol asiton zuhur etti. Senini ameliyatta ısrar ediyor ve "Görüyorsunuz ki, ölüyor" diyor.

Bu esnada halim perişan. Hem onunla, hem matbaada Türkiye Tarihi ile meşgulüm. Hergün hastahane ye gitmezsem kıyameti koparıyor. Bazan gece de orada yatıyorum. Yanına iki hizmetçi koydum. Bu halinde hizmetçilere zulmediyor, dövüyor... Hattâ biri dedi ki "Ay, bu hanım insana zulmetmekten keyif duyuyor." Tam bulmuştu. Cahil kadının bunu nasıl anlayıp ifade ettiğine şaşıtm. Çok insan gördüğü halde bir şey anlamaz, yahut çoğu görür, hepsi anladığını ifade edemez. Bu etti, bunu dedi ve savuştu. Gitti.

Ne ise, baktım ki, ölüyor... Çare yok, Viyana hekimlerine çok itimadım vardır. Hakikaten Dünyanın en iyi hekimleri orda ve Almanya'dadır. Viyana'ya götürmeğe kalktım. Amcası Süreyya "Bırak, ölecek, bari burda ölsün" dedi. Dedim ki: "Mademki ölecek, yolda ölsün. Fakat bunda bir ümit var. Ölmeden oraya yetiştiririm. Belki çare bulunur." Öyle yaptım. Viyana'ya vardık. Meşhur doktor Ordner geldi. Muayene etti. Bana dedi ki: "Sen

de hekimsin. Senin teşhisin nedir?" Dedim: "Perikolid zannediyorum." Dedi: "Doğru, işte biliyorsun. Fakat niye iyi etmedin?" Dedim: "İlâç bulamadık" Dedi: "İlâcı basit, ben iyi edeceğim. "Papaverin ile Eumydrin yazdı. Dedim: "Papaverin verdik idi." Dedi "Ne kadar?" Söyledim. "Az miktarda vermişsiniz" dedi. Hasılı bu yeni ilâcı şaf suretinde vererek, üç günde ağrıları kesti. Morfini de ilk hamlede kesmiştik. İşte hekim... Böyle olur.

Viyana'yı dolaştım. Bu şehri çok severim. Güzel sokakları, kalabalık, hareket, faaliyet dolu, halkı nazik, musıkisi meşhur bir şehirdi. Konser şehri adını taşırdı. Paris'te en büyük kahvehanelere bile şapka ile girer, şapka ile otururlar. Burda hiç kimse şapka ile girmezdi. Ne bakayım? Viyana sönmüş... Ne o kalabalık, ne o faaliyet, hiçbiri yok. Viyana'yı Avusturya'nın haşmetli devrinde görmüştüm. Şimdi zavallı memleket sekiz milyonluk bir halka, avuç içi kadar bir toprağa münhasır kalmıştır. Türkiye'den toprakça da, insanca da az. Muharebe ne fena şeydir. Bu memleketi bütün manasıyla yıkmış. Hele mağlûbiyet... Vakıa Avusturya Türkiye'ye çok büyük belâlar açtı. Fakat buna rağmen, bu güzelliği yıkanlara, bu medeniyeti söndürenlere lânet ettim. Ne diyelim, devletler, insanlar böyle, birbirini yerler...

Türkolog profesörler ve hekimler ile temastayım. Diyorlar ki, "Artık devlet ilmî müessese ve laboratuvarları idare edecek para veremiyor. Her şey tedennide." Eskiden Viyana'ya gelen hastalar şimdi Roda'ya gidiyorlarmış. Apaçık görünüyor ki, sünen bir medeniyet. Yazık, yazık...

Ben Viyana'da iken, Adnan ve Halide de orda idiler.

Viyana'nın kadınları güzellikçe pek meşhurdurlar. "Dünyanın en güzel kadını Viyana kadınıdır" derlerdi. Uzun boyu, balık eti, süt beyaz ve pürüzsüz bir deri, bir bahar gibi veya elma gibi al al yanaklar. Güzel mavi göz, sarı saçlar... Böyle güzellerdi. Baktım, böyle kadın yok. Cılız, benzi soluk kadınlar. O kırmı-

zı yanaklar mahvolmuş. Sebebinı Viyana'lılara sordum "Evet" dediler "Harp ve mütareke devri, zaruret ve sefaleti, hepimizin kanını kuruttu. Sonra güzel kadınlar fakirler ile oturmadı. Avrupa'nın başka yerlerine dağıldılar."

Güzel kadının sade Viyana'da değil, Rusya'da da olduğunu, oradaki seyahatimde görmüştüm. Bunlar Lehlilerin Gürcü ve emsali ile tesalübünden doğan kadınlardır. Zannımca Viyana kadınlarından güzel. Bolşevikler ile bu da inkıraz bulmakta idi. Ben inkıraz zamanını görmüştüm Rus'un kendisi güzel olmu-yor. Moğol suratlıdılar.

Viyana'ya götürürken Sirkeci'de şimendifere kadar bile yürüyemeyip, iki koltuğundan tutarak şimendifere atabildiğimiz hasta, şimdi canlandı, toplandı, fakat morfin istiyor. "Aman" dedim. "Alıştım, duramıyorum" diyor. Ben ve hekimler, şiddetle men ettik. Tabii bulamaz, yapamaz. Bu kadın müthiştir. Birgün hastahaneden çıkar, gider, iki kutu morfin bulur alır, gelir. Ben de hekim de şaşıktık, kaldık. Hekim kızdı ve dedi ki "Nous otes une femme perdue." Hakikaten dediği doğru idi. İyi gören ve uzağı gören bir adamdı. Ne ise yine bıraktırdık.

Ben Viyana'da müzelerde Türkolojiden istifade ettim. "Gelmişken Berlin'e de gideyim. Oradaki tetkikatı yapayım" dedim. Zevceme dedim ki: "Sen Nis'e babanın yanına git. Mevsim kış. Orası iyidir. Nekahatını geçirir. İstifade edersin. Ben de Berlin'e gideyim. Dönüşte Nis'ten geçer, seni alırım. O gitti. Benim sol pazuma, şiddetli bir romatizma ağrısı geldi. Ömrümde bu çektiğim en şiddetli ağrı idi. Kolum az sallansa ölüyordum. Onbeş gün sürdü. Geçince ben de Berlin'e gittim.

Nis'te babası onu bir hekime göstermiş. Hekim, "Ben onu iyi ederim" demiş. Şiddetli müşhiller ile tedaviye başlamış. Halbuki onun tamamiyle zıddı müşhildir. Derken ağrılar yine tutmuş. Hekim morfin yapmış. Yine morfinomani. Hastalık yokken bu

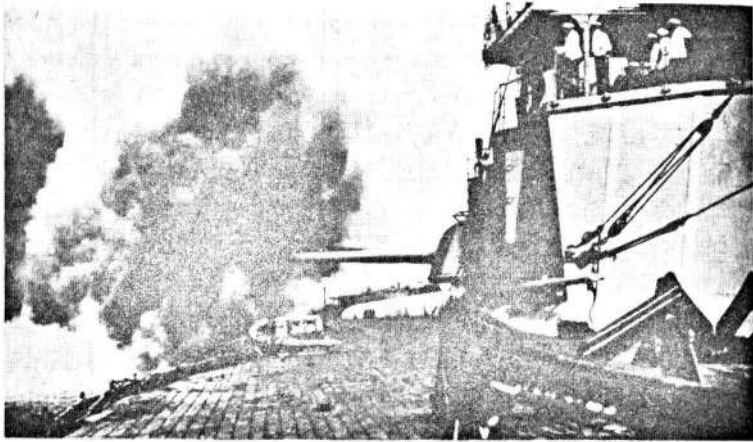
adam yine onu hasta etti. Ameliyat teklif etmiş. Bu Fransız hekimler böyledir. Herkese ameliyat teklif ederler. Sebebi de sırf para kazanmaktır? Babası razı olmuş. Bereket versin kendisi “Kocam razı olmayınca yaptırmam” demiş. Bana telgraf çekmesine mani olmak istemişler. Fakat, bizimki cebbar ve beceriklidir. Kalkıp telgrafhaneye gitmiş, bana telgraf çekti. “Sakın yaptıрма” diye telgrafla cevap verdim. Bu sefer babası trene atmış, Viyana’ya yollamış.

Berlin’e vardım. Aren oteline indim idi. Berlin’i ilk defa görüyordum. Çok muazzam, sokakları doğru ve geniş, gerek bu cihetle, gerek temizlik cihetiyle Paris’e bin kere üstün. Müzeleri vesaireyi gezdim. Âlim Fonokok ve Folle Rayet’le görüştüm. Etnoğrafi müzesi turfan âsar-ı âtikasıyla dolu. Lokok orda bulduğu bir Türk Buda mabedini duvarlarını kesip getirmiş. Müzede yeniden kurmuş. Bu duvarlarda boyalı türlü insan, vesaire resimleri. Çiçekler ve Uygur yazısı var. Yüzlerce sandık Uygur yazısıyla paşömenler var. Bana profesör Zaren’in hanesinde bir akşam ziyafeti verdiler. Ziyafette onbeş kadar Alman âlimi de davetliydi. O vakit Hariciye Nâzırı Sterezama idi. Berlin’de olduğumu haber almış, bizim sefarete haber gönderip benimle görüşmek istemiş. Ben siyasetten çekildim deyip, kabul etmedim. Söylemişler, tekrar ısrar etmiş. Sefaretten bir kâtiple gittim. Bir saat konuştuk. Bana “Vakıa siyasetle meşgul olmadığınızı söylemişsiniz. Ama siz beynelmilel ve kendi dahilî siyasetinizde mühim rol oynadınız. Bu sebeple sizinle behemehal tanışmak istedim” dedi. Kendisine yine Türkiye’ye ihtiyaçları olacağını, bu sebeple, Türkiye’ye ilim ve teknik cihetiyle yardım edip, onu yükseltmelerini söyledim.

Hikâye ettiler: Benden evvel Eden Palas oteline, Mazhar Müfid, Çolak İbrahim ve Konya meb’usu Vefik gelmişler. Yavuz’un tamirini bir şirkete vermek istemişler. Şirketten bir rüşvet almak

için de kararlaştırmışlar. Fakat, otelde rüşvetin aralarında taksi-
mi için kavga ve dövüş etmişler, rezalet olmuş.

Birgün Berlin'in en büyük oteline çay içmeğe gittik. Orada kalpaklı biri dolaşıyordu. Yanımdakiler "Bunu tanır mısınız?" dediler. Tanımıyorum. "Sabur!" dediler ve anlattılar. Bizim halılardan Almanlar yüzde beşyüz gümrük alıyorlarmış. Yunus Nadi Ankara'daki Alman sefirinden yüz elli bin İngiliz liralık halıyı Almanya'ya gümrüksüz getirmek için müsaade istemiş. O da Almanya'ya yazmış ve demiş ki: "Bu adama bu müsaadeyi veriniz. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın çok yakın adamıdır. Bu sayede bir gün Almanya için bir menfaat te'mini mümkün olur." Alman hükümeti müsaadeyi vermiş. Yunus Nadi böyle işlerde adamı olan Sabur'a bu müsaade varakasını verip buraya yollamış. Sabur, bu müsaadeyi Berlin'de Yahudilere mühim bir para-ya satmış. Bu işte tuhaf bir şey de olmuş. Alman sefirinin bu tahriratı gaflet eseri olarak, Alman Hariciye Nezaretinin Ticaret mecmuasında neşrolunmuş... Ne irkin işler!.. Ve yağma Ha-

Yavuz zırhlısı

san'ın böreği... Bu Yunus Nadi böyle müthiş vurgunlar vurdu. Milyonlarca liralara kazandı. Rusya'ya da böyle çok şeyler yolladı.

Berlin'de işimi bitirdim. Viyana'ya geldim. Bizim karıyı hastahane yine iyi etmişler. Morfini de atmışlar. Bu hastahane Sanatorium lö Sü denen büyük bir hastahanedir. Pek iyidir. Hiçbir Fransız hastahanesi bunun gibi olamaz. Hastalara Viyana'yı ve hastahaneyi tavsiye ederim. Yine ağrısız, morfinsiz aldım. İstanbul'a geldik. Kadıköy'deki evdeki kiracının vakti tamam olmuştu. Çıkardım, iki bin lira da sarf ederek ve amele gibi çalışarak evi tamir ettik. Ve dayadık, döşedik. Banyo da yaptırdık. Güzel ve rahat bir ev oldu.

Viyana'dan ilk geldiğimizde hemşiresi bizi evlerine misafir etti. Hanım orda yine morfine başladı. Onlarla beraber uğraştık. Yine bıraktırdık. Kadıköy'de birkaç ay sonra yine başladı. Bu sefer günde otuz santigrama kadar çıktı. Bakıyorum, hali müthiş. "Bu kadını bundan kurtarmak galiba mümkün olmayacak" diyorum. Ben artık, akşamları Kadıköy'de oturup Türk Tarihi ile meşgul oluyorum. Hemen hergün Matbaa-ı Âmiredeyim. Ayda bir Ankara'ya gidiyorum, üç beş gün kalıp İstanbul'a dönüyorum. Meclis müzakeratına da asla karışmıyorum. Sade bir görünüş dönüyorum. Hem de havadis topluyorum. Ben yokken neler olmuş öğreniyorum. Yazları Sinop'a gidiyorum. Orda da kütüphaneyi yoluna koymakla meşgulüm. Yirmi otuz amele çalıştırıyorum. Bir taraftan da kütüphaneye irâd olarak verdiğim çiftliği imar ile meşgulüm. İşte artık Türkiye'yi terkedinceye kadar hayatım bundan ibarettir. İstanbul'da kimse ile de görüşmüyorum. Zaten çalışmama mâni yapamam. Yoksa tarih kalır. Türkiye'den gitmek daima zihnimde. Tarihimin tab'ını gitmeden bitirmek istiyorum. Keza gitmeden kütüphane ve çiftlik işlerinin de yoluna girmesi emelim.

Bir gailim hanımı morfinden vaz geçirmek. Bu iş çok gücüme gidiyor. Haremimin morfinoman olması pek arıma dokunuyor. Utanıyorum. Türölü çarelere başvuruyorum. Evvelâ tatlılıkla, nasihatla bunun müthiş bir zehir olduğunu, öleceğini söyledik, olmadı, işi sertliğe döktüm. Ne yaptıysa tahammül ettim. Uyutmadı, katlandım. Bir taraftan bir düziye telif ile uğraşmak, sonra da karının huysuzlukları, gürültüsü, hele uykusuzluk, bir taraftan Mustafa Kemal'in memleketi koyduğu vaziyeti düşünme ve keder. Hepsi birden güç oluyor. Morfinleri sakladım. Ne ise günde on santigrama kadar indirdim, fakat daha aşağı indirmek mümkün olmadı. Ben yokken morfini alıyor, benim kilitli yerlerime anahtarlar uyduruyor, olmazsa çekmeceyi kırıyor, bavulu kesiyor, alıyor. Bulamazsa mahalledeki eczahanelerden namıma alıyor, taklid reçete yazıyor. Bütün eczahanelere vermelerini tembih ettim. Morfini ben kendim de yollardan alıyorum. Almasam kendi dolaşacak, herkes duyacak, rezil olacağım. Bir de morfinomanlar nedir bilirim. Bazı ânlar olur ki, morfini bulmak için beş bin liralık bir elmasını, bir gram morfine verir. Sade bu da değil, namusunu da verir. Bunları düşündükçe yüreğim ağzıma geliyor. Ne yapayım hali gittikçe değişti. Eskiden yalan söylerdi ama, söylerken dili dolaşırdı. Şimdi su gibi söylüyor. Pis de oldu. Yıkanmıyor. Yüzünü, elini bile yıkamıyor. Kimse ile konuşmak istemiyor. Adamdan kaçıyor. Yataktan hiç çıkmıyor. Morfini yapıp, yatakta uyuşuk bir halde gözü kapalı duruyor. Gündüzleri uyuyor, geceleri uyanık. Sofraya inmiyor, yemeği yatakta yiyor. Morfinden müthiş inkıbaz var. Günlerce duruyor. Sonra haftalar ile uğraşıyor. Abdeshaneye asla gitmiyor. Orada oturağa ediyor. Ev, aile alt üst olmuştur. Ne hizmetçilere bakıyor, ne yemeğe, ne çamaşıra... Gece canı sıkılıp, beni de uyutmuyor. Hele uykusuzluğa tahammül edemiyor.

Her işi hile ve sahtekârlık oldu. Morfinomanlar gürültüye ta-

hammül edemezler. Hisleri artar. Bir şey tık etse, ona kulağında davul çalıyor gibi geliyor, bar bar bağırıyor. Artık evde ne ben, ne hizmetçiler, doğru dürüst yürüyemiyoruz, ayağımızın ucuy-la... Suratı, cadı, div suratı gibi, soluk ve sarkık. Gözleri söndü. Hattâ deli gözü manzarası aldı.

Sahte ampuller yaptırdım. Bir kısmında tedricen azalan pantoponvar. Bir kısmı akide ile boyanmış su. Bunları verdim. Nihayet sade su yapıyorum. Yüzü gözü, defi tabiisi düzeldi. Nihayet bir gün "Sen onbeş gündür su yapıyorsun. Tebrik ederim bitti" dedim. Nerden söyledim, nerden bileyim? Bu böyle ilelân gitmez ya... Bir kıyamettir koptu. O kadar asabî bir teheyyüş oldu ki, tam yirmi gece ve gün uyumadı. Yine morfine başladı.

Bu tarzı bir müddet sonra yine tatbik ettim. Fakat, artık bana emniyeti yoktu. Morfin veya pantopon acıdır, sahtesi ya su lezzetinde ya tatlı. Artık her ampulü, evvelâ kırıp, tadına bakıyor. Bu çare de iflâs etti. Sonra Strychnim ilâve ederek acılattım. Bu sefer anlamadı. Fakat tesir emediğini hissetti. Kabul etmedi. Bu da olmadı. Morfinomanların morfin tesiri maddî değil, sırf psişik ve hissidir derler. Ama, bu maddî tesiri de hissediyordu.

"Bir odaya hapsedip, bağlayıp cebren bıraktırayım" dedim. Tecrübe etmek istedim. Avazı çıktığı kadar bağırды. "Kendimi pencereden atarım" dedi. Aleme rezil olacağız. Kimse bilmeyecek "Rıza Nur karısını dövmüş, hapsetmiş, bağlamış." Eğer kendisini atarsa "Dövüp pencereden atmış" diyecekler. Cani de olacağız. Ben de utanıp sebebini söyleyemeyeceğim. Hattâ herkes ten evvel akrabası bağırarak. "Bu koca mı ne vahşî herif?" diyecekler. İyiliğiyle alâkadar olmazlar, fakat bunda tam akraba kesilirler. Hem de ya kendini pencereden atıverirse... Çünkü normal değil. Yarı delidir. Hasılı bunu da yapamadım. Nihayet bıktım da morfinleri yine eline verdim. Yine günde otuz santigrama kadar çıktı. Birkaç ay içinde daha ziyade delilik âlâmetleri başla-

di. Evvelâ hafızası hiç kalmamıştı. Herşeyi unutuyordu. Gayet asabî olmuştu. Hizmetçileri hergün üç-beş defa dövüyordu. Hem ne dövüş!.. Zaten zalim huyludur. Dövmekten keyif duyar. Morfinden evvel de böyle idi ya. Şimdi daha şiddetli bir de dövmeğe başladı mı, lâakal bir saat sürer, yorulur, dinlenir, yine döver. Mısır'da Naime çekmişti. Bir tokatla kulağının zarını patlatmıştı. Hâlâ kız ağır ıştır. Şimdi de Sinoplu Fatıma çekiyor. Bunun da kulağının zarını bir tokatla patlattı. Şimdi bu da sağırca-dır. Kafasını, gözünü, hergün sarıyor. Hattâ çekiçle kafasına vurduğu var. Zaten kızınca hayvan gibi bir şey oluyor. Düşünme filân kalmıyor, eline ne geçerse onunla vuruyor. Kızın kafa kemiği kırılıp ölecek, başıma iş çıkacak diye yüreğim ağzıma geliyor. Yürek hop hopundan bittim. Kurtarmak istesem bana da saldırıyor. Hiç faydası yok. Kıza daha ziyade fenalık oluyor. Çünkü daha ziyade dövüyor. Daima evde duramıyorum... Kız henüz on yaşlarında çekiçle vurarak kızın ön dişini de kırdı. Bu darbeye dudağı da patlamış, kanlar akmış. Bana kötü de söylüyor. "Hi-maye ediyorsun. Galiba koynuna alacaksın" diyor. Kızı kapıya, bir ayağını da kaldırıp bağlıyor, bir ayak üstünde saatlerce bırakıyor. Kız ölü bir cisim gibi sarkıyor. Ağlamak da fena. O vakit daha ziyade dövüyor. Maşayı kızdırıp cız cız kollarını, vücudunu yakıyor. Maşa bulamazsa, sigara ile yakıyor. Şimdi sigarayı da müthiş içiyor. Tiryaki erkeklerden beter. Bir gün de içi pislik dolu oturağı kızın kafasına geçirmiş... Bunlar zaten eski huyları. Ama sıklaştırdı.

Bu Fatıma da çok tuhaftır. Böyle vurdumduymaz görmedim. Tembel. Hiçbir iş yapmaz. Birgün eve geldim. Kapıyı birçok çaldım. Kimse yok. Halbuki ev boş kalmaz. Hanım sokağa gitse hizmetçinin birini alır, birini evde bırakır. Dedim: "Mutlaka hırsız girip, bunları kesti." Bir çilingir çağırıp kapıyı açtırdım. Tabancamı elime aldım. Aşağıdan yukarıya kadar böyle dolaştım.

Kimse yok. Nihayet bir odada Fatıma'yı oturuyor buldum. Beni görünce şaşladı, hemen tabancanın dibi ile kafasına bir vura-yım dedim. Aklım başıma geldi. Azarlayıp öfkemi aldım. Bu kız böyle idi. Ama bu kadar namuslu ve sadık bir kız da görmemi-şimdir. Hazine bırak el sürmez. Hattâ hanım "Ben gelinceye ka-dar, buradan hiç çıkmayıp bunları bekleyeceksin" derse, abdes-haneye bile gitmez bekler.

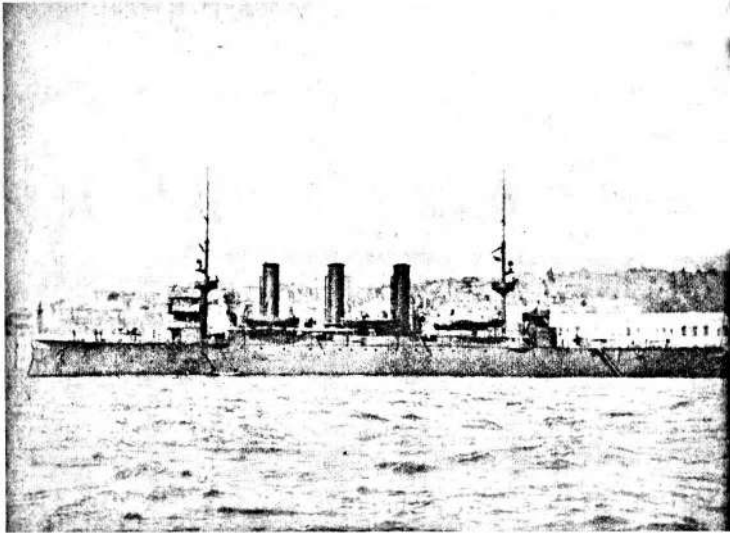
Sigara işi de tuhaftır. Ben içmezdim. Bir aralık Mısır'da içme-ğe başladım, beni men'etti. Sonra muayene odasında gizli içiyor-dum. Yakaladı. Taassup ediyor, yakalayınca da kızılca kıyamet kopuyor. Nihayet abdeshanede içerdim, yine yakaladı. Mektep çocuğundan beter olmuşum. Düşündüm: "Pis lâf işitmekten böyle rezil olmaktan ise bırakayım" dedim. Bıraktım. Fakat şim-di İstanbul'da kendi içiyor, bana da zorla içiriyor. Benim canım istemiyor. Bu kadar çalışma üstüne canımın derdi, bir de tütün sıhhatimi berbat edecek diyorum. Sebebinı sordum "Ağzım ko-kar, senin de koksun. O vakit benden nefret etmezsin" dedi. Bu-ralara kadar da düşünüyor. Esasen zeki bir insandır. Fakat mu-vazenesiz, egoist ve zalim. İçirdi, fakat fırsat buldukça bırakıyor-dum. O vakitten bu vakte kadar, ben sigarayı bırakmışımdır. O da bana yirmi defa içirmiştir. Bu satırları yazdığımdan iki ay ev-vel (Teşrinisani 1929) nezle oldum, bıraktım. İki ay içmedim. İki ay uğraştı. Yine içirdi. On gündür yine içiyorum. Vakıa bende tü-tünü bırakmak için kolaylık var: Tütünü çok ve içime çekerek içirim ama, istediğim gün birden bırakırım. Bu bir şey değil. Hür değilim bu kötü... Gücüme gidiyor. ..

Gittikçe daha delilenmeğe başladı. Ahlâkı da bozuldu. Üç hizmetçi kız var. Ondört, onbir, altı yaşlarında. Bunları benden gizli çıırçplak soyuyor, dansettiriyor. Sonra dövüyor, ağlarken de zorla dansettirip türkü söyletiyor. Tabii ağlayarak türkü söy-lemek, dans etmek tuhaf oluyor. Ağlarken türkü söyletmek az

zalimin aklına gelir... Sütüne bunu bana haber verdi. Benim karını bunu söylemeksizin bir vesile ile tehdid ettim. Ve geceleri benim odamdan dışarı çıkarmadım. Bu iyi ama, şimdi bana uyku yoktur. Ne yapayım, bir rezalet olmasın diye ben uykusuzluğa katlandım.

Derken ağrıları da yine gelmeğe başladı. Kıvranıyor. Bunlar morfinin ağrıları. Bir de abdest edemiyor. Gazı çıkmıyor, bağırsakları geriliyor, tabii ağrı yapıyor. Bizim karı ve ben de beraber büyük bir felâketteyiz... Bir abdestte çıkmasında. O da, ev halkı da, hep dokuz doğuruyoruz. Bu iş bir iki saat sürüyor. Onu allak bullak ediyor. Çoğunu da edepsizliğinden yapıyor. Kara belâ içindeyim. Ömrümün en zahmetli zamanı.

Son zamanlarda artık tam deli hali geldi. Avrupa'ya götürüp bir tımarhaneye hapsedtirerek morfini bıraktırmaktan başka çare

Hamidiye Kruvazörü

kalmamıştı. Zaten Türkiye'yi terkedeceğim. Fransa'da bu işi yaparım dedim, öyle yaptım.

Bu esnada umumî kanaat şöyledir:

Herkes sinmiş, zalimler keyifli, cirit oynuyorlar. Mustafa Kemal seyahatler yapıp milleti seyreliyor. Zaar, bundan, hünerdir diye keyif duyuyor. Her taraftan da kendisine "Arz-ı Ta'zimât Heyetleri" geliyor. Şimdi bu moda.

Sinop'tayım. Seyr-ü Sefainin vapurlarından büyük bir vapur geldi. Bir haftadır Sinop'ta duruyor. Sebebi: Mustafa Kemal Hamidiye Kruvazörü ile Trabzon'a kadar gidecekmiş. Hamidiye kömürü burada alacakmış, kömür getirmiş. Mustafa Kemal İstanbul'a uğrayamıyor. Orada kendisini öldürecekler diye çekiniyor. Nitekim birçok zaman ve Kara Kemalleri mahvedinceye kadar İstanbul'a gidememiştir. Hamidiye ve başka gemi, yani millet masraf ediyor. Bir de bu gemi masraf edip buraya gelmiş. Bir haftadır da işsiz. Memurlarının maaşı işliyor. Hem de bu gemi Trabzon seferi yapıyordu. Seferden kaldı. Trabzon seferi bir haftada ikmal olunur. Yirmibin lira hâsîlat yapar. Bir adam için bu masraflar oluyor. Pazarola Hasan Maliye Vekili. Bir müddet sonra Trabzon'a geçti. Sinop'a çıktı, görüştük. Bu vapur ve zarar meselesini söyledim. "Sen mes'ulsün" dedim. Cevap yok. Her tarafta Mustafa Kemal'e büyük istikballer ve masraflar yapıyor. Tabii bunlar hükümet kesesinden çıkıyor.

Bu esnada bir âdet de çıktı. Her tarafta Belediyeler, Daire-i Hususiyeler Mustafa Kemal'e ev, bina, çiftlik bağışlıyorlar. Tabii bunu da kendi adamları dalkavuk valiler yapıyorlar. Yoksa halk büsbütün başka fikirde. Bu suretle mühim bir servete malik oluyor. Kendi de asla reddetmiyor.

Ben Avrupa için biraz para yapmak istiyorum. Tütün ticaretine başladım. Kaynatam da "Ticarete ben de iştirak edeyim" dedi. Bana 18.000 lira verdi. Reşit Safvet bunu iştince öleyazdı ve

bana darıldı. Karısı, kaynatası da darıldı. Şükrü'nün kardeşi Ziya'da kıyamet kopardı.

Ticaret işini kardeşim Şükrü'ye havale etmiştim. Elinden 25.000 lira geçti. Bu aradan çaldı. Denklere taşlar doldurdu felâket. Tütünü satamadım. Az kaldı Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da oluyorduk. Neyse ben Avrupa'ya çıktıktan sonra satıldı. Zarar etmedi. Birkaç bin lira da kâr bıraktı. Hemen parasını Şükrü Paşa'ya derhal iade ettim. Çünkü baktım huy-suzlanıyordu. Parasını yedim zannediordu galiba. Halbuki kendi de biliyordu ki, tütün satılmamıştı. Hem de sebebi kendi idi. Ben satıyordum "Satma ben geliyorum, satarım" dedi. Geldi satamadı, müşteri de kaçtı idi. Ben onun kadar beceriksiz, akıllı bir şeye ermez, boş, aynı zamanda içi şüphe ve fesat dolu adam görmedim. Her sözü de yalandır. Parayı iade eder etmez Reşit Safvet'i de: "Ölmesin, parayı iade ettim" diye haber gönderdim. Şükrü Paşa ile münasebetimi kestim. Halâ bu haldeyiz.

Maliye Vekili Hasan (Saka) Bey

Mustafa Kemal, Samsun'a geldi. Vali Sinop'tan bir ta'zimat heyeti ile gitti. Bana "Beraber gidelim" dedi. Gitmedim. Tabii Mustafa Kemal köpürmüştür.

Derken Mustafa Kemal'in seyahati bitti. Başka moda çıktı. Valiler her şehirden şehir namına heyetler teşkil ediyor ve Ankara'ya "Arz-ı ta'zimat" a gittiler. Bu bir rezaletti. Abdülhamid zamanında da görülmemişti. Mustafa Kemal, bunları kabul ediyor. Şereflerine ziyafet veriyordu. Nihayet bu iş o kadar çoğaldı ki kendi de bıktı, artık kabul etmeyip heyetleri İsmet'e yolladı. Heyetler İsmet'e ve bilvasıta Mustafa Kemal'e arz-ı ta'zimat ettiler. Sonra bu madde de bitti. İşin arkası kesildi. Bizim memur takımında müthiş dalkavukluk vardır, göze girmek için bu hususta böyle türlü icadlar yaparlar.

Bu bitti, heykel modası çıktı. Mustafa Kemal, her yerde heykelini diktiriyor. Bütün Belediyeler de birer heykelini yaptırıp diktiler. Bu hususta büyük ianeler de toplandı. Avrupa'ya milyonlar gitti. Çünkü heykeller Avrupa'da yapıldı. Şimdi millî iktisat yapan bu adamların o vakit gözü nerede idi. Böyle birçok lüzumsuz israflar yaptılar, akıbet, tabii iktisadî buhrana vardı. Şimdi kıvranıyorlar. Tedbir alıyorlar; fakat bade harab-el Basra. Ne çare ki, çeken millettir, devlettir.

Hem de bu işin ahlâkî kısmı var. Kimse kendi eliyle heykelini dikmez. Türk'ün nice kahraman kumandanı, yüksek şairi, devlet recülleri var. Memlekette heykel dikmek âdetini yerleştirmek lâzımsa bunları dik! Bil'âkis kendi heykelini o kadar çok dikti ki, ileride bunları heykeli dikilecek zaman geldiği vakit âdeta onlara yer kalmamış olduğu görülecektir. En iyi meydan ve sokaklar dolmuştur. Bari bu millî harplerde bu kadar vatan evlâdı gitti. Onlar namına heykel dik! Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi meçhul asker namına heykel dik. Tuhaf bir şey oluyor: İstanbul'a bir ecnebi heyeti geldiği vakit meçhul asker heykeli

arıyor, yok. Mustafa Kemal'in Taksim'deki heykeline meçhul asker heykeli gibi merasimle, askerî temennahla çelenk koyuyorlar gülünç oluyor...

Hükümet dairelerinde bir teşkilâttır başladı. Lüzumsuz bir çok kalem ihdas ettiler. Oralara bir sürü memur doldurdular. Bütçe kabardı. Gitti. Yani iktisadî, malî buhran ile çekildi. Ne yapsınlar. Kendilerine müracaatlar çok. Bunlara ağalık edip çırağ çıkarmak hoştur. Hem yerleştirilecek nice hısım, akraba, eş-dost avananın etrafı ve kuyrukları var.

Mustafa Kemal ve İsmet'le gittikçe aramız biraz iyi olmağa başladı. Zaar baktılar ki çekilmişim hiçbir şeye karıştığım, Ankara'da bile durduğum yok. Bu esnada birgün Mecliste Mustafa Kemal'in yanındayım. Yunus Nadi geldi. Mustafa Kemal: "Hidiv işini ne yaptın?" dedi. O da: "Herifi yola koydum. Size getireceğim" dedi. Arası biraz geçti. Yunus Nadi, Hidiv'i Ankara'ya getirdi. Mustafa Kemal, Hidiv'e ziyafet verdi. Sonra İsmet de verdi. Aramızda Lozan'da müthiş ve çirkin bir gerginlik olan ve bize rüşvet teklifi suretiyle hakaret eden bir adama hele İsmet'in ziyafet vermesi pek çirkindi. İsmet oralarda mı? Emir almıştır, hemen yapmıştır. Hem de kim bilir Hidiv'e ne kadar tatlı yüz göstermiştir?...

Mustafa Kemal, çiftliğinden o sene zarar etmiş. Bu zarar bir milyon lira imiş. Sızlanıyormuş. Bu havadis herkesin ağzında. Hatta bir gün bunu söyleyenlere demiştim ki: "Kabul ettim bu zarar olmuştur. Ancak Mustafa Kemal niye sızlanıyor? Çiftliğin sermayesi ve masrafları kendi parası değil, hükümetindir. Kendisi bir zarar etmemiştir" Herkes sustu, lâ ve naam demedilerdi. Tabii kimsede söz söylemeğe mecal kalmamıştı. Korku dağları bekliyor.

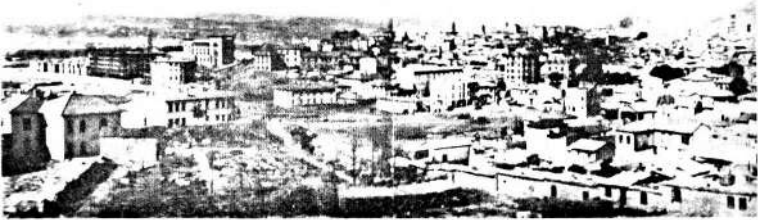
Derken havadis yayıldı. Meğerse Hidiv, Mustafa Kemal'e çatmak istiyormuş. Birtakım malî işleri vardır. Onları gördürecek

imiş: Nadi'ye müracaat etmiş, görüştürölmek için. Nadi onbin lira istemiş, Hidiv razı olmuş. Nadi de Mustafa Kemal'e ; Çiftliğin zararını Hidiv'den çıkarırsın. Para alırsın" demiş. Meğerse benim yanımda üstü kapalı sorulan şey bu imiş. Ziyafetler bunun için imiş...

Hakikaten Hidiv istikraz tarikiyle Mustafa Kemal'e 100.000 İngiliz lirası verdi. Adı istikraz ama para gitti. Mustafa Kemal verir mi? Vermedi... Hem para gitti, hem de bunun için kendisini imha ederler diye korkak müvesvis Hidiv İstanbul'dan Avrupa'ya kaçtı, yıllarla Türkiye'ye giremedi. Paris'tedir. İyi oldu. Böyle adama böyle gerektir. Bu işte İsmet'te Hidiv'den 10.000 İngiliz lirası almıştır. Demek Lozan'da Hidiv'in rüşvet teklifini İsmet ben olmasam kabul edecekmiş.

Artık; Mustafa Kemal ve İsmet, Ankara'yı imar hevesine düştüler. İsmet diyor ki: "Ankara'yı Avrupa'nın en mükemmel bir şehri yapacağım"... Haberi yok... Bu ne ile olur? Para, ilim ve usul ister. Üçü de bizde yok. Başladılar: Binalar yapılıyor. Bunun için de İstanbul Şehremini Haydar'ı Ankara Şehremini yaptılar. Bütün Belediyelerden Ankara şehremanetine yardım para aldılar. Bu büyük bir haksızlıktır. Zaten her şehrimiz harap. Paraları varsa kendilerine sarfetsinler. Her kafa kel merhemleri varsa kendi başlarına sürsünler. Haydar tetkik diye Avrupa'da seyahat etti. Çimento ve emsali fabrikalar, Ankara'ya elektrik yaptı. Yap-

Ankara'dan bir görünüş

tığı şeylerin hepsi de çürük şeyler oldu. İşlemedi. Şehrin plânı yok. Bunu yapmağı da düşünmüyorlar. Halbuki iptida plân lâzımdı. Vekâletlere binalar yaptılar. Bunları toplu yapacak yerde her tarafa serpiştirdiler. Hele bu plânı bunlara ben çok söyledim. Asla zihinlerine girmedi. Mustafa Kemal hayal içinde. Seksen metre genişliğinde yol yapılmasını emretti. Haberi yok. Böyle bir yol Paris'te bile yok. Bu ihtiyaca ve kalabalığa göre olur. Ankara'da 60.000 nüfus oldu. Haydi daha çoğalsın 100.000 olsun. Bir milyon da olsa yine lüzumsuz. Paris'in en kalabalık olan bulvarları ancak tahmine göre otuz metre kadar genişliktedir. Şanzelize vakıa pek geniş ama orası yegânedir ve sokak değil âdeta bir parktır. Hem Paris'te bir milyondan fazla nüfus var. Ne ise harıl harıl inşaat ile Ankara'da birtakım binalar vücuda geldi. Geldi ama şimdi şehri yoluna koymak, sokakları tanzim etmek için bunların bir kısmının yıkılmasına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Plânsız iş böyle olur. Bu adamların dirayetlerinin, işlerinin işte göze görünen maddî mi'yarı ve numunesi bu Ankara'nın imarıdır. Her işleri böyledir. Lehlerine yine bir çok propaganda yapıyorlar. Ne kadar yapsalar bu maddî delildir. Devlet idaresindeki işleri hep böyledir. Keyfî iş, cahil kafaların mahsulü böyle olur. Mustafa Kemal emrediyor, bir yere birtakım binalar yapılıyor. İşmet emrediyor, başka yere yapılıyor. Recep, diğer bir vekil başka yerlere, başka türlü yapıyorlar. Çorba... Lâfla Aden Bağları, Londra, Paris yapıyorlardı. Hattâ bunları beğenmiyorlardı. Bunlardan güzel bir şehir yapacaklarını tefahürle anlatıyorlardı. Ama şimdi zıncı diye durdular... Avrupa'dan mütehasıs getirdiler. Plân yaptıрмаğa çalışıyorlar. O evvel gerekti. Milyonlar git-ti. İktisadî buhran gelmez de ne gelir?

Birer kanunla şapkayı giydirdi. Medrese ve tekkeleri ilga etti. İsviçre kanun-u medenîsini tercüme ettirip tatbik ettiler. Şimdi de artık bir inkılâp modası çıktı. Hergün bir inkılâp yapıyor

ve bunu şatafatlarla gazetelere yazdınıyorlar. Bu hal Mustafa Kemal'e de, vekillerine de sirayet etti. İnkılâp hastalığı ne sâiri bir hastalıkmuş? Kolera yanında halt etsin!... Birgün bakıyorsunuz Necati "Adliye İnkılâbı" diyor. Ne o... Çıka çıka saçma bir emir vermiş. Veya bir madde-i kanuniye yapmış. Sonra Maarifte inkılâp!.. Hem de bir değil; Maarif Nisan inkılâbı, arkasından Maarif Mayıs inkılâbı. İnkılâp inkılâp üstüne. Yılın her ayının adıyla bir inkılâp! Bir inkılâp kasırgasıdır koptu. Başlar döndü, sersem oldu. Halbuki inkılâp diye mevcut olanı da mahv ve işleri altüst ediyorlardı. Bir dikkatli adam bu işleri tedkik etse bu inkılâp hareketleriyle devlet ve milletin malî, harsı, adlî, ilah... ne müt-hiş zararlara uğradığını ne güzel görür ve yazardı... Böyle bir eser yazılmalıdır. İktisadî buhran gökten düşer bir semavî âfet değildir ki... Böyle böyle olur...

İsviçre kanun-u medenîsini Mahmut Esat tercüme ettirdi. Bu heyette Şükrü Kaya da vardı. Sırf Türkçe tercüme edilmesine

Şükrü (Kaya) Bey

gayret etmişler. İyi. Ancak Fransızcasının bile anlaşılması için İsviçre’de nice şerhleri yapılmış olan bu eseri iyi anlayamadıklarından çok yerlerini basmakalıp tercüme etmişler; bir şey anlaşılmıyordu. Zaten Şükrü Kaya’nın en bilmediği bir şey ana dili olan Türkçe’dir. İki satır yazsın üç-beş imlâ hatası üç-dört gramer hatası vardır. Bunlar bir de vahim bir hata yapmışlar: Arapça olmasın diye hukuk ıstılahlarını koymamışlar. Bunları cümle ile ifade etmişler. Halbuki bu büyük kusur, gayet câhilâne bir tarzdır. Bu eser ilmî bir eserdir. İlim ıstılahsız olur mu? İlimde terim denilen bir kelime bazen beş on sahife ile izah edilir. Halbuki bir kelimelik ıstılahı bugün erbabı bütün bu sahifelerdeki mâlûmatı tahattur eder.

Neyse bunu da büyük bir şatafatla Meclise kabul ettirdiler. Mecliste bu tercümeyi müzakere eden encümende Necmeddin Molla ve Yusuf Kemal de vardı. Birgün kütüphanede çalışıyorlarken yanlarına gittim. “Ne yapıyorsunuz?” dedim. “Anlamağa çalışıyoruz. Yaptığımız, yapacağımız bu” dediler. Demek tetkik ve sonra tasdik heyeti de birşey anlamamış. Halbuki bu iki adam bu işin recülüdürler. Pekiyi, bunlar anlamazsa onu tatbik edecek mahkemeler nasıl anlayacak? Nitekim anlayamadılar. Mahkemeler çorba, hükümler sakat oldu.

Kanun Mecliste bilâ teemmül ve münakaşa kabul edildi. Boyacı küpünden çıkar gibi çıktı. Bu kanunu medenî Hristiyan an’anelerini haiz. Biz Türkler ise hemen on asırdır Müslümanız. Kanun demek örf demektir. Zavallı Türkün talihsiz başı varmış. Bütün zıddına olan örfler tepesine biniyor. Arap örfünden kurtuluyoruz, başka ecnebi millet örfüne giriyoruz yine olmadı, yine olmadı. Arap örfünden şikâyet ederken daha belâ olarak Hristiyan örfünün pençesine düştük. Hiç olmazsa Araplar gibi Müslümandık. Sonra bunun esası Roma Hukukudur. Bunlarda biraz rötuş lâzımdı. Aynen almak hata idi. Aldılar hatta bunda

pek de ileri gittiler. Sonunda gülünç şeyler oldu. Meselâ: Yoğurt kardeş!

Hristiyanlarda da bizdeki gibi süt kardeşi vardır. Süt kardeşlerin evlenmesine meselâ Fransa'da kiliseler müsaade etmez. İsviçre kanununda da böyle. Mustafa Kemal buna kızmış. Mahmut Esat'la "Yoğurt kardeşi" diye alay etmiş. Daha böyle bir-iki şey varmış. Mahmut Esat bunları da kaldırmağa teşebbüs etmiş. Bunu aşikâr yapamadı. Hile ve sahtekârlığa tevessül etti: Matbaa hatasının tashihi diye bir hata ve sevap cedveli yapıp bunu da Meclisten geçirdi. Bu suretle bu cedvel de meri oldu. Halbuki cedveldeki şeylerin hepsi matbaa hatası değildi. Ona birtakım ta'dilât ve ilâveler de sokmuştu. Bu suretle süt kardeşlerin evlenmesini meneden kaydı da kaldırmıştı. Artık Türkler süt kardeşleriyle de evlenebilirler. Hristiyanları bile geçtik... Bu kanunun hele büyük bir kusuru var ki şudur: Bir şahsın emvalini hayatında ölüme bağlı olarak bir hayra verememesidir. Bu, Türkiye'de hastahaneler, kütüphaneler ve emsali gibi hayatın vücuda gelmesine mühim bir engeldir. Bu da büyük bir zarardır. Çok kişi bütün malını sağlığında umur-u hayriyeye terkedip kendini tecrid edemez. Hakları vardır. Hayatın bin türlü geçidi, inkılâbı mevcut. Aç kalmaktan korkarlar. Bu sebeple ölünce kalan mallarını hayrata bırakmayı isteyenler çoktur. Halbuki Fransız kanun-u medenîsinde bu hak vardır, bizde yok. Yani bu kanun düşünülerek yapılmış, bilhassa bizim ihtiyacımız, âdetimiz nazar-ı itibara alınmış bir kanun değildir. Basma kalıp bir şey... Maymun taklidi... Bu kanunla ölümden evvel bir malını bir yere verebilir. Fakat yüzde yirmibeşi yine varislerine kalır. Halbuki adam vardır ki en büyük düşmanı varisleri arasındadır. O varislerinden büyük zararlar görmüştür. Onlara on parasının gitmemesini bihakkın ister. Bazı adam da vardır ki malını meselâ bir fahişeye verir. Bu haksızlıktır. Bunu men etmeli. Ancak hayrata verirse kalan buna müsaide olmalı.

Kanunun tatbikatına başlandı. Mahkemeler allakbullak oldu. Hiçbir hakim anlayamıyordu. Çok yanlış hükümler verildi. Hele bu kanunda hakimın içtihadına müsaade edilir ki, pek muzırdır. Bizde yetişmiş kaç hakim var? Bu bir nevi jüri usulü ki, Avrupa da bugün müthiş aleyhindedir. Nitekim İsviçre jürisini evvelce zikrettik. Amele, bakkal, çakal hakimdir. Fransa'da da böyle. Hakim cehliyle yanlış içtihad edebilir, yahut bu bir irtikap kapısıdır da.

Mustafa Kemal matbuatı tamamiyle eline almıştı. Buna çok ehemmiyet veriliyordu. Ankarada Hakimiyeti Milliye gazetesini büyülttü, mühim bir bina yaptı, mühim makineler getirdi. Başına Falih Rıfkı'yı koydu. İstanbul'da Ahmet Emin'in elinden Sabahçı Mihran'ın matbaasını aldı. Milliyet adında bir gazete çıkardı. Bunun başına da Siirt mebusu yaptığı eski yaveri Kürt Mahmud'u koydu. Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Yahya Kemal de her iki gazetenin muharrirlerinden. Bu muharrirlerin yaptıkları şu: Günümüzü cennet göstermek, Mustafa Kemal'i çıkarmak. Medih, medih... Başka şey yok.

Yunus Nadi, İstanbul'da bir Ruma ait büyük bir bina ve makineleri ucuzca kapattı. İkiyüz bin liralık malı, sekiz-on bin liraya aldı. Hattâ makinelerin kıymetini Matbaa-i Âmire mürettepleriyle makinecilerle takdir ettirmişler. "Dört bin lira yazın!" demişler. Bunlar reddetmişler. Sonra zorla tazyik ettirmişler. Bunu bana Matbaa-i Âmire'de bu adamlar anlattılar. O da Cumhuriyet gazetesini çıkarıyor. Orda kamilen medihnâme ve zafer destanı... Akşam gazetesi de ellerinde. Bunun da âleti Necmeddin Sadık. Bu adam iki yüzlü kılıç. Cavid'lerin sıkı ahbabı. Fakat hükümetin de meddahı. Evvelce lehe, bazan da aleyhe yazıyordu. Hattâ bir defa hükümet aleyhine pek şiddetli bir makale neşretmişti. Sonra tam meddah oldu. Mükâfaten meb'usluğa çırağ buyruldu. Vakit gazetesi de meddah. Sonra o da mebuslukla çe-

rağ buyruldu. Matbuat böyle kamilen meddah oldu. Söndü, öldü. Başka gazete de yok. Türk matbuatına innellahe ve inna ileyhi raciün. Matbuata yeni çirkin bir leke daha sürüldü.

Artık bu gazeteler yüz acısı, millî ar. İnsan okumaktan utanıyor. Yahya Kemal'i severdim. Bir iki defa kendisine nasihat ettim: "Yapma! İleri atılma! Çirkin şey. Bu böyle gitmez. Sonra pişman olursun" dedim. Sözümü dinledi. Bir daha yazı yazmadı. Ötekiler devam ettiler. Bunlar, bilhassa adlarını saydığım muharrirler, "Gazi ilham alıyor" diyorlar. "Dâhidir" diyorlar. Dâhi bildiğimiz bir türlü olurdu. Meğerse, bir şahısta birçok dâhilik olurmuş. Adama diyorlar: Sen askerlik dâhisisin, ziraat dâhisisin, idare dâhisisin, siyaset dâhisisin, teceddüd dâhisi, inkılâp dâhisi, ilh... Ucu bucağı yok. Hayret!.. Bir yaşımıza daha girdik. Mustafa Kemal, kendisi de nutuklarında "İlham alıyorum" diyor. Demek bu adam müthiş ilerlemiş. Eski padişahlar ilâhî, müstesna bir varlık oldukları kanaatine varmışlardı... Bu da öyle. Biri bir gazetede: "Sen peygambersin, fakat ondan da büyüksün" dedi. Hemen hepsi ona: "Ulu yaratıcı" diyorlar. Bu eski "Halik-i azîm" in tercümesidir. Mustafa Kemal reddedip, bunları terbiye etmedi. Artık Ulu Gazi, Yüce Gazi, Kudret Haliki, Mukaddes Reis, işaret buyurdular, ilh... gibi tabirler aldı yürüdü. Bunların Abdülhamid'in zillullah-ı filard, gazi ibn-i gazi, Halife-i ruyi zemin gibi sıfatlarından sanki ne farkı var? Abdülhamid'in inkileri ezberlemiştik. Şimdi bir ezber ders bellemek lüzumu hâsıl oldu.

Birgün bir tebliğ-i resmî: Mustafa Kemal, Lâtife'yi boşamış. Bunu da Hey'et-i Vekile kararı ile yapmış. Bu, Kanun-u Medeni'ye mugayirdi. Boşanmak, iki tarafın rızasıyla veya onun mucip sebebi mahkeme hükmü ile olacaktı. Hey'et-i Vekile, adliye, kanun ve mahkemelerin üstüne çıkmış ve vahidülcalip olarak karar vermiş. Al işte, Mustafa Kemal'in kanuna riayeti... Bir Ka-

Mustafa Kemal, İsmet (İnönü) Paşa ve Lâfife Hanım

nun-u Medenî yaptı, bugün iptida kendi bozuyor... Hem âleme ilân suretiyle... İsmet de bunu yapıyor... O, ne yapmaz? Tek mevkide dursun, bunun için cinayetler, katliâmlar yapıyor da, bu bir şey mi? Kanunen Lâfife hâlâ O'nun karısıdır. Mustafa Kemal ölürse mirasa konar.

Lâfife, İstanbul'a geldi. Son zamanda haremimi aramıyordu. Mevhibe ile iyi idi. Refikamın Mevhibe ile muhaberesi de kesilmişti. Lâfife şimdi, İstanbul'a gelince, derhal refikamı istedi. Refikam gitti. Ona birtakım mühim şeyler söylemiş, boşanma vak'asını da anlatmış, "Doktor gelsin, ona mühim havadislerim var" demiş.

Anlaşıldığına göre boşanma vak'asından iki üç gün evvel Lâfife kardeşi İsmail ile haremi Süreyya Paşa'nın kızı Melâhat Ankara'ya gitmişlerdi. Çankaya'da misafir olmuşlar. Gazi, İsmet'in

evine gitmiş. "Bu karıyı şimdi boşayacağım" demiş. İsmet sabahleyin erken Hey'et-i Vekileyi toplamış. Talaka karar vermişler (!) Lâtife'yi İsmet alıp, trene koymuş. Trende teselli etmek istemiş, Lâtife ona "Sus, sus!" İsmet Paşa! İsmet Paşa! Sen ona her gün dalkavukluk etme seni benden daha rezil eder. Hep âleti sensin" demiş. Neden sonra birgün Ankara'da İsmet'e Lâtife'yi gördüğümü söyledim. Yüzüme baktı, "Bu bir facia oldu" dedi. Halbuki Lâtife en ziyade İsmet'e kızılıyordu. "Bunların bütün sebebi İsmet'tir" diyordu.

Bir müddettir Mustafa Kemal duramıyormuş. Yine eski hayatı yaşamak istiyormuş, Lâtife'nin içki hususundaki tahakkümüne fena sıkılıyormuş. Hergün kavga ediyorlarmış. Bunu gören Salih ve diğer âvane de Lâtife'nin aleyhine kıyam yapmışlar imiş.

Boşandıktan sonra Mustafa Kemal, Lâtife'ye elli bin lira göndermiş, Lâtife kabul etmemiş. Fakat babası Muammer Bey imtiyazlar aldı; Gazi de verdi. Mustafa Kemal mühim evrakını Lâtife'ye saklatırmış, Lâtife'yi yollarken onları almış.

Lâtife en ziyade İsmet'e düş biliyordu. "Felâketin sebebi odur" diyordu. Ben Türk Tarihi ile meşgulüm. Bu sebeple işim çoktu. Geciktim. Yine refikamı yolladım "Havadis al!" dedim. Bu sefer hiç havadis vermemiş ve anlatmış:

Başkâtip Tevfik, arkasından Siirtli Mahmut gelmişler, Gazi tarafından Lâtife'ye şunu tebliğ etmişler: "Kimseye bir şey söylemesin. İştirsem, onu derhal mahvederim." Korkup susmuştur. Birgün ben gittim. Daha havadis almak için çok uğraştım. Türülü yollardan girdim; bir şey söylemedi. Halini görüyorum, söylemek istiyor, korkuyor. Mahsus saatlerce kaldım. Babası da bizi bir dakika yalnız bırakmadı. Tedbirli adam... Herkes yanına gitmeğe korkuyorlardı. Bir daha gittim. Yine havadis almak tecrübesi yaptım. Yine olmadı. Birgün refikamla kendisine şu haberi

gönderdim: "Burda durmasın. Sır biliyor diye Mustafa Kemal mutlaka onu imha eder. Hayatı tehlikededir, Avrupa'ya gitsin!" Cevabı şu olmuş: "Benden evvel o Rıza Nur için variddir. Siz gidin!" demiş. Zavallı kimseyle görüşmüyordu. Kahretmiş, sokağa da çıkmıyordu. Güç vaziyet. Daha dün hâkim-i mutlak halinde idi. Merasim ve alkışlar içinde idi. Şimdi bir basit fert... Çok söyledim. "Hava almak lâzımdır" dedim. Dinlemedi. Gittikçe zayıfladı, sarardı. Adetâ verem oluyordu.

Ankara'ya gittiğim vakit gördüm. Evvelce çifte mekteplerin üzerinde "Lâtife Gazi Mektebi" yazılı idi. Boşandığının ertesi günü adını kazıyıvermişler... Yaban insanlar, çirkin şey. Sonra kendi de bunu işitmiş. Pek gücüne gitmişti. Bundan bana dert yandı.

*

Derken İş Bankası açıldı. Bu banka Mustafa Kemal'indir. Biraz para koydu, fakat hükümetin bütün parası onun sermaye-

Mevhibe (İnönü) Hanım

sidir. Hükümetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine oraya gidiyor. Hattâ meb'uslar bile maaşını oradan alıyor. Bazan da maaşımız gecikti. Demek sermâye hükümetten, kâr Mustafa Kemal'in. Âlâ şey... Gazi bundan çok kazandı. Oraya Meclis-i İdare âzası olarak da, Kılıç Ali, Salih ve emsali adamları koydu. Bunların banka ile ne alâkaları olur? Sadıklar, adamlar ya, kâfi...

İşler ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve namuskârlar şikâyet içinde. Halit Paşa cesur, hırçın hattâ deli idi ama, namuslu bir adamdı. Bu olanlar sinirine dokunmuş, söylenmeğe başlamış. Nihayet bir gün Mustafa Kemal'e gider: "İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önünü al. Celâl (İş Bankası Umum Müdürü) Kel Ali, Kılıç, ilh... Ben bunları vurup öldüreceğim" der. Yapar mı yapar... Mustafa Kemal telâş eder. Haberdar etmiş... Kel Ali o vakit pek gözde idi. Bu âvane bir gün Meclisin methalinde Halit Paşa'yı vurdular. Birgün sonra ben Ankara'ya gitmiştim.

Halit Paşa

Mes'ele şöyle olmuş: Halit, Kel Ali'ye çatmış. Ayırmışlar. Kılıç, Rauf (Rize meb'usu, Ali Şükrü vak'asında Merkez Kumandanı muavini), daha birkaçı Meclisin methalinde Halit'e pusu kurmuşlar. Halit, Kel Ali'yi almış. Rauf, sırtından Halit'i vurmuş. Mustafa Kemal derhal Meclise gelmiş. Necmeddin Molla'yı çağırılmış. "Ne yapacağız? Bir çare bul!" demiş. O da Kel Ali, müdâfa-i nefes esnasında vurdu diye zabıt varakası yapmış, ne hekim raporu, ne adlî muayene yapılmamış. Bir şey yok. Bir zabıt varakası ile Kel Ali'yi beraet ettirmişler, Halit'i de toprağa soktular, mes'ele de bitti. Halbuki vuran Rauf'tu. İşi tertip eden de ağızdan ağıza gelen havadise göre, Mustafa Kemal'di. Halit'in tehlikeli bir adam olduğunu biliyor. Kendini vurma ihtimali üzerine Halit'i harcamıştır. Bu adam aynı zamanda hastahaneye yaralı Halit'in ziyaretine de gitmeği unutmamıştır. Halit hastahane de öldü.

Rauf pek âdi bir insandır: Cahil, Tulumbacı, tam Mustafa Kemal'in arayıp da bulamadığı idi. Ona sarıldı. Böyle bir adamı meb'us yaptı. Daima da yanında muhafız olarak bulunduruyordu. Meb'ustan silâhşor, tüfekçi henüz görülmemişti. Mustafa Kemal icadıdır. O esnada seyahatlerine Salih, Rauf, Recep Züh-tü, Kılıç, daha öyle on iki meb'us muhafız olarak Mustafa Kemal'in yanında idiler. Hattâ bu esnalarda Mustafa Kemal Meclise giderken bile Meclis koridorunda bunlardan ikisi önünde, birer tanesi yanlarında, ikisi arkasında aralarında ancak bir adım mesafe olarak yürüyorlar, onu odasına kadar böyle muhafaza altında götürüyorlardı. Bu alayı biz meb'uslar da hep görüyorduk. Demek Mustafa Kemal vurulacağından hep korkuyordu. Başlıca korkusu Halit'in kendisini vurması idi. Hani o nutuklarında, yazılarında milletin baştan başa kendisini sevdiğini, milletin icraatından ve kendisinden memnun olduğunu söyleyen adam nerde? Bu nerde?... Demek milletten korkuyor, kabahatini bili-

yor, hakikat de böyle. Zaten Meclis serbest olsa, onu bir gün durdurmazdı. Zaten millî hareket zamanından beri gideceği yolları polis ve askerle muhafaza altına aldırır öyle geçerdi. Bu silâhşor muhafız meb'uslara, bizim arkadaşlar "onikiler" adını koydular. Bunlar hâlâ Mustafa Kemal'in muhafızları, yani tüfekçileridir. Abdülhamid bunları Arnavut eşkıyasından yapardı. Bununkiler de Türk değil.

Halit Paşa cinayetini gazetelere başka türlü yazdırdılar.

Biraz geçti. Bu Rauf bir gece yarısı yatağında füceten öldü. Salih de yanında imiş... Bu tuhaf bir ölümdü. Sır kaldı. Sade ortaya attıkları şayia şudur: Rauf'ta kalp hastalığı varmış. Bir Rum metresi de varmış. Mücamaat yaparken ölüvermiş. Peki bu iş esnasında Salih'in orda işi ne? Hem böyle ölmek için yaşı ilerlemiş biri değildi. İhtimal eski ve yeni cinayetlerini örtmek için ve halden şüphe hasıl oldu, bunu da harcadılar.

Cevad Abbas (Gürer) Bey

Halit'in anası, kardeşi durmadı, işi kurcaladılar. Hakkı Şinasi onları susturmağa memur edildi. Hakkı Şinasi kimsesiz bir muhacir çocuğu imiş. Halit'in anası büyüttmüş, okutmuş imiş, gitmiş kadını ikna ve tehdit ile davadan vaz geçirmiştir. İşte bu hizmetiyle sadakat göstermiş, makbul ve İstanbul Halk Fırkasına reis olmuştu. Sonra da meb'us.

Şimdi de yeni bir moda. Şayâni hayret. Şirket-i İnhisariye ve âvane para vurmakiçin ne mühim icadlar yapıyorlar: Avrupa'ya ilmî seyahatler, teknik seyahatler, mubayaa komisyonları, kongre âzalıkları, bunlar hep yârana veriliyor. Meselâ Falih Rıfkı onsekiz bin lira alarak Amerika'ya ilmî kongreye gitti. İlim kim, bu adam kim? Bu suretle de milyonlar gitti. Çoğu da Avrupa'da ve safa yolunda bırakıldı. Bunlar olur da, bugün malî buhran olmaz mı? İşte oldu.

Tayyare Cemiyeti Reisi Cevad Abbas da seyahate çıktı. Bütün ailesiyle gezdi. Vil dö lö (Su şehir) lerinde eğlendi. Yanında yaverleri bile varmış. Kendisi mareşal üniforması ile gezmiş. Halbuki bunların biri resmen mevcut değildi. Kendi kendine yapmış. Bu adam Mustafa Kemal'in eski yaveri ve hadimi idi. Döndü, geldi. Tayyareden elli bin lira yemiş. Mecliste kıyamet koptu. Bunun üzerine hesabına baktılar. Mahkûm edilecekti. Sonunda Mustafa Kemal bizzat gelip tetkikte bulunmuş: "Bir açık var ama, kastı değil, bilmeyerek israf olmuş. Suiniyet olmayınca bir şey lâzım gelmez" deyip kapattı. Hakemin böylesi de daha hiç görülmemişti. Acıdım, asırlarca rağbette olan "Hükmü Karakuş" piyasayı kaybetti. Bu paraları aç millet nasıl lokmasını kesip de veriyor? Bunu hem vergi gibi alıyorlar. Oh... Keyifle bindi, gitti...

Maliye Vekili Pazarola Hasan bir kıza âşık olmuş, evlenmek istiyor. Kız ise istemiyor. Fakat o, ille olacak. Kız Maliye Vekâleti memurlarından birinin kızı. Hasan müstakbel kaynatasını kâ-

ğit mubayaası için Avrupa'ya yolladı. On iki İngiliz lirası yevmiye ile. Lozan'da bu devlete koca bir muahede yaptık, bu kadar yevmiye biz almadıktı.

Halif Rıfıkı grubu Amerika seyahatinden onsekiz bin lira aldı. Fakat davet eden hükümetin misafiri. Masraf etmemiş. Yağma Hasan'ın böreği...

Şimdi para bastırıyorlar. Buna lüzum yoktu, Almanlar vasıtasıyla Harb-i Umumide bastırılan bugünkü paramız yüzaltmış milyon lira idi. Bundan mahvolmuş bir kısım kâğıt vardır. Yeniden tebdil bahanesiyle yüzaltmış milyon basınca ve eskileri yeni ile değiştirilince mühim bir kâr olacak dediler. Bilhassa İsmet bu fikirde idi. Bunu bana birkaç defa söyledi. Halbuki bu zaten garantisiz olan paramızın kıymetini daha düşürür bir iş idi. Bakalım ne olacak? Bir de her tarafa heykelini diken, her yere resmini asan Mustafa Kemal paralara da resmini koymak hevesinde idi. Bu sebeple Londra'da mühim masraflarla yeni para bastırdılar. Buraya yârânı, âletlerini gönderiyor, bunlara bol yevmiyeler veriyorlardı. Halbuki bu işe kontrol için sade bir adam kâfi idi. Koca bir hey'et gönderdiler. Arada da birini alıp, biraz da diğer adamları çöplensin diye başkasını gönderdiler. Yıllarla sürdü. Bunu da yediler. Lozan'daki Fuad da aylarla Londra'da kalıp bundan çöplendi.

İşkân işlerinde de müthiş, ama müthiş vurgun oldu. Sade Necati ölünce üçyüz altmış bin lirası çıkmıştır ki, evvelce cebi delik biri idi. Buna hâlâ inkılâbın, cumhuriyetin necip evlâdı diye merasim yapıyorlar.

Bu işler de hesapsızdır. Yazmakla bitmez... Bir iki misal koyduk.

Bir havadis: Bahriye vekâleti ihdas ediyorlar. Mecliste Hamdi, Ali Rıza gibi, miralay rütbesinde bahriye zabitleri var. Bunlar da hele Ali Rıza kendileri vekil olurlar diye bu işe son gayretle

sarılmışlar. Çalışıyorlar. Keza hükümet Yavuz'u tamir ettirmeğe karar vermiş. Bu esnada benim aram bizimkilerle oldukça iyi. İsmet beni arada yemeğe de çağırıyor. İsmet'e bu devletin Bahriye Vekâletine lüzumu olmadığını söyledim, "Masrafa günahdır" dedim. "Hele Yavuz'u bırakın! Bizim böyle bir gemiye hiç ihtiyacımız yoktur. Biz tecavüz harbi yapmayacağız. Yapsak, bu İngiltere, Fransa yahut İtalya ile olur. Bir Yavuz'la bunlara karşı çıkılmaz. Yunan ile desen bu da lüzumsuz, çünkü biz fütuhât yapamayız ve yine bir Yavuz'la bu işin olmayacağını zannederim. Hem bize Paris'te Amiral Lakas artık harb-i bahri değişti. Büyük üniteye lüzum kalmadı demedi mi? Bütün bahriyelilerden de bunu işitiyoruz. Bize sade müdâfaa lâzım. Bu da tayyare, tahtelbahir, torpil ve top ile oluyormuş. Bu milyonlarla masraf yerine bunları yapın. Hem bizde Yavuz'u kullanacak zabıt var mı? Yok. Daha çok zaman da olamaz. Sonra bu gemi pek masraflıdır. Durduğu yerdeki masrafına bile bu bütçe dayanamaz. Bilâkis sefer etmesi, tâlimler yapması lâzımdır. Bu devir çarhı müthiş masraf imiş" dedim. Kulağına bile girmede. Nitekim bu öyle bir gemi ki, boya yapacakları zaman bütün İstanbul'daki boyaları çarşıdan toplamışlar. İstanbul'da boya kalmamış. Bahriye Vekâleti ve Yavuz tamiri yapılıncâ bugünkü buhran niye gelsin? Gelir ya...

Bu iş o kadar vazıh idi ki, Yavuz'u tamir etmek delilikten başka bir şey değildi. Halbuki tamirin üç âmili vardı:

Biri, Topçu İhsan vekillik istiyor, çoktanberi isterdi. Bana da vaktiyle bu hususta Mustafa Kemal'e rica için söylemiş ve "İstiklâl Mahkemelerinde bu kadar hizmet ettim. Mükâfat isterim" demişti. İhsan'ın son zamanda Mustafa Kemal ile teması sıkı idi. Has yârân sınıfına girmişti.

İkinci, Necati Maarif ordusunu, Hamdullah Suphi Türkocağı ordusunu, operatör Emin belediye çavuşlarını ve Şehremaneti kuvvetini, ilh... Muhtelif kuvvetleri, muhtelif şahıslar elde tutu-

yor, Mustafa Kemal'e "İsyân vukuunda bunlarla sana hizmet edeceğiz" diyorlar. İhsan da Bahriye'yi kendisi elde tutup bir isyan vukuunda istimal edebileceğine dair sözler söyleyerek Mustafa Kemal'in zihnine girmişti. Mustafa Kemal devlet işinde devleti değil, daima ve illâ kendini ve bu noktayı düşünür. Bu suretle Bahriye Vekâleti yapıp İhsan'ı oraya koymağa karar vermiş. Onun için yapıyordu. Vekil olmak için bu tezi bulmuştu. O da Bahriyelileri ele almıştı. Nihayet teşkilât Meclisten çıktı. Bahriye Vekâletine İhsan Vekil oldu. Bizim bahriyeli meb'usların ağızı açıldı kaldı.

İhsan on para etmez biridir. Vekillik kim, o kim? Fakat isyan vukuunda kuvvet olacağı hususunda Mustafa Kemal'e kanaat getirtmiş ya, bu muvaffakiyet kâfi.

Diğer bir sebep de tamirden ziftlenmez. Nitekim evvelce söylediğim gibi Berlin'de olduğum zaman haber aldım.

Doktor Fikret de İhsan'ın baş dostu. Beraber irtikâp işi yapıyorlar. Fikret Arnavut'tur. Bu adam da güzel dalkavukluk etti. Yüzbinlerce lira vurdu. Fakat hepsini de galiba Beyoğlu'nda Maksim'de vesaire ile yedi sersem!... Bir yılda sade Maksim'de yüzbin lira yediği rivayet edildi. Sonra Yavuz ve Havuz irtikâbı muhakemesi bu noktayı güzel isbat etmiştir. Ne ise Bahriye Vekili Yavuz'un tamiri işinden diğerlerini mahrum edip, kendileri ziftlendiler. Gemi tamiri öyle olur. Ziftlerler.

Çolak İbrahim, Millî Hareket zamanında çete reisi idi. Bir zabıttı. Millî Hareketin iptidalarında çok vurgun ve soygun yaptı. Sulh olunca pek mühim bir kereste fabrikası yaptı. İşittiğine göre fabrikanın mühim kısmı Mustafa Kemal'indir, fakat saklıyorlar. Ortada sade İbrahim. Bana öyle geliyor ki, bu adam Gazi'nin vasıtalarından biridir. Nitekim mevkii itibarı yüksektir. Bugün Türkiye'nin en mühim zengini odur diyorlar. Bu sefer Paris başşehbenderi Nebil'den işittim. Çolak ona bizzat demiş ki: "Al-

manya'da adamım var. Oraya gideceğim vakit ona telgraf çekiyorum. Derhal yirmi kadın birden hazırlıyor." Böyle israf içinde. Nebil'in de İstanbul'da Nişantaşı'ndaki evine kanca takmış. Bu konak Abdülhamid'in Başkâtibi ve Nebil'in babası Süreyya'nındır. İbrahim evde oturuyormuş. Satın alacağım diyormuş. Fakat ne kira veriyormuş ne de satın alıyormuş. Bir defa fiyat söylemiş. Fiyatı da çok aşağı vermiş, onu da verse razı olmuşlar, yine parayı vermiyormuş. Abdülhamid zamanında böyle bir şey oldu mu? Bazan ufak bir şey olurdu, bizzat padişaha şikâyet ederlerdi. Hey gidi Abdülhamid! Millete kendini arattırdın...

Ben Berlin'de iken şu Çolağın ve arkadaşlarının kavgalarını yazdım. O vakit Sterezman'la görüşmüştüm. Kendi istediği halde, beni çok bekletmiş, ben de savuşmuştum. Sonra tekrar rica etti. Görüştük. Dedi ki: "Sizi geçen sefer çok beklettim. Affediniz. Yanımda Fransız sefiri vardı. Bir türlü çıkıp gitmedi. Sizi da-

İbrahim Çolak

rılttı. Halimiz malûm, sefir Fransız" dedi. "Zararı yok" dedim. "Sizi mutlaka görmek istedim. Çünkü siz, diplomaside ve memleketinizin dahilî siyasetinde mühim rol oynadınız. Lozan'ın intibâ bizde duruyor" dedi.

Şu Rusya işi ne kârlı işti. Yunus Nadi milyonlar yaptı. Ben de ne ahmak adamımdır. Sıhhiye Vekâletinden henüz çekildiğim zamanlarda idi. Birgün köprü üzerinde Akif (Şimdi Rize meb'usu) bana bir çek uzattı ve dedi: "Bana bu elli bin lirayı Nemlizâdeler sana vermek için verdiler. Bundan bana gönlünden ne koparsa ver!" "Bu ne imiş?" dedim. "Rusya'ya yüzbin İngiliz liralık mal ithaline müsaade alıvereceksin." Muhavere şöyle devam etti:

Ben — Ben yapamam!

O — Niye?

Ben — Çünkü irtikâp.

O — Bu irtikâp olur mu, meşru ticaret.

Ben — Öyle, ticaret, ama olmaz.

O — Ne demek?

Ben — Hem Ruslar bu müsaadeyi vermezler.

O — Onlar sefire sormuşlar. Rıza Nur bize bir kart yazıp isterse, yahut gelip kendisi söylerse veririz demişler.

Ben — Ben yapamam.

O — Niye sanki... Bu bir irtikâp değil ki...

Ben — Evet, verirler, fakat yarın bir gün beni Rusya'ya devletin bir işi için yollarlarsa onlar benden Türkiye menfaati aleyhine bir şey isterler. Ben de o vakit yüzüm tutmaz, yahut beni terzil ederler diye korkarım, veririm. Ben elli bin lira alacağım diye devletin milyonları gider.

Şaşı, herif hiç böyle ummuyormuş.

Ben de şimdi şaşıyorum. Alsaydım, bugün Paris'te rahat yaşardım. Hattâ bu para ile Mustafa Kemal ve İsmet aleyhine neş-

riyat ve faaliyet yaparak belki milleti kurtarırdım. Bugün adamlar bana tekaüt maaşımı vermiyorlar. Kendi emlakimin kira ve varidatını bile yollatmıyorlar. Mani oldular. Bu mihnet çekilir mi? Namus, millet yoluna, peki ama vaziyet de böyle... Fakat bunlara rağmen insana namus ve vatan muhabbeti, bu uğurda fedakârlık lâzımdır. Hattâ vazifedir. Bu vakte kadar, böyle geldik, yine böyle ölelim.

Bir müddet sonra Prens Sabahaddin tarafından Ahmet Bedevî gelmiş. O da benden Rusya'ya ihraç için müsaade almamı rica etti. Reddettim. Hem aramızın açıklığına göre Sabahaddin bana böyle bir ricada bulunmamalıydı.

Yine bir havadis: Mustafa Kemal yeni bir iş yapıyormuş. Müslümanlığı kaldıracakmış. Bunun için Çankaya'da bir mabet yapacakmış, yerini de Evkafa satın aldirmiş. Bu çok mühim. Soruşturdum. Doğru. Bunu Falih Rıfkılar ve Yakup Kadrilerle filân konuşuyormuş. Bu esnalarda Mustafa Kemal'de müthiş bir azamet var. Kendisini çok mühim gibi bir şey sandığı sözlerinden, hareketlerinden hissediliyor. Meselâ, gazeteci soytarılarına "Vazizeler" adı altında sözlerini neşrettiriyor. Bu sözlerini dikkatle tetkik ettim. Adetâ Kur'an ağzı. Görülüyor ki, bu sözlere o tarzı vermeğe gayret etmiş... Demek bunlar Yeni İlâh'ın âyetleri. Fakat içinde hikmetten bir şey yok. Malûm, basit, bazı kelâm-ı ki-bar. Hem de öyle tenkidli ki çoğundan mana çıkmıyor. Demek âyetlerini yazmak için yeni ilâh çok yakınmış... Sonra kendileri de baktılar ki rezalet... Herkes alay ediyor, vecizelerden vazgeçtiler.

Mabedin aslını öğrendik. Çankaya'da bir Ermenilerden metruk araziye intihap etmiş alelusul müzayedeye koymuşlar. Buna herkes iştirak etmiş. Çorum meb'usu Münir'in akrabasından bir genç çocuk da iştirak etmiş. Çocuk bizzat anlattı. Bozok Salih kendisini tehdid edip, işten çekirmiş ve Salih, dört bin liraya

orasını kapatmış. Sonra başka birinden öğrendim. Bu fiyata aldığı bu araziyi, Evkafa seksen bin liraya satmış. Oh... Bir taşla iki kuş. Zaten yâran için bu arazi işi de bir vakitler kazançlı bir ticaret yolu idi. Bir arsa alıyor, onu sefaretlere, hükümete dehşetli fiyatlarla satıyorlardı.

Bu da Evkafa satılmış. Oraya mabet yapılacağı içinmiş. Evkafa “Cami yapacağız” demişler... Bilmem nedense bu mabet yapılmadı. Yeni dinden de vaz geçildi. Yeni işittim. Mustafa Kemal birine söylemiş, “Bana dinde ıslâhat yapacak diyorlar...” Ne ise bu iş henüz muallâkta. Bu adama her yıl bir iki inkılâp lâzımdır. İş bulamayınca, belki bir gün bu işi yapar. Ben bunu o vakit işitince Türk Tarihi’nin Hindistan bahsini tab etmekte idim. Meşhur Ekber Han da böyle bir şey yapmıştı. Bu vesile ile bunun önüne geçmek için iyice düşünüp bu yeni din saçması aleyhine satırlar ilâve etmiştim. O bahiste okunsun. İhtimal bu tenkid önüne geçti.

Mustafa Kemal’in bir merakı daha var: Bakıyorum bunu büyük bir dikkatle takip ediyor. Mutlaka gazetelerde hergün kendisinden bahsedilmeli. Bir aralık gazetelerde makaleler yazdırarak kendisini meth ettirdi. Bir aralık nutuklarıyla sütunları doldurttu. Bir aralık vecizelerini neşretti, bir aralık koca nutukla matbuatı işgal ettirdi. Her yıldönümünde askerî zaferlerini yazdırdı. Şimdi de Mahmut Siirt’e seyahatinde ve gazetecilerle olan muhabberelerini “Tarihe Büyük Hizmet Eden Vesikalar” unvanı altında neşrettiriyor. Zaten bu gazetenin başmakaleleri Mustafa Kemal’in Mahmut’a bizzat yazdırdığı makalelerdir. Halbuki bunlar hemen kamilen Mustafa Kemal’in şahsı, işlerini medih-ten ibarettir. Tarihe yarayacak bir yeri yok.

Bu cümleden olarak da, evvelce bir aralık “Hatırat” diye bir şeyler neşretmeğe başlamıştı. Bunlar Alman generali Lüdendroff kendisine Suriye’de rüşvet para vermiş, kabul etmemiş gibi şey-

lerdi. Bir iki neşretti. Alman ve İtalyan matbuatı cevap verip Gazi'mizi tenkid ettiler. Bunun üzerine derhal hatırat neşrinden vazgeçtiydi. Hem de gözönünde, hergün hadiselerin içinde olan birinin bu davada bulunması pek aykırı idi. Artık kendisine Paşa filân denemiyor, bu unvana tenezzül etmiyor. Sade Gazi hazretleri veya Mustafa Kemal Hazretleri olmuştur. Fransa'da Cumhurreisi her Fransız gibi dömerg "Efendi" dir. Bizimki cumhurreisi ama, padişah cinsinden! Onlar gibi ad kullanıyor. Yine onlar gibi kendisine mahsus bir bayrak da yaptı. Hangi binaya veya gemiye girse oraya çekiyorlar. Padişahlardan farkı ne?

Bunları yazdı yazdı, artık sermaye kalmadı. Yaptıklarını şimdi bir düziye tekrar ediyor. Temcit pilâvı gibi oldu. Kabak tadı verdi. Artık kendisini medihte iflâs haline gelmiştir.

Gazetelerin, muharrirlerin sade bir şeyi var: Mustafa Kemal. Millet, Türkiye, Cihan, hep, o... Gazeteler hep onun methinden ibaret.

Matbuatımızın bu rezaletleri, bu millete büyük bir kara lekedir. Bu matbuatı yüzlerce yaprak okuyunuz. Sade bir şey bulursunuz: Mustafa Kemal. Derler ki, ayının kırk türküsü varmış, hepsi de ahlat üzerine imiş. Tamam işte bu. Matbuat diye bu lahana yaprakları, bu paçavralar olmasaydı daha iyi idi; böylesinin olmaması, olmasından hayırlıdır. Abdülhamid'e dahi bu kadarı yapılmamıştı. Fakat keder etmeğe lüzum yok. Çünkü bu matbuat milletin değildir. Millî umumî matbuat vefat etmiştir.

İş bununla da kalmadı. Bütün mektep kitaplarına şunları yazdırdı: "Gazi'yi severiz, milleti kurtardı. Bizi Arap harflerinden kurtardı. O Türk millî kahramanıdır, ilh..." İlk mekteplerden Dârülfununa kadar, kitapların malûmatı bu. Tarih kitaplarında da hep bunlar. Bu kitaplarda Türk tarihini kendinden başlattı. Böyle hadise görülmemiştir. Mekteplerden din tedrisatını da tamamen kaldırdı. Çocuklar hiçbir bağısız kaldılar. Bakalım ne şe-

kil mahlûk olacaklar. Şimdiden ve kat'iyetle derim ki, bunun sonu içtimaî ve siyasî felâkettir.

İsmet'le iyiyiz. Ara sıra görüşüyoruz. Beni yemeğe çağırıyor. Bu esnada İnhisarları yapmak istiyorlar. Birgün evinden yemekten dönerken otomobilinde bana bu husustaki fikrimi sordu: "Ben anlamam" dedim. Fikir beyân etmek istemiyorum. Çünkü artık fikirlerine muhalif fikir söylediniz mi, pek kızıyorlar. Lozan imzasına kadar oldukça söz dinlerdi veya dinletirdik. Ondan sonra bitti. Israr etti. "Anlarsın, söyle" dedi. Aramızda şöyle muhavere oldu:

O — Bütçe pek fakirdir. Devleti yükseltmek, memleketi imar etmek lâzım. Bu da para ile olur. Bu sebeple vergileri arttıracam. Bunun için inhisar yapacağım. Bütün, şeker, tuz, ispiro, petrol, ilh... Senin bu husustaki fikrin nedir?

Ben — Mademki zorluyorsun söyleyeyim. Ben inhisarların şiddetle aleyhindeyim. İktisad âlimleri "İnhisar iktisadî cendere-dir" diyorlar ve hepsi müttefikan bunun aleyhinde. Bu suretle ticaret hürriyeti azalacak. Ticaret hürriyetle yaşar. Halka ağır vergi binecek, fakir düşecek. Ticaret, sanat, ölecek. Sonunda bu vergiyi de veremeyecek.

O — Ama memleketi imar edeceğim. O da para ister.

Ben — Doğru ama, insan ayağını yorganına göre uzatmalı. Sonra ayağı açık kalır, soğuk alır, hasta olur. Ne çare, servetimiz kadar imar yapmalı. Bunlardan evvel serveti arttıрмаğa bakmalı. O vakit bol imar yapılır.

O — Herhalde imar ister.

Ben — Bu, ineği beslemeyip sade süt sağmağa benzer. Memesini çeke çeke kan çıkarırsınız, evvelâ halkı zengin yapmalı, sonra fazla vergi almalı. Zaten şimdiki vergiler bile bu halka ağırdır.

O — Bunda yanlışın var. Ben hesap ettirdim. İngiltere'de senevî vergi şahıs başına onsekiz İngiliz lirası (Amerika ve saireyi,

nihayet Yunanistan'ı mevzuubahs edip) kötü Yunanistan bile dört İngilizdir. Ben bizde iki İngiliz yapacağım.

Ben — Evet, ama, sen onlardaki servet, hattâ kötü Yunan'ın ticaretini, servetini bu millete ver de sana dört değil, beş İngiliz versin. Bu millet pek fakir düşmüştür. Benim çiftliğimde biri var. Yıllığı yirmi liradır ve boğazı tokluğunadır. Yediği, ekmek, zeytin veya peynirdir. Bu adam memnun. Çünkü, başka yerde on-beş lira verirlermiş. Bu milletin çoğu böyle. Bundan ne alırsın? Bir de Mısır'ı düşün! Bugün en zengin memleketlerdendir. Orada vergi bir Mısır lirası bile değil. Vergiler her yerden hafiftir. Kazanç vergisi bile yoktur. Ben beş yıl orada hekimlik ettim. Benden beş para vergi almadılar. Bu sayede millî servet de hergün çoğalıyor, Mısır'ın bütçesi de bizimkinden fazla.

Cevap vermedi, fakat hiç memnun olmadı. Suratını astı. Halbuki Millet Meclisi iyi işler yapmıştı. Tütün inhisarını kaldırmıştı. Fi'len ilgasına muvakkat bir zaman kalmıştı. Hele tuz, şeker işi pek fena idi. Dedim: "Bunları bari yapmayın!" Tuz fizyolojik, pek lâzım bir maddedir, hem insana hem hayvana lâzım. Köylüye çok ağır gelir. Şeker hastalara, çocuklara, midesi nazik olanlara, ihtiyaçlara gıdadır. Bunun pahalılaşması telefâtı arttırır." Vaktiyle de Millet Meclisinde tuza zam yapıyorlardı. Kürsüye çıkıp men'etmiştim.

Nihayet İnhisarları yaptılar. Tütüne de tekrar inhisar koyup, hükümet kendisine aldı. Millet Meclisine biraz evvel tükürdüğünü yalattılar. Kimde hal var ki, yalamasın.

Bu kanunları Pazarola Hasan yaptı. Hepsi de kusurlu, tatbikatı müşkül oldu. Sonra birçok tadelâta uğradı. Hasan bana bir gün dedi ki: "Hep pis işleri bana gördürürler." Doğru. Hasan kendisi de bu işleri bir kat daha rezil etti. Hem de bu koca ve birçok kanunlar Meclisten yarımşar, birer saat içinde çıktı. Boyacı küpü de bu kadar zaman ister. Lokanta ve kahvehanelerde ver-

gi işi anarşi halini aldı. Yâran bu inhisar şirketlerinin meclis-i idarelerine doldular. Herbirine bir otomobil tahsis edildi. Yapılan usûl ve kanun asla amelî değildi. İcrası mümkün olamadı. Bu inhisarların fenalıkları saymakla bitmez. Erbabı ayrıca yazsın.

Bir anektot: Bu İnhisar ve yeni vergilerden bir sene kadar evvel Millet Meclisinin gayreti ile aşar kaldırılmıştı. Hakikaten aşar adetâ presiyojik bir vergi idi. Bununla mültezimler köylüyü inim inim inliyorlardı. Buna çok sevinmişim. O yıl Sinop'a gittim. Üç beş köy ağası gelmişti. Öteden beriden konuştuktan sonra, bunlara büyük bir iyilikten bahsederek tafra satar bir tavır ile: "E, artık aşardan da kurtuldunuz. Kimbilir ne kadar keyiflenmişsinizdir" dedim. Hakikaten bunu büyük bir saflıkla ve içimden söylüyordum. Bir şey söylemediler. Baktım yüzlerinde bir sevinç ifadesi de yok. Zorladım. Nihayet biri dedi ki: "Aşar kaktı, elbet çok iyi bir iş oldu. Ama arkasından başka bir vergi gelmezse..." Derhal aydım. Ben ne sâf imişim. Nihayet İnhisarlar geldi. Benim de bu köylüler aklıma geldi. Dedim: "Bu köylüler benden akıllı imiş" Ve aynı zamanda Türk'ün zekâ ve akliselimine hayran oldum. Türk'ün bildiğini tilki bilmez derler. Valahi doğru. Meb'us biz olacağımıza bunlar olmalı.

İnhisarlar yapılırken Türk Tarihi'nin on ikinci cildini bastırıyordum. Bu bahsi vaktiyle Mısır'da yazmışım. Mehmet Ali'nin yaptığı inhisarlardan bahsederken "bu iktisadî cenderedir" demiş, verdiği neticeleri yazmışım. Şimdi bu cümle intişar ederse kızarlar. Kanun aleyhinde, binaenaleyh memleketi isyan ettirmek istiyor da derler diye, müsveddeden o cümleyi ve bazı şeyleri çizip ta'y etmeye mecbur oldum ki, bu müsveddeler Sinop'ta kütüphanededir.

Zaten bizim on ikinci cilde fena kızmışlar. Neşrine müsaade etmedikleri gibi, on üç ve on dördüncü cildlerini de bastırtmadı-

lar. Sade on ikinci cildin intişarına beş-altı ay birçok uğraştıktan sonra Necatî'den ancak müsaade alabildim. Yoksa basılmış olduğu halde neşrettirmeyecekti.

İnhisarlar idarelerinin teşkilâtı da müthiş oldu. Bir sürü teşkilât, memur. Dalkavuk ve yâran meb'uslar hey'et-i idare âzası ve müdür olarak bunların başına çöktüler. Bunlar da derhal eşidostu memur olarak doldurdular. Bir de baktık, otomobiller aldı, yürüdü. Muhterem âzanın herbiri bir otomobilde. Sırası iken söyleyeyim: Ankara'da Tayyare Cemiyetinin de önünde sekiz on otomobil durur. Müdür ve âzanın keyfine mahsusturlar. Parası çar克斯ız Türk'ten.

Halbuki hiç olmazsa bu teşkilâta hiç lüzum yoktu. Gümrükte inhisarın hissesi de Maliye memurları tarafından, dışardan gelenler gümrük resmîyle beraber alınsın. İş biter. Bunu o vakit hükümete söylemediler değil. Bazı erbab-ı hamiyet ve akıl onlara söyledi. Fakat kim dinleyecek?

Ne oldu? Gümrük varidatı düştü. Çünkü halkın alım kudreti azaldı. Hükümet bunu ithalâtı azalttı, ithalât ve ihracat müsavi oldu şekline sokup, büyük övünmeler yazdırdılar. Utanmazlık bu kadar olur. Halkı inhisarlar eritip duruyor. Yakında mum gibi yanıp bitmiş olacaktır. Vergisini vermeyecektir. Esnaf, küçük tacir bir düziye dükkânını kapatıp seyyar satıcı oldu. Çünkü bunun vergisi az. Bu da ticaret düştü, ölüyor demektir. Bir gün Beyoğlu'nda Timoni sokağından geçtim. Eskiden bütün dükkânlar açıktı. Baktım sade açık iki dükkân kalmış.

Zaman geçti. Kendileri de anladılar. İnhisarların ilgasına karar verdiler. Fakat onu da yapamadılar. Hem bade harab-el Basra...

Memur sürü sürü lüzumsuz yere o kadar çoğaltmışlardı ki, Abdülhamid zamanında devlet İşkodra'dan Basra'ya Trabzon'dan Yemen'e kadar iken seksen bin memur vardı. Bunlar bu

orduyu iki-üç yıl içinde iki misline çıkarmışlardı. Fakat bu sefer devlet Edirne'den başlıyor, Musul'a bile varamıyordu. Fantazi ve nafil e israf o kadar çoktu ki, bu vergilerle bütçeyi ikiyüz milyona çıkardıkları halde, yine yılda birkaç maaşı veremiyorlar. Yaptıkları sırf kendilerine zahir olsun diye bir düziye zabitlerin maaşlarını araştırmışlar ve muntazam vermişlerdi.

Şimdi arazi vergisini arttırıyorlar. Güya inhisarı kaldırıp bununla telâfi edeceklermiş... Boş şey...

Millet bu vergileri veremeyecek; ticaret, sanat, ziraat hepsi duracak. Müthiş malî buhran gelecektir. Bu günlerde alâmetleri, hükümetin telâşî başladı bile.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi'yi istifa ettirdiler. Adetâ tam deli gibi bir şey olmuş. Ağızlarda türlü havadis. Sade tafsilâtı muhtelif. Vekâlet açık. Bu esnada bir bayram merasimi var. Galiba Cumhuriyet Bayramı. Mustafa Kemal âdet ettiğ i üzere, bu bayramda Medise gelip meb'uslar birer birer önünden geçip elini sıkarlar. Baktım, benim önüme Rauf, Refet tesadüf etmiş. On onbeş kiş i geriye gideyim dedim. Arkama baktım. Ancak üç dört kiş i var. Sona kalmış imişim. Geri gitmek mümkün değil. Süftalihime kızdım ve dedim: "Adam şimdi bunlara kızacak beni de onlarla beraber görüp bana da tavır edecek. Belki, bak Rıza Nur da onlarla beraber olmuş diyecek." Üç kiş inin arkasına savuş ayım dedim, utandım, onu da yapamadım. Hakikaten Rauf'la Rafet'i görünce gözleri derhal şaş ılaşt ı "Eyvah..." dedim. Lâkin ben önüne gelince vaziyet değ iş ti. Derhal gülümsedi ve bana fevkelâde iltifat etti.. "Nasılsınız, Beyefendi? Sizi göremiyorum, hanım..." dedi. Ve elimi bir türlü bırakmadı. Bu hal beş dakika kadar sürdü. Ben sade önüme baktım. Hiçbir sey söylemedim. Bir aralık içimden "Ayıp oluyor, cevap vereyim" dedim. Dilim bir türlü varmadı. Bir defa da böyle Yıldız'da olmuş tım. Benim "Fennı Hıtan" kitabımın takdimi üzerine Sertabip ayakta irâde-

Gazi Mustafa Kemal Meclisten çıkarken

i Şahaneyi ve taltif-i Padişahîyi tebliğ edince âdet üzere Padişaha lâzım gelen duaya dilim nasıl dönmedi ise, bu sefer de böyle oldu. Sertabip Sait Paşa kurnazdı ve iyi adamdı. "Çocuk şaşırdı oğlum, Padişaha dua edelim" dedi ve kendi ederek işi kapattı. Bu sefer böyle birisi yoktu.

Geldanî Tevfik yanında duruyordu. Bir yıldır beni sokakta gördüğü vakit selâm bile vermeyen Geldânî, derhal bana gülümsedi. Arkamdan dışarı fırladı ve elimi sıktı. Ve bir düziye güldü. Ha, dalkavukluk ediyor. Eski padişahların beğenip mendilini üstüne attıkları cariye gibiyim... Bu haller herkesin nazarı dikkatini celbetmiş, bazıları "Ne o, sana iltifat var" dediler. Ertesi günü herkesin ağzında bir havadis: "Rıza Nur Maarif Vekili oluyor." Ben buna pek de inanmadım, "Herkes iltifatı gördü, yakıştırıyor" dedim. Fakat Zât-ı Celle Celâlûhu hazretlerinin iltifatı beni şüpheye düşürdü. Ertesi günü Meclisten kütüphaneye gi-

diyorum. Ali Fuad'la karşılaştım. Dedi ki: "Seni Maarif Vekili yapıyorlar." Dedim: Beni yapmazlar. Dedi: "İyi yerinden haber aldım." Bu sefer telâş ettim. Düşündüm: "Bu adamlar verdikleri memuriyetleri reddettikçe bana kızıyorlar. Bu sefer de reddedersem büsbütün fena olur. Onlar teklif etmeden ben gidip önünü alayım" dedim. Bir de "Kabul edeyim" dedim. Derhal "İlerde daha nice yolsuzluklar, cinayetler, irtikâplar olacak, yapacaklar. Vekil olursam ben de çamura girmişim demektir. Maddî olmasa da mânevî mes'ûliyet her hükümet âzasının boynundadır. Behe-mehal bu işten sıyrılmalı. Hem de sızıltı çıkarmadan" dedim. Plânı kurdum. Veda etmek için gideceğim, İsmet'e, tütün tüccarı olduğumu, birçok tütün aldığımı ve derhal bu akşam bu iş için acele gideceğimi söyleyeceğim. Teklif edemezler. İsmet'e gitmek için Meclisin önünde otomobil arıyorum. Beni buldular. "İsmet Paşa şimdi seni öğlen yemeğine davet ediyor. Otomobil yolladı" dediler. Demek havadis tamamdır. Otomobile binip gittim. Biraz vakit geçmişti. Doğru yemek odasına aldılar. Baktım şömine-nin üstüne bir tarafına benim, bir tarafına Hasan'ın resmi konmuş. Tamam... Çünkü ne vakittir, ben turfa idim. Evinden resim kalkmış, yerine Vasıf'ın koca bir resmi konmuştu. İsmet, haremi, yaveri Atıf, ben sofrada idik. Henüz hoşbeş etmeden teklife vakit vermeden. Damdan düşer gibi, tütün ticaretine başladığımı ve bu akşam da bu iş için İstanbul'a gideceğimi söyledim. İsmet derhal irkildi ve sandalyesine arkaya doğru kendini yasladı. Âdeti, istediği hilâfı bir şey olunca böyle yapar.

Yemek yedik, çıktım ve akşam da trene atlayıp def oldum. Bize Maarif Vekilliğini teklif edeceği anlaşılıyordu. Edemedi.

Bir müddet sonra Ankara'ya gidişimde İsmet'i gördüm: "Gazi'yi göreceğim. Bana geçende çok iltifat etti" dedim. Hemen "Ben sana randevu alayım. Başkasından isteme!" dedi. Bir iki gün bekledim haber yok. Ya kendi Mustafa Kemal'le görüştüğü-

mü istemiyor, bu suretle onu görmeme mani oluyordu, yahut söyledi Gazi istemedi. Benim maksadım Türkiye'yi terkedinceye kadar Mustafa Kemal ile büsbütün fena olmamak idi. Bundan çok korkuyor, bu siyaseti güdüyordum. Bana bir şey yapması mümkün. Yapmadan uzaklaşayım. Onun için idare etmek, sezdirmeden savuşmak lâzım. Artık bir daha bu ikiden biri ile görüşmek mümkün olmadı. İki defa İsmet'in evine gittim. İkisinde de "Yok" dedirtti. Sokakta rastladım. Selâm da vermedi. Hattâ çehresine abus bir şekil verdi. Eyvah!... Gittikçe, sokakta beni gördüğü vakit, hain hain bakınağa başladı. Demek bu son işi idare edememiştim. Korktuğum başıma gelmiş... Artık münasebetimiz tamamiyle kesilmişti.

Bu esnalarda bu iki adam merasim ve süse de dökülmüşlerdi. Fraklar, silindir şapkalar, tamim edildi. Bunları, meb'usları silindir kafalı görmek tuhaf oluyordu. Birgün Kürt bir meb'usu frak ve silindir şapka ile kasaptan et alırken ve alıp evine götürürken gördüm. Nihayet İkinci Meclisin üçüncü yılı da bitti.

Yeni para basılması zuhur etti. İş gazetelere de düştü. Yeni kağıtla eskisini değiştirmişler. Bunu Düyûn-u Umumiyyede bir komisyon yapmış. Yeni para fazla çıkacağına eksik çıkmış. Güya, bu memurlar bu işte milyonlar vurmuşlar. Çok acayip şey. Eskisinin eksik geleceği muhakkak bir şeydi. Güya bu işi hükümet tahkik ediyordu. Halâ bunun bir neticesi yok. Hattâ artık bahsi bile ortadan kalktı. Anlaşılan bu işte milyonlar vuruldu. Fakat Düyûn-u Umumiye memurları milyon vuramaz. Bakalım günü gelip bu iş tetkik edilince, ne meydana çıkacak?...

Artık zamanı geldi. Türkiye'de yaşayamam. Hemen Sinop'a gidip, işlerimi bitirip Avrupa'ya gideceğim. İstanbul'da Kadıköy'deyim. Sinop'a gitmek için hazırlanıyorum. Şükrü Paşa Nis'ten bize misafir geldi. Avdetini bekliyorum. Bir gün Taksim bahçesine gittim. Hem hava alıyorum. Hem elimde Türk tarihi-

ne ait bir kitap var. Okuyorum. Birer birer eski Maarif Nâzırı Şükrü, Gümüşhane meb'usu Zeki, ilh... muhalifler geldiler. Bir onbeş kişi kadar oldular. Benden yirmi metre kadar öteye oturmuşlardı. Çok sevinçli idiler. Pek gülüyorlardı. Hallerinde bir fevkelâdelik, ümid, itimat, keyif vardı. Bu halleri tabii değildi. Bir şeyleri var... Nazarı dikkatimi celbediyordu. Şükrü ara sıra heyecan içinde lüzumsuz kalkıyor, bakmıyor, oturuyordu. Nihayet beni gördüler. Hepsi fazla hürmetle beni selâmladılar. Selâmlarken de çok gülüyorlar. Adetâ beni memnun edecek bir şeyleri olduğunu ima ediyorlar. Bir şey var, ama nedir?...

Ankara'dan on gün kadar evvel İstanbul'a hareket ederken Ali Fuad Meclisin bahçesinde yanıma geldi. Fakat durmuyor, yürüyüp geçer gibi yapıyor ve bana şunu söylüyor: "Mühim bir iş için seni göreceğim." Ben de "Bu akşam İstanbul'a gidiyorum" dedim; "O halde seni İstanbul'da gelip göreceğim. Söyleyecek mühim bir şeyim var" dedi. Ben de "Peki" dedim. Hâla gelmemişti. Ali Fuad'ın bu arkadaşları böyle sevinçli. Ne var yahu?!. İstanbul'a geldiğimden birkaç gün sonra Köprübaşında Cenyo kahvehane ve lokantasına girmiştim. Öğlen yemeklerini orda yedim. Hafız Mehmed (Eski Trabzon meb'usu ve muhaliflerden) orda imiş. Oturduk. Şurdan burdan konuştuk. Derhal sözü Mustafa Kemal'e nakletti. Ona küfürler etti. Nihayet "Bu adamı vurup öldürmekten başka çare yoktur. Yoksa memleket mahvolacak" demişti. Evet, ihtiyat edip ben bir şey dememiştim. Sonra "İllâ bizim yazıhaneye gel! Seninle konuşacağım" demişti "Peki" deyip gitmemiştim. Bana ihtiyat hissi gelmişti. Hattâ, Taksim bahçesindekilerin yanına gitmek, lâzım bir nezaket iken ve hattâ bir aralık gidiyordum da. Derhal "Nene lâzım Mustafa Kemal bunları yakında haklayacaktır. Seni beraber görüp jurnal etmesinler!" diye düşünüp ne isabet etmişim. Demek hayat tehlikesi etrafımda dolaşıyormuş. Meselâ Hafız Mehmed'in yazıhanesine

gitsem... Anlaşıyor ki suikastı bana açacak, beni de dahil eylemeyi teklif edecekti. Yakalanınca belki söylerdi. Ben de asıldım. Vakıa ben bu işe girmezdim ama, Mustafa Kemal'e bu kadarı kâfi idi. Sade oraya gitmiş olmam yetişir. Ben yalnız Ali Fuad'ı bekliyordum. Bereket versin O'da gelmedi. O, söylemezdi kanaatındayım. Ama gelmediği iyi oldu.

Taksim içtimaından bir gün sonra gazetelerde havadis: İzmir'de Mustafa Kemal'e suikast yapılacaktı, yakalanmışlar. Eski meb'us Ziya Hurşit, yanında bir Lâz ve bir Gürcü ile beraber bu işi yapacaktı. Şükrü, Sarı Efe, ilh... de dahilmiş. Bu havadisi görünce gülmelerin, keyiflerin sebebini anladım. Bu hallerine bakılırsa, bu adamlar vak'anın muvaffakiyetinden tamamiyle emindiler ve o esnada vak'anın olacağını biliyorlardı.

Sarı Efe, Edip adında bir zabittir. Eskiden İttihatçıların, Şükrü'nün sözde riyaseti altındaki vurucu mülâzımlar komitesindendir. Millî Harekette komitecilik etti. Meclis Reisi Kâzım da Si-

Ziya Hurşit Bey

roz Komitesinden arkadaşı. Hattâ vak'a esnasında Sarı Efe Tarabya'da Kâzım'ın yanında imiş. Kâzım bu Siroz komitesinde ve Şükrü'nün emri altında hizmet etmiş biri olduğundan zannetmek pek doğrudur ki, bunlar işi Kâzım'a açmışlardır. O da müşterek görünmüştü ve yine zan etmek lâzımdır ki, mes'eleyi Kâzım, Mustafa Kemal'e haber vermişti. Resmî ağızla gazeteler dediler ki: Komiteden olan bir Giritli, İzmir valisi Arnavut Kâzım'a haber vermiş. O da İzmir'e gitmekte olan Mustafa Kemal'in trenini yolda durdurup, gitmiş, Mustafa Kemal'e haber vermiş ve suikastçıları tevkif etmiş. Vakıa Giritliler suikastçı olurlar, ama bence haberi Meclis Reisi Kâzım vermişti, Mustafa Kemal de intikam almak ve yeni bir terör yapmak, bu vesile ile önce imha edemediği diğer bütün İttihatçıları ve muhalifleri imha için bir vesile bulmuştu. İzmir'e giderken şimendiferi yolda durdurmuştur. Böyle olmasa, mademki vali işe vaziyet etmiş, suikastçıları tevkif eder, Mustafa Kemal de İzmir'e emniyetle girerdi. Demek şimendiferi durdurup valiyi getirtti. Tevkif talimatını verdi. Vali gidip tevkif etti. Sonra Mustafa Kemal de İzmir'e girdi.

Şükrü eski komitecidir. Çok suikastler yaptı. Ama bu işi idare edemedi. İttihatçılar zamanında hükümet kendilerininindi, örtbas oluyordu. Bu sebeple iyi usta olmamış imiş. Bu işe Ziya Hurşit'le iki kişi kâfi idi. Birçok olmuşlar. Sonra kaçmağı düşünmüşler. Motor satın almağa kalkışmışlar. Giritliyi bulmuşlar. Meclis Reisine söylemişler. Bu suretle iş dallanmıştır. Hükümetin söylediği doğru ise, kaçmak teşebbüsünden dolayı yakayı ele vermişlerdir. Böyle işler sade iki-üç kişi ile yapılmalıdır. Sonra şu da var ki, suikast ile vatan kurtarmağı düşünen vatanperverler kaçmağı düşünmemelidir. "Biz bu işi yapacağız. Canımız millet uğruna feda olsun" deyip bu fikirle yapmalıdır. Kaçmağı değil, sade suikastı iyi yapabilmeğı düşünmelidir. Böyle olursa muvaffakiyet yüzde yüz gibidir. Kaçmağı düşününce muvaffakiyet yüzde

yirmiye iner, hem yapamaz, hem de yakalanırlar. Böyle oldu. Bu adama bir daha suikast yapmak imkânı kalmadı. Bu vak’adan sonra müthiş tahaffuz tedbirleri aldı. Yanına yanaşamıyor.

Ziya Hurşit’in adını bir gün vatan fedakârları sırasına yazacaklardır. Sonradan haber aldığıma göre, ilk kurşunu bizzat kendisi atmak için ısrar etmiştir. Adamlarını almış, İzmir’e gitmiş. Mustafa Kemal orada araba ile gezermiş. Kordon’da Gümrüğün yanında vuracaklarmış. Orası dardır. Muvaffakiyet muhakkaktı. Yanaşıp vuracaklarmış ki, ölümü muhakkaktı. Ziya asılırken “Kardeşime söyleyin, bana şerefimle mütenasip bir mezar yaptırın” demiştir.

Bunları bulundukları otelde tevkif ettiler. Gece Mustafa Kemal, Ziya Hurşit’i yanına getirtmiş. Ona ufak bir ceza verdireceğini vaad etmiş. Galiba bu suretle ağzından lâkırdı aldı. Ziya eğer arkadaşlarını haber verdiyse şerefini kaybetmiştir.

Ziya Hurşit, simaca güzel gençti. Almanya’da biraz tahsilde bulunmuştu. Lâzistan’daki eski bir Türk ailesindendi. Çok asabî, impulsif gibi, birden hiddetlenir, kendini kaybederdi. Bir şey söyleyince de inanırdı. Onu istediği gibi sevk etmek mümkündü. İhtimal Mustafa Kemal onun bu mizacından o gece istifade etti. İkinci Gruptandı. Ali Şükrü’nün vak’asında büyük gürültü yapmış, cenazesini de o, Trabzon’a götürmüştü. Evvelce bir defa Meclis koridorunda, Mecliste olan bir müzakereden dolayı benimle kavga etti, bana tabanca çektiydi. Ben de üzerine atılıp, elini yakalamağa teşebbüs ettim. Kuvvetli adam değildi. Bereket versin üç-beş meb’us onu, üç-beş meb’us beni tutmuş, bir kısmı da aramıza girmiş, iş kapanmıştı. Bana böyle yapan Ziya Hurşit, sonra benim kıymetimi bilmiş olacak ki, Mustafa Kemal’in Samsun seyahatinde merasim esnasında, kalabalıkta yanında bulunan Sinop Tahrirat Müdür-ü sabıkı Hüseyin Hilmi’ye “Şu herif bir gün bu milletin başını yiyecek. Adam, Rıza Nur’ muş. Kıyme-

teni bilmedik. Türkiye’de onun üstüne adam yoktur” demiş. Hüseyin Hilmi, Sinop tazimat hey’etiyle gitmişti. Dönüşünde bana bunu da söyledi. Bunlar Mecliste lüzumsuz hücumlar yaptıkça, bunlara nasihat eder, böyle yapmayın der, yol gösterirdim. Biraz sonra bunların kıymetini anlamışlar.

Mustafa Kemal derhal Cavid’i, Doktor Nazım’ı, Refet’i, Kâzım Karabekir’i, Ali Fuad’ı, meb’us Rüştü Paşa’yı, meb’us İzmirli Abidin’i, meb’us Halis Turgut’u, ilh... bir sürü adamı tevkif etti. Kara Kemal’le Abdülkadir saklandılar.

İşte Mustafa Kemal’in ekineğine yağ sürülmüştü. Bu bahane ile bütün muhalefetin, İttihatçıların kökü kazınacak. Yine Kara Vasıf’la, Hüseyin Avni ve arkadaşlarını da tevkif etmeği unutmamıştı. Bunu Lütfi Fikri’ye kadar da teşmil etti. Hüseyin Cahid’i bile menfasından getirip Ankara’da hapsetti.

İki takım mevkuf ve mahkeme var: Biri İzmir’de, diğeri Ankara’da.

Kara Vasıf Bey

İzmir’de ve Ankara’da muhakeme oldu. Bu mahkemeler rezaletti. Türk adliyesine kara lekedir. Ceza Kanununda Türkiye halkını birbiri aleyhine kaldıran adamlar hakkındaki maddeyi tatbik ettiler ki, hâdise ile hiçbir münasebeti yoktur. Sonra bu vak’a fiile çıkmış bir şey değildi. Bu adamlardan Ziya Hurşit’le diğer üç-beşi belki bir iki yıl hapse mahkûm etmek mümkün olurdu. O kadar. Hele Halis Turgut, kendisinden silâh istemişler, o da söz vermiş iken silâhı vermemiş, bunun için onu da astılar. Bil’âkis silâhı vermemiş olması beraetti, lehine bir delildi. Koca insan hiçbir günahsız asıldı, gitti. Bu adamı çok severdim. İyi ve en eski Türkçü, Millî Harekette hizmetler etmiş, Koçgiri aşireti isyanını silâhlanarak ve maiyetine adam toplıyarak tenkil etmiş biri idi. Hatırladıkça hâlâ yüreğim sızlar. Zavallı asılırken son söz olarak, çocuklarına “Siyasete asla karışmamalarını” vasiyet etmiştir. Küçük küçük birkaç yavru bıraktı.

Karabekir, Ali Fuad, Refet de gidiyordu. Hemen Fevzi Paşa koşup İzmir’e geldi. Bunları güçlkle idamdan kurtardı. Mustafa Kemal bir-iki gün razı olmamıştı. Nihayet Fevzi’nin ısrarına dayanamamış. Bir de rivayet ettiler: Onların muhakemesinde zabitler salona dolmuşlar, berikiler korkmuşlar. Bu suretle idam edememişler. Bilmem doğru mudur? Kurtulup Ankara’ya geldikleri vakit Ali Fuad’a “Kıl kaldı gidiyordun!” dedim. “Evet sorma!” dedi.

Bunlar bilfiil suîkaste dahil olanlar. Öyle dediler, idam ettiler. Şimdi bir de dolayısıyla mahkûm edilecekler var. Bunlar da Cavid ve emsali. Birinciler bedavaya gittiler ya. Hele bunlar büsbütün bedavaya...

Cavidleri dokuz madde ile itham ve idam ettiler. Bu dokuz madde üzerine hıyanet, denaet ve çok mühim diye neşriyat yaptırıldılar. Mahkeme hep bu maddeler üzerine tutundu. Nedir diye pek merak ettim. Sonra neşredildi. İçinde töhmeti mucip

hiçbir şey yoktu. Vaktiyle Cavidler İstanbul'da bir fırka teşkili için böyle dokuz madde yapmışlar imiş. Suîkastten de çok evvel. Suîkast sebebi ile tevkif edildiler. Bu maddelerin ise, suîkastla bir alâka ve münasebeti yoktu. Bunlar da bununla harcandı. Bu dokuz maddenin yapıldığı zamanda Cahid Çorum'da menfi imiş. Çok talihi varmış, bu sayede kurtuldu. Buna rağmen Ankara'ya İstiklâl Mahkemesine getirmişlerdi. Demek Mustafa Kemal bu vesile ile onun da temizlenmesine kat'î karar vermişti. Fakat Cahid'e bir şey yapamadılar. Kulp takmak mümkün olmadı. Kurtuldu.

Cavid asılırken çok çırpınmış ve çok söylenmiş. Bir türlü da-rağacına gitmemiş. Zorla götürmüşler. Son söz olarak Cahid'in çocuklarına bakmasını nasihat etmiş. Cavid Harb-i Umumide İs-viçre'de İnterlak'da imiş. Şehzadelerden biri de orda imiş. Bu şehzadenin Çerkez olan haremi ile Cavid evlenmiş. Son zaman-da bir çocuğu olmuştu.

Hilmi'yi de astılar. Hilmi İttihatçıların Babiâli'yi basan komi-tesindendir. Suîkastten birkaç yıl evvelinden beri, Ardahan'da ti-caretle meşguldü. Ne suîkastten ne de dokuz maddeden haberi bile yoktu. Bunun töhmeti tevkifinde cebinde buldukları hatıra defteridir. Orda birçok hususî, hayatî işleri arasında şu gün Ka-ra Kemal ile, bugün diğer biri ile görüştüm yazılı imiş. Onu da bununla astılar. Çok gülünç ve iğrenç bir cinayet... Hilmi asılır-ken "Benim bir şeyden haberim yok. Yalnız ben Babiâli'yi bas-tımdı. Bunda böyle kabiliyet vardır, bir gün bizi de basar diye asılıyorum" demişti. Demek Mustafa Kemal bütün muhalefet yapabileceklerin defterini yapmış, bunları hiçbir cürümsüz kat-liam ediyor.

Canbolat bu işler esnasında Mısır'da imiş. Suîkast vak'asın-dan sonra gelmiş. Onu da astılar. Bunun eski cinayetleri var. Fa-kat bu işte methali yok.

Doktor Nazım da bu işlerden tamamiyle bîhabermiş. O da asıldı. Nazım İttihatçılık nâmına çok masuma kıymış, astırmış veya sokakta öldürtmüştü.

Tuhaf, akıl ermez bir şey var.... Şu asılanların çoğu, eski katliâm ve cinayetleri olan kimselerdir. Bu sefer bedavaya gittiler. Bu hep böyle oluyor. Demek tabii bir adalet ve intikam var... Su testisi su yolunda kırılır...

İttihatçı Trabzonlu Nail de asılırken “Ne yapayım, otomobil kazasına uğradım derim” demiş. Zavallı...

Şükrü’yü asarken ip kopmuş. Şişmanca idi. Şükrü: “İpiniz bile, işiniz gibi çürük” demiş. Diğer bir iple tekrar asılmışlar.

Hasılı herbiri birçok söz söylemiştir. O vakit Ankara’da hapishane doktoru olan zât, bunları kaydetmiş, saklıyormuş. İzmir’de asılanların da sözlerini zapteden varmış. Birgün bunları neşretmek lâzımdır.

Kara Kemal ve Abdülkadir gıyaben idama mahkûm oldular. Nihayet Kara Kemal’i saklandığı yerde buldular. Para ne işler yapıyor? Çok zaman Kara Kemal bulunamadı. Hükümet onu bulana para vaad etti. İki gün sonra bulundu. Kara Kemal bakmış ki, yakalanıyor. Tabanca hazırlamış imiş. Kümeste saklı imiş, beynine sıkıp intihar etti. Abdülkadir bir müddet Makri köyünde saklanmış. Sonra dağdan dağa kaçmış, Bulgaristan’a geçeceği vakit hudutta yakalanmış. Getirdiler. Ankara’da astılar. Bu adam muhakemesinde ne kadar zayıf olduğunu gösterdi. Sözleri okununca anlaşılır. Halbuki çok adam öldürmüş. İttihatçıların baş komitecilerinden ve kabadayı geçinir biri idi. Kara Kemal ise hakikaten merd imiş.

Cahid hapisten çıkınca İsmet’e gitmiş, “Ben kusur ettim. Haksızımışım. Bilemedim. Af edin” demiş. Sonra da Mustafa Kemal’i ziyaret etmek istemiş. Mustafa Kemal kabul etmemiş. Bu adam pek âdi imiş. Bu yaptığı bunun güzel delilidir. İsmet’le

arasında Lozan' da neler oldu, aleyhlerine neler yazdı. Sonra ona gidip bunları söyledi. Hem de sade yedikleri ayrı geçen Cavid'in asıldığı gün. İsmet de başdüşmanı olan adamı kabul etti. Mustafa Kemal haysiyetli imiş. Cahid'e Gümrük'te bir ticaret işi de verdiler. Sonra bir bankaya da girdi. Onun zaten istediği o idi. Çekildi, yan geldi.

Rauf, suikastten birkaç gün evvel Avrupa'ya savuşmuş. Demek haberi vardı... İyi gitmiş. Haberi olmasa da Mustafa Kemal bu vesile-i hasene ile onu da behemehal harcardı. Adnan çoktan-beri Viyana'da idi. Selânikli Rahmi ticaret maksadıyla Rusya'da imiş. Bunlara da gıyaben onar yıl ceza verdiler ve Rahmi'yi Ruslardan istediler. Ruslar vermiyordu. Fransa ve Almanya'da bulunan Metrsalem, Menaşe ve emsali Yahudiler Rahmi'yi Rusya Yahudileri vasıtasıyla kurtardılar. Rahmi Paris'e geldi.

Bu kanlı vak'a bir ibrettir ve Türk mahkemesine lekedir. Bu-nu ayrıca tafsilâtle yazmalıdır ki, gelecek nesiller görsünler ve âti için ders olsun.

Ali Çetinkaya

Meclisin dördüncü senesi açılıp da Sinop'daki işlerimi bitirip, İstanbul'a gelmiş ve Paris'e gitmek için Ankara'ya ordaki işlerimi de bitirmeğe gitiğim zaman, Topçu İhsan, Kel Ali, Kılıç Ali Meclis bahçesinde oturuyorlarken rastgeldim. Kel Ali ayağa kalktı. Diğerleri kalkınadı ve hain hain bana baktılar. Halbuki İhsan'da, Kılıç Ali de vaktiyle bana Mustafa Kemal'den kendileri için şunu bunu istemek hususunda ricalar etmişlerdi. Ve birbirinin aleyhinde idiler. Çünkü rakiptiler. Bana birbirinin aleyhinde söylerlerdi. Meselâ İhsan İstanbul'a İstiklâl Mahkemesine giderken Kılıç bana yalvarıp "Ben varken İhsan Reis olur mu?" demişti. Şimdi iş değişti. Veliinimet Efendimiz beni sevmiyor ya, onlar da sevmiyor. Kel Ali öyle değil, saf... Beni yanına oturttu ve dedi ki: "Senin İttihatçıların hesabını görmek bana nasip imiş." İçimden "Ayol, sen de benim uğraştığım İttihatçılardan idin. Bu İhsan da öyle. Beni Divan-ı Harpte muhakeme de etmişti. Hem senin de bu yeni cinayetinin hesabını bakalım kime görmek nasip olacak!" dedim. Kel Ali iyi insandı. Mustafa Kemal onu saflığından istifade ederek bu cinayetlere âlet edip berbad etmiştir. O da bunları vatanperverlik zannederek yapmıştır. Hattâ Cavid'in idamına hükmetmemiş "Bir şeysi yok" demiş, Doktor Reşid Galip Mustafa Kemal'in emri üzerine şiddetle ısrar etmiş, Kılıç Ali ile ekseriyet yapıp öyle asmışlardır.

Bu vak'ada ben epeyce korktum. Beni de yakalarlar dedim, fakat yapmadılar. Demek ki, tamamıyla arayı kesmemeğe gayretim iyi olmuş. Maarif Vekilliğini de defetmiş olduğuma dünyalar kadar sevindim. Yoksa şimdi bu işte ben de kaatil olacaktım. Ne fırsattır, harıl harıl ve acele Türk Tarihinin tab'ına devam ediyordum. On ikinci cildi de bastırılmış. Elhamdülillah, fakat on üç ve on dördüncü cildler basılacak. Bastırmıyorlar. Kalıyor. Ne yapayım. Türkiye'de de duracak vakit değil.

Bu eser her tarafta ve bilhassa gençler üzerinde büyük te'sir hasıl etmişti. Şimdiye kadar bütün Türkleri bir yere toplar bir eser yoktu. Hattâ Türklüğe ait birçok bahisler bizde bilinmiyordu. Bilhassa bu eserin verdiği millî terbiye, millî ruh pek büyüktü. Böyle şey hiç yapılmamıştı. Buna ihtiyaç büyüktü. Gazetelerde onbeş kadar bu eser hakkında makale yazıldı. Pek medihkâr. Sade iki tane bir derece aleyhte idi. Bunun biri Necip Asım idi. En ziyade kızdığım da niye benim eser birçok cild neşredilmiş. Birinci cild kâfi imiş (!) Anlaşıyor, çekememezlik. Kendi de müverrih ya. Bunu yazan bu adam sonra bir gün bana Kadıköy vapurunda rastgeldi. "Ne dersek diyelim, aldırma. Sen pek mühim bir eser vücuda getirmişsindir" dedi. Şu adamın haline bakın. Ağaoğlu Ahmet: "Sen büyük bir âbide diktin". Yusuf Akçora birçok adamın içinde "Beyefendinin kitabından çok istifade ediyoruz." Ahmet Şükrü: "Siz tıpkı Amerikalılar gibi eser yazıyorsunuz."

Yusuf Akçura

nuz” dediler. Böyle sözler söyleyenler çoktur. Ben bu eserde Türk tarihini tasnif ve taksim ettim ve yine birinci defa olarak tarihi ve ıstılahları Türkçeleştirmiştim. Ve birinci defa olarak Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin ayrı devletler olmayıp, bunların birer hanedan ve devletin bir olarak Türkiye olduğu tezini bulmuş ve yazmıştım. Hattâ bunu mütareke iptidasında Akşam gazetesinde neşrettiğim gibi İstanbul’da Meclis’i Meb’usan’da da söylemiştim. Kitabımı herkes seve seve okuyormuş. Bir okuyan, bırakamıyor. Sonuna kadar okuyormuş. Bir eseri okutmak muvaffakiyettir. Hattâ birkaç defa okuyanlar varmış. Bir hanımın yedi defa okuduğunu söylediler. Gümrük memurlarından biri, en büyük zevkinin bu eserimi okumak olduğunu söyledi. Bir gün Maarif Vekâletinde kütüphaneler memuru Fehmi Bey’in yanında idim. Sinop’taki kütüphaneye ait bir işim vardı. Memurlarından yirmi yaşlarında birini çağırdı, kâğıdı verip yaptırıp, getirmesini ve benim olduğunu söyledi. Genç gitmedi, baktım, bana baktı durdu. Neden sonra gitti. Sür’atle yaptırıp getirdi. Yine bir müddet durdu. Gitti. Fehmi Bey dedi ki: “Dikkat ettiniz mi? Genç size nasıl bakıyordu?” “Hayır” dedim. “İki defadır da size büyük bir hürmet ve muhabbetle baktı. Bu bakmaktan kendisini ayıramadı. Sebebi Türk Tarihi’nden dolayı size olan hürmetidir.. Bu kitaplar bütün gençliğin gönlünü kendinize bendetmişsinizdir. Siz bilmiyorsunuz.”

Bunlar böyle fakat, alâkadar olması lâzım olan Köprülüzâde Fuad böyle değil, Lâ ve naam demiyor. Fakat İstanbul Darülfunununda bir konferans vermiş, gazetede gördüm: “Ben Türk Tarihini böyle tasnif ederim” diyor. Tasnife baktım, benim tasnif. Bunu ben evvelce neşrettim. O, şimdi sıkılmadan kendine mal etmek istiyor. Bir defa Ankara’ya giderken trende o da vardı. Konuşuyorduk. “Selçuk ve Osmanlı’nın bir olduğuna ne diyorsunuz?” dedim. “Evet, doğru. O, benim buluşum” dedi. Dedim:

“Nasıl olur? Çünkü siz böyle bir şey neşretmediniz” “Ha! Ben onu talebeme söyledim” dedi. “Canım, siz bunu bilseydiniz derhal neşrederdiniz. Benim neşriyatımdan sonra söylüyorsunuz” dedim. Cevap veremedi. Bu adam tuhaftır. Kovalski ve diğer bazı Avrupa müsteşrikleri Fuad’ın aleyhine yazmışlardır. Fuad bunlarda bir şey görünce adlarını zikretmeksizin kendi malûmatı gibi neşrediyor diyorlar. Kovalski bana Layden de bizden çalışıyor dedi. Doğrudur. Nitekim bunu bir eserinde de yazmıştır. Fuad benden de başka bir şey çaldı. 1928’de idi. Paris’e gelmiş, Zeki Velidi ile beraber benim eve geldiler. Konuşuyorduk. Bu esnada Babürşah’ın bir aruz kitabı olduğunu, kayıp bulunduğunu, fakat Paris bibliyotek nasyonalinde Âruz-i Türkî adıyla mevcut olup Babür’ün olduğunu bilinmediğini söyledim. Aklıma geldi; derhal çalar korkusuyla lâfı kestim. Bir sene sonra “Türkiyat Mecmuası” geldi. Baktım, bu eserden kendi bulmuş gibi bahsediyor. Öyle kızdım ki... Bu hırsızlığını kapatmak için altına not olarak da bunu ben 1922 yılında bulmuştum diye bir kayıt koymuş. Bu benden çaldığını kapatmak için. Yoksa böyle eserde bu kayda lüzum yok. Mademki biliyordun. Paris’te o vakit evimde bana niye söylemedin? Zeki Velidi hikâye etti: Bir eserini Fuad’a Maarif Vekâletine bastırmak için vermiş. Ay-lar geçmiş Fuad kitabı Maarif Vekâletine vermemiş. Birgün Fuad’ın bir eseri çıkmış. Zeki Velidi bakmış ki, eserin ruhu, lübbü alınıp Fuad’ın kendi namına neşrolunmuş. Birkaç gün sonra da kitabı Velidi’ye iade etmiş. Bu adam müthiş bir ilim eşkıyası. Çalışıyor sonra Türkiye’de hiç kimseye şeref vermemek için çabalıyor. Fuad eğer siyasî mesleğe girmiş olaymış, neler yapacak, neler çalışacakmış.

Yaz idi. Derhal Sinop’a gittim. Büyük bir faaliyetle ve çiftlik işlerini tanzime koyuldum. Altı ay kadar amele ile çalıştım. Artık oldu. Vakıa tamamiyle istediğim hale koyamadım ama, şim-

dilik kâfi. Kütüphanenin içini boyatmak, kalorifer koymak, çiftliğe büyük bir ahır, mutfak yapmak, ara için büyük bir kanal da açmak istiyordum. Hem vakit kalmadı, hem de daha onbin lira kadar para istiyor. Bana ise Avrupa’da para lâzım. Hem de eylül bitti, mevsim de müsait değil.

Bu esnada Sinop’a Recep Zühtü geldi. Akif’e misafir oldu. Akif bunu avucuna almış, bu sayede Mustafa Kemal’in gözüne girip meb’us olacak, para vuracak. Recep Zühtü ile görüşmedim ve gelişinden şüphelendim. Derhal muhafız tertibatı aldım. Geceleri sokağa çıkmıyorum. Ne iyi etmişim. Bir gece haremim bir takım kadınlarla ve biraderim Şükrü yanlarında olduğu halde misafirliğe gittiler. Gelirken bizim eve yakın bir yerde bir kurşun Şükrü ile refikamın kulakları arasından geçer. Refikam bunu gelip söyledi. Anladım. Demek beni de sokakta harcayacaklar. Kardeşimi ben zannedip attılar. Demek Gazi beni öldürtecek. Recep Zühtü bunu maalesef yaptırdı. Artık bir dakika durmak caiz değildir. Binanın bir kısmı boyanmıştı. Yarı bıraktırdım. Ahır ve mutfak için üçbin çimento blok döktürmüştüm. Bunların inşasından da vazgeçtim. Sinop’taki notlarımı ve lüzumlu evrakımı aldım. İlk vapura binip İstanbul’a geldik. Haremim de morfinden son derece perişan. Şimdi gidip Ankara’daki işleri görmek lâzım. Kâtib-i Adilde Ankara’daki bağları satması için eczacı Hüseyin Hüsnü’ye bir vekâlet yaptım. Avrupa’ya şüphe uyardırmadan gidebilmek için bir oyun da lâzım. Haremime “Ben Ankara’ya gittikten sonra, fena hastayım, çabuk gel!” diye bana bir telgraf çek. Ankara’ya gittim. İşleri düzelttim. Refikam da bu yolda bir değil iki telgraf çekti. Bunları Meclis Reisine gösterip izin aldım. Gideceğim gün, Mecliste Yusuf Kemal beni buldu, dedi ki: “Recep Zühtü geldi. Rıza Nur’la aramızdaki nedir? Görüşelim. Ne istiyorsanız verelim. İhtilâfı kaldıralım dedi. Görüşelim de uyuşalım. Bu böyle sökmez” dedi. Dedim ki: “Şimdi

mümkün değil, haremim fena hasta. Bu akşam gideceğim. Avdetimde görüşürüz. Ona öyle söyle!" "Peki, git de gel, bu işi bitirelim" dedi. Yusuf Kemal'e dedim ki: "Yahu! Görüyorum ki, sen artık dalkavuk olmuştun. Hem de Mustafa Kemal'e yanaşamıyorsun. Mahmut Esat gibi birine, dalkavukluk ediyorsun." Yüzü kıpkırmızı oldu. Durdu. Nihayet içini söylemekten kendini alamadı ve dedi ki: "Ben her ne pahasına olursa olsun, bunlarla uyuşup mevkîye geçmeğe karar verdim. Mahmut Esat iyi vasıftadır. Onunla ötekilere yine çatarım." Bu sözü üzerine Yusuf Kemal'den daha ziyade soğudum. "Âlâ" deyip çekildim. Trene atlayıp İstanbul'a geldim. Baktım zevcem tam deli. Tutturmuş... "Kocamı Ankara'da asacaklar" başka şey bilmiyor. Teselli, şu, bu, ne ise âklı başına geldi.

Eşyadan bir kısmını satıp para yaptık. Harıl harıl hazırlandık. Yükte hafif pahada ağır ne varsa sandıklara koyduk. On sandık etti. Bunlar arasında yirmi tane kıymetli halım da var. Lüzumunda Paris'te satarım diyorum. Nitekim bir yıl evvel satıp para yaptım ve yedik bile.

Toplanıyoruz. Beni derin bir düşünce ve hüznün aldı. Yine gurbete gidiyorum!... Bu kaçınıcı!. Gurbetten ise bıktım, usandım. İttihatçılar beni hudud haricine attıkları vakit Cenevre'de müthiş bir nostalejiye uğramıştım. O günleri hatırladım. İçim cayır cayır yandı. Gidiyorum, kim bilir neler çekeceğim, belki de aç da kalacağız... Hem bir daha bu vatanı görmek acaba nasip olacak mı?... Sinop'tan ayrılırken de şöyle bir etrafa bakmış. "Sevdiğim Sinop, doğduğum ve büyüdüğüm yer! Acaba seni bir daha göreceğim miyim?! Ah güzel yurt! Taşın, toprağın gözüme al-tın, elmas gibi geliyor" demiş gözlerim yaşarmıştı. Şimdi İstanbul'dan da ayrılıyorum. Düşünüyorum:

Benim bu cezaya uğramak için ne kabahatim var? Sebep vatan ve millet... Namus... Başa geçenler, eşkiya, zalim kesiliyor.

Çalıp çırparak, asıp keserek onlara uyamıyorum. Ya beni atıyorlar, sürüyorlar, zindana sokuyorlar. İdam ve imhaya savaşıyorlar, ya da ben bu seferki gibi ihtiyarî sürgüne kendim gidiyorum.

Bir aralık gitmeyeyim dedim. Düşündüm, görülyor ki, bu adamlar beni sokakta vuracaklar, yahut birgün kulp takıp imha edecekler. Belki yapamazlar dedim. Lâkin kimse ile görüşemeyeceğim. İnsan araça eş, dost ile konuşmak ihtiyacında. İhtiyat tedbiri olarak evden çıkmayacağım. Bu da bir mahpusluk. Hergün şüphe içinde yaşayacağım. Bu da hayat değil... “Hadi bu da olmasın” dedim. Fakat bir şey var ki, müthiş koca bir millet daha dün kurtarılmış, bugün zulüm ve istibdad altında inim iniyor. Bunu gözle görmek ölümle beraber. Türlü cinayet, soygun, vahim idaresizlik olacak, bunu gözümle göreceğim. “Hele bu iki adamın avanesi sokakta otomobillerle geziyor, öyle çalım satıyor ve beni görünce öyle hain bakıyorlar ki, buna tahammül etmek mümkün değil, ölmek daha iyi. Hadi dayanayım. Ya elimde olmaz da birgün bir şey yapıverirsem. Malım, mülküm, hele evlâd gibi sevdiğim kütüphane de yüzüstü kalacak. Kimbilir ne felâketlere uğrayacak? Çalıp çırpacaklar. Evlâdım yok. Kütüphane oğlum idi. Bu da ayrı bir derd oldu, fakat hürriyet hepsine müreccah göründü.

Bu elîm mülâhazalar kafamda ağır bir yük olurken hem eşya taşıdım, hem de kalmaktan vazgeçtim. Gurbette de olsa, hür bir memlekette yaşamak, istediğimi söyleyebilmek, bana her şeyden kıymetli geldi. Gitmeğe karar verdim. Eşyayı tavan arasındaki iki odaya doldurup kilitledik.

Hareketimizi kimseye söylemedik. Sinop’tan hareket ederken Kâtibi Âdilde bir vesika yaptırıp, Sinop’taki işlerime biraderim Şükrü’yü vekil etmiştim. Hareketimden iki gün evvel de İstanbul Hariciye Murahhaslığına gidip, haremimin rahatsızlığından bahsederek diplomatik bir pasaport aldım. Pasaport için bir

fotoğraf çıkardım. Geçenlerde bu pasaport gözüme ilişti. Bu resme baktım. Müthiş ihtiyarım. Hayret ettim. Halbuki şimdi, yani üç yıl sonra, yüzüm ondan çok genç. Demek bu esnada ne müthiş bir azap ve elem içindeymiş. Beş on gün içinde ihtiyar olmuş, çökmüş imişim. Türk'ün yolunda, ah ben neler çektim...

Henüz bir sene-i içtimaiye meb'usluğum var. Daha kalabilirdim. Bu müddet belki de bana garanti olur, fakat sonra hem meb'us yapmayacaklar, hem de beni ecnebi memleketlerde bırakmazlar. İyisini, şimdiden gitmek lâzım. Hem de şimdi siyâsî pasaport alacağım. Bu, gümrüklerde ve birçok şeyde bana çok yardım eder. Nitekim öyle oldu.

Pasaportu aldım. Ertesi gün polise kaydettirdim. Haremimin rahatsızlığından dolayı, tedavisi için Paris'e götüreceğimi ve izin verilmesini bir telgrafla Millet Meclisi Reisine bildirdim. Akşam da vapura bindim. Aksi... Vapur da miadında kalkmadı. Birgün daha kaldı. Benim hesabım ise, vapura binerken telgrafı veriyorum. Telgraf gidip, onlar haber alıp, beni gitmekten men edeceklerse men'e teşebbüs edinceye kadar biz Çanakkale Boğazını aşmış olacağız. Ölmadı. O bir günü müthiş bir heyecan içinde geçirdim. Bir cehennem hayatı oldu. Bu adamlar beni göndermez, vapurdan alırlar zannındaydım. Bereket versin işi bir müddettir güzel idare ettim. Ankara'da iken haremimin şiddetli hastalıktan bahis telgraflarını Meclis Reisine göstermiştim. Zannımca bunlar yardım etti.

Ne ise vapur kalktı. Hâlâ heyecandayız. Hele haremim o esnada morfinden deli. "Aman bizi vapurdan alırlar" diyor, titriyor. Beni de daha ziyade korkutuyor. Çanakkale Boğazından geçiyoruz. Bir daha Türk topraklarına hasretle bakıyorum. Her bakışından onlara bir aziz veda, uçuşup gidiyordu. Yüreğim onlara gidip kalmak istiyordu. O topraksa bana mağrur güzeller gibi vakurhâne ve lâkaydâne bakıyorlardı... "A, topraklar. A, kıy-

metli taş, kum, su, ot ve ağaç! Beni biliyorsunuz, içimdeki duyguyu heyecanı anlıyorsunuz! Ben zavallı yine sizin için gurbete gidiyorum. Neler çekeceğim?..” diyordum. O böyle nelere lâkaydâne bakmıştır!... O, Truva muharebelerini gördü. Bu sular-da o muhasırların ve mahsurların gemileri yüzdü, Boğazın sularını böldü. Süleyman Paşa’nın salı kırk alp ve albayrakla onun üstünden geçti. O, hiçbirine aldırmadı. Hattâ on yıl evvel denizden, havadan, karadan alpler tarafından ateş ve demirle dövüldü de bundan bile habersiz duruyor. Bizim gibi fanî ve duyan iki tel zayıf asaba mâlik değil ki.

Boğazdan çıktık. Sanki ejderhanın boğazından çıktık. Oh. Birer ferah nefes aldık. Artık hürriyet havası soluyoruz. Can kaygusu gitti. Müthiş bir fırtına ile haremim bu fırtınadan çok ızdırıp çekerek, batacağız diye korkarak Marsilya’ya geldik. Şükrü Paşa’ya hareketimiz hakkında telgraf vermiştim. Önce de kızının Fransa’da tedavisinden başka çare kalmadığını, orada bir hastahane hazırlaması için mektup yazmıştım. Şükrü, Nis’te oturuyor. Marsilya’ya gelmiş. Rıhtımda buluştuk. Lion’da bir hastahane bulmuş. Beraber Lion’a gittik. Hanımı hastahaneye koyduk. Ben de bir pansiyona yerleştim. Şükrü de Nis’e döndü.

*

İşte Mebusluk sıfatiyle gördüğüm, işittiğim vak’a ve havadisler devresi de bitti. Bu esnada, yani cumhuriyetten beri Türkiye’nin iyilik ve kötülüğünden mes’ul değilim. Dahlim yok. Bil fiil bir işte bulunmadığım gibi işlerin içyüzünü de bizzat görmedim. Fakat işlerin içyüzleri hemen daima mebuslarca malûm olur. Mecliste ağızdan ağıza intişar eder. Hepsisi değilse bile çoğu işitilir...

*

Artık mebus değilim. Mebusum amma terkedip çekildim. Hattâ vatanda değilim, gurbetteyim. Bundan böyle yazacağım

şeyler gazetelerde gördüğüm ve Paris'e gelen bazı kulağı delik kimselerden işittiğim malûmattır. Benim bundan böyle kaydedeceklerimden başka daha kim bilir neler olmuştur? Kulağımıza kadar gelen vak'aların kim bilir daha ne çirkin içyüzleri vardır!... Hem de Lion'da ve Paris'te bir yıl kadar ne bizim gazeteleri ve ne de Fransız gazetelerini okumadım. Pek yorgundum. Hem de gazetelerden ve dünyadan iğrenmiş bir haldeyim. Türkiye'den havadis işitmek bile canım istemiyor. Halbuki bunu ömrümde hiç ihmal edememiştim. Sade Türk Tarihi ve Türk Şiiri ile meşgulüm. Vaktimi istirahat etmeye, bunlara çalışmağa ve haremin tedavisine hasrettim.

Bu halim geçti. Bizim gazetelerden Milliyet'e abone oldum. Bu gazete Mustafa Kemal'in malı olup bunun tercüman-ı efkârıdır. Bugüne kadar gördüğüm Türk gazetesi sade budur.

Haremim Lion civarında Mezieu denilen yerde hastahanede. Hemen her gün gidiyorum. Uğraştılar. Türlü belâ, beş santigrama kadar morfini azalttılar. Bir türlü aşağı inemiyorlar. Haremim yalnız duramıyor. Yanına Sinop'tan getirdiğim bir Türk hizmetçi kızı bırakmıştım. Yine beni de hastahaneye istedi. Çok zorladı. Ne yapayım tek iyi olsun. Ben de hastahaneye naklettim. Hasta gibi erkekler tarafında bir odaya yattım. Doktorlar Tourjon kardeşlerdir. Bana ve haremime çok iyi baktılar. Çok nazik adamlar.

Bir gece haremimin yanındaki odadaki hasta kız soluk soluğa bana geldi. Aramızı üçyüz metrelik bir bahçe ile ayrı idi. "Haremim seni istiyor. Çabuk gidelim!" dedi. Sebebini sordum. Söylemiyor. Derhal yarı giyindim. Koştuk, bir de odasına girdim. Yatakta ve kendisini bilmiyor. El ayak buz gibi. Soruyorum cevap verecek halde değil. Bütün vücudunda müthiş râşeler var. Nihayet kız söyledi: İntihar etmek için fazla miktar morfin yutmuş. Derhal Ubere'yi çağırdım. Doktorun evi yakın. Onu da ça-

ğürttüm. O gelinceye kadar Kafein şiringası yaptım. Doktor da geldi. Kurtardık. İtiraf etti ve daha kendisinde İstanbul'dan benden saklı getirdiği toz morfin varmış. Onları elinden aldım. Birkaç gün geçince ampullerin camlarını yutmuş. İllâ intihar etmek istiyor. Korktum, acıdım. Çare düşündüm. Haps etmeyince bırakmayacak. Bu intiharları morfin azaldığı için yapıyor. Babasını çağırdım. Gelmek istemedi. Zorladım geldi. Beraber doktora söyledik. Fransa'da bir kadın kocasının veya babasının rızası olmayınca böyle hapsedilemiyor. Ne ise doktor bunu aldatarak alır. Pencereleleri tepeden demirli hususi deli odaları, oraya kor. Pek hırçın bir kadındı. Hepsine küfürler eder. Tabii aldırılmazlar. Birgün sonra anahtarı Sör'ün üzerinden çalar. Kapıyı açıp bana doğru kaçar. Yalın ayak. Bahçede yakalarlar. Bahçıvanlar falan zorla eski yerine götürürler. Üzerindeki astragan kürk parça parça olur. Bu sefer deli gömleği giydirdiler. Elini ayağını zincirle bağlarlar ve yatağa tesbit ederler. Bu sefer yine sörün üzerinden anahtarı çalar. Sör gidince kilitlerini açar ve yataktan kalkar. Kaçmağa yol arıyor, fakat mümkün değil. Bu haller bana çok dokundu. "Nedir bu işler?" dedim. Ağladım. Doktor dedi ki: "Böyle olmaz. Sen dayanamıyorsun. Burada durman münasip değil. Paris'e git!" Öyle yaptım. Beş gün bu hapishanede kalmış. Morfini hem de tütünü hiç vermemişler. İş bitmiş. Ondan sonra eski odasına koymuşlar. Korkmuş, artık hırçınlık da edememiş, uslu durmuş.

Ben Paris'te bir ay kadar kaldım. Pek yorgun ve perişan idim. Biraz istirahat ettim. Nefesler (Bektaşî şiirleri) hakkındaki tedkikatımı, Türk Tarihine aid Türk nefis san'atları bahsi kalmıştı, onları ikmal ettim. Lion'a döndüm. Şimdi refikam beni zorluyor "Artık gidelim. İyiyim" diyor. Doktorsa "Biraz daha kalın" diyor. Refikam benim odama geldi. Bu suretle bir müddet daha hastahanede bırakabildim. Nihayet hastahaneden gitmek için o

kadar yalvarıp ağlıyordu ki alıp Paris'e götürdüm. Lafonten so-
kağında bir apartman tutup yerleştik.

Lion'daki bu hastahane mühim bir müessesedir. Geniş arazi-
de ve birçok pavyonları var. Hastahane sebzevat, süt, tavuk ilh...
ihtiyacını da bir çiftlik gibi kendi orada yetiştiriyor.. Vaktiyle bu
iki kardeşin babası buraya gelmiş, üç odalı bir klinik yapmış. Bu
ufak şey kırk iki yıl içinde bu muazzam hali bulmuş. İşte Frenk-
lerin serveti budur. Baba yapar oğul bozmaz. Bilâkis terakki et-
tirir. Nesilden nesile gider. Koca bir müessese veya fabrika mey-
dana gelir. Nitekim Paris'in meşhur ve günde binlerce amale ça-
lıştıran Citroen otomobil fabrikası da iptida sade ufak bir demir-
ci dükkânı olarak başlamıştır.

Fransızın da Alman ve Avusturya doktorları gibi âdetleri var-
dır. Hekimlerden ya hiç para almazlar veya az alırlar. Bana ucuz
yaptılar.

Bu hastahanelerin idaresi Sörlerin elindedir. Bunlar boğazı
tokluğuna çalışırlar. Manastırlarda kadınların kapanmaları ne
güzel usûl. Çünkü bazı kadınlar içtimai bazı sebeplerle böyle ka-
panmak mecburiyetindedirler. Hem onlar yer buluyor, hem
ömürlerini insanî işlere hasrediyor, bu suretle hastalar istifade
ediyor. Fransa'nın hemen her hastahanesinde bu Sörler vardı.
Ancak bunlar iyi teşkilâta malik değil. Hasta bakıcılığını hemen
hiç bilmiyorlar. Nitekim Alman Şivesterlerini iyi bilen bir hekim
aralarındaki azim farkı derhal görüyor. Fransızlar hekimlikte ha-
lâ çok geridirler. Diğer her nev'i hastahaneleri de böyle. Hele hü-
kümet hastahaneleri pek aşağı. Fransız doktorları da bunu kabul
ediyorlar. Hattâ doktor Harjon birgün bana: "Fransızlar hastaha-
nelerini yoluna koymak için Alman, hiç olmazsa Alsas hastaha-
neleri teşkilâtını model almamız lâzımdır" demişti.

Bizde de dünyadan bıkmış veya başka bir sebeple kapanma-
sı zarurî olmuş erkek ve kadınlar için Frenklerin manastırları gi-

bi tekkeler olsa ve onlar iyice öğretilip böyle hayırlı, insani işlerde kullanılsa ne iyi olurdu.

Bu Sörler müthiş mutaassıp. Banyoya bile diğer kadın vücudlarını görmüş diye gömlek ile giriyorlarmış. Saçları dibinden kesiktir. Dindarlar sınıfına girerken merasimle saçını kesiyorlar. İsa ile yani Allah ile evleniyorlar. Derhal bizim hizmetçi kızı Hristiyan yapmak için uğraştılar. Yatakların herbirinin başında bir put vardır. Bunlar Almanlarda görülmez. Zaten onlarınki lâiktir. Putla yatakta yatmak sinirime dokunuyordu.

Haremim hastalardan işitip bana anlattığına göre bu hastahane neye bazı evlâtlar baba veya analarını, bazı kocalar karılarını, bazı karılar da kocalarını deli diye koyup hapsedtirtiyor parasını yiyorlarmış. Burda böyle birkaç kadın varmış. Uzun yıllardan beri oradalarmış. Doktor bu adamların şerik-i töhmeti imiş. Para ile bunu yaparmış. Böyle şeyler işitirdim. Burda da işittik. Hattâ birini güya öldürmüşlermiş. Bu kadarsı yalan olsa gerektir. Fransız hükümeti güzel bir usûl yapmış. Böyle deli hastahanelerini arada sırada müddeiumumiler dolaşüyor, böyle hastalar varsa arıyorlarmış. Demek böyle vakalar olduğu doğru. Yine hastaların haremime verdiği malûmata göre bunlar da bir şey yapmıyormuş. Çünkü doktorlar bunlara rüşvet veriyorlarmış. Ne derece doğrudur bilmem. Çünkü bazı hastalarda tazallüm fikri denen hastalık vardır. Tevehhümlü daima böyle zulümler gördüğünü söylerler.

Lion'da her yıl martta büyük ve beynelmilel büyük bir sergi oluyor. Bunu gezmek fırsatı oldu. Sergi değil, müthiş bir şehir. İyi bir gezme ile on günde ancak biter. Ne makineler, ne eşya... Hele ziraî makineler yığın halinde. Keza Lion civarında yeni bir ziraat mektebi açmışlar. Orayı gezdim. Burası eski bir şato imiş. Herriyo mektep haline koymuş. Ahırlarını, laboratuarlarını, meyveliklerini ve sebzeliklerini gördüm. Mühim bir mekteptir.

Bu esnada artık canımdan bıkmıştım. Şükrü'ye "Eğer İffet bir daha morfin yapar huysuzluklarında devam ederse boşarım" dedim. Kayınpeder ne dese beğenirsiniz: "Anlıyorum ki senin hayatın cehennem olmuştur. Bu kız zaten böyledir. Üç gün bize Nis'e gelir ortalığı alt-üst eder, herkesi birbirine vurdurur. Sen de benim Kevser'le olduğum gibi olmuştun! Boşa! Seninle ah-baplığımız İffet'le değil ya, daha evvel. Biz yine tütün ticaretine devam ederiz. "Hayret ettim. Daha neler söyledi ki, bir babanın ağzına yakışmaz. Ne olsa yine kızı, söylenemez. Buraya kaydetmeyeceğim. Bu esnada tütün ticaretine pek düşmüş idi. Türlü projeler yapıyor, şirket teşkil etmek istiyor. Bu adamda hazır ve bol para var. Yine kazanmak hırсында. Be adam! Elindekini hüsn-ü idare etmesini bil, yetişir. Bu onun deliliğidir. Herkes onu böyle soyar. Dönmeler, Yahudiler nice defa ala kazanç dediler, paralar gitti. Buna öyle lâzım. Reşit Saffet de öyle yapmış. Ben de öyle yapmalıydım, fakat benim elimden gelmiyor.

Bu esnada bir şey oldu ki yüreğime derin bir yara açmıştır. İmkânı yok unutamıyacağım. Şükrü behemahal tütün şirketi yapmak istiyor. Fransız Âyan âzasından Serano adında birini bulmuş. Tütünleri bu adam Amerika'da satacakmış. Müzakere için beni "Kanton" şehrine davet etti. Gittim, görüştük. Kanton Nis'e iki adım. Beni orada bir otele bıraktı, Nis'e evine götürmedi. Hiç olmazsa insan bir defa yarım ağız "Gelmiş iken biraz bize uğrayalım" deyip, otomobili ile gelmişti, götürürdü. Nedense beni evine götüremiyor. Bana müthiş bir hakaretti. Halbuki kendisi İstanbul'a benim evime gelip aylarca misafir kalıyordu. Kendisine ikram ediyorduk. Her gün en iyi balıklardan balıkhaneden alırdıyordum. Şükrü bir tuhaf iş de yapmıştı. İstanbul'dan giderken bir defa kızına elli lira vermiş, "Masraf ettiniz al!" demiş bu da müthiş bayağılıktı. Misafir para verir mi? Pek ayıp şey. Şu ayı-bı işliyorsun, bari bu para senin masrafına bedel değil ki...

Artık Paris'teyiz, Ben derhal kütüphanelerde çalışmaya koyuldum. Benim Türk Şiirinin Tarihi ve Türk Şiir Biliği adındaki eserlerim yarım kalmıştı. Tâ Kahire'den beri duruyorlar. Onları ikmal için üç-dört yıllık bir boş zamana, hem de Paris gibi kitabı bol bir yere ihtiyacım vardı. Tam münasip. Hem de hatıratımı yazacağım. Onu da bu eserlerden sonra yazacağım.

Harıl harıl çalışmağa başladım. Arada sefir Fethi ile de görüşüyorum. Daha ilk gününde avdet etmeyeceğimi ona söyledim. "İsabet edersin, çamur içine gitme!" dedi.

Birisi üç nüsha Journal gazetesi verdi. Bunu İstanbul'dan işitmiş idim. Fakat bulamamıştım. Okudum. Bu muharrir Ankara'ya gitmiş, on onbeş gün kalmış, bu kadar az zamanda Türkiye'deki vaziyeti bu kadar tam öğrenmiş, hayrete şayandır. Bir de tasvir etmiş, diyor ki: "Bu hükümet değil, eşkıya çetesi. Böyle Cumhuriyet olamaz. Bunlar utanmıyorlar. Masum ve mazlumlara asıyorlar, halkı soyuyorlar. Müthiş bir tiran. Ankara, eşkıya melcei, yatağıdır. Bir iki çete, reisleri ve avanesi ile buraya sığınmış. İlh..." Bu üç makale devlet, millet için ne leke... Fakat ne diyelim doğru...

Bizim hanımda hemen hergün ağrı var. Bilmem doğru, bilmem morfin almak için temaruz. Sıcak havlular ile gideriyoruz. Kendisi morfin de diyemiyor. Birgün şiddetli ağrımış. Ağrı içinde sokaktan gelmiş. Ben de dışlerimde müthiş ağrı var, yüzüm gözüm şişmiş, kıvranıyorum. Canımdan bıkmışım. "Morfin!" dedi. Çıldırdım. Üzerine hücum ettim, öfkemden ellerini ısırılmışım... Kendi ağrımı mı, onun ağrısını mı çekmeli, bu iki şey arasında morfin gibi dünyada en düşman olduğum şeyi istiyor. Benim ağrıma bakan yok. Benim ağrı ve hastalıklar güme gidiyor. Bu morfin beni çıldırtacak. Ne ise yine ağrısı durdu, benimki durmuyor. Gece bütün çektim. Sabahleyin dışçıye gittim. On-

Fethi (Okyar) Bey Serbest Cumhuriyet
Fırkasını kurmadan önce Paris'te

dört dişimi beş-altı günde çekti. Evvelce Mısır'da dişlerime ağrı gelmiş, on günde dokuz diş çıkarmıştım. Yine öyle oldu. Ağzımda da artık ancak yedi-sekiz diş kaldı. Takma diş yaptırdım.

Bir akşam yine ağrısı tuttu. Ben hâlâ temaruz olmasında şüphe ediyorum. Banyo yapmak istedi. Evde banyo yok. Bir otele götürdüm. Banyo yaptı. Yine durmadı. Yerlerde yuvarlandı. Yüreğim dayanmıyor, nerde ise morfin bulup yapacağım. Dişimi sıkıyorum. Yüzü kıpkırmızı olmuştu. Birden kül gibi oldu, bayıldı. Korktum. Acele bir doktor çağırttım. Doktor gelmeden kendisine geldi. Ağrı da yok. Ne ise otel, doktor bu bir gece bize altıyüz franga mal oldu.

Hanım da tuhaf! Ordny'nin ilâçları iyi geliyor. Evvelce onlardan yaptırıyordum. Bir defa kullanmamış, yitmiştir. Perhiz de

asla yapmıyor. Ağrı zamanında kendi kendime şöyle dedim: “Şu ağrı bir defa bana gelse ömrümde bir daha muzır şey yemem” Bunu kendisine söylerim. Kulak bile vermez. Bu kadına hem acıyorum, hem kızıyorum. Çekemeyecek hale geldim. İnsanın zevcesi adamın tesellisidir. Bu baş belâsı. Hem her suretle.

Baktım ölmüyor, Paris’in Anteuil tarafında Viktor Hugo Bulvarında Villâ Burga adında iyi bir hastahaneye koydum. Bizi doktor diye fiatı günde yüz franga indirdiler. Orada bir hafta kadar kaldı. Morfin istemiş, vermemişler. Birgün hastahane müdürü telgrafla beni istedi. Diyor ki “Hastanızı burada tutamayız. Derhal gel al!” Gittim. Müdür dedi ki: “Bu müthiş bir insandır. Bağırıp çağırıyor, olmaz şeyler yapıyor. Her türlü Excentucitele-ri yapmaya müstaidir. Alınız.” Gittim, başka bir hastahane buldum. Bir de hastahane otomobili getirttim. Müdür, müdire doktorlar hep beraber bizim karının yanına girdik. Beni görür görmez Loxhd diye bağırdı. Bana türlü fena küfürler etti. Hem de Fransızca ediyor. Bari şunları Türkçe et de şu adamlar anlamasın... Hem diline de kolay gelir. Hayır! Domuzdur... Beni müthiş rezil etti. Utandım. Yer yarılrsa girsem dedim. “Beni burdan çıkar!” diyor. Bin uğraşarak başka hastahaneye götürmeme razı oldu. Meğerse bu hastahaneden çıkarmam için düzen yapıyor-muş. Hesabı gördüm. Otomobile girdik “Hayır! Eve gideceğiz” dedi. İmkânı yok. Eve gittik ve giderken de hastahane doktorundan morfin almış evde yaptı. İşte yine morfine başladı. Bitince benden morfin istedi. Ben bin yemin ettim. “Paris’te morfin bulamam vesselâm”... Kendisi bir doktora gitti. Aldı. Durur mu? Becerir... Ne ise haftada bir kutu pantotaunidi. Günde iki üç santigramdan ziyade yapamıyor. Çünkü fazla bulamıyor. Alâ Fransa’da morfin pek şiddetli yasak. Ne iyi ediyorlar. Biri morfin satarsa derhal hapse sokuyorlar. Bu sebeple morfin Paris’te rad-yum gibi pahalı. Şunu bizde de böyle yapsalar... Bu işler beni öl-

dürüyor. Bin türlü düşünüyorum. Arımdan yerin dibine geçiyorum.

Biraz sonra morfin az geldi. Başka da bulamadı. İstanbul'a gitmeğe kalktı. "Ben morfinle seninle yaşamam. İstanbul'a da gidemem" dedim. Benden boşanıp ayrılmağa razı oldu. Sonra bunu da yapamadı. Nihayet İstanbul'a gidip birçok morfin alıp dönmeğe karar verdi. Fikrinden döndürmek mümkün olmadı. Ne ise bu vesile ile Sinop'a gidip kütüphaneye ait birkaç işi düzeltti. Şükrü'nün azli lâzımdı. Paris'ten yapmak güç idi. Onu yaptı.

Kardeşim olacak Şükrü çiftliği yiyordu. Varidat göstermediği gibi üstesinden de para çekmek istiyordu. Bana yalandan masraflar gösteriyordu. Meselâ evin iki aylık kirasını almış, yüzaltmış lira ediyor. Akan bir yeri vardı. O para ile onu yaptırdım deyip işin içinden çıktı. Sonra haber aldık ki evde oturan Besim Bey bir kısım kitapların ıslanmasından acıyıp orayı tamir ettirmiş, bunu da iki liraya yaptırmış imiş. Bu parayı da Şükrü'ye verdiği aylıktan kesmemiş imiş. Allah razı olsun. Hem de Şükrü bir yıldır orasının aktığını, kitapların ıslandığını görmüyormuş da, açıp tamir bile etmemiş imiş. Sonra da yüzaltmış lirayı bu bahane ile yuttu. Namıma benim haberim olmaksızın başkalarından para da alıyormuş. Çiftliğe de bakmıyor, sade kendisine bir sürü koyun ve sığır almış, onları oraya saldırmış, besliyormuş. Tütün işinden de çok çalmıştı. Zevcem Şükrü'yü vekillikten azletti.

Hiç kimseye Allah böyle alçak kardeş vermesin. Reddettim ya, fakat hıncımı halâ yenemiyorum. Ve ölümüme sürecektir. Çünkü babam beni ve diğer kardeşimi okutmuş, artık çalışmıyor, bu Şükrü'yü okutamıyordu. Ben buna ağabeylik değil, babalık ettim. Mutasarrıfa rica edip Kastamonu Leyli İdadisine gönderttim. Harçlık yolladım. Şükrü'yü canım gibi seviyorum.. Şunu

yetiştireyim diyordum. Orayı bitirince İstanbul'a aldım.. Mektepten bir-iki yıl pansiyonda besledim. Bu esnalarda yüzbaşıyım. Kendim fasulye piyazı ve ciğer kebabı yiyip Şükrü'ye babaca para veriyorum. Ordan Halkalı Ziraat Mektebine koydum, yine harçlığını veriyorum. Hele son sınıfta verem oldu. Bana ağır hasta olduğunu telgrafla bildirdiler. Kânunusâni idi. Diz boyun da kar vardı. Hemen Ayastafanos'a gittim. Oradan da Halkalı'ya uzun bir mesafe var. Arabalar gitmiyor. İki altın vererek ve tehlikeyi göze alarak Halkalı'ya gittim. Şükrü'yü aldım. Götürüp Fransız Hastahanesine yatırdım. Günde bir altın veriyordum. Bu benim için mühim bir para idi. Uzun müddet orda, sonra Hamidiye Etfal Hastahanesinde tedavi ettirdim. İyileşti. Tebdilhavaya gönderdim.

İşte bu kardeş idi ki, bana bunları yapıyordu. İncir çekirdeği kadar vicdanı olsa "Ağabeyim gurbette. Benim ağabeyim, babam ve velinimetimdir. Şu çiftliğe himmet edeyim de ona para yetiştireyim" derdi. Bir-iki defa da azlolunmuş, onu memuriyetine koydurmuş ve hakkı zannederek nihayet Sinop'a Orman Başmüdürlüğüne de terfih ettirmiştin.

Bu adamla ben ne çocuklukta, ne de sonra beraber yaşamamıştım. Mektepte idim. Sonra o da, ben de uzak yerlerde memuriyette idik. Yalnız millî hareket zamanında Moskova'dan avdetimde "Babam Ali Usta'nın oğluna ikiyüz lira borç etmiş. Ben de cenazesine yüzelli lira sarfettim" deyip benden bu parayı istemiş, ben de vermiş, fakat bu bana fena gelmişti. Babasının cenaze masrafını da benden istesin! Garip şey... İnsan utanır. Hem de başkasına sordum cenazeye ancak yirmi lira sarfetmiş. Mezar taşı da yaptırmamış. Onu da ben yaptırdım. Hem de parası yok değil. Oraya göre iyi maaşı var. Zeytinlikler filân satın alıp duruyor. Derken daha fenası çıktı. Zavallı babam ölüm döşeğindeyken üzerine çullanmış. Bütün malını kendi hareminin üstüne

yaptırmış. Diğer biz üç kardeşi mirastan mahrum etmiş. Hem de zavallıya hastalığında baksalardı yine zararı yoktu. Bîçâre idrarını tutamazmış, bacak sırsıklam durmaktan çürümüş. Bana gösterdiler. Babama acıdım. Bir de kurnazlık etmiş, demek avukata sormuş, kendi üstüne yaptırsa o vakitki kanuna göre maraz-ı mevt der geri alınır. Hareminin üstüne ferağ ettirmiş ki iadesi mümkün değil. Babasına ölüm döşeğinde takrir verdiren adam namussuz bir adamdır. Ama ben bunu çocukluğuna vererek affettim. Çünkü daima bana oğlum gibi gelirdi. Babam son zamanda bunamış idi. Böylelerde hasislik başlar. O da öyle olmuştu. Beşyüz altın ile birkaç bin lira kağıt parası varmış. Şükrü onları da saklayıp ketmetmiş. İlhakı hak etmişler, bunların ahlâksızlık olduğunu söyleyip nasihat ettim dinlemedi. Bir tokat attım. Ve şimdi haremine diğer kardeşlerinin haklarını iade edeceksin yoksa seni perişan ederim, memuriyetten de azlettiririm” dedim. Korktu iade etti. Ancak yetmiş lira altın gösterdi. Ben hissemi kendisinden almadım. Yine affettim. Tütün ticareti yaptım. İşi bu deniye teslim ettim. Elinden yirmibeş bin lira geçti. Bundan da birçok para çaldı. Tütün denklerinin içine taş doldurdu. Bu parayı çalmak için Ermeni işçi ile birleşti.

Çok alçak bir mahlûk imiş. Böyle bir kardeşim olduğundan utanıyorum. Ben dünyada en büyük fenalığı bundan gördüm. Biri “Hiç düşmanım yok dermiş. “Biri de “Canım kardeşinde mi yok” demiş derler. Çok doğru imiş. Allah beni bu namussuzdan bunların intikamını aldırmadan öldürürse yanarım. Sonra ben Paris’te iken bizim çiftliği Rıza Vamık basıp zahire ve saman aşırıldı. Yeni vekilim dava açtı. Bu Şükrü bu sefer de mahkemeye gidip aleyhime yalancı şahitlik etti. Herifi kurtardı. Hayret!. Nimetim yüzüne gözüne dursun derler, fakat lâf tutsaydı her gün binbir kere bu sözü söyleyecektim... O da bin bir kere olacaktı... Bu garip devremde candan bir adama ne kadar ihtiyacım vardı.

O da yokmuş, anlaşıldı. Bu bana büyük bir acı oldu. Ye'se düş-tüm.

Hanım ne ise morfin vesilesiyle beni Şükrü'den kurtardı. İs-tanbul'dan otuz gram morfin almış, birçok ampul pattofon da alıp ampulleri kırarak bir koca şişeye doldurmuş, şurup gibi ge-tirdi. Korkmuyor da... Paris'e onlarla geldi.

Bu sefer daha fazla yapıyor. Yine fenalaştı. Nihayet bunlar bit-ti. Yine azaltmağa mecbur oldu. Bu sefer kendisi de vehameti iyi-ce anlamış. Bırakmağa çalıştı, kendi kendine bıraktı. Öleceğim di-ye ağlıyordu, fakat yine duramıyor yapıyordu. Acıklı bir hal. Pek müteessir oluyorum. Ne ise hiç zorsuz kendi kendine bıraktı. Fa-kat bir ay sonra yine başladı. Yine ağladı, yine bıraktı. Ben de so-nunda daima muhakkak bir ölüm olduğunu söylüyor korku ve-riyordum. Ama biraz sonra yine başladı. Morfinomanlar böyle oluyor. Bir defa başlamasın. Bırakırlarsa da yine başlıyorlar...

Kendini tekrar hastahaneye koydum. Paris'in bu işlerde mü-tehassis en büyük profesörüne götürdüm. Radyografi yaptılar. Güya bağırsakta tazyik varmış. Ameliyat dediler. Âdetleri bu-dur, fakat iptida morfin bitsin dediler. Kendi tavsiye ettiği Monmremcy de bir hususi hastahaneye koyduk. Pek pahalı da. Ben de gittim, geldim. Burda sekiz santigrama kadar azalttılar "Durmam!" dedi ve öyle şirretlikler yaptı ki çıkarmağa mecbur oldum.

Bu münasebetle Paris'in hususi hastahanelerinden bahsede-yim:

Paris'te bilhassa civarında Meaiseone de Sante adında hadsiz ve hesapsız hastahaneler var. Bir doktor veya şirket halinden bir heyet bir binayı hastahane haline koyuyor para ile hasta yatırı-yorlar. Bunlardan birkaçını bizzat gördüm. Her birinde iyi bir hekimlik ve intizam yok. Düşen hastaları da fena soyuyorlar. Hasta tuzaga kuyruğundan yakalanmış fare gibi oluyor. Bunlar

sade bir para tuzağıdır. Hele ecnebileri cascavlak ediyorlar. Viyana dururken bunlara gelenlerin akıllarına şaşarım. Nitekim tıp tahsili için de Viyana, Almanya ve Amerika dururken Fransa'da tahsil ahmaklıktan başka bir şey değildir. Yalnız şu var: Bu söz üzerine kendimizi Fransızlardan üstün zannetmeyelim. Onlarla daha aramızda asır vardı.

Haremimin bulunduğu hastahane pek pahalı, hem de hastahane değil bir barhane. Bizi oraya gönderen profesör orada hissedar imiş, hastaları oraya gönderirmiş. Müdür bir Rus doktor. Zampara mı, zampara. Bizim karının sözüne göre bizim kariya da sataşmış. O da suratına bir tokat vurmuş ve tükürmüş. İşte bu da başımıza geldi. Ah, morfin! Ne yapayım, bilmem? Utanıyorum, yerlerin dibine geçiyorum. Çarem yok. Oradan derhal almak mecburiyeti hâsıl oldu. Bunları ordan çıkmak için bizim karı uydurdu desem değil. Ben de ayrıca öğrendim.

Karımı ordan da aldım. Sonra başka bir hastahaneye kendi gitti. Fakat bir geceden ziyade durmayıp kaçtı. Derken intihara kalkıştı. Ne ise o da geçti. Derken bir doktor buldu. Bu alçak doktor ona bol morfin veriyor, bol para kazanıyor. Bizimki de bol morfin yapıyor. Bilmem bu doktor bunu sade para için mi veriyor. Yoksa arada namus alış veriş de mi var? Bunu da düşünüyorum. İçimi kurt yiyor. Ben şaşırdım. Artık âciz kaldım, "Allahın dediği olur" dindarlar gibi tevekküle girdim, işi kendi haline bıraktım. Başka çare yok. Şimdi çok yapıyor, deli gibidir. Gözlerinde delilik eserleri var. Zaten insanın dimağında bir bozukluk olmayınca morfinoman olunamaz. Böylelerdir ki morfinoman oluyorlar. Bu dimağî bir hastalıktır. Babası bir defa delirmiş. Demek ailesinde irsî bir şey var. Artık ahlâkı da kötü. Hiç doğru lâkırda söylemiyor. Hep yalan. Şimdi yalanı su gibi söylüyor. Her işi sahtekârlık, hile. Lüzumsuz yere bile sahtekârlık yapıyor. Morfinomanlar böyle olur.

Aramız da gittikçe açıldı. Eski aile samimiyeti kalmadı. Ben de soğudum. Bundan bir yıl evvel nesi var, nesi yok benden istedi, verdim. Bana böyle olmaz: “Sen ayrı ye ben ayrı yiyeyim. Herkes kendi masrafını kendi yapsın” dedi. Demek ki karı kocalık kalmamıştı. Benim kendisine aldığım tek taş pırlanta yüzüğü yirmidokuz bin franga, büyük annesinin verdiği bir zümrüdü atmışdörtbin franga, Vaniköy’ündeki evini de ikibin ikiyüz liraya sattı. Bu paraların bir kısmını çar çur etti. Karışmıyorum. Meselâ gitti birden on kat elbise aldı. Zaten çok müsriftir. Bakalım sonu ne olacak. Benden habersiz İstanbullu Yahudileri buldu. Parasının bir kısmı ile onlara tahvilât aldırıldı. Bunları benden gizli bankaya koydu. Rezalet oldu. Beni hergün rezil ediyor. Her konuştuğuna da beni zemmediyor. Benden de bin bahane ve kavga ile hergün para çekiyor. Gurbette başıma bu hal de geldi. Demek birgün aç kalsam bizim karı da bize bir lokma ekmek vermeyecek.

Tuhaf kadın!... Her tramvayda gördüğü kadınla ahbap olur, eve çağırır. Bunlar ondan para kaparlar. Böyle biriyle morfini bırakmak için bir su şehrine gitti. Karı bin frangı alıp kaçmış, “Morfinomansın, polise haber vereceğim” demiş. Korkmuş. Haddi telgrafla beni çağırıldı. Gittik, işi temizledik. Böyle hergün bir belâ var. Temizlemesi de bana... Cabadan. Kaza belâ sandığıyım. Bunlar bana pahalıya mal oluyor. Bu da hiç yoktan ikibin beşyüz franga oturdu. Kendi ise paralarını saklıyor. Babasından gelen aylığını da şimdi kendi namına getirtiyor. Evvelce benim namıma gelir yine kendi alırdı.

İki yıl evvelinden beri bunda bir mani var: İlle berber olacak. Ne desem olmadı. Bin zorla sade biraz tehir ettim. Fakat nihayet yanımızdaki iki hizmetçi Türk kıızıyla berber mektebine gitti. Diploma aldılar. Bu da bana birkaç bin franga mal oldu. Şimdi il-lâ berber dükkânı açacak. Ne dedimse olmuyor. Buna da bir se-

ne kadar mâni olabildim. Berberlik ne, biz kim? Aç değiliz... Ya rabbi nedir bu başıma gelenler!... Nihayet üç ay evvel açtı. Birinden bir dükkân kiralamış. Peştamallık vermiş. Bunu tam yirmibin frank soymuşlar. Bana söylemiyor. Ben de karışmıyorum. Doğrusu bıktım, alâkadar değilim. Karışsam da dinletemiyorum ki... İyisi mi görüp üzülmeyeyim bari. Karışıyorum, kavga çıkıyor. Ne ağzım, ne yüzüm kalıyor. Hiddetten, heyecandan ölüyorum... Ameleler tutmuş, onlar da soymuş. Bir Ermeni berber kadınıyla mektepte ahbap olmuş imiş, o da soymuş. Âdetidir daha dün ahbap olduğuna, elbiseler, hediyeler verir. Sonra da bundan ödünç para isterler. Alıp geçip giderler. Ameleler ile dava da olmuş. Belâya girince yine "Hadi Rıza Nur!" dedi. Mahkemeye gittim. Beşyüz franga mahkûm olduk. Parayı da bana vermedi. Hani hesaplarımızı ayırmıştık? Hane masrafımdan suistimal ve israfı, cep harçlığı olarak israfı bitmiyordu da şimdi bana bir de yaptığı berber dükkânının masraflarını ödetiyordu. Hattâ dükkânın kirasını bana verdiriyordu. Ne çattık? Bu kadın benim kara belâm. Ne talihsiz adammışım...

Bu kadın hastadır. Hali yok, akli yok. Sonra bir cem hesabı bile bilmez. Şimdiye kadar öğretmek için bin söylemişimdir, yanaşmamıştır. Berberliği nasıl yapacak? Hem de rahata, tembelliğe alışmış. Zaten huyu böyle. Bir ay gitti, geldi. Sonra yaktan kalkamıyor. Sabahları gitmedi. Şimdi öğlenden sonra da her vakit gidemiyor. Biraz sonra hiç gidemeyecek. Hattâ dükkânı satmak teşebbüsünde. Buraya yüzbin frank kadar döktü. Lüzumsuz, satılmaz mallar da aldı. Koydu. İşten haberi yok ki... Şimdi hepsi berhava. Söz söyle dinlemez. Bunların olacağını evvelden hep söylemiştim. Ne yapayım, bilmiyorum... Bıktım, ne olursa olsun. Milyon varsa gitsin razıyım... Sade benimle kavga etmesin de başım rahat olsun diyorum. Bakalım sonu ne olacak?.

Şu dükkânı açtırmamak için ne uğraştım. Göbeğim çatladı. Ne kavgalar ettim. Birgün dedim ki: "Bu dükkân senin felâketin olacak. Evvelâ bu kızlar baştan çıkacak. Mahvolacak. Sen de baştan çıkacaksın. Ve seninle ben yaşayamayacağım, ayrılacağım..." Ne yaptım, ne dedimse olmadı.

Yine hizmetçileri haksız yere dövmekte berdevam. Geri aldı, hiç olmazsa onu dövüyor. Ne yapsın, dövmek hoşuna gidiyor, keyif duyuyor. Başka türlü edemez... Hizmetçilerin her biri bir defa kaçtılar. Gidip aldım, getirdim. Komşulara rezil oldum. Zavallı kızlara da acıyorum, fakat elimde bir şey yok. Her dövüşte ötelerinde berilerinde yaralar yapıyor. Fransız komşular bunları eczaneye götürüp tedavi ettiriyorlar. Hesap pusulasına da bana yolluyorlar.

Pariste Türk, Fransız kaç aile görüştük ise hepsiyle kavga etti. Kanlı bıçaklı olduk. Bu sebeple kimse ile görüşmüyorum...

Paris'te iki kütüphane Türk eserleri hakkında mühimdir! Bibliotec Nasyonal ve Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi. Bu mektepte bizim eserler, şairlerimizin çoğunun divanı vardır. Bu eserler hemen umumiyetle matbu eserlerdir. Hele Bulak tab'larını hemen kamilen toplamışlar. Bu mektepten bana evimde okumak üzere kitap veriyorlardı. Şiir Bilik kitabım için çok istifade ettim.

Artık Türk Şiirinin Tarihi ve Türk Şiiri Biliği adındaki eserlerimi ikmal ile meşgulüm. Gece gündüz çalışıyorum. Yemek yiyorum. Hadi kitabın başına oturuyorum. Bu suretle günde on-beş-on altı saat çalışıyorum. Bir taraftan İstanbul'dan da kitaplar getirtiyorum. Evvelâ Biblotek Nosyonel'in matbu kitaplar kısmına başladım. Gündüz şunlarla, gece lisan mektebinden aldığım ve İstanbul'dan getirttiğim kitaplarla uğraşıyorum. Bu esnada Halil Mükrimin de Billiyotek Nosyonel'da Selçuk tarihi üzerine çalışıyor. Çok çalışkan, ciddî, ahlâklı bir genç. Çok sevdim. İyi

bir eser vücuda getirecektir. O, beni, Sociyete Asiştiric denilen ve bir asırdan ziyade bir müddettir devam eden Fransa'nın ilmi müessesesine takdim etti, âzâ oldum. Burası müsteşriklere mahsustur. Orada birkaç komünikasyon konferansı yaptım. Âzası Fransa'nın meşhur müsteşriklere dir. Jurnal Asitik adında bir mecmuası da vardır. Son zamanda şunu bunu âzâdan birinin talebi ve birinin şahadeti ile âzâ kayd ediyorlar ki, fena bir yoldur. Hatalarını şimdi kendileri de anladılar.

Mektebin kütüphanesindeki Türk şiir ve arazû olan bütün kitapları gördüm, Sosityete Asyatik'in kütüphanesinden de istifade ettim. Bibliyotek Nasyonal'in matbu kitaplar kısmını da bitirdim. Manuscri kısmına devam ettim. Orada memur meşhur âlim Bloşer ile ahbap oldum. Bana kitap hususunda çok yardım etti. Nazik adamdır. Yoksa kitap almak güç şey. Hele birtakım kıymetli yazma eserler var ki, kilit altındadır. Herkese göstermezler, bana verdi. Tetkik ettim. Meselâ Ali Şîr Nevaî'nin külliyyatı cidden inci gibi yazı, müstesna tezhip ve minyatür ile süslü. Bu kütüphanedeki Türkçe yazma kitapların hemen hepsini tetkik ettim. Gördüm ki, bir hazine vardır. Çok kıymetli şeyler buldum. Bir iki eser neşeredebilirsem, büyük hizmet olur. İyi ki, Paris'e kendimi nefyetmişim. Çok memnunum.

Bunlar da bitti. Şimdi altı aydır, "Hayat ve Hatıratımı" yazıyorum, bu da bitiyor. Artık elimdeki şeylerden bazı bahisleri Fransızca olarak neşredeceğim. Bunlar birer risale olacak. Nitekim bir tanesini neşrettim: Oğuznâme.

Bir de Türk'ün Şîren Destanını yazmak hevesindeyim. Bu da Oğuz Kağan adlı olacaktır. Beş on yıl daha yaşarsam, vücuda gelir. İyi olup olmayacağını da bilmiyorum. Bakalım bir tecrübe edeceğim. Artık hayatımda tedkikat yapacak değilim. Sade elimde yığılmış olan tedkikatı neşretmek lâzımdır. Gayem bu. Bunları ölmeden yapmalı. Belki sonra bu müsveddeler kıymet

bilmez ellere düşer, mahvolur. Mahvolursa bu uzun emeklerime yanarım. Hele Mustafa Kemal ve İsmet'ten evvel ölürsem, hatıratımı behemehal elde edip mahvetmeye gayret edeceklerdir. Buna muvaffak olurlarsa tarih için yazık olur. Bu sebeple bütün bunları Avrupa'da emin bir yerde saklayacağım. Bunların tab'ı on beş yirmi bin lira istiyor. Bakalım Rue de Galantes'de merkezî kısmında olan bir evde bu mesaiyi yaptım.

Bu mesaf çok uzun oldu. Hâlâ Teşrinisani (Kasım) 1932 devam ediyor. Fakat on güne kadar bitecek. Hem de pek güç iş. Zaman oldu ki, işi bırakır, birkaç gün bahçelerde yalnız dolaşırdım. Bunsuz devam mümkün değildi. Üç-dört gün böyle gezinmeden sonra aklım başıma geliyordu, tekrar çalışabiliyorum. Yemeklerden sonra çalışmanın haftada bir gün istirahat vermemenin ne kadar muzır olduğunu biliyorum. Fakat insan bir daldı mı kendini alamıyor. Öyle ki, yemek yiyorum, yine zihnim onlarda. Yemeği acele bitirip, kitabın başına oturuyorum. Çok defa uyku uyuyorum, fakat yarım uyku. Dimağım uykuda da çalışıyor. Bu dimağî ve binefsihi faaliyet bazan uykumu da kaçırıyor. Böyle tefekkürâtan bir hale geliyorum ki, dimağım tutuşmuş, yanıyor gibi, öleceğim. Düşünmeği bırakayım diyorum, imkânı yok. Ancak bir gün, iki gün okumayıp ve düşünmeğe gayret ettiğim vakit, dimağım rahatlıyor. Yahut bir demor alıyorum. Çünkü tenebbuhat-ı dimağîye müthiş. İyi ki, hekimim. Hekim olmasam, belki bu mesai bitmez olurdu. Midem hergün bozuk. Hamızıyet müthiş, hazmedemiyorum. Karnım gazdan dolu gibi. Biteviye aşağıdan gaz çıkıyor. Müthiş bir peklik var, baş edemiyorum. Oturup kımıldamamaktan, beslenmeye konmuş kaz gibi şişmanlık geliyor. Bu da fena. Midemden çok sıkıntım var.

Bunlara rağmen yine müthiş çalışıyorum. Yine zorla beni yemeğe kaldırıyorlar, kitabı bırakamıyorum. Kaldırmasalar yemeği unutacağım. Akşama kadar aç kalacağım. Tırnaklarım, cadı

tırnağı gibi uzanıyor, içi de simsiyah kir. Hergün keseyim diyorum, fakat bir türlü vakit bulamıyor, yarın diyorum. Bu suretle bir iki ay kalıp adetâ Çinli tırnağı gibi oluyor. Sakalım da öyle. Papaz gibiyim. Evde banyo var. Fakat lüzumu kadar banyo da alamıyorum. Çünkü vakit alıyor. Hasılı pis bir adam oldum. Halime ben de iğreniyorum. Fakat çare yok. Derler ki, başımı kaşıyacak vaktim yok. Öyleyim. Bunu boş lâkırdı zannederdim. Şimdi hakikati anlıyorum. Hakikaten elimi başıma kaşımak için götürmeğe vakit bulamıyorum. Başım kaşınmadan yanıyor. Fakat başıma elimi götüremiyorum. Ellerim kalemle kitapla meşgul. Ve bunları bırakamıyorum. Hiç kimseyi kabul etmiyorum. Çünkü vakit alıyor. Benimse vaktim dar. Beş dakika beş yıl gibi kıymetli. Bazan rüfekadan biri geliyor, kitabı bırakıp konuşmağa mecbur oluyorum. O adam kimbilir neler söylüyor. Benim haberim yok. Benim aklım, fikrim, hep kitaplarda. Arada ona hayır veya evet diyorum ama, uyuyor mu uyumuyor mu bilmiyorum. Düşündüğüm bile yok. Eğer ne söyledim diyorsa, cevap veremeyip utanacağım. Münasebetsiz evet ve hayırlar oluyor. Bu sebeple bunlar bana elbet, sersem olmuş derler.

Bir de böyle çalışmadan insana bir ağırlık da geliyor. İnsan, itidal demli, pek ağırbaşlı, pek ciddî oluyor. Hele pek sabırlı duruyor. Bazan bizim karı neler yapıyor, söylüyor da, sabrediyorum, kızmıyorum. Hem insan herkesi mazur görüyor. Bir de insan korkak oluyor. Bir şey pat etse irkiliyor. Her âdi işi bile ince eleyip, sık dokuyor. Sonra çok cefakâr oluyor. Bu çalışma zahmeti dayanılır şey değil. Bu sebeple her nev'i meşakate eyvallah diyor. Sonra insan kuzu gibi uslu, mutî oluyor, işte ilme çalışmak, uzun bir çalışma insanda böyle hasletler yapıyor. Bir yıl evvel gece çalışmazdım. Sıhhatim pek bozulmuştu. Gözlerim pek fena idi. Artık gözlerim gözlüksüz yazı okuyamıyor. Bu fena şey. Fakat ne yapalım, oldu. Yıllardan beri gözde gözlük, günde on-

onaltı saat ve hergün, bir düziye okumak gözlerimi gözlüğe o kadar alıştırdı ki, gözlüksüz okuyamaz oldum. Hekimlere söyledim, baktılar. Gözümün baidelbesar diyopetrisi tâ mektepte iken birbuçuk idi. Yine öyle. O artmamış, fakat iris ve adaleleri yorulmuştur. Demek gözlerim de, dimağım da, vücudum da pek dinlenmeğe muhtaç.

Bereket versin Paris'in güzel bahçelerine. Takriben iki ayda bir, okuduğumu anlamaz bir hale geliyordum. Sersem gibi oluyordum. Yürürken ayaklarım nüzul inecekmiş gibi sendeliyordu. O vakit hemen bu bahçelere fırlıyordum. Üç gün-beş gün böyle gezinmek, hiç oturmamak, konuşmamak, bir şey düşünmemek beni normal yapıyor, yine çalışmak kuvveti veriyordu. Kışları da yine bu bahçe gezintisine devam ediyorum.

Bir de burda denize hasretim. Su diye Sen nehri kenarında geziyor, bakıyordum. Bunun iki kenarında eski kitaplar satanlar da var. Onlara da bakıyorum, iyi oluyor. Ben bu bahçelere limanım diyorum. Gemiler fırtınadan kaçır gibi, çalışma tahribatından buralara kaçıyorum. Fakat deniz ihtiyacım fazla. Çünkü Sen'in suyu kirli bir şey. Suya bakmak zevk vermiyor.

Hanım ile bu üç yıl içinde üç-dört büyük kavga yaptık. Kavga olunca lâkırdıdan kurtulmak için sokağa kaçıyorum. Arkamdan gece ise, gecelik ile bile sokağa fırlıyor, kurtulmanın çaresi yok. Nihayet öyle hale geldik ki, kaçıyorum, aramıyor. Âla. Ama demek eski rabatası kalmamış, üç-beş saat dolaşıp eve geliyorum. Bundan üç ay evvel bir kavga yaptık. Boşanacağız. Ben eşyalarımı sandıklara koydum. Gideceğim. Ne ise yine barıştık. Demek köle gibi olduk artık. Kadın bana daima fena söylüyor, Tulumbacı gibi de küfürbaz oldu. Dehşetli küfür ediyor. Ben onun kadar küfür bilmem. Şimdi eskisi gibi değil. Her vakit boşanmaktan bahsediyor. Şimdi ben de küfrediyorum. Halbuki, ağzımdan hiç küfür çıkmazdı, insan arkadaşından azar derler,

öyle... Zaruretler insana çok şey yapar. Şimdi ben de boşanalım diyorum, boşanamıyoruz da. Ailemden utanıyorum. Utanılmaz bir vaziyet değildi. Ne yapacağız bilmem...

Bizim hanım tâ eskidenberi benim çalışmalarımдан bîzâr. İl-lâ beni yazıp okumaktan men etmek ister. Bense vazgeçmem. Bundan kavgâ çıkar. Tedkikatın güçlüğü sıhhatimi tahribi yanın-da, bir de bu güçlük var. Biraz da hakkı var. "Benimle meşgul ol-muyorsun" diyor. Zaten bu, her zevcenin davasıdır. Bizimki ise hepsinden çok haklı. Ancak, sebepsiz konuşmak mümkün ol-muyor ki. Edebiyat bilmez, tarih bilmez, ilh... Bilmez bilmez... Karacâhil-ne konuşayım? Siyasiyatı da sevmez. Hadi yine dere-den tepeden saçmalar konuşalım. Hayatta anladım ki, bu da lâ-zım. Bir istirahat ve vakit geçirmek demektir. Ancak fena bir hu-yu var. Konuşmağa başlar başlamaz, işi şikâyet ve kavgaya dö-

Namık Kemal

küyor. Dili adetâ bir çuvaltıdır. Hiçbir kadın hali ve inceliği de yok ki, tatlı havaî sözlerle, insana kendini dinletsin. Hele beni asla dinlememek, onun mukaddes dini. Sevmediğim şeyleri yapmak da itina ile takip ettiği bir sistemi ve prensibidir. Ben de bütün bunları görmemek, kurtulmak için kendimi tamamiyle kitaba verdim. Bu sebeple benim bu kadar çok eser yazmama karımın da tesiri olmuştur. Tabii bunları fikir rahatı ile yazsaydım elbette daha iyi olurdu. Halimizi bilen biri bir gün bana "Şaşıyorum, bu belâ içinde sen nasıl oluyor da kitap yazabiliyorsun?" demişti. Bereket versin dalıncaya kadardır. Kitaba bir daldım mı, dünyada olduğumu bile bilmem, yanımda top patlasa duymam. Bir iyiliği de, çabuk dalarım. O vakit dert, üzüntü yok... Kitapla her derdi unutuyorum.

Bu çalışma esnasında bazan istirahat zamanında düşünüyordum. Yeis ve ümitsizlik geliyordu. "Bunları ne vakit bitireceğim? Ya bitiremezsem. Çok zahmetli iş. Artık dayanamıyorum" diyor, hâzin bir kedere dalıyorum. Bırakmak istiyordum. Fakat derhal kendime gayret veriyorum. Bu eserleri yazdım ama, neler çektiğimi ben bilirim. Uzun yıllarla bir sandalyede böyle otur, oku yaz. Ne konuşma, ne eğlenme var... Kolay değil. Herkes Paris'te eğlenir. Bana ise Paris sade bir oda, bir zindan...

Ömrün kısalığını düşünüp yanardım. Fahrîzâzi, yemeğin vakit aldığına kızarmış, Namık Kemal "Ah, okuyup, yazmak, ikisi birden olabilseydi. Yazmağı çok seviyorum, fakat okumak vakit alıyor" dermiş. Ben de yemek ve uykunun vaktimi aldığına pek kızıyorum. Hele istirahate mecbur olduğum günlere, zorla elimden alınmış altın dolu hazineler gibi yanıyorum.

Bu ilmî çalışma esnasında beş-on da şiir yazdım. Böyle çalışırken, aklıma geliveriyor, yazıyorum. Halbuki okuduğum şeyle hiç münasebeti, evvelce de hatırımda yok. Hem de aklımda olmayan şey. Meselâ:

Vatanı perişan görüp
Ben karalar giyer oldum.
Zulmün yüzüne tükürüp
Yerden, yurttan gider oldum.

diye başlayan şiiri Nesimî'nin divanında kaç âruz vezni kullandığını hesap ve tesbit ederken birden bu işi bırakıp yazdım. Ve ancak zannımca on beş dakika sürmüştür. Kendimi bilerek yazmadım. Şiir yazdığımı, yazdıklarımın ne olduğunu ben de yazdıktan sonra, okuyup, öğrendim. Gayrî şuurî olmuştur.

Bizim meb'usluk devam ederken tahsisatımı yolladılar. Buna çok memnunum. Meclisin müddeti bitti. Beni meb'us yapmadılar. Hattâ kardeşim olan Şükrü'yü intihap esnasında Sinop'tan kaldırdılar. Bunu boşuna yapmışlardı. Hükümet dayakla intihap yapacak. Halk ne yapsın? Hem Şükrü'nün ne hükmü olacak? İttihatçılar da böyle onu kaldırdılardı. Ne ise beni intihap ettirmediler. Beni meb'us yaptırmamış. Mustafa Kemal, Akif'i Rize'den meb'us yaptı. Bu adam Sinopluları Anadolu hareketine karşı isyan ettiriyordu. Belediye Reisliğinde irtikâpları var. İşe bak ki, buna istiklâl madalyası da verdiler. Ve meb'us da yaptılar. Aferin! Sonra bu Akif'in bu halleri Meclisçe de isbad edilmiş, meb'usluktan kovulacaktı. İş gazetelere de düşmüş... Bunun da önüne geçtiler, halâ meb'ustur. Bir aferin daha!...

Ben daha Türkiye'den çıkmadan evvel eşraftan ve sevdiğim Rasim Bey, Çerkezler ile arası fena olduğundan İstanbul'a gelmiş, beni buldu: "Ben ya Çerkezlerle silâhımı alıp dağda vuruşacağım, ya onları ihbar edip hapsettireceğim. Benim önüme düş! Beni Gazi'ye götür! Bunları Vahideddin ile muhabere ediyorlar diye ihbar edeceğim" demişti. Ben de bunun aslı olup olmadığını kendisinden sormuş, o da "Uydurdum. Ne yapayım?" demişti.

Ben nasihat ettim. "Sinop'a git! Silâhla vuruş, daha merdce olur" demiştim. Dinlemedi. Ankara'ya gitti idi. Orada Kemaleddin

din Sami ile İzmit meb'usu Abaza Süreyya önüne düşmüşler, ihbarı yapmışlar. Sinop Çerkezlerinden onbeş kişiyi İstiklâl Mahkemesi tevkif etmiş. Reis Kel Ali'ye hemen bir mektupla hakikati bildirmiş, Sinop'a böyle leke sürülmemesini rica etmiştim. Bir şey yapmadılar, fakat Çerkezler uzun yattılar. Bir gün İsmet: "Senin Çerkezler nasıl oldu?" diye bana sormuş, ben de "Hâlâ yatıyorlar, yazıktır" demiştim. O da "Senin mektubun üzerine onlara bir şey yapmıyoruz" demişti. Demek Kel Ali mektubu onlara göstermişti. "Emir verin de çıksınlar" dedim. Ne ise çıkardılar.

Rasim Bey iyi ve merd bir adamdı. Fakat son zamanda gece, gündüz içiyordu. Rakıdan ahlâkı da bozulmuştu. Ankara'dan İstanbul'a dönüşünde bir Ermeni karısı alıp Beyoğlu'nda bir birahaneye gitmiş. Orada şoförlerin yanındaki bir kadını da cehren almak istemiş, tabancasını çekmiş, onlardan biri de Rasim'e bir çelme vurmuş. Rasim düşmüş. Bir daha kalkamamış. Hastahaneye kaldırmışlar, ölmüş. Bana haber verdiler. Cinayet olmasın diye şüphelendim. Polis müdürüne söyledim. Morga getirttim. Doktor Saim otopsi yaptı. Beyninde el kadar penteci vardı. Beyni bunun tazyiki ile çökmüştü. Azim cidarı çatlamış. Demek düşünce başı taşa hızla gelmiş, kafası kırılmış, nezîlle ölmüş. Ne ise, Eyüp'e götürüp defnettik. Ankara'dakiler bunu Çerkez Komitesinin bir cinayeti zannetmişler, hattâ beni "zehirledi" demişler. Kılıç Ali telgraf çekip yeniden otopsi yaptırıp, midesi muhteviyatını tahlil ettirmiş. Tabii bir şey bulunmadı. Demek benden şüphe ediyorlardı. Demek bu vesilede beni alaşağı edeceklerdi. Halbuki ben bu adama, ölümünde de hizmet etmiş, cinayeti ve faillerini bulup hapsettirmiştim. Ben ne yaptım, bana ne dedilerdi. İşte bu Rasim Bey, Akif'le kanlı bıçaklı idi. Kaç defa da onu öldürecekti. Gazi, hem Rasim'i, hem Âkifi tutuyordu. İkisini de aleyhime kullanmak istiyordu.

Yeni Millet Meclisi intihabı oldu. Bu üçüncü Meclistir. Birinci fesih ile ikincisi tabii ömürle gitmişti.

Üçüncü Meclise Büyük Millet Meclisi adını vermişler. Günahdır. Bu Meclise bu ad nasıl verilir? Bir tek muhalif olmayacak, korkuluk nev'inden bir Meclis yapmış. Ama muhalefet öyle bir ottur ki, kökünü kazı, yine birgün biter. Meclis açılınca uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku işte bu eserimizde tenkid ettik. Tekrar söylüyoruz ki, bu koca altı günlük nutuk, sâde şahsiyattan ibarettir. Yoksa, tarihî vukuatın izahı değil. Nutuk'ta iki gaye var: Biri her şeyi ben yaptım, diğeri sevmediği beş-on kişi zem etmek. Bunların arasında ben de varım.

Hâlâ Mustafa Kemal'i gazetelerde methede ede bitiremiyorlar. Ayyuka çıkarıyorlar. Abdülhamid'e asla bu kadar yapılmamıştı. Mustafa Kemal'i bir put yaptılar, tapıyorlar. Onu yapan da beş-on dalkavuk ve külâh kapıcılar.

İstanbul'dan bana beş on nüsha "İkdâm" gazetesi yolladılar.

26 Mart 1928 tarihli İkdâm gazetesinde Mustafa Kemal'e "Türk devletinin banisi" diyorlar. Ne kadar yalan. Yine aynı nüshada "Büyük müncinin resmini eski kitaplardaki besmele yerine sahife-i ihtirama geçiyoruz" diyor. Bu ne vahim şey! Besmele yerine Mustafa Kemal'in resmi!... Bu kadarsı Abdülhamid'e de denmemiştir.

İkdâm'ı, Cemal Hüsnü, Cevdet'ten kira ile almış. Bunları diyen bu Cemal Hüsnü'dür. Bu çocuk, irtikâp, casusluk ile âlûde bir genç. Nitekim Londra'ya gitmiş, dönüşünde Adnan'la karısı aleyhinde curnal vermiş. Bunu bizzat Adnan'dan işittim. Mustafa Kemal'e böylesi lâzım. Nitekim onu Maarif Vekilliğine kadar yükseltti. Ahlâkının mükâfatını gördü.

Bir adam böyle ilâh mertebesine çıkarılırsa, o ne yapmaz?.. Değilse bile, olur, kırk defa söyleyince sahihte kendisini zanneder. Nitekim, oldu ve zannetti. Bu hal matbuatımız için ne kok-

muş bir lekedir. Her devrede bunlar böyle yapıyorlar. Bu sebeple Türkiye'deki istibdadlarda matbuatın büyük bir mes'uliyet hissesi vardır.

İkdâm numero 11001'de "İstibdad ve onun zarurî neticesi olan suîidare kanunsuzluğu, haksızlığı, tahakkümü, emniyetsizliği, asayişsizliği, millet arasındaki müsavatsızlığı ve binnetice vatanın inhilâlini tevlid eder... Lüzumsuz cebrü şiddet istimali veyahut lüzumsuz cebrü şiddetin idamesi, mekrü tazyik politikası âlâmet-i zaaf ve idarî kabiliyetsizlikti. Bunun neticesi de anarşi ve inhilâldır" diyor. Bunu diyen de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya. Ne güzel tarif etmiş, İstanbul'a gidip ağzını öpe sim geldi. Fakat bu tarifi Dahiliye Vekilligini ettiği hükümet ve Mustafa Kemal'dir. Efendileri tamamiyle mekrü tazyik siyasetini yapmaktadırlar. Bunları okuyunca insan derhal bu adamın kendi hükümetini bihakkın ve güzelce tenkid ettiğine hükmeder. O, bunu ya böyle yaptı, ya bilmeyerek yaptı. Kendisi akıbaşında bir adamdır. Bu hükümetin böyle olduğunu benden iyi bilir. Lâkin dalkavuktur, söyleyemez. Çünkü bu müthiş bir tenkididir. Demek Allah söyletmiştir. Derler ya, o olacak. Yahut kendilerini daraya çıkarıp da bunu alelilâk söylemiş ise, büyük sahtekârdır. Böyle hal tamamiyle İsmet'te vardır. Zulmetti mi, o günlerce zulmü takbih eder, onun zulmü takbih ettiğini biri görürse, derhal İsmet'in o gün bir zulüm işlediğine hükmetsin. Asla, korkmasın. Yanılmaz. O adam daima kendi halleri ne ise, onu tasvir ve zemmeder. Yâni bununla bu hal bizde yoktur demek ister. Çünkü, zem ediyor ya. Akı bu kadar. Ben zannederim ki bu sözleri Şükrü Kaya'nın beyanatına dikte ederek İsmet koydurmuştur.

17 Kânunisânî 1928 İkdâm'da komünistlerin muhakemesi var. Bu iş ikide birde oluyor. Zavallı memleket! Bu derde de uğradı ha... Amele ve birtakım gençleri, hattâ mekteplileri bu fik-

re kazandılar. Bunu Ruslar yaptılar. Orada tahsil ettirilmiş beş on kişi komünistliği bize getirdi. Ruslar bunlara paraca da yardım ediyorlar. Bunu Moskova'da iken Rusya'ya talebe göndermemiz için çok söylemişler, ben reddetmiştim. Benden sonra bizkiler Rusya'ya talebe yollamışlar. Bilmem hangi sersem yolladı...

Aynı nüshada Şükrü Kaya'nın Avrupa'dan avdetinde gazetecilere beyanatı var: "Kardeşâne" "İzahatlar" diyor. Bu adam Türkçe de bilmiyor demek. O vakit kendisine Paris'te sokakta tesadüf etmişim. Sefarethanede misafirmiş, "Gel görüşelim" dedi. Gittim. "Gidiyorum. Bir diyeceğin var mı?" dedi. "Yok" dedim. Lâkırdı ağzımda: Tevfik Rüştü pek dirayetli bir zatmış, bilmezdik. Uzun zamandır mevkide tutunuyor" dedim. "Sahih pek mâhirmiş" dedi. Şimdi görüyorum. Kendi de mâhirmiş...

Tevfik Rüştü (Aras) Bey

Gitti vekil oldu, o vakittenberi duruyor. Hem de Mustafa Kemal'in başmusahibi olmuş.

Cem gazetesi müdürünü mahkûm etmişler. Sebebi bir âlîl adama birçok kurtlar hücum eder bir resim yapmış. Kurtlar vergiler imiş. Ne doğru tasvir... Cem yüksek bir duygu sahibi, büyük bir artisttir. Bu sebepten İttihatçılar zamanında da, bunlar zamanında da başı daima belâdadır. Bu müstesna artistin bizde kıymeti bilinmemiştir. Ne yapalım o da dalkavuk olaydı...

Ahali yeni kağıt paralarda Mustafa Kemal'in resminin gözüne iğne batırıp kör ediyorlarmış. Demek halk hiç olmazsa bu adamın resminin gözünü kör ediyor. Eşeği dövmeyen, semerini dövermiş... Husumeti anlamalı... Kendisine göre halk onu canı gibi seviyormuş. Bütün nutuklarında söylediği ve gazetelerde yazdırdığı şeylerde bunu diyorlar. Bu iğneleme mes'elesi hakikati izah eder. Hükümet bunun üzerine telâş etmiş, bir tebliğ-i resmî neşretti. İğnelemeği söylemiyor... "Yeni evrak-ı nakdiyenin gayet temiz tutulması ve yırtılmamasına son derece itina edilmesi ilân olunur" diyor. Bu da iyi... Bir halkı kağıt parayı temiz tutmakla muvazzaf eden hiçbir hükümet görülmemiştir.

Bir patlak: Bahriye Vekili Topçu İhsan Yavuz'un tamiri ve havuzun inşası işinde mühim rüşvet almış. Bu işi meb'us Doktor Fikret ile beraber yapmışlar. Bunları Divan-ı Âli'ye veriyorlar. Hakikaten Yavuz çürük yapılmış, çatlamış, âlâ... Hapsettiler. Divan-ı Âli'ye verdiler. Halk buna "Havuz-Yavuz" adını verdi. Pek meşhur oldu.

Şaşılacak şey... Ben daha Türkiye'de iken bu irtikâp işini Türkiye'de fareler ve sinekler bile biliyorlardı. Nasıl olmuş da Başvekil İsmet bilememiş!... Şimdi öğrenmiş!... Tuhaf!... İrtikâptan iki yıl sonra hesap soruluyor...

Yine tuhaf!... İsmet, Divan-ı Âli mes'elesinden birkaç gün evvel kabineden Topçu'yu atmış. Hüsnü hizmetini takdir etmiş ve

eline de pek çok hüsnü hizmet ettiğine dair tahrirî bir vesika vermiş. Üç gün sonra tevkif ediyor...

Bu tarz zaten onun sistemidir. Birisinin yüzüne güldü mü, mutlaka ona bir tuzak hazırlanmıştır demektir. Emsali Cahid, ben, ilh... şimdi de İhsan. Ancak bu kadar irtikâplar ve mürtekipler var. Onlar hapsolmuyor da, niye yalnız İhsan hapsoluyor? Bu merak edilecek mühim bir noktadır. Bu sadakat mes'elesidir. Bir adam Mustafa Kemal'e sadık oldukça, ne irtikâptan ve ne de başka bir hiyanetinden hapsedilmez. İhtimal İhsan patavatsızlık etti, sadakatından şüphe hasıl oldu. Kabineden atıldılar. Atılınca o da kızdı, muhalifkârâne sözler söyledi. Bu sefer hapse soktular. Tabii bunları yapan Mustafa Kemal'dir ve demek ki, İhsan'a fena kızmıştır. Bu mantikî istihraç mevakiya muvafıktır. Çünkü bir gün Mustafa Kemal müddeiumumi ve daha birçok adamları çağırıp "Daha hâlâ, İhsan'a bir kulp bulup hapsetmediniz" diye bağırıştır. Bunu bu esnada yanımda bulunan birinden, burda işittim.

Bu muhakemede geçen şeylerden birkaç şey dikkatimi celbetti:

1 - İhsan diyor ki: "Ben bunu bu şirkete verdimse Başvekillik emriyle verdim. Hattâ Hey'et-i Vekileye iki talip şirket getirdim. Başvekil diğerini kendi eliyle çizdi ve ötekine "Kabul İsmet" yazdı. O halde Başvekil mes'uldür" diyor. Hakikaten mahkemece İhsan'ın mes'uliyetine sebep noktalardan biri bu şirkete imtiyaz vermiş olmasıdır. O halde İhsan'la beraber İsmet'in de hapsolması lâzımdır. Şu, kat'î bir delildir. Hâkimler yüzkarası olarak bu noktayı işitmemezliğe geldiler.

2 - İsmet'in kambur kardeşi Rıza ile ortağa Resai de isticvap edildi. Bunlar Yavuz ve Havuz işinde bir şirketten altı bin İngiliz lirası istemişler. Hâkim "Niye istediniz?" diye soruyor. Onlar da "Müşavere ücreti olarak" diyorlar. Hâkim nasılsa gaflet etmiş

“Bu kadar müşavere ücreti olur mu?” diye soruyor. Tabii cevap yok. Bu tam hâkimin tutacağı bir nokta idi, tutmuş da. Fakat birden bırakıyor. Demek o anda hâkimin aklı başına gelmiş, mevzuu değiştiriyor. Hâkimler, avukatlarla müşavere yaparlar. Onlardan rey sorulur. Bundan da bir ücret alırlar. Bu ücretin bu mâkulesi, Fransa’da bile 20, 30, 50 İngilizi geçmez. Altı bin İngiliz. Yetmiş bin Türk lirası. Böyle bir meblâğ müşavere ücreti olamaz. Demek bununla da sabit ki, Kambur irtikâp ve rüşvet içindedir. O şirketten istemiş. Şüphesiz o şirkete “Bize altı bin İngiliz lirası verirsiniz, Yavuz ve Havuzu size ihale ettiririz” demiştir. Bu basit bir hakikattir. Hâkim bunları da alaşağı etse ya... Deliğe soksa ya...

Ne garip?... İrtikâptan dolayı bir vekili hapse sokan İsmet, demek bizzat kendisi irtikâp içindedir. Demek bunu Kambur’u vasıtasıyla yapıyor. Güya Kambur ticaret ediyor.

Mahkemeye İsmet de gitmiş. Uzun beyanatta bulunmuş. Bir yerinde şunu diyor ki, pek dikkate şayandır: “Eski mürtekipler Sâye-i Şahaneye iltica ederlerdi. Şimdikiler de inkılâp bitmedi teranesini söylüyorlar “Ne güzel kendilerini tasvir etmiş.

3 - İhsan, Reisicumhurun birtakımlarına para kazandıracak işler vermesini Sıhhiye Vekiline tembih ettiğini söylüyor. İsmet müdâfaasında bunu red etmiyor te’vil ediyor. Bu müthiş itham. Demek Mustafa Kemal ele başı. Hem de bunda İsmet’in bir habisliği var: Bunu gazeteye düşürüp âlâmeleinnis yayıyor ki, bunda sırf Mustafa Kemal’i lekelemek gayesi gütmüştür. Çünkü onun yerine geçmek için kabına sığamaz. Bir taşla iki kuş vuruyor. Biz evvelce de yazdık. Ankara’da iken biliyorduk. Herkesin ağzında idi. Mustafa Kemal yâranlarına “Kuvvetli olmamız için para yapın” diyordu. İşte yapıyorlarmış.

4 - Yine bir söz İhsan ve emsalinin mahiyetlerini izah eder. İhsan’ın bu sözü şudur: “İhsan Bey ne vaziyete düşerse düşsün,

uğruna başını koyduğu Gazi'nin teveccühünden düşmek, onun için milyonlarla kabili tazmin değildir." İşte, varsa da, yoksa da Gazi'nin teveccühü. Türkiye'de muteber sade bir şey var, o da bu. Evet sade onunla meb'us, vekil olunur, para çalınır, zevk edilir... Bunun o eski "Padişahbaşı için" "Teveccüh-ü Şâhane"den farkı nedir?...

5 - İsmet bir şahit sıfatıyla mahkemeye girince, hâkimler ayağa kalkmıştır. Divan-ı Âli denen mahkemenin aşağılığına bakınız... Var, hesabeyle artık... Kararları da buna göredir.

6 - Mustafa Kemal vekillere Abdülhamid gibi resmî maaşlarından başka maaş verirmiş... Bu adam istibdad peşinde. Hep Abdülhamid'le İttihatçıları taklid ediyor.

7 - İhsan kurtulmak için İsmet'e bir gün mektup yazmış, onda İsmet'e aleyhinde tezvirat yapıldığını ve bundan kızıp kendisini itham edeceklerini yazıyor. Sonra öğrendiğime göre tezvirat şu imiş:

Son zamanlarda İhsan "İsmet'ten bir gün hesap soracağım?" demeğe başlamış. "Hükümette suiistimal var" diyormuş. Hükümet itimat talep ettiği gün, İhsan Mecliste kasten bulunmamış imiş. Demek ki, tahminim gibi İhsan'ın hapsi, sırf muhalefkârâne sözler söylemiş olmasındandır.

Paris'te sonra Doktor Fikret'ten işittiğime göre, Fikret'in hapsine sebep Mustafa Kemal ona "İhsan aleyhinde şahadet et" demiş, o da etmemiş. Bu imiş.

Hasılı evvelce Bahriye Vekâletini ilga ve bu ilga münasebetye İhsan'ı defettiler. İhsan, Fikret mahkûm oldular. İhsan hâlâ ya-tıyor. Şu Bahriye Vekâleti İhsan'ın yüzünden yapıldı. Yine onun yüzünden ilga edildi. Hep şahsî. Devlet düşüncesi hangi köşede saklı bilmem?

Şimdi şunlara biri dese ki: "Be maskaralar, dün Bahriye Vekâleti yaptınız, bugün de kaldırdınız. Bu çocuk oyuncağı oynama-

nıza devlet işinde müsaade var mıdır? Diyelim ki, lüzumsuz diye kaldırdınız, evvelce aklınız nerde idi? Lüzumlu diye yaptınız ise, iki gün sonra niye lâğvediyorsunuz? Siz bunu yapmayınız diye nice akli eren erbab-ı hamiyet evvelce bin söyledilerdi. Bilmiyordunuz, niye söz dinlemediniz? Tecrübe ile öğrendinizse, tecrübeye tahammül var mı? Millet ve devlet işi, para işi. Bu devlet laboratuvarında tavşan, Hind domuzu, ak sıçan mıdır? Bu teşkilât ile milyonlar da gitti. Şimdi millî iktisad ve tasarruf yapıyorsunuz ha! İktisadî buhran azrail gibi devletin başına çökmez de ne yapar? Bilmiyorsunuz, devletin tepesinden inin!...

Ne oldu ise millete oldu. Onlara ne olacak? Sade cepleri oldu.

İşte “Yavuz-Havuz Rezaleti” de budur. Bir gün uzun bir monografi ile bu işin bütün çirkinliklerini tesbit etmeli ve İsmet’i de Kamburu ile beraber mahkemeye vermelidir.

Bizim Pazarola Hasan bize gelmiş, beni bulamamış, kartını ve adresini bırakmış. Cenova İktisad Kongresine, ordan da Pa-

Yahya Kemal

ris'e gelmiş imiş. Gittim gördüm. Daha gençtir, fakat Hasan turluşu gibi ihtiyar olmuş. Şaştım...

Bana behemehal İstanbul'a dönmemi söyledi. "Hasta haremini ne yapayım?" dedim. "Bir hastahaneye koy, sen dön!" dedi. Baktım, avdetim için lüzumsuz ısrarlar yapıyor ve halinde gayrî tabiiilik var. Bunu söylerken yüzüme bakamıyor, masaya o kadar kapanmış idi ki, burnu ile masa arasında ancak üç parmak kadar mesafe vardı. Gayrî tabii vaziyet. Anlaşılyordu ki, Mustafa Kemal veya İsmet, Hasan'ı, beni kandırıp avdet ettirmeğe memur etmişlerdi. Hiç reddetmedim, hattâ "Peki!" dedim, inandı, gitti.

Arkası altı ay geçti. Yahya Kemal geldi. Beni avdete teşvik etti. Lehistan'da sefir. Her yıl Paris'e gelip eğleniyor. Her gelişinde beni de görüyor. Beni avdete iknaya çalışıyor. İlk defasında Gazi ile İsmet aleyhinde epeyce söylendim. Marifetlerini saydım. İkisini de müdâfaa etti. İkinci yıl geldiği vakit, Gazi'nin aleyhinde idi, fakat şiddetle İsmet'in lehinde. Dedi ki: "Senin geçen yıl söylediğin sözler bende derin bir tesir yaptı. Hakkın var. Mustafa Kemal habistir. Hele Türk hars ve milliyetini yıkmakla meşguldür. Fakat İsmet böyle değil, melektir. İsmet'tir ki, Gazi'nin fenalıklarının önüne geçiyor, ne yapsın elinden geldiği kadar. O olmasa daha ne büyük fenalıklar olur.." Dedim: "Görüyorum ki, sen iz'anca benden bir yıl geridesin. Şimdi bir yılda Mustafa Kemal'i anlamışsın, bir yıl sonra da İsmet'i anlarsın! Meğerse Yahya Kemal, İsmet'in adamı ve prograndacısı imiş. Hattâ bazıları "Hafiyesidir" diyorlar.

İsmet evvelden beri kendine taraftar bir parti yapmak ile meşguldü. Hem de Gazi'sinden korkuyor, bunu üstükapalı yapıyordu. Vasıf dahi onun adamı idi. Yahya Kemal de onlardan biridir. Bunlar daima "Çok fenalık, çok irtikâp oluyor, fakat yapan Gazi'dir. Bereket versin İsmet elinden geldiği kadar önüne

Celâl (Bayar) Bey

duruyor. O olmasa neler olur?...” Propagandasını yapıyorlardı. Avrupa’da da bu propagandayı yapıyorlardı. Nitekim Paris’e Vasıf geldi. O da aynı propagandayı yapıyordu.

Vasıf, Prag’a sefir yapılmış, benim Moskova Sefaretinden azlettiğim Zeki’yi başkâtip olarak alıp gitmişti. İştince “Ne de âlâ, kutu yuvarlanır, kapağını bulur” demiştim. Orada vur patlasın gitmiş. Prag’a sefir olan Vasıf, Paris’e gelmişti. Sefarethanede tesadüf ettim. Nihayet Vasıf, Prag’da şoförü olan çocuğa tasallut, o da polise şikâyet etmiş. Rezalet olmuş. Ordan kaldırdılar. Kaldırdılar, ama terfian Moskova’ya büyükelçi yaptılar. Zavallı devlet artık böyle büyükelçiliklere sahipti. Sonra ordan yine Maarif Vekili oldu. Eh, adam fena bir şey yapmamıştı ki... Bu sefer ömrü nedense bir-iki ay devam etti. Buradan dün işittim: Vasıf durur mu? Peki yeni bir marifet yapmış. İş Bankası Müdürü Celâl’i

dövmüş. Sonra Celâl'in adamları da Vasıf'ı dövmüşler. Fakat Vasıf tam dövülmüş. Sedye ile kaldırılmış, bu devlet ve rical değil ki, mükemmel Tulumbacı Koğuşı ve tulumbacılar.

Bir at yarışları, yarış keyfidir gidiyor. Bunu yapan, himaye eden İsmet'tir. İsmet spora pek meraklıdır. Onun en baş eğlencesi ve zevkidir. Yaveri Atıf'ı Londra'ya yollamış, yarış atı satın almış. Bu at yirmi beş bin lira kıymetinde imiş. Şaşılacak şey... Bu adamın maaşı nedir ki... O da yiyeceğine mi, bir sürü atlarını beslemeye mi yetiyecek? Hele bunların gâli fiyatları... Ne ile satın alıyor? Bu adamın masrafı göz önüne getirilirse müthiş çaldığı derhal anlaşılır. Yavuz işinde mahkeme İhsan'a bu kadar serveti nereden yaptığını sordu. Körolası hâkim bir de bunu ve daha evvel bizimkilere sorsa ya!...

Hadi, yâran da Londra'dan atlar satın aldılar.

At yarışı yüzünden de Avrupa'ya mühim paralar gitti. Bunu da yine şimdi Millî tasarruf yapan adamlar yaptılar. Of... Çıldır-mamak mümkün değil!..

Bu bir eğlence ve sefahattir. Avrupa milletleri yaparlar. Londra ve Paris'in at yarışları mühimdir. Fakat bu milletler zengindir, yaparlar... Bize gelince kel başa şimşir taraktır. Bizimkiler çok kabiliyetli tahrifçilerdir. Buna eğlence, sefahet deyip "İslâh cinsi forsu" adını koydular. Ne yavuzlardır!.. Minare çalarlar, hemen kılıfını uydururlar. Bu ad tabii halkı aldatmak içindi. Yarış atları asla ıslâh cinsi forsu mes'elesi değildir. Bu atlar yalnız yarışa yarar. Bunlar ziraate ve orduya yaramazlar. Farz-ı muhal, böyle olduğunu kabul edelim. Bugün atın vazifesi kalmamış gibidir. Her işi makine yapıyor. Bu sebeple Londra atları Paris'e gönderiyor. Kesiyorlar. Fakirler at eti yiyorlar. Bu sersemle ve geri kafalılar atı ıslâha çalışacaklarına "ıslâh cinsi tamirhâne-i makine" ye çalış-sınlar. Hattâ daha iyi ziraat hayvanları yetiştirip Türk ziraatının öküzlerini ata tahvil etsinler... Yeter... İşte bu da böyle bir rezalet...

Paris'te işitiyorum. Her gün bir gözde Avrupa'ya devlet namına zevke  kıyor. Adı tetkik seyahati. Devlet hazinesinden müthiş bir para yiyor. Maarif Vekili Necati de gelmiş. Sefarethanede rastgeldim. şanzelize'de Paris'in en kibar otellerinden "Kleriş" oteline inmiş. Gittim. Görüştük ve konuştuk. Bizim Türk Tarihi'nin son cildlerini bastırmasını rica ettim. "Peki" dedi. "Yapamazsın, senin vaadin boldur, fakat hepsi yalandır" dedim. "Yaparım" dedi. Sonra yapmadı veya yapamadı. Bu adam mühim bir martavalcı idi. Her şeyde düşünmeden ve bol keseden atardı. Çok cahildi, fakat zekice, cevval, c r'etk r ve pek dalavereci idi. Meclis Reisi Kâzım'ın en baş avenesi idi. Onun gibi Lut  idi. San'at dostu idiler. Bu babta Ankara'da da büyük rezaletler yapmıştı. "Muallim Ordusu" der dururdu. Münafıklar dalavereleri için neler uyduruyorlar? Ne dünyadır şu dünya.? Bu sebeple gözde idi. Cavidleri asan İstiklâl Mahkemesine müddeiumumi yaptılar, istemedik "Ben vekillik etmişim. Bu k  kt r" demişti. Nihayet yine vekil oldu. Ben kendine benim muhalif olduğum fikrini vermek istemiyordum. Bu sebeple beni o vakit açık olan Amerika'ya sefir yapmalarını, Ankara'ya gidince söylemesini söyledim. Çünkü Sinop'taki kütüphaneyi altüst edeceklerinden korkuyordum. Hâlâ da korkuyorum. Bu kütüphane, bana bağ, bend oldu. Aleyhlerine bir şey yapmıyorum. Halbuki lâzım. Abdülaziz'e, Abdülhamid'e Avrupa'da neler yazdılar. Teşkilât yaptılar. O vakit demek millette adam varmış. Bugün ne inhitat... Bunu düşünüyor acıyorum ve bu ihtiya ı anlıyorum. Nerden şu kütüphaneyi yaptım. Yapmasam korkusuz olur, hem de bu iş için elimde param olurdu. Düşünüyorum, ne talihli adamlarmış. Bu sebeple ve daha birçok sebeplerden Mustafa Kemal'e ve İsmet'e bahtiyar adamlar adını koydum. Bunların Lozan Muahedesiyle istibdadlarını men'eden kapit l syon da kalktı. Bu pis şey hiç olmazsa buna yarıyordu. Necati ile aramızda şöyle konuşma oldu:

Ben — Bu ne haldir? Batıyoruz. Bu millet, böyle istibdâd görmediydi. Asılanlar hep masumdur. Bunlar birer cinayettir.

O — Müthiştir. İyi ki, ben müddeiumumiliği kabul etmedim. Yoksa ben de mes'uldüm.

Ben — Aferin! Çok akıllıymışsın. Yahu şu istibdadın biraz önünü alamıyor musunuz?

O — Canım, sen işleri bilirsin. Biz neyiz? Vekil ne? Birer uşakız. Ne derlerse onu yaparız. Hele yapmıyalım, derhal kolumuzdan tutar atarlar. Hem de iş bununla kalmaz, adamı ya hapse sokarlar, ya asarlar, ya sokakta öldürtürler.

Doğrudur. Nitekim birgün İsmet'in yanında idim. Necati geldi. Bir mes'elenin nasıl yapılması lâzım geldiğini sordu. İsmet emrini verdi. Necati gidiyordu. Çağırıp telgraf müsveddesini de kendi yapıp Necati'ye veriydi. Bu vekillik mi?

Ben — Doğru, demek yapacak şey yok.

O — Hayır

Necati Bey

Ben — E, seyahatinde neler yaptın bakalım?

O — Maarifi tetkik ediyorum, Prag’a gittim. Bir hafta Vasıf’ta kaldım. Çekoslovakya maarifini öğrendim. Buraya geldim. Dün Maarif Nazırı Herriyo ile görüştüm. İki mektep gezdim. Fransız Maarifini de öğrendim. Burdan İtalya’ya gideceğim.

Şu adamın bu cehline ve bir de bunu söylemek cür’etine şaş-tım. İyi cahil, cesur. Paris’e geleli henüz beş gün olmuş. Bütün Fransız maarifini öğrenmiş! Bu maarifin başkumaşı, bir kelime Fransızca da bilmez... İçimden “Beni sade Fransa iptidaî maari-fini tetkike memur etseler, altı ayda bitirebilir miyim acaba?” di-yey düşündüm. Necati üç günde Fransa’nın bütün maarifini öğ-renmiş! İşte Necati’nin her işi böyle sathî ve martaval idi. Bari şu yalanı bana söylemeseydi...

Bu adam öyle Maarif tetkikine çıkmış, bir ay Avrupa’da müt-hiş içti. Çekoslovakya, Fransa ve İtalya maarifini öğrendi! Bu tet-kikat için Maarif bütçesinden kırk bin lira almış. Alâ, âlâ...

Necati döndü, bir müddet sonra öldü. Matbuatta bir matem ve ağlama... Sanki yeni bir Kerbelâ faciası oldu...: “İnkılâbın ne-cip evlâdı” diye bitiremediler. Cenazesi büyük merasimle kaldı-rıldı. Mezarına çelenk kondu. Her yıl da konuyor. Gazi ve İsmet onun ölümüne yanmışlar. Dün yine gazetede gördüm. Ölüm-ünün yıldönümü münasebetiyle Maarif erkânı mezarına gidip âyin yapmışlar, çiçekler koymuşlar.

Şimdi de “Hitabet” modası çıktı. Gazeteler Halâskâr Gazi’ nin hitabelerinden ve bunun hattata yazdırılıp tezhip ettirilip, bütün müessesata tevzi edilmesinden bahsediyorlar. Bu hitabe kimbilir ne saçmalardır. Sanki Homer’in, Firdevsî’nin, Şeks-pir’in, Göte’nin, Namık Kemal’in şiirleri, yahut mühim filozof-ların sözleridir... Ne günlere kaldık... Gazeteler 1914 ile 1928 yıl-ları hayat farkını yazıyor. Vasati onbeş defa pahalalanmıştır. Müt-hiş fark. Zavallı fakir millet ne yapacak bilmem!...

Arz-ı tazimat hey'etleri modası bitti. Şimdi bir içtima, kongre, merasim olursa, derhal Gazi'ye, İsmet'e arz-ı tazimat telgrafı çekiyorlar. Bu hâlâ berdevam. Bunların mevkilerine "Makamat-ı Âliye" (!) diyorlar. Meşhed-Kerbela ilh... gibi buna sonra Mecelis Reisi Kâzım Beyi de ilâve ettiler. Teslis oldu. Hale bakın. Kâzım da arz-ı tazimat telgrafı alıyor. Hani ilk devrede resmen bu gibi tabirleri kaldırmıştık. Yine arz-ı fahimaneleri, zat-ı samiler, zat-ı devletler, vekâlet-i celile alabildiğine resmî tahrirata sokulmuştur. Buna da aferin İsmet Başvekil Paşa hazretleridir. Doğrudur ya!... İlk ciddî ve mütevazî devreden sonra bu adamların cumhuriyeti ilân edip nasıl debdebeli hayata girdikleri bununla da anlaşılır.

Ben orada iken bir kibrit inhisar şirketi yaptılar idi. Derhal Yunus Nadi'ler, Cemal Hüsnü'ler, şirkete âza oldular. Âlâ... Sinop'ta bir bina da yaptılar. Çürük yapılmış, yıkılmış, birçok vurgun oldu.

Samsun şimendiferinden milyonlarla vurgun yapıldı.

Nemlizâdeler de yaman şeylerdi. Çarşamba'ya şimendifer yaptılar. İflâs ediyorlardı. Kârsız bir şimendifer. Baktılar ki iş fena. Hükümete fahiş fiyatla sattılar. Bu işi yapan İsmet'tir. Devletin şimendifer yükü zaten haddinden fazla. Bu belâyı da aldı. Kimbilir kendisi bu işten ne aldı? Bu da millî iktisad zümresinden galiba... Vur abalıya derler ya. Bir yük oldu mu, hadi millet hazinesinin sırtına!...

İsmet'in bir şimendifer siyaseti var. Bunun üzerine bir propaganda yaptırıp, kendisini methettiriyor. Güya bunun icadı imiş, bu da dâhiliğini isbat edermiş. Bu siyaset en fahiş hatadır. Geniş şimendifer yapıyor. Bunu hayli yerlerden geçirip duruyor. Masrafı asla korumayacak. Devleti müthiş bir iflâs yükü altına koymuştur. Halbuki bugün bu sistem tamamiyle değiştirmiştir. Şimendiferler inşası pahalı ve idaresi masraflı olduğundan mede-

Mustafa Kemal ile Afgan Kralı Emanullah

nî memleketler vazgeçiyor. Yerine şose yapıp, kamyon ve otokar işletiyorlar. Bunu yapsa ya!... Bize lâzım... Şimendifer sade anahatlara yapılmalı! O kadar.

Bir de başımızda Mahmut Esat gibi bir edepsiz var. Adliye bütçesi müzakerelerinde bir nutuk söylemiş (25 Nisan 1928, Milliyet) diyor ki; "Vatandaş hakkını arayabilecek bir devlet müessesesi karşısındadır." Ne yalan!... Ayol vatandaşlar mahkemelerinizden fellik fellik kaçmaktadırlar. O mahkemelere ki, bizzat sen müdâhale ediyorsun, var artık onlardan hayır um!...Takriri Sükûn Kanununu kendileri pek iptidâî bulup, kaldırmak istiyorlardı. Yâran "Kaldırmayalım", İstiklâl Mahkemesine gördürdüğümüz işleri âdi mahkemelere yaptırmayız" demişlerdi. Mahmut Esat "Nenize lâzım ben üstüme alıyorum. Aynı işi ben mahkemelere gördürürüm demişti. İşte bu suretledir ki bil'ahare Takriri Sükûn kaldırılmıştır. İşte bu Adliye Vekilidir ki, bu cüm-

leyi söylüyor. Yine aynı nutukta “Adalet Türk köylüsünü kulübesinin önünde, hattâ dağlarda, ovalarda bekliyecektir” diyor. Zavallı köylü ise, şehirde bile ondan kaçıyor. Aman ne felâket!... Kırılarda da onu yakalayacak... Zavallı Türk köylüsü şimdiye kadar hiç olmazsa dağında, ormanında, ovasında hür idi... Şunu şöyle deseydi ya: “Resmî şekaavet ve zulüm Türk köylüsünü, şehirde de, dağda da bulacaktır.”

Afganistan Kralı Emanullah Han Avrupa seyahatine çıktı. Paris’e geldi. Bir Paris Şehremanetinde, bir de Kimya müzesi denilen müzede şerefine bir resmî kabul yapıldı. Beni de, Şehremaneti, Müze de davet etti. Gittim. Büfeler vardı. Kral ile görüştüm. Bana: “İşitmişem. Sizi tanırım” dedi. Böyle bir Türkçe konuşuyor. Kendisinden randevu aldım. Sefarethaanelerine davet etti. Bazı şeyler söylemek istiyordum. Çünkü Türkiye’ye de gi-

İngiliz casusu Albay Lawrens

decekti “Şuna söyleyeyim de Mustafa Kemal’e nasihat etsin” dedim... Sonra düşündüm, boş şey deyip gitmedim, iyi etmişim. Ankara’ya gitti. Mustafa Kemal’in Marmara Havuzunda kayığa binmiş, burda gazeteler alay ederek yazdılar. En iyi villâ mürtekip Mithat’ın imiş. Oraya misafir etmişler. Hayvanat Bahçesini, Marmara Havuzunu, Köşkünü beğendiğini bizim gazeteler yazıyor. Meğerse Şehremanetine hayvanlar aldırılmışlar. Bunları Gazi Çiftliğine nakledip orada Hayvanat Bahçesi de yapmış imiş.

Bu adam memleketine gider gitmez kadınların peçesini kaldırdı. Bu tarzda şeyler yapmış. Bizim gazetelerin ağzına göre ona bu dersleri Mustafa Kemal vermiş. Hadi bir isyan... İngiliz miralayı meşhur Lavrens de işe karışmış. Emanullah dar kaçıp canını kurtarabilirdi. İşte Mustafa Kemal herifin başını yemiş. Afganlar bizden ziyade kan sahibi imişler. Yok böyle demeyeyim. Bizim millet de yaptı, fakat muvaffak olamadı. Türkiye ile Afganistan’ın şartları bir değildir.

Yine yeni bir inkılâbı... Bu adam duramıyor. Her yıl bir inkılâp yapmak heves ve ihtiyacında. Şimdi bununla da Harf Gazisi oldu. Binbir lâfza-i cemaline bir daha ilâve etti!... Halbuki iddiaları gibi, Lâtin harfi mes’elesi onun işi ve iddiası değil ki. Bundan altmış-yetmiş yıl evvel İstanbul matbuatından Lâtin harfi leh ve aleyhinde münakaşalar olmuştu. On yıl evvel de oldu. İki yıl evvel de oldu. Bütün erbabı tefakkür ve Darülfünun profesörleri müttetifikan Lâtin harfi aleyhine rey verdiler.

Mustafa Kemal bu işi de yine bir kanun darbesiyle birden yaptı. O, makûl söz dinler mi? Makûl söz söylemeğe gelmez. Aksini yapar. Birgün İstanbul’da Dolmabahçe Sarayına bütün meb’usları toplamış. Onlara ders vermiş. Burda tuhaf bir şey olmuş. Mustafa Kemal “dır” edâtı haberine “tır” diyor. Selânik şivesi. Celâl Nuri kalkmış “dır” dır diyor. Gazi gazaba gelmiş, hid-

Mustafa Kemal Lâtin harflerini anlatıyor

detle “tir” diyor. Celâl Nuri derhal “Evet efendimiz! tir’dır bilemedim” diyor. Padişahlar gibi “Efendimiz” olmuştur. Celâl Nuri’yi bir dumansız dırtnuata benzeterek Süleyman Nazif güzel tarif etmiştir, fakat bununla bazı şeyler unutmuştur. “Kaptanı korkak, kararsız, döneke”dir, Kaptan Celâl’in yüreği ve ruhudur. Binaenaleyh bu cidden malûmatlı olan ve kimseye zararı olmayan bir insan bulunan Celâl Nuri dümensiz, pusulasız, kaptan korkak ve döneke, müthiş bir dırtnauttur.

Celâl Nuri “tir” dedi. İşin içinden çıktı. Ne yapsın... Mustafa Kemal ilk Sarayburnu gazinosunda bu işi yaptı ve orada nutuk verdi.. Tam yeri. Çünkü gazino onun akademisidir. Hemen ka-nunu da yapıp, eski harfleri yasak etti

Baktım Mecliste bunu ilk müdafaa eden İsmet oldu Ve: “Bu inkılâp Türkün terakki yolunda en büyük adımı” diye tefsir et-

miş. Şaşım. Ben Ankara’da iken, bir gün İsmet bana Lâtin harfi hakkındaki fikrimi sormuştu. Aleyhinde olduğumu söylemiş-tim. Sebebini sormuştu, izah ettim. İsmet de bana “Ben de aley-hindeyim” demişti. Şimdi en meddahı ve âlet İsmet’tir. Hayret... Bu adam ne iki yüzlüdür?... Ne kanâatı hilâfı işler görür? Mev-kide dursun da ne olursa olsun, her haltı yer? Asıl olan mevki-dir. Sonra “Bern” sefiri Münir’den işittim. Müze Müdürü Halil Bey oraya gelmiş. Halil Bey “Hayret ediyorum. İsmet Lâtin har-finin aleyhinde idi. Bana söyleyiydi. Şimdi kendi yaptı. Ve met-hediyor” demiş. Münir doğru sözlü bir adamdır. Korkak olduğu halde fırsat bulursa hakikati söyler. Elverir ki, söyleyecek na-muslu, emin adam bulsun. Nitekim İsmet’ten titredığı ve onu tutan İsmet olduğu halde Bern’e giden Yusuf Kemal’e “Lozan Muahedesinin dörtte üçünü yapan sırf Rıza Nur’dur, bütün bi-ze cesaret veren odur. Yoksa kötü bir muahede imza edilecekti” demişti. Aynen Yusuf Kemal bana söyledi.

Yeni harf için her tarafta mektepler açıldılar. Halkı cebren bu mekteplere sevkettiler. Birden gazete satışları durdu. Kitap neş-riyatı durdu. Hâlâ böyle. Hükümet bunlara tazminat veriyor. Mektep kitapları kalmadı. Yeniden basılmaları milyonlar ve uzun zaman istiyor. Bizde millî bir matbaa sanatı vücuda gel-mişti. Harfleri İstanbul’da döküyorlardı. Şimdi tuttular Avru-pa’dan harf satın aldılar. Sade Fransa’dan yirmibeşbin kilo aldılar. Bu da yetişmedi. Laipzig’deki meşhur kütüphane ile kontrat yapıp, mektep kitaplarını orada bastıracaklarmış, bu da milyon-lar istiyor. Bu işi böyle birden hiçbir insan yapamazdı. Yaptı. Fa-kat herşey alt üst ve mahvoldu. Bir irfan fetretidir başladı. Bu fetret yıllarını bilmem ne ile tazmin edecekler. Başka milletler ir-fan sahasında dörtnala koşuyorlar. Biz ise gerideyiz. Şimendifer-le koşmamız, hattâ tayyare ile gitmemiz lâzımdı. Bil’âkis dur-duk. Durduk değil, eskisini de mahvettik.

Güya yenilik, teceddüd yapıyor. Hadi birde harice milyonlar vererek birçok yazı makineleri aldılar. İşitiyorum. Hâlâ yazmıyorlarmış. Elbet, bu bir günde olmaz. Evolasyon işidir. Mustafa Kemal her şeyin kanun darbesiyle ve âni olacağına kani. Evet fesi bir günde milletin başından alıp atabilirsin. Fakat yeni yazıyı okutamazsın. Ben çocukluğumdan beri Fransızca ile meşgulüm. Öyle iken hâlâ Türkçeyi Lâtin harfleriyle dürüst ve sür'atle okuyamıyorum. Çünkü yazı bir resim mes'elesidir. Şekil ve resimdir ki, zihinde kalır ve idraki yapar. Halbuki, Fransızcayı sür'atle okuyorum.

İşte bugün millî tasarruf yapanlar bu suretle de harice milyonlar verdiler. Bunlar kabahat değil ha... Şapka, Yavuz, Bahriye Vekâleti, yazı, yazı makinesi, milyonlar yedi. İktisadî buhran gelmez de Roçilt mi gelir? Demek ithalât ve ihracat muvazenesinde müthiş açığı yapmakta en ziyade kendileri mes'uldür. Nene lâzım yazı makinesi... Kel başa şimşir tarak. Bunu Avrupalılar kullanır. Çünkü vakitleri dar, işleri çok. Bizde öyle değil ki... Vakitten çok, işten az ne var? Her şey bir ihtiyaç üzerine yapılır. Bunlar süs diye yapıyor. Allahın verdiği ellerimiz, güzel millî mahsûl yazı makineleri idi. Bize daha yirmi yıl yeterdi...

Bu husus mekteplerde cebr ile bir kısım memurlar bu yazıyı öğrendiler; fakat yine dürüst yazıp okuyamıyorlar. Devlet idaresinde işler durmuştur. Derkenarları ne diğer memurlar ne de hattâ bizzat yazan memurlar okuyamıyorlarmış. Henüz memlekette stenografi bilinmediğinden mahkemelerde, Millet Meclisinde zabıtlar tutulamıyormuş. Bunları zarurî yine eski yazı ile yapıyorlarmış. Eski yazı adetâ stenografi idi.

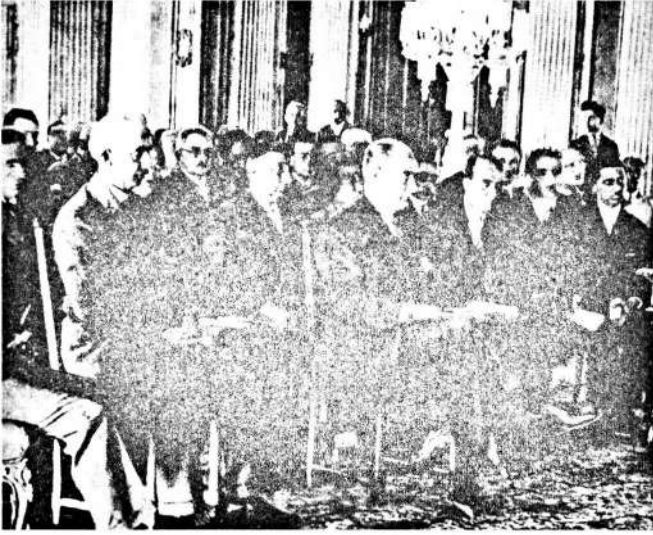
Biri bana dedi ki: "Amma çok insan yeni yazıyı çabucak öğrendiler." Ben de şu cevabı verdim: "Bu gayret, bu cebir eski yazı için yapıldı mı? Yapılsaydı aynı netice olurdu." Öyledir. Sus-tu.

Bunu yaptı, bari dürüst bir yazı yapsaydı. O da yanlıştır, pek eksiktir. Türkçeyi okutmaya kabiliyetili bir yazı değildir. Nitekim pratik gösterdi. Bu yazı telâffuzu aynen zaptedemiyor. Böyle hafıfmeşrebine ve bir günde yapılan iş böyle olur. Hiç olmazsa bunu evolosyona, tedrice terkedeceklerdi. Yazı yapılacak ise, evvelâ münakaşaya arzedilecek, mütalealar toplanacak, sonra bir komisyon yıllarla uğraşacak, bir iyi yazı meydana gelecekti. Sonra bununla ticaret işleri, hükümet işleri görülmeğe, bazı gazeteler çıkarılmağa başlanacak, kırk-elli yılda eskisi bitecek idi. Buncağızı olsun düşünemediler.

Mustafa Kemal! Sen böyle şeye ne karışırın? Bu mütehasıs işi. Birtakım dalkavuklardan bir komisyon yaptı; fakat onları da dinlemek değil, kendi onlara emretti. Bu encümünde Fazıl Ahmed de var. Niye bu Türk dilini yapan encümünde Dönme İbrahim Necmi, Giritli Ahmed Cevad var. Zavallı Türk dili! Fa-

Türk kadınları Millet okullarında yeni harfleri öğreniyorlar

Mustafa Kemal, Dolmabahçe Sarayı'nda
Yeni Türk harfleri toplantısını izliyor (1928)

zıl Ahmed sevdiğim biridir. Kıymetli, namuslu adamdır. Zavallı açtı. Bir gün Kadıköy vapurunda rastgeldim. Mustafa Kemal'in aleyhinde, Lâtin harfinin de aleyhinde idi. Bana neler söyledi. Ne ise çatmış... Mustafa Kemal onu tuhaf sözlerinden sevmiş. Necmeddin Sadık, Gazi ile encümen arasında vasıta imiş. Tıpkı eski saraylarda padişahın perde arkasında veya kafes arkasında olması gibi. Fazıl Ahmed bu!... Durur mu? Necmeddin Sadık'a derhal "Cibril-i Emin" adını vermiş. O gelirken "Gel! Cibril-i Emin, yine ne ayet var?" dermiş. Bunu Mustafa Kemal'e söylemişler, kızmamış; bil'âkis keyiflenmiş. Ne ise Fazıl Ahmed yüzkarası bir teşrifiye yazarak meb'usluğa çırağ çıkarıldı da aşıktan kurtuldu. Kimbilir defterine ne hezel mevzuları toplamaktadır. Ve kendini de ne rezil etmekte ve edecek-tir. Fazıl Ahmed Türkçeyi iyi telâffuz edemez. Peltektir. İbra-

him ile Cevad da anadilleri başka olduğundan, Türkçeyi fena telâffuz ederler. İşte bunlardır ki, bir kamusla Türkçeye telâffuz ve imlâ tayin ettiler. Bunda Mustafa Kemal'in de irfanı ve himmeti vardır.

Bu yazıdan irfanî ve iktisadî büyük zararlar olmuştur. Yazının kusurlarını bir bendde de Oğuznâme'de yazdım. Zaten bunları ve zararlarını Türk Tarihi'nin onüçüncü cildinin "Türk Yazısı" bahsinde tafsil etmiştim. Ne çare ki, henüz neşredemedik. Nihayet Rövü dö Türkoloji'nin ikinci numarasında Fransızca bir makalede neşrettim. Şunu söylerim ki, bu yazı ile kütüphanelerde asırlardan beri yığılmış olan eski Türk hazine-i irfanı mahvolmuştur. Şu Yakup Kadri ne dalkavuktur. Yeni yazıyı meth, eski yasayı zemmeden müthiş ve mantıksız makaleler yazdı. Birinde diyor ki, "Kütüphanelerdeki kitaplar sıfırdır. Hiçbir kıymeti yoktur. Toz pislik yığındır." Celâl Nuri de: Eski kitapları Bayazid meydanına doldurup yakmazsak, bu millet kurtulmaz" di-

Celâl Nuri Bey

yor. Bu müthiş bir cinayet, büyük bir ahmaklık, derin bir cahillik. Onlar kıymetli hazineler ki, burada Avrupa âlimlerini görüyorum, bayılıyorlar. Bazan bunların içinde öyle mühim malûmat buluyorlar ki, ilmin karanlık bir yerini tenvir ediyor. Yakup Kadri çok aşağı şey... İttihatçıların dalkavuğu idi. Onlar gidince derhal aleyhlerine döndü. Bu sefer Mustafa Kemal ve İsmet'i buldu. Onlar da gidince derhal aleyhlerine dönecektir. Verem de... Nene lâzım. Üç buçuk günlük ömre bu değer mi? Biraz zararsız romancısın, şununla vaktini geçirsene...

Bugün yılda Fransa'da onbeş bin kadar eser neşrediliyor. Bizde bir tane bile neşir kalmadı. İtalya'da neşriyat Mussolini'den beri azalmış. Bu da istibdadın, pederâne bile olsa irfana ne müthiş darbe olduğunu gösterir. Yeni yazı sökmedi. Halâ herkes mektuplarını eski yazı ile yazıyor... Mustafa Kemal, İsmet de öyle yapıyor.

Bu esnada gülünç ve feci bir şey oldu: Mustafa Kemal "Kaf-q harfini kabul etmem. Lüzumsuzdur" dedi. Bir mektep muallimi Milliyet gazetesinde "Aman Paşam etme bu "Kaf" lâzımdır. Kabul et!" diye yalvarıyor. Akıllı ve hamiyetli bir adammış. Buna Mustafa Kemal madde halinde yine o gazetede cevap veriyor. Hülâsası şu: "Olmaz, aklım ermiyor, kabul etmem" dedi. Etmedi. Vah... Yazık... Hem bu adam bu harf mes'elesini asker emrû kumandası halinde madde madde tebliğ edip işi bitirdi. Ayol bu ilim. Böyle olmaz. Bu ne istibdâd! İşleri hep böyle yapıyor. Bildiği sade askerlik... Onda da neleri var? Beşeriyet ne küçülmüştür!... Bir kitleye böyle bir adam keyif ve arzusunu, her sahada keyfemayeşâ tatbik ediyor, cihan-ı beşeriyet onu kurtaramıyor... Acıklı şey... Buna nasıl tahammül ediliyor?!...

Derken bir İmlâ Lügati yaptılar. "D" leri "T", "Kalmıyor" ı "Kalmıyor" yaptılar. Bunlar hep Selânik Dönmesi dilidir. Mustafa Kemal'in dili. Türkçe berbad edildi. Şimdi gazeteler de hep

böyle yazıyorlar. Falih Rıfkı İstanbullu, Yakup Kadri Anadolulu olduğu halde onlar da böyle yazıyorlar. Bunlarınkisi dalkavukluk, göze girmek. Bu alçaklıktır. Bir göze girip çöplenmek için, bir milletin diline balta vurulmaz.

Bunda da yine bir rezalet oldu. Bir İngiliz bu lügati almış, Taymis'te bir makale yazmış. Diyor ki: "Türkçe ne iptidaî dilmiş. İngilizceye nisbetle yüzde yirmi lügati yok." Bu söz lûgate göre doğru. Fakat bunların bilmediği, kamusa dercedemedikleri daha ne kadar lûgat var. Tabii İngiliz onu bilmez. Hasılı şu imlâ Lûgatlarıyla Türk'ü âleme rezil ettiler, iptidaî gösterdiler. Aferin, iyi hizmet ediyorlar.

Bu yazının belâsı sade bunlar değildir. Asıl sonra olacaktır. Eski yazıya ric'at edilmezse bile, bu yazı behemehal tadil ve islâh edilecektir. Bu zarurî bir ihtiyaçtır. Yine bir hercümerc... Haddi... O kadar zorla okuyup yazma öğrenenler yine ümmü olacak... O vakte kadar yazılmış kitaplar, hükümet dosyaları hep hiyeroglif olacak. Yeniden matbaa harfleri, yeniden okutmak, yeniden kitap, satın alınan yazı makineleri işe yaramayacak. O kadar masraf, emek, zaman, habaen mensura!... Yeniden müthiş masraf... Hasılı büyük belâya girilmiştir. Ne yapacağız bilmem?..

Ecnebilerin bu harf ve şapka meselesine memnun olacaklarını zannederdim. Bil'âkis burda âlimlerden birkaçı bana aleyhinde söylediler. Böyle şeyler evolosyon işidir. Bir darbe ile olmaz. Anarşidir. Hem siz orijinalitenizi kaybedersiniz, kıymetiniz kalmaz. Hem bu vicdanî iştir. Tahakküm yapılmamalıydı" dediler. Pek doğru...

Mustafa Kemal bir türlü İstanbul'a gidemiyordu. Bursa'ya geliyordu. Henüz ben İstanbul'da idim. O yaz Bursa'ya gelmişti. Bizim evin yanında Süreyya Paşa bir musiki kulübü açmıştı. Birtakım sazende ve hanende kızları toplayıp Bursa'ya Gazi'ye götürdü. Kötü rezaletler oldu. Mezhebi geniştir. Müthiş de ay-

yaştır. Mustafa Kemal'e yanaşıp mevkiye geçmek peşinde. İmtiyazlar almak için uğraşıyor. Meselâ Adalar'a elektrik ve su işi peşinde, Kadıköy Halk Fırkasında hamal gibi de çalışıyor. Ben bu adamla karımın amcası olduğu halde görüşmezdim. Torununun yüzünde çibanlar olmuştu, doktorlar iyi edememiş. Karım vasıtasıyla bana rica ettiler. İlk defa olarak evlerine gittim. Bizim mahut babadan kalma merhemi sürdürdüm iki günde iyi oldu. Bundan sonra beş-on defa biz onları, onlar bizi ziyaret ettik. Hepsi bu kadar. Bu esnada Süreyya benimle Mustafa Kemal aleyhinde de konuşuyordu. Hem öyle, hem böyle...

Mustafa Kemal öldürüleceğinden korkarak İstanbul'a gelmezdi. İttihatçılara tırpan attıktan sonra, benim Paris'te bulunduğum ilk yaz İstanbul'a gelmiş, oranın askerî idaresini Şükrü Naili'nin eline vermişti. Şükrü Naili en emin adamıdır. Artık demek İstanbul'dan emin.

Şükrü Naili (Gökberk) Paşa

Şükrü Naîli pek zayıf bir mahlûktur. Askerî vazifesinde de fena bir şey yapmış tardedilmişti. Eskişehir’de Mustafa Kemal’i bulup, ayağına kapanmış, o da rütbesini iade ve kendisini adam etmişti. Sonra terfi de ettirdi. Bu adama İstanbul Şehremaneti, mükâfaten evler de verdi. Bu Şehremaneti bakalım böyle birçok işlerin hesabını nasıl verecek? Şükrü Naîli’nin millî bir hizmeti de yok. Kıymeti sade Gazi’nin bendegâanından olması... Tüfengi-yârî Hazreti Şehriyârî’den...

İstanbul gazetelerinde Gazi geliyor diye mühim neşriyat... Büyük sevinç... Sanki Türk’e bütün Avrupa’yı zaptetti. Gazetelerde hemen bütün baş sahifeyi kaplayan fotoğrafları. Türlü tabirler. Meselâ: Merhaba Ey Ulu Gazi! Afsunkâr-ı kudredsin ki... Hoş geldin bize büyüğümüz, canımız! Hasretin o kadar derin ki, yüzüne baka baka sevinçten ağlıyoruz. Sûrûr içinde bulunan İstanbul bugün Gazi’yi muazzam tezahüratla istikbal ediyor. Büyük Reisin âli idaresi. Gazi Hazretlerinin yüksek telkinleri. Türk milletini gözbebeği. Asrın en büyük kudret mucizesi. Türk milletinin müşahhası Gazi Hazretleri dün milletin coşkun ve hudutsuz tezahüratı arasında İstanbul’u şu cümle ile ifade buyurmuşlardır: “Bugün meşhudatım her zamanki gibi milletin hassasiyetini, azametini ve kudretini gösterir bir levhadır”

Yanında da silâhşor muhafızları, yâni tüfekçi mebusları. Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Cevad Abbas, Rize meb’usu Cavid var.

Şehremaneti Köprü’de şurada, burada gayet süslü tak-ı zaferler yapmış. Bunlara büyük masraflar edilmiş. Dükkânları kapatmışlar, herkes ayakta. Görülmemiş bir istikbâl yapmışlar. Tabii bunu yapan hükümet. Hattâ 5-6 Haziran 1928 Milliyet gazetesinde Şehremanetinin bir ilânı var. Birçok müesseseleri Haydarpaşa’da istikbale davet ediyor.

Ruşen Eşref gibiler bu nüshada makaleler neşretmişler. Bu-

nun bir ilânı da var:

“Güzide edibimiz Ruşen Eşref Bey’in Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin teşrifleri münasebetiyle yazdığı nefis makale beşinci sahifededir.” Bu makale değil, rezâlet. Artık kahve içtiğine kadar resmini koymuşlar. Bir yerde Gazi istikbalden memnun olup “Gazi Türk milletinin hassasiyet ve azametinin belagatına işaret buyuruyorlar” diyor ve bu resmi dercetmişler. Yanında Meclis Reisi Kâzım. Bir tarafta da Şükrü Kaya oturuyor. Ordu Müfettişi Çerkez Said Paşa da ayakta. Mustafa Kemal bu memnuniyetini izah ediyor. Şükrü Kaya fena bir gözle Said’e bakıyor. Bu Said karısı ve kızkardaşını Mustafa Kemal’e takdim etmiştir. Lâtife bu kadınları hiç sevmezdi. Çünkü birgün Mustafa Kemal sofrada Said’in karısının ayağına basıyorum diye, Lâtife’nin ayağına basmış, kavga çıkmıştı. Millî Hareketin ilk devresinde Said’in hemşiresi Bursa’da imiş. Mustafa Kemal oraya giderdi. Bu kadınla münasebette idiler. Bunları bana Mustafa Kemal bizzat hikâye ettiydi, onun rivayetine göre, ilk önce kadın bir gece onun evine gelmiştir. Kadının Mustafa Kemal’e yazdığı bir aşk mektubunu da bana göstermişti.

Mustafa Kemal’in İstanbul’a gelmesini yazan 6 Haziran 1928 tarihli Milliyet’te Falih Rıfkı’nın da bir makalesi var. Falih, Paris’i gezmiş yazıyor. Bu adamın cehaletini ve halini göstermek için bu makaleden şu satırları alıyorum. Çünkü güzide şeyler. Möble alacakmış, mağazaları gezmiş, diyor:

“Fransa’da Lui adına numara koymak âdettir. Onaltıncı Lui gibi. Bu Lui galiba bir antikacı olacak. Çünkü eski eşyalardan bahsedildikçe onun ismini iştiriyorum.”

Zavallı!... Sade Rüştîye tahsili gören biri, işte böyle olur. Bunlar muharrir olabilir mi? Fransa’da bütün Avrupa’da sade Lui’ye değil, diğer kral adlarına da numara koyarlar. Bu bizim Birinci Murad, İkinci Murad gibidir. Fransızlarda Beşinci Şarl,

Onuncu Şarl da vardı. Bu adam ne kadar derin cahildir. Dünyadan haberi yok. Fakat matbuat sahasında nasıl gezinir? Bilmiyorsun, bari sus! Atma!... Onaltıncı Lui antikacı değil, Fransız kralı. Onun zamanında mobilyada bir sistem vücuda gelmiştir. Bu tarza Onaltıncı Lui tarzı derler. Sanayi nefisede meşhur bu kadar basit bir şeyi de bilmiyor. Sen, Ah Falih Rıfkı! Meb'ussun, Mustafa Kemal'in yâranındansın. Türk mukadderatına hükmediyorsun!...

Bu adam "Monmartar" denilen Paris'in eğlence âlemini de gezmiş. Bir makalesinde de bu mahalleye "Îlâhi mahalle" diyor. Bununla da zihniyeti, ahlâkı anlaşılır. E... Çocukluğunda böyle yetişmiştir. Yalnız bu iki cümle bu adamın derece ve mahiyetini anlatmağa kâfi.

Mustafa Kemal şimdiye kadar birçok türlü dâhi idi. Şimdi harf dâhisi de oldu. Birçok memuriyetleri vardı, şimdi, kendisine "Başmuallim" diyorlar. İyi... Milliyet gazetesi boyalı bir ilâve çıkarmış. Bir resim. Bir bina, üzerinde "Millet Mektepleri" yazılı. Önünde halk dolmuş. Mustafa Kemal ayakta bir eliyle bu binayı gösteriyor. Resmin altına da şunu yazmışlar: "Başmuallimizin emr-i yevmisi: Vatandaşlar ilk hedefiniz Millet Mektepleridir." Hem başmuallim, hem askerce emr-i yevmi veriyor ...Bu da âlâ!...

Mustafa Kemal İstanbul'da Dolmabahçe Sarayına yerleşmiş... Saray altı ay evvel Şehremanetine masraflar ettirerek tamir edilmiş, mobilyası düzeltilmiş. Adam Saraya kuruldu. Padişahların yapamadığı cümbüşü yaptı. Diyorlar ki: "Geceleri gazel, türkû, şarkıdan Dolmabahçe önünden geçilmiyordu" Hatâ yârânın bir kısmı da Söğütlü yatında eğleniyorlarmış.

İş anlaşıldı: Vaktiyle Hey'et-i Vekilede padişahlardan ve İstanbul hükümetinden arta kalan binaların tevzii müzakere edildi. Ben Bab-ı Seraskerî'nin, Darülfünun, Dolmabahçe'nin

Millî Müze olmasını teklif ettim. Kabul edildiydi. Birinci teklifim yapıldı, ikincisi yapılmadı.

Saray içinde müzemiz var ve zengindir, fakat umumî müzedir. Bir de Millî Müze ister. Yok. Dolmabahçe Sarayı pek münasip idi. Sonra Millet Meclisinde bu sarayın Millî Müze yapılması için bir takrir de verdim. Meclis takririmi hükûmete havale etti. Yine olmadı. Demek Mustafa Kemal padişah gibi Dolmabahçe Sarayına kurulmağı kurmuş imiş. Bu kararları icra ettirmiyor-muş. Ben ne bileyim?.. Hiç aklıma gelmezdi.

Artık yazları İsmet de, vekiller de İstanbul'a geliyor. Zevk ve sefa, vur patlasın gidiyor. Bütün masrafları da Şehremaneti görüyor. Emanet sade bir yaz Mustafa Kemal'in sarayında mutfak masrafı olarak yüz bin lira sarf etmiş!... Her gün elli okka nefis balık ve ona göre levazımatı, rakılar, şampanyalar gönderirmiş. Bunlar az gelmiş olacak: Emanet İngiliz Rıfat'ı Paris'e ve Londra'ya gönderdi. Bu haberi almıştım. O günlerde Rıfat'a Opera civarında rast geldim. Söylettim. Doğru Mustafa Kemal seyahat bavulları, kravatları istemiş, otuz bin liralık alıp götürdü. Bu İngiliz Rıfat da olur maskaralardan değildir. Her devre çatar, derhal Emanete yerleşir. Oranın kurtlarından biridir. Bol maaş alır, başka türlü çöplenir.

Bugün bizde tesettür kalkmış bir haldedir, kalkacak. Asrın icabıdır. Zarurî oluyor, önüne geçilemez. Mustafa Kemal ve âvanesi "Bunu da Gazi yaptı, onun inkılâbıdır" diyorlar. Evvelâ bu, İttihatçılar zamanında başladı. Harb-i Umumîde İstanbul'da adetâ çarşafli kadın kalmadı. Zaten Anadolu köylüsünde de tesettür yoktu.

Vaktiyle İsmet'e çok söylemiştim: "İsraf etmemeli. Sefirlerde de tenkihat yapmalı" demiştim. Hayır aksini yaptı. Her yerde sefir. Meselâ Madrid'de, Japonya'da sefire ne lüzum var? Hayır ahbaplar, dalkavuklar kayrılacak. Elbet iktisadî buhran gelmez

de Amerika'dan demir kralının hazineleri mi gelir? Onlara yer ister. Paris'te bir sefir, hem Belçika'ya, hem İsviçre'ye, hem İspanya'ya bakar. Masraf pek azalır. Zaten iş yalnız Paris'tedir. Londra'da bir sefir, İtalya'da, Almanya'da bir sefir. Buralar mühim. Viyana'da bir sefir, hem Macaristan'a, hem Çekoslovakya'ya hem Yugoslavya'ya bakar. Atina'da, Bulgaristan'da birer sefir, bunlar da mühim. Polonya'da bir sefir. Romanya'ya da bakar. Moskova'da, İran'da bir sefir. Bunlar da mühim. Diğerlerinde konsolos kâfi. Şimdiki konsolosluklardan da çoğunu kaldırmalı.

Tevfik Rüştü bunları arada bir Ankara'da topluyor. İş olsa iyi bir şey. Ama istifade eden kim? Halbuki bu toplama büyük masraf. Fethi'yi de Ankara'ya istediler. Gitti, gördüm. "Gidecek misin?" dedim. Pek korkuyordu. Aslâ emniyeti yoktu. "Bilmem gideyim mi? Hiç istemiyorum. Ya bir şey yaparlarsa?" dedi. Bu adamları hiç sevmiyordu. "Çok denî insanlarmış. Mustafa Kemal'i evvelce anlayamamış. İsmet ise denîlerin denîsi. Millet batacak" dedi. Buna rağmen giti. Bil'âkis hüsnü kabul gördü. İsmet istasyona gelip onu aldı. Evine misafir eti. Birbirini bitleri kadar sevmeyen bu iki adam beraber oturdular. Bu, Mustafa Kemal'in tertibidir. İsmet'e emretmiştir, o da yapmıştır. Bütün arzusuna rağmen Mustafa Kemal'in her emrini yapar. Zaten Mustafa Kemal onu bunun için sever ve tutar. Yoksa Başvekilliği nerede görecekti? Mustafa Kemal, İsmet için hususî ve sanimî muhavere-sinde "O bir emirber neferidir" der. Bir nutkunda da "İsmet sadakat ve itaat timsalidir" dedi.

Fethi. ikinci yazına davet edildi. Daha ziyade itibar gördü.

Gazi, Fethi'yi İsmet'e karşı umacı gibi kullanıyor. İsmet'i Fethi ile korkutuyor. Yâni "Seni atar, yerine Fethi'yi korum" diyor. İsmet'in de bundan ödü kopuyor. Kemal-i sadakatle efendisine hizmet ediyor. Bu macera da bundan ibaret.

Birgün Sefarette Tayyare Reisi Fuad'a rastgeldim. Gözleri deli gözleri gibi patlak, patlak olmuş. Beni görünce elimi tuttu ve: "Aklımıza toz kondurduk" dedi. Dilimin ucuna geldi: "Toz değil, tayyare kondurmuşsun" diyecektim. Bir şey demedim. Yanında birtakım kadınlar, ailesi, erkekler, bir sürü gelmiş. Tedavi olunmuş, su şehirlerine gitmiş, Fethi ile Biyariç's gitmiş... Muhakkak elli bin lira yemiştir. Dayansın Tayyare Cemiyetinin sandığı. Demek Cevad Abbas'ın yediği yetişmemiştir, bu ikmal ediyordu. Zavallı fakir halktan bunu cebren alıyorlar. Aç ve açık bir halkın paralarından biriken bir para böyle yeniyordu. Yer, hakkıdır. Çünkü Gazi'nin bendegânından, sandıklarından, tüfekçilerinden. Topal Osman'la beraber Ali Şükrü'yü öldürmüştü. Kâfi değil mi?

Bu adamı ilk Sakarya Harbinde görmüştüm. Kaymakam idi. Arnavutluğu ile övünüyordu. Ali Şükrü vak'asıyla parladı. Tay-

Giresun Gönüllü Alay Komutanı Osman Ağa

yareye çöktü. Bir gün İstanbul'da Tokatlıyan'a gitmiştim. Diyarbakır mebusu Fevzi'yi gördüm. Fuad yanımdan geçti, gitti. Feyzi dedi: "Senden evvel bunun yanına gittim. Bana kahve ısmarladı. Parasını verdi. Bir lira attı. Kahve yirmi kuruşmuş. Seksen kuruşu da garsona bahşiş bıraktı Bu nasıl iş? Nasıl olacak? İşte âlâ delil. Yaşasın Tayyare... Bu adamda bundan iki yıl evvel yiyecek ekmek yoktu. Büyük mikyasta ziftleniyor demek..." dedim.

Paris'te bizim Sefarethanenin hali de perişan. İş yok... Fethi kuskün. Ve Münzevî oturuyor. Diyorlar ki: "Corpsdiplomatique'de Türkiye sefirinin vücudu yok. Sanki Paris'te Türk sefiri yok." Görüyorum, kendisini ziyarete gelenler, bütün Salem, Menese gibi Yahudiler; Devlet Efendi gibi Ermeniler. Bir şeye şahid oldum; Galiba hanım kendi söyledi. Çünkü bizi davet etmişti; "Randevum var. Harpte ölen Musevîler için şefkat satışı olacak. Ben Vendenselik edeceğim" dedi. Sonra yine kendi "Tuhaf değil mi?" dedi. Tuhaf olmaz mı? Hem de çok tuhaf... Bunlar Yahudi. Sonra harpte bize düşman safta olarak ölen Fransız Yahudileri. Sonra Türk sefinesi orada satıcılık ediyor. Yazık, zavallı Türk'ün şerefine... Olursa işte böyle sefirlik olur. Fethi'yi severdim, fakat bu çirkin. Yazmayayım olmaz. Ben herkesin hatta kendimin de iyiliğini de, kötülüğümü de yazıyorum. Olanı aynen yazmak borcum. Meselâ Rus Bolşevik ileri gelenlerinden Radek kim olduğu hatırımda kalmayan ve Moskova'ya gitmiş olan sefaret memurlarından bir Türk'e "Avrupa'nın en mühim ve hemen bütün diplomatlarıyla temas ettim. Rıza Nur kadar zekisini görmedim" demiş; bunu keza bizim zabitler: "İsmet diplomatlığı ne bilir? Askerliği bile yarım. Lozan muahedesini Rıza Nur yaptı" demişler. Bu umumî fikirdi. Ve zaten İsmet bundan bana düşman oldu. Bunu da ve birçok şeyi yazdığım gibi, Geldanî Tevfik benim zikrim geçtikçe: "Eşek herif, kendini beğenmiş, mevkileri

Talât Paşa

ayağı ile tepti" dermiş. Onu da, diğer kusur ve hatâlarımı da yazdım. Tevfik'in bu tevcihini bana Lâtife Hanım söyledi. İttihatçılar da bana: "Hırçın, vatan haini" derlerdi. Talât ise "Rıza Nur namusludur, vatanperverdir. Mühim bir teşkilâtçıdır. Keşke bizimle olsa" dermiş. Ve beni komiteleri vurmak istedikçe mani olurmuş. Anadolu'da Millî Hareket başlayınca Mustafa Kemal'e de: "Rıza Nur ve Lütfi Fikri ile çalış. Bunlar namuslu adamlardır" diye yazmıştır.

Fethi mutedil, bilhassa akliselimi galip adam. O kadar ve birçok adamla Hey'et-i Vekilede bulundum. Fethi kadar mantıklı söz söyleyeni görmedim. Böyle olan Fethi'nin bir tarafı da safderrundur. Kim evvel giderse kandırır; onu çocukça işlere sevkeder.

Paris'te Ahmet Süheyl adında bir genç doktor tanıdım. Terbiyeli, ahlâklı, namuslu, çalışkan, hem de mükemmel bir Türk. De-

koratif artisti ve müzehhip. Bu sa'atta o kadar mahir, çabuk ve ehil ki, hayret ettim. Ekseri onunla görüşürdüm. Tulleria Bahçesinde gezerdik.

Başıma bir çirkef sardı. Birgün zevcemin elinaslarından bir elması gösterip kıymetini öğrenmek için Cadec sokağında elmascılar bankasına gitim. Bu sokak ta, bu banka da hep Yahudi doludur. Bizim İstanbul Yahudileri de çok. Paris'te bir şey satacak olsan, nereye başvursan, önüne Yahudi çıkıyor. Bakıyorsun Yahudiden bir çember içindesin. Kurtuluş yoktur. Mutlaka onlara satarsın. Ticaretleri de eşkıyacasıdır. İnsanı müthiş vururlar. Bunlar şehir eşkıyası. Bu Yahudiler ekseriyetle Hollanda, Polonya, Rus ve Türk Yahudileridir. Hollanda Yahudileri en zengin.

Orada baktım biri: "Beyefefendi!" diye bağırıyor; Ref'ii Cevad. Bundan sonra arada sırada bana gelip gitmeğe başladı. Bundan şöyle böyle havadis alıyorum. Satılacak bir şeyi sattırıyorum, alınacak bir şeyi aldırıyorum. Meselâ bir yazı makinesi lâzımdı; yenisi pahalı. Ona söyledim. Ucuz, yeni gibi bir occacıon buldu aldım. Böyle böyle ufak şeylerle emniyet hasıl ettim. Yemek filân yediriyor, eline bazan para da veriyordum. Kâmil Paşa'nın Fuad İlyas adında bir torunu var. Çok sonra ille onu da getirmeğe başladı. Birgün beni tam iki bin frank dolandırıp savuştular. Bu da başımıza geldi. Her kötüye de münasip bir hizmet vardır. Bu sebeple bunları kullanmak zarurîdir. Lâkin kurt yine kurt. Aldanıp faka basmamak. Bunları kullanırken çok ihtiyatlı ve müteyakkız olmalıdır. Ben olamadım. Beni çarptılar. Demek eşekmişim... Çok canım sıkıldı ama, fayda ne? Meğerse Fuad da dolandırıcılık ile geçinirmiş. Sanatı bu imiş ve sanatında pek mahirmiş. İkisi elbirliğiyle beni dolaba koydular. Ref'ii Cevad, İstanbul'da iken dahi meşhur dolandırıcı imiş... Bilmezdim... Sonra öğrendim. Fuad'ın dolandırıcılık maceraları müt-hişmiş. Hattâ Cemiyeti Akvam'ı bile küllî miktarda dolandır-

miş imiş. İngilizlere casusluk etmiş, menşur kumarbazlardan-
mış.

Ecnebi diyarında gayet ihtiyatlı olmak lâzımdır. Adamı evve-
lâ vatandaşlar dolandırır. Her defaki Avrupa ikametimde dolan-
dırılmışımdır. Kimi açım, gibi sözler söyler, verirsiniz. Kimi de
mandepsiye bastırır. Birinci bir şey değil, ama ikinci adama ağır
geliyor. Bu mandepsi de mutlaka bir vatandaşa yardım ve acı-
mak yüzünden oluyor.

Ref'ii Cevad'ın marifeti sade bu değilmiş. Beni Ankara'ya da
jurnal edermiş. Meğerse Vehip Paşa ile müşterek Mustafa Ke-
mal'e casusluk ederlermiş. Sonra aklım başıma geldi. Birgün Ve-
hip'i bana getirmek, beraber Mustafa Kemal aleyhine komplo
yapmak için pek uğraştıydı. Kabul etmemiştim. Fethi ile Rauf ile
görüüp görüşmediğimi sıkı sıkı sorardı. "Görüşmüyorum" der-
dim. Ne isabet etmişim. Vakıa ben Lozan'da onun casusluğun-
dan istifade etmişim ama, şimdi benim aleyhime yaptı. Fethi'yi
de curnal etmiş, Şükrü Kaya curnali Ankara'da Fethi'ye göster-
miş, curnal de "Muhالیf söz söylüyor ve muhaliflerle görüşü-
yor" demiş.

Ref'ii Cevad kumarbaz, dolandırıcı, casus, haini vatan biri-
dir. Ben de bilirdim, herkes de bilir. Bu kadarı azdır. Ne ise bana
zararı iki bin frank oldu. Bereket versin bunu da mahsup edecek
yer var. Gönlüm rahat. Böyle olmasa hiddetimde geberecektim.
Bekârlığım zamanında bir hanımla görüşürdüm. Bunun on dört
yaşında bir kızkadeşi vardı. Bir iki defa Taksim'deki haneme bu
kızla gelmişti. Aradan vakit geçti. Ben başka hanımla münase-
betтейim. Ötekini unuttum. Birgün Beyoğlu'nda gidiyordum.
Dehşetli bir payton benim yaya kaldırıma yanaştı. Baktım, peçe-
si sımsıkı kapalı bir kadın. Parmağı ile beni çağırıyor. Gitim. "Ya-
rın sabah size geleceğim" dedi. "Buyurunuz" dedim. Sevindim.
İyi bir şey olacak dedim. Meğerse bu kızmış. Ref'ii Cevad'la ev-

lenmiş, henüz beş gün olmuş. Akşama kadar eylendik. Koyvermedim. Geç vakte kadar kaldı. O kadar acele etti ki, giderken lâstığının birini giyip, birinide bizde unutarak gitti. İşte iki bin frankı buna vizite sayıyorum. Kadına o vakit para vermemiştim. Ben Sıhhiye Vekili iken, Ref'ii Cevad bana Paris'ten mektup yazar, ne kadar muhalif arkadaşları varsa curnal ederdi. Sade Pehlivan Kadri'yi methederdi. Bu mektupların bir tanesini kendim sakladım. Bende. Diğerlerini o vakit Dahiliye Vekili olan Fethi'ye verdim. O da Emniyeti Umumiye Müdürünü çağırıp verdi. Bu suretle Ankara'ya aylıklı hafiye oldu. Bunlar bu dolandırılmam vak'asından evvel olmuştu. Bunları bilirken faka bastık. O vakitler tetkikata öyle dalmıştım ki, bitmiştim. Bir çocuk dahi beni aldatırdı.

Her yıl Lozan Sulhu için, Darülfünun'da büyük merasim yapılıyorlar. Hep İsmet... O dâhi yapmış... Bizim esamimiz bile okunmuyor. Zikretmek isteyen olsa dahi, tabîi edemez. Sonra İsmet adamı ne yapar? Bu münasebetle 21 Temmuz 1928 tarihli Milliyet 'te bir makale var. Bunda İsmet'in makale sahibine Lozan'dan avdetimizde İstanbul'da şunu dediği yazılı: "Bu, Şefimin eseridir. O yapmıştır. O yaptırmıştır. Şimdi ilk işim Ankara'ya gidip kendi eserini ayaklarına koymaktır." Bu ne dalkavukluk. Zaten İsmet'in birinci meziyeti budur. Hem de Lozan'ı efendisinin ayaklarına koyuyor!... Kahrol, kâfir!... Modern İncili Çavuş...

Yine aynı nüshada Halide Edip aleyhine şiddetli bir hücum var. Bu esnada Mustafa Kemal matbuatı bu kadına hücum ettiriyor. Sebebi anlaşıldı. Halide, Londra'dan Amerika'ya konferanslar vermeğe gidiyor. Bunu haber almışlar. O başlamadan bunlar hücumla başlamış. Halbuki boşuna idi. Halide, Amerika'da konferanslar vermiş, bunlardan bir kitap da olmuş; fakat Mustafa Kemal aleyhine bir şey yoktur. Filâdelfiya'da konferansta bulu-

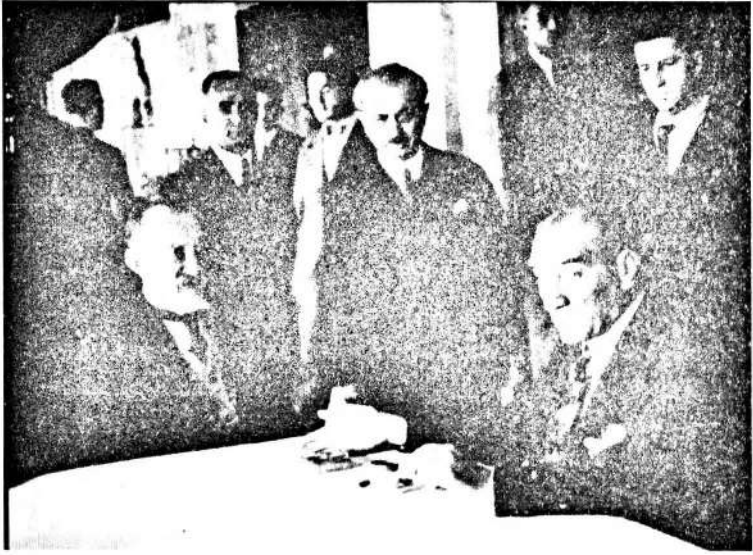
nan bir adam da bana söyledi: “Ben bu kadını bir şey zannederdim. Hiç te’sir yapamıyordu. Ve Mustafa Kemal’i methediyor.” Halide onun aleyhinde bulunamaz. Sonra Mustafa Kemal onu rezil eder.

Bu makalenin serlevhası otuzaltı punto ile “Kin, garaz ve ihtirasla dolu bir ruh” tur. Bu da Halide imiş. Bunda gülünç bir şey daha var: O vakit Gazi, Dolmabahçe’de imiş. Siirtli Mahmut, Halide’nin makaleleri hakkında fikrini sormuş. Gazi geçen bir vapurdan halkın “Yaşa Gazi!” diye bağırışmalarını göstermiş. Fevzi Paşa’da yanında imiş. O da: “İt ürür, kervan yürür” demiş. Bu şöyle olacaktı: Koyunlar korkudan bağırır, kurt keyfinde işine devam eder.” Fevzi Paşa yanılmış.

30 Temmuz Milliyet’te “Tarihin istifadesi” diye Falih Rıfkı’nın bir başmakalesi var. Bu kadar edepsiz bir yazı olamaz, ibret için okunsun. Büyük nutuktan bahsediyor. Makalenin sonundan şu parçayı alıyorum:

“...Eğer Gazi tarihî meçhûlât içinde kalsaydı, halimiz ne olacmış! Nutku yalnız okumayınız, bir kamus gibi masanızın üstünde daima hazır tutunuz! Bu kitap size hurafatta muskalara isnat olunan hizmeti görecektir, görünür görünmez kazalardan mâsun bulunduracaktır. Nutkun neşri, büyük inkılâp. Eserini her türlü teşevvülâden siyanet edecek âlî tedâbirden biri addolunabilir.” Bu ne maskaralık. İki okkalık muska. Hocalar çok insaflı insanlarmış. Hiç olmazsa, muskaları kırk-elli gram yaparlardı. Boynumuza ağır bir yük takmazlardı. Birbakımdan da Falih ya-lan söylememiş. Bu, sahiden bir hurafat muskasından ibarettir.

Tayyare Cemiyeti Mustafa Kemal’in birçok büstlerini yaptırmış. Nutku da o bastırmış. Galiba bu büstler ve Nutuk, Tayyaredir. Yarın harpte imdada yetişir. Zaten Falih Rıfkı’ya göre muska gibi mucizeli imiş, her kaza ve belâyı def edermiş!... Yazık Tayyare paralarına. Şununla birkaç tayyare alsanız ya...

Mustafa Kemal, Dolmabahçe Sarayı'nda şair Abdülhak Hâmit'le

Yazın Mustafa Kemal İstanbul'da geziyor, eğleniyor. Bol içiyor, bol eğlence yapıyor. Bir de yatla Boğaz ve Marmara'da gezmeği pek seviyor. Âlem-i âblar yapıyor. Geceyarısından sonra Büyükaada kulübüne, balosuna da gidiyor. Saray'da olan iş, debdebe, zevk, yeme içme, binbir gece hikâyeleri halinde... Aferin.

Bir gece sarhoş Sarayburnu'na gitmiş, kahveye oturmuş. Lâtin harfini de orada ortaya atmış. Artık bu lâfların adı "Hitabe" olmuş. Bu Hitabede "En nihayet bir veya iki sene içinde bütün Türkler yeni harfleri öğrenecektir" demiş. Dört yıl geçti. Halâ bir milyon kişi öğrenemedi, işte dirayeti, görüşü hep böyledir. Bu şapka değil. Onu bile milyonlarca köylü hâlâ giymiyor. Bu babda 16 Ağustos 1928 Milliyet'te Falih'in bir başmakalesi var. Okunacak ve ibret bir şey. Bu adamlar zamanı gelince bu dalkavuk-

luklarından hapsedilmelidirler. Muhakemelerinde bu makaleleri onlara bizzat okutturulmalıdır.

Bugünlerde Şair Abdülhak Hâmid de dalkavukluğa başladı. Milliyet'te makaleler yazıyor. İğrenç şeyler Mustafa Kemal'i Allah derecesine çıkarıyor. Vaktiyle bu adam Enver'e de böyle şiirler yazmıştı. Büyük bir şairin hem seksen yaşlarında bir pîrîfânî iken bunları yapması içimi hançerler gibi deldi. Yazık!... Kendini rezil etti... Bu lekeyi mezara da girse üstünden atamaz. Eh sonunda kasidedi efendi caizesini aldı, meb'uslukla çırağ buyruldu. Müceddid Şair meğerse, eski kâsidedilerdenmiş... Torbada ne yüzler varmış da bilmiyormuşuz... Bu memlekette meb'usluk da kolay şeymiş. Yolu sade buymuş.

21 Ağustos Milliyet'te Yakup Kadri'nin harf inkılâbı hakkından bir makalesi var. Bu da ibret bir şey... Cehalet numunesi. Okunması lâzımdır.

Aynı gazete de otuz altı punto ile: "Hariciye vekili dün Gazi hazretlerine arz-ı tazimat etti" deniyor. Demek artık Cumhuriyet vekilleri Abdülhamid'in nazırları gibidir. Arz-ı tazimat ediyorlar. Böyle köle vekil olmaktansa, Köprübaşında küfeci hamal olmak bin kere evlâ ve şerefli. Arz-ı tazimat ne halt etmektir?

Yine aynı gazetede "Gazi hazretleri dün, Saraylarında geç vakte kadar meşgul olmuşlar, hiçbir tarafa çıkmamışlar" deniyor. Artık her gün, her hareketinden halka tebligat yapılıyor. Bunu dünyaya hâkim İngiltere Kralına da yapmıyorlar. Hem de "Gazi Saraylarında" deniyor. Reisicumhur, saraya yakışır ya!... Şuna canım "Zat-ı Şâhâne Hakan ül ber vel bahreyn, essultan Mustafa Kemal el Gazi" deyip işin içinden çıksalar ya, niye ağızlarında geveleyip duruyorlar?

Şimdi de yeni moda: Mustafa Kemal yattan her tarafa telsizle nutuk veriyor...

28 Ağustos Milliyet'te Falih Rıfkı, başmakalesinde Mustafa

Kemal'in hitabelerinden bahsediyor. Bunlar da okunacak şey. Mustafa Kemal bu hitabesinde: "Bu harf işinde irade millettir" diyor. Mustafa Kemal her işi, millet yaptı der. Adeti budur. Millet nerde, bu işler nerde? Zaten evvelce de "hâkimiyet millettir, millet efendidir" dedi. Hâkimiyet kendinde, millet inim inim iniyor. Yok bu adamın telâkkisince millet denilen şey, kendi şahsı ise doğru. Böyle bir zanda bulunması mümkündür.

Yine bu hitabede: "Millet bu hususta bir müşkülâta uğrarsa, ben ve arkadaşlarım millet fedâisiyiz" diyor. Bu damdan düşer gibi lâf, nedir diye anlıyamadımdı. Sonra anlaşıldı. Meğerse biri telgrafla Mustafa Kemal'den "Camilerdeki levhaları ne ile yazacaksınız?" diye sormuş imiş. Bunu muhalefet sayıp, kızarak bu tehdidi yapmış imiş... Koca bir ordu, polis, jandarma elinde olunca, bunun fedailiği olur mu? Tam kahraman!..

5 Temmuz 1928 Milliyet'te Necati'nin beyanatı var: "En ücrâ köyde bile aranan, sorulan bir tek şahıs vardır; Gazi Mustafa Kemal" diyor. İsmet buna ne kızmıştır? Necati hinoğlu hindir. İsmet'in on paralık kuvveti olmadığı, İsmet'in de kendileri gibi olduğunu biliyor. Ona bir şey söylemiyor. Zaten bana Paris'te: "Türkiye'de hiçbir şey yok. Sade bir tane Gazi vardır" demiştir ya...

Mahmut Siirt, Avrupa'ya çok geliyor. Mustafa Kemal'in paralarını Avrupa bankalarına götürürmüş. Paris'te Mustafa Kemal lehine bir makale yazmış. La Presse gazetesi 9 Eylül 1928 nüshasında bir başmakale ile cevap veriyor. Bu cevapta serlevha şu: "Nâciz padişahlar. Birinci Mustafa Kemal" diye alayla başlamış. Almış, vermiş; yâni Mahmut'u da, Mustafa Kemal'i de rezil etmiş, Mahmut'a "Sen onun mahlûkatından birisin" diyor, ne doğru!.. Tam tâbir. "Biz senin Mustafa Kemal'ini biliriz. Şarkta onun gibi biri nâdir hüküm sürmüştür. Cumhuriyet bizdedir. Sizdeki değil, teessüf olunan budur ki, milletinizden yükselen

bir tek ses yok. (Mahmut'a) kölelikte bile bir hudud var. Makalen bir paskallıktır... Bir memlekette ki, başına hükümetin istediğini giymeyeni asarlar, orada cumhuriyet olur mu? Sizde Millet Meclisi mi var?" diyor.

12 Eylül 1928 Milliyet'de İsmet, Malatya'ya gidiyor, mühim bir nutuk verecekmiş. Böyle usûl Avrupa'da vardır ama, bizde olur mu? Malatya'da kim anlar?! Giderken Mustafa Kemal'e: "Paşam, harf seferberliği muallimi olarak Malatya'ya gidiyorum", kuzu da "Bunda muvaffak olacağız" diyor. İkisi de cevher söylemişler! Bunun biri harfin şiddetle aleyhinde idi. Fevzi ise, beş vakit namazını kılar, Lâtin harfini, küfür, tanassur etme sanan bir dindardır. Mevki hırsı insanı ne küçültüyor...

14 Eylül 1928 Milliyet'de İsmet'in Malatya'daki nutku var. Ezcümle demiş ki: "Emniyet ve müdâfaa vasıtalarının gayesi, milletin hayatını kolaylatmak, rahatlatmak, maişetini genişletmek, kısaca iktisadî vaziyeti ıslâh etmektir." Ne sahtekârlık!.. Madem bunu demiş, en israf yaptığı zamandır. Hakikaten bu es-

Yakup Kadri

nada, at yarışlarına mühim masraflar ettiler. Şapka, harf işlerini yaptılar; milyonlar gitti. İktisadî vaziyetin ıslâhının diğer yolu olan para getirecek bir şey de yapmadılar.

Yine bu nüshada Yakup Kadri'nin harf hakkında bir başmakalesi var.

22 Eylül 1928 Milliyet'te Yakup Kadri "Dil Encümeni ve Akademî" serlevhalı" güneş gibi aydınlatan, âlemşümül dehası bu dil mes'elesinde de mütehassısların yürüdüğü yolu tenvir etti" diyor. Bu da âlâ... Mustafa Kemal mütehassıslardan iyi biliyor. Yine bu sahifede Mustafa Kemal yapılacak gramer hakkında Başvekâlete teskere yazmış. Bu teskere dercedilmiş. Şu adam bilmediği şeylere ne cesaret-i cahilane ile karışıyor. Avrupa'da Re- isicumhur böyle şeylere karışmaz. Herkes gülüyor. Bunda da askerce dört madde var. Bu dört madde ile grameri bitirmiş!.. Bu da âlâ. Başvekil de bunu tamim ediyor.

L'echa de Paris gazetesinin bir muharriri İstanbul'a ve Ankara'ya gitmiş. Bir sıra başmakale yazdı. 16 Kânunuevvel (Aralık) 1928'den başlıyor. Beyazıd'da bir genç doktor, bir kız, bir oğlan, iki darülfünun talebesiyle konuşmuş; bunlar dini attıklarını söylemişler. Muharrir de "Dinsiz bir millet olur mu? Bilhassa bu fakir iptidaî Türk milleti dinsiz nasıl yaşar?" demiş. O vakit bu üç kişi: "Hayır, bir dinimiz var. Yeni din." demişler. Muharrir: "Nedir o?" demiş. "Şimdi göstereceğiz" demişler. Otomobile binmişler, Beyoğlu'na geçmişler, Taksim'den geçerken Mustafa Kemal'in heykelini göstererek: "İşte" demişler. Bunu okuduğum vakit, şu üç gence lânet ettim. Zavallı millete acıdım, yandım. Gençlik bu mu? Bu muharririn bu sözü doğru ise felâket!.. Fakat, umumen gençler böyle değildir. Bunlar Mustafa Kemal'in âvanesine mensup bir ekalliyet olacak.

Be maskaralar! Mademki din atmak derecesindesiniz ve dinsiz kalmak herhalde evlâ ise, bir dini atıp yenisini alarak ve onda

bir adamı ilâh yapmak, hamakatlerin hamakatıdır. Halbuki dinin kıymetini bugün dinsiz zannedilen Fransa bile anlamıştır. Son yıllarda Fransa'da din pek fazla kuvvetlenmektedir. Papazlar müthiş kuvvet sahibi olmuş. Fransız muharriri bu üç mahlûka: "Türk gibi iptidâî ve fakir bir millet nasıl dinsiz yaşar?" demiş. Ne haklı bir sual. Hattâ Fransız milleti de dinsiz yaşayamıyor.

Bu muharrir gayet ince bir alaycı... Makalelerinde Mustafa Kemal'i, âvanesini ve idaresini öyle bir ince alaya aldı ki...

Kılıç Ali, Salih ve kumpanyaları bir İngilize kömür satmışlar. Parayı almışlar, kömürü vermemişler. İngiliz dâvaya mecbur olmuş. Mahkeme İngilizin lehine hükmetmiş. İş icraya gitmiş. Kılıç Ali'ler Adliye Vekili Mahmut Esat'a söylemişler. Mahmut Esat İstanbul müdeiumumisine icra ettirmeyip, Kılıç Ali'ler lehine bir hüküm verilmesini yazmış. O da İcra Reisi Ahmet Refik Bey'e söylemiş. Ahmet Refik: "Yapamam. Hak sarîh. Yahut Adliye Vekilinin mektubunu bana resmen havale edersin demiş. Müddeiumumi tabii edememiş. Kalmış... Ahmet Refik namuslu bir hâkimdir.

Bir komplot: Kadriye Hanım adında Ressam Ali Rıza Bey'in kızı, tabanca alıp Mustafa Kemal'i vurmak için Ankara'ya gitmiş, Mustafa Kemal'den randevu istemiş. Bu suretle yanaşıp öldürecekmiş. Bu, hükümetin fikri. Ve gazeteler böyle yazıyor. Hadi kadın, erkek bütün bu aileyi hattâ görüştükleri insanları hapse soktular. Gazeteler gayet hamiyetle yazıyor. Adliye ve polis in bu baktaki teyakkuzunu tebrik ediyorlar. Ali Rıza Bey, kıymetli bir ressamdır. Herkes tarafından sevilmiş, iyi bir adam, değerli bir artisttir. İhtiyardır da. Damarlarında pek fazla tansiyon vardır, hastadır, zavallı aylarca yattı. İstintak, muhakeme, şâhid, bir şey yok. Gazeteler ise intintaklarda mühim şeyler meydana çıktığını yazıyorlar. Şu bizim gazeteler ne yalancı, ne dalkavuk şeylerdir. Hiç de acımazlar. Nihayet men'i muhakeme ile çıktılar.

Mes'ele şöyle olmuştur: Bu kadın kocasına iş bulmak için Ankara'ya gitmiş. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya misafir olmuş. Şükrü Kaya, suikast yapacak diye kadını Mustafa Kemal'e haber vermiş. İş başlamış. Bu iş Şükrü Kaya'nın kara lekesidir diyorlar.

Men'i muhakemeye Gazi fena kızmış. Bağırılmış, çağırılmış. Halbuki bunların idamını emretmiş imiş. Mahmut Esat'ı çağırılmış: "Hani Takriri Sükünsüz işleri istediğimiz gibi mahkemelerde görecektin. Karı yeniden tevkif edile" demiş. Adliye Vekili cenapları da Temyiz Mahkemesini âlet etmiş, onlar da yeniden tevkiflerine karar vermiş. İstanbul tevkif etmiş ise de Adliye Vekili Muhakemeyi İzmir'e nakletti. Çirkinlik, yolsuzluk, haksızlık üstüstüne. İstanbul'da ve Ankara'da olmuş bir vak'anın muhakemesi niye ve nasıl başka yere nakledilebilir?.. Gazeteler yine ehemmiyetle "Yeni mühim cürümler bulundu" diye propaganda başladılar. Bu sefer yüzlerce şahid dinlediler. Bir Ermeni'yi de hapsedtiler. Güya, bu işte Rauf'lar ve İngilizlerin de parmağı varmış. Demek Türkiye'de olsaydı, Rauf'u bu vesile-i cemile ile yakalayacaklardı. Zavallılar yine aylarca hapis yattılar. Orda da beraet edip çıktılar. Kadın sonra Müddeiumumi aleyhine dâva açtı. Fakat dâvayı senelerce sürdüreceklerdir.

Bir sıfır için neler oluyor, nice vatandaş aylarla hapis, hürriyetinden mahrum. Şimdi bunların müsebbiblerini, başta Şükrü Kaya ve Adliye Vekili, tabii Hükümet Reisi sıfatıyla İsmet hapsedilmeliydi. Bu adaleti kim yapacak?

Takriri Sükûn Kanununu bu zalimler dahi pek zalimane bulmuşlar, kaldırdılar. İsmet bu münasebetle Mecliste bir nutuk söylemiş. 5 Mart 1929 Milliyet'te var. Okunacak rezalet.

Yine yeni bir moda. Sırf Türkçe söylemek dirayeti... Bunu İsmet de yapıyor. Kedinin sirke içmesi, şaşılacak şey. Sen bir Kürtün, senin nene lâzım? Hem yapabileceğin işin yanına var. Elinin hamuruyla erkek işine ne karışırın?.. Devlet işleri gibi

bunu da rezil etmiş. Bir nutuk söylemiş. Bu nutuk güya sırf Türkçedir. Otuz kadar kelime icâd etmiş. İsmet icadı birkaç Türkçe kelimeyi, bu nutuktan alıyorum: Ünlü efendiler (Galiba şöhretli efendiler olacak) Sürerliği, büyük reiscumhurun irşadı ve öğüdü (?) o idealin sarsı (sarsıntı olacak ki, vardır, icada lüzum yok) En dikimli (karine ile, kıymetli galiba. Bu Türkçede var: Değerli) Bileşken (?) Ezgilerini (karine ile âlâm. Halbuki Türkçede bu kelime vardır, musiki mânasındadır) ilh...” Ea mâ-na fi batnüşşair.

Vah zavallı Türkçe! Seni de ne ettiler. Yalnız insana değil, dile de zulüm, eza ve cefa, işkence ediyorlar. Ankara’nın imarına bakılırsa bunu cemadata da yapıyorlardır.

Büyük cehalet, büyük maskaralık. Mustafa Kemal kalkıyor, bu tiranî dönme dilini koydu. Şimdi Kürt Başvekili de Türkçe kelime icad ediyor. Tarihte türlü zalimler görüyoruz. Fakat hiçbir zalimin bir milletin diline zulmettiği yoktur, keyfine göre tadelât yapmak aklına gelmemiştir. İyi düşünülürse bir milletin diline bile tahakküm, onda bile şımarık çocuk keyfinden başka bir şey olmayan keyif ve hevse-i hükümrân etmek çok ağır bir şey.

Ne ise, bu modalar çok sürmedi. Bıraktılar. Her işleri böyledir. Demek ne maskaralık ettiklerini kendileri de çabuk anladılar. Eğer bir müddet sonra, nüksetmezse iyi. Çünkü bunların hastalığı nüksîdir. İhtimâl şimdi cahilliklerini gördüler, “Öğrenelim de öyle başlayalım” dediler.

Bu nutukta türlü sahtekârlıklar da var. Keza bu nutukta İsmet, Gazi’sine türlü dalkavukluk ediyor. İsmet eskiden dalkavukluğu gazetelerde yapmaz, gizli ve hususî yapardı. Bir müddettir Mecliste ve gazetelerde alenen yapıyor. Bu dikkate şayan bir şeydir: Galiba teveccühden düşüyor, onu izale için yapıyor. Bir de bu Nutukta “Gazi aleyhine hastadır diye propaganda yapıyorlar, yalandır” diyor. Buna demek bir mecburiyet his-

setmiş. Bu mecburiyet nedir evvelâ anlıyamadım. Keza, "Gazi ile arkadaşları arasında ihtilâf olduğunu söylüyorlar. Yalandır" diyor. Anladım, çünkü İsmet neyi red ederse, o vardır. Bu benim için şifre anahtarıdır. Demek Mustafa Kemal, İsmet'e kızıyor, gerginlik var ve hastadır. İsmet'i tehdit etmiştir, alenî dalkavukluğunun sebebi bu. Nitekim, sonra haber aldım, Almanya'dan doktor getirtmişlerdir.

Nutkun nihayetlerinden şu cümleleri alıyorum:

"Nihayet milletin intihap imtihanına güveniyoruz. İktidar mevkiini elde etmek isteyenlere büyük seçkide milletin karşısına cesaretle çıkacağız." Sade bu cümle İsmet'in ne müthiş ve ne sahtekâr, ne cesaretli bir haysiyet ve liyâkat işi ettiğine delil olarak kâfidir. Hangi intihap? Bunu cebir ve sopa ile yapan sizsiniz. Nasıl bu lâkırdıyı söylüyorsun? Serbest bir intihap olsun da görün!..

Yine: "Bizim politikamızın mesnedi şudur: Bu memlekette bu Meclisten büyük kudret yoktur" diyor. Gören Allah için söylesin. Bu memlekette en kudretsiz, en hürriyetsiz bir şey varsa o da Meclisidir. Ankara'nın sinekleri bile ondan kudretli, ondan hürdür. Mussolini de müstebit, ama hiç olmazsa böyle sahtekârlık yapmıyor. Mertçe söylüyor. İsmet'in sözlerini daima aksine çevirmeli, o vakit hakikattir. Bu cümle de böyle.

Avrupa matbuatında bu esnada Türkiye'nin yeni idarecileri aleyhinde cereyan var. Mahmut Siirt, 19 Kânunusâni 1929 Milliyet'te bir başmakale ile bundan şikâyet ediyor: "Onların bu kararı yanlıştır" diyor. Keza "Osmanlı tarihinde bir ağalar, zorbalar, softalar devri vardı. Yeni Türkiye'de böyle menfur bir devir kalmamıştır" diyor. A efendi, devriniz tam ağalar, zorbalar devridir. Utan!.. Mevkide ne ile duruyorsun? Yalnız softalar devri yok. O doğru. Onu değiştirdiniz, fakat yerine dinsizler devri koydunuz. İkisi de bir kapıya çıkar! Okunacak bir ibretli makaledir.

Mussolini

Beş Nisan 1929 Milliyet'te Yakup Kadri başmakalesinde Harf inkılâbı ile fikir hareketinin durduğundan, kitap ve mecmuaların kapandıklarından şikâyet ediyor. Bu tabii idi, bilmeyecek ne vardı? Bunların mesuliyeti sizde. Nihayet: "Devlet bunlara yardım etmeli" diyor. Evet, devlet Yahudilerin kaza belâ sandığıdır. Siz halt edin, haltınızı bu aç millet ödesin... Zaten bunları para çekmek için yazmıştır.

8 Nisan 1929 Milliyet'te Yakup Kadri başmakalesinde Türkiye'nin açık politika yaptığını söylüyor. Her işiniz kapalı, riya, entrika ve terördür. Bu adam şayan-ı hayret! "de" zarf edatlarını da "te" yazıyor. Alagâzı!.. Dönmece... Şu adam hem ne ise bir muharrir, hem de Anadoluludur. Bunun "de" olduğunu iyi bilir, fakat dalkavukluk. Bunu buralara kadar vardırıdılar. Bütün makalelerinde böyle misaller dolu.

18 Nisan 1929 Milliyet'te Yakup Kadri başmakalesinde yine matbuat buhranından şikâyet ediyor. Bu sefer bunu Harf İnkılâbı neticesi addetmiyor. Demek Gazi'sinden paparayı yemiş. Çünkü birinci makale bu hatanın müthiş itirafı idi. Arkasından

yumurta küfesi yok ya dönüverdi. Ama alenî... Utanma olmayınca beis yok... Öyle değil de nedir?... Çare olarak bu sefer devletin matbuat monopoli yapmasını tavsiye ediyor. Ne akıl, ne akıl... Yahu, bu görülmüş bir şey mi? Matbuat inhisar kabul eder mi? Eğer inhisar lâzımsa zaten bütün matbuat elinizde. Daha ne inhisar yapacaksınız? Bu ona sümme katildir, derhal öldürür. Zaten ölmüş, bir zehir daha vermek gayretin haddidir. Şeker monopol, petrol monopol, her şey monopol, monopol. Üste bir de bu... Yakında ekmek ve su da... Tamamdır.

Falih Rıfki da bu hususta yazıyor. Demek bu bulhranın vahim olduğunu ağalar anlamışlar. Çünkü bilhassa bu iki adam Mustafa Kemal'in gazeteci tüfekçisidir. Onun fikirlerini, emirlerini yazarlar.

28 Haziran 1929 Milliyet'te matbuat tüfekçilerinden Yakup Kadri, Gazi'sini methediyor. Kemalizm diye bir kelime icad etmiş. Yani Gazi'sinin işleri mühim bir felsefe ve meslekî, edebî, ilmî ve fennîdir. Kemalizm mezhebi diyor. Adeta bir din. Dünyada bu kadar edepsizce ve çirkin dalkavukluk az görülmüştür. Tam tüy dikti. Bu cür'etkâr oğlan iyi te'dip istiyor. Yakup Kadri zararsız bir romancıdır. Vakıa romanlarına Fransız romanlarından çok şey çalar ama neyse zararsız diyelim. Meziyeti bu kadar. Buna mukabil bayağı bir mahlûktur. Eşsiz dalkavuklardandır. Bunu İttihatçılara da yaptı idi. Bir de vurguncudur. Prens Seyfullah mes'elesinde lehe karar verdirmek için Feridun Paşa'dan rüşvet istemiştir. Halbuki Yakup Kadri bu adamın haremi olan Mısırlı Prensesi Nevciva'nın evinde büyümüş, nimetleri ile beslenmiştir. Anası bu prensesin Çerkez halayıklarındandır. Bunlar vadetmişler, fakat Yakup rüşvetin miktarını 12 bin İngiliz lirasına çıkarmış. Ellerinden bir de imzalı kâğıt istemiş. Onlar da vermemişler. Bu sefer aleyhlerine dönüp gazetelerde Seyfullah'ın haklı olmadığına dair makaleler yazdırmıştır. Bunu pek mevsuk

olarak işittim. Sonra ağıza da düştü. Verselerdi de yapamayacaktı. Çünkü İsmet, Yakup'a bu işte mani oluyordu. İsmet bu işi eski Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın oğlu Rüştü Paşa'ya verdi. O, 5 bin İngiliz işi gördü. İsmet ve kardeşi bu 5 binden ne aldı bilmem... Bu işte Dr. Mazhar Osman da Feridun'a 10 bin liraya bir rapor verdi. Biraz sonra Mısır kralının adamlarına bu rapora zıd diğer bir rapor vermiştir. Bunlardan ne aldı bilmiyorum.

Yine bir şey: "Gazi'nin en büyük eseri nedir?" Milliyet bunu "Milliyet'in Büyük Anketi" diye yazıyor. Mustafa Kemal her gün kendisinden bahsettirmek, arada da büyük mikyasta lehine söz söyletmek hevesindedir, yahut ihtiyacıdır. Bunu hâlâ yapıyor. Derken bir sürü yazı sökün etti. Bunların arasında maalesef haysiyet sahibi zannedilen adamlar da var. Meselâ Dr. Âkil Muhtar, Hacı Akif, ilh... Çalakalem elbirliği ile iğrenç bir dalkavukluk yaptılar:

Yunus Nadi: "Gazi'nin en büyük eseri bilâkaydû şart Milli Hakimiyettir!" diyor. Bu arada bizim Yusuf Kemal de bir makale ile meddahlık etmiş... Acıdım.

Birçok kendi hayatımızda ve kendi memleketimizde gördük, ne vakit ki bizde matbuata hüriyet verildi, hüriyeti o kadar su-iistimal ettiler ki bir muzır anarşi oldu. Haksız yere de hükümete hücum ettiler. Hükümete geçmek kazanları kaynadı. Gazeteciler tahakküm yaptılar. Ne vakit ki matbuatın diline kilit asıldı matbuat böyle dalkavuk oldu. Vatanda bu sefer hükümet mütegalibe oldu. İstibdat aldı yürüdü. Bu işin bir ortası olamayacak mı bilmem?!..

3 Temmuz 1929 Milliyet'te Yakup Kadri'nin siyasî terbiye adlı başmakalesi ibretli bir makaledir. Bunda: "Hükümet bu kadar iyi ve güzel işler yaptı da birtakım gençlerin burunlarındaki anarşi hâlâ durmamış. Bunlar disipline (!) girmemiş" diye şikâyet ediyor. Ve fırkanın aileden olduğunu söylüyor. Hezeyana

bak!.. Buna da aferin... Bir-iki dil kalmış imiş, disiplin olabilmek için onu da kesecekler. Disiplinden anladıkları da bu!..

Yine bir komplo: Bursa'da Gök Bayrakçı Cemal bulunduğu hapisshanede Mustafa Kemal'i öldürmeye teşebbüs ve bir cemi-yet teşkil etmiş. Birçok adam hapsedtiler. "İbo" da beraber. Muhakeme. Müddeiumumi ateş püskürüyor: "Büyük Gazi'ye nasıl kıyacaktınız?" diyor. Vazifesi mi bilmem? İyi dalkavukmuş... Sorgu zamanı geldiği vakit Adliyenin selâmeti namına bu adama iyi bir ceza yapmalıdır. Uzun muhakeme. Bir şey yok. Fakat Cemal ve birkaçı idama mahkûm ediliyor. Muhakemeyi gazetelerden dikkatle takip ettim. Yazdıkları ve mevadî ithamiyye olarak gösterdikleri şeylerde cürüm diye hiçbir şey yok. Hayret!.. İdamı yediler... Cemal muhakemede işin içyüzünü anlatıyor: Meseleyi Bursa polis müdürü tertip etmiş. Ne ise iş Temyize gidiyor. Temyiz nakzediyor. Yine muhakeme, yine idam. Temyiz yine reddediyor. İbolar ve başkaları beraat ediyor. Yalnız Cemal bir-iki seneye mahkûm ediliyor. Bu da hata ama yine Temyize aferin... Türk mahkemelerinin şerefini muhafaza etmiştir.

Bu işin kühnünü ben bilirim: Cemal, Millî Harekette Gök Bayrak adında bir çete yapmış. Yunanlılarla vuruşmuş, hizmetler etmişti. İbo da öyle. Fakat sonra bunlar Mustafa Kemal'in aleyhinde oldular. Mustafa Kemal bu iki adamdan korkuyor, onları harcamak istiyordu. Demek bu işi polis müdürüne tertip ettirmiş. Temyiz Mahkemesi mâni oldu. Mustafa Kemal, Temyiz Mahkemesine fena kızmış. Bu sene İstanbul'a giderken Eskişehir'den geçerken Temyiz azasını istasyona toplamış, onlara ağzına gelen ağız sözleri söylemiş, tehdit etmiş. Müthiş şey. Bir Resicumhur bir mahkemeyi tehdit ediyor!.. Bunu da gazetelere yazdılar. Yerinde zikredeceğiz. Çok ağır iştir.

Cemal öldürülemedi. Fakat hapisshanededir. Belki birgün orda birine öldürtecekler. İbo'yu bundan yirmi gün evvel Yalo-

va'da öldürttü. Gazeteler: "Bir şahs-ı meçhul tarafından öldürüldü" dediler. Arayan bir mahkeme yok. Gitti...

Journal gazetesinin Ankara'ya gidip gelen bir muharriri bir makale yazdı. Mustafa Kemal'i tenkid ediyor. Başında diyor ki: "Çankaya'da bir sürü genç kız ve güzel çocuk var. Bunlara Gazi'nin evlâtlıkları diyorlar." Evlâtlıkların yanına parantez içinde bir de teaccüp işareti koymuş... Herif hali görmüş... Bu Frenkler de ne güzel görüyorlar. Bu kız ve çocuklar Mustafa Kemal'in âletleridir. Kendisi: "Evlâtlıklarımdır" diyor. Bunlardan bıktıklarını evlendiriyor. Kendi de nikâh merasiminde baba (!) sıfatıyla bulunuyor. Zaten bunlar evleninceye kadar Çankaya mektebinde evlendirdiği adamları da bir memuriyetle çırağ buyuruyor. Bu sefer bir tanesini bir gençle evlendirdi. Damadını (!.) Viyana sefarethanmesine başkâtip yaptı. Bundan üç gün evvel öğrendim. Bu damadı benim vaktiyle Moskova sefaretinden Türklük aleyhindeki harekâtından dolayı azledip Rauf'un Abazalık dolayısıyla Horasan'a şehbender tayin ettiği Çerkez Tahsin imiş. Bravo!. Bin bravo... Orada başkâtip olan pek namuslu, pek terbiyeli, alim, güzel Fransızca ve İngilizce bilen, iyi muharrir olan zavallı Mehmed Ali Tevfik'i bilâ sebep atıverdiler. Yakında müsteşar ve sefir de olur.

Evvelce dedim ki, kitaplar beni çok yoruyor: Bir yıldır o kadar yorgunum ki halim kalmadı. Eskiden şevkle seve seve çalışıyordum. Çalışmadan o kadar bıkmışım ki, bana ağır bir argarya gibi gelmeye başladı. Çoktan beri zaten gece çalışmıyorum. Artık günde sekiz saat çalışma ile iktifa ediyorum. Bu o kadar sıhatime dokunmuyor. Ancak bıktım. Zorla çalışıyorum. Diğer ilmi eserlerimi bitirdim. Altı aydır hatıratınla uğraşıyorum. O da bitiyor. Artık yok. Ancak buna angaryaya çalışır gibi nefsimi cebrederek zorla çalışıyorum. Yoruldukça bahçeye gidiyorum. Evime en yakın bahçe Mon Sousis Bahçesi. Gayet güzel bahçe. Cennet gibi. İçinde büyük göl ve çağlayan, hele sevdiğim çamlar

da var. Her taraf çiçek. Kışın sade yeşillik. Amma yine güzel. Yoruldukça, sıkıldıkça buraya kaçmışımdır. Burası bana sıhhat ve rahatlık vermiştir.

Bundan bir yıl kadar evvel bu bahçeye giderken baktım bir bina yapılıyor üstünde, bir levha, levhada şu yazı var: “Nobel vakfı. Ermeni Talebe Yurdu. Darülfünun Sitesi” Ağladım. Bana çok ağır geldi. Ermeniler dahi Paris’te bir talebe yurdu yapıyorlar da bizde bir hayır sahibi yok ki o da bir Türk yurdu yapsın. Kör olası hükümet de at yarışları, ilh... yapacağına bir Türk talebe yurdu yapsaydı ya...

Fransız hükümeti Paris’in etrafındaki eski istihkâmları yıkmış. Buralara harıl harıl büyük ve modern binalar yapıyorlar. Sunu söyleyeyim: “Paris’te bu kadar yeni bina yapıyorlar da yine mesken buhranı var. Hükümet bunlardan Porte de’Orleans civarını Çite Universitaire unvanı ile muhtelif milletlere vermiş. Bunlar burada muazzam talebe yurtları yapmışlar ve yapıyorlar. Artık eski meşhur Quarter Lâtin buraya intikal edecek galiba. İşte Ermeni talebe yurdu da bunlar arasında. Bina ilerliyordu. Bundan bir hafta evvel yine bahçeye gittim. Önünden geçtim. Bina haricen tamamlanmış. Yüz talebelik imiş. Koca bir binadır. Kesme taştan. Üzerine türlü nakışlar da yapmışlar. Diğer binaların hepsinden güzel. Bu nakışları onlar tabii Ermeni dekoratif sanatı diye yapmışlardır. Bizim Selçuk sanatı.

Ne olur bizimkiler de birkaç yüz kişilik talebe yurdu yapsalar ya. Bunlar birer pansiyondur. Talebe buralarda yatar, yer, içer, gayet ucuz yaşar. Bu sayede bizim elli lira ile burada tahsil mümkün olur. Hem de bunun başka mühim bir faydası var. Şimdi talebemiz istediği yerde, başı boş. Ekseriyetle çalışmıyorlar. Böyle bir binaya konursa başlarında bir kontrolcü olur, inzibatla yaşar, çalışırlar. Fakat Mustafa Kemal ve İsmet bunu mu düşünecekler?

Her millet ve Yunan da yaptı. Türk yok. Demek dünyada en fakir millet biz miyiz? Hele şu Japonlar, Çinliler... Paris'te her adımda bir çekik gözlü görürsünüz. Bunlar bu iki milletin talebesidir. Çin de müthiş uyanıyor.

Gazetelerde yine yeni bir şey: "Eâzımı tahkir ediyorlar!" (*) Çılgılık, kıyamet... Yakup Kadri, Hamdulah Suphi büyük telâşa. Gazetelerde yâveler, müdafaalar yazıyorlar, Türk Ocağını, Darülfünun talebesini seferber ediyorlar, bunlara içtimalar yaptırıyorlar. Tahkiri reddettiriyorlar. Bu redlerden anlaşılıyor ki, tahkir edilenler Abdülhak Hamid, Şair Mehmed Emin, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi'dir. Demek "Eâzım" bunlardır. Hamid'e diyecek yok. Büyük ve yaşlı bir şairdir. Ötekilerin Eâzımdan olduğunu ben de şimdi bu münasebetle öğrendim. Bunu da bizzat kendileri diyor. İyi...

9 Temmuz 1929 Milliyet'te bu bapta yapılan bir içtimai şöyle bir serlevhai makale ile büyültüp propaganda yapıyorlar: "Gençliğin haklı galeyanı. Ocak dün gençliğin muazzam tezahüratına sahne oldu." Ben eminim ki, ancak beş-on genci kandırabilmişlerdir. Zaten tahkiri yapan bizzat gençler... Hamid, Emin gibi ihtiyarlar değil ya...

Fakat sebebi ne? Tahkir ne? Tahkir eden kimler? Anlaşılmıyor. Nihayet İstanbul'dan böyle şeyleri bilmesi lâzım gelen biri geldi, anlattı. Peyarni Safa ile beraber birkaç genç "Hareket" adında bir gazete çıkarmışlar. Abdülhak Hamid'in, Emin'in, diğerlerinin dalkavukluklarını yazmışlar. Şiirlerini bihakkın tenkid etmişler. Yakub Kadri'nin hırsız bir muharrir olduğunu söylemişler, romanlarındaki Fransız müelliflerinden çaldığı fikirleri ve hatta aynen olan satırları Fransızcalarını da dercederek göstermişler... Telâş, kıyamet, seferberlik, eâzımı tahkir bu imiş...

(*) Eâzım: Büyük adamlar.

Türk Ocağını Hamdullah Suphi ne güzel âlet, kendi şeref ve mevki binek taşı yapmıştır. Ben bilirim, ocağın ekseriyet-i azimesi onun da, hükümetin de aleyhindedir. Hattâ bir gün, Paris'e gelmemizden birkaç ay evvel, ocakta otuz kadar genç etrafımı aldı. Bana pek hürmet ettiler ve: "Biz sizin taraftarınızdır" dahi dedilerdi. Ne yap-sınlar. Korku dağları bekliyor... Demek ki gençlerde hükümet ve dalkavukları aleyhine mühim bir kaynaşma var. Zaten aylardan beri Gazi hasta, hükümet azası arasında ihtilâf var, rivayetleri, Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Mahmut Siirt'in gazetelerde şikâyeti, milletin bu kadar iyilik gördüğü halde bu rejimi sevmediğinden şikâyeti, gençlerden bir kısmının aleyhtarlık etmesinden yanıp yakılmaları vatanda bu devir aleyhinde büyük bir nefret olduğunu pek güzel göstermektedir. Fakat ne yapabilecekler? Darağacı dikili duruyor... Zalimler orduyu, polisi, mülkî idare kuvvetini, Millet Meclisini ellerine almışlar... Bunu da bunların başına geçirdikleri beş-on kişi ile yapıyorlar. Meclisi de kendi mahlûkatları ile doldurmuşlar. Millete düşen sade içinden ağlamaktır...

Yine yazdayız. Yine Mustafa Kemal ve avanesi İstanbul eğlencelerine geldiler. Yine büyük istikballer, yine takı zaferler. Yine Şehremaneti keseyi açtı. Binlerle lira sarf ediyor. Umumî masraflar başka, Mustafa Kemal'in mutfağı, sefaheti, eğlencesi de yine aynı keseden... Ne adam. Bedava yaşıyor.

Yine gazetelerde büyük tezahürat, emsalsiz istikbal, umumî sevinç, İstanbul bahtiyar gibi sözler...

Tuhaf bir şey var: İsmet, Mustafa Kemal ile birlikte ne seyahat ediyor, ne de eğlencelerde bulunuyor. Bu dikkati celbediyor. Galiba ya bir suikastte beraber gitmekten, yahut onunla sıkı dost görünmekten, yahutta eğlencelerde beraber olarak halkın nazarından düşmekten korkuyor. Bu tedbiri yapıyor. Boşuna ayol, bu işlerde sen onun kadar, belki daha ziyade mes'ulsün.

Bu istikbalden bahseden 7 Ağustos 1929 Milliyet'te Mustafa Kemal'in Eskişehirde Temyiz Muhakemesi Âzasına olan haşlaması da dercedilmiş.

Bu bir hâdisiye ki, tarihte misli görülmemiş denebilir. Sonra öyle bir vesika ki, Mustafa Kemal nedir, hükümeti ve devri nedir, pek güzel gösterir. Adam mahkemeyi tehdit ediyor. Hem bunu bütün memlekete korku salsın diye alenen yapıyor. Ve gazetelerde neşrettiriyor. Bunda aynı zamanda gazetelere de tehdit var. Temyiz azasını istasyonda toplayıp söylediği sözler Türk tarihi için büyük bir leke olan bu vesika şudur:

“Türk Milletinin içtimaî nizamını ihlâl müteveccih didinmeler boğulmağa mahkûmdur. Türk Mileti kendinin ve memleketin yüksek menfaati aleyhine çalışmak isteyen müfsid, sefil, vatanısız ve milliyetsiz sebukmağızların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın.”

Gazeteye göre hitabesinin sonunda Temyiz heyetine teveccühle şöyle demiş:

“Hakim efendiler! Siz kanun adamlarısınız. Ellerinize millet ve vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk Milletinin büyük haklarını müdafa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır”.

Sonra gazete ilâve ediyor: “Büyük halâskârın herkes üzerine fevkalâde tesir bırakan bu beyanatı azim heyecan ve intibah uyandırmıştır.”

Gazetenin bu son sözleri tamamiyle doğru. Bu nutuk ihtilâlcî sözü. Fevkalâdeden bir şey. Hiç hükümet ağzı değil. Bir reisi-

cumhurun ağzına asla yakışmaz. Böyle müthiş bir tehdidi niçin yaptı? — İzahı: Demek bu esnada millette hükümete karşı büyük bir nefret galeyanı vardı. Galiba bir isyan haberleri de Mustafa Kemal'in kulağına çalınmıştı. Köylünün, amelenin, bilhassa ordunun kendisi ile beraber olduğunu söylemek ancak böyle bir vaziyet neticesidir. Bunların arasında münevverler ve her vakit temcid pilâvı gibi ortaya sürdükleri gençlik yok. Demek gençlik ve münevverler Mustafa Kemal'in aleyhinde. Asıl iş gören, hesaba giren de bunlardır. Bir de ordu, ame le ve köylünün onunla beraber olduğu da doğru değil. Köylü herkesten ziyade onun aleyhinde. Çünkü dinine, âdetine taarruz etti, onu ağır vergi ile sıktı. Hele ame le her gün komünist maskesi altında kıyam ediyor, mahkemelere veriliyor. Gazetelerde İzmir ve Zonguldak amelesinin yapıştırdığı beyannameleri gördüm. Tuhaf şey! Bunlarda asla komünistlik yok. Sade hükümetin zulmünden, fenalığından bahsediyorlar. Bunlar tamamiyle millî kıyam yaftalarıdır. Demek komünist kisvesinde bunu yapıyorlar. Çünkü Ruslar komünistleri Türk mahkemesinde kurtarıyorlar.

Şu devlet reisi, askeri siyasete karıştırıyor, âlet ediyor. Sonra da nizam-ı içtimaiden bahsediyor. Bu nutuk müthiş bir tehdittir. Tehdidi yapıyor, sonra da hakimlere “İşaret ettiğim şeylere dikkat ettiniz ya” diyor. Yani onları da tehdit ediyor. Sebebi Gök Bayrak işi. Keza bundan sonra bir isyan olur da yakalarsam onları kamilen asacaksınız demek istiyor.

Bu sefer Fethi, İstanbul'dan gelince bana: “Mustafa Kemal eskisi gibi değil, mutedil olmuş. Artık İstanbul'a gitmiyecek misin?” dedi. Benim de bu Eskişehir tehdidi hatırıma geldi. Bir şey demedim. Zavallı pek saftır diyeyim. Onu dolaba koymuş!..

Arkasından Kuzu Paşa'nın Mustafa Kemal'e Zafer Bayramı münasebetiyle bir telgrafı. 12 Eylül 1929 Milliyet'te. Fevzi diyor ki:

“Yüksek dehalarının ve mucizeler yaratan isabetli ve kuvvetli irade ve idarelerinin harikanûma bir yadigârı olan zafer bayramını bütün silâh arkadaşlarım namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun lâyezal merbutiyet ve tazimatlarını arz ederim efendim.”

Bu vesika da tarihimize bir leke. Evvelâ, büyük Erkân-ı Harbiye Reisi, büyük dalkavuk. Dediği şey bir askere hiç yakışmaz, sonra Cumhuriyet Ordusunun Gazi’ye lâyezal merbutiyetini arz ediyor. Demek bu adam “Ordu seninledir, onu senin lehine kullanırım diyor. Bu suretle Mustafa Kemal’in Eskişehir’de dediğini teyit ediyor. Zaten bu telgraf bu maksatla çekilmiştir. Bu adam orduyu siyasete ve bir şahsa âlet ediyor. Yazık, yazık!.. Hem bu adamı öldürsen böyle mucizeler yaratanı diyemez. O Peygamberimize mahsustur. Ben eminim ki, bunu Mustafa Kemal kendi yazmış ve ona imzala demiştir. O emirber neferi de imzalamıştır. İmzalamış ya kendinin demektir.

Bir de Cumhuriyetten beri Türkiye bayram içinde. Her gün bayram. Alâ safa... Türlü bayramlar icad ettiler...

Yeni bir şey daha: Yalova’nın imarı. Mustafa Kemal banyoyu sever. Böbrekleri ağrır, derhal banyoya girer. Hem de su sefasını seviyor. Yalova’yı imar ettiriyor. Sırf şahsı için orada eğlenecek... Şimdi Seyr-ü Sefain de şehremaneti gibi Gazi’nin el harçlığı kesesi olmuş. Oraya Sadullah diye birini koymuşlar kendileri gibi, yiyip duruyorlar. Yesinler... Türk’ün malı denizdir... Bu eski bir darb-ı meseldir. Şimdi deniz değil, bir gölcük ama yine yiyorlar!.. Sadullah halis cins arap çoraptır. Ona yemekten başka bir şey düşmez ki..

Bu müdür Seyr-ü Sefainin bütçesinden bir mükemmel motorbot yaptırıp Mustafa Kemal’e hediye etti. Onun yatının da masrafları Seyr-ü Sefainden. Bazan İzmir Vapurunu da seferden alıkoyuyor. Mustafa Kemal binip Boğaz’da, Karadeniz açıkların-

Mustafa Kemal, Ertuğrul yatında

da seyahat yapıyor. Sadullah bu vapura Mustafa Kemal için banyosu, herşeyi olan bir daire yaptırmıştır. Ben gördümdü. Süslü bir şey. Orası seferlerde kapalı boş duruyordu. Şimdi Yalova'yı da Seyr-ü Sefain bütçesi imar ediyor. Çıldırmaq bir şey değil... Seyr-ü Sefain banyo yapıyor, Sadullah orada bizzat çalışıyor. Orada Mustafa Kemal'e hususi köşkler, gazino yaptı. Dolma yaptılar. Bunlar yine masrafla olur. Mustafa Kemal orada mühim iki çiftliği de ucuz fiatla kapatıp satın aldı. 12 bin liraya almış. Kıymeti 100 bin lira imiş. Müzayedeye koydurmuş, tabii kimse talip olamamış, kapatmış. Her yerde çiftlik. Bu adam bunları ne yapacak?..

Bu yaz İsmet, Pendik'te bir köşke inmiş. İçinin tefrişatını, eşyasını Seyr-ü Sefain yapmış. Bunlar nedir? Bu yazı orda geçirdi. Kamburun beş-on tane müstesna köşkü var. Onlardan birine in-

seydi ya!.. Niye millete bu kadar kıyıyor?... Bu hesaplar sorulmı-yacak mı?

Bu yaz da Dolmabahçe Sarayında binbir gece masalları gibi zevkler, eğlenceler yapıldı. Bu sefer de Seyr-ü Sefain bir saç de-niz hamamı yapmış. Mustafa Kemal ve âvanesi onu Söğütlü'ye bağlayıp Marmara'ya açılıyorlar. Orada Mustafa Kemal ve şirke-ti inhisariyye banyo yapıyorlar. Şu Bizans safa ve sefahati ile ta-rihte en meşhur bir devlettir. Bunlar bile eğlencenin bu nev'ini düşünememişlerdi, tarihte kaydı yok. Şu köhne Bizans o vakit görmediklerini de şimdi gördü. Yaşasın cumhuriyet!..

Mustafa Kemal, bir Fransız muharririne beyanatta bulunmuş, demiş ki: "Benim şakam yoktur. Şimdi beraber yemek yediğim en iyi arkadaşımı sofradan darağacına yollarım." Fransız bunu burada neşretti. Sahi böyle yapar. Kendi ağzıyla kendini çok gü-zel tasvir etmiş. Dehşetli söz. Bari şunu sakla. Bir ecnebi gazete-ciye söylemek de müthiş şey! Bu adam bu esnalarda böyle tehdit-ler savurmakta. Görülüyor ki pek sinirli. Bir korkusu var...

Bu satırları yazarken yine ayaklarım donmuş. Duydum. Be-nim bu çalışmalarım esnasında bir derdim de ayaklarımın üşü-mesidir. Dizlerim bilhassa ayaklarım buz kesiliyor. Saatlarca, günlerce kıılmıdamadan duran ayak elbette böyle olur. İki tane yün çorap giyiyorum. Bir tanesi kalın ve oyluklarıma kadardır. Mahsus arayıp satın aldım. Pantolon da giyiyorum. Üstüne de bir battaniye ile sarıyorum. Başka türlü yazamıyorum. Bununla beraber yine üşüyor, evde de merkezî teshin var. Ayağımın üşü-mesinden nezle, boğaz olup üç-beş gün yatağa bile düşüyorum. Apartıman çok sıcak. Ama yine üşüyorum. Halbuki kafam ateş gibi. Bu hal İstanbul'da da vardı. Hattâ Mısır'da bile kışın soğuk olmadığı halde, ayaklarım üşürdü. Bazan da ayaklarımın don-duğunu kitaba dalmaktan çok zaman duymuyorum. Hasta olu-yorum. Ayağım üşüdü mü biraz yürümeliyim, ısınıyor.

Başım da sersemlemiş, vücudum halsiz. Ayağa kalksam yıkılacak gibiyim. Demek çalışmayı bırakıp yine bahçeye gitmeli. Bu bahçelere ben "Liman", "Can kurtaran" diyorum. Çalışma borasından perişan oldum mu, bunlara can atıyorum. Başım dinleniyor. Vaktiyle İstanbul'da Taksim'de otururken Taksim Bahçesine sığındım. Oranın ne dinlendirici manzarası vardır. Önündeki yeşilliği, Boğazı seyre dalar, mest olurdum. Dimağım da tatlı tatlı uyur, dinlenirdi. Mısır'da can kurtaranım Özbekiye Bahçesi idi. Müstesna ağaçlar ve çiçeklerle süslenmiş çok güzel bir bahçedir. Evime iki adım idi. Orada kafamı dinlendirir idim. Sonra İstanbul'da Vaniköyü'nde çalıştım. Burası zaten yalı ve bahçe. Başka bahçeye lüzum yoktu. Kadıköy'ünde oturduğum vakit vapurla İstanbul'a gidip gelmek bu işi görürdü. İnsan böyle İstanbul vapurlarını zaman kaybı zannediyor. Ama benim gibilerine çok faydalı ve çok lâzım şeydir. Paris'te de limanım, evime yakınca olan Monsuri, sonra Tevtileri bahçeleridir.

Bu yaz Mustafa Kemal, Fethi'yi yine davet etti. Daha fazla riayet gördü.

Yine çalkanan mühim bir rezalet var: Melâhat meselesi. Paris'e biri geldi, anlattı. Sonra bir doktor geldi, o da anlattı. Evvelâ ben bildiklerimi anlatayım:

Süreyya kızı Melâhat'ı, Lâtime'nin kardeşi İsmail'e verdi. Kız çok açık bir kız idi. Bu kadar serbestini ben görmemiştim. İsmail deli ve edesiz biri, Beyoğlu'nda yapmadığı rezalet yoktu. Bu esnada rezaletleri herkesin dilinde idi. Bazıları Süreyya'ya söylemişler" Kızına yazık etme! İsmail'e verme" demişler. Dinlememiş, verdi. Tabii İsmail'i herkes gibi o da biliyordu. Sebebi Lâtime, dolayısıyla Mustafa Kemal'e hısımlık olmak idi. Oldular. İsmail, Paris Sefareti Kâtipliğine çırağ çıkarılmış. Orada türlü rezaletler yapmış. Lokantalarda garsonlara: "Sen beni bilmiyor musun? Ben Türk Reisicumhurunun kayınıyım" dermiş.

Bir garson da: “Senin Reisicumhurun benim umrumda mıdır!..” demiş.

Fransızın umurunda mı?... Otele karısının yanına bir gece yarısı bir kadın ile gelmiş, karısı ile kavga etmişler. Maden suyu şişesini Melâhat'ın kafasına vurup parçalamış. Kıyamet ve rezalet olmuş. Melâhat'ı, başı gözü kan içinde hastahaneye kaldırmışlar. Sefir Fethi, İsmail'den bıkmış, İstanbul'a yollamış. Bunların da zararı yoktu. Vakta ki, Gazi Lâtife'yi boşadı, Süreyya da kızını İsmail'den boşattı. Neler biliyorum ama hepsini söylemek çok çirkin, hem şahsi şeyler lüzumu yok... Sonra Melâhat'ı doktor İhsan'a verdiler. Son intihabta Mustafa Kemal, Süreyya'yı mebus da yaptı.

Bu yaz Süreyya, İstanbul'da Gazi'ye mülâzemette. O da ona itibar ediyor. Bunu gören herkes de Süreyya'ya itibar ediyor. Artık Süreyya'nın adı ve resmi her gün gazetelerde. Mustafa Kemal, Süreyya'ya demiş ki: “Siz Ankara'da mebusunuz. Aile burda, siz orda. Olur mu? Ankara'ya nakledin! Ben damadınıza da Sıhhiye Vekâletinde memuriyet vereyim.” Süreyya derhal 40 bin lira vererek Çankaya'da bir köşk aldı. Mustafa Kemal İstanbul'dan Çankaya'ya dönünce bunlar da karısı, kızı, damadı Ankara'ya gittiler.

Artık Süreyya pek itibar içinde. Her gece Çankaya'da Mustafa Kemal'in sofrasında içiyorlar. İki de bu masanın emektar, kadîm ustası. Karısı, kızı, yeni damadı da orda. Artık herkesin ağzında: “Süreyya Paşa, başvekil oluyor.” Bu işte usta ise başvekil olur, değilse atılır. Süreyya bunlardan bihaber. Zaten zekâsı da çok değil.

Şimdi Paris'te bana anlatılan şudur: Yine bir gece Gazi'de imişler. Tertip üzerine İhsan'ı bir hastaya çağırmışlar. Rivayete göre çağırın kaynanası imiş. İhsan Mustafa Kemal'in otomobili ile gitmiş. Yarım saat sonra aynı otomobil ile dönüp gelmiş. Nö-

betçi neferler: “Yasak!” demişler. İhsan: “Ayol ben burdan git-tim. İşte otomobil de Gazi’nin. Beni tanıyorsunuz” demiş. Nefer-ler: “Öyle, fakat seni buraya koymamak için emir var” demişler. İhsan fenalaşmış. Bakmış çare yok, evine dönmüş.

Diyorlar ki, Süreyya’nın haremi tertipte müşterek imiş. Ne ise... Bana anlatan doktor diyor ki: Zavallı İhsan deli gibi oldu. İntihara kalkıştı. “İhsan’ı namuslu, terbiyeli, çalışkan bir genç bi-lir severim. Ben de zavallıya çok acıdım. Esasen o kızı alması ha-ta idi. Bu işi Necmeddin Molla yaptı. Eğer o vakit İstanbul’da ol-saydım, İhsan’ı bulur “Bu kızı alma!” derdim.

Artık Süreyya’yı Mustafa Kemal çağırıyor. Yüzüne bile bakmıyor. Şu Meclis ekseriyetle Mustafa Kemal’in dalkavukları-dır. Amma yine bir namuslu hisleri varmış. Mebuslar Sürey-ya’dan selâmı, sabahı kesmişler. Onu gördükçe müstehzi gülü-yorlarmış. Bunlar Süreyya’ya fena dokunmuş. Artık gazetelerde de adı, resmi yok. Halâ yok... İş bitti.

Süreyya rezil olduğunu anlamış, vekillik, başvekillik ümidi de kalmamış. Ankara’da bir kötü otelde bir odaya çekilmiş. O kötü odada kendisini iyice rakıya vermiş. Utancından Meclise de gidemiyormuş. İçmiş içmiş, bir gün nüzul inmiş. İhsan hadi-seyi Mustafa Kemal’den bir mektupla sormuş o da kızmış. Polis marifetiyle hepsini toplatıp trene bindirip İstanbu’la defetmiş. Bu da enfes. Mükemmel. Mebusu bile polisle tutup sürüyor. Ne ise inme hafif imiş, geçmiş. Süreyya Nis’e gelmiş, oradan Şükrü ile Paris’e gelmişler. Oradan da İstanbul’a dönmüş. Şimdi kim-senin yüzüne bakacak hali yok. İstanbul’da oturuyormuş.

Bu işin böyle olacağını çocuk bile bilirdi. Süreyya’nın bilmesi lâımdı. Sersem. Sersem değil, mevki hırsı... Nitekim burada ga-zetelerde Süreyya’ya Mustafa Kemal’den iltifatları gördüğüm vakit haremime: “Bunlar Melâhat içindir. Rezil olacaktlardır” de-miştim.

İhsan'a pek acıyorum. Geçende doktor Fikret'e rast geldim. Bize yakın oturuyor. Hapishaneden çıkınca Paris'e gelmiş. Kahveye oturduk, konuşuyorduk. Dedim ki: "Sen bunların adamıydın kendini ileri atıyordun. Gördün mü?.. Bunlarla çuvala girilir mi?" dedim. "Bir sarhoşlukmuş. Tutulduk... Paraları da yedik. Böyle oldu" dedi. Derken Melâhat meselesinden bahis geçti. Ben İhsan'a acıdım. Dedi ki: "Acıma! O kendi istedi." Hayretle "Nasıl?" dedim. Fikret: "İhsan büyük bir mevkie geçmek peşinde idi. Gazi'den mebusluk, riyaseticumhur başkâtipliğini istiyordu."

Geçenlerde Reşid Saffet bize geldi. O da "Süreyya için rezil oldu" dedi. Bu adamla fena dargınım. Öyleyken evime geldi. İlâ beni İstanbul'a götürmeye çalışıyor. Üç yıldır beni İstanbul'a gitmek için kandırmağa gelen adamların bu dördüncüsü. Gelmesi şöyle oldu: Ben sokaktan eve geldim. Reşid'in sesini işittim.

Reşid Saffet Bey

“Bu pis herif ne yüzle evime gelmiş” diye bağırıp evden gittim. Muhakkak iştmişti. Kendisinde beni kandırıp İstanbul’a götürmek vazifesi var. Ne yapsın aldırmazlığa geldi. Benimle görüşmesi lâzım. Beni götürecektir, orda haklayacaklar. Bunu İsmet veya Mustafa Kemal yollamıştır. Birkaç gün sonra yine geldi. Kendisine namussuzluğunu da, Lozan’da casusluğunu da, İsmet’in kendisini asacağına diye bağırıldığını da, kendisinin odasına kapanıp çıkmadığını da, bu haldeki iki adamın böyle birbiriyle nasıl ahabap olduğunu da, gazetelerde bunlara hattâ Hamdullah Suphi gibi bir adama bile dalkavukluk ettiğini de, hasılı çok ağır lâkırdılar söyledim. Sade yüzü kızarıyor bir dakika sonra da geçiyor. Bu adam gayet yalancı, fitne, hasis, dünyada paradan, mevkiden başka bir şey düşünmeyen bir adamdır. Hiç unutmam: Birgün dayısı Esbak Tahran Sefiri Hasip Bey’e beni de zorlayıp yemeğe götürmüştü. Hasip Bey akli başında bir adamdı. Lâfını da esirgemeyen takımından. Yemekte dayısı Reşid Saffet’e kızdı ve “Ulan! Sen ne namussuz adamsındır” dedi. Ve bu tarzda devam ediyor, Reşid sade: “Aman dayı” diyor. Nihayet dayısı dedi ki: “Sen bir jineroidsindir. Namus ve hayadan sende eser yoktur. Aman filân deme. Zaten onların mektebinde büyüdün, onların terbiyesini aldın” bu sözü hâlâ kulağımda durur.

Bunlar bitti. Reşid işi dostluğa, hısımlığa, samimiyete vurdu. “İllâ İstanbul’a gidelim. Ben seni beraber götüreceğim” dedi. “Ben orda ne yapacağım? Ha burası, ha orası” dedim. “Dayım Türkoloji neşriyatı için 50 bin lira vakfedecek. Kimseye itimad etmiyor. Rıza Nur olursa ona veririm diyor. Memlekette âlim yok. Bu işin ehli sensin. Gidelim” dedi. Bu yemleme idi. Halbuki dayısı ölecek de kendine miras kalacak diye dört gözle bekliyor. Hattâ İstanbul’da birgün bana “Bu dayım malını vakfa verip beni mirastan mahrum edecek” diye şikâyet bile etmişti. İşe bak: Dayısı bana elli bin lira veriyor. Reşid de beni İstanbul’a gö-

türüyor. Böyle şey olur mu? Verse Vallahi Reşid dayısının da benim de gözümü oyar. Kendisine dedim ki: “Reşid Saffet! İstanbul’da âlim kıtlığı mı var? Meselâ sen de bir âlimsin. Bu parayı sana versin. Güzel yersin. Sustu. Baktı bu da olmadı. Başka yollara döküldü. Nihayet dedim ki: “Canım, İstanbul’da on odalı evimiz var. Burda iki odadayız, fakat kalorifer, sıcak su, banyo, hepsi var. Bunu İstanbul’da bulabilir miyim?” “Hayır” dedi. Yine: “Paris hür bir memleket. İstediğimi söylüyorum, İstanbul’da söylenebilir mi?” Yine: “Hayır!” dedi. Böyle saydım, durdum ve nihayet dedim ki: “Hattâ burada bir tereyağ var ki, süt mübarek, hem de ucuz. Ben tereyağını çok severim, İstanbul’da mağşuş olmayan ve böyle ucuz tereyağı bulabilir miyim?” Yine: “Hayır!” dedi. “O halde dedim niye beni İstanbul’a götürmeye zorluyorsun? Benim burada rahatım iyi. Sen demek rahatımı istemiyorsun. Benim düşmanımsın.” Cevap vermedi. Bu sefer açtım ağzımı, yumdum gözümü. Mustafa Kemal’e de İsmet’e de kendisine de küfür ettim. Aldı payını. Yüzü kül gibi oldu.

Bir müddettir gazetelerde görüyorum, Reşid Saffet faaliyette. Ben Yakup Kadri, Fali Rıfkılar zümresine “Matbua soytarıları”, “Matbuat tüfekciyan-ı hazreti şehriyarisi” adlarını veriyorum. Çünkü iki sınıftırlar veya her biri arada bu iki rolün birinden diğerine geçerler. Reşid Saffet’e bakıyorum, o da bu zümreye girmeye çalışıyor. Yalnız o tüfekçi olamaz. Pek ödektir, soytarı olur. Fransızca makaleler yazıp onun bir mahut Fransızca Economie de’Orient gazetesi vardır. Onda veya Paris’te neşrediyor. Bunlar da Türkiye’nin iktisadî vaziyetini cennet gibi gösteriyor. Bunu da Gazi’nin yaptığını söyleyip Mustafa Kemal ve İsmet’i ayyuka çıkarıyor. İktisaf âlimi geçinir ya bu mevzuu tutuyor. Halbuki cahildir. Şimdi de Türkolog geçiniyor, bu mevzuu tutmuş. Milliyet’te gördüm: Peşte’ye gitmiş, Turan Cemiyetinde Mustafa Kemal’i “Ulu Gazi” diye türlü medihler eder bir konfe-

rans vermiş. İstanbul'a gelmiş. Böyle bir konferans verdim diye gazeteye kendi yazmış. Yine oradan Attilla'ya ait bir resim getirip Mustafa Kemal'e takdim etmiş. Sonra Rusya ve Finlandiya'ya seyahat yapmış. Gelmiş, yine Milliyet'te "Türkoloji tetkiki yaptım. Harkof Kongresinde Gazi'yi medhettim" diyor. O Rusya'ya mutlaka ticaret için gitmiştir ya. Türk Yurdu gazetesi heyet-i idaresine girmiş. Orda Türkoloji diye değersiz, saman gibi yavan makaleler yazıyor. Garibi şu ki, bu gazetede makale ile Hamdullah Suphi'yi medhediyor. Ona bile dalkavukluğa tenez-zül ediyor. Bir gün Sesyete Aziyatik'ten ruzname geldi. Baktım Reşid Saffet'in aza kabulü için bir teklif var. Teklifi yapan Minorski adında bir Rus. Minorski'ye sordum: "Reşid'i nerden tanıyorsun?" "Bana bir mektup yazdı. Benden azalık rica etti. Ben de bir arkadaşına rica ettim teklif ediyorum" dedi. Bu cemiyete aza olmak son zamanda böyle rezil olmuştu. Kalkıp söyliyeyim dedim. Bana ayıp... Bir şey demedim. O da aza oldu. Bununla böbürlenecek, "Türkoloğum" diyecek. Bu cemiyetten iğreniyorum. Girdiğime pişmanım. Böyle nice saçmalar aza yapıldığı gibi cemiyet Yahudilerin elinde. Ve aynı zamanda Katolik papazların âleti. Papa bile gizlice bu cemiyete para veriyor. Bu cemiyet Fransa Hariciye Nezaretinin koloni meseleleri için ilmî ve siyasî bir âleti. Hele yılda 80 frank versin diye herkesi aza yapmaları pek çirkin.

Şimdi de Tasaruf Cemiyetine aza olmuş. Fakat yeni İstanbul'dan gelen biri söyledi. Hiç kimse Reşid'i sevmiyormuş. Hakikaten çok antipatik bir adamdır. Tabî kimse sevmez.

Şimdi de barut inhisarı rezaleti. Eksik değil ki... Hepsi rezalet. Bir Fransız eski mebus Yahudi Nesim Mazelyaha "Barut işi kârlı bir iştir. İmtiyazını al!" demiş. Yarım milyon rüşvet vaad etmiş. O da Lütfü adında bir avukata: "Şu imtiyazı al! Yarım milyon var" demiş. Herif imtiyazı ve rüşveti almış. Bu paradan şu-

na buna da rüşvet vermişler. Mustafa Kemal'in etrafındakiler de almışlar. Hattâ o vakit Maliye Vekili olan Pazarola Hasan da çöpleniş. Para ve bir otomobil almış. Derken Yahudi ile Lütfü arasında rüşvetin taksiminde kavga çıkmış. İş duyuldu. Gazetelere ve mahkemeye düştü. Al bir rezalet daha... Bunu muhtelif kim-selerden işittiğim gibi Paris'teki Türkiyeli Yahudilerden de aynen işittim. Onların bu işin iyisini bilmeleri lâzım gelir. Bu eseri kopya ederken şunu ilâve ediyorum: Fakat senelerden beri bu işin muhakemesi intaç edilmiyor. Çünkü yaran rezil olacak... Şu Mazalbah İttihatçıların gözbebeği idi. Yahudi vatan muhabbetinde, namus da bizi bile geçmiş, takdir ederdi! Al işte ne iş görürlermiş, neden İttihatçı imişler. Talât'ın, İttihatçıların ne büyük günahları vardır...

Yeni kâğıt parayı bastırdılar. Eskisi ile değiştirdiler. Eski paralar Düyun-u Umumiye teslim edilmiş. Hadi bundan da su-iistimal. Adamlar arı gibi. Para işinde yamanlar. Rivayet ettiler ki 30 milyon çalınmış. Kimisi de 16 milyon dedi. Bu kadar parayı Düyun-u Umumiye memurları çalamaz. Mutlaka büyük bir el vardır.

Bir rivayette ise eski para hiç eksik çıkmayıp tam basılan kadar 163 milyon zuhur etmiş. Bu olamaz. Bu kadar yıldır bu kâğıtlardan yanan, suya düşen, toprağa düşüp yağmurla çürüyen, eskiyip yırtılan (Bu kâğıtlar hiç yenisi ile değiştirilmemiştir) denize batan mutlaka olacak. Bu da milyonlar tutsa gerektir. Güya hükümet kâr edeyim derken edememiş. Tahkikat başladı. Lâkin hâlâ yıllardan beri bunu da intaç etmiyorlar. Galiba kapattılar. Gizli kalan bir iş. Bu idare gidince serbest bir surette yeniden bir tahkikatını yapmalıdır.

21 Teşrinisani (Kasım) 1929 Milliyet'te 36 punto ile başa Mustafa Kemal'in şu sözünü yazmışlar:

"Hakimiyetine malik olmayan bir insan veya bir heyet-i içti-

maiye hiçbir vakit kendi iradesini kullanamaz. Harb-i Umumiye girmek için milletin iradesi talik etmemiştir.”

Bu söz güzel, hakikattir. Ve harbe girmek için milletin iradesi talik etmediğinden perişan olduk. Ancak bunu diyen adam beş yıldır yaptığı birçok işlerde hangisine milletin iradesi talik etti. Milletin iradesini asla kullandırmıyorsun. Hem de böyle diyorsun.

Doktor Neş’et Ömer de iyi dalkavuk ve âletmiş... Bu adam işe Mustafa Kemal’i tedavi ile başladı. Dalkavuk, Tıp Fakültesi duyayesi, nihayet Darülfünun rektörü oldu. Onların emrine, hesabına işler karıştırıp duruyor.

Beş-altı aydır, tuhaf, hükümet dindar görünmeğe çalışıyor. Cami tamir ediyorlar. Ramazan hazırlıklarına emirler veriyorlar. Galiba bu mes’eleden halkın nefretini görüyor, korkuyorlar, böyle propaganda ihtiyaç hissediyorlar.

Gazetelerde bir havadis: “İbo’yu Yalova’da bir şahs-ı meçhul vurmuş.” Bir hafta sonra da Mustafa Kemal Yalova’ya gidiyor. Mevsim kıştı. Demek yaz için hazırlıkları görmeğe gitti. Yalova’da gezecek. Halbuki orada İbo var. Demek İbo’dan hayatı için korktu. Zaten onu harcamak istiyordu. Polislere vurdurmuştur. Sonra Yalova’ya gidebildi.

Yine Mustafa Kemal’in bir şeyleri var. Zaten duramaz. Her gün kendisinden bahsediliyor ya... Her gün adı gazetelerde ya... Hayır, arada kesif bir surette de bahis ve propaganda yapılmalıdır. Hadi bakalım bunları da görelim: Mahmut Siirt 20 Teşrinisani 1929 Milliyet’te reklâma başladı. “Geliyor, mühim, eşi görülmemiş, görülecek şey!...” Tıpkı hokkabazların, cambaz tellâllarının sokaklarda ve tiyatrolarının kapısında haykırmaları. Ne için bu? — “Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbihalleri ve nutukları” imiş. Siirt’in bir metre kuyruklu Kürdü diyor ki: “Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbi-

halleri ve nutuklarını pek yakında neşredeğim.” İnkılâp tarihimizin birçok sahifelerini tenvir edecek olan bu çok kıymetli notlardan bugün bir numune koyuyoruz.... Gazi Hazretlerinin mahrem nutuk ve hasbihallerinin neşrine bugün başlıyoruz.” Daima başa Mustafa Kemal’in bir resmini de koyuyor. Bazan bunları kırmızı, kahverengi boyalarla basıyor. Bu süsü de yeni moda.

Bunları gazeteden kesip sakladım. Bugün 77. nüshası geldi. Bu ne imiş? Hepsini okudum, anladım. Gazetecilerle konuşmuş, halkla, memurlarla konuşmuş. Orman memuru ile konuşmuş, bu tarihe hizmetmiş?.. Mahrem nutuk ve hasbihallerimmiş!.. Bunları zaten o vakit de neşir ve propaganda etmişlerdi, sözlerini âyet mertebesine vartırmışlardı. Bunların neresi mühim? Sonra tarihe hizmetmiş, bunun neresinde tarih? Hem de son birkaç ayda yazılmış şeylerdir. Buna sümmededarik derler. Muhavere halinde neşretmek hatâsını yapmış, ki bu tarz güzel bir delildir. Ahmak... Güya aynen dercedilmiş... Bunu kim zaptedebilmiş? Vakıa Avrupa’da böyle şeyler olur. Siyasî müzakereleri muntazam yaparlar. Bir stenograf hazır bulundururlar. Aynen tutar. Bizde nerde? O halde muhavere halinde aynen bu kadar tafsîlâtla nasıl tutar?.. Ben de bu eserde, bazı muhavereler yazdım. Kısa ve muhaverenin cevheridir ki, hatırdâ kalabilir. Veya derhal not edilir. Hem de Siirtli gazetede “Notlar” dır diye de ipucu vermiş...

Bunlarda bir şey vardır diye dikkatle topladım ve şimdi mütalea ettim. Saçmalardan başka bir şey değil. Tarihe yarıyacak hiçbir şey yok. Sade çarşambadan sonra perşembe gelir gibi, herkesin bildiği ve yüzbin kere söylediği basit hakikatler, övünme, keramet satma, meddahlık, kibr-ü azamet. Nenem karı da bu sözlerini sonradan keramet haline koyabilir. Uydurmaktan kolay ne var? Bir de görüştüğü adamlara sorulmalı. Mühim bir şey

varsa nakil ve tenkid edecektim. Bir şey yok. Bu bir yığın kupürü atıyorum. Emeğime yazık oldu.

Bir şey daha nazarı dikkatimi celbetti. Bundaki sermayesi tamamiyle eski sermaye. Onları türlü şekillere sokup tekrarlamış. Hele büyük Nutku hep bunlarla dolu. Et-tekkarü hasen, velev kâne yüz seksen... Demek, temedduh sermayesi artık bitmiş. Nasreddin Hoca'nın karpuzları gibi olmuş, buna değmemiş diye karpuzları yiyor. Demek iflâs günü gelmiş!..

Bunların dördüncüsü "Gazi ile anası" serlevhalıdır. Serlevhanın altında da "Bu, tarihimiz için çok mühim bir mevzudur" diyor. Nedenmiş? Çünkü Gazi Eskişehir'de iken İzmir'de anası ölmüş, vazifeyi bırakıp İzmir'e cenazesine gitmemiş. Halbuki o vakit bir vazifesi yoktu. Harp bitmişti. İzmir, Eskişehir'e pek uzak değildir. İki günde gider gelirdi. Bu, bil'âkis onda ana muhabbeti bile olmadığını gösterir. Bunu şimdi anasını bile vatana tercih etti şekline koymak... Doğrusu pek edepsizce ve aşağı bir yalancılıktır. Onbirincinin serlevhası "Hâkimiyet mutlaka milletin elinde olmalıdır" dır. Bunu kaç bin defa söyledi. Kabak tadı verdi. Hem de kendi böyle mi yaptı? Millete bundan bir defa bile ve bir darı tanesi kadar dahi vermemiştir. Bir milleti bundan mahrum edip de sonra bu cümleyi söylemek bir riyakârlıktır.

Onikincinin serlevhası "Ordu İstanbul'a niçin gelmedi?" dir. Niçin gelmedi ben söyleyeyim. Gayet basit: İngilizler, Fransızlar orada idi ve gelmemizi istemediler de onun için. Lozan'da tahliye için ayrı maddeler koyduk. Sulh imza edilince çıktılar. Girmek için bu devletlerle harp etmeli idi. Bunu da başka şekle koymuş, tekebbür ve temeddün vesilesi yapmış.

Onuzdördüncünün serlevhası "Millet hâkimiyetini ve istiklâlini maddeten eline almıştır" dır. Şu her gün dilinin zikri, elinin tespihi olan şey, ama milletin hâkimiyeti millette değil, kendi

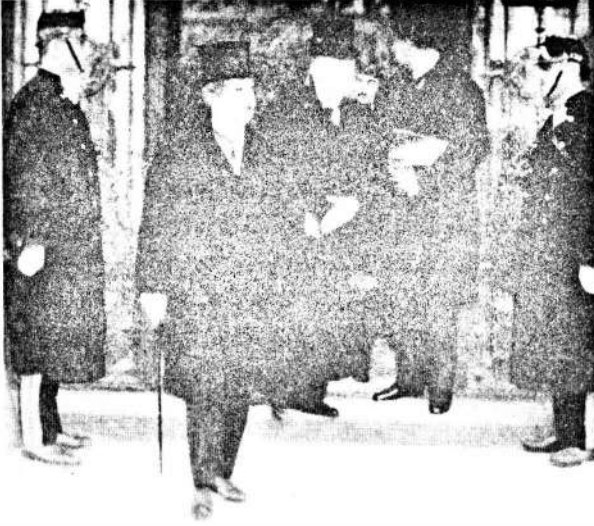
elinde. Gören göz kılavuz istemez. Yalnız hayret edilecek şey, bunu söylemesidir.

Yine Gazi Hazretleri demişti ki: “İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben fâni Mustafa Kemal, diğeri milletin arasında mevcut ebedî Mustafa Kemal’lerdir ki, ben onların hayallerini tahakkuk ettiriyorum.” Bunu ancak megalomani nöbeti zamanında olan bir insan söyler.

Kırkaltıncının serlevhası “Hayat iktisadiyat demektir. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmalıdır” dır. Bunun neşri millî tasarruf yaptıktan sonraya tesadüf ediyor. Günün mühim mes’elesi bu. Demek bu adam eskiden gazetecilerle konuştuklarını değil, yeni şeyleri de şimdi evinde yazıyor, eski halkla muşahabe diye neşrediyor. Güya büyük hikmet söylemiş. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmak, saçma bir şey, bir kelime salatasından başka bir şey değildir.

İşte bu makallerde zikredilecek sâde bunları bulduk.

24 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet’te İsmet’in Lozan’dan Mustafa Kemal’e gönderilmiş bir mektubunun fotoğrafı var. Serapa ve müthiş dalkavukluk. Bu mektubun böyle birden neşrinin büyük bir manası vardır. Lüzum görmüş. Sebebini bilmiyorum. Bir şey de işitmedim. Mektubu okudum. “Aziz Başkumandanım, Reisim ve Kardeşim” el kabı ile başlıyor. Bu kadar el kaba samimi bir mektupta lüzum yoktur. Dalkavuktur. Mustafa Kemal’e birçok tahassüründen bahsediyor. Zannedersiniz ki âşıktır. “Benim güzel paşam”, “İmzanın derecesi şifası büyüktür”, “Ben sana bu kadar rabitasız yazmamıştım. Tekrar edeyim ki tahassürümün şiddetindendir.” Benim güzel şefim, sevgili kumandanım, seni ne vakit göreceğim?”, “Çok lâubaliliğimi af et. Çok tahassürüm var. Kelimeler çok eksik ve içimi hiç tatmin etmemiştir” diyor. Evet dalkavukluk numunesi bir mektup hasılı. Lozan’da bahsinde yazdım ya. (*) Bu adam vaktini Mustafa Ke-

İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin yapıldığı Châteae d'Ouchy Otelinden çıkarken

mal'e ve hükümete yazmakla geçiriyordu. Lozan müzakeresi onun için talî idi. Elini sürdüğü yoktu. Mustafa Kemal'e yazması, iş sorması hatâ idi. Demek ona böyle dalkavukluk ediyormuş. İşte bu mektup bunları ispat eder bir vesikadır. Mustafa Kemal'e Lozan'dan bir tane bile mektup yazmadım. Mektupta Mustafa Kemal'e konferansın fasıla-i mesaisini 10 Kânunuevvele (Aralık) kadar takdim ettiğini de söylüyor. Sabahlara kadar rapor ve mektup yazmakla meşgul olduğunu bildiriyor. Doğru, öyledir. Bense, o öyle yaparken, sabahlara kadar konferansta görülecek işlerle meşgul olurdum. Bu rapor ve mektuplarını sıkı sıkıya benden saklamıştır. Bil'âkis ben oradan tek bir mektup gönder-

---

(*) Dr. Rıza Nur - Joseph G. Grew, Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923), 2. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007.

dim. O da Rauf'un mektubuna cevaptır. Onu da İsmet çaldı. Ne diyelim, bu adam iş için değil, mevki dalaveresinde... Böyle yapar. Ve işte İsmet'in bu mektubu onun Lozan muahedesinin yapılmasındaki rolünün hiç olduğunu gösterir.

Mustafa Kemal bu müthiş mektubu İsmet'in kendisine nasıl dalkavukluk ettiğini göstermek, teşhir etmek için neşretmiştir. Bu muhakkak. Acaba vesilesi, sebebi ne? İsmet'e kızdı da mı, ona otur oturduğun yerde mi diyor? Yoksa sırf kendi büyüklüğünü ispat için mi? Bu ikiden biridir. Ama hangisi?

Bu yıl 18 Teşrinisani (Kasım) de Meclis açılınca İsmet bir nutuk söylemiş. Metni gazetelerde gördüm. Nutukta dikkatimi celbeden bir cümle gördüm: "Paramızın en iyi ve en sağlam olduğu bir gündeyiz" diyor. Bu maliyemiz ve iktisadiyatımız çok iyidir demektir. Bizim miyarı aldım, yani sözünü aksine çevirdim. Derhal iktisadî ve malî buhran olduğuna, paramızın pek çürük bulunduğuna hükmettim. Bakalım Allah'tan dilerim ki; beni yanlış ve miyarımı kıymetsiz çıkarmış olsun...

26 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet geldi, başta otuzaltı punto ile şunlar var: "Hükümetin dahilî bir istikraz yapacağını, evrak-ı nakdiyei ikiye bölerek kıymetleri üzerinde oynayacağı tarzında çıkarılan haberlerin tek bir mahiyeti vardır: Yalan." Bunu İsmet yazdırmıştır. Bu haberin ilk kısmı benim İsmet'in nutkundan âdetim veçhile aksi yapmak suretiyle çıkardığım ahkâmı te'yid ediyor. Fakat hükümet buna yalan diyor. İnşallah yalandır. Memlekete yazık...

Yalan değildir. Buhran vardır. Bunlar tedbir olarak banknotları parçalamak gibi tedbirler düşünülmüşlerdir. Böyle olmasa gazetelerin ağzına düşmezdi. Bu serlevhanın altında "Ortalığı boş, bizi gafil mi zannediyorlar ki?" diyor. Sonra da: "İçli dışlı bir kısım düşmanlarımız iktisadî cephemiz aleyhinde yine durmadan tahrikat yapıyorlar. Akla gelmedik haberler çıkarıyorlar" deni-

yor. Hadi... Bunu içli dışlı düşmanlara verdiler, tahrikat dediler. Alâ... Daha aşağıda: "Memleketin umumî hayatında gayrî tabii hiçbir hal yoktur" diyorlar. Bu da güzel...

Böyle imiş, müsterih olmalı. İçli düşmanlara lânet okuyalım, fakat yine aynı havadisler sırasında İngiliz lirası birden 1200 kuruşa çıktığı yazılı. Böyle müthiş fırladığı hiç yoktu. Hususî bir haber aldım. 1400 kuruşa kadar çıkmış. Demek fevkalâde malî bir buhran var. Bu hükümetten de, her şeyden belîğdir. En doğrusu bu söyler. Demek malî buhran var. Ha! Fena. Hükümet aşıkâr yalan söylüyor. Demek bizim istihraç keramet gibi imiş... Mi-yarım büyük kıymeti haizdir. Öyledir. Çünkü İsmet hakkında uzun müşahade ve tecrübelerimle keşfettiğim miyardır. Onunla derhal bilirim.

Zavallı paramız havadadır. Mütareke iptidasında hatırımda kaldığına göre iki-üç kâğıt liramız bir İngilizdi. Bir düziye düştü. Bu hale geldi. Bu hükümetin son birkaç yıllık şapka, harf, koşu atı, yazı makinesi, Ankara imarı, şimendifer inşası ve suiistimalâtı, Yalova imarı, türlü balo ve safalar, Kürdistan hareketi, Gazi heykelleri, bayramlar, büyük bütçeler, saç deniz hamamları, sair türlü sipariş ve sefahatleri bu vaziyeti vücuda getirdi. Tabii idi.

Yeni gelen gazetelerde havadis: İş tahakkuk etti. İktisadî buhran var. Ateşten gömlek giydik. Çünkü hükümet parayı düzeltmek için cebrî ve anormal tedbirler tatbik ediyor. İngiliz lirasını zorla 1025 kuruşa düşürebildi. Hükümet beş-on gündür boyuna "Daha düşecek" diyor ama, orda kaldı. Yine birden fırlamağa hazır. Gerilmiş bir yaydaki ok gibi duruyor. Benim de burda bir lokmalık Türk parası ufak bir şeyim var, ödüm kopuyor. Düşerse gurbette aç mı kalayım?... Derken 1040 kuruşa çıktı 1.035 etrafında temevvüç ediyor...

Şimdi hükümet Daragoni, şuna Köroğluvarî diyelim, tedbirler alıyor. Hadi yeni bir icâd: "Tasarruf ve İktisad." Bu babta ce-

mihyetler teşkil ediyorlar, ithalâtı azaltacaklarmış, yerli malı kullanıp muvazene yapacaklarmış. Türk Parasının hudut haricine çıkmasını da yasak etmişler. Hangi yerli malı? Nerde? Kime yetecek? Refikamın iki bin, benim de üç bin franklık kadar gelirimiz vardı. Şimdi göndermiyorlar. Beş yıldır türlü israf, safahat yaptılar. Şimdi maliyeyi düzelterceğiz diye bizim şu ufak lokmamızı kestiler. Bu nasıl şey? Bugün Türkiye’de hakk-ı tasarruf da kalktı, yok oldu demektir. Ben mal sahibiyim. Malımı nerede istersem yerim. Şimdi istediğim gibi tasarruf edemiyorum. Bu ne zulümdür. Hem benim gibi Türkiye haricinde yaşayan kaç Türk var? Hepsine giden para belki ayda üç bin lirayı bulmaz. Bununla iktisadî vaziyeti düzeltercekler. Düzeltsinler... Halbuki yine İsmet’in karısının elbisesi Paris’ten getiriliyor.

Yerli malı giyeceklermiş. Sade kumaşı ele alalım. Türkiye’de Hereke gibi kaç fabrika vardır ki 14 milyon halka elbiselik kumaş yetiştirsin. Hereke gibi belki daha yirmi fabrika ister. Bunları yapmak için de belki yüz milyon lira harice göndermeli. Ya milletin kafasına geçirdikleri şapkayı nerden bulacaklar? Her şey bunlara göre. Bu bir fesad halkasıdır. Böyle şeyler cebr ile, madde-i kanunîye darbesi ile bir günde olmaz. Zaman işidir.

Aldıkları tedbirler hep anormaldir. Cebrîdir. Büyük bir buhrandan Allah saklasın. Ve bu adamlardan milleti kurtarsın. Tedbirleri kamilen istibdadı ve muzirdir. İktisadiyat istibdada gelmez. Tedbirlerinin elbet biraz faydası olacaktır, fakat bu devede kulaktır. Ondan bir şey çıkmaz. Edilen zulüm ve istibda da değişmez. Bu az faydaya mukabil ise müthiş zararlar olacaktır.

A paşalar! Beş yıldan beri aklınız nerde idi? Görülmemiş, şiddetli israflar yaptınız... Niye yaparsınız? Bunlar hep göz boya-madır.

Son gazetede şunu gördüm: Serlevhası “Halkın dertleri” Şehremanetinden, yolların fenaliğinden şikâyet ediyor. Altında:

“Haydi insan saygısı yok diyelim, fakat mes’uliyet korkusu da mı yok? Her gün asgarî yirmibeş ilâ otuz bin kişi dizlerine kadar çamur ve su birikintisi içerisinde yüzüyor.” Doğru. Muharririn kızması da doğru. Fakat, a kör olası muharrir, desene ki: “Ey Şehremaneti! Her yıl Mustafa Kemal’in istikbale, teşyiine, mutfağına, bavuluna, kravatına yüzbinlerce lira sarf edeceğine, Haliç üzerine asma Gazi Köprüsü yapmağı düşüneceğine, Yalova safası için paralar sarf edeceğine, şu yolları tamir et! Sade bunu istiyoruz. Vekilharçlık, ayvazlık edeceğine, vazifeni yap!” diyemez ki... Ah ne perişanlık!... Ne felâket!... Bu Muhiddin denilen sağırı oraya Başvekil olan sağır koydu.

Haliç üzerine asma köprü yapmak istiyorlar. Bu adamlar delidir. O ne ile olur? Hem böyle bir kara buhran, hem böyle pembe hayâller!...

Yine gazetenin son nüshalarında bir havadis: İsmet, Reisi cumhur muavini oluyor. Birkaç gün sonra hükümet tekzip etti. Biri bana: “Canım, yalanmış, hükümet tekzip etti” dedi. “Hayır, mutlaka bir aslı vardır. Türkiye’de hiçbir gazete hükümetin izni olmadan hiçbir şey yazamaz. Hem de böyle mühim havadis uydurulamaz” dedim. Sonra nedense vazgeçmişlerdir. Yapsalardı icâd olurdu. Adetâ veliahd gibi bir şey...

Bir iki gün sonra Paris gazeteleri Mustafa Kemal’in hem Reisi cumhur, hem de aynı zamanda Başvekil olacağını yazdı. Evvelki havadisle münasebattar. Derken bizim hükümet bunu da tekzip etti. İyi ama bu hükümetin yalancı olduğunu otuz defa yakaladık. Gel de inan... Halbuki Mustafa Kemal’in eskidenberi böyle bir fikri vardı. Kimseye emniyeti yoktur. Bütün kuvvetleri doğrudan doğruya elinde bizzat bulundurmak ister. Devlet reisi, fırka reisi, asker reisi, hükümet reisi, ilh...

Bugünlerde demek İsmet’e emniyeti daha azaldı. Başvekil de olacaktı. Demek Teşkilât-ı Esasiye’de tadilât yapacaktı. Kanun

onun keyfidir. İsteddiği gibi tadil eder. İsmet ise açıkta kalıyor. Mademki açık muhalefete kalkmamıştır ve elde yüzkarası vardır, yine ona bir mevki lâzımdır. Pek büyümüştür. Artık vekillik gibi şeylere tenezzül edemez. O halde ona bir yer yapıyordu: Resicumhur Muavini. Bu, gülünç şey. Dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Ama Gazi dâhi değil mi? İcad eder! Zaten Büyük Millet Meclisinin tarzı da onun icadı değil mi?!...

Demek bu düşünülmüş, karar giymiş, gazetelere de yazdırılmıştı. Sonra nedense vazgeçmişler. Bir tekzip kâfi...

Dün posta ile Fransızca bir gazete geldi. Adı "Zincirli Cumhuriyet" Paris'te çıkıyormuş. Müdürü Damat Ferid Paşa'nın Dahiliye Vekili Mehmed Ali, başkâtibi Ömer Feyzi. Galiba bu Trabzonlu Ömer Feyzi'dir. Türkiye'ye muhalif bir gazete. Bakalım ne yazacak?..

Paris'te ve Fransa'nın her tarafında birçok Ermeniler var. Bunlar bizden ve Rusya'dan kaçan Ermeniler. Bilhassa Taşnaklar. Paris'te komitelerini yapmışlar, çalışıyorlar. Aleyhimize mühim neşriyat yapıyorlar. Büyük içtimaları oluyor. İngilizlerden de yardım görüyorlar. Bir aralık Ermenilere Amerikalılar çok teveccüh besliyor, büyük yardımlar yapıyorlardı. Artık sevmiyorlar. Gözden düşmüşler. Ermeniler Paris'te her yıl mühim içtimalar yapıyorlar. Kürtler ile birleştiler. Bedirhanî Süreyya gibi Kürt politika serserilerine para veriyorlar.

Paris'te Ruslar da çok. Nice Çar miralayları şoförlük ediyorlar. Bunların da mühim teşkilâtı var. Bilhassa Krenski Fırkası kuvvetli.

Paris'te sergiler açılır. Hemen hergün bir sergi vardır. Paris'te bir işim de bu sergileri gezmekti. Hemen hiçbir sergi kaçırmadım. Bu sergiler günlerle dolaşmak ve gezmekle bitmiyor. Birer dersane, müze, laboratuvardır. Çok faydalı, ders veren şeylerdir.

Fransada nüfus çoğalmıyor. Hattâ biraz azalıyor. Bu sebeple böyle Rus, Ermeni, ilh... ecnebi nüfus getiriyorlar.

Paris'te hayat İstanbul'dan ucuz, hem de iyi.

Geçen yaz Sen Jan de Lüz'a gittik. İspanya hududunda. Deniz banyoları aldık. Güzel bir yer. Buranın halkı Basque'dır, kendilerine mahsus bir dilleri var. Fransızca'yı fena söylemiyorlar. Dillerini konuşurlarken bana Türkçe gibi geliyordu. Fakat bir şey anlamıyordum. Vaktiyle Macaristan'a gittiğim vakit de böyle olmuştu. Pansiyoncu kadına sekiz kelime sordum. Bunlardan üçü Türkçe çıktı. Anaya, ama, babaya, atayar güneşe, gün diyorlar. Arabaları tıpkı bizim kağı gibi.. Bir otokara bindik. Bir çocuk bilet parası topluyor. Bir müşteri geçirdi "Hayda" diye bağırdı. Bu da Türkçe.

İspanya'ya geçtik. Boğa güreşi seyrettik. "Ejel" de belki onbin kişi vardı. Çok vahşi ve kanlı bir şey. Bir boğa çıktı. Tretuvarlar ve emsali meydanda boğayı kızdırıyorlar. Boğa, saldırıyor. Korkunç şey. Sonra biri ata biniyor, meydana çıkıyor. Boğa bunu gördü, üstüne yürüdü. Bir boynuz vurdu. Atı boynuzuna taktı, üstündeki adamla beraber havaya kaldırdı ve yere çaldı. Eski Türkler kahramanlığa işaret olarak kendilerine boğa adı koyarlardı. Ben boğanın ne demek olduğunu bilmezdim. Şimdi gördüm. Müthiş bir kuvvet imiş. Türklerin hakkı varmış. Keza bizim hilâl dediğimiz şey, esasen boğa boynuzudur. Kuvvet alameti olarak alınmıştır. Alınmasının sebebini de şimdi anladım. Nihayet boğaları öldürüyorlar. Şöyle ki: Zavallı boğa kanlar içinde saldırıyor. Boynuna şişler, sonra bir kılıç saplıyorlar. Bunun üzerine boğa önce diz çöküyor, yıkılıyor, ölüyor. Yanımızda bir İngiliz aile vardı. Duramayıp kalktılar, gittiler. Haremim sinirlendi, zangır zangır titriyor, bağıırıyordu. Yerinde duramıyordu. Zorla susturdum. Bunu da gördük.

Paris'in metroları pek güzeldir. Paris'te en emin sür'atli vası-

tadır. Bu şirketin bütçesi Türkiye'nin bütçesinden fazla. Halimizi anlıyalım. Fransa'da sade bir şirket bizim devletten zengin.

Paris'te otomobil müthiş surette çok. Adetâ şimdiden sokaklara sağlamıyorlar. Bu hal böyle giderse on yıl sonra ne yapacaklar bilmem.

İntihap oldu. Her tarafta meb'us namzetleri tarafından ilânlar yapıştı. Muhlifler hükümet partisine, onlar da ötekilere neler demiyorlar. Müthiş. Fakat hürriyete bakın ki; hükümetin kimseye bir şey yaptığı yok. Fransa ne hürriyet memleketidir. Bizde de bir gün böyle olduğunu görebilsek... Şu ilânları toplayıp Türkçe bir eser yapmak, millete göstermek aklıma geldi. Uzun iş. İşim çok. Vazgeçtim. Fırkaların ve mebusların hükümete söylediklerinden binde birini bizde biri söylese Mustafa Kemal derhal onun boynuna ipi takar.

*

İşte yığılmış gazete kupür ve ağızdan işitip de not ettiğini vukuatı da bitirdim. Şimdi ufak bir umumî mütalea yazacağım. Sonra birkaç şahıs tarif edeceğim. Bir de kendimi bir kere kendim tasvir edeceğim. Bundan böyle de hergünkü vukuatı günlük jurnal halinde kayda devam edeceğim.

UMUMÎ MÜTALEA

Bu, adeta bir tekrardır, fakat lâzımdır. Hem de tekrar çok iyi bir şeydir. Tekrar sihri bir te'sire maliktir. Bu sebeple şiirde nakarat, musikide ara nâmesi kullanılır. Tekrarı haşiv diye nesirde sevmezler. Bil'âkis haddinde ve güzel olursa onda da iyidir. Ben eserlerimde stil intizamına, seçme kelime ve cümle tertibine, böyle şeylere asla dikkat etmedim. Vaktim dar. Bunu yalnız edebî eser ve şiirlerimde yaptım. İnsan bir şeyi çok görürse onun tesirinden kendini alamaz. Kaçamaz. İşte ticarî reklâmların hikmeti budur. Meselâ Paris'te her adımda Dubonne içkisinin reklâmı

vardır. İnsan yürüyor, bir kahveye oturunca garson gelip ne içersin deyince, derhal Dubone hatıra geliyor, onu istiyor. Bizde bir şeyi kırk kere isteyince olur derler. Atalarımız ne güzel dikkat etmiş. Tekrarla derhal otostraksiyon olur. Yine et tekrar hasen ve levkâne yüzseksen derler. Pek doğrudur. Bir adama kırk defa delisin dersen sahiden bir deli olur derler. Doğrudur.

Abdülhamid zamanını yazmıyacağım. Benim işim değil. O vakit mühim mevkilerde bulunmadım. Bizim Türk Tarihinde de bu babda biraz malûmat var.

İTTİHATÇILAR DEVRİ

Bunlar hürriyet ve meşrutiyet namına kıyam ettiler. Muvafak oldular. İlk devrede pek fena gitmedi, fakat derhal tenkidi çekemediler. Mevki-i iktidar tatlı geldi. Elllerinden gidiverecek diye ödleri koptu. Hemen istibdada, keyfî harekete, tegallübe başladılar. Soygunculuk da başladı. Artık kim muhalefet ve ten-

Ziya Gökalp

kid yapsa, ona “Hain-i vatan” dediler. Kendilerinden başka millete sadık kimse olmadığı zihniyetine düştüler.

Astılar, kestiler, döktüler, hapsettiler, sürdürdüler. Öldürmeyi hem mahkemelerle, hem de komitelerle sokakta yaptılar. Memleketi kendilerinin çiftliği zannettiler, yaratılıştan mümtaz mahlûk olduklarına kani oldular. Bu suretle devlet ve millet işleri fena gitti. Bir de bu adamlar tahsilsiz, gayet câhil idiler. Devlet idaresinden de bir şey bilmiyorlardı. Tecrübesiz idiler. Yüksek mevkilere sıra ve zamanla değil, birden oturmuşlardı. İdareyi berbad ettiler. Millete ve devlete büyük zararlar verdiler. Nihayet Harbi Umumîye girmek gibi büyük cehaleti, büyük günahları da işlediler. Devleti batırdılar. Bu, kendilerinin de mahvı oldu.

Bu devrin şahsiyetlerini burda tarif etmiyeceğim. Her şahıs hakkında bahislerinde muhtelif yerlerde malûmat vardır. Onlardan en bariz şahsiyetler Talât, Enver, Fethi, Cavid, Hüseyin Cahid, Ahmet Rıza, Mahmut Şevket, Rahmi, Ziya Gökalp, Doktor Nazım, Maarif Vekili Şükrü, Cemal Paşa’dır. İşlerinde mütefekkir tek adam vardı, o da Ziya Gökalp idi. Bir derece Cavid, Cahid ve Fethi de mütefekkir sırasındadır.

Bunların muhalifleri bariz simalar olarak Mizancı Murad, Sabahaddin, Lütfi Fikri idi. Ben de muhaliflerden idim. Murad âlim, iyi bir adamdı. Türkiye’de hürriyet fikrinin intişarına hizmet etmişlerdendi. Fikrinde pek hatalı da olsa anut idi.

Bu devrin bîtarafane olarak tarihini yazmak lâzımdır. Hükümet bir hey’et teşkil etmeli. Bu hey’ete bu cemiyetin Merkez-i Umumîsinde bulunmuş, nazırlığını yapmış adamlardan, keza cemiyetin muhaliflerinden koymalı. Bunlara bütün vesikaları bulup, toplayıp vermeli. Bunlar da bu devreyi bîtarafane yazmalıdır.

Bir müddettir muhtelif gazetelerde İttihad ve Terakki hakkınca hatırat neşretme modaları... Bu işlerden hiç haberi olmayan-

lar bunları yazıyor. Hepsi sathi ve yalan. Bunların hiçbir kıymeti yoktur.

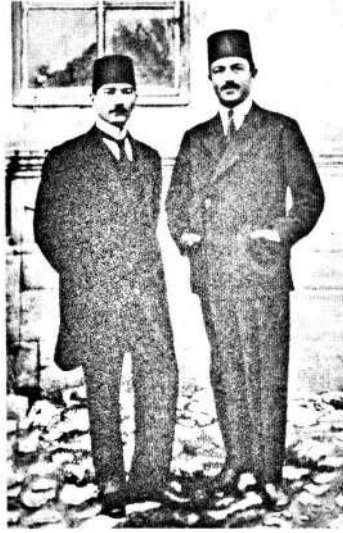
MUSTAFA KEMAL DEVRİ

Devlet Harb-ı Umumî de mağlûp olmuş, düşmanları memleketi işgal etmişler. Her şey yanmış. Taksim olunuyoruz. Millet telâşta, hele Ermeni ve Rum'dan fena korkuyorlar. Bunların tahakkümü herkesin izzetinefsine dokunuyor.

Nihayet millet kendisini müdafaa için bir bir kıyam etti. Çete teşkilâtına başladılar. Ermeniler, Fransızlar, Rumlarla vuruşuluyor. Millî hareket taazzuv etti. İstanbul'da padişah düşmanlarla beraber oldu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası da âleti. Keza Çerkezler ve Abazalar da padişah taraftarı. Her yerde millî hareket aleyhine padişah kıyamlar yapıyor. Ordu yolluyor. İngilizler de kendilerine yardım ediyor. Bu harekette Damat Ferid Paşa ile Ali Kemal mühim şahsiyetlerdir.

Mustafa Kemal, Vahideddin'e kızgın. İntikam almak için millî harekete iştirak ediyor. O esnada millî hareket Erzurum Kongresini yapmakta. Mustafa Kemal derhal oraya gidiyor. Kendisini kongreye kabul etmek istemiyorlar. Entrikaya başlıyor. Bazılarını işgal edip giriyor. Girince reis olmak istiyor. Yapmıyorlar. Hat-tâ yüzüne karşı söylüyorlar. Fakat o, reis olmağa da muvaffak oluyor. Kongre bitince Sivas'a geliyor. Orada Hey'et-i Temsiliye adında bir hey'et halinde çalışıyorlar. Rauf yanında. Daha orada aralarında niza var. Gerek Karabekir, gerek Rauf, Mustafa Kemal'in hırsından, ilerde milletin başına belâ olacağından korkuyorlar. Rauf onun reis olmasını asla istemiyor. Galiba kendi olmak fikrinde idi. Nihayet Hey'et-i Temsiliye Ali Fuad'ın himmeti ile Ankara'ya gelip yerleşiyor.

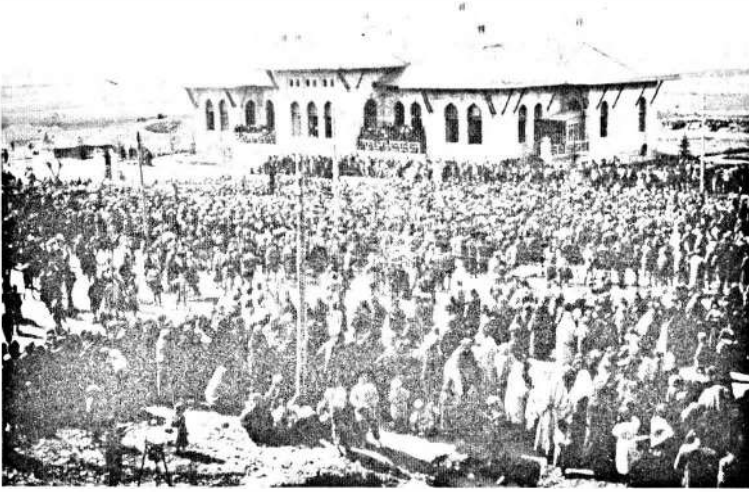
Bu dakikaya kadar millî kıyamda Mustafa Kemal yoktur. Şimdi bunun başına oturmuştur.

Mustafa Kemal ile Rauf (Orbay) Bey, Sivas Kongresinde

Bu esnada intihap yapıp, İstanbul'da bir Meclis-i Meb'usan açıldı. Bunu İstanbul Hükümeti yaptı. Mustafa Kemal buna razı olmadı. Kendisi reis olmağa çalıştı, olamadı. Bu Meclis büyük bir hizmet gördü ki, o da Misak-ı Millîdir. Mustafa Kemal bunu da kendi eseri diyor ama, Sivas'ta bu ad telâffuz bile edilmemiştir. Haberi yoktu. Ancak Meclis, Erzurum ve Sivas'taki esaslara istinat etti. Tay ve ilâve yaparak misakı vücuda getirdi. Fransızca olarak bütün dünyaya tamim etti.

Bu Meclis çok vatanperver çıktı. Bunu gören İngilizler Meclisi bastılar. İstanbul'u resmen işgal altına aldılar. İş fena. Sevr muahedesi yapılmış. İmzası, Türkiye'nin imhası. İhtimal Meclise silâh altında bunu imzalattırırlar. Bu sebeple Meclis tâtil-i müzakere etti. Dağıldı. Meb'usların bir kısmı Anadolu'ya geçti. Bu müthiş tehlike bitti.

Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılış töreni 23 Nisan 1920

Anadolu'da yeni bir Meclis toplandı. Hükümet teşkil edildi. Artık Türkiye'de muhasım iki hükümet vardı. Bunlar silâhla, her şeyle çarpıştılar. İstanbul Hükümeti mağlûp oldu. Garpte Yunan ordusu, şarkta bir Ermeni ordusu vardı. Millî kıyam cendere arasında idi. Ermeniler hücumu hazırlanıyorlardı. Kâzım Karabekir, Ermeni ordusunu mahvedip Gümrü'ye kadar istilâ etti. Gümrü Muahedesi yapıldı. İşte bu vakte kadar en mühim iş gören Ali Fuad'la Karabekir'dir. Refet Paşa ile Çerkez Ethem'in de mühim hizmetleri vardır. Mustafa Kemal'in rolü hiçtir. Sade Meclisi Ankara'da toplayıp hükümet teşkil etmektir.

Mustafa Kemal'in en emin, en muti adamları Fevzi Paşa ile İsmet Bey'di. O, İsmet'le Harb-ı Umumî'de Suriye'de ve Şark cephesinde bulunmuş, Mustafa Kemal, İsmet'e "O iyi bir emir neferidir" diyordu. Fevzi de böyle idi. İşte bu iki adam bu meziyetleri ile en mühim mevkileri işgal ettiler. Onun biri sağ, diğeri

sol eli oldular. Her biri aynı zamanda Erkân-ı Harbiye Reisi, Ordu Kumandanı, Hey'et-i Vekile Reisi, Müdâfai Milliye vekili gibi birçok mühim mevkii birden de işgal ediyorlardı.

Mustafa Kemal kendisini Meclis ve Hükümet Reisi yapmıştı. İkisi üzerine de tahakküm ediyordu. Nihayet İsmet'i Ordu Kumandanı yaptı, Fevzi'yi de Erkân-ı Harbiye Reisi. Çetelerden kurtulup ordu vücuda getirildi. Moskova'da Ruslarla Moskova Muahedesi denilen muahede yapıp dostluk peydah edildi. Onlardan birçok silâh, cephane ve para alındı. Ordu tanzim ve adedi tezyid edildi. Bir taraftan da silâh ve cephane tedârik edildi. Afganlılar ile de Moskova'da bir muahede yapıldı. Yunanlılar Bursa'yı da adetâ harpsiz işgal ettiler. İki defa İnönü'ne hücum ettilerse de bozuldular. Millî hareket aleyhindeki isyanlar tamamiyle bastırıldı.

Moskova Muahedesi maddeleri üzre Ukranya, daha sonra müştereken Azarbeycan, Gürcü ve Ermenilerle Kars Muahedesi yapıldı.

Fransızlar ile Maraş ve Ayıntap'ta şiddetli harpler oldu. Nihayet Fransızlar Adana'da mağlûp oldular. Ankara İtilâfnâmesi yapıp Adana ve Maraş'ı tahliye ettiler.

Yunanlılar Eskişehir-Afyon muharebesinde bizi bozdular ve perişan ettiler. Ordumuz pek mükemmel ve adetçe pek mükemmel değilse bile düşmana müsavi idi. Kumandan İsmet idi. Bu mağlûbiyetin sebebi sırf İsmet'in cehaletidir.

Yunanlılar Ankara üzerine yürüdü. Mustafa Kemal kaçmağa teşebbüs etti. Ordu enkazını Kızılırmak'ın arkasına almış, hükümet merkezini Ankara'dan Kayseri'ye kaldırmak istedi. Meclis büyük bir şehametle bunun önüne durdu. Meclis orduyu bizzat kendi tedbirleri ile yeniden tensik etti. Sakarya'da düşman karşılandı. Uzun ve büyük bir muharebe oldu. Yunanlılar mağlûp olup perişan bir surette Eskişehir-Afyon hattına çekildiler.

Artık Mustafa Kemal de, İsmet de milletin gözünden düşmüşlerdi. Mahiyetleri meydana çıkmıştı. Sakarya harbi esnasında da Mustafa Kemal ordumuza ric'at emri vermişti. Bu da kendisini milletin gözünden düşürmüştü. Millet Meclisi tamamıyla aleyhinde idi. Bilhassa İkinci Grup namı ile bir grup teşekkül etmiş, Mustafa Kemal'e, İsmet'e hücum ediyorlardı. Bu muhalefeti imha için Mustafa Kemal Meclisi Topal Osman'a bastırmak istedi. Bunu yapamayıp sade meb'us Ali Şükrü'yü öldürttü.

Bu cinayet meb'uslara korku saldı. Kısmen sustular. Tuhaftır. Millî Kiyama ne kadar hizmet etmiş insanlar varsa hepsi Mustafa Kemal'e muhalif idi. O da onları tepelemekle meşguldü. Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi vasıtası ile orduyu elinde tutuyordu. Ankara Polis Müdürlüğüne de birini koymuş, o da elinde idi. Etrafında da iki tabur muhafız askeri vardı. Kendisini düşürmek mümkün değildi. Meclise, millete rağmen mevkide duruyordu.

Nihayet Yunan ordusuna hücum edildi ve denize döküldü. İzmir'e girildi. Vahideddin İstanbul'dan kaçtı.

Bu zafer üzerine Mudanya'da bir mütareke yapıldı. İtilâf devletleri Türkiye'yi Lozan'a sulh müzakeresine davet ettiler. Lozan Muahedesi, sulh yapıldı. İşgal kuvvetleri Türkiye'den gittiler. Millet Meclisi padişahlığı ilga edip Abdülmecid'i halife intihap etti.

Artık harp bitmiş, sulh imzalanmış oldu.

Cumhuriyet ilân edilip, Mustafa Kemal Cumhurreisi oldu. Hey'et-i Vekile usulü kaldırılıp kabine usulü kondu. İsmet Başvekil oldu. Ankara Payitaht yapıldı.

Millet, matbuat hâlâ Mustafa Kemal'in aleyhinde idi. Mustafa Kemal, Birinci Meclisi feshetmiş, ikinci bir Meclis toplamıştı. Bununla muhalefetten kurtulmamış, az zamanda bu Meclis de ekseriyetle muhalif olmuştu. Mustafa Kemal'in içkisi, din aleyhindeki harekâtı milleti pek ziyade gayrî memnun etmişti. Kür-

distan isyanı oldu. Bu Mustafa Kemal'e iyi bir vesile idi. Tahrir-i Sükûn adında bir kanun yapıp isyanı bastırdı. Aynı zamanda matbuatı imha etti. Bir çok masumu astı. Meclisi korkuttu. Yine hâkim oldu. Bu esnada İstiklâl Mahkemeleri kanlı bir faaliyet yapmış, Mustafa Kemal'in muhaliflerini imha etmiştir. Bunun çoğu kanunsuz, keyfi idi. Memleket bu suretle teröre, idare-i örfiye altına girdi.

Artık Mustafa Kemal'in korkusu yoktu. Keyfe, içkiye, servet yapmağa büyük bir mikyasta daldı. Her taraf şenlik, eğlence, bayram, balo içine daldı. Her gün merasim yapıyor, balolar tertip ediyor, eğleniyordu.

Lozan Muahedesi ve sulh ile artık dahilî ve haricî dağdağalar bitmiş demekti. Mustafa Kemal millî kıyamın iptidasından beri zamirinde tuttuğu şeyleri tatbika başladı. Mahiyeti nedir fi'len görüldü.

Fevzi ile ordu, İsmet'le hükümet ve bütün kuvvetleri elinde idi. Soygunculuklarından, irtikâplarından dolayı vaktiyle feshe-dilen Müdâfaı Hukuk Cemiyetlerinden de Halk Fırkasını yaptı. Cebri bir intihap ile tayin ettirdiği meb'uslarla, onları ikide bir İstiklâl Mahkemeleri ile korkutarak siyasî mekanizmayı da eline aldı.

Bu adam hilken gayet mütehakkim bir adamdı. Keyfi idareyi seviyordu. İzmir zaferine, Lozan'a kadar pek nüfuzu yoktu. Her istibdadını yapamıyordu. Artık mani kalmamıştı.

Evvelâ ricalde bir tasfiye yaptı. Plânı namuslular ile tatbik edilemezdi. Onları attı, idareden uzaklaştırdı. Kimine hapis, kimini imha, hasılı namus, meşru idare mümessillerini perişan etti.

Bu olurken bir taraftan da bazı adamları etrafına topladı. Bunları seçme işinde cidden dirayet gösterdi. Etrafına toplayacağı adamlarda şu sıfatları arıyordu; Cahil, emre alışkın, dalkavuk,

kaatil. Bunlardan da en ziyade seçtiği bir mahkemece aleyhinde bu işlerden bir cürüm hakkında takibat olan, hiç olmazsa bu hususlarda kendi elinde aleyhlerine vesika olan kimselerdir. Çünkü böyle olunca bu adamlar kımıldayamaz. Emre tamamiyle muti olur. Her kötü işe vasıtalık, âletlik ederler. Bir gün biri kımıldayacak olsa, derhal mahkemeye dâvayı rü'yet ettirir. Onların mahkemedeki evrakını kendi almıştır, yanında durur. Nitekim Saffet'i Kâtib-i Umumî sıfatı ile fırkanın başına geçirdi. Safvet devletin bir milyon lirasını dolandırmış, evrakı Divan-ı Harpte idi. Evrakı Divan-ı Harpten, Safvet'i yanına has bende-gâh sınıfına aldı. Şimdi bu kötü adam itaat ve rezalete hizmet etmez de ne yapar? Yoksa derhal evrakı Divan-ı Harbe verilir. Nitekim tüfekçi olan Topçu İhsan mahkemeye verildi. Diğerlerine ders oldu. Nitekim İsmet'i düşürmek için Kılıç Ali, Topçu ile berabermiş. İş anlayanca Kılıç Ali derhal dehalet edip af talep etmiş ve af olmuştur.

İsmet gayet dalkavuk mi'zacıdır. Nitekim Mustafa Kemal'e olan ve nerşedilen mektubu bunun güzel vesikasıdır. Sonra İsmet ordunun bilâsebep sırf cehli ile mahvolmasına sebep olmuştur. Böyle askerî hatâları da boldur. Lozan'da da kötü projeyi kabullenmek gibi ağır bir hatâ yapıyordu. Daha fenası Kambur kardeşini gayrî meşru bir surette üç yıl içinde mal-i karun'a batırdı. Nasıl kımıldayacak? Salih ve Kılıç Ali mühim vurgunculuk yaptılar, adam öldürdüler. Hasılı yanındakilerin hepsi böyledir.

Etrafında bir klik teşkil etti. Bu şirket-i inhisariye İttihatçılar gibi karanlık odada çalışmaz. Rakı masası başında çalışır. Devletin bütün işlerinin kararları, asıp kesmeler hep bu masada verilir.

Klik azasını kâmilan meb'us da yapmıştır. Bunlar iki nev'idir: Biri adam öldürmek, dövmek, tehdid etmek vazifesi ile mükelleftir. Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Rizeli Cavid, ilh... bu sınıftan-

dır. Bunlar Tulumbacı makulesi insanlardır. Seviyeleri bundan bir parmak yüksek değildir. Bunlara silâhşörlер, cumhuriyet tüfekçileri adını vermek lâzımdır. Bunlara onikiler adı da verildi. Diğer zümre meddahlardır. Bunlar Mustafa Kemal'i ona dehâ vererek fevkalbeşer yapmağa gayret ederler ki, halk tapınsın. Tarikat ve şeyhlik tarzı. Bunların faaliyet sahası, esaslı vazife olarak matbuattır. Bu hususta makaleler yazarlar. Kâh işleri sırf meddihdir, buna göre adları "Gazete soytarıları" olabilir. Kâh da hücum ve taarruzdur. Buna göre de adları "Gazete tüfekçileri" olmalıdır. Faliğ Rıfkı, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Ruşen Eşref, ilh... gibi. Bu adamlardan lekesi olmayanları da bizzat Mustafa Kemal kendisi "İş yapın, zengin olun, ki kuvvetli olalım" diye irtikâba sokup bulaştırdı. Şimdi bunların içlerinden bu işten vazgeçmek isteyenler olsa da vazgeçemezler.

Bu has zümreye -ki bunlara havası bendegâh-ı hazret-i şehriyari-i cumhuriyet penahı demek lâzımdır- Mecliste de vazife vardır. Meb'uslar arasında propaganda yaparlar. İcabında söz söylerler, hücum ederler. O esnada silâhşörlер de tehdid yaparlar.

Mecliste meb'uslardan talî bir bendegân sınıfı da vardır. Bu ikinci derece dalkavuklar da birinci zümreye yardım ederler.

Görülüyor ki, şu teşkilât cehennemi bir makine halindedir.

Bu teşkilât ile Türkiye idaresi müthiş bir terör devrine girdi. Bu terör bence eski Fransız teröründen baskındır. Hem bu eğlenceli, soygunlu, mülevves bir terördür. Hürriyet imha edildi. Yeni bir zulüm ve istibdad devri başladı. Bu zulüm ve istibdad Abdülhamid'inkinden de İttihatçılarınkinden de dehşetli oldu. Zavallı Hamid kaç kişiyi asmıştı. Hiç... Hele hiç hırsızlık etmedi, hiç israfa bulunmadı. Bil'âkis memlekette bunların önüne geçmeğe çalıştı idi. Bu devre bakınca insan Abdülhamid aleyhine kıyam ettiğine utanıyor.

Artık millet yıldı, idare klik eline geçti. Kliğin de korkusu kalmadı. Rahat oldular. Bu sefer zevk ve safa, buna para lâzım olduğundan irtikâp, türlü nevi balolar, şenlikler, yazın Dolmabahçe deniz safaları aldı yürüdü... Dolmabahçe'nin yanındaki Çırağan'da Lâle Devri'ni gören bahçenin toprakları lâle eğlencelerinin bunun yanında küçüklüğünü görerek kızarsın... Sâdabad'lar, Mıhrâbad'lar, Şesâbad'lar, ilh... bu yeni âlemâblardan türlerinin ne kadar basit olduğunu anlamış olsalar gerek...

Bu zevkler mühim israfatı mucip oldu. Bütçe yetişmedi. İnhi-sarları icâd ettiler. Ağır vergiler tarhettiller. Fakir düşmüş millet şimdi aç. Hem açlıktan, hem zulümden inim inim inliyor. Hürri-yetsizlik o kadar dehşetli ki, iki kişi birbirine derd yanmaktan bile korkmakta.

Bu mahşer içinde türlü hâlet-i ruhiyeler görüyoruz: Mustafa Kemal'e müthiş bir gurur ve azamet geldi. Kendisi de, gazete soytarıcıları da ilham aldığını söylüyorlar. Askerlik, idare, marif, ziraat, ilh... yüz türlü dâhi olduğunu söylüyorlar. Onun bendegânma verdiği emirlere "Yüksek Telkin" adını koydular. Yâni vahiy, emri ilâhî demek istiyorlar. Mustafa Kemal bir aralık gazetelerde güya hikmetâmiz kısa kısa cümleler neşretmeğe başladı. Soytarılar buna derhal "Vecizeler" dediler. Galiba âyet demek istediler, ama birden cesaret edip bu adı koyamadılar. Halbuki âyetlerle bunlar arasında dağlar vardı. Bunlar herkesin bildiği hikmetlerdi. Hem de te'kidli, mâna çıkmaz şeylerdi.

Bunlardan Yakup Kadri, Mustafa Kemal'in bütün icraatına, sistemine, rejimine, lâflarına, zihniyetine, ahlâkına, hasılı ruhuna "Kemalizm" adını koydu. Ne hayâsızmış.. Fakat iyidir. Hasılı rejimine, ruhuna bir ad koymak lâzımdı. İyi oldu. Gelecek nesiller bu adı kullansın, Türk nesilleri Kemalizm kelimesinden bu işleri anlayacaklar, titreyecekler. Şairler, naşirler, böyle bir millet idaresini ifade etmek için böyle bir kısa kelime bulmuş olacaklar.

İyi bir ıstılah konmuştur. Yakup Kadri efendisine kaş yapayım derken göz çıkardı.

Diğer bir hâlet-i ruhiye Mustafa Kemal'in Türkiye devletini kendi yarattığını iddiası ve bunun için maziden ne varsa imha-ya çalışmasıdır. O da, avene de Türkiye'yi bu büyük dâhi yarattı diyorlar. Artık tarih kitaplarından padişahların adlarını silmeğe koyuldular. Fransa gibi cumhuriyet olmasın... Buna rağmen mekteplerinde Şarl'ler, Lüi'ler, Napolyon'lar okutuluyor. Paris'te Bonabard Sokağı var. Osmanlı Tarihini mekteplerden kaldırdılar. Her tarafta camilerden, çeşmelerden kitabeleri, tuğlaları kazıldılar. Yürek acısı. Bunlar ne mühim san'at eserleri idi. Gitti, gider. Nihayet Müze Müdürü Halil Bey bunları alçı ile kapatmak yolunu bularak bu andavallığın önüne geçti.

Diğer bir zihniyet ve gayret de milleti dinsiz yapmaktır. Fakat her millete bir din lâzımdır. Bu adam hem de tezat içinde bir insandır. Kendisine vaktiyle Millet Meclisinden, Gazi unvanını aldı. Bu unvan ise dinîdir.

Diğer bir zihniyet Türkiye'yi medenîleştirmek, Avrupalılaştırmaktır. Fakat bunu bilmiyor. Medeniyeti dans, heykel, zevk ve safa zannetmiştir. Vahim bir hal var. Bizden Mustafa Kemal gibi Avrupa'yı gezenlerin çoğu, sade bulvarları, ordaki heykelleri, eğlence yerlerini, dansları, baloları görüyor, medeniyet budur zannediyor. İşte Mustafa Kemal de böyle... Medenî yapmak için Türkiye'ye bunları tatbik ediyor. Medeniyet bu değil. Bunlar bilâkis medeniyetin hastalıkları. O Avrupa'da nice mektepler, mühim ilmî müesseseleri, fabrikalar var. İşte medeniyet budur. Bu dâvada olanlar bunları Türk'e tatbik etmelidir. Mustafa Kemal'in medeniyeti yaya kaldırımı medeniyetidir. Bizim önümüzde bir numune ve ders Japon vardır. Onun gibi yapmalıdır.

Bu adam işte bu zihniyetle millete şapka giydirdi. Bunu da bir kanun darbesi ile yapmak gibi bir cehalet gösterdi. Evolos-

yon işi idi. Halk muhtelif şehirlerde "istemeyiz!" dediler. Bunlar silâhlı bir isyan değildi... Derhal İstiklâl Mahkemesini dolaştırdı. Birçok zavallıları bigünah olarak astı... Frak, silindir şapka gibi elbiseleri tamim etti. Bu suretle de Mustafa Kemal'in inkılâbı bir elbise dolabı inkılâbından ibaret olmuştur.

Bu zihniyet ve gayret de, Türk'ün an'anesini yıkmak, orijinalliğini mahvetmektir. Bu en büyük halt idi. Türk'ün kökünü kırmaktı. Henüz hiçbir insan buna hücum etmemişti. Bunu da medeniyet, asrîleşmek namına yapıyordu. Türk mükemmel otomobiller, makineler, ilh... yapabilseydi de keşke sarık ve şalvar giyseydi. Bunların medeniyetle ne alâkası var? Japonların kadınları hâlâ arkasında bohça gibi bir tümsek, ayaklarında takunya, fakat en müthiş dritnautları yapıyorlar. Dünyada onlara medenî denir.

Millet fena halde dolgundu, fakat bir şey yapamıyordu. İş sukaste döküldü. Birkaç insan Mustafa Kemal'i İzmir'de öldürmeğe teşebbüs ettiler. Yakalandılar. Hepsini astı. Bu bahane ile ne kadar muhalif, bilhassa eski İttihatçı varsa onları da astı. Bu suretle İttihatçılığı vaktiyle Yeniçeriler imha edilir gibi, kökünden kazıyıp bitirdi.

Bu vak'a ile onun kibri, istibdadı, milletin korkusu bir kat daha arttı.

Diğer bir zihniyet devleti askerce idare etmektir. Hükümeti ordugâh haline getirdi. Buna militarizm derler ki, devletler için en muzır şeydir. İşte bu idarenin bir hastalığı da budur. Bu devleti kurtarmak için askerleri sivil işlerden almalıdır.

Diğer bir halet-i ruhiye muhaliflerini ezmektir. Ne kadar milî kıyama hüsnü hizmeti olanlar varsa perişan etti. Bu babda gaddar davranmış, muhaliflerini gıcır gıcır kesmiştir.

Bu adamın diğer bir gayreti de müthiş zengin olmağa çalışmaktır. İki üç yıl içinde gayet büyük zengin oldu.

Nihayet eğlenceler, israflar büyük bir iktisadî buhrana vardı. Şimdi devlet ve millet bu buhran içinde kıvranıyor. Buna çare diye ve “Millî İktisat ve Tasarruf” adıyla fevkalâde tedbirler aldılar. Hürriyetin bir ticaret kısmı kalmıştı. O da gitti. Ticaretse hürriyetsiz olmaz. Bu tedbirler tamamiyle anormaldir. Bakalım ne-reye varacak?!

PSİKOLOJİK TETKİK

Millî hareketle cumhuriyetin psikolojisini ve Mustafa Kemal’in gayelerini hülâsa suretiyle, terkip tariki ile ve merhale bir daha zikretmeyi faydalı buluyoruz:

Birinci merhale — Herkes millete istiklâlini kazandırmak peşinde. Mustafa Kemal de millî harekete baş olmak, İstanbul Hükümetini mahvedip kendisi hükümeti eline almak için çalışmıştır. Bütün hareketlerinde görünen budur. Buna muvaffak olmuştur. Bunu milletin kurtulması yolundaki gayrete karıştırdığından vatan ve millet için çalışanların mesaisi kendi şahsına da hizmet etmiştir. Bu bir zaruret halinde idi. Bu devre “İstiklâl Savası”, Mustafa Kemal için “Baş olma” devri adını almalıdır.

İkinci merhale — Millet kurtarılıp sulh olunca cumhuriyet ilân edip Mustafa Kemal hükümetin başına oturmuştur. Ne kadar kendine muarız, namuslu, millî harekette hizmet etmiş, veya mevki için rakip veya tehlikeli gördüğü insan varsa hepsini insafsızca kırmıştır. Kabahatli kabahatsiz dememiştir. Mahkeme ve sokakta yani kanunî ve gayri kanunî öldürmüştür. Bununla “lâyüs’el amma yef’al” olmak, “keyfe mâ yeşa,” hüküm sürme gayesini takip ediyordu. Muvaffak olmuştur. Kendine itiraz edecek adam ve kimsede cesaret kalmamıştır. Millet Meclisini de intihabı sırf kendisi keyfi gibi yaptırarak mebusları tâyin ve nasbedilmiş birer memur haline koyup bir bostan korkuluğu yapmıştır. Millet Meclisinin hiçbir kuvveti kalmamıştır. Matbu-

atı da kırmış geçirmiş. Diğerlerini para ve mevki ile eline almış, bizzat kendisi de gazeteler çıkartmış, onları da kendine meddah-name haline koymuştur. Yine bu merhalede namuslu adamları devlet işinden uzaklaştırmış, yerine namussuz ve cahilleri koymuştur. Sebebi; çünkü fena işler yapacağından bunları namuslulara gördüremiyecektir. Bu merhaleye "Terör, muhalefet ve hürriyetin imhası, kamarillâ teşkili" devri adı verilmelidir.

Üçüncü merhale — Zengin olmak devridir. Mustafa Kemal büyük zengin olmuştur. Avanesini de irtikâplar ile zengin etmiştir.

Dördüncü merhale — Kibr-ü azamet, Kemalizm doktrini dâvası. Kasideci şairler ve muharirlerin Mustafa Kemali son hadinde medihleri.

Beşinci merhale — Zevk ve safa.

İşte bunlar arasında ve bunların neticesi olarak bütün devlette, irtikap, rüşvet, jurnalcılık, ayyaşlık, bilhassa dalkavukluk, favotiritizm almış yürümüştür. Fitne, fesat ve sahtekârlık esası üzerine bir müessese kurulmuştur.

ABDÜLHAMİD VE MUSTAFA KEMAL ARASINDA MUKAYESE

Mustafa Kemal devrinin Abdülhamid ile mukayesesini entere-san olur:

Abdülhamid'in bir Yıldız Sarayı vardı. Etrafında Arap, Arnavud Muhafız Taburları, duvarlar vardı. Oraya kuş yavaşamazdı. Mustafa Kemal de aynen öyle bir Çankaya'sı vardır. Burası "Cumhuriyet Yıldızı" dır. Onun duvarı yerine Çankaya'nın etrafına hendekler yapılmış, betonlu metrisler açılmış, toplar ve mitralyözler yerleştirilmiştir. Yıldız'da bahçe ve bir havuz vardı. Çankaya'da bahçe yerine kilometrelerle orman bir çiftlik ve Marmara adında, o şekilde yüzlerce metro boyunda bir havuz

yapıldı. Sonra daha büyük olarak bir de Karadeniz havuzu yapıldı. Zavallı Hamid'in havuzu dairevi ve avuç içi kadar bir şeydi. Bununki üçyüz metre boyundadır. İçinde kayıkla gezer. O hem bunları otuzdört yılda yapmıştı. Bu iki yılda yaptı.

Abdülhamid'in Arnavut eşkiyadan tüfekçileri, Fehim Paşaları, Zülüflü İsmaileri vardı. Mustafa Kemal'in de Arnavut, Lâz ve Çingeneden tüfekçileri, Kılıç Ali adında Fehim Paşası, Falih Rıfkı adında Zülüflü İsmaili, Bozok Salih adında, Tahir Paşası vardır. Sade Abdülhamid'in cellâdı yoktu. Bunun o da var: Kel Ali, Kılıç Ali ilh... Ali...

Sultan Hamid'e ziliullah-ı fil-arz derlerdi. Buna doğrudan doğruya ilâh diyorlar. Ona Halife-i Müslimin diyorlardı. Buna milletin gözbebeği, yeni din mümessili diyorlar. Ona El-Gazi diyorlardı. Buna Gazi diyorlar. Ona Efendimiz diyorlardı. Buna da Efendimiz diyorlar. Bilmem daha ne kaldı? Es-Sultan ile Hân kelimeleri eksik. Bir Reiscumhura Efendimiz denemez. Dendikten sonra Es-Sultana ve Hakan'a da hacet kalmaz.

Abdülhamid zamanında Saye-i Şahane vardı. Ona iltica edilir ve edilince akan sular dururdu. Şimdi de Gazi sayesi var. Bununla da akan sular duruyor.

Abdülhamid nazırlarına maaş ve ihsanlar verirdi. Bu da vekillerine maaşlar, ihsanlar, köşkler veriyor. Abdülhamid kendisine sâdık olanlara, hizmet edenlere memuriyet verirdi. Bu da veriyor. Kumandanlar, valiler ekseriyetle şahsî sadıklarıdır.

Abdülhamid'de çırak çıkarmak usulü vardı. Bu da çırağa buyuruyor.

Bütün Osmanlı Padişahlarında Kasideci Şairler vardı. Onlara caize verirlerdi. Bunun da Celâl Sâhir, Abdülhak Hâmid, Mehmed Emin, Fazıl Ahmed, Halil Nihad, Faruk Nafiz, Behçet Kemal ve emsali şairleri var. Methiyeler, İstanbul'a teşrifiyeler, yani kasideler yazıyorlar. Caizelerini alıyorlar. Yani mebuslukla çı-

Padişah II. Abdülhamit

rağ buyuruldular. Padişahların nesircileri yoktu. Bunun nesircileri de var.

Abdülhamid'in Hassası, muzika-i şahanesi vardı. Bunun da cumhuriyet muhafız taburları ve cumhuriyet bandosu var.

Abdülhamid'in etrafında Çerkez cariyeler vardı. Onları kullanırdı. Bunun da Yıldız'ında milliyete bakmaksızın birçok genç kız var. Keza o Çerkezlerle iktifa ederdi. Bu evdeki daimi kızlardan maada yine hergün beş-on kadın daha getiriyor. Abdülhamid bu kızlardan gönlü geçenine selâ bir nefere nikâhla verir, onu zabıtlıkla çırağ çıkarırdı. Bu da birine veriyor, meselâ sefaret kâtipliği ile çırağ ediyor. Ancak ikisi arasında mühim bir fark var. Onunkilere cariyeye, müstefreşe derlerdi. Bu kendininkilere "Evlâtlığım!" diyor.

Abdülhamid zamanında Hürriyet kelimesi yasaktı. Kamuslardan çıkarılmıştı. Bunun zamanında hürriyetin asıl kendisi ya-

sak. Hem öyle yasak ki, sahibi derhal asılıyor. Hamid zamanında ise sade sürülürdü.

Abdülhamid zamanında dalkavukluk revaçta idi. Bunun zamanında ise dalkavukluğun bu kadar evci alâsını bulduğu henüz görülmemiştir.

Hasılı bu mukayese daha çok yapılabilir. Bu kadarla iktifa ediyoruz. Yalnız Abdülhamid zamanında olan kötülükler bunun zamanında birkaç misli fazla olmuştur. Hele terör Abdülhamid zamanında helva ve baklava imiş, şimdi anladık.

Bu halde bu cumhuriyet mi? Böyle olunca cumhuriyete lüzum mu vardı? Bu sual kendi kendine ortaya çıkıyor. Abdülhamid: “Ben bir padişahım, idare monarşi sistemidir” diyordu. Mert adammış. Bu ise yüzüne bir cumhuriyet maskesi taktı, monarşik, otokratik idarelerin en şiddetlisini yapıyor. Hamid, Mustafa Kemal’den yüksekmiş. Hiç olmazsa merdçe, açıkça yapıyordu.

Hamid câhildi. Seviye-i irfanca Mustafa Kemal’in ondan farkı, zevk ve sefayı, dansı, frakı, şapkayı medeniyet zannetmesidir. İrfanı olsaydı etrafına âlimleri toplardı. Bildiği kulaktan dolma bir iki şeydir. Bir müddettir başladığı tarihçilik ve dилcilik bir fantaziden ibarettir.

Mustafa Kemal devrini İttihatçılar devriyle mukayeseyi zâid görüyoruz. Onlar ne yaptıysa Mustafa Kemal de yaptı. Sade onlardan bin kat daha şiddetli ve onların fenalıklarına bin bir tane daha kattı. İdaresini kendi icad ettiğini söyleyerek övünüyor. Hayır, kendi icad etmemiştir, İttihatçıları model almıştır. Onları taklid ediyor. Yalnız bunları pek şiddetlendirmiştir. Bazı farkı var. İttihatçıların her işi gören bir Merkezi Umumîsi vardı. Bunun da var. Daha belâsı şu ki onlar da Merkezi Umumî birçok adamdan mürekkepti. Bu sade kendisidir. Mustafa Kemal’in sade bir icadı var. O da Millet Meclisinin teşrii ve icraî sıfatı. Sonra onu da kaldırdı.

Hâsılı Abdülhamid buna nisbetle zemzemle yıkanmış imiş. İttihatçıların halini görünce Abdülhamid aleyhine çalıştığına utanmış, ne büyük günah işlemişim demiştim. Bunu görünce Abdülhamid'e de İttihatçılara da rahmet okuyor, aleyhlerinde çalışmakla ettiğim günahların affını Allah'dan diliyorum.

MUSSOLİNİ VE MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal'i Mussolini ile de mukayese faydalıdır.

Bugün dünyada birkaç diktatör var: Rusya'da Stalin. Bunu ehsaba almayacağız. Çünkü komünizm mahsulüdür. Bu meslek gayri tabii, berbat bir idare şekli. Diğeri İtalya'da Mussolini, İspanya'da Perimodoryuvera'dır. Daha sonra Yugoslavya Kralı yaptı, söktüremedi, bugünlerde yine Millet Meclisini açmak üzere, İspanya diktatörü de istifa ediyor. Kala kala diktatör olarak yeryüzünde Mussolini ile bizimki kalıyor.

Mussolini

Bu iki şahsın birine nisbetle zihniyet, fiil ve mahiyetleri nedir?...

İtalya komünistler, sosyalistler elinde mahvolmak üzere idi. Mussolini bir isyan yapıp Roma'ya girdi. Hükümeti aldı. Bu muzır unsurları perişan etti, susturdu, fakat kimseyi asmadı, sokakta öldürtmedi. Bizimki ise çok asmış ve sokakta da cinayet işlemiş biridir. Bizde millet istiklâl için ayaklanmıştı. Bu gelip başına geçmiştir.

Mussolini hükümete geçince kuvvetli bir pençe ile idareyi eline aldı ve müstebidâne hükümet ediyor. İkisi de müstebit: Fakat bizimki ondan müstebit ve mülevves.

Musolini âlim bir adam. Merd, her işi merdçe yapıyor. Bizimki işleri iğfal, entrika ile yapıyor. Mussolini aile babası, bizimki aileden nefret ediyor. Mussolini kadınlarda kısa etekleri yasak etti. Bizimki herkese medeniyet diye kısa etek giydirdi.

Mussolini padişaha hürmetkâr. Bu hergün padişahlar aleyhine nutuk söylüyor. Hattâ Fatih, Yavuz gibilerine de dil uzatıyor. Mustafa Kemal, mühim âlim, şair, hakim, fatih olan bu padişahların yanına varamaz.

Mussolini millî an'ane ve âdetleri ihya ile meşgul. Bizimki bunları yıkmakla zevk duyuyor. Mussolini meselâ eski Romalıların kol uzatarak yaptıkları temenna usulünü tatbik etti. Avrupa yok, bu geriliktir, vahşîliktir demedi. Bu adam İtalya'da yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktadır. Bizimki Türklüğü bitiriyor, devleti ve milleti harsen de küçültüyor. Bütün millî âdetlerimizi, an'anelerimizi sildi.

Mussolini Vatikan'a kuvvet vermekle meşgul. Bizimki Hilâfeti ilga etti. Dini yıkmakla meşgul. Mussolini ölmüş İtalyan milletine can verdi. Onları kahraman yapıyor. Ümit vermiştir. Bizimki milletin bütün maneviyatını kırdı, ümidini kesti, korkak ve meyus etti.

Mussolini İtalya'yı ilmen, iktisaden yükseltti. Bizimki ilmi, mektepleri bitirdi. Cehle revaç verdi. Talebe çalışmıyor "Gaye mevki, para değil mi çalışmağa ne lüzum var?" diyor. Bu düstur oldu. Ve yine bizimki memleketi iktisadî büyük buhrana soktu.

Mussolini İtalya'yı imar ediyor. Bizimkinin imar kaabiliyet ve kuvvetinin numunesi Ankara'dır. Yazık milyonlarla masrafa.

Mussolini İtalyan parasını kuvvetlendirdi, tesbit etti. Bizim paramız hergün düşüyor.

Hâsılı Mussolini birçok vekâletleri bizzat kendi idare ediyor, bizimki de öyle. Biri memleket ihya ediyor, biri memleket yıkıyor. Mussolini müstebitim, Millet Meclisi falan olmaz diyor. Merdçe söylüyor ve yapıyor. Bizimki bu cumhuriyettir, demokratız, halk hakimdir, hakimiyet milletindir, millet emindir, diyor, millete hakimiyetten bir incir çekirdeği bile vermiyor. Eğer Mustafa Kemal diktatörlüğü, Mussolini diktatörlüğü gibi olsaydı, böyle bir pederâne müstebiti başımda taşırdım.

*

Mustafa Kemal idaresi şahıslarının tarifine geçiyorum: Bu hususta evvelki bahisler arasında muhtelif şahıslar üzerine birçok malûmat vardır. Burda sade birkaç şahsı yeniden tarif edeceğiz.

MUSTAFA KEMAL

Selâniklidir. Harbiye Mektebinde okumuş, erkân-ı harp çıkmıştır. Kimi dönme, kimi Sırp, kimi Bulgar, kimi Pomak diyor. Babası ve anası hakkında rivayet çok. Muhakkak olan bir şey varsa anası belli.

Fizik ve teşrihi vasıfları — Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, kemiklice, elmacık kemikleri Moğollar gibi çıkık, burnunun ucu kabank, domates gibi kızarmış, burnu çirkin değilse de Türkte

olmayan bir yüz. Saçları ağarmıştır. Fakat dikkatle boyar, altın sarısı yapar. Saçlarının beyazlığını göstermemeğe çok dikkat eder.

Cimcimesi pek biçimsizdir. Alnında azîm cephesinin cevfinin teşkil eden kafası pek ileri çıkıktır. Bu sebeple kaşları ilerdedir. Bu ekseriya mütereddi şahıslarda olur. Kaşları gürdür. Alnının ortasından ufkî bir çöküntü mizabe halinde bütün kafasını dolaşır. Kafasıyla yüzüne âdeta bir kum saati manzarasını verir. Bu çukurun üstünde az bir kısım vardır. Bu da bir kavunun ufak parçası kadardır. Bu da bir tereddi eseridir. Hali tabîide gözlerinde şaşılık yoksa da sarhoşluğunda ve kızdığı vakit tamamiyle şaşı olup biri bir yana diğeri, diğer yana bakar. Bu da tereddi eseridir.

Fevkalâde zekî değil, fakat zekî denen insanlardandır. Hattâ ona zekî dahi dememelidir. Birçok şeylerde çok bilgisizdir. Hele ileriye hiç göremez. Akl-ı selimi bariz bir surette azdır. Ancak entrikada fevkalâ mahirdir. Bizde yanlış olarak entrikacılar zekî derler. Vakıa entrika yapmak için zekî olmak lâzım gibi gelirse de değildir. Dimağda her şey için hususî bir merkez vardır. Bazı adamlar vardır ki, son derece saftır, fakat bazan öyle entrika yaparlar ki insan, bu adam, bu entrikayı nasıl yaptı diye şaşar. Sonra nice zekî adamlar vardır ki, asla entrika yapamaz. Yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Bunlar ispat eder ki, entrika için dimağda ayrı bir merkez vardır. Zekâ ile münasebeti yoktur. Demek Mustafa Kemal de entrika merkezi çok neşvünema bulmuştur. Herkesi birbirine katar, mantara bastırır.

Moral faaldir. Harekâtında pek çabuktur. Pek çok içer. İçkilerden rakıyı sever. Çalgı çaldırır, çaldırdığı hep curcuna havalarıdır. İçki âlemine dalkavuk, cahil insanları toplar. Sevdığı adamlar zaten bunlardır. Yüreğinde asla merhamet yoktur. Babası, oğlu olursa da keser. Asla meşru iş tanımaz. Mutlaka hak-

sız şeyleri yapar. Kanun, usûl, âdet denilen şeyler onun için mevcut değildir. Hiç kimseyi sevmez. Hattâ en sadıklarını bile. Böyle hislerden mahrumdur. Anası ölmüş, cenazesine bile gitmemiştir. Necip ve insanî hislerden tamamiyle âridir. Kimseye itimadı yoktur. Herkesi korku ve ihsan ile tutmak sistemindedir. Her kim yanına girse çıkınca yanındakilere onun aleyhinde söyler. Bir âdeti de rical ve meb'usları birbirine düşürmektir. Herkese "O senin aleyhinde şunu söyledi" der. Biri bir şahıs aleyhinde kendisine mektup yazarsa, o mektubu derhal o şahsa verir. Casusluğa çok ehemmiyet verir. Memleketi casuslarla doldurmuştur. Hem de casusların her dediğine inanır. Gayet evhamlıdır. Her saçma şeyden bir mühim mana çıkarır. Eğer kuvvetsiz ise, pek ürkektir, kaçmağa çalışır. Eğer kuvvetli ise gayet cesurdur, bir canavar olur, paramparça eder. Makyavellik en sevdiği şeydir. Gayet mevki ve şan harisidir. Ve bunda pek kıskançtır. En ufak bir şerefi bile başkasına veremez. Ölülerini bile şeref hususunda kıskanır. Meselâ Namık Kemal'i bile büyük görmez.

Gayet mağrur ve kibirlidir. Nazarında Dünyada kendinden başka adam yoktur. İster ki herkes kendisine tapınsın. Gayet müstebittir. Tenkide, hattâ bir mütalea beyânına tahammül edemez. Gayet para canlı ve hasistir. Büyük bir servet toplamıştır. Pek tamahkârdır.

Her gece sabaha kadar içer. Bütün ömrü öyledir. Gençliği de böyle içki ile geçmiştir. Recûliyeti yoktur. Böbreklerine kadar çıkmış hastalığı vardır. İltihabı külliyyeden ikide bir beline ağrı gelir. Banyoya girer. Bu sebeple banyoları çok sever. Son zamanda yüzü Delirium Tremens denilen hastalığı hey'eti almıştır. Elleri titriyor. Kalbi rahatsızdır. Bunlara rağmen yine çok rakı, tütün ve kahve içer, eğlenceden kendini alamaz. Bunlarsa bu hastalıklara pek muzırdır.

Mustafa Kemal ile İsmet Paşa

Hastalığı Trablusgarp'ta gözüne vurmuş, iritis olmuş. Göz doktoru Şam'lı Münir Ahmed iyi etmiş. Bu adam Umumî Harpte Hicaz'a gitmiş, âsilere iltihak etmişti. Kokain çekerdi. Onu telgrafla Kahire'den Ankara'ya getirdi. Sıhhiye Vekâletine müşavir yapıyordu. Sonra Gureba Hastahanesine çırağ çıkardılar. Mustafa Kemal'in ona teveccühünü işiten Kahire'deki birkaç Türk doktor ve eczacı bunun denaetini bana yazdılar. Ben de bu mektupların birini Mustafa Kemal'e gönderdimdi. Mektubu Münir Ahmed'e vermiş. O da Kahire'deki mektup sahibini tehdid etmiştir.

Hükümette her şeyin reisidir. Herşeyi pençesinde tutar. Gayet kincidir. Düşmanlarını unutmaz, takip eder. Esasen her şeyde fikri takip sahibidir. Bu iyi bir meziyet ise de bunu en ziyade intikamda kullanır.

İnatçıdır. İmkânı yok fikrinden dönmez.

Mustafa Kemal iptidaları hiç söz söyleyemezdi. Birkaç yıl sonra iyi bir hatip oldu. Nutkunu bir ay çalışır, ezberler, öyle söyler. Şundan bundan işite işite biraz da malûmat sahibi oldu, fa'kat derecesi ağızdan kapmadan ibarettir.

Bütün dâvası millî harekette her şeyi kendi yapmış olmasıdır. Dâhidir.

İnkılâp delisidir. Türkiye'nin Deli Petro'su olmak hevesindedir. Bir taraftan da Napolyon olduğunu zanneder. Kibr-ü azame-ti ulûhiyet mertebelerine vardırıştır.

Türk Tarihi böylesini görmemiştir.

İSMET

Bitlisli bir Kürdün oğludur. Bitlis'te doğmuştur. Babası bilâ-hare mahkemede zabıt kâtipliği ile Malatya'ya, Sivas'a, İzmir'e gelmiştir. Bu da beraber dolaşmıştır. Sivas Rüştîyesinde okumuş. Sonra İstanbul'da Harbiye Mektebine girmiş. Erkân-ı Harp çıkmıştır.

Fizik teşrihi — Ortadan aşağı boyda, ince yapıdadır. Yüzü Kürt ve ırkî yüzü olarak ve fakat fazla bariz koç yüzü şeklindedir. Cincimesi önden mükemmeldir. Zaviye-i vechiyesi, alnı iyidir, fakat arkada hiçbir şey yoktur. Azim kafa yumuşak, bir yumrukla içeri çektilirilmiş gibi bir haldedir. Yâni kafasının arkasında taibi olan ciddiye yerine bir çukur vardır. Bu hal onun mütereddi bir aileden olduğunu gösterir. Mütereddi, deforme bir kafa. Aynı zamanda sağırdır. Ve sağırlığı ağırdır. Değme gürültüyü işitmez. Bir kardeşi kambur, biri yine malûl, biri kokainman olup İsmet'in çocuğu Malado belene ile doğmuş, yâni aile mütereddidir.

Moral — İsmet, zekî denilen insanlardandır, fakat bunun da zekâsı entrikadadır. Müthiş entrikacıdır. Bu hususta Mustafa Kemal'den çok üstündür. Hiç doğru söylemez. İş hep iğfaldır.

Bu adamın gayet bariz bir hasleti vardır: İçi başka, dışı başka. İçini o kadar maharetle saklar ki... Çok içi-dışı başka adamlar gördüm, fakat zamirini bunun kadar maharetle saklayabilen adam asla görmedim. Yüzü güler, sanki sevimli, masum bir çocuktur, içi ise o esnada yılan ve ejderhadır. Bu sebeple ona şu adı verdim: "Yüzü kuzu, ruhu kurt bir mahlûk." Bu cümle onun bütün künhünü, hakikatın tarif eder. O güler yüzle herkesi avlar. Bu ezeli ve ebedî gülen yüz o kadar sevimlidir ki, herkes onda birçok samimiyet ve sevimliliği görür ve sever. Halbuki o vakit içi her va'kitkinden ziyade kötüdür. Ne kadar fazla kötülük edecekse o esnada o kadar samimi ve sevimli görünür.

Bir bariz hasleti de gayet evhamlı olmasıdır. Bu kadar vesveseli ve vehimli adam belki de dünyada yoktur. Nemden şüphe kapar. Köroğlu gibi rüzgârdan hile sezer. Bu sebeple en seçme şeylere en büyük ehemmiyetleri verir, boşuna uğraşır, durur. Ve yine bu sebeptir ki devlet işlerinde vahim surette yanılır, yanlış yolda gider. Felâkete varır. Evhamı galiba sağırlığından gelmiştir. Çünkü sağırlar evhamlı olurlar. Askerlikteki muvaffakiyetsizliklerinin ve hatalarının da azimet noktası bu vehim ve hayâldir.

Pek haris ve menfaatperesttir. Doğrudan doğruya çok almaz. Âleti Kambur kardeşi Rıza'dır. Gayet müsriftir. Debdebe ve saltanatı pek sever. Eline geçen devlet parasını su gibi sarfeder.

Bu adamın diğer bariz bir hasleti de kendinden olan fenalıkların şiddetle aleyhinde olmasıdır. Müstebittir, şiddetle hürriyet lehinde söz söyler. Kürttür, şiddetle Türkçü görünür, ilh... Gayet riyakârdır. Hiç doğru söylemez, bil'âkis aksini söyler. Birgün memlekette hürriyet var derse hakikatte istibdad vardır. Paramız sağlam derse, paramız çürüktür. Yani hep hakikatın aksini söyler. Ben ona kimya tahlili yapar gibi bir miyar buldum. Hakikati onunla keşfediyorum. Bu miyar basit olup onun söylediği

sözün aksini almaktan ibarettir. Hemen hakikati bulursun. Bu miyara "İsmet miyarı" adını koydum. Henüz beni hiçbir defa bile aldatmadı.

Gayet dalkavuktur. Mustafa Kemal'e emsalsiz dalkavukluklar, riyakârlıklar yapmıştır. Aynı zamanda emrine emirber gibi hizmet eder, memuruna karşı ise mütehakkim bir mağrur vaziyetindedir. Âmirinin bir gün üstüne geçince dalkavukluğu derhal kibr-ü azamete çevirir.

Alelâde herkes için güler yüzlüdür. Bu suretle çok nâzik, kibar, samimi, insaniyetkâr görünmek ister. Herkese sureti haktan görünür. Bunlar onun tabiyeleridir. Hakikaten çok kişiyi böyle aldatmıştır. Herhangi gün kimi çok sever görünür ve meth ederse, herkes hiç tereddüdsüz bilsin ki o gün ona bir felâket hazırlamaktadır.

Spor eğlencelerini çok sever. Eğlence ve içki ile o kadar alâkası yoktur.

Bir bariz hasleti de inatçılığıdır. Gayet inatdır. Bir şeyi bir defa zihnine yerleştirdi mi, kimse onu vazgeçirtemez. Eskişehir-Afyon hattında sırf bu kusuru yüzünden orduyu mağlûp etmiştir.

Süsü ve debdebeyi pek sever dedik. Meselâ Robert Kolejde okuyan küçük kardeşinin halini söylüyorlar: Tahsilde bir çocuğa ayda beşyüz lira el harçlığı veriyormuş. Çocuğun emrine amade bir otomobil, mektepte kapısında bekliyormuş. O da haylaz, edepsiz bir çocuktur. Mektep nihayet tardetmiştir.

İsmet de zamanla hatip oldu. Ancak hâlâ iyi yazı yazmaya muvaffak olamadı. Müsveddeleri birer ahmediyedir.

FEVZİ

Uzunca boylu, şişman, esmer renkli, top çehreli, sevimli yüz-lü biridir.

Fizik bir gayrî tabiiliği yoktur. Zekâca ortadır. Uyuşuk bir adamdır. Hiç inisiyatif sahibi değildir. Sade emir bekler. Biraz te-tebu etmişe benzer. Çok az lâkırdı söyler, içki, eğlence, kumar bilmez. Hattâ tütün ve kahve bile içmez. Pek pistir. Giyinmesine de hiç olmazsa lüzumu kadar dikkat etmez. Gayet dindardır. Namazını kılar. Bütün ruhu şarklıdır. İyi askerdir. Bir derece akliselimi vardır. Adab-ı muaşeret bilmez, kimse ile muaşeret etmez.

Bütün hülâsası bir emir kuludur. Şer ve istibdad âletidir. Mâ'dûn adamdır, mafevk olamaz.

MECLİS REİSİ KÂZİM

Rumeli'nden, Köprülülüdür. Zayıf, gözleri pek küçük biridir. Zekâsı da küçüktür. Bu adamla Hey'et-i Vekilede çok bulundum, bir defa mâkul bir söz söylediğini bilmiyorum.

İttihatcıların Serez Komitesinde hizmet etmiş, adam öldürmüştür. Köşkünü cihet-i askeriye, asker ameleye yaptırdı.

Salih Bozok

Mustafa Kemal'in en sadık adamıdır. Bu sayede mühim mevki-
lere geçmiştir.

BOZOK SALİH

Arnavut'tur. Sözü ve her hareketi Tulumbacıdır. Mustafa Kemal'in en mahrem ve emin adamıdır. Katil ve irtikap işlerini bilir, idare eder. Mustafa Kemal'in evvelce yaveri idi. Nihayet meb'us yaptı. Bugün büyük zenginlerdendir.

RECEP ZÜHTÜ

Tulumbacının biridir. Manastırlı birinin oğlu imiş. Bugün büyük zenginlerdendir. Rize meb'usu Akif'le beraber para işlerinde ortak çalışıyorlar.

NAFIA VEKİLİ RECEP

Lezgidir. Babası Erzincan'da kahvecidir. Zekası orta bir adamdır. Gittikçe Mecliste söz söylemeğe başladı. Sözlerinde esas yok. Mustafa Kemal'in hususi kâtibi idi. Çalışkandır .Yüzbaşı idi. Meb'us, sonra vekil yaptı. O da vekil olunca müthiş irtikâp yaptı. O kadar fantaziye döküldü ki, yüz liralık çorap giydiğini söylüyorlardı. Bu da banyo meraklısı. Evindeki yetmemiş, Müdâfa-i Milliye Vekili iken vekâlette de çiniden bir banyo yaptırmış. Orda da banyo almış. Para yaradı. Öyle şişti ki Mecliste kürsüye sığmıyordu. Karnı öne, kıcı da arkaya o kadar çıkmış idi, ki iki taraftan tahtaya değiyor, kürsüye cendereye girer gibi sıkışıyordu. Mustafa Kemal, birçok işlerini gördürmüştür. Mustafa Kemal'in en muti adamlarındandır.

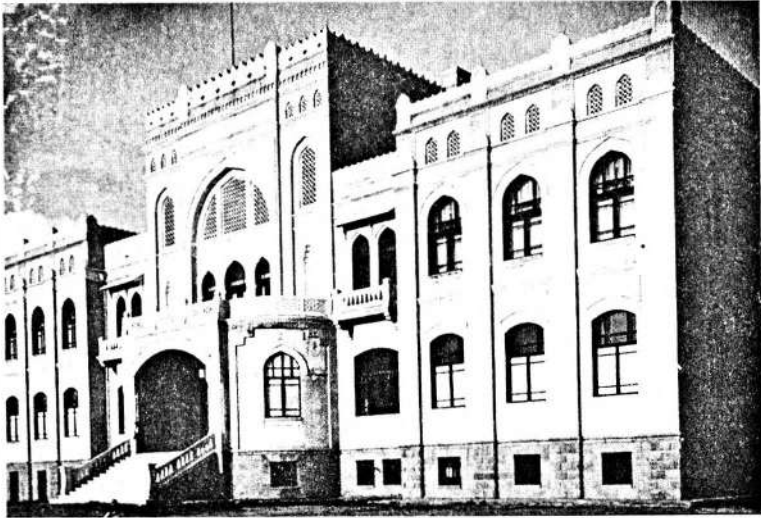
TEVFİK RÜŞTÜ

Gayet çirkin yüzlü, sarkık dudakları zenci gibi kara bir adamdır. Zekâsı, tahsili basittir. Hiçbir fikri, kanaati yoktur. Kiminle

konusursa onun fikrindedir. Ve her dakika fikrini değiştirir. Müt-
hiş dalkavuktur. Rodoslu olup ailesi “Bed” ler denilen bir ailedir.
O adam hakikaten adları gibi mühiş çirkin bir surat sahibidir.

HAMDULLAH SUPHI

İdadiyi ikmâl edememiş birisidir. Fakat âlim, muharrir ve ça-
ir geçinir. Fena da yazmaz. Hele iyi hatiptir. Cümleler parlaktır,
herkes hayret eder. Ama cevheri yoktur. Uzun söyler. Bu uzun
nutkuna ne der diye bakarsanız, fantaziden başka bir şey yoktur.
Birtakım fantezik cümleler ezberlemiştir. Her nutkunda onları
tekrar eder. Harekâtı avantüriye bir adamınkine benzer. şiddetli
Türkçü geçinir. Anası Çerkez’dir. İptidâ kendisini Türk Ocağına
sokmak teklifinde bulunanlara “Ben Türk değilim” deyip girme-
miştir. şimdi bu Ocağı mevki ve para âleti yapmıştır. Ahtapot gi-
bi bu teşkilâtın üstüne çökmüştür, bırakmaz.

Ankara’da Türk Ocağı binası

Ocağın parasını faydasız, fantezi ve süslere sarfeder. Ocaktan resmen maaş alır. Ve bunu işlemeyen birden alır. Alır, yer. Bu adamın süsten başka bir şey bildiği yoktur. Maarif Vekilliği etti. Her defasında vekâlette işler alt üst oldu.

Daha fenası bu millî ve ilmî ocağı Mustafa Kemal'e âlet etmiştir. Onu siyasete bulaştırdı. Bu ocak onun binek taşıdır. Kuvveti, meziyetidir. Bununla mevkilere geçer.

Hamdullah Suphi, Mehmed Emin, Yusuf Akcora bir sacayaktır, birbirine pek bağlıdırlar, hep birbirini methederler. Reislikleri birbirine verirler. Müşterek ül menafi bir reji halindedirler. Her şeyi de kendilerine hasrederler. Meselâ birkaç defa ocağın intihabında bulundum. Derhal daha müzakere başlamadan Yusuf Akcora "Reis Hamdullah olsun" dedi. "Canım, nizâmnâmede bunun reyî hafi ile olacağı yazılı" diyen oldu. Dinlemediler. Diğer âza terbiyeli, utandı, ileri gitmedi. İntihap bitti. Şimdi kâtip bulunacak. Derhal Hamdullah "Yusuf Akcora olsun" dedi. O da oldu. Bu sefer Hamdullah "Büyük millî şairin resmini bütün ocaklara asalım" dedi. O da oldu, ictima bitti. Yazık ocağa dedim.

Hamdullah pek dalkavuktur. Mustafa Kemal'e türlüşünü yapıyor. Bir kitap yazmış, "Güne bakıyorum" diyor. Gün de Mustafa Kemal'miş.

YUSUF AKCORA

Meşeyerdir. Rusya'dan gelmiştir. Türkiye'de Türkçülük üzerine yazılar yazmıştır. Alim denemek bir adamdır. Zekâsı ortadır, fakat Mustafa Kemal'e pek dalkavuktur. İttihatçıların da pek dalkavuşu idi. Bir-iki defa bunu Mustafa Kemal'in yanında gördüm. Hep kulağına söylüyordu.

Bir aralık Ahmed Agayefle beraber Hariciye Vekâletine müşavir olmuştur, Rus sefarethanesisinden de çıkmıyorlardı. Herkes "Rus sefarethanesisine vesika götürüyorlar" diyorlardı.

Dinç bir adamdı. Son yıllarda birden çöktü. 55 yaşlarında vardır.

MEHMED EMİN

Pek sevimli yüzlü, çok terbiyeli ve nâzik bir adamdır. Adı mil-lî şairdir. Ama zavallı şair bile değildir. Şiirleri ruhsuz, ahenksiz ve soğuktur. Şiirlerinde yüksek ruh ve ilmî fikirler olmadığı gibi, vezin, ilh... şiir ilmi cihetinden de kıymetsiz, yanlış şeylerdir.

Namuslu adamdır. Ben orda iken Mustafa Kemal idaresinin aleyhinde idi. Onun dizgini Hamdullah'ın elindedir. O, derhal vazgeçirdi, itaat sahasına götürdü. Derken Mustafa Kemal'i, İsmet'i ayyuka çıkarır şiirler yazdı.

Bu eşhastan ziyade bahsetmiyeceğim. Zaten birçoğunun ev-velce hikâyeleri geçti.

MUHALİF SİMALAR

RAUF

Abazadır. Bahriye zabitlerindendir. Akılsız bir adamdır. Hele pek cahildir. Haristir. Mustafa Kemal ve İsmet'le çalıştı. Eline de fırsatlar geçti. Ama zekâca onlardan aşağı olduğundan daima mağlûp oldu. Bu adam büyük mevkilerde bulunduğu halde hiç-bir dirayet gösterememiştir. Bil'âkis hatalar yaptı. Ne millî hare-kette, ne de evvel ve sonra hiçbir hüsnühareketi yoktur. Paraca namuslu adamdır.

Rauf, Abaza Mehmed Paşa'nın oğludur. Bahriye mektebinde tahsilde iken Abdülhamid taraftarı olup, hürriyetperver talebe ile daima bunun için şiddetli kavgalar etmişti. Meşrutiyet ilân olununca derhal meşrutiyetperver olup İttihat ve Terakki Cemi-yetine girmişti. İttihatçı Divan-ı Harbine âza tayin edildi. Abdül-hamid'in nazırlarını sürmek kararını verdi. Pek Abdülhamidci olan Rauf şimdi bu kararı vermekle de iktifa edemeyecek dere-

Rauf (Orbay) Bey

cede hararetle hürriyetperver geçindiğinden çılgınca işlere başlamıştır. Birini zikredeyim: Bu nazırları Asar-ı Tevfik zırhlısının ambarına hapsetmişler. Bu adamlara yemek verilmemiş, kuru peksimet verilmiş, adamlar aç kalmışlar, zırhlının zabitlerinden Lütfü Harbiye Nezaretine bunlara yiyecek almak için gönderilmiş, Rauf'a rast gelmiş, anlatmış. Rauf: "Bırak!.. Açlıktan geberisinler. Denize atarsın. Sana eskiden hürriyetperver diye bunlar ne zulümler etmiş" dedi.

Artık hizmet ve gayretleri ile gençbahriye zabiti Rauf, İttihatçıların gözüne girmiş. İttihat ve Terakki Fırkasının sevgili bir uzvu olmuş. Şımarmış.

Kendisi yüzbaşı olduğu halde, âmirleri, miralay ve paşalar kendisinden korkar ve ona resmî dairede ayağa kalkar olmuşlardır. Zavallı askerlik! Rauf oralarda değil...

Rauf, nöbet yerini amiralin emri hilâfına terkedip Hamidiye'yi Bulgar torpidosuna vurdurunca ilk bölmede olan 15 askeri kurtarmak için bölmeyi açmamış ve bu zavallı askerler bağıra bağıra boğulmuşlardır.

Rauf, Averof'a hücum için amiralden aldığı emri icra etmemiştir. Çünkü, bu hücum fedailik, yeniçeri tâbirince, serdengeçtilik idi. Sırf bu korku iledir, ki Rauf Hamidiye'yi alıp kaçırmıştır. Başka devlette olsa onu kurşuna dizerlerdi. Bu adam bunlardan kurtulmanın yolunu biliyor ve buluyor. Hem de üstüne bir de kendisini kahraman mevkiine koyduruyordu. Bu iş kahramanlık değil, büyük bir hiyanet ve rezalettir. Türk bahriyesi tarihinde kara ve pis bir lekedir. Rauf bundan bir muhakeme değil, bir sual bile görmemiştir. İttihatçı ya kâfi.

KÂZİM KARABEKİR

Alçak boylu, etlice, pek sevimli yüzlü biridir. Çok terbiyeli dir. Konuşurken adetâ kız gibi kızarır. Hususî ahlâkı fevkalâde temizdir. Rakı, eğlence, kumar gibi şeyleri bilmez. Hattâ tütün ve kahve dahi içmez. Nezaketi ile ve bu halleriyle melek gibi temiz bir adamdır. Paraca da namusludur. Zekâca ortadır. Tetebua meraklıdır. Musiki bilir. Şiire de heves etmiş. Fakat şiir nedir bilmiyor. Vatanperverdir. Hüsnüniyet sahibidir. Memleketin terakkisini ister. İyi askerdir. Millî kıyamda Ermeniler üzerine kazandığı zaferle gayet büyük bir hizmet etmiştir. Şark vilâyetlerinde yetimleri toplamış, beslemiş, baba gibi terbiyesine çalışmış bir adamdır.

Muhalefleri yâni Mustafa Kemal ve takımı, onu muhafazakâr olmakla itham ediyorlar. Ama zannımca mâkul bir muhafazakârdır. Hele Mustafa Kemal gibi, her şeyi, millî an'aneleri yıkanlar karşısında pek kıymetlidir. Keza onlar zekî olmadığını söylüyor ve bunu Borne tâbiri ile ifade ediyorlar.

Bence onun bir kusuru var: Azametli. Bu da bütün askerlere mahsus bir kusurdur.

KÜÇÜK CEMAL

Mersinli Cemal denen bu adamı pek sıkı görüşerek tanımadım. Fakat bende terbiyeli, zekî, tetebu sahibi, iyi bir adam tesiri yapmıştır.

*

Şimdi bizzat kendi kendimi tarif edeyim: Bu vakıa biraz tuhaf ama, herkes istediği yerini tay ve yenisini ilâvede muhtardır. Bir adamı kimse kendisinden iyi bilmez, ancak doğruyu söylemesi lâzımdır.

Nasıl yetiştigimi bu eserin iptidalarında söyledim.

Uzunca boylu, etlice, beyaz derili, sarı gözlü, açık kestane saçlı bir adamım. Cimcimemin teşekkülü iyidir. Babam da güzel bir adamdı. Ailede tereddi eseri yoktur. Sinop'ta eski bir Türk ailesiyiz. İkiyüz yıldır belliyiz. Anadan, babadan Türkten gayrı hiçbir millet bize karışmamış.

Zekî bir adam olduğumu söylerler. Dünyada iki şeye düşkünüm: Bana namuslu adam, çalışkan ve vatanperver adam desinler. Daima buna çalıştım. Ve bu sözü demelerini istedim. Ömrüm sade say ile geçmiştir. Ayyaş, eğlenceye düşkün değilim, kumar bilmem ve tütünü de kâh içerim, kâh içmem. Ne zevke, ne yemeğe düşkünüm.

Çocukluğumdanberi merdçe yaşamak emelimdir. Merdliği, kahramanlığı tapınırcasına severim. Zekî, âlim kimselere, namuslu insanlara bayılırım. Hırsız, yalancı, ahlâksız insanlardan nefret ederim. Bu nefretimi onlardan saklamam. Lâkırdımı da gizlemem, yüzlerine söylerim. Türk milletine büyük ve aşk derecesinde bir muhabbetim vardır. Onu yüksek görmek gayemdir. Bir vakit talebe idim, daima sınıfımın ilerisinde iyi talebe

idim. Hekim oldum, iyi hekim oldum. Siyasete, matbuata girdim, devlet idaresi yaptım, iyi yaptım. İyi diplomatik ettim. Tâlih ve ahvâl beni çok mesleğe soktu. Hekimim, gazeteci, siyasi, diplomat, profesör, naşir, şair, müverrih, müellif, devlet ricali oldum. Hepsinden lekesiz çıktım. Yalnız bir meslekte kalabilmiş olsaydım, daha terakki ederdim. Faziletlerin hepsini büyük bir düşkünlükle severim. Hayrat ve hasanatı severim. Ne bir şahsın, ne de devletin on parasına el sürmedim. Kimseye borcum yoktur. Devlet idaresinde milletin son parasına bir el sürer veya israf eder diye ödüm koparak dikkat etmişimdir. Muktabid bir adamımdır. Devlet idaresinde de bunu yaptım. Masrafım yoktu. Sade yiyecek, giyecek. Kazandıklarım ile kütüphane yaptım. Millete yarasın diye buraya döktüm. Süsü hiç sevmem. Süs kadına yakışır fikrindeyim. Pislîği de sevmem. Süs başka, temizlik ve muntazam giyinme başka. İnsan gibi yemeli ve giyinmelidir. İsrâfı ne kadar sevmezsem, tamahkârlığı da o kadar sevmem. Hayatında hep Hıfsısıhha dairesinde yaşadım. İfratlar yapmadım.

Yumuşak adamımdır. Terbiye ve nezaketi severim. Hele içerssem pek yumuşak olurum. Sade gülerim. İçki huyun mihenk taşıdır derler. Buna mukabil bir tecavüze uğrarsam, bir haksızlık görürsem, gayet şiddetli olurum. Hele haksızlığa hiç dayanamam. Buna uğrayan ben değil, başkası da olursa derhal atılır, işe karışır, hattâ müdafaa ederim. Kötüye müsamaha etmem. En şiddetli cezyı yaparım. Kötülerin müthiş düşmanıyım. İşte bunlardan dolayıdır ki umumiyetle beni şiddetli bir adam zannetmişlerdir.

Gayet ciddî bir adamımdır. Yarım tedbirleri asla sevmem. Bütün işlerimde en son olacak ve en mühim olan tedbiri, en evvel yaparım. Eğer başka tedbirler de varsa hepsini birden yaparım. Gayet serî hareketi severim. Hiç ihmal edemem. Bugünün işini

yarına bıraktığım yoktur. Bu hal bende hastalık halindedir. Bıraksam uyku uyuyamam.

Fikri takibim vardır. Başladığım işi ölsem bırakmam. Mutlaka bitiririm. Bugüne kadar yarım kalmış hiçbir işim yoktur. Türk Tarihi'ne başladım. Yıllar sürdü, zahmetli oldu, yine bitirdim. Türk şiirinin evolosyonunu, Türk Şiir Birliği adlı eserlerim de böyle. Sebat ve devam en bariz hasletlerimdendir. Rahat denilen şeyi, yâni tembelliği asla sevmem.

İntizamı çok severim. En iyi haslettir. Ben bir şeyi yerinden alayım da işi bitince onu tekrar yerine koymayayım asla mümkün değildir. Yerine koymasam rahat edemem... Yemem, uyum, işim hasılı bütün hayatım, intizam içinde yürüyor.

En ufak şeyde dahi dikkat ederim. Hekimlik bana dikkati, inceden inceye müşahade etmek fırsatını vermiştir.

Hayal ile, hattâ nazariye ile hiç işim yoktur. Pozitif ve maddiyimdir. Her işimi bu suretle yürütürüm. Bu da hekimliğin verdiği meziyet olsa gerek.

Dindar değilim, fakat dine hürmetim vardır. Ve keşke ben de dindar olsaydım diye hasret çekmekteyim. Din insanıyeti kâh yükseltmiş, kâh da taassup ve cehalet derecesine düşüp küçültmüş bedbaht etmiştir. Bunlara rağmen din ne büyük tesellidir, insanlar buna muhtaçtır. Hiçbir hurafatım yoktur. Böyle şeylere asla ehemmiyet vermedim.

Eğlence, tiyatro, sinema sevemem. Musiki severim. Süs, debdebe, merasim ve bayramı hiç sevmem. Opera ve opera komikleri çok severim.

Ne hayvan, ne de insan sevmem. Hele insanlar öğrendiğim şeylerdir. Fakat manevî bir insaniyete meftunum. Ben tabiat, kır severim. Yeşillik, çiçek ve denize bayılırım. En sevdiğim şeyler bunlardır. Bu sebeple sık sık şehirlerden kaçır, yalnız başıma tabiatla yaşarım. Bu bana büyük bir zevktir. Beni eğlendirir, din-

lendirir. Bunlara baktıkça şairane tatlı, yüce, felsefî hayâllere dalarım. Ancak bu zevkimi devamlı yapamam, çalışmaya avdet ederim.

Çok çalışırım. Ömrüm bir say'dan ibarettir diye hülâsa edilebilir.

Zalime, müstebide, haksıza, namussuza karşı sertimdir. Fakat mazlumlara karşı gönlüm pek yufkadır. Ağlarım. Hele üç şey bana pek dokunur, mutlaka gözlerimden yaş getirir: Perişan dilenci, bir ağızdan şarkı söyleyen mektep çocukları, talimle yürüyen asker alayı.

Şiiri pek severim. İlmi pek severim. Bunlar benim yegâne dostlarımdır. Hiç kimseyi kendime dost tutmam. İhsana itimadım yoktur.

Hürriyet bana ekmek gibidir. Ağzımı tutamam, söylenirim. Bu sebepten başıma çok belâ gelmiştir. Zalime karşı gazabım çok büyüktür, saldırırım. Bundan çok çektim.

Hiç mevki hırsım yoktur. Bu kadar mevkide oturdum, bana bir başkalık gelmedi. Evimde oturduğum sandalyede ne his duyarsam, onlarda da onu duydum. Bana bir büyüklük duygusu gelmedi. Daima eğreti oturdum. Ufak bir şey olsa istifa ettim. Tokat meb'usu Mustafa bir gün bana herkesin içinde şöyle söyledi: "Canım, senin gibi adam da görmedik, sana bir söylenemiyor. Derhal istifa ediyorsun. Yahu biraz da mevkiine sarıl, bu kadarı da iyi değil."

Bende haysiyet hissi ve izzetinefs fevkalâde ziyadedir. Buna ufak bir tecayüze tahammül edemem ve affetmem. Bundan dolayı bazıları beni kibirli zannederler. Halbuki köylü ile köylü, paşa ile paşayım. Kibir benim aklımca bir ahmaklıktan başka bir şey değildir.

Çok ciddî adamımdır. Güldüğüm azdır. Öyle bir düziye gülenlere nefretle bakarım. Nazarımda kadın gibidirler.

Yalancılığı hiç sevmem. Böylelerinin indimde hiç kıymeti yoktur. Onlara hakaret gözü ile bakarım. Septik adamım. Hiçbir şeye kolaylıkla inanmam, kanmam. Mutlaka deliller göreyim ki inanayım. Bu sebeple bir insana yıllarla temas edip iyiliği delillerini görmedikçe iyi adam demem. Fakat bir defa da bu kanaat gelince kolay kolay fikrimden dönmem. Bir adamın iyi olduğuna, iş olduğuna işi üzerinde iki üç defa tecrübe yapmayınca hükmetmem.

Hiç nikbin değilimdir. Bil'âkis pek bedbinim. Her şeyi böyle telâkki eder, bu suretle işe girerim. Bu da faydalı olur. İyi ise kaybedecek bir şey yok, fena ise ona göre tedbir almış olurum.

Dalkavukluk hiç yapmadığım ve hiç sevmediğim bir şeydir. Bil'âkis kafa tutarım. Doğruyu söylerim. Dalkavuklar da en sevmediğim, en nefret ettiğim ve dış bildiğim adamlardır. Bu sebeple hiçbir devirde makbul olmam. Hayatta biraz elâstiki olmak lâzım. İstedim ben de olamadım. Bütün geçtiğim mevkilere bir lüzum üzerine beni arayıp koymuşlardır. Lüzum biter bitmez de atmışlardır.

Çok Franc adamımdır. İçimde gıl-ü giş yoktur. Böyleleri de sevemem.

Çocukluğumda bir ezber dersi üç defa okuyunca ezberlerdim. Fakat çabuk unutturdum. Ziyade okuyarak ezberlersem unutmazdım. Boş şeyler aklımda kalmaz, dikkat etmem. Fakat ilmî, siyasî mühim şeyler hafızamda kalır. Son yıllarda hafızam biraz eskisi gibi değil. Zannımca çok okumaktan dimağım oldu, meşbu oldu. Yaşın da tesiri olsa gerek.

Seyahati çok severim. Çok seyahat ettim. "Çok yaşayan değil, çok gezen bilir" doğrudur. Herkese seyahat tavsiye ederim. Seyahatle çok şey öğrenilir.

Denizde ve karada avı çok severim. Onlar bütün hayatımda daima bir gaye olarak dimağımda yaşadı. Fakat işten, vaziyetten

fırsat bulup yapamadım.

Kırda yaşamayı çok severim. Bu da bir emelimdir. Gidip de bir köyde altı ay yaşamayı çok isterim. Bunu da hâlâ yapamadım. Hasılı sevdiğim kırlara, ava hâlâ doyamadım.

Nükteli söze bayılırım. Zekî ve âlim adamlarla sohbeti çok severim.

Alıngan adamımdır. Ufak şeyden alınırım.

Çok sabırlıyım. Çok tahammül ederim. Cefakârımdır. Rahat sevmediğim şeydir. Boş duramam. Ne kadar zahmetli iş olsa görürüm. İnşaatımda amele ile amelelik dahi ederdim.

Çok hassasımdır. Hem iyiliğe, hem kötülüğe karşı.

Zararsız söz söylediğimi zannederim. Hele hücum ve tenkid mevzuu olursa iyi nutuk söylerim. Bunda herkes müttefiktir. Fakat haksız bir şeyi asla müdafaa edemem. Bunu yapamamışım. Bazen zarurî yapmağa mecbur olmuşumdur, yavan olmuştur. Cenap Şahabeddin bir makalesinde bana mimik hatip diyordu. Hakikaten nutuk söylerken, el, baş ve yüz alâmetleri bende çok müteharriktir.

Çok düşünürüm. Dimağımın tefekkürsüz durduğu yoktur. Boş zamanlarda dahi dimağım ilmî, millî mevzuları düşünür.

İyi yazı yazarım. Ve yazılarımı daima delillere istinad ettirmeği severim. Yazımın orijinalini ve kendime mahsus olduğunu yâni orijinal bir stilim ve bunun tatlı ve güzel olduğunu herkes müttefikan söyler. Bilhassa tahkiyede pek kuvvetli olduğum ve bizde Naîma, Evliya Çelebi ve benim tahkiyede eşsiz bulunduğumuz söylenmektedir. Şiirlerimde incelik ve samimiyet en bariz vasıflardır.

Vücudum kuvvetlidir. Sıhhatim çok iyidir. Henüz bir hastalığım yok. Hayatımda neler, mide bozukluğu gibi hastalıklar, gençlikte sıtma, bir defa yalnız ağır olarak zatülcemp ve verem gördüm. O da eser bırakmadan geçti.

Yemek hakkında bir hususiyetim yoktur. Boğazıma düşkün değilim. Sade tıbbî olarak gıda derecesini ve kıfayetini düşünürüm. Ne olsa yerim. Erkek aşçıları da oldu; bir gün bana şu yemeği yapın dememiştir. Telâkkim: Yemek devam-ı hayat içindir. Vazifesi bu. Sade çocukluğumda işkembe yiyemezdim, iğrenirdim. Bir defa da bir ördeği pislik yerken gördüm. Hâlâ iğrenerek yerim. Tavşanı da laboratuvarlarda bir düziye mikrop aşılayarak hasta eder, öldürür, sonra otopsi ederdik. Onu da iğrenerek yerim. Yalnız bibere tahammülüm yok. Ağzımı müthiş yakıyor. Yersem alevi gözlerimden ve tepemden çıkıyor. Daima midem ekşir ve bozulur. Bu bana daimî ve büyük sıkıntıdır. Bu da daimî dimağı çalıştırmadan. Bunu bırakınca o da düzeliyor. Fakat bırakamıyorum. Çekiyorum.

Hasılı benim dünyada böyle hayvanî ve nebatî hiçbir zevkim yoktur.

Benim için hayatta bütün işlerde süs, zevk, keyf, debdebe, mes'eleleri yoktur; ihtiyaç, sıhhat, millî ve şahsî fayda mes'eleleri vardır.

Bariz hasletlerimden biri de dürüstlüktür. Her işte, herkese karşı dürüst olmuşumdur. Entrika asla beceremediğim şeydir. Daima hak, usûl, âdet, kanun ne ise kendimi onlara uydurmağa çalışmışımdır. Asla bunları kendime uydurmağa heves etmedim. Bil'âkis bundan nefret ederim.

Nefsime itimadım vardır. Hem de çoktur. Bu sebepten olacak ki, bazıları bana kendini beğenmiş diyorlar. Zannediyorum ki bu doğrudur. Çünkü beğendiğim adamlar çok azdır.

Bildiğim işleri cesurâne yaparım. Bilmediğim işleri daima ehline sormuşumdur. Müşavere etmişimdir.

Vekâletlerde bulunduğum vakit hiçbir ehilsiz memuriyet vermedim. Adam kayırmak için ricacılar gelir, en aşikâr hak olarak nihayet "Açtır" derlerdi. Ben de "Devlet Darûlâceze değil-

dir” derdim. Hiç kimsenin tesiri ile ne azl, ne de nasp yapmadım. Hattâ iki defa bu husustan dolayı vekâletten meb’us kovdum. Nihayet benim vekâlete hiçbir meb’us böyle işler için gelmez olmuştur. Maatteesüf chil adam da bizde azdır. Vekilliğin en zor işi, liyakatli, namuslu, çalışkan memur bulmaktır.

Cesur bir adam olduğumu zannediyorum. Anam tâ çocukluğumdan beri öyle derdi; fakat son dört beş yıldır cesaretimin azaldığını hissediyorum. Eskiden lüzumuna karar verince hiç düşünmeden cesurâne hareket ederdim. Böyle revulüsyonlara girdim. Şimdi uzun düşünüyorum. Neticede mutedil bir hale giriyorum. Zannımca bu, yıllardan beri ilmî sahada çalışmanın neticesidir. Çok düşünüyorum; sabrım, tahammülüm, cefakârlığım da artmıştır.

Akliselimim pek galiptir. Beni tanıyanlar bunu söyler. Teşkilâtçılığa kabiliyetim ziyadedir. Bunu, disiplin ve inzibatı pek severim. Her işte muvaffakiyetin bu iki şeyle olduğu kanaatindeyim.

Tahlilî, tetkik ve mütaleayı güzel yaparım. Sonra da bundan terkiбі mütalela yapmak bana en keyif veren şeydir.

Dünyada hiçbir zevkim yoktur. Kadın dahi beni eğlendiremez. Sade, zevkim yazıp okumaktır.

Bir şeyi çabuk anlarım. Tetkikatı gayet sür’atle yaparım. Görenler sür’ate hayret ederlerdi. Benim üç yılda vücuda getirdiğim bir eseri, zannetnem ki başkası altı yılda vücuda getirebilsin. Bunun sebebi de çalışma usulümdeki intizamdır. Lüzumsuz vakit kaybetnem.

İçimde kini saklıyamam. Buna çok gayret ettim, muvaffak olamadım. Yüzümden, sözümden derhal belli olur. Tuhaftır, vakıa bunu diplomatlığımda yapabildim, fakat şahsî işlerimde asla yapamadım. Çok cebrî nefs ediyordum. Yine olmazdı. Halbuki bu hayatta pek çok lâzım bir şeydir. Herkes narnuslu olsa, lüzum yok ama, namussuzlar pek çoktur.

Meram volonte denilen şey, bende herşeyden fazladır. Meselâ üç gün yemek yememek icabederse yemem. Ve açlık, iştiha-dan hiç muzdarip olmam. Eğer yirmi gün cinsî münasebette bulunmamak icabederse bulunmam. Tütünü istediğim gün birden bırakırım. Şimdiye kadar belki elli defa bırakmış yine içmişimdir. Bıraktığım sebebi istediğim değil, göğsüme dokunmasındandır. Rahatsızlığımı geçirir yine içerim. Yemeğe, cinsî münasebete kadar herşeyin idaresi elimdedir.

İyiliği ve iyilik etmesini pek severim. Keza fakirlere bakmasını severim.

Dünyada hiçbir arzum yoktur. Bugün yalnız şu arzularım kalmıştır;

1. Henüz bastıramadığım eserlerimi bastırmak
2. Kütüphane ve iradı olan çiftliği istediğim mükemmeliyet derecesine götürmek
3. İşsiz kalıp bir müddet av ile kırdı ve denizde ömür geçirmek
4. Bu devleti ihtilâl sahnesinden, normal sahneye götürmek, maarifini tanzim etmek, ısrafatı kaldırmak, bu millete büyük bir Türklük ruhu vermek ve bunu tamamiyle tamim etmek, dalkavukluğu ve irtikâbı kaldırmak, arzu ettiğim şeylerdir.

Nefis san'atları çok severim.

Bende tenkid ruhu pek nümadârdır. Tenkid edilecek bir şey gördüm mü, kendimi tutamam. Bu nokta bütün yazılarımda bariz olan bir noktadır.

En korktuğum ve çekindiğim şey bir kimseye haksızlık etmektir. Kendime de haksızlık edilmesine asla tahammül edemem. En kızdığım şey bu.

Hommer'i severim. Fransız şairlerinden Alfred de Mussete La Martine ve Victor Hugo'yu severim. Alman şairlerinden Goethe ve Chiller'i severim. Bizim saz şairlerinden Koroğlu, Kara-

Goethe

caoğlan, Demiroğlu, Zihni, Sümmanî ve Derdli'yi pek severim. Tekke şairlerinden Yunus Emre'yi, Kaygusuz'u, Niyaz-î Mısırî'yi, Hatayî'yi çok severim. Klâsiklerden Babür'ü, Ahmed Paşa'ya, Kemal Paşaoğlunu, Ali Şîr Nevai'yi, Necatî'yi, Şeyhülislâm Yahya'yı, Hâletî'yi, Hayretî'yi, Nedim'i, Fuzûlî'yi, Nef'î'yi, Galip Dede'yi, Ziya Paşa'yı" Namık Kemal'i, Abdülhak Hamid'i, Tevfik Fikret'i severim.

Benim en favori ve en büyük şairim Namık Kemal ile lirizmde Şeyhülislâm Yahya, Nedim ve Alfred de Musse, mistisizmde Yunus Enire, Hatayî, sazda Köroğlu ve Seyranî'dir.

Elişlerine, ameli işlere çok kabiliyetim vardır. Marangozluk ederim, dikiş dikerim, ata binerim, kürek çekerim. Av tüfeği, mavzer ve tabanca ile iyi nişan atarım. İyi yüzerim. Bizde çok insan vardır ki eli kalemden başka bir şey tutamaz. Evlerinde bir

Tevfik Fikret

çivi çakamazlar. Bunlar fena bir terbiyenin mahsulüdür. Yeni maarif sisteminde herkese amelî işler de öğretmek çok lüzumlu bir esastır. Çok zamandanberi otomobil kullanmasını ve osbite binmesini isterim. Henüz yapamadım. Hekim iken de alçıdan, keçeden, seliloidden korseler yapardım.

Musikiyi pek severim. Ama hiç bilmem. Hiç de çalışmadım. Halbuki musiki ve şarkı söylemek her insana lâzımdır, yiyecek ekmek gibidir. Bir keder zamanında insanlar bunlarla avunur. Dert duymaz. Ben bu nimetten mahrumum.

Gençliğimde çapkınlık ettim ama, sonra uslu oldum.

Rakı bazan içerim. Bu da bir arkadaş, merasim, ziyafet ve emsali vesileler ile olur. Yoksa kendim arzu duyup da içtiğim yoktur. Arkadaş ve merasim gibi şeylerle alâkam da az olduğundan, içmek fırsatı çok nâdir zuhur eder. Bazan bir yıl olur, bir de-

fa bile içmemiş olurum. Hasılı ne sarhoşum, ne de kaba sofuyum.

İçtimâî ilimleri ve bilhassa bunların felsefesini pek severim. Din ilimleri ile hiç meşgul olmadım. Bunlara vakit sarfedilmesini lüzumsuz görmüşümdür. Nitekim felsefenin dinî kısmı ile de alâkadar olmadım.

ESERLERİM

Şimdiye kadar şu eserleri yazdım:

Tabedilmiş olanlar

Tıbbî ve sıhhî eserler:

1. Fennî Hitam

Bu esere daha Tıbbiyede talebe iken başlamıştım. Yıllarla uğraştım. O vakte göre dinî bir şekilde verilmesi ehemmiyetle tavsiye edildi. Öyle yaptım. Henüz bizde, ne de Avrupa'da hitam hakkında böyle bir eser yazılmamıştı. Çok takdir edildi. Ahmet Rasim, Ahmet Refik ve daha birtakımlar, Sabah, İkdam ve Tercüman gazetelerinde kitabın methine dair makaleler yazdılar. Bu ameliyeyi bir fen haline koymağa çalıştım. Profesör Witting bir kısmını Almancaya tercüme etti. Ben de birkaç Fransızca risale neşrettim. Umumunu da Fransızcaya tercüme ettim. Fakat bastıramadım. Müsveddeleri Sinop'ta kütüphanededir. Bu eserde Maarif Vekâleti sansürü adımdan "Nur" kelimesini sildi. Bu eserde dönme hitanı ve dönmeler hakkında da malûmat var ise de o kısmı bastırmadılar.

2. Serbin verem kâzıb-ı iltihabisi

Resimlidir. Gülhane Hastahanesinde bir müşahade üzerine dir. Profesör Witting ile Almanca ve Türkçe neşredildi. Fransızcasını da yaptım, neşredemedim, kaldı.

3. Cerh-ı unuk

Yine Witting ile müşterektir. Türkçe, Almanca ve Fransızca

neşredildi.

4. Hitan ve emraz-ı zühreviye

Bu eser de hitanın emraz-ı zühreviyeyi azalttığını fennî bir surette ilk olarak ispat etmiştir. Türkçe ve Fransızcadır.

5. Yeni usul-i ameliye-i hitan

Benim icad ettiğim hitan âletlerini ve usul-i ameliyeyi izah eder. Türkçe ve Fransızcadır. Resimlidir.

6. Hitanın hissi tenasülî üzerine tesiri.

Fransızcadır.

7. Sünnetçiler ve doktorlar

Bizim pratik sünnetçilere öğretmek için yazılmıştır. Türkçedir.

8. Hitanda iptal-i his

Türkçedir.

9. Hitanda kan gelmesi

Türkçedir.

İşte bir defa hitana başladım. Uzun zaman peşini bırakmadım. Lüzumu kadar yazdım ve uğraştım. Hitan ameliyesine ait kıskaçlardan mürekkep tarihî bir seri olarak bir koleksiyon yaptım. Tıp Fakültesi Müzesindedir.

10. Fen-i Cerrahi-i Ortopedi

Resimlidir. Bu eseri Tıp Fakültesinde ortopedi profesörü olduğum zaman neşrettim. Henüz Türkçe bir ortopedi kitabı yoktu. O esere Maarif Nezaretinden nakdî mükafat verildi. Bu mü-kâfatla bastırdım.

Bu on eser tamamıyla tıbbîdir. Bundan sonra halk için tıbbî ve sıhhî eserler yazdım:

11. Tıbbî ve sıhhî makaleler

Bu makaleler halkın sıhhî tenviri içindir. Aynı zamanda bir kısmı birer edebî eser halindedir.

12. Belsoğukluğu ile frengiye yakalanmamak çaresi

Resimli ve plânlıdır. İki defa tab'olmuştur. Halka bu hastalıklardan korunma çaresini gösterir.

13. Sun'î hayat ve hayatın hükemî esasları

Resimlidir.

Bu esnada gazetelerde, mecmualarda birçok tıbbî, sıhhî makedeler de neşrettim. Bunların bende kupürleri vardı. Meşrutiyetten sonra, sürgünler, hapisler, inkılâplar, hicretlerle hepsi mahvolmuş, ya sıçan yemiş, ya kaybolmuştur.

İşte buraya kadar tıp âleminde yaşadığım zamandır. Bu esnada Meşrutiyet oldu. Meb'us oldum. Siyasete döküldüm. Tıbbı bıraktım. Bundan sonraki eserlerimin mevzuu şudur:

Siyasî, edebî, tarihî ve ilmî (Türkoloji, Türk şiiri, ilh...)

14. Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet

Meşrutiyette Meclis açılınca, Abdülhamid'in servetini, hazine-i hassasını millete almak için uğraştım. Takrir verdim. Ahmed Rıza mani oldu. Onunla mücadele ettim. Nihayet şunları izah eden bu eseri neşrettim.

15. Meclis-i Meb'usanda Fırkalar

İlk Meşrutiyet Meclisindeki fırkalar ve vaziyetini gösterir.

16. Tıbbiye Hayatından

Bu eser Abdülhamid zamanında Askerî Tıbbiye'nin ve talebesinin halini ve idareyi gösterir. Edebî bir eser olarak yazdım. "Hür Tıbbiyeli" adı altında çok zaman tiyatrodan oynatılmıştır.

17. Cemiyet-i Hafiyye

Şerif Paşa bir cemiyet yapmış. Yakaladılar. Buna Cemiyet-i Hafiyye adını verdiler. Beni de hapsedtiler. Hapishaneden çıkınca vesikalar ve bu işten bahseden gazeteleri topladım. Divan-ı Harbin dosyasını çaldırdım. Bunları alıp Nis'e gittim. Orada kendi gördüklerimi de meczederek, bu cemiyetin mahiyetini, it-tihatçıların bu işte neler yaptıklarını yazdım. Bu ad ile bastırdım. Büyük bir eser oldu. İçinde Cemiyet-i Hafiyye mevkûflarına it-

tihatçıların yaptıkları işkencelerin resimleri de vardır. Bu eseri yirmi günde yazdım. Beşyüz kırksekiz büyük sahifedir.

Bu esnada gazetecilik de ettim. Yüzlerce siyasî makaleler yazdım. Bunların da kupürleri hemen kamilen kayboldu.

18. Gurbet Dağarcığı

Bu eseri Harb-i Umumî sonunda Kahire'de bastırdım. Muh-telif edebî eserlerimden, bilhassa Fransızcadan tercüme ettiğim opera ve opera komiklerden numuneler vardır.

19. Hürriyet ve İtilâf Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü? İçyü-zü.

Bu eseri Paris'te yazmıştım. Hürriyet ve İtilâfın mahiyetini gösterir. Mütareke iptidasında İstanbul'a gelince bu fırkanın ye-niden teşekkül ettiğini, azgınlığını gördüm, bir darbe olmak üzere neşrettim. İptida Akşam gazetesinde neşredildi.

20. Samson ile Dalila

Operadır. Aynı beste ile Fransızcasından tercüme ettim.

21. Janet'in Düşünü

Gülgülü operadır. Bestesini muhafaza ederek Fransızcasını tercüme ettim.

22. Türkiye'nin Sıhî, İctimaî Coğrafyası

Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâletinde bulunduğum za-man, vekâlet nâmına neşrettirdim. Vilâyet vilâyettir. Her vilâye-tin müellifi orada Sıhhiye Müdürüdür. Tarafımızdan bazı tashi-hat yapılmıştır ve neşredildi. Resimli ve haritalıdır.

23. Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâletine Rapor

Bu vekâletten istifam üzerine verilmiştir.

24. Türk Tarihi

Resimli ve haritalıdır. Ondört cild olup, on iki cildi basılabıl-mıştır. Diğer iki cildin müsvedde ve resimleri hazırdır. Bu eser çok büyük oldu. Sırf âlimlere mahsus bir tarzda yazılmalı idi, de-nebilse de popüler olmasını faydalı gördüm. İkinci tabını yap-

mak mümkün olursa daha başka bir tarza koymak niyetindeyim. Elimdeki cildli bir takıma ikinci tabı için bazı tashihler yaptım ve daha da yapacağım. Bu eser hakkında muhtelif insanlar otuz kadar makale yazdılar. 27 tanesi lehde, medihkârdır. Üç tanesi aleyhtedir. Cevaplarını birer makale ile verdim. Bunlar eserin ilmî olmadığını ele almışlardır. Bunu da benim mukaddimede âlimler için yazmadım sözümden alıyorlar. Biri de bu eserin bir âlâ propaganda kitabı olduğunu ve bunu bizzat benim itiraf ettiğimi söylüyor. Halbuki böyle bir şey demediğim gibi Sosyete Aziyatikin âzasından ve Hafız-ı Kütübi Lüsien Bouvat -ki bir çok eseri vardır- bu eserim hakkında Journal Asiyatik'te bir kontran-do neşretti. Onda şöyle diyor: "Kendisi ilmî olmadığını söylüyorsa da tevazu göstermiş. Eser pek güzel bir ilmî eserdir" diyor.

25. Secere-i Türk

Ebülgazi Bahadır Han'ın bu eserinin Çağataycadan bizim şiveye çevirilmesidir.

26. Arap Şiiri Bilgi (El-Aruz).

27. Tango de Cheuamp Turecs'a Cinope

Fransızcadır. Paris'te Sociyete Asiatique Cominike edildikten sonra bu cemiyetin "Journal Asiyatique" mecmuasında neşredilmiş ve ayrıca bir risale yapılmıştır.

28. Zone Turque ete

Bu da yine Paris'te Fransızca olarak bu cemiyete tebliğ edilmiş, cemiyetin aynı gazetesinde neşredilmiş, ayrı bir risale de yapılmıştır.

29. Oğuznâme

Paris Millî Kütüphanesindeki Uygur yazılı yegâne nüshanın transkripsiyonu, Fransızcaya ve şimdiki Garp Türkçesine tercümesi ile bu bapta birtakım mütalaâsı havi olup tamamıyla âlimlere yarar bir tarzda yazılmıştır. Fransızcadır. Bu manuskırı Oğuznâme adı ile meşhurdur. Mühim bir manüskiridir. Bu eseri

İskenderiye’de bastırdım. Yine aynı cemiyete takdim ettim. Benden bir tebliğ istediler. Penliyo benden sonra söz alacağını, bir makale neşredildiğini söyledi. Fransa’nın en mühim âlimlerinden olan bu zat bu eserle çok alâkadar oldu. Sonra Fonug Pao Mecmuasında uzun bir tenkid yazdı. Hatalar etmişti. Cevap verdim ve bunu da bir risale halinde neşrettim.

Bu eseri ilk defa fonetik harflerle transkripsiyon eden benim. Keza Fransızca ve Türkçeye de ilk ben tercüme ettim. Tabıları esnasında tabılarını havale ettiğim adam İskenderiye’de tab ve prova tashihlerinde müthiş hatalar yapmıştı. Ne çare Paris’te müthiş pahalı olduğundan tab’ı İskenderiye’de yapmaya mecbur olmuştum.

Luciyen Bova bana yazdığı mektupta “Âlimâne olan bu eserin neşri Türkoloji sahasında bir devir olmuştur” diyor. Almanya, Avusturya, Polonya, Felemenk ve İngiltere âlimlerinden de takdirî havi mektuplar, nihayet profesör Bani de bizden bahsederek Oğuznameyi Almancaya tercüme etti.

30. Oğuznâme Üzerine Pello’ya Cevap

Fransızcadır.

31. Türkoloji Revüsü (Türk bilig revüsü)

Fransızca ve yılda bir defa çıkar.

32. Hilâlin tarihi

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir. Boyasız ve boyalı resimleri vardır.

33. Şehname ve Firdevsî

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir.

34. Ali Şîr Nevaî

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir.

35. İnsan, Teşrih, Fizyoloji, Hıfzıssihha

Tefeyyüz Kütüphanesi, ikinci tabı 1930 orta mekteplere kabul edilmiştir.

HENÜZ TABEDİLMEMİŞ ESERLERİM

1. Ermeni Tarihi

Resimli ve haritalıdır. 1914’de Mısır’da yazdım. Bu eseri Türkiye’de bulunan ve vatanımıza tasarruf hakkı iddia eden milletlerin tarihini yazıp onların vatanımızda hakkı olup olmadığını, Türk milletine ve ıraline ve âleme göstermek için yazdım. Çünkü onu kimse bilmiyor. Bu devletler ise uzun, muzır, kuvvetli propagandalar ile hakları olduğunu gösteriyorlar. İptida Ermenilerden başladım. Bu eser vücuda geldi. Yazık ki hâlâ bastırmadım. Bizim hükümetin aklı başında olsa bunu kendi alır bastırır. Hem de Fransızca ve İngilizcesini de neşredip her tarafa dağıtırdı. O vakit âlem hakikati anlar. Bizim hakkımızı teslim ederdi.

Bir de böyle Rum Tarihi yazacaktım. Türk Tarihi, sonra Türk Biliğı eserlerini buna müreccah gördüm, onlara çalıştım. Şimdi de pek yorgun düştüm. Artık bu eserleri yazmaktan vazgeçtim. Yalnız Türk Tarihinin 13. cildine bu bapta bir bahis koydum. Türk Ocağı neşretmek için benden bir şey istedi. Türk-Rum bahsini verdimdi. Memnun oldular, fakat hâlâ neşretmediler. Bu adamlar böyledir. Kopya için sarfettiğim emeğe, zamana yazık oldu.

2. Türk Şiirinin Evalosyonu Tarihi ve Analitik Tedkik

Bu eseri çok emekle vücuda getirdim. Vaktiyle Kahire’de Harb-i Umumî esnasında başlamıştım. Nihayet Paris Kütüphanelerindeki hazineler çok işime yaradı. Tamamiyle ilmî usûl ile âlimler için yazdım. Türk Şiir ve Şairlerinin Tarihi olmuştur. Bu eser ile Türk şiir ve şairleri nedir? Tamamiyle malûm olur. Hemmen bütün Türk şiir ve şairlerini şiir bilik nokta-ı nazarından tedkik ve tettebbu ettim. Benim en kıymetli eserim budur. Bizde henüz bu eser yazılmamıştı.

3. Türk Şiir Biliği

Türk'ün henüz bu ilmi tedvin edilmemişti. Ortada aruz adında mevcut eserler tamamıyla nazârî, çok eksik ve yanlış, tamamıyla iptidai idiler. Türk şiirinin faydaları mevcut şiirlerden çıkarmağı düşündüm. Bunları tahlil ettim. En iyi pozitif sistem budur. Çok çalıştım. Türk şiirinin evolosyonu adlı eserim meydana geldi. Bundan sentez tarikiyle kaideleri çıkardım. Şiir Bilik eseri de vücuda geldi. Benim en mühim eserim bu eserdir zannındayım. Bununla kendimi bahtiyar addediyorum. Bununla da Türk'e en büyük hizmeti ettiğimi zannediyorum. Benden evvel kimse Türk Tarihini de yazmamıştı. Onda bütün Türklüğü topladım. Onu bir Türk gözü ile gördüm, bir Türk dili ile söyledim ve Türk ruhu ile yazdım.

Bu iki esere 1915 yıllarında Mısır'da Kahire'de başlamıştım. Yeni bitti.

4. Fransız Şiir Biliği

Gerek bu, gerek Arap Şiir Biliği eserlerim hep bundan evvelki eserleri vücuda getirmek için yaptığım çalışmalar esnasında vücuda gelmiştir. Tedkik etmiş iken bunların da neşrini faydalı buldum.

5. Faust

Operadır. Fransızcadan bestesine hâlel gelmemek üzere tercüme ettim.

6. Minyon

Keza...

7. Lakrne

Keza...

8. Karmen

Keza...

Avrupa'nın bu nefis eserlerini bizde de olsun, bizde de oynansın, opera teşekkül etmesine sebep ve mukaddeme olsun di-

ye bin heves ve güç bir say ile vücuda getirdim. Fakat henüz ne tiyatro ne de bunları terennüm edecek kadın, erkek muhtelif sesli artistler yoktur. Onbeş yıldır basılmak için bekliyorlar. Vakit, para bulup bastıramıyorum.

Bu tercümeleri yaptıktan sonra bir de millî olarak Gülgülü Opera yazmağı tecrübe ettim. Şunlar vücuda geldi.

9. Özdemir'le Dolon

Millî bir gülgülü operadır.

10. Hekim Mail Efendi yahut Alafranga mı Alaturka mı?

Bir gülgülü opera olup Mısır'da Harb-i Umumî'de bir Türk ailede olmuş hakikî vak'adır. Bu iki Türk bizim Türk havaları ile bestelenmiş gönlümün arzusudur.

11. El-Eczacıyyun Nâsîh (Usta Eczacı)

Keza gülgülü operadır. Ve Mısır'da Harb-i Umumî'de Türk bir eczacının sergüzeştidir. Bu eserin Türk ve Mısır havaları ile bestelenmesi iyi olur. Mısır dansları da ilâve edilir.

12. Leblebeci Horhor

Bu eserin pek bozuk olan nesrini, şiir denemeyen şiirlerini (Musikisine hâlel gelmemek şartıyla) sahneye konma, tertibini, dilini hemen hepsini yeniden tanzim ettim. Bestesi mevcuttur.

13. El-Eczacıyyun Nâsîh Hakkında Malûmat

El-Eczacıyyun Nâsîh gülgülü operasında çok Mısır tâbirleri, kelimeleri ve âdetleri olduğundan bu eser onların izahıdır. Ve bunda dekor yapılmasında ve kostümlerde rehber olmak üzere birçok Mısır resimleri de vardır.

14. Janet'in Düğünü Partisiyonu

Türkçe güfte notalara hece hece yazılmıştır.

15. Şiir ve Nesirlerim (Bazı makaleler)

Tibbî hayattan siyasî hayata geçtikten sonradır ki asıl matbuat sahasına düştüm. Pek çok siyasî polemik, ilmî, edebî makaleler yazdım. Bunları sakladım. Zaman, inkılâbat hemen hepsini

mahvetmişti. Bunlardan bulabildiğim birkaçını şiirlerimle birlikte bu ad ile bir kitap halinde neşredeceğim. Tıbbîyede talebeliğimden beri arada şiir de yazardım. Sade o vakit bir iki şiir neşretmiş, sonra bırakmış, ilme dalmıştım. Son on yıldır epeyce şiir yazdım. Bu şiirler bu esere münderecat olacaklar. Eseri henüz tamamiyle tanzim edemedim. Fakat malzeme hazır. Son günlerde eseri tanzim ettim. Sade iki üç makale eksik kaldı.

16. Sinop'ta Rıza Nur Kütüphanesi

Bu kütüphaneyi neden ve nasıl yazdım. İdaresi, nizamnamesi ne suretledir. Bunlardan bahistir. Resimlidir. Vakfiyeleri münderiştir. Resimler binayı izah eder, çiftliği gösterir. Böyle bir kitaba lüzum vardır. Çünkü ben öldükten sonra kimbilir ne olur? Böyle elde vesika bulunursa, olur ki bir hayır sahibi, bir vatanperver kütüphanenin hakkını, düştüğü vaziyeti de görür, hakkını dâva eder, veririr, haraptan kurtarır. Hem de idaresi, tamiri için vesikalar, tarihler vardır. Malzemesi hazırsa da henüz tamamiyle tanzim edemedim.

17. Ançi ile Paçi

Bir romandır. 15 yıl evvel Cenevre'de yazmıştım. Bir ailenin hakikî romanıdır. Müsvedde iki nüsha olarak Sinop'ta kütüphanededir.

18. İnsan, Hıfzıssıhha

Bu eseri ilk siyasî devremde mektep için yazmıştım. İttihatçılar beni hudut haricine atınca basılamayıp kalmıştı. Dört yıl evvel Dr. Muhyiddin Celâl gördü. Müştereken bastırmamızı teklif ettim. Kabul etti. Maarif Vekâleti liselerin ders programına kabul etmiştir. O vakit bizde içtimaî hastalıklar bilinmezdi. Ben sıtma ve emsali böyle hastalıkları bu esere koymuştum ki bizce en mühim şeylerdir.

19. Muhtasar Türk Tarihi

Ondört ciltlik Türk Tarihi, uzun olup herkesin okuyamayaca-

ğından harcı âlem olmak üzere, bu ondört ciltten hülâsa yaptım. Resimlidir. Umuma ve mekteplere göredir.

20. Muhtasar Türk Şiir Biliği

Diğeri mufassal ve ilmî şekilde olduğundan umum için, mektepler için ondan bu hülâsayı yaptım.

21. Türkiye'nin İhyası Programı

Türkün idaresi ve siyasî hizmetinde çok bulundum. Tecrübe hâsıl ettim. Bunların heba olmasına gönlüm razı olmadı. Fikir ve kanaatlerimi bu ad altında bir risale yaptım.

22. Hayat ve Hatıratım

İşte bu elimdeki eserdir. Bu satırda bugün yani 17 Kanunisa-ni 1930'da Cuma günü saat 11'i 20 geçe bitti.

23. Hayat ve Hatıratımın hülâsası

24. Namık Kemal Divanı ve Diğer Şiirleri

Namık Kemal üzerine tedkikatı da havidir.

25. İkibuçuk Asır Evvelki Türkler ve Notaları

26. Tıbbiye talebesi ve onsekiz yaşında iken Sinop'ta, Adada nesir olarak yazdığım "Şükûfei Muhabbet" adındaki ilk edebî eserim.

27. Aposka lûgati

28. Sinop Sancağında İntihap Seyahati (1919)

Akşam gazetesinde tefrika edilmiştir.

29. Viyana Mektupları

30. Ali Şîr Nevâî

31. İkinci Murad Divanı

32. Cehennemde Celse

Opera.

Hepsi 71 eser yazmışım.

Artık hiçbir eser de yazmıyacağım. Çünkü çok yorgunum. Gözlerim de bozuldu. İstirahate pek muhtacım ve bıktım da. Bundan böyle elimde mevcut henüz basılamayan eserlerimden

arada risale halinde Fransızca olarak neşredeceğim. Fransızlara ve Avrupa'ya bilmedikleri iyi şeylerimizden bildirerek bir hizmet etmek fikrindeyim. Nitekim Oğuznâme ve diğer dört risale bunlardandır. Belki bunu revü haline koyacağını. Bunlar beni yormayacak. Çünkü hazırdır. Sade Fransızcaya tercüme edeceğim. Sonra Oğuz Destanını da nazmen yazabilirsem tamamdır. Bunu da çok istiyorum. Bu, Türkün şehnamesi olacak.

Buraya ilâve ediyorum ki bugün (1930) bu eseri tebyiz ve kopya ederken basılmamış eserlerimden müsveddeleri Sinop'ta olanlar ile hatıratım, şiirlerim ve Türkiye'nin ihyası adındaki eserlerimden maadasının bir kısmını Berlin Devlet Kütüphanesinin şark kısmına bir kısmım da Paris Bibliyotek Nasyonelinin Manüskırı kısmına verdim. Bu kütüphanlerde herkes tarafından okunabilir.

Bundan böyle yine *Hayat ve Hatıratıma* devam edeceğim. Bu da beni yormayacak. Çünkü iş şimdiye kadar olduğu gibi yığılmış vukuatı, yığılmış vesikaları yazmak değil, vak'a zuhur ettikçe kısaca ve jurnal halinde kayıttan ibaret olacaktır.

17 Kanunisanı 1930

Bugün eserlerimden yedi kitaba cild yaptım. Biri Oğuznâme, biri Lozan Muahedesi'nin Fransızca zabıtnâmesidir.

İstanbul'dan gazeteler geldi. Yavan şeyler. Hakkı Tarık'ı vurmuşlar.

Birini gördüm. Mustafa Kemal'in hem reisicumhur, hem bilfiil başvekil olmak istediğini söyledi. Evvelce bahsettiğim. Esasen o her şeyin reisidir. Fakat kâfi gelmiyor. Asıl gülünç olan şey reisicumhur muavinliğidir. Henüz dünyada böyle şey görülmemiştir. Uyduruyorlar. Akıllarına geleni yapmak peşindedirler. Mani olabilen yok ki. Çocuklar gibi istediğini yaparlar ya...

Türk talebeden Fikri geldi. Bu genç iyi bir gence benziyor. Tayyare mühendisliği tahsil ediyor. Bizim talebeden yegâne görüştüğüm biridir. İnşallah yetişir, vatana faydalı olur. Celâl Arif'in öldüğünü, yarın camide cenaze namazı kılınacağını söyledi. Konsolos söylemiş, bana haber vermesini bildirmiş. Yarın gideceğim. Garip bir Türk'ün hiç olmazsa cenazesinde birkaç adam bulunalım. Haber alıyordum, son zamanlarda İspirtizmle meşgulmüş. Kumar oynarken fücceten ölmüş. Ben parası var zannederdim. Sade 5200 frangı çıkmış. Onun da beşyüz frangını birkaç gün evvel borç almış imiş.

Çok burnu büyük adamdır. Paris'te kralların indikleri otellerde oturuyordu. Paralarını yemiş. Tabii bu sığağa kar dayanır mı? Cesedi mumya edilip İstanbul'a götürülecekmiş.

21 Kânunisani

İstanbul'dan iki gazete geldi. Ali Cenani'nin Bulgaristan'da olduğundan bahsediyorlar. Ali Cenani vekilliği esnasında büyük irtikaplar yapmış. Mahkûm olmuştu. Bundan bir ay kadar evvel kaçmış. Kâh Suriye'de, kâh Mısır'da diyorlardı. Bu adam irtikâbatıyla zaten meşhur idi. Mütareke esnasında İstanbul'daki hanesi İngiliz işgal ordusu zabitlerinin eğlence evi halini almıştı. Oğlu bu esnada casus olarak Ankara'ya gelmiş, yakalanmış. İstiklâl Mahkemesi muhakeme ediyordu. Doktor Adnan kurtarmıştı. Adnan'ın iyilik diye böyle zayıflık ve kusurları çoktur. İyilikse iptida millete et be adam! Bırak casusu haklasınlar.

İşte böyle bir adamı Mustafa Kemal ve İsmet vekil yaptılar. Bir aralık Ali Cenani, Gazi'nin en sevgililerinden oldu. Onun ra-

Hakkı Tarık (Us) Bey

kı masasından kalktığı yoktu. Böyle adam nazır yapılır mıydı? Bilinmez bir matah değildi.

Bu gazetelerde hükümetin millî iktisad tedbirlerinden olarak, bazı ikinci derecedeki ihtiyaçlarını kısacağı, bazı tesisat ve teşkilâtta vazgeçeceği yazılıyor. Bu kadar müthiş israfın sonu budur. Bu işte de İsmet'in kısa görüşü gözükte. Bu adam evvelce "Memleketi imar ve ihya edeceğim. Bunun için büyük bir bütçe yapıyorum. Para sarfedeceğim" diyordu. Dört yıldır bunları mükemmel bir surette ve hadd-i âzamisinde yaptı. Sonra geldi iş tak dedi, dayandı. Şimdi zarurî ric'at ediyor. Bunun böyle olacağı malûmdur ve kendisine evvelce söyleyenler de oldu. Söyleyenlerin biri de benim. Dinlemedi. Dinlemek şanından değildir. Evet, makule ric'at ediyorsun ama, devlet bütçesini, yani millî iktisadı alt-üst ettikten, su gibi paraları harcedip akıttıktan sonra, fakat bu dört yıllık suî idarenin, israfatın hesabını vermek lâzımdır. (Buraya ilâve ediyorum ki (1934) bu efendiler bizim iktisadî buhranı 1932'de Umumî Dünya buhranı neticesi ad'edip işin içinden çıkıyorlar. Halbuki işte bu tarihte (1934) Avrupa'da buhrandan eser yoktu.

23 Kânunisânî

Bugün yine sergi gezdim. Paris'te yılın oniki ayında sergi vardır. Her ay on-yirmi sergi bulunur. Seneye yine tekrar eder. Bunlar otomobil sergisi, deniz motörleri, deniz malzemesi sergisi, avcılık sergisi, yiyecek sergisi, mutfak sergisi, telsiz sergisi, ziraat makineleri sergisi, hayvan sergisi, resim sergisi, ilh... hesapsızdır. Paris'e gelen mutlaka bunları görmelidir. Bu sergiler mükemmel müze, büyük laboratuvar, mağaza, mektep ve dershanedir. Hayat, terakkiyat bunlarda mükemmel görünür. Ben Paris'te bunları kaçırmadım desem caiz. Bilhassa kütüphanenin çiftliği sebebiyle ziraat sergilerini daima gezdim. Bunlarda çok

şey gördüm ve öğrendim. Bütün prospektüslerini topladım, ki faydalı beş-on cild kitap teşkil edebilir. Sinop'a kütüphaneye yolladım.

Birine rastgeldim. Reşid Safvet'den bahsetti ve onun geçen sene Paris'e gelip Topkapı Sarayındaki mücevheratı satmak için çalıştığını söyledi, tafsilât verdi. Hakikaten geçen yıl gelmişti. Yahudi Menâşe onun veli-i nimetidir. Onun riyasetinde mücevheratçı diğer Yahudiler ile bu mücevheratı satmak için müzakerelere girişmiş, bu da derhal Paris mücevherat piyasasında yayılmıştı. Bir Yahudi'yi de bu iş için İstanbul'a yollamışlardı. Bu Yahudi vaktiyle İstanbul'da Yüksek Kaldırım'da onbeş yıl hane işleten bir Leh Yahudisi imiş. Reşid Safvet bu işten başka eski Feshâne gibi devlet fabrikalarını Avrupalı gruplara devrettirmek, keza Türkiye'ye bir istikraz bulmak için de uğraşmıştı. Bu sebeple Danimarka ve Felemenk'e dahi gitmişti. Zaten işi güçlü para dalaveresidir.

Mustafa Kemal ve İsmet hazinedeki mücevheratı satmak peşindeler. Güya bununla devlet bankası yapacaklarmış. Bu bahane ile bunlar da yenecek. Yazık. Evvelâ Yahudiler bunu kapatırlar, kıymeti yüz milyon ise, otuz milyona kapatırlar. Sonra da Reşid Safvet gibi bu işin peşinde olanlar, ağalar kendileri, âvene çöplenirler, sen sağ ben selâmet olur...

Bereket versin Abdülmecid bunlar ailemizindir diye Avrupa'da protesto yapmış. Getirselermiş, zaptedermiş. Bu sayede satamamışlar.

Bizim hanım iki gün gece ve gündüz uyudu. Gündüz on iki de yataktan kalkıyordu. Şimdi iki gecedir uyuyamıyor. Uykusu yok. Tabîî beni de uyutmuyor. Bol sigara içiyor ve kedi ile oynuyor. Nihayet benim de uykum kaçıyor. Sabaha karşı uyumak istedim ve bu sefer ben, uykum kaçmış, sinirlenmişim, uyuyamıyorum. Ötem berim kaşınıyor. Kaşınınca veya bir tarafa dö-

nünce “Beni uyutmuyorsun” diye bana bağıyor. Daha sinirle-
nıyorum. Tutuyor burnumun ucu kaşınıyor, bağırmasından kor-
kup bir müddet kendimi tutuyorum. Güç şey, fakat azar işitmek-
ten ehven. Nihayet dayanamıyorum, kaşıyorum. Kıyamet kopu-
yor. Böyle böyle ikimiz de zıbarıp gidiyoruz. Ben erken uyanıyo-
rum. Gündüz uyuyamıyorum. O, öğlene kadar uyuyor. Artık o
vakte kadar evin içinde kımıldamamalı. Yürürsem, ayak ucu ile
yürümeli. Öyle olmuyor. Çünkü morfinomanlara bir pıt kulağı-
nın dibinde çalınmış davul sesi gibidir. Öksürmemeli de. Buna
da mecbur olunca insanı boyuna öksürük tutuyor. Hayat mı
bu?... Her vakit “Canım, gece uyu, gündüz uyuma. Sen de ben
de rahat oluruz” diyorum. Dinlemez. Beni dinlememesi esas. Bu
sebeple ben ona yaptırmak istediğim şeylerin aksini isterim. Ak-
sini söyleyince o, onun aksini yapar, dediğim olur, fakat bu gibi
bazı ahvalde, aksini, tersini söylesem de nafil... Hem müthiş ve
devamlı bir çalışma, hem uykusuzluk, hem daimî içimde yatan
vatan derdi, gurbet derdi, hem bu kadının hâli beni halsiz dü-
şürmektedir. Hiç olmazsa bunların üstüne şu kadının çuvaldız
gibi batan dili olmasaydı... Gûya berber dükkânı açtı. Bir ay ka-
dar devam etti. Şimdi öğlene kadar uyuyor. Uyanırsa bile yatak-
tan çıkmıyor. Öğlenden sonra da dükkâna nadir gidiyor. Gider-
se de akşam erken dönüyor. Dükkân bir hizmetçinin elinde. El-
bet batacağız. Oraya döktüğü seksen bin frang berhava oldu de-
mektir. Kendisi “Bende ticaret kanı var” diye övünür durur. İş-
te... Şu dükkânı açmasın diye ne uğraştım, neler yaptım, ne kav-
galar ettik? Boşa gitti.

24 Kânunisâni

Bir hafta evvel hanım babasına Nis’e gitmişti. Babası kabul
etmemiş. Geldi. Ben şüpheliyim, içimi derd yiyor. Üç gün böyle
geçti. Bu akşam bizim karı bir hızla ve sert tavırla eve geldi. Ba-

na bağırmağa başladı. Sebep bu imiş: Adını ticaret mahkemesine madam Rıza Nur yazdırmışım. Bugün polise gitmiş, polis “Sende birçok isim var, bu olamaz.” demiş. Bu kadında böyle bir mani var: Paris’te berber dükkânı açarken, resmî yerlere, tüccarlara, adını muhtelif yazdırmış. Şöyledir: Madam İffet, İffet Şükürü, Rıza, İffet Rıza, İffet Nur, İffet Rıza Nur, nihayet İvone. Bu ne akıldır bilmem? Kâh madam, kâh matmazel. O vakit söyledim de. Sonra sahtekâr mevkiine düşersin, yapma dedim. Yine yaptı. Ben bu lâflardan kurtulmak için, işine el sürmek istemem. Çünkü ne türlü yapsam bağırma bahanesidir. İşini yapmasam, o vakit de “Benim işime bakmıyorsun, benimle alâkan yok” der. Bana yalvardı. İki defa mahkemeye giderek sicilini yaptırıp yorulmuştum. Al mükâfatını.. Ne yapayım? Fransa’da resmî bir iş yaparken adamın hüviyet evrakını isterler. Verirsiniz. Onunla kayıt yaparlar. Hüviyet varakası, pasaport mucibince Madam Rıza Nur’dur. Ben ne yapayım? Hem o vakit “adımı şöyle yazdır” diye de söylememiştii.

Ne ise iyi bir kavga ettik. Bu bir değil ki. Günde beş-on. Fakat bir vakte kadar katlanıyordum. Beni bir nokta tutuyordu. O da namuslu olması idi. Üç-beş aydır namusunda da zayıflık görüyorum. Lâfları bir fahişe sözleri oldu. Bir müddettir, bir Fransız şoför ile ami imiş, bu adam bunu bedava otomobilinde gezdiriyormuş, bu da onu bedava traş ettiriyormuş. Haber alınca çıldırır gibi oldum. Hanımın sözleri artık hürriyet... Başka bilmiyor, “Fransızlar hep dost tutuyor” diyor. Bu kadın muvazenesiz, emraz-ı akliye müptelâdır. Bir şey iştir veya görürse yapmak ister. Şimdi de bunu zihnine koydu galiba. Paris’te berber kızların dostu umumiyetle şoförler. Bu bir âdet halinde. Hemen hepsinin bir şoförü var. Babama diye Nis’e gittiği vakit, o günlerde bizimkinin şoförü de kayboldu. Derken herif bir gün meydana çıktı, bizimki de Paris’e o gün geldi. Dedim şu karıyı öldüreyim

mi, şoförü mü öldüreyim? Yoksa ben mi intihar edip şu dünyadan gideyim?... Böyle düşünceler beni yiyip durdu. Her şey, her şey ama, boynuz takamam, bu işin iyice tahkikatı ile meşguldüm. Kendisi o akşam patlak verdi. Bu rezaletleri söyledim, izahat istedim. İnkâr ve bin yemin etti.

Ayrılıp boşanmaya karar verdik. Bana “Senin de dostun olurum” demesin mi? Demek ki iş bitmiştir, bu kadın baştan çıkmıştır. Sebebi de berber dükkânıdır. Açmaması için bir yıldan ziyade ve sırf bundan dolayı ne uğraşmıştım. Ve: “Bu dükkân, senin ve bu iki kızın (hizmetçiler) namusunu bozacak. Üçünüz de mahvolacaksınız. Ayrılacağız. Yapma!” diye nice söylemiştim. Hayretmemişti. “Ben boşadığım karının yüzünü bile göremem” dedim. Şimdi eşyasını topluyor. “Ne alırsan al!” Ben de evde bulunan basılmamış eserlerimi alıp bankaya koforfete götürdüm. Çünkü onları çalmak, imha etmek kabiliyetindedir. Bu satırları da bankada yazdım. Kadın bana birkaç ay evvel de randevu evlerinin çok para kazandığını Madam ... (Fransız komşumuz) söylüyor. Onunla beraber bir ev açalım” demişti. Ben de gırtlaklığını sıkıştırmış ve içimden de bu karı mutlaka çıldırıyor demiştim. Artık tetik üstünde idim. Hem beni zehirler diye de korkuyordum.

Akşam eve döndüğüm vakit, evden gitmemiş buldum. Bana dedi ki: “Herif! Senin yüzünü görüp sinirleniyorum. Evden defol!” Sabır, sabır!... dedim: “Ya sen gidecektin?” Eşyayı toplamak, bir apartman bulana kadar üç gün eve gelme!” dedi. Bir ufak bavul içinde, gecelik, mendil gibi şeyleri alarak, bir otele gittim. Dört gün dört gece kaldım. İşin bir vak’ası bitmesini müreccah görüyorum. İtidalimi muhafaza ediyorum. Rezaletten utanıyorum.

Öğlenden sonra otelden eve geldim. Baktım, gitmemiş. “Niye gitmedin?” dedim. “Hastayım” dedi. “Hastahaneye git” dedim. “Gidemem” dedi. Otelde bütün düşünmüştüm, benim için her şey bitmişti. Onyediyıldır parmağımdan bir gün çıkmayan nikâh yüzüğünü de çıkarmıştım. “Şimdi defolacaksın!” dedim. “Gitmem” dedi. Bu esnada hiddetimden ona söz söylerken elimi kapıya vurmuşum. Kapı camdandır. Cam paramparça oldu. Sol elimin tersi onbeş yerinden kesildi. Kanlar akmağa başladı. Gırtlğından tuttum, dedim: “Şimdi gebertirim”. “Aman yapma, kıyma!” dedi. Bereket versin dedi, yoksa fena sıkılmışım, belki ölürdü. Cânî olacaktım. İnsan böyle bir vaziyette hayvan gibi olup bitiyor. Aklım başıma geldi, bıraktım. Zaten bence iyi insanlar böyle cânî olurlar. İşte belâdan kurtuldum. Cânî olmama, bütün bu kadar yıllık nice emekler, sa’yler, zahmetler, sabırlar, mahrumiyetler ile sahip olduğum, muhafaza ettiğim, namus, şeref hepsi birden gidiyor, mahvoluyordum.

Bu sefer “Sinop’a gidip kütüphanemi yakacağını, burda beni sokakta öldürteceğini, kendisi bizzat öldüreceğini” söyledi. Böyle bir sürü tehditler yaptı. Tulumbacı küfürleri etti ve kızları alıp gitti. Bir müddet sonra bir araba getirmiş, her şeyi aldı. Kendisine ait olmıyan şeyleri de aldı. Bana bir tek yüz havlusu bile bırakmadı. Gitmiş, bir apartman tutmuş.

Ne ise defoldu ya... Rahatladım. Ertesi günü Sefir Fethi’ye gideceğim. Babasını veya kendisini çağırıp, fesh-i nikâh muamelesini yaptırmasını rica edeceğim. Çünkü ben kendisi ile artık yüzyüze gelmek istemiyorum. Sefarete ve konsolosa gittim, fesh-i nikâh yapamıyorlar, mahkeme kararı lâzımmış. O da İstanbul’da olabilirmiş. Kanuni Medeniye bin küfür ettim.

Büyük buhran beni eritmiş, pek sarsmış idi. Sersem gibi olmuşum ve âdeta ayaklarım da tutmuyordu. Gidince üstümden

bir ağırlık kalkmışa döndüm. O gece iyi ve deliksizi bir uyku uyudum.

29 Kânunisâni

Kapı çalındı. Açtım. Karı. Ağlayarak içeri daldı. Topallıyor. Kendisinde beş gündenberi bir morfin şırıngası yerinde abse olmuş imiş. “Bana acı, ölüyorum” demeğe başladı. Dedim: “Kendine sen acıyıydın. Defol! Yaptığının neticesi budur”. “Hastayım, bana bak!” dedi. Amma yüz, surat, haa... “Bakayım, fakat hastahaneye git daha iyi!” dedim. Baldırını gösterdi. Yumruk kadar bir abse, kıpkırmızı. İçinde sağlam ikiyüz gram irin vardır.

Bunu bıraktı. O herifle Nis’e gitmediğini söyledi ve ispata çalıştı. Nis’teki otelciden gelen bir mektubu verdi. Bizim hizmetçi kızlar da hanım Nis’te iken şoförü burda görmüşler. Şahadet ettiler. Bilmem doğru, bilmem yalan. Bir de hanım diyor ki: “Herifin sizin gözünüze gözükmemesi benim tembihim iledir. Ona kocam beni sevmiyor, senden galiba şüphe ediyor, bu müddet zarfında sen ona görünme! Kıskanır da sever” dedimdi. O da traş olmağa gelmemiş. Bu söz de tuhaf ve aykırı ya... Hem böyle şey, bir yabancıya söylenir mi? “Sen namuslu erkeğin namusuyla şaka oynuyorsun. Bu tertibin beni büsbütün iğrendirdi” dedim. “Sine-mada gördüm. Böyle muvafık oluyor. Ne bileyim” dedi. Aklı zavallı bir kadındır... Şimdi iddialar, nemrutluklar bitmiş, yalvarıyor, merhamet dileniyordu. “Sen beni küçük iken aldındı. Anam yok. Beni babam istemez, amcalarım istemez, ailemden kimse istemez. Bir sen vardın. Şimdi sen de atıyorsun” deyip ağlıyor. Dedim ki “Sen çekilir bir belâ değilsin ki... Tabî kimse seni istemez. Dilin bir çuvaldızdır. Her insana ve her dakika batırırsın. Dünyada lâkırdı dinlemezsin ve daima aykırı işler yaparsın. Baban hep şunu diyor: Vaktiyle üç gün Nis’e bize geldi. Herkesi birbirine vurdurdu, ortalığı alt-üst etti. Aman yanıma uğramasın!”

Hasılı merhameti galebe ettirdi Namusu vak'ası hakkında söylediği sözler ve deliller ile önce kanaat haline gelmiş olan zannımı zayıflattı. Sesimi çıkarmadım. Boynuma sarıldı, yine ağladı. "Bu başımıza gelen nedir diye" ben de sonra ağladım. Bir iki gündür eve geliyor, yarasına bakıyorum, içimden dedim ki "Şoförle bir fenalığı olsa niye gelip ağlıyacak?.. Ona giderdi. Bunlar hep deliliğinden, morfininden."

Dedim ki: "Namussuzluğun hakkındaki kanaatim kat'î olmadı. Sen de beni haline açındırdın. Sen iyi biliyorsun ki, senin hayatını, malmı muhafaza eden benim. Ben olmazsam derhal öteki, beriki senin elmasını, paranı, dükkânını elinden alırlar, sen de morfinle ölürsün. Bu kadar yıllık hukuk da var. Hadi seni bu sefer de af edeyim. Fakat evvelâ morfini bırakıp öyle eve geleceksin. Başka türlü seni eve almam. Sonra aklına gelen her saçma şeyi yapmıyacaksın. Söz dinliyeceksin. Dilin zehir değil, tatlı olacak. Böyle olmazsa hiç gelme! Çünkü yarın, bir gün yine ayrılmak zarurî olur. Ben aylarla tahammül ediyorum, ama bir gün de tabîî patlıyorum."

"Peki" dedi. Bakalım morfini bırakacak. Artık eve geliyor, ama, yarasına bakıyorum, yolluyorum.

Yine aynı günde:

İspanyol diktatörü Perimo dü Rolevera çekilmiş. Dünyadan bir müstepid daha eksik oldu. Bir millet daha istibdaddan kurtuldu. İstibdad bir memlekette ilmi, ticareti öldürür. Bunlarsa bir milletin ve memleketin şahdamarları. Memleket gidiyor. Bu adamın istibdadından İspanya'da ilim, ticaret, herşey düşmüş, nihayetinde İspanyol parası olan pezeta (bir frang kıymetindedir) da düşmüş. İspanyol müstebidi son zamanda pezetayı yükseltmek için çalışmış, bu uğurda birçok masraflar da etmiş. Bil'â-kis pezeta düşmekte devam etmiş. Hem de edilen masraflar ber-hava olmuş. Herkes, bilhassa darülfünun talebeleri ve profesör-

leri müstebidin aleyhinde idi. Bunlar müstebide karşı koydular. Nihayet ordu da onu istemediğini gösterdi. Zarurî istifa etti.

Bu vak'a üzerine İspanya'ya giden bir Fransız gazeteci bir İspanyol'a soruyor. "İşler artık düzeldi mi?" O da önündeki gazeteyi açıp göstererek şu cevabı veriyor: "Bu sütun her dilde anlaşılır, pezeta dünden beri on iki nokta birden yükseldi." Fransız gazeteci de "Evet, en iyi delil budur. Demek işler düzelmiştir" dedim diyor.

Bunu gazetede okuyunca bizi düşündüm. İspanyol despotonu malî buhran yaktı. Bizimkiler de israflarla, zevk ve eğlencelerle, inhisarlarla Türk vatanını iktisadî bir cenderede inletiyorlar. Türk lirası yıllardan beri düşmekte idi. Son zamanda pek fena düştü. Zannediyorum ki bizim müstebidlerin gidişi de bu buhranladır ki bir isyana dayanabilir. Buhranın en civcivli devresindeler. Bizim paranın düşmesinin en başlıca sebebi Mustafa Kemal ve İsmet'in mevki ve iktidarda olmalarıdır. Çünkü yaptıkları şeyler, Türkiye'den bütün dünyanın emniyetini kaldırdı. Çekilseler pezeta gibi Türk lirası da derhal fırlıyacaktı zannedirim.

1 Şubat

Birkaç gündür işte bekâr yaşıyorum. Hizmetçim de yok. Lâzım gelen şeyleri çarşıdan alıyorum. Kendim pişiriyorum. Âlâ oluyor. Memnunum. Paris'te ve Avrupa'nın her tarafında Escalope vardır. Dananın lup etidir. Tavada yağda bir anda pişiyor. Izgarada da öyle. Lezzetli ve mugaddî. Bizde yoktur. Adetâ beyaz bir ettir. Bu danaları mahsus kasap için beslerler. Endin'i su da pişiriyorum, salata yapıyorum. Dün pilâv pişirdim. Biraz ezik oldu. Pasta, meyva da yiyiyorum. Anladım ki günde bir saat kadar mutfakta çalışmakla, sabah kahvaltısı, öğlen ve akşam yemeklerini de yapmak mümkün ve günde böylece on franga yemek yiyiyorum. Lokanta da yesen yağları böyle iyi olmadığı

halde kahvaltı, öğlen ve akşam yemekleri günde altmış franktan aşağı düşmüyor. Bulaşıkları da yıkıyorum. Evi baştan aşağı temizledim ki iki oda, banyo ve geniş bir mutfaktan mürekkep bir apartmandır. Kaloriferi ve her daim sıcak su akan muslukları var. Aylığı altıyüz franktır. Bir adamın bu suretle Paris'te bizim yüz lira ile yaşaması mümkündür. Eskiden ev her gün süpürölmek isterdi. Ben yalnız başıma olunca pıslanmıyor. Bir hafta temiz kalıyor. Her şey de yerinde, intizamında. Ne iyi...

Vaktiyle Mısır'dan aldığımız Naime temiz bir kız değildi ama, bu kadar da pis olduğunu bilmezdim. Yaptığım temizlik esnasında onun müthiş pisliğini gördüm. Bu kız hiç sadakatla çalışmaz. Yaptığını hep angarya yapar. Elbisemi ütöledim, pek âlâ oldu. Çamaşır yıkayacaktım. Sol elim yaralı. Yarası geçince yıkayacağım.

Otuz dört yaşına kadar bekâr yaşadım, bu işleri hiç yapmamıştım. Bekârlığımda hizmetçilerim vardı. Şimdi elli yaşında bu başıma geldi, fakat fena değil. Hizmetten vücudum hareket ediyor. Kendimi daha dinç hissetmeğe başladım. Hele başım rahat, üzüntü, heyecan yok. Bunlar hepsinden mühim. On yedi yıldır görmediğim şeyler...

4 Şubat

1-2 Şubat tarihli Milliyet geldi. "Gazi ve inkılâbı" serlevhali makalelerin yetmiş ikincisi var. Başta büyük yazı ile "Milleti sürü zanneden zihniyete Türk düşmanıdır" diyor. Bunu Mustafa Kemal söylüyor. Halbuki milleti sürü zanneden kendisidir. Fakat nasıl bu sözü söylüyor?

13 Şubat

Yine İstanbul'dan gazete geldi. Türk ve Avrupa gazeteleri bir müddettenberi umumiyetle Türkiye'deki malî buhranın şiddet-

tinden bahsediyorlar. Bu havadisler tamamiyle doğru. Eksiği var, fazlası yok. Bizim gazeteler de Avrupa'nın bu neşriyatına havane diyorlar. Bu lâftır. Eski âdet. Abdülhamid zamanında bu tâbir vardı. Cumhuriyette istilâh olmuş. Zaten kendileri de bahsediyorlar ya. Maliye Vekili Roma Bankasından bir avans almıyormuş. İmza edilmiş. Demek istikraza bunlar da başladılar. Kimse vermiyor. İtalya veriyor. Bizimkilerde kimbilir ne menfaatler veriyorlar?.. Aferin tassaruf yapıyorlar!.. Halbuki bu esnada tasarruf diye yaygaradalar.

Mali buhran pek müthiş ki, devlet haricî borçları hakkında haricî bir moratoryum ilân edecekmiş. Demek Duyun-u Umumiye ve emsali borçlarını vermeyecek halde. Bu da devletin itibarı malîsini sifıra indirecektir.

Yine gazeteler bir müddettir memurların bir kısmının çıkarılacağını yazıyorlar. Hükümete lüzumsuz yere birçok memur dolduran, türlü lüzumsuz kalemler, müdürlükler, teşkilât yapanlar bizzat kendileridir. Olacağı bu idi. Evvelce akılları nerde idi? Kısa görüşün veya zevk ve sefata dalışın akibeti bu olur. Meşrutiyet iptidasındaki tasfiyede olduğu gibi, hadi yeni bir hereümerc... Zavallı memurların bu kadar yıllık ömürleri, emekleri boşuna gidiyor, işsiz kalcaklar. Dikkate şayan ki ordu da hiçbir tasfiye yapmıyorlar. Bil'âkis zabıtların maaşlarını birkaç defadır arttırdı. Asıl parayı çeken bunlardır. Onlarda da tasfiye tenzili maaş yapsalar ya... Hayır çünkü ondan korkarlar. Demek bu işte de hüsnüniyetleri yok. Sırf mevkilerini düşünüyorlar. Siviller birşey yapamazlar ya, onlara çullanıyorlar... Vur abalya...

Zavallı memleket ağır hastadır...

14 Şubat

Bizim karı geldi. Ağlıyor. Bir apartman tutmuş. Oraya nakletmiş. Şimdiye kadar dükkândalmış. Benden biraz da eşya iste-

di. Verdim. Bu karı akılsızdır. Ağlıyor. "Sana ben fena muamele ediyordum, hergün üzüyordum. Bin pişman oldum" diyor. Evet, ama ben biliyorum. İki gün sonra yine unuttur. Yine aynı şeyleri yapar.

Ne edeceğimi şaşırdım. Bu sefer ki vak'a üzerine derhal Paris'ten savuşmalı imiş. Başka türlü bunda kurtuluş yoktur. Fakat Paris'teki tetkikatımı henüz tamamıyla bitirememiştim. Kütüphanede yeniden tedkikata ihtiyacım zuhur etti. Bir müddettir tedkikatım bitmiş, yazdığım şeyleri bir defa gözden geçiriyordum. Arada yeniden kütüphaneye gitmek lüzumu hâsıl oluyor. Hatâlar olmuş, bazı eksiklikler var. Bunları bitirsem artık Paris'te kalmağa ihtiyacım olmayacak. Bu sefer bu suretle zarurî kaldım. Kismet, talih beni yine bırakmadı.

Elmaslarını, tahvilâtını bana getirip teslim edeceğini söyledi. Apartmanı düzeltince beni oraya nakledecekmiş. Delidir. Eski apartmanda daha beş ayımız var, kirasını da vermişim. Burası rahat da. Yenisinde banyo, kalorifer, sıcak su yok. Bu kışta nasıl gideyim? Olmaz belâ...

Eskiden bana türlü kafa tutardı. Hatta beni beslediğini bile yüzüme ve hayasızca söylerdi. Hakikatte ben onu besliyordum. Benden elmaslarını, tahvilâtını aldığı ve hesabımızı ayırdığı tarihtenberi yine hâne kirasını ben vermekle ve ondan birşey almamakla beraber yiyeceğim için de ona günde on frank veriyordum. Bu aile mi? Haya edilir. Fakat o, günde on franktan ziyade yediğini söylüyor, bağıırıyordu. Ben de fazla veremiyordum. Şimdi yirmi gündür yalnızım. Kendim çarşıdan alıyor, kendim pişiriyorum, kendim yiyiyorum. Masrafları kaydediyorum. He-saba baktım. Günde ancak on frak sarf olunuyor. Hem de akşamları da et, sabah kahvaltıda yumurta da ve yemeklerden sonra meyve de yiyiyorum. Halbuki o bana akşamları et ve hiç meyve yedirmiyordu. İhtikâr yapıyordu.

Bunu söyledim. Lâf yok.

Bu kadın müthiş şeydir. Daima sözü benim kendisine beş paralık masraf etmediğimdir. İddiası şöyle: Elmaslarını kendisine kendi almış, Kadıköy'deki haneyi kendi almış. El harçlığını kendi parasından sarf etmiş. Elbisesini kendi almış, ilh... Hep kendi, üstüne beni de beslemiştir. Bu lâflarından bıkmış, usanmışımıdır. Önüne gelene bunu söyler.

Hakikat şöyledir:

Babası ona habbe-i vahide vermedi. Sade Vaniköy'de bir selâmlık verdi. Onu da iki bin iki yüz liraya sattı. Bu sefer Paris'te berber dükkânına diğer paralar ile onu da verdi. Anasından yüz elli altınlık elmas kalmıştı. Onları Mısır'da rehin ettim muayenehane açtım. Kazandım, faizlerini verdim. Yedik içtik İstanbul'a avdetimde iki bin beş yüz Türk lirası gönderip rehinden kurtardım. Kendisine teslim ettim. Şuna nazaran bu elmasları da ona ben almışım demek mümkün olsa gerek. Sonra kendisine birçok elmaslar, inci aldım. Benim aldıklarımın bir tek taş pırlanta yüzüğü bu sefer Paris'te otuz dokuz bin franga satıp Vaniköy'ünün parası ile beraber berber dükkanına döktü. Yine külçe halinde gerdanlık, inci almıştım ki bin beş yüz liradır. Daha da bin iki bin liralık. Giderken bunları bana iade etmedi. Ben de istemedim. Keza güzel el işleme sofrta takımımız var. Onu da aldı. Birşey demedim. Giderken iğneden iplliğe kadar hâne eşyasını da aldı, götürdü. Vaktiyle Rusya'dan getirdiğim harmiyen kürk ile astragan kürkleri "Bunları da bana ver! Üşürüm" dedi. "Al" dedim. Zaten vermeme dememişim Bunlar da iki bin lira kıymetinde idi. Kadıköy'de Mühürdar caddesinde bir hâne satın alıp üstüne etmiştim. Bu haneye benim cebimden dört bin lira gitmişti. Bunları da kamilen kendi verdiğini söylüyor. Böyle sıkılmaz insan görmedim. Babası bile bana vaktiyle "Bu ev senindir, senin hakkındır" demişti. O mektubu hâlâ bendedir. İnsan karısına ev,

elmas, herşey alır, fakat geçinmek için alır. Geçinemeyince mesele başkadır.

Eve en iyi marka piyano, keza eşya aldım. Rusya'dan İran halıları getirdim. Bunları da o almış, ötekine berikine söylüyor. Bari şunu ele söyleme! Ayıp...

Bunları ne ile almış bilir misiniz? Babasının on yıldır kendisine verdiği, beş-altı yıl ayda yüz, sonra yüz yirmi, nihayet yüz-kırk lira olan maaşı ile almış... Bu kadının bütün varidatı budur. Başka şeyi yoktur, sıkılmıyor. Halbuki pek müsriftir. Bu para ona el harçlığı olarak bile yetişmiyor. Sade morfinine iyi geliyor. İki-debir benden cep harçlığı olarak para çekiyordu. Halbuki ona her ay başında mutfak, elbise vesair için muayyen olarak beş bin frank veriyordum. İki-de birde çektikleri ile bu, yedi bin frank oluyordu. Bu kadar ev masrafı veriyordum. Her önüne gelene beni beslediğini söylemesi hele pek gücüne gidiyordu. İşte hakikat bu...

Şu kadın beni iktisadan de mahvetti. Kazandığım paraları hesap ediyorum, o olmasaydı, bugün elimde sağlam otuz bin liram olurdu.

Şimdi herşeyi de almış götürmüştür. Nihayet bu sefer kendisine "Bari Kadıköy'ün yarısını ver" dedimdi. "Niye vereyim, onu ben almıştım" demişti. Bari Kadıköy'deki halılarımı ver" dedim. "Bir iğne bile vermem" deyip işin içinden çıkmıştı.

Demek elli yaşımızda çırpıplak işin içinden çıktık. Bu feci... İsa bet ki Kütüphane ve ona iradlar yapmışım. Hiç olmazsa onlar bu kadından kurtuldu, millete kaldı.

Böyle çırpıplak kalmışız, hem de gurbette, hem de Mustafa Kemal'in ufak bir iradımızı da Paris'e göndermekten men ettiği zamana tesadüf etti. Ne diyelim...

Talih mi, yoksa benim eşekliğim mi? Tabii ikincisi. Bir insan çok iyi oldu mu, çok zarar eder. Yâni çok eşek olur.

Bunlar hayatın mükemmel dersleridir. Bunlara göre hayatta insan sade kendini düşünmeli, insanî his, aile hissi.... böyle şeyleri asla yanına yanaştırmamalı. O vakit zarar görmez ve eşek değildir.

Bu işin böyle olması, yâni muhassala-i ömrümüz olan dünya geçindiğimizin de elden gitmesi bana büyük acı oldu. Bu haksızlığa dayanamadım. Günlerce beni düşündürdü. Nihayet hepsini zihnimden sildim, hepsinden vaz geçtim, o vakit içim rahatladı, işte böyle hepsini gözden çıkararak rahatlandım. Dedim. “Bileğimdeki altın bilezik sağ olsun. Çalışır ekmeğimi çıkarırım. Yalnız sağlık olsun...”

Bugün bana gelip elmaslarını, tavilâtını, elişlerini saklatacağını söyledi. Bunu söylediği vakit dedim ki: “Ben hamal değilim. Sen kendin sakla! Ben her şeyden, hattâ Kadıköy’deki halılardan bile vazgeçtim, şimdi rahatım.”

İllâ getireceğini söyledi. Ben niye eşeğim: Getirsin, al, ondan sonra kendisini def et. Hayır yapamıyorum. Adam, lânet olsun!..

Şimdi ayrıldık, her şey bitti. Başım rahat, gürültü, kıyamet, bağırma, aksilik, küfür yok. İstedğim gibi uyuyorum, istediğim gibi yiyorum, karışan görüşen yok... Çarpıntı, üzüntü yok. Oh... Dünya varmış! Sanki cennetteyim...

Bir şeyden çok korkardım. “Bu gurbet elde kukumav gibi yalnız başına kalırsam melankoli ile halim yaman olur. Duramam... Ne yaparım?” diyordum. Olmadı. Bil’âkis vücudum zindeleşti. Benzime kan geldi.

Lâkin kadın peşimi bırakmıyor. Hergün eve geliyor, ağlıyor “Bin pişman olduğumu, bir daha beni üzmeyeceğini, hattâ hiç sözümünden dışarı çıkmayacağını” söylüyor. İllâ yeni apartmana gitmeliymişim. Bensiz yaşayamıyormuş. Hatta şimdi hizmetçiler azmış, kendisine eza ve cefa yapıyorlarmış... Ne yapacağım bilmem?

Bense kütüphane işlerini bitirip bunları bastırmağan ölmem ihtimaline me bri Mustafa Kemal'in eline geçmemesi için Paris Bibliyotek Nasyonal'ine vakfetmek istiyordum. Bu muamale i notere yaptıracağım. Bunu da temin edince Paris civarında bir yere gidip hiç okumaksızın bir yaz geçireceğim. Bu suretle yıllardanberi yorgun olan dimağı mı ve gözlerimi dinlendireceğim. Kış başlarken de Mısır'a gideceğim.

Artık benim için çalışmak şu olacaktı, ki basit olup, hiçbir yorgunluk vermez. Bil'âkis vakit geçirmek için eğlence olur.

1. Topladığım ilmî hazineden hasıl olan eserlerimden arada Fransızca bir bahis neşretmek.

2. Oğuz Kağan adıyla şiir olarak Türk millî destanını yazmak.

Şimdi bu kadın, bu güzel plânımı, rahatımı alt-üst ediyor. Ah, kaçıp kurtulamadım. Hayretteyim. Haline acıyorum da... Bensiz ahmaklığı yüzünden mahvolacağı şüphesiz. Onu herkes dolaba koyup, soyup bitirecek. Sonra on yedi yıllık bir hayat, bir karıko-calık... His, haya, edep, vicdan, namus sahibi biri için bu kadar yıllık bir maziyi ayak altına alıvermek kolay bir şey değil. Fuhuş ettiğini kat'î bilseydim bunları düşünmezdim ya... Bakalım ne olacak?.. Şu hayat ne müşkül ve içinden çıkılmaz ne müthiş bir girdaptır. Diyeyim ki iğrenç bir pislik dolabıdır. Ve içindekinin başını döndürür.

14 Şubat

Paris'teki Osmanlı Bankasında dört bin lira kadar Türk lirası param var. İşte elimdeki mamelekim... Bütün istinatgahım bu.

Bizdeki malî buhrandan bir müddettir müthiş korkımağa başladım. Ya paramız daha düşer de bizim dört bin lira hiç mezelesine inerse... Artık bugün bankaya yazıp bunları frank yapacağım. Müthiş zarar edeceğim. Ama ne yapayım?.. Bizim arkadaş-

lar (Mustafa Kemal, İsmet, ilh...) mal-i karun'a battılar... Türlü işlere bulandılar. Biz aman bulaşmayalım diye kaçtık. Buraya geldik. Onlardan uzağız... Fakat burda da zararlarını çekiyoruz... Beş yıldır yaptıkları sui idarenin zararı geldi, bizim burda da dört bin liramıza dokundu. Büsbütün kaybetmektense bir zarar-la işin içinden çıkalım.

15 Şubat

Vaktiyle Ankara'da müzayadeden bağlar almıştım. Bunlar bana iki bin beş yüz liraya mal olmuştu. Bugün on bin lira etmesi lâzımdır. Ben orda iken Türkiye'den çıkmadan evvel satmağa çalışmış, fakat satamamıştım. Sebebi on bin lira istiyordum. Kaçacağım vakit İstanbul Eczahanesi sahibi Hüseyin Hüsnü'yü satmak için resmî vekil yapmıştım. Bugün mektup aldım. Hüseyin bağları beş bin liraya satmış. Âlâ, sevincime had yok. Bununla param on bin liraya kadar çıkacak, ki bana iyi bir kuvvettir.

Parasızlık hele gurbette, hele Paris'te pek müşkül şey. Maazallah insan sokakta kalır ve aç ölür. Kimse bir lokma ekmek vermez. Bu yaştan sonra böyle bir felâketin başıma gelmesi ihtimali hep gözümün önünde ve beni titretiyor.

Şimdi talihe bak? Bu bağlar satılmadı, satılmadı da bugün satıldı. Halbuki hükümet Türkiye'den para çıkmasını yasak etmiştir. Hüseyin parayı bana gönderemiyor. Şu parayı elime alsaydım ne iyi olacaktı... Bakalım, muhtelif vasitalara başvuracağım. Olursa âlâ şey... Olmazsa felâket.

İstanbul'dan gelen gazeteye göre Türkiye'nin haricî moratorium ilân ettiği muhakkak görünüyor. Demek malî buhran müt-hiş.

İtalyanlardan bir milyon İngiliz lirası avans almışlar.

Bir iki aydır hükümet paramızın kıymetini yükseltmek için türlü tedbirler aldı. 1350 kuruşa çıkan İngiliz lirasını bin kuruşa

kadar indirdi. Buna rağmen İngiliz lirası düşmüyor. Bil'âkis çıkıyor. Yine binelli kuruşa kadar çıkmış... Demek ki bu tedbirler para etmiyor. Bence bunlar hariçte Türk parasını büsbütün düşürmüş, devletin malî itibarını sıfıra indirmiştir. Bunun iktizadiyatımıza tesiri de müthiş olacaktır. Demek bu tedbirler ile paramızı yükseltemiyorlar. Bil'âkis indiriyorlar. Hele ticaret büyük bir buhrana maruz demektir.

Paris Osmanlı Bankasında mevcut Türk lirası paramı franga tahvil etmek için bir mektup yazmıştım. Bankadan bugün cevap geldi. Diyor ki "Türk hükümeti son tedbirlerini yaptığından beri Paris'te Türk lirası üzerine muamele kalmamıştır. Binaenaleyh İstanbul'daki merkezimize müracaat ediniz." Demek artık Fransa'da Türk lirası geçmiyor. Burda böyle olunca bütün Avrupa'da da böyle olmuştur. Demek bu para sıfır olmuştur. Bu ne itibarsızlık, bu ne felâket!... Sanki Türkiye denilen devlet dünyadan kalktı. Yazık...

Bu iş benim şahsım için de felâket. Bu param demek sıfır oldu. Bugün aç kalsam bu para bankada durduğu halde bununla bir lokma ekmek alıp yiyemeyeceğim. İnsan böyle bir devlete teba olduğuna tabii bin pişman oluyor. İnsanlar devlet yaparlar, sebebi onun kuvvet-i sayesinde refahat ve rahat bulsunlar, itibarları olsun diyerdir. Mustafa Kemal Hükümeti ise teb'asını bütün malî, maddî, manevî itibarlardan tecrid etmekte, işte böyle felâkete atmaktadır.

Şu gazi unvanlı adam başımıza giydiğimize karıştı, yazdığımızı karıştı, karıştı, karıştı... Şimdi de şahısların ceplerine de elini soktu. Bu ne istibdad... Bu kadar hürriyetsizlik görülmemiştir. Bu kadar hürriyetsiz yaşanamaz.

Ey ordu! Bu adam sizin kuvvetinizden istifade ediyor. Türk Ordusuna zulme âlet olmak yakışmaz. İspanya ordusundan ibret alın!

Aynı gün akşam:

Bizim hanım bu akşam ağlayarak geldi. Artık bin pişman.
Hep yalvarıyor ve telâş içinde.

Ben — Ne oldu?

O — Ah, büyük felâket.

Ben — Nedir?

Anlattı, dükkâna mahut şoför gelmiş, tabancasını göstermiş,
“Bana elli bin frank vereceksin. Yoksa seni öldürürüm” demiş.

“Aldın mı?” dedim. O ağlıyor...

Dedim “Hani iyi adamdı?”

— Ben ne bileyim.”

Ben — E, bilmezsin ya... Sana ben evvelden neler söylemedim?

Bu kadın son zamanda morfinden o hale geldi ki, iyi kötü nedir tefrik ve temyiz edemiyor. Meğerse morfin bu hassayı da silermiş. Nitekim hafızası da tamamiyle bitmiştir. Dikkat ediyorum, hattâ beş dakika evvel söylediğini unutuyor. Bu morfin ne müthiş zehirmiş!..

Şu kadın kendini bilmemezlik yüzünden başıma neler getirdi?... “Şu dükkânı açma! Kimse ile ahbapca konuşma” dedim. Hem bin kere dedim. Olmadı. Geçen yıl da apartmandaki bir kadınla ahbap oldu. “Olma! Nenin nesidir, ne malûm?” dedim. Fayda vermedi. Nihayet karı parasını çarptı, üste de para istedi. Bir şantaj tuzağına girdik. Ne ise bin frank kadar bir zararla kurtulduk idi. Bizim karıda vakalardan ders almak kabiliyeti de yok. Of, rezil oldum... Bu çekilir derd değil... Bir gün savuşup kaçsam da kurtulsam... Bunun en kestirme ve ciddi yolu budur. Bunu da yapamıyorum. Haline acıyorum.. Bensiz her şeyi elinden gideceği gibi kendi de paralarının aşırılması muameleleri esnasında öldürülecek, ya sefalet içinde morfinle ölecek. Zaten hergün bir yeri şişiyor. Boynunda sıracı yerleri peydah oldu.

Vücudu sümük gibi bir şey olmuştur. Ölüme hazır.

Bu hallerinde babası da bakmaz. Nitekim bu sefer ayrıldığımızı haber aldı da kızını aramadı bile. Böyle bir vicdansız, namussuz baba görülmemiştir.

Ne yapayım bilmem!..

Söz dinlese, dediğim gibi hareket etse, bu işler olmazdı. Veya bundan böyle olmaz. Elbet bu vartayı da atlatırız. Artık benim sözümünden asla dışarı çıkmayacağına bin yemin ediyor ve görü-lüyor ki samimi de. Söylüyor ama gelir geçer, inanılmaz. Huyu bu. Can çıkmayınca huy çıkmaz. Bütün böyle, tamamiyle aksi olur. Hasılı ben pek talihsiz adammışım. Hiç olmazsa şu morfini bıraktırıbilsem.

Yine “Bakalım” demekten başka çare yok.

18 Şubat

Sinop’tan birkaç kişiden, İstanbul’dan ordaki işlerime, çiftliğe bakan resmî vekilim olan Hasan Tahsin’den mektuplar aldım. Çiftlik işi pek intizamsız. Hiçbiri işe bakmıyor, ortakçılar birbirini yiyor, iş görmüyorlar. Hasan Tahsin de hırslı ayakkabı değil. Kendisinde param var. Hâlâ yollamıyor.

19 Şubat

Hanım tahvilâtını, elmaslarını getirdi. Bankaya koförföre kitapların yanına koydum.

20 Şubat

Paris’te ev kiralari bir düziye artıyor. Bizimkini onbin franga doğru çıkardılar. Hanımın tuttuğu evin senelik kirası ikibinsekizyüz frank. Pek eski ve pis bir ev.

İyi oldu. Mademki İstanbul’dan bize paramızı yollatmıyorlar, vaziyete derhal el ipte olmak lâzım. Hele berber bir dükkânını

dostça, dürüstçe işletebilsek hanımla pekâlâ yaşarız. Lâkin karıdan ümidim yok.

Şimdi düşünürken hatırıma geldi. İki şeyi yerinde yazmağa unutmuştum.

Birinci, Üçüncü Meclisin intihabı.

Bu esnada meb'usların irtikâbı, şirketlere dolmaları halkın ağzında pek çok çalkanıyormuş. Zaten ben Ankara'da iken de öyle idi. Bu babda Mustafa Kemal göz boyamak ihtiyacını duymuş. Gazetelere tebligat yaptı. Bunda meb'usların şirketlere giremeyeceğini, girmiş olanların da çıkmaları lüzumunu beyan ediyordu. Ve sonunda da diyordu ki: "Bu maddeler mebuslarca kabul edilmiş demektir." Kim kabul etti? Kendi beyan etmekle neden kabul edilmiş olup iş bitiyordu. Bunu bilen yoktu. İntihap oldu, meb'uslar şirketlerde yine kaldı. Meselâ ondört şirkette aza olan Mahmut Siirt ne istifa etti, ne de meb'usluktan çekildi. Celâl yine İş Bankasında kaldı. İstifa edenler de yine girdiler. Es-ki hamam eski tas oldu.

Gazi Hazretleri de bu beyanatla halk yuttu dedi... Oldu bitti.

Bu intihabın bir fena yeri de şudur: Evvelce meb'us namzetlerini Fırka Hey'eti İdaresinin intihap etmesi usûldü. Vakıa yine empoze eden Mustafa Kemal idi. Ama bu sefer buna da kanaat etmemiş, intihap hakkı sırf bana aittir deyip, onu da kendi şahsına aldı. Şu Halk Fırkası bir sürü insandır. Afrika'dan getirilmiş ve hadım edilmiş bir köle kafilesidir. Yüzleri de onlar gibi karadır. Bunlarıki manevî kara. Meb'usları bizzat kendi intihap ediyor. Ne kadar tulumbacı, dalkavuk varsa onları seçti. Valilere emir verdi. Herbirine bunların adlarını yazdı. Onlar da halka "Bunları yapacaksınız" dediler ve cebren bunları intihap ettirdiler. Buna da intihap denirse, meb'us intihabı yapıldı demektir.

İşte Üçüncü Büyük Millet Meclisi adıyla böyle bir meclis topladı. Bu meb'uslarda asla itiraz ve tenkid yoktur. Bu âdet kalktı.

Şimdi Meclis demek şu demek oldu: Bir sürü kukla, ipleri Mustafa Kemal'in elinde. İsteddiği gibi bunları oynatıyor, sonunda da istediği gibi ipleri çekiyor, hadi kolları yukarı kalkıyor. Bu suretle en büyük kanunları bir saatte çıkarıyorlar. Meselâ Koca Kanunî Medeni böyle olmuştur. Meb'usların nutukları şu sözlerden ibaret kaldı: "Evet efendim, keramet efendim, başüstüne, kabul..."

Hükümet bir şey istiyor, derhal bir iki madde-i kanuniye yapıp Meclise yolluyor. Meb'uslar da derhal "kabul" diyorlar. Oluyor kanun.

İkincisi Doktor Ahmed mes'elesidir.

Lozan'dan dönüp vekâletten çekildikten birkaç ay sonra Kahire'den eczacı Atıf'tan bir mektup aldım. Atıf, Türk, aklı başında, namuslu iyi bir insandır. Diyor ki:

"Münir Ahmed, Gazi'nin ahababı imiş. Gazi kendisini İstanbul'a davet etmiş, büyük bir memuriyet verecekmiş. Münir bunu herkese söylüyor, herkes de şaşıyor. Fakat böyle şey olur mu? Gazi böyle bir adama tenezzül eder mi? Yalandır diyorlar. Bu adam biliyorsun kokain çeker, morfinoman, ayyaşın biridir. Burada bir muayenehane yapmıştı. Ettiği hekimlik morfin ve kokain satmaktı. Hem de bu Araptır. Harb-ı Umumî zamanında Türkler aleyhine neler yaptı. Sonunda Hicaz'a gidip Hicaz Kralına Türkler aleyhinde olan hareketinde hizmet etti ona. Hatta oradan dönüşünde yanımızda seni bile Hicaz'a gitmeğe kandırmağa savaşmış, sen de ona bizim yanımızda hakaret etmiştin.

Aman çok çirkin şey! İnanmıyoruz ama, herif pek ısrarda. Böyle bir şey varsa Muhterem Gazi bu adamı bilmiyor demektir. Siz anlatıverin!"

Arkasından yine Türk ve Kahire'de eczacı olan Sabri'den sonra Doktor Şerafeddin Mağmumî'den de aynı mealde mektuplar aldım.

Dedikleri tamamıyla doğrudur. Malımı tanıyorum. Kahire’de gözümle gördüm. Bu adam Şamlıdır. Hâlâ dürüst Türkçe bile konuşamaz. İstanbul’da bizim Askerî Tıbbiyede okuyup doktor olmuş. Harb-ı Umumi’de kaçıp Mısır’a gelmiş. Muayenehane açmış. Ahlâksız, pis bir şey. Hem de Harb-ı Umumi’de orduyu bırakıp kaçmak, sonra da Hicaz isyanına iştirak etmek gibi iki hıyaneti vataniye sahibi de.

Arası biraz geçti. Eczacı Vedad’tan da bir mektup aldım. Bu da Türk ve vatanperver biri. O da bunları yazıyor. Fazla olarak şu malûmatı da veriyor: Gazi, Münir Ahmed’e bir telgraf göndermiş. Münir bana gösterdi. Pek iltifat var. Türkiye’ye davet ediyor.”

Fena bir şey. Mustafa Kemal’e İstanbul’dan bu adamın mahiyeti hakkında mektup yazdım. Atıf’ın mektubunu da leff edip gönderdim. Cevap yok. Bil’âkis bir gün birine rastgeldim. Münir Ahmed’in İstanbul’a geleceğini, Sıhhiye Vekâleti Müsteşarlığına tayin edileceğini söyledi. Bunu işitince çıldıracaktım.

Derken Atıf’tan ikinci bir mektup: “Bu nasıl şey? Benim sana gönderdiğim mektup, burada Münir Ahmed’in elinde. Bana çat-tı. Aleyhimde dâva edeceğini söylüyor. Belâya çat-tık” diyor. Anlaşıldı. Bu herifin mahiyetini ona güzelce anlattık. Baktı kendine tam lâyük. Zaten biliyor ya... Bu kadarını bilmezdi. Derhal bizim mektubu Münir’e yolladı. Bu zaten âdetidir. Münir’i bana düş-man etsin. Kendisine büyük bir memuriyet vermeğe de karar verdi. Davet etti.

Ben Atıf’a şimdi ne yazayım? Bir şey yazamadım. Bunları yazıp Türkiye’nin Reiscumhurunu nasıl rezil edeyim. O vakitler bu adam aleyhine bir şey söylemeye dilim varmazdı. Âlem bil-mesin. Millet me’yus olmasın derdim.

Bari Sıhhiye Vekilinin bir ağzını yoklayayım dedim. Bir gün Refik’e “Yeni müsteşarınızı iyi intihap etmişsiniz. Mübarek ol-

sun" dedim. Refik şimdikilerin arasında en iyisidir, dedi. "Münir'den mi bahsediyorsun?" dedim. "Evet." "Deme, az kalsın yapıyordum. Bereket versin senin Gazi'ye yazdığın mektubu gördüm. Rica ederim kimse duymasın. Ben bir yolunu bulup anlatacağım." Aferin Refik'e. Demek Mustafa Kemal, Refik'e Münir'i müsteşar yapması emrini vermiş imiş. Havadis sahih imiş. Refik efendisine nisbetle hamiyetli. Bir vatan hainini müsteşar yapmıyor.

Arası biraz geçti. Münir'e Ayasofya'da rastgeldim. Bana hain öküz gibi baktı. Demek gelmiş. Şimdi ne olduğunu merak ettim. Soruşturdum. Yeni Bahçe Gurebahanesine Göz Hekimleri Şefi olmuş ve talebeye ders verecek (!).

Vakıa göz nedir bilmez, oranın göz hastalıkları servisine baş olmuş, hatta tıp talebesine hocalık edecek. Ama zararı yok. Daha mühim mevkilere otursaydı ne olacaktı. Demek Refik onu bu memuriyete koyup işi bitirmiş. Şimdi bunun iç yüzünü izah edelim:

Garbî Trablus harbi zamanında Münir Ahmed askerî tabib sıfatıyla oraya gönderilmiş. Orada Mustafa Kemal'in yanında bulunmuş. Mustafa Kemal her yerde olduğu gibi Trablus'ta da içki ve eğlence ile meşgul imiş. Bu Münir kendisine Mısır Hilâl-i Ahmerinden içki bulurmuş. Bu esnada Mustafa Kemal iritis denen göz hastalığına duçar olmuştur. Münir tedavi etmiş. Bu hastalık frengiden olur. İşte bu malûm ve müsbet vak'a Mustafa Kemal'in hastalıklı olduğunu isbat eder.

İşte bu tedavi gibi hizmetleri, bilhassa Mustafa Kemal'in frengili olduğunu, yâni bu sırrını bilmesi Münir Ahmed'in bu terfiine sebep olmuştur.

Demek ki Mustafa Kemal'in indinde bu meziyetler her meziyetin fevkindedir. Demek ki bunlar, Münir Ahmed'deki gibi mülevves ahlâkı asla kale aldırılmaz.

Mustafa Kemal, Enver Bey Trablusgarp
(Derne)'ta Mısır Kızılay heyetiyle

Demek ki bu meziyetler bir adamın Arap ve vatan haini olmasını ref ve izale ediyor... Zemzem gibi temizliyor...

Şimdi ortada zarar zavallı Atıf'la bende. İkimiz kötü kişi olduk, düşman kazandık. Halbuki ikimizin de bunda bir menfaati yoktur. Sırf vatan ve millet düşüncesi ile yapılmış bir şeydi.

Benim vaziyetim daha fena oldu: Çünkü bana gönderilen bir mektubun zemmedilen adama teslim olunmasına sebep oldum. Bu müthiş bir denaettir. Vakıa bu denaeti ben yapmadım. Ama Atıf hâlâ sebebini bilmiyor. Belki de beni zannediyor...

İşte Mustafa Kemal devrinde vatan gayretinin neticesi... Paris'e Gureba Hastahanesinden doktorlar geldi. Diyorlar ki: "İki- de bir Bozok Salih otomobil ile gelip Münir Ahmed'i alıp, götürüyor. Üç dört gün meydanda yok. Sonra geliyor. Bize "Gazi ile Dolmabahçe'de gece gündüz içtik. Eğlendik. Üç gündür saray-

dayım" deyip övünüyor. Çok güzel, çok güzel... Bu eseri kopya ederken (1934) ilâve ediyorum. Mısır'da Münir'in kayınbiraderinden işittim. Münir Ahmed, Dolmabahçe Sarayında füceten ölmüş. Denmiş ki, bir rüzgâr şiddetle pencereyi açmış, Münir pencerenin önünde oturuyormuş, pencere şiddetle boynuna gelmiş, birden ölmüş. Mutlaka Mustafa Kemal kızıp öldürtmüştür. Kimbilir bir şey mi ifşa etti veya etmesinden korkuldu. Ne ise, alçak vatan hainliğinin cezasını görmüş...

21 Şubat

12 Şubat tarihli Milliyet geldi. Bunda başmakale, Maliye Vekilinin ağzından olarak devletin Duyun-u Umumiyesini veremeyeceğini göstermektedir. Senevî 16 milyon Türk lirası olan bu borçların frank yapılması, kambiyo işini alt-üst ediyormuş. Bu havadisler çıktığı vakit, Paris'teki Duyun-u Umumiye Meclisi bunun hakikatini bizim Maliye Vekilinden sormuş. O da veremeyeceğini söylemiş, bir müddet için te'cilini istemiş. Tamam... Demek Türkiye müflistir.

İtalyan bankasından alınan avans beş milyon imiş. Bize hiç bir devlet avans vermedi de bu İtalyanlar niye verdi?.. Çok düşünülecek bir noktadır.

Bir müddettir ramazanmış. Bizim burda haberimiz yok. Mahiyeleri bu sene Lâtin harfleri ile yapıyorlarmış.

Yine yeni bir moda çıkarmışlar: Vekiller, konferans veriyorlar. Buna niye lüzum görmüşler. Bilmem? Hem hangisi âlimdir? Veya hangi şubede mütehassıstır, ki konferans verecekler. Adam, konferans dediğin de onlar için ne olacak? Birtakım yaverler söylerler olur biter.

Bir müddettir bir Gazi Köprüsüdür tutturmuşlar gidiyor.

Bunu Haliç'in üstüne asma köprü yapacaklarmış. Allah biraz akıl versin. Bu ne ile yapılır? Bunu galiba Beyoğlu'ndan Beya-

zid'e yapacaklar. Hadi mühendis Avrupa'dan getirsinler, hadi malzemeyi Avrupa'dan getirsinler. Parayı nerden getirecekler? Bütün Türkiye'yi satmalı da bu köprüyü yapmalı. Utanmıyorlar. Böyle hayâller ile gazeteleri dolduruyorlar. Sebebi dalkavukluk. Gazi Köprüsü olacak ya, semalarda durmalıdır.

Mali buhran içinde millet, devlet spezmozlarla kıvranıyor. Böyle bir buhran yaşanıyor, bu dalkavuklar nelerle meşgul?..

Yine Tayyare piyangosu çekilmiş. Buraya milletten milyonlar alınıyor. Ne oluyor belli değil? Bir düziye para iane toplanıyor. Bu cemiyet hâlâ bir şey yapmadı... Tayyare ianesini vergi gibi cebren topluyorlarmış. Bu cemiyette çok suiistimal var.

Bugün hava çok soğuk, kar yağıyor. Ama yemekten sonra so-kağa çıktım. Park Monsürü'ye gittim. Gezindim. Başım rahatladı. Dönüyordum. Eve yakın bir yerde köpek pisliğine bastım. Fena sinirlendim. Bu ayakla evin içinde dolaşıyoruz. Pek fena şey.

Paris'te kaldırımlar, yaya kaldırımları iyidir. Yaya kaldırımları ya asfalt, ya kesme taştır. Dümdüz. Önüne bakmadan serbest yürüyebilirsin. En yağmurlu günlerde dahi hiç çamur yoktur. Bizdeki gibi ayağın bir yere takılır diye korkmazsın. Ancak bir fena şey var: Köpek pisliği ve sidiği. Bunlardan adeta kaldırımlarda yürümek müşküldür. Daima bunlara basmamak için dikkat etmelidir. Paris'in her mahallesinde, hattâ güzel kibar yerlerinde de böyledir.

Paris'in mühim bir derdi var: Köpek. Fransızlar köpeği çok severler. Hemen her ailede bir veya iki köpek bulunur. Bunlara çocuğa bakar gibi emek edip bakıyorlar. Besliyorlar. Öyle besliyorlar ki, bu köpekler semizlikten adeta küp gibi, kımıldayamıyorlar. Bunlara banyo bile yapıyorlar. Hele zengin ailelerde kadınların köpekleri olması pek moda. Ve bu moda asla geçip gitmiyor. Kadınlar bunlarla sokağa çıkıyorlar, salonlara ziyaretlere gidiyorlar.

Köpeklerin türlü cinsleri var. Her yıl köpek sergisi de açılır. Yumruk kadar köpeklerden adeta ufak bir dana kadar olanları, tüylü, tüysüzleri, yüzleri güzel ve çirkinleri var.

Köpekler sıhhate muzırdır.

Evvelâ evin havasını nefesle bozarlar. Bu da insanların havası-na zarar verir. Vakıa banyo yaparak temizliyorlar. Ama ne kadar olsa sokakta yürüyor, ayakları pis. Bilhassa kadınlar böyle ayaklı köpekleri kucaklarına alıyorlar, uyuyorlar. Ne seviş! Sevmelerine insan hayran olur. Bu köpekleri sokakta görüyorum. Bir köpek si-diğine rastgelince derhal kokluyor, hattâ yalıyorlar. Sahibi ne ka-dar çekse nafilidir. İlle koklar. Bu sebeple bırakıyorlar, iyice kok-luyor ve yalıyor. Sonra bu köpeği derhal kucağına alıp ağzından öpen kadın gördüm. Köpeklerde türlü hastalık, bilhassa kuduz oluyor. Bu da büyük bir mahzur. Bu sebepten bazı apartmanlara köpek koymak yasak edilmiştir. Kontrata dercederler. Paris'te bel-ki de insan hastahanesi kadar hayvan hastahanesi de var. Bu kö-pekleri baytarlara tedavi ettirirler. Hasılı Paris'in köpekleri bizim milletten daha bahtiyardırlar. Onları sofralarında yanlarına otu-rup en güzel et ve diğer yemekleri yedirirler. Paris'te beş milyon-dan ziyade insan var. Belki üç milyon da köpek var. Bunlar gün-de herhalde beş milyon frank yer. Ne israf... Ne yazık...

Çok yaşlanınca, malûl olunca baytara götürüyorlar. Baytar sergenen şırınga yaparak öldürüyorlar.

Bu iptilânın sebebi nedir? Moda desek bu kadar olamaz. Ga-liba köpeğin sadık bir hayvan olması. Bu suretle bir hırsız gele-cek olursa derhal havlar. Fakat Paris'te buna da büsbütün değıl-se de o kadar pek lüzum yoktur. İnzibat yolundadır. Yani tek ba-şına oturan insanlar yalnızlıktan canları sıkılır, bunlara arkadaş-tır. Buna diyecek yok. Fakat asıl sebep başka galiba.

Görülüyor ki en ziyade köpekle meşgul olanlar kadınlardır.

Geziyorum. Yine sokakta kurumuş büyük bir ağacı çıkarıyorlar. Paris'te otomobil çokluğundan hava benzin, ihtirak gazları ile ve kömür zerreleri ile meşbu. Paris'in ortalarında gece sabaha kadar otomobil gürültüsünden uyumak güç olduğu gibi hava da pek muzırdır. Paris'in ekseri sokaklarında büyük ağaçlar vardır. Bu iyi bir şey ama, ağaçların kütük ve dalları simsiyahtır. Sebebi, benzin ihrakatı ve fabrikalar. İlkbaharda bu ağaçlar yeşillenir. Fakat ekseri yerlerde temmuz içinde yapraklar sararıyor ve ağaçlar sık sık kuruyor. Demek hava ağaçları öldüren bir zehir ile meşbudur. Ağaç böyle olunca elbet Paris insanları da bundan çok zarar görüyorlar demektir. Nafia ve belediyenin mühim teşkilâtı, Paris haricinde bahçeleri ve orada büyük ağaçları var. Bir ağaç kuruyunca ikişer metrelik bir murabba halinde yeri kazıp, kuru ağacı söküyorlar, toprağı kaldırıyorlar. Bir metre murabbaında toprağı ile beraber söktükleri bir koca yaş ağacın kökünü toprağı ile bir fıçıya koyup kamyonla getiriyor ve bu koca ağacı oraya dikeyyorlar, mükemmel tutuyor. Paris'in ağaçlarının yaprakları böyle erken kurduğundan ekseri ağaçlar sonbaharda bazı dallarında tekrar yaprak açıyorlar. Hattâ çiçek dahi açan kestaneler oluyor.

Fransız şehir ve sokaklarındaki ağaçlar, her yıl sonbaharda budanır. Kuru dallar kesilir. Bundan birçok odun hasıl olur. Nafia Vekâleti bu odunları hemen satar. Mühim bir varidat olur.

İstanbul'dan gelen gazetede yine Yunanistan'la itilâf işinden uzun bahsediliyor. Bu iş de pek kabak tadı verdi. Bu mübadele işi beş yıldır hâlâ bitirilemedi. Yunanlılar boyuna işi müşkül vaziyete soktular. Bizimkiler birçok fedakârlık edip verdiler. Yunanlılar yavaşır gibi oldular. Yine caydılar. Yeniden birşeyler istediler. Münakaşa, müzakere yine bizimkiler verdiler. Yunanlılar yine cayıp daha istediler. Bizimkiler yine verdiler. Lozan'da bin

İsmet (İnönü) Paşa, Dr. Rıza Nur Lozan Barış Konferansı görüşmelerinden çıkarken (1922)

müşkilât ile aldığım şeylerin hemen hepsini Yunanistan'a verdiler. Yazık, yazık... Yunanlılar ise hâlâ memnun değil, hâlâ istiyorlar.

İsterler ya, veriyorlar tabii. Nihayet bir itilâfname yapıldı. Şimdi yine Yunanlılar imza etmiyor. Bu bizim devletin diplomasi sahasında ne kadar zayıf olduğunu isbat eder. Bunu hattâ Mahmut Siirt de bir başmakalesinde Yunanlılara hep veriyoruz, yine onları memnun edemiyoruz diyordu. Onun sözü Gazi'nin sözüdür.

Bu halde ben Lozan'da bin müşkülâta göğüs gererek niye uğraştım sanki... Aldıklarımı hep verdiler, emeklerim boşa gitti. Almak bir güçlük, alınan şeyi vermek ne kadar iktidarsızlık... İşte devleti böyle idare ediyorlar... Millî menfaatleri verip duruyorlar. Aferin İsmet Paşa! Sana Lozan Kahramanı diyorlar!... Benim orada aldıklarımı senin şimdi verdiğin için mi bu?

İstanbul'da sefahet bolluğu esnasında telsiz şirketi yapıp Avrupa'daki gibi çalgı çaldırıyorlar. Malî buhran ona da tesir etmiş, şimdi işleyemiyormuş. Mustafa Kemal bununla çok eğleniyordu. Vapurlarda gece yarılarında sonra bile çaldırıyor ve dinliyordu. Hem de şu şarkıyı çalın diye emir veriyordu. Bazan sabaha karşı bile istiyor. Polisler, mızıkacıları hanelerinden toplayıp getiriyor, çaldırıyorlarmış. Böyle rezalet Avrupa'da olmaz.

Gazetelerde resmî listede İngiliz lirası binotuz kuruş gösteriliyor ki, hakikî fiyatı binyüzyirmi kuruş imiş. Hükümet bizzat sahtekârlık yapıyor.

Paris'te çıkan "Zencirli Cumhuriyet" gazetesinde (22 Şubat) yazıldığına göre mübadele işindeki son itilâfla Türkiye Lozan'da kazandıklarımızı kamilen Yunanistan'a vermiştir.

İzmir'deki Ahenk gazetesi de kapanmış.

Sokağa çıktım. Az kaldı beni otomobil çiğniyordu. Paris'te insan sokağa çıkarken, evdekilerle helâllaşıp, vasiyetnamesini yazıp öyle çıkmalı.

Birini gördüm. Maliye Vekili Saraçoğlu'nun iktidarsızlığından, dalkavukluğundan bahsetti. Geçen yıl Mustafa Kemal'in Ankara'daki çiftliğine memurlar yirmi beşbin lira vergi koymuşlarmış. Mustafa Kemal kızınış, Saraçoğlu'nu azlediyormuş. Saraçoğlu derhal vergiyi azaltmış, mevkide kalmış. Ne idareye kaldık? Hangisinininkinin çirkinliğini söyliyeyim... Zavalı milletin vergisini hiç azaltan yok. Aksine arttırıyorlar.

Geçen sene bunu ben mimar Galip'ten de işitmiştim. Sonra bir gün Fethi'ye söylemiştim. Fethi bana hiddetli bir suretle "O kadar da vergi olur mu? Elbet" demişti. Fethi tuhaftır. Eskiden benimle beraber Paris'te Mustafa Kemal ve İsmet'in şiddetle aleyhinde idi. "Mustafa Kemal'i evvlece tanıyamamışım. Pek namus düşmanı imiş" diyordu. Bir yıldır Mustafa Kemal'in le-

hinde. Sade İsmet'in şiddetle aleyhinde. Ve İsmet'ten bir entrika yapıp kendisini perişan eder diye korktuğunu söylüyor. Demek ki şimdi Mustafa Kemal ile iyi geçinip İsmet'i atmak ve yerine geçmek gayesini takip ediyor, Mustafa Kemal onu aldatmış, dolaba koymuş demek. Onun siyaseti İsmet'i Fethi ile korku altında tutup köle gibi hizmet ettirmektir. İsmet azdıkça ona Fethi'yi umacı gibi gösteriyor. "Uslu dur! Bana köle itaati ile hizmet et! Seni atar yerini Fethi'yi korum!" diyor. Bu, bu kadardır. Fethi aldanıyor. Gazi, İsmet'i atmaz.

Ben Ankara'da iken Mustafa Kemal bu çiftlikten bir milyon lira zarar ettiğini söylüyordu. Bu kadar zarar eden bir çiftlik, iki üç milyon kâr getirebilir demektir. Bu halde bu vergi ona azdır bile. Fethi'nin bu sözüne kızdım. Namuslu adam kalmadı...

Galip bir de ara sıra Mustafa Kemal ve İsmet arasında bozuluk olduğunu da söyledi. "Bunu iki tarafın yaverlerinin birbiri-

Şükrü (Saraçoğlu) Bey

ne durmasından anlıyoruz” diyordu. Hakikaten ikide bir bu oluyor. Fakat derhal İsmet daha fazla dalkavukluğa dökülüyor. Mes’ele kapanıyor. Demek hırsından kabına sığmayan İsmet efendisinin hoşuna gitmiyecek bir şey yapıyor. Beriki kızıyor. O kızınca da İsmet korkuyor, dalkavukluğa başlıyor.

İsmet’in bu hali Mustafa Kemal’in yerinde gözü olmasındandır. Oraya geçmek için kendisini yiyor, bir gün bir şey yapıyor, beriki de onu te’ dip ediyor.

Üç yıldanberi tekaüdiyemi istedim. Arkasından meb’ustan, zabitten adamlar koşturdum, takip ettirdim. Vermediler, Tevfik Rüştü’ye bir ağırca mektup da yazdım. Ondan elimizi yüzümüzü yıkadığımız gibi bağ parasından da yıkayacağız galiba. Benim gibi bir adama tekaüt hakkını bile vermemek nasıl olur? Bu devlet mi? Şahısların çiftliği mi?... Bu para benim kendi paramdır. Hizmetlerim esnasında kesilip birikmiş, bu millete otuzsekiz yıl hizmet etmişim.

6 Mart

Varidatımdan elliiki lira göndermişler. Hükümet buna müsaade etmiş. Bu ne edepsizlik. Malıma tasarruf edemiyorum. Yanımda ihtiyat param olmasa açlıktan öleceğim. Bunu yapan İsmet’le böyleleri, elliiki liralari hizmetçilerine bahş vermektedirler. Zulümlerin bu kadarı görülmemiştir. Benim gibilerin ufacak parası ile kendi seyahat ve safahatleri ile sebep oldukları malî buhrana çare bulacaklar.

Milliyet gazetesini yollamıyorlar. Kimse ile görüştüğüm yok, gazete de yok... Üzüntülü oluyor.

20 Mart

Yanıımızdaki hizmetçi Naime, bugün eve gelmedi. Akşam oldu yok. Gece oldu yok. Bir müddettir kaçacağım diye bizi teh-

did ediyordu. "Ya beni Sinop'a hemen yollayın, evlendirin, yahut kaçarım" diyordu. Kaçmış demek. Soruşturduk. Haber yok. Öteki hizmetçi Nermin'e soruyoruz "Haberim yok" diyor, Bizim apartmanda Kallenbe adında bir Fransız terzi kadın var. Bir yıl evvel Naime'yi ayartmıştı. Ona soruyoruz. "Bilmiyorum" diyor. Yeni taşınacağımız apartmanda bir elektrikçi oğlan çalıştı. Bizim karı onunla kaçtığına hükmetti.

Üç gün, üç gece meydana çıkmadı. Kendisinin boğazına, kulağına takmış olduğumuz, üç-dört bin franklık kıymetindeki mücevheratı, bundan başka bizimkileri de almış, apartmandaki sandıkları da karmakarışık etmiş, gitmiş. Onlardan da eşya almış.

Ne yapayım... Ben bu kızları hiç istemiyordum. Bunlar bir iş bilmiyorlar. Sonra da tembel, çalışmıyorlar. Hele beş altı aydır öyle oldular ki nerde ise beni de dövecekler. Bir iş söylüyorum, yapmıyorlar. Yere düşmüş bir kâğıt parçasının üstünden on defa geçiyorlar, kaldırmıyorlar. Şöyle, homurdanıyorlar. Mutfağa oturup bana işittirir surette "Bu herifin artık okuya, yaza beyni sulandı. Eşek herif" diyorlar. Bizim karının bize baktığı yok. Bunlar da bakmıyor. Elbisem ancak ve bin kere söylemem üzerine iki-üç ayda bir defa ütülenir. Çamaşırlarım sökülük içerisinde. Düğmeleri düşmüştür. Söyle para etmez. Senelerden beri bu haldeyim. Pijamamın düğmeleri birer birer dökülmüş, diken yok. Nihayet bir tane kalmamış. Sabır sabır, her vakit sabır da güç şey... Her babayiğidin kârı mı?... Nihayet söylesem homurdanacaklar. İyisi mi kendim dikeyim dedim. İğne iplik aradım bulamadım. Naime'yi çağırmak değil, ben ayağına gidip iplik istedim. Hiddetle "Yok!" dedi. "Canım olur mu, elbet evde iplik vardır" dedim. Bu sefer "Veremem hanım darılır" dedi. E artık gel de sabret... Kiraz çöpü gibi bir boynu var. Yakaladım, büksem kırılacak. "Şimdi seni şöyle bir kaldırıp yere çalayım mı?"

dedim ve bıraktım. Hemen titreyiverdi. Bu kızların işleri, edepsizlikleri, benim onlardan çektiklerim, aile hayatım sefalet, rezalet, pintilik, uşaklık, kaynar müthiş bir katran kazanıdır. İnsan ahrette, cehennemde bu kadar çeker mi bilmem? Herkes bilmez. Zevcesi, evi, iki hizmetçisi var der. Ah bu zevcem olacak karı. Bütün bunlar onun başının altından...

Ben hizmetçi kullanmasını bilirim. Nitekim bekârlığımda hizmetçiler benden memnun idi. Hizmetçi tatlı olmak, iyi iş görmek için ya evin efendisi tarafından okşanmalı veya evde yetişkin oğul ve emsali delikanlı olmalı. Onlar tarafından hizmetçinin gönlü yapılmalıdır. Böyle olmazsa vay haledir. Ben evlendiğimdenberi bunu yapmıyorum. Bilhassa Naime adlı nankör yanına dört yaşında geldi. Anası kör, fakir bir kadın, kocası yok. Kızı besleyemiyormuş. Bize getirip yalvararak verdi. Bit içinde, gözleri trahomdan çapakla dolu idi. Bu kızı tedavi ettik, besledik, bu hale geldi. Şimdi de bize bunların şükranını müthiş surette yaptı. Nermin'in fahişelik vakası sekiz on oldu. Refikam hastahane de iken onu da yanına koymuştum. Orada bir erkek hastanın banyosundan çıkardılar. Paris'te sokakta, mahallede ne kadar erkek varsa herbirine işaretler eder, hepsi ile dost. Baş etmek mümkün değil. Kaç defa tatlı nasihatler ettim, olmadı. Bir iki de dövdüm, yine olmadı.

Karıma her gün bunları Türkiye'ye yollayalım diye bar bar bağıyorum. Ona da söz geçiremiyorum. Zaten bize hizmetleri de yok. Üst başları, yemeleri bize ayda bin franga mal oluyor. Sinemaya, gezineye gitsek onları da götürüyoruz. Bu da para. Doğrusu bizimkisi ahmaklıktır. Ama bizim karıya söz geçirmek imkânsızdır. Bu maskaraları bir mektebe de yolladı. Aylarla gittiler. Mektep, yol, model parası, iki bin frank kadar da o etti. Valahi bir şey de öğrenmediler. Akılları başka şeyde.

Vakıa bizim karının huysuzluğundan, sık sık dövmesinden

biraz da bizden kaçmağa hakları var ama, bu yaptıkları işlere hakları yoktu.

Benim ödüm kopup duruyordu. Bir gün bir çapkın bunları ayartacak. İki Türk nüfusu zayi olacak. Bu olmadan şunları Türkiye'ye atabilsem diyordum. Çünkü Paris'in çapkınları kızı kaçıtır, ancak yirmi gün eğlenir boynunda ve kulağındakini yer, sonra sokağa bırakıp geçer gider. Ne yapacaklar? Burada hizmetçilik bile edemezler. Çünkü o terbiyede bile değiller. Zaten Fransa'da ecnebilerin hizmetçilik etmeleri de yasak. Birisine bir lokma ekmek vermek adeti de Paris'te yoktur. İşte fena hastalıklar almış olacaktıdır.

Üç gece gelmeyince polise hırsızlık etti diye gidip söyleyeceğimi evde söyledim. Nermin müthiş telâş etti. Bunlar cahil, ahmak, hayat nedir bilmez ve henüz çocuk. Anladım ki Naime ile müttefiktir. Demek bu, kalenin içinde kalmış, işleri tetkike memur casus, öteki kaçmış. Aptallar plân da yapmışlar. Polise gittim. Polise dört yaşından beri yanımda olduğunu ve mücevherat çalıp savuştuğunu söyledim. Şimdi buluruz, fakat hapsolur dedi. Acıdım. Dört yaşındaki hali ve âtisi gözümün önüne geldi. Vazgeçtiğimi, yalnız nerde olduğunun bulunmasını söyledim. Eve geldim. Nermin derhal kaçmış. Arası biraz geçti. Türkiye konsolosundan bir mektup geldi. "Sizin hizmetçiler buraya geldiler. Mücevheratı da bana teslim ettiler" diyor. Anlaşıldı. Nermin işi haber vermiş, korkmuşlar. Yanlarına gittikleri Fransız karıları da yatak addedileceklerinden korkup, bunlara müceheratı konsolosa teslim etmelerini tavsiye etmişler. Derhal konsoloshanenin adresini buluvermişler. Yoksa onlar nerden bulacaktıdır.

Şu kızlar yiyecek ekmekleri olmayan insanlardır. Ne idiler ve ne akıbete gidiyorlardı da haberleri yoktu. Naime gayet mağrur bir kız. Kendisini Mısır'ın Kleopatra'sı zannediyor. Çirkin mi de çirkin. Kertenkeleden başka bir şey değil. Ve zenciye yakın bir

habeşîdir. Sinemaya götürdüğünüz vakit, on franklık bir yer alırsak, onlara dört veya beş franklık alırdık. Son aylarda “Bize de sizin gibi yer alacaksınız” dediler. Bize geldikleri vakit, ayaklarında çorap yoktu, hattâ donları yoktu. Paris’te sekiz on franklık çorapları beğenmiyor, hanımınki gibi yirmi otuz franklık çoraplar istiyorlar. Saçlarını kıvırttırıyorlar.

Bir de son zamanlarda bize düşman ve hain olmuşlardı. Yemekleri döküyor, mahsus elektrikleri açık bırakıyor, geri verilip paraları alınması lâzımgelen şişeleri çöp tenekesine atıyorlar. Dükkândan elli altmış franklık levantaları götürüp ötekine berikine hediye veriyorlardı.

İşi son zamanda öyle azdırdılar ki Nermin, hanıma “Beyefendi beni yapmak istiyor” da demiş. O da “Sana ne türlü söyledi” demiş. Bereket versin sersem şeyler ona bir şey uyduramamış. “Ben anlıyorum, zihninden öyle geçiyor” demiş. Büyük belâ. Birgün sokakta karnını şişirecek onu da benim üstüme atacak. Bunlar oldukça “Nasıl etsem de şunları bir ayak evvel İstanbul’a atsam” diyordum.

Bir taraftan da bana gelip “Hanım orospu” diyorlardı. Artık utanma, filân kaldırmışlardı. Sus olmaz, azarla olmaz, çıldıracağım. “Nerden biliyorsunuz?” diyorum. “O... hepsini biliyoruz” diyorlar. “Peki bana o adamı ve gittiği yeri gösterin yakalayayım” diyorum. Oraya gelince “bilmiyoruz” diyorlar. Bunların ben bir gün doğru lâkırdı söylediklerini görmemiştim. Hele yalancılıkları müthiştir. Ama böyle namusa kadar tecavüzleri tahammülü kabil olmayan şeydi. Neye düştüm? Nerelere kadar indim? Ah, ateş içindeyim...

Konsolosa gittim. Hakikati anlattım. Meğerse kızlar Madam Kaller’de imişler. O zayıf olan Naima’yı verem diye almaktan vazgeçmiş, Nermin’i bir beşikte çocuğu olan kadına alacaklarmış. Bu iki kadın ve iki kız konsolosa geldiler. Ben de orda idim.

Naime açtı ağzını, yumdu gözünü. Hanım aleyhinde neler söylemedi. Hattâ: “İşte bu yüzük de dostunun ona verdiği yüzüktür. Orospu da” dedi. Konsoloshane başıma yıkıldı. Dünyada hayatımda bu kadar ağır lâkırdı henüz işitmemiştim. Bunu besleyip ölmekten, hiç olmazsa körlükten kurtardığım bir hizmetçi söyledi. Beni konsolosa ve âleme rezil etti. Zaten bunlar birkaç aydır, mahallede dükkân, ev, kapı kapı dolaşıp hanımı zemmediyorlardı. Herkesi de tanıyorlar... Biz ise, kapılarımız yanyana olan komşuları tanımıyoruz. Ne yapayım? Keseyim mi? Yapamam ki... Öldüm, öldüm... Naime göğsüne tak tak vurup “Beni açlıktan bu hale getirdiler” diyor. Vakıa Naime’ye bakan aç bırakılmış diyebilir. Çöp gibi, doğru. Fakat cinsî olarak böyle olur. Lâkin Nermin de onunla beraber açmış. Halbuki Nermin’in kıcı Karaman koyunu kuyruğu gibi. Suratından kan fışkırıyor. Dedim ki: “Pek iyi, sen böyle. Ya Nermin? Bu vücudu toprak yiyerek mi yaptı?” Sustular. Konsolos da “Arkanızdaki kürklü mantolar hizmetçilerin giyemeyeceği şey” dedi. Hakikaten öyledir. Beşyüz franga almıştım. İstanbul’da değme aileler giyemez. Ne yalan, ne nankörlük.. Fransız karıları da bunların lehinde söylediler. Ve bunlara merhamet beslediklerini bildirdiler. Bedava merhamet olunca lâfla yaparlar. Fakat santime geldi mi, o yok olur. Nihayet konsolostan Nermin’i hizmetçi olarak da istediler. Bedava çalıştıracak. İş bitince de sokağa atacak. Konsolos: “Veremem. Ancak Rıza Nur Bey’e teslim ederim” dedi. Bunu işitince derhal defolup gittiler. Kızları bırakıverdiler. Konsolos: “Hadi efendinizin elini öpün de size yine hüsnümuamele etsin” dedi. Gelip Naime elimi, Nermin eteğimi öptü. Biraz evvel karıma orospu diyen ve beni pezevenk yapan bu alçaklar, şimdi böyle yaptılar.

Dünyada en korktuğum bu sözlerdi. Başıma geldi... Rezil oldum. Hayatımda bana en büyük yara bu oldu.

Hemen pasaportlarını yaptırdım. Kızları da aldım. Otomobilde "Sahiden hanım orosbu mu, yüzük dostunun mu?" dedim. "Hayır!" dediler. Ne kâfirler, ne yezidler!... Evvelki sözleri de, bu sözleri de doğru değil. Başımda dönen şu büyük rezaleti bir türlü sahih olarak anlayamıyorum, çıldıracağım. Zan üzerine de kat'î bir hareket yapmak olamaz.

Eve götürdüm. İyi veya kötü lâkırdı dahi söylemedim. Sade "Hanımın da elini öpün, sizi af etsin!" dedim. Öptüler. Sonra, hanıma da söyledim. Tek bir lâkırdı söyletmedim. Bil'âkis kendilerine "Ne olmuşsa olmuş. Sizi o kadınlar yanıltmış" dedim. "Evet" dediler. "Eşyalarınızı hazırlayın, sizi yollayım, Naime'yi evlendireyim bu iş bitsin" dedim. Sevinçle eşyalarını topladılar. Neler almadılar. Bizi adeta çıırılçılak bırakıyorlardı. Sandıkların da en iyilerini seçtiler, eşyalarını koydular. Onlar bizi yola getirdiklerini zannediyorlardı. Bense onları dolaba koymuştum. Hanıma "Sen götür" dedim. "Pekâlâ" dedi. Onun da pasaportunu yaptırdım biletlerini aldım. Trene attım. Onu da beraber deffetmek fikrindeyim. Marsilya'dan vapura bindiler, şimdi vapurda gidiyorlar

Naime'yi Sinop'ta Kütüphanede bir apartmana meccanen oturttuğum bir ailenin oğluna verecektim. Bir yıl evvel muhabere de etmiştim. Alacaklardı. Bir aile vücuda gelsin diyordum. Bu kızın bu işleri yapması, bir ayak evvel gidip evlenmek içindi. Fakat ahmak bunu kötülükle, bana hakaretle, zorla yapmak istedi. Böyle şey olur mu? Hizmet görmez, hiyanet ve hakaret eder. Evvelce ben iki kız gelin ettim. Düğünlerine masraf ettim. Eşya ve mücevherat verdim. Birisine hâlâ arasına da para veririm. Çocukları var. Bunları bunlar da biliyorlar. Naime'den hiç memnun değildim. Yalancı, hain, adî bir kız olduğunu biliyordum. Fakat başımdan def için evlendirecektim. Onlar vapura bindi. Ben de Sinop'a o aileye derhal mektup yazdım "Sakın Naime'yi almayın" dedim.

Oraya gidince, hanım onları soyacağını, bize nasıl gelmişlerse öyle giydirip sokağa bırakacağını söylüyordu. Yapar. O vakit bu kızlar hizmetçiliğe girer. Çeşmeden kova ile yalınayak su taşırlar. Orada hizmetçilerin hali budur. İpek çorabı, Paris'i bulsunlar.

İşte hizmetçi, evlâdlık işi de budur. Hayat bana nice vak'alar ile şunu telkin etmiş, şu dersi vermiştir: İnsaf, merhamet bilme! Başkalarına iyilik etmek, başkalarının menfaatini kendi menfaatine tercih etmek hatadır. Hodbin ol! Dünyada sade kendi menfaatine bak! Hakikaten hayatta en iyi, en doğru düstûr budur. Beşerî yüksek hassasiyet, merhamet, vicdan herkese iyilik gibi yüksek duygulara ne yazıktır. İnsana bunlar yakışır, fakat hayat maatteessüf aksinedir. İşte bugünkü Avrupa'nın zihniyeti ve hayatı budur. Yani hülâsası: Hodbinlik, maddî menfaat. Franklar için başka şey yoktur. Maatteessüf biz de böyle olmak yolunu tuttuk. Ben bu hakikati çoktan anladım. Ama yapamadım. Yapmak istedim ama elimden gelmedi. Avrupalılarda, bunlarla beraber bir de başkasını mantara bastırıp menfaat çekmek de vardır. Vicdan denilen şey onlarca manasız bir lâfızdır. Bu kadarı pek kötü ise de ben diğer kısmı da yapamadım. Hayat yapılmasını istiyor.

Bunları yazmaktan maksadım şudur ki: Türk nesillerine maatteessüf, hodbin ve menfaatperest olmalarını tavsiye ederim. Çünkü o vakit hiç zarar etmez, başıma gelenler başlarına gelmez.

24 Mart

Milliyet gazetesi hâlâ gelmedi. Hizmetçiler gitti, karı gitti. Altı gündür yalnızım. Evi ben süpürüyorum. Sokağa gidip yiyeceği ben alıyorum. Gelip pişiriyorum. Yiyorum. Sonra bulaşığı yıkıyorum. Sanki başımda benim belâ eksik değildir, bir kedi de

biraktılar. Hiç hayvan sevmem. Pistir. Kedi pisliğinde eşiniyor. Sofra üstüne, yatağıma çıkıyor, tabaklara basıyor, kızıyorum. So-
kağa atacağım. Hayvana acıyorum. Nazlı da. Değme yemek ye-
mez, süt yer. Sabahları kendime süt alamıyorum. Vakit yok, da-
ra dar dükkâna gidiyorum. Ona süt almalı. İllallah... Kaç gündür
banyo alacağım. Vakit yok alamadım. Şimdi alacağım. Ayağım-
daki kundurayı dört aydır giyiyorum. Alındığından beri boya
görmedi. Bizim mahallenin lâğımını da açtılar. Her taraf ça-
mur içinde. Boya için kaç kere söyledim, aldırın olmadıydı. Yir-
mi yıldanberi kalma seyahat için bir boya takımı çantası vardı.
Sandıktan çıkardım. Onunla kundurayı boyadım. Ellerim siyah
oldu. Fakat zararı yok banyo alacağım.

Bu kızların rezaleti, konsoloshaneye gitmeleri, türlü ağır şey-
ler söylemeleri, namusuma dokunmuş ve çok üzülmüştüm. Üç
gece uyku uyuyamamıştım. Deli gibi idim. Yüreğimden yaralan-
dım. Ben artık bu kadın ile yaşayamam ya... Bakalım. Bu bizim
karı müthiş şeydir. Başıma bir de berber dükkânı çıkardıydı.
Şimdi o da üstüme kaldı. Gitmesem herşeyi çalarlar. Sabahleyin
altıda kalkıyorum. Gidip sekizde dükkânı açıyorum. Orada uğ-
raşıp yoruluyorum. Bizim karı gayet dağınık ve intizamsızdır.
İşleri, eşyayı intizama koyuncaya kadar canım çıktı. Keza dük-
kân pislik içinde idi. Hizmetçi gibi onları temizledim. Aletleri
sildim. Günde beş-altı defa yerleri süpürüp saçları kaldırıyo-
rum. Öğlende dükkânı kilitleyip eve geliyor, yemek yapıp yiyor,
daradar dükkâna koşuyorum. Yediğim yemek, entipüften şeyler.
Vakit yok ki iyi şeyler yapayım. Sekizbuçuğa kadar yine dük-
kânda uğraşmak ve hizmetçilik. Bu Fransız kadın ve erkek ber-
berler de pek âdi, namussuz ve belâ şeyler. İdareleri güç. Birbir-
leri aleyhinde. Dedikodu. Çalışmak istemezler. Zaten Paris'te üç
tane aşağı, adî ve namussuz san'at var. Biri berber, biri kahve
garsonu, biri şofördür.

Evde hemen o günkü hesapları yapıyorum. Yemek hazırlamak, yemek, saat on-onbiri buluyor. Yatıyorum yine altıda kalıyorum. Hâlâ bir uyku uyuyamadım. Halim harap. Öleceğim. Bu yaşıta bu da başıma geldi. Berber olduk. Ama hem ev işi, hem dükkân işi, hem dükkân hesap kâtipliği hepsi birden olmuyor. Bugün pazartesi, dükkân kapalı. Paris'te berberler pazartesi kaparlar. Gya rahat edeceğim. Ve gündüz uyuyacaktım. Hanım dükkânın önüne süprüntü atmış, ceza yazmışlar. Kğit geldi. Ona gittim. Ellibeş frank verdim. Üç saat da yedi. Dkknın tentesi işlemiyor. Cameknları yağmurdan ıslanıyor. Bir de tamiri için ilingir ile uğraştım... Havlular kirli. Yıkamak lâzım. Hangi amaşırcıya başvurdumsa olmadı. Bari hanım şunu yoluna koyardı. Haftada yz havlu kirleniyor. Bu en mühim iş. Bugün de onunla uğraştım. Ne ise bir tane buldum. Bulamasam bu gece çamaşırı kendim yıkamaktan başka çarem yoktu. Hasılı türlü türlü iş ve derd. Ne yapacağım bilmem. Bir dürüst uyku uyuyup yemek yiyebilsem, bu çalışmamın zararı yok. Lokantaya gitmeğe de vakit yok. Civarımızda var, fakat hepsi de ainele lokantası. Bunlarda yesem muhakkak midem bozulur. O vakit üste bir de hastalık.

Canımdan bıktım. Bu kadın beni bitirdi. Akılca, sıhhatca, namusa, paraca, her şeyce bitirdi. Her işi hesapsız. Söylenen lkır-dıyı dinlemez.

Bizde ekseriya snnetiler berberden olur. Eskidenberi böyledir. Galiba bu iki hizmet arasında münasebet var. Kendi kendime gülüyorum. Hekimdim. Sünnet ile çok uğraştım. Operatrdm. Cerrah da berberden olur derken sonunda berber oldum!...

Bizim ilmî tetkikat, kitap ve yazı da artık bize veda dedi. Vakit yok... Kuvvet ve hal de yok ya...

Milliyet gazeteleri geldi. Yine kambiyo işleri. Sökmemiş tadi-lât yapıyorlar. Hattâ büsbütün bu iktisadî zulmü kaldırmağa mecbur olacaklar. İsmet gazeteler harf inkılâbında hizmet ve fe-dakârlık ettiler diye Millet Meclisinden onlara binlerce lira mü-kâfat isteyip almış. Yağma Hasan'ın böreği... Ne hizmet ettiler? Her yıl da alacaklarmış. İyi. Bu harf inkılâbı rezaletinin Türki-ye'de irfanı mahvettiğini hükümetin keza itirafıdır. Demek yeni yazı ile olan neşriyatı kimse okumuyor. Gazeteler zararda. Hü-kümet, milletin parası ile bunların işkembesini dolduruyor. Âlâ... Aferin...

Bu kadar tedbire göre İngiliz lirası vasatî binotuz kuruştan aşağı düşürülememiş. Ama hükümet gazetelerde aldığı tedbirle-rin bu hususta mühim hüsnü neticeler verdiğini propaganda ya-pıyor (!).

Hâlâ berber dükkânı, evde ortalık süpürmek, yemek yap-mak, bulaşık yıkamak, yatak yapmak, çamaşır yıkamakla meş-gulüm. Kedi de başıma ayrı belâ. Buna çocuk gibi bakmalı, yiye-cek yapmalı. Nazlı, her şeyi yemez. Hele pisliği. Toprak bulma-lı. Pislenmişini dökmeli. Bu da Paris'te mühim iş. Dükkânda sa-bahın sekizinden akşamın sekizine kadar hapisim. Güneş yüzü görmüyorum. Rutubet içindeyim. Hayatımda böyle bir şey başı-ma gelmemişti. Yorgunluktan, az uykudan bitik bir haldeyim. Üste de dükkânın kârı, masrafını korumuyor, hazır paramdan veriyorum. Böyle belâ, böyle hamakat görülmemiştir. Karımın eşekliklerinin cezasını ben çekiyorum. Takatim kalmadı. Karı be-ni öldürecek. Bugünlerde iki şeyi yapmağa karar veriyorum. Fa-kat yapamıyorum. Biri kedi. Kapıdışarı edeceğim. Acıyor, yap-a-mıyorum. Kâh da canım burnumun ucuna geliyor, şunu öldüre-yim diyorum. Yine yapamıyorum. Çekiyorum. İkincisi dükkânı kapatmak. Karar veriyorum, yapamıyorum. Hanım buraya yüz-

bin frank gömdü. Şimdi ben kapatırsam bu para vefat eder.

Hem de bu kadar çekmişim. Hekimlikte de çok çalıştığım zamanlar oldu, fakat akşam eve gelince yemeği verirler, rahat ederdim. Bekârlığımda da hizmetçilerim vardı. Şimdi her şey ve hizmetçi de benim. Kaza belâ sandığı da benim. Dükkâna kapalıdan beri ilimle, şiirle filân da meşgul olamıyorum. Ömrüm, bu olmuş, kafa hizmetçilik ile geçiyor. Yazık değil mi? Daha kaç yıl yaşayacağım. Bu zamanımı ilme, millete sarf etsem, ya hiç olmazsa uyku uyusam... Hasılı Allah belâmı verdi..

6 Nisan

Trabzonlu Ömer Feyzi geldi. Karışık, huysuz, cahil, fakat hırsı büyük bir adamdır. Her işe parmak sokmak ister. Ziyaretten maksadı nedir bilmem. Üç yıldır burada idi de gelmedi. Şimdi neden geliyor? Fransızca Zincirlenmiş Cumhuriyeti Mehmed Ali ile çıkarıyorlardı. İki-üç nüsha sonra bozmuş, ayrılmış. Ferid'e hizmet edenlerden ve yüzellilik listeye dahil olanlardan biridir.

Türkçe gazete çıkaracağım, dedi. Benden Rusya ile Türkiye münasebatına ve Lozan Muahedesine dair malûmat istedi. Veririm, dedim. Hiç olmazsa haftada bir ziyaretime gelmek istiyor-muş... Galiba başımıza bir belâ daha. Herifi kov! Kestirmesi bu. Amaben de Türkçe konuşan birine, gebe kadınlar aş erer gibiyim.

Dün birini gördüm. Seyrüsefainin parası varmış. Büyük bir vapur alacakmış. Mustafa Kemal bu paraları Yalova'ya sarf etmiş, vapur alınamamış. Ağam eğleniyor, aferin... Millete hizmet böyle olur. Yahut yansın millet... Yanıyor zaten.

9 Nisan

5 Nisan tarihli Milliyet geldi. Başmakalede Mahmut Siirt diyor ki "Henüz hatıralarımızda taze taze taşıyor. İki ay evvel mil-

lî tasarruf ve iktisad etrafında memleketin her köşesinden umumî hararet vardı. Bugün ondan eser kalmadı. Adeta sarî bir uyusukluk her tarafı kaplıyordu... Türk vatandaşları bir taraftan hükümetin program ve icraatını emniyet ve sükûn ile beklesinler. Diğer taraftan kendilerine düşen hususî, vatanî vazifeleri de yapmaktan geri kalmasınlar, iktisadî tasarruf mücadelesi yalnız hükümetin kuvvet ve vasıtaları ile yaşatılamaz.

Bu makaleden anlaşılan şeyler şunlardır:

1. Millî tasarruf işi uyumuştur. Demek halk da, hükümet de alınan tedbirlerin boşluğunu ve işin çıkmaz bir iş olduğunu görmüşler. Muharrir bundan şikâyet ediyor. Bu adam Mustafa Kemal'in tercüman-ı efkârı olduğundan ve İsmet'le münasebeti sıkı ve pek yakın bulunduğundan işin uyuşukluğa girdiğini, tedbirlerin para etmediğini Mustafa Kemal ve İsmet bizzat tasdik ediyorlar demektir. Zaten benim Milliyet gazetesini intihap edişimin sebebi de budur.

2. Şimdi bu işi hükümetin başaramayacağını söylüyor ve halkın sırtına atıyorlar. Hani o günler ki Gazi dâhi'nin bunu da derhal yapacağını, bitireceğini türlü şatafat ile söylüyordunuz. Mahmut Siirt! Sen de ne utanmaz, sahtekâr bir dalavereci ve dalakavuksun. A kuyruklu Kürt! Sen de anlaşıldın.

Bunun böyle olacağını biz daha evvel gördük, fakat Türkiye'yi idare ediyoruz diye imha eden bugünkü hizmet başındakiler görmüyorlar.

Burda pek dikkate şayan bir cümle var:

"Halk hükümetin icraatını emniyet ve sükûn ile beklesin" diyor. Galiba halkda, bu hususta da homurdanma başlamış olacak.

10 Nisan

6 Nisan tarihli Milliyet'te İsmet'in beyanatı var. Ortalıkta hükümetin düşeceği şayiyesi varmış. Mahmut Siirt buna bedheva-

hane şayia diyor. Âlâ, Abdülhamid devri usûl ve tabiri. Mahmut Siirt: "Paşa hazretlerinden rica ettim. Söyledi" diyor. Halbuki İsmet bizzat ona yazdırmıştır. Anlaşıyor ki, halkta hükümetin aleyhine çok sözler var. Bunlara cevap vermek lüzumunu hissetmiş. Beyanatında tekaüt kanununu yaptığını, iktisadî bir programı hazırladığını, devlet bankası yapmak başlıca işi olduğunu söylüyor. Duyun-u Umumiye borçlarından da biraz bahsediyor. Nihayet şöyle söylüyor:

"Bu kadar çok işlerle bağlanmış olan bir hükümetin vazifeyi bırakacağını, ancak hafif olanlar düşünebilir. Büyük Meclisin teveccühkâr itimadı içinde bulunduğum işleri muvaffakiyetle başarmak ve zuhur edecek yeni millî mes'elelere cesaretle girmekten başka düşündüğüm yoktur. Sıhhatim ve şevkim yerindedir. Dostları ve sinirlerimin zaafı ihtimalinden ümit bekleyenleri vaziyetten haberdar etmeyi severim."

Birinci cümlede hiçbir mantık yok. Her hükümet işlere ve işlerle bağlıdır. Ve yine düşer. Hafif olanlar kim acaba? İsmet'in karışık, manasız ruhu gibi bu da manasız. Bundan kastettiği kimseler olacak. Millet Meclisinin teveccühkâr itimadından bahsediyor. Utanmıyor. Meclis var mı? İsmet bu kadar bilir. Acaba itimadla mı orda duruyor. Sinirlerinin zaafından ümid besleyenler kimler acaba?..

Bu sözler İsmet'te büyük bir asabiyet olduğunu, buhran geçirdiğini gösteriyor. Anlaşıyor ki aleyhine çalışan rakipleri var.

Şimdi bu beyanatı bizim miyara vuralım. Hükümet çekilmeyecek diyor. Muhakkak vartası içinde idi, ya efendisinin ayaklarına kapanarak atlatmış, ya biraz sonra düşecektir. Hükümetin düşeceğini zayıf olanlar düşünebilir, diyor. Ciddî düşünenler, düşünmüştür. Şevkim yerindedir! İçini kurtlar yemektedir. İsmet'in hakikî vaziyeti işte budur.

11 tarihli Milliyet geldi. Hükümet iktisadî tedbirler alıyor-muş. Hükümet ağzından yazılan şeylere göre ticaretin, iktisadiyatın cebir ve zulme gelmediğini nihayet hükümet anlamış gibi görünüyor. Kambiyo işinde, İnhisarlar işindeki sıkılıkları kaldıracaklarmış. Şimendifer ücretlerini indireceklermiş. Çok âlâ şeyler. Memnun oldum. Ancak, bâdeharabel Basra. Bu felâketli vaziyeti yapanlar kendileridir. Hem bunu evvelden bilmeli idi. Bilmiyenler hükümet mevkiine geçmeye, o mes'uliyeti üstüne almaya cesaret edememeli idi. Tecrübe. Olmadı, çevir kazı yanmasın. Millet tecrübe tahtası. Ricalin cehalet ve edepsizliklerinin cezasını çeken millet. Bu beş yıldır nice gayrıkabili tamir fenalıklar yaptılar. Onlar ne olacak? Bir gün hesap sorulmalı.

Bizim karıdan mektup geldi, geç gelecekmiş. Ben bu dükkân belâsını nasıl çekeceğim? Bu kadın insafsızdır, zalimdir. Uykusuzluktan, yorgunluktan artık öleceğim. Hayatımda henüz böyle bir hale düşmemiş idim. Bari kâr olsa. Bir ayda üste bankadan hazır paramdan iki bin frank da verdim. İlerde bir ümid olsa. O da yok. Olsa bile zaten bu kadının malından bana hayır yoktur. Ben parasız kalsam gözümü oyar, hemen beni sokağa atar. Nitekim bunu birkaç ay evvel fiilen gösterdi. Hiç olmazsa "Seni kör besler gibi besliyorum. Eşek herif, ilh..." neler söyler. İllallah, dâd-ü feryâd.

Dükkândaki ameleler çoktanberi azgın bir halde idiler. Çalışmıyorlar, söz dinlemiyorlar, geç geliyorlar, savuşup gidiyorlar. Derken ittifak ettiler. Gündeliklerinin arttırılmasını veya gideceklerini söylediler. Bu insanlar hiç dost değil. Pek haksız, yalancı, edepsiz şeyler. Fransa'da berberler, kahve garsonları en âdî ve aşağı sınıf imişler. Bilirdim. Fransızlardan da işitmiştim. Bu dükkânda bilfiil de gördüm.

Vaziyet fena. Ne yapayım ben de onlar gibi entrikaya başladım. Aralarına fesad sürdüm. Kavga ettiler. Bu suretle birini ayırdım. Diğerine zam vaad ettim. O da ayrıldı. Diğerleri gitti. Yeni amele buldum. Fakat iş aksıyor. Bunda ders var: Dünyada hiçbir adam, yüksek veya adi, büyük veya küçük hiçbir işe, o işte çekirdekten yetişmemiş, o san'atın ehli değilse asla girmesin. Böyle amelesinin maskarası olur, onların hükmü altında kalır. Kârının mühim bir kısmını onlara vermeğe mecburdur. Kendisine bir şey kalmaz. Kalan şey hamallığı, mes'uliyeti ve zararıdır. Ben bunu pek âlâ bilirdim. Ama insanın böyle bilfiil başına gelince daha iyi anlıyor. Şimdi ben berber olsaydım, amele bunu yapamazdı. Yapsa bile derhal kolları sıvar ben iş görürdüm. Bir de benim maharetimden dolayı müşterilerde hiç sarsıntı yapmazdım. Halbuki dükkânın şöhreti bilhassa ameleden bir kızın maharetine bağlıdır. Bunu biliyor, bu işi yaptı. Bari zevcem burada olsaydı. Müşteri kadınları tanıyor, sarsıntıyı azaltırdı.

27 Nisan

Bugün pazar. Öğleden sonra ölü gibi yorgun olarak eve geldim. Maddî ve manevî yorgunluk içindeydim. Odanın kapısını kapatıp ölü mezara yıkılır gibi yatağa yıkıldım. Tatlı bir uyku da geliyor. Derken kedi bağırmağa başladı. Sus dedim, olmuyor. Bir düziye bağırıyor. Aç da değil. Dükkândan gelirken bolet getirdim, verdim. Henüz yedi. Uyku gitti. Sinirlendim. Elime geçen şeyle kediye vurdum. Bir elim de yaralandı. Zaten ellerim yara içinde. Amele elleri gibi oldu. Hem de yaralar azıyor. Sebebi kedi pisliği, müşteri pisliği, süprüntü, yer silmek ve emsali. Bereket versin tentürdiyota, boyuna onu basıyorum. Dün akşam da kedinin onbeş günlük sidik ve pisliğini bu suretle pislediği gazete kâğıtlarını, toprağı bir kucak olarak toplayıp, temizleyip aşağı indirip çöp tenekesine atmıştım. Buna da pek kızmıştım. İğre-

nip ellerimi üç defa sabunla, sonra kolonya ile yıkamıştım. Kediye fena hiddetlendim. Bu da tabii zaten sarsılmış asabımı biraz daha sarstı. Yine ben kaybettim. Neticede yara almış, bir de vücudumuzu ve beynimizi yormuş olduk. Kedi bir deliğe girdi, ben de odaya. Yine yattım. Dinlenip uyuyacağım. Yine bağırmağa başladı. Çıldırılmamak bir şey değil. Uyuyamadım. Şu kediyi sokağa atıvermeli, yahut çekmesin diye öldürmeği kaç kere düşündüm. Hayvandır, ne kabahati vardır diye yapamadım. Onun yerine ben çekiyorum. Bu belâlı hayatımda hiç görmediğim, ağır günlerimde bir de üste kediyi çekmek pek güç, ama çekiyorum. Şimdi de istirahati bırakıp ona süt almalı. Bugün kasaplar kapalı. Bir hekim böyle hayvanla, pislikle yaşasın olmaz şey. Ama ben yaşıyorum. Şimdiye kadar yaşamamıştım, Kabahat karınıdır. Ben çekiyorum. Bari gelen Milliyet'i okuyayım:

21 Nisan nüshasında Yakup Kadri'nin başmakalesi var. Yakup Kadri hakikaten maskara şeymiş. Mühim itiraflar var, ama hakikati doğru yazmıyor ki... Efendileri terbiyeye çalışıyor...

Diyor ki: "Memleketin iktisadî vaziyeti buhran manzarası gösteriyor. Bellibaşlı şehirlerimizde ticaret durmuş. Para azalmış veya kıymetinden düşmüş. Hayat pahalılığı hemen en son hadlerine varmış. Köylü sınıfı daha az sıkıntıda değil. O da bin türlü ihtiyaç ve ızdırap içinde kıvranıp duruyor." Bu sözleri pek doğru. Artık işin vehametini görmeli ki bu meşhur dalkavuk bile bunu itirafa muzdar kalmış. Demek vatan bir kara felâkette. Bunda hiç şüphe yok. Fakat şimdi domuzluğa başlıyor:

"Bütün bunları bilmiyen var mı? Lâkin işte hiç malûm olmayan birtakım korkunç sırlardan bahsolunuyormuş gibi bütün bu açık malûm hakikatler kulaktan kulağa fısıldanıyor. Yüreklere pas ve dehşet veren bir homurtu halinde bazı gazete..." diyor. Bırak! Be! Ne müthiş zalimsiniz! Yanıyorlar, söylensinler. Böyle bir dehşet içinde olunur da nasıl söylenilmez? Ama söyletmiyorsu-

nuz. Söyleyen gazeteciyi hapsediyorsunuz. Yine diyor: “Havada sanki bir âfetin arifesinde imişiz gibi bir kasvet hâsıl oluyor. Bu halden kimler istifade ediyor!” Bunun “sanki” si yok. Böyledir. Şu sankiyi kaldırır. Yine: “Halk çektiği sıkıntının derecesini anlamak için bazı akılhocalarına ihtiyaç hissetmiyecek kadar ergin ve şuurludur” diyor. Bu ne edepsizce cümle ve herzedir. Halk anlıyor. Tabii, fakat daha iyi anlatmak için akılhocaları da lâzım. Bunlar da en başta gazetelerdir. Meselâ sen iyice anlatsana. Bu belâyı başımıza Mustafa Kemal ve İsmet gibi birkaç câhilin sûî idareleri, zevk ve safahetleri, lüzumsuz israfları, inkılâp diye ettikleri haltlar, her şeyde vaki tecebbür ve zulümleri, idare ve iktisad gibi her şubede müstebidâne usulleri, benim gibi dal-kavukları getirmiştir. Bu iki şahıs mel’undur. Biz âvanesi de öyleyiz. Bunların çaresine bakın desene. Der mi? İş onları beraet ettirmek.

Makaleden daha parça almak zahmetini yapmayacağım. Söylenecek daha çok söz var. Fakat vaktim yok. Bugün yegâne istirahat günüm. Hâsılı denaet numunesi olarak seçme bir makaledir. Kar’ilere bu nüshayı bulup bu makaleyi okumalarını tavsiye ederim.

Aynı gazetede Falih Rıfkı’nın Berlin’den döndüğü ve beyanatı var. Bu cumhuriyet zülflüsü, bir gün Amerika’da, bir gün Almanya’da ilh... Beynelmilel ilmi kongrelerde Türkiye murahhası olarak bulunuyor. Ne de güzel intihap etmişler, cumhuriyete ne de güzel yakışmıştır. Falih Rıfkı Türkiye’de bugün en câhil eş-hastan ve cehle numune biridir. Hem de Fransızca veya diğer bir ecnebi dili de bilmez. Zavallı Türkiye! İlmî kongrelerde de seni böyle terzil ediyorlar. Türkiye’de böyle işlere gönderilmeyecek biri varsa o da bu rüştiye mezunu Falih Rıfkı’dır. Fakat Mustafa Kemal’in esdaka-yı bendesinden ya, dalvavuk ya, gazetelerde efendilerinin rezaletlerini kendi gayret ve sadakati ile örtüyor

ya, denaetleri tenkid edene karşı gazete sütunlarında saldırıyor ya... Varsın murahhas gitsin, yevmiye, harcırah alsın, zengin olsun, gezsin, görsün, keyif yapsın... İyi, iyi!

22 Nisan tarihli Vakit de geldi. Bunda kâğıt para tebdili işinde Dûyun-u Umumiyyede çalınan paranın miktarı yirmi milyon lira olduğunu bunun bir kısmını ora memurlarından bir Rum'un aşırıp Yunanistan'a giderek bir kilise ile ikiyüz hanelik bir mahalle yaptığını, diğer kısmını yine ora memurlarından bir Ermeni'nin çalıp Paris'e savuştuğu yazılı. Bu miktarı bir müddet hükümet sakladı. Ehemmiyetsiz bir şey dedi. Ben daha fazla olarak öğrenmiştim.

Ben bunlara inanmam. Hükümet evvelâ yeni para ile eski para miktarı başabaş geldi demişti. Bu deveyi yuttu bir yılan, bu da mı yalan? kadar yalandır. Eski para esasen kâğıt fena, asla değiştirilmemiş, Harb-ı Umumî görmüş bir para idi. Yıpranmadan herkesin elinde paçavra gibi olmuş dolaşıyordu. Eskiler suya gitti, ateşe düştü, ilh... çok zıyaı vardı. Bence otuz milyon laakal on milyon lirası zayı idi. Tebdilde bu miktarı İsmet'le Mustafa Kemal almıştır. Başka türlü olamaz. Duyun-u Umumiye memurları pek pek yüzbinlerce çalabilirler.

Sonra ayrıca bir de Duyun-u Umumiye ihtilâsı var. Bunun da içyüzünde kimbilir neler vardır. Hükümet benim elimde olmalı da işi meydana çıkarmalıyım ki...

Ne facia, ne alçaklık, ne vicdansızlık, ne edepsizlik... Eski kâğıdın nesi vardı? Mustafa Kemal resmini paraya bastırayım, diye İsmet devleti, milleti böyle müthiş bir zarar soktular. Bu böyle fena niyetler için olmasa bile, cehalet ve idaresizlikten olsa, hattâ öyle değil, sırf elde olmayan bir sebeple olsa bile böyle hükümeti Millet Meclisi derhal çağırır sigaya çeker, adem-i itimad verir, yere atar. Sonra da Divan-ı Âli'ye verirdi.

Millet Meclisi ne ağır günah, mes'uliyet altındadır?

Böyle ahvalde başka bir millet olsaydı, kükremiş arslan gibi kalkar, saldırır, böyle kukla ve şer âleti meb'usları paramparça ederdi.

Burada ordunun da mes'uliyeti vahimdir. Bunun da en başlıca mes'ulü Fevzi Paşa'dır. Orduya ağır leke sürülmüştür. Böyle ahvalde işi temizleyip, vaziyeti, milleti kurtarmak, ordunun vazifesi iken, zalimler, orduya istinad etmektedir.

10 Mayıs

Berber dükkânında ayakta, durmak ve dolaşmaktan bir aydır ayağımda nasırlar peydah oldu. Hele parmak aralarındakiler bana çok ızdırap veriyor. Zevcem olan kadının yüzünden çekmediğim kalmadı. Bugün mektup da geldi. Bir müddet İstanbul'da kalacağını yazıyor. Ne diye İstanbul'da kalıyor? Allah canını alsa da büsbütün kalsa. En istediğim şey. Bu kadın insafsız, vicdansız, alçak bir kadındır. Ben bu yükü nasıl çekeyim? Uşaktan, hizmetçiden, hamaldan beter oldum. Elli yaşımıdayım. Henüz bu kadar zahmet ve meşakkat çekmemiştim. Yıktı beni. Vücudumu yıktı, beynimi yıktı, namusumu yıktı, cebimi yıktı, ömrümü yıktı... Dünyayı bana dar bir zindan etti, hayatımı uzun ve fasılasız bir matem günü etti.

İki üç gün evvel bir Türk doktor geldi. Ankara'dan gelmiş. Akli başında bir genç. Geçen yıl Paris elçisi Fethi İstanbul'da Necmeddin Molla da Tarabya'da Avram Paşa Yalısı denen ve bugünün filânın malı olan yerde misafir iken Mustafa Kemal'i oraya davet edip ziyafet vermişlerdi. Bunu gazeteler yazdıydı. Orada Mustafa Kemal pencereden halka kolunu göstererek bana nuzül inmedi gibi sözler de söylemiş idi. Sonra filân Paris'e geldi görüştük. "Ne yamansındır. Herifi evine getirmenin yolunu da buldun ya. Bununla piyasada nüfuzunu arttırmağı düşündün ve muvaffak oldun" dedim. Bir şey demedi. Meğerse vak'a

Mustafa Kemal, Afet Hanım ve İsmet Paşa

varmış. Molla tabii onu bu menfaatle evine davet etti, fakat başına belâ getirmiş...

19 Mayıs

Hanım İstanbul'dan geldi. Dükkândan kurtuldum. Tam on kilo zayıflamışım. Seksen kilo geliyorum. Yine beni arada dükkâna yolluyor. Bu kadarına zararı yok. İstanbul'dan yeni getirdiği hizmetçi dükkânda.

1 Haziran

Bugünlerde Ankara'da Türkocağının senelik kongresi olmuş. Muallim Âfet Hanım adında biri ilmî bir Türk Tarihi yazılmak üzere teklifte bulunmuş. Herkes alkışlamış ve bu babda bir hey'et teşkil edilmiş. Hey'et reisi Riyaseticumhur kâtibi Geldânî Tevfik olmuş. Bu kadına yapılan bu itibar onun Mustafa Ke-

mal'in yakınlarından olduğunu gösterir. Fakat bilmiyorum. Bir de Tevfiğin bu hey'e'te reis olması bu işleri Mustafa Kemal'in tertip ettiğini, ilmî tarihi onun yazacağını gösterir. Tevfik büyük câhillerdendir. Diğer azalar da bu hususta câhil. Bu, bizim Türk Tarihi'ne karşı Mustafa Kemal'in hareketidir. Güya bizimki ilmî değil demek istiyor. Kendisi şimdi ilmî Türk Tarihi yazacak. Bir müddet evvelsefir Fethi vasıtasıyla bu babta kitaplar istemiş. O da benden sordu. Bir iki kitap söyledim. Yolladıydı. Bunlarla bakalım âlim olacak. Bizim kitapta bu yollananlardan başka daha bir iki yüz bibliyografi, onbeş yıllık bir ömür var. Şimdi de bakalım hemen bir yılda Türk tarihi dâhisi olacak. Yâni kendi lehine tarih yazacak. Bu, besbelli bir şey. Tarih diye kendine meddah-nâme yazdıracak. Osmanlı padişahlarının vekaynâmecileri vardı. Bu da vekaynâmecî olarak bir hey'et teşkil etti demektir. Bakalım bu tahminlerim doğru çıkacak mı? Ama ben bilirim, doğru çıkacaktır.

10 Haziran Milliyet'te Mustafa Kemal'in Yalova'ya gittiği yazılıdır. Ankara'dan ayrılırken "İsmet Paşa Hazretleri! Bu güzel Ankara bırakılır mı? Ama Yalova Yalova" demiş. Bunu gazeteler utanmadan yazıyor. Bu da mı söz. Ankara'nın neresi güzel?

Bu gazetede Âfet'in Mustafa Kemal ile beraber seyahat ettiği yazılı. Bununla tahminimin birinin doğru olduğu anlaşıldı.

Aynı gazetede Yunanlılar ile itilâfnâmenin imza edildiği yazılı. Maddelerine göre bizimkiler etabli kelimesinin Türkiye'ye verdiği o büyük menfaatlerden vazgeçmişler. Bu kelime kaldırılmış. Yazık!.. Keza gayrimübedillerin iki devlet arazisindeki emlâkinin kıymeti müsavi imiş. Mahsup edilmiş, bitmiş. Halbuki Türklerin Yunanistan'daki emlâki birkaç milyon lira idi. Bunları da İsmet Hükümeti bağışlamış. Lozan'da bunu ben istihsal etmiştim. Hem ne zorluklar ile... Bunu görünce yüreğim yandı. Niye uğraşıp kendimi yemişim? Lozan'da kazanılmış bir şeyi

badihava vermişler. Gözleri kör olsun. İşte muvaffakiyetleri bunlar! Daha birçok şeyler vermişler. Ben kazandım, bunlar verdiler. Babanızın malıdır, verin!

Aynı gazetede Theridan adındaki gayet güzel İngiliz kızının Ankara'ya gelip avdetinde Türk ricali ile olan âşikâne münasebetlerini neşrettiği yazılı. Bu kadın Lozan'a gelmiş, İsmet bir gece onunla odasında görüşmüştü. Vaktiyle Moskova'ya da gidip Bolşevik ricali ile âşikâne macera görmüş ve aynı zamanda İngiltere namına malûmat toplayıp Londra'ya götürmüştü. Kimbilir İsmet'ten ve hükümet-i ricalinden de neler toplayıp Londra'ya götürmüştür. Bir aferin daha! Bu kadının İngiliz Entellijens servisine mensup olduğunu söylerler.

Aynı gazetede Fransız muhariplerden bir hey'etin Çanakkale Fransız mezarını ziyaret ettiği, oraya yaptıkları âbidenin resmî küşadını icra ettikleri, bizim şehidler için hâlâ âbide yapılmadığı yazılı. Mustafa Kemal millete milyonlarca para sarfettirerek her yere kendi heykelini diktirdi. Bir tanesini eksik yapıp şuradaki şehidlere bir âbide yaptırsaydı ya... Çok vicdansızlık, müthiş hodbinlik... Bu malûmatı gazetede görünce bari biraz utanırsaydı...

Birgün sonraki aynı gazetede Mustafa Kemal, Yunus Nadi ile Abdülhak Hamid'e arien tâbirinin ne demek olduğunu sormuş, onlar bilememiş, bunun üzerine Mustafa Kemal bizzat izah ediyor: "Bu kelime Türkçe arı kelimesinden gelir, ki temiz, Fransızca propre demektir" diyor. Bu kadar cahilane söylenmiş söz olamaz. Bu kadar uydurma görülmemiştir. İşte Mustafa Kemal'in Türk Tarihi âlimliği kendini göstermeğe başladı demektir. İyi başlamış!..

Milliyet'te Mustafa Kemal'in beyanatı var. Artık Türkçü olmuş, Türk tarihi âlimi geçiniyor. Türklerin Turan neslinden ve Moğol cinsinden olmayıp, ariyen olduğunu ve ariyen kelimesi-

nin Türkçe temiz manasına gelen arı kelimesinden geldiğini söylüyor. Büyük cesaret, büyük cehalet. İşte sade bununla bu adam ne büyük cahil, uydurmacı olduğunu ispat etmiştir. Âfet hanımı ileri sürmüş Türk Tarihi yazacak. Zavallı tarih, neler olacak. Bir sene evvel bir gün sefir Fethi bana haber yolladı “Mustafa Kemal’den mektup ve telgraf aldım. Benden Türk Tarihine ait me’ hazlar istiyor. Ben de düşündüm. Bunu sen bilirsin. Senden soracağım” dedi. Kendisine Groussere’in Aksa-yi Şark Tarihini ve birkaç tarihi umumî söyledim. Çünkü henüz ne Fransızcada ne diğer Avrupa dillerinde bir Türk tarihi yoktur. Parça parça bahisler neşredilmiştir. Bunları sade ben bir kitapta topladım. Monografilerden okusun dedim. “O yıllar ister, yapamaz” dedi. Ne ise söyledığım bir iki umumî tarihi gönderdi. Bir yıl sonra Mustafa Kemal’in Türk tarihi âlimi olduğunu ve Türk tarihi yazdığını gazetelerde alkışlarla yazıldı. Demek tavsiye ettiğimi şu bir iki pek kifayetsiz ve iptidaî eserle âlim olmuş... Allah akıl versin. Şimdi Hititlerin Türk olduğunu söylüyor ve ispat için hafriyat yapıyormuş. İspat eder! Çünkü siyasî vesikalar tahrifinde üstadadır, ilimde de bunu âlâ yapar. Zaten hafriyattan evvel mutasavver bir gaye ile işe başlaması neticeyi ve işin mahiyetini göstermeye kâfidir.

20 Temmuz

Temmuz iptidâsındanberi şarkta İran hududunda Kürt isyanı olmuş, gazeteler ondan bahsediyorlar. Bizim gazetelere göre bu isyan Şeyh Said İsyanından müthiş imiş. Çünkü mükemmel müsellâh imişler, mitralyözleri, başlarında zabitleri, teşkilâtları varmış. Ağrı Dağı üsûl hareketleri imiş. İptida karakolları basmışlar. Asker ve zabıt şehid ve esir etmişler. İlerlemişler. İçlerinde bizden kaçma zabitler varmış. Mahmud, İhsan, Nuri adında paşa unvanını haiz zabitler varmış. Nuri Türkmüş. Üzerlerine

asker gönderilmiş. Tenkil etmişler, âsilerin üçbin maktulleri varmış. Bizim askerden zayıat yokmuş. Bir tayyaremiz düşmüş. Elllerine geçmiş. 10 Temmuzda tenkil bitti diyorlar. Bir gün sonra Ağrı Dağı tenkili ve Van civarı tenkili başladı diyorlar. Oralardaki Kürtler âsilere iltihak etmiş, hem bunu yazıyorlar, hem de ahali cumhuriyete sadık kaldı, âsilere karşı müdâfaa vaziyeti aldı diyorlar. Âsiler ahalinin şapkalarının kenarlarını kesmişler. Asker ikiyüz köyü yakmış. Gerek hükümetin resmî beyanatı, gerek gazetelerin havadisleri aşikâr görülüyor ki yalandır. Anlaşılan herhalde epeyce bir kuvvet, mükemmel müsellâh, cephaneleri bol, teşkilâtli, başlarında zabitler olarak bir isyan yapılmış. Dâvaları gâvurluğu kaldırmak, Mustafa Kemal ve İsmet idaresini kaldırmak, keza Kürdistan istiklâlidir. Beyannameler de dağıtmışlar. Müsademeler şiddetli olmuş. Hele ilk devrede askere çok zayıat verdirmişler. Galiba kendilerinde de çok zayıat var. Hasılı iki taraftan bin-iki bin kişi gitmiş. Tabii bu hareket devlete bir-iki milyon liraya da malolmuştur. Yazık. Üzerlerine gönderilen asker oniki bin kişi imiş. İsyân bitti diyorlar. Halbuki bitmediği anlaşılıyor. Hükümet çok yalan yazıyor. Hakikati anlamak mümkün değil.

Bunlar hep Mustafa Kemal ile İsmet'in işlerindendir. Bu isyan Şeyh Said vak'asında yapılan kanlı te'dibin meyvesidir. Şeyh Said İsyanı hiçti. Ahaliyi bizzat tenkil ediyorlardı. O vakit Başvekil olan Fethi, Fırka içtima'ında alenen "Siz ordular gönderip halkı kesmek, bu vesile ile İstanbul'a da şamil olmak üzere idare-i örfiye yapıp muarızları mahvetmek, terör yapıp, halkı ürkütüp keyfe mâyeşâ hüküm sürmek istiyorsunuz. Ordulara, takrir-i sükûna lüzum yoktur. Bunu yapamam" demişti. Mustafa Kemal derhal onu Paris'e sefir yollayıp, yerine İsmet'i koymuş, İsmet bunları mükemmel yapmıştı. O vakit Kürdistan'da birçok Kürt reisi asılmışlardı. Aynı zamanda Ankara'da da birta-

kım Türk muarızlarını asmışlardı. Gazetecileri hapsedip, gazetelerini kapatmışlardı. Mustafa Kemal bunları yapmak için idare-i örfiyeye muhtaçtı. O, kurnazdır. Adına idare-i örfiye demeyip takrir-i sükûn demişti. O, kelime oyununu herkes yutar zannediyordu. Yutmaz ama ne yapsın. Vesile ararken Şeyh Said isyanını mâl bulmuş mağribî gibi kapmış, katliâmlar, yangınlar, müthiş bir terör yapmıştı.

O vakte kadar Kürt halk kitlesi Kürdistan davası bilmezdi. Bu davayı yalnız Bedirhan ailesi yapardı. Onlar da hudud haricinde, üç-beş kişiden ibaretti. Kürtler bunları sevmez ve dinlemezlerdi. Şeyh Said vak'ası tenkilinde birçok Kürtler canlarını kurtarmak için Irak'a, İran'a, Suriye'ye kaçmışlardı. Bunların bir kısmı Fransa müstemlekesi olan Suriye'nin şimalinde yerleşmiş, bir kısmı Musul'a, bir kısmı İran'a geçmişlerdi. O vakitten beri Halep'te Hoybon Khoilone adında bir Kürt İstiklâl Komitesi Irak ve İran'da birtakım şubeleri ve komiteler teşekkül etti. Hoybon Farisî hod-boddur ki, kendi esir demektir. Bunu istiklâl mânasına kullanmışlardır. Bunlar propagandalar ve teşkilât yaptılar. Çalıştılar, iki-üç yılın içinde bütün Kürtlere istiklâl fikri verdiler. Paris'teki Ermeni Taşnak Komitesi ile de birleştiler. Ermeniler onlara para vesairece de yardım ediyorlar.

Şeyh Said vak'asından beri şark vilâyetlerinde Kürt çeteleri dolaşüyor, köyleri basıyor, yolda buldukları memur ve jandarmaları kesiyorlardı. Bir şehirden bir şehire gitmek mümkün değildi. Bütün bunları yapanlar Şeyh Said vak'asından kaçanlar idi ki, İran, Suriye ve Irak'tan geliyor, yine oraya kaçıyorlardı.

İşte mevkide oturmak, müstebidâne hükümran olmak için Mustafa Kemal'in terör yapmağa ihtiyacı vardı. Mükemmel yaptı. Bu da tabii intikam uyandırdı. Bu da istiklâl fikrini kolayca aşılattı. Hiç yoktan Kürdistan'ın istiklâli fikri umumîleşti ve bütün Kürtlere yayıldı. Kürdistan bir Makedonya oldu. Mustafa

Kemal'in bu hareketi millete lâakal altmış bir cana, otuz milyon liraya mal olmuştur. Şeyh Said'in ki sadece onbeş milyon lira yemişti. Bir de Türklerle Kürt arasına müthiş bir intikam sokmuştur ki akıbeti vahimdir. Bu sefer de ikiyüz köyü yaktırmış. Bu ne hunharlık. İnsan bir haneyi bile yakamaz. Türkiye sanki mâmurdur da, ikiyüz köy ne olacak, yak gitsin... Türkiye'de sanki nüfus doludur da katliâm ediyor. Karınca bulsak Türkiye'ye getirip yerleştirmek lâzımdır. Çünkü nüfus pek azdır. Bu adam zannediyor ki kan ve ateşle her şeyin önü alınır... Hayır, bil'âkis, kan kanı davet eder. İşte misâli. O, Yalovalarda keyfinde ya... Ölünceye kadar böylelikle yerinde durabilir fikrinde. Bu da ona kâfi. Bugün gelen gazete geceyarısından sonra Söğütlü yatı ile Yalova'dan Büyükkada kulübündeki Maarif Cemiyeti balosuna gelmiş, sabah aydınlığına kadar kalmış. Âlâ... Söğütlü kimin kömürünü yakıyor bilmem! Yalova'da içmiş içmiştir, geceyarısı da aklına esmiştir baloya gelip eğlenmiştir. Alâ... Bu millet nelere tahammül ediyor, insanın ne milletiz diyeceği geliyor. Bunun en büyük günâhı, mes'uliyeti, ordu kumandanlarının ve Fevzi Paşa'nındır. Orduyu bu rezaletlerine âlet ediyorlar. Kuvveti onlar. Onlar olmasa mevkide duramaz veya bunları yapamaz Bu kumandanlar manen ve madden çok mes'uldürler.

2 Ağustos

Kürtler cenuptan Suriye'den ve Musul tarafından da hücum etmişler, hükümet ve gazeteler âsileri çember içine aldık, temizledik, bitti. İsyân bastırıldı, diyorlar ama, yine üç yerden hücum etmişler. Demek iş mühimdir.

3 Ağustos

Mustafa Kemal'in iki beyanatı var. Biri İran hakkında. Yeni sefir Hüsrev'e söylemiş. Gazeteler bunları yüksek gösteriyorlar.

Mustafa Kemal Sofya'da Ateşe militerken arkadaşları ile

İlk sahifede çerçeve içinde neşrediyorlar. Bunda İran şahı Rıza Han Pehlevî'nin bizimle aynı ırktan olduğunu söylüyor. Bir reisicumhura böyle sözler yakışır mı? Esasen siyasî ve diplomatik beyanatta bulunmağa bile hakkı yoktur. İkinci beyanat 27 Temmuz 1930 tarihli Vakıf'te ve Türk-Bulgar münasebetine dairdir. Bunu Bulgaristan'a giden Türk gazetecilere söylemiş. Bu beyanatın tarzı, münderecati gülünçtür. Gazetecilere "Efendiler!" diye başlıyor. Ezcümle diyor ki:

"Ben Balkan Muharebesinden sonra Sofya'ya ateşemiliter gittim. Bulgarlarla çok ve ailevî (!) denecek kadar yakından temasta bulundum... Anladım ki bu histe Türk-Bulgarın bir asıldan gelmiş olmasının te'siri vardır. Türk, Bulgar aynı menşe olan Orta Asya'dan gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Daha o zaman bu noktayı en evvel Bulgarlara söylemiştim. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Muhabbetim onlarca aynı his-

le ve muhabbetle karşılandı. O gündenberi bu ciddî, samimî kardeş yakınlığının say ve safası da büyük bir vuzuh ve serahat almıştır. Şüphesiz din ve din ihtilâfını yapan âmiller olmuştur. Fakat artık bugün hâlâ bu âmillerden, hurafelerden, arî politika ceryanlarından ibaret bu âmillere ne Türklerin, ne Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum. Size son sözüm Bulgaristan'a gidiniz. Onları seveceksiniz. Samimî görüşünüz ve hatırlatınız ki ben 1912'de Sofya'da bulunmuş, kankardeş Bulgarlarla yüksek dostluk yapmış adamım (!)"

Türk ve Bulgarın aynı yerlerden geldikleri en basit malûmatır. Bir yıldır Türk tarihi âlimi geçinmeğe başladı ya, güya mühim bir tarihî malûmat haber veriyor. Bulgarlar onun muhabbetini görünce aynı muhabbeti göstermişlermiş. Yalana bak. Bulgar milleti kendisini Slâv bilir. Vakıa menşede Türktür ama, bunu Bulgarlardan tarihe vâkıf belki on kişi ancak bilir. Bu ciddî ve samimî kardeş diyor. Nerde bu? Bugün fırsat bulsalar derhal Türkiye'yi ve İstanbul'u alırlar. Hâlâ Şarkî Trakya'ya Bulgar muhaciri yerleştirmek için her türlü teşebbüsü yapıyorlar. Bunun manasının ne olduğunu Mustafa Kemal'e sormalı. Güya bugün artık dinî ve lisanî hurafeler hükümsüzmüş... Hele dilin en mühim ve gayrikabili imha olduğunun farkında bile değil. Diplomatlığı bu kadar. Âdi politika dediği nedir? Politika politikadır. Âdisi, âlisi olmaz. Galiba âlim vaziyeti alıyor. Bu âlim politikanın fevkinde ilim vardır demek istiyor, hele son söz çok mühim!.. Bu kadar boş gurur görülmemiştir. Onlara Sofya'da bulunmuş ve yüksek dostluk (!) yapmış olmasını anlatınca acaba Bulgar milleti bir ağızdan "Biz Türkünüz. Size kul, kurbanız, Bulgaristan'ı Türkiye'ye ilhak ettim" mi diyecekler? Bizim gibi bütün âlem gibi, Bulgarlar da bu sözlere gülmüşlerdir. Bulgar Kralı böyle hiçbir şey demiyor. Mustafa Kemal'e bu yolda cevap

vermeli idi. Küçük düştü. Kendi ne ise ama, Türkiye'yi ve Türkü küçük düşürdü. Diplomatik beyanat pek nâziktir ve bu kadar insafsızca yapıldığı nâdirdir.

5 Ağustos

Çok yorgunum. Okuyup yazmaktan kafam, vücudum, bitik. Hanım morfinden gece uyku uyuyamıyor. Beni haftada üç beş defa gece sinema ve tiyatroya sürüklüyor. Hâsılı uykum hiç muntazam ve kâfi miktarda değil. Yemeğe de bakan yok. Ben de kitaplardan kendim mutfak ile meşgul olamıyorum. Binaenaleyh gıda yolunda değil. Bitkinim. İki yıldır deniz de görmedim. Hasretim. Berclin Plage denen yere gitmeğe karar verdik. Bugün gidiyoruz. Burası Paris'e üçbuçuk saat yoldur. Pek güzel geniş ve ince kumlu bir sahili var. Burada kemik veremi için mühim hastahaneler vardır. Bu hastalığa müptelâ olanları buraya getirirler. Bilhassa çocukla dolu.

Burada da sinema, tiyatro, yemeklerin yağı fena. Paris'tekinden daha rahatsızım. Burada hanım kumar da oynuyor. İki yıl evvel Sejan de Lüz'da kumarda beşbin frank kaybetmişti. Burada da bin frank kaybetti.

Seyahatten evvel Claude Farer'in Loti unvanlı kitabını almıştım. Yolda ve orada okudum. Claude Farer'e bir mektup yazdım.

Avrupa gazetelerinde Türk-İran-Kürt mes'elesi alevlendi. Dikkate şâyân bir havadis: Kürtler Süleymaniye'de Irak'a karşı tezahürat yapmışlar. Adem-i merkezîyet ve Cemiyeti Akvam'ın müdahalesini istiyorlarmış. Bu gazetelerden bazıları da "Şarkta katliâm var. Cemiyet-i Akvam müdâhale etsin" diyor. Anlaşıyor ki, Kürdistan bir Makedonya olmuştur. Bunları ben Sıhhiye Vekili iken ne güzel düşünmüştüm. Ciddî, ilmî, içtimâî tedbirler almak keza İngiltere ile dostluk yapmak istemiştım. Fakat Mus-

tafa Kemal'e ve İsmet'e dinletememiştim. Hattâ bu hususta kendi teşebbüsümle Ziya Gökalp'i memur edip Kürtlerin ırkî, içtimâî, iktisadî vaziyetlerini tetkik ettirmiştim. Raporu pek güzeldir. Vekâlette vardır. Kopye ettirip bir nüsha da benim Sinop'taki kütüphaneye koydum. İşte bir-iki cahil, hırs ve gururları ile Şeyh Said mes'elesinde yaptıkları hareketle bu işi alevlendirdiler. Orayı bir Makedonya yaptılar. Zavallı devlet bu belâdan nasıl kurtulacak bilmem... Türkiye-İran arasında Nevih-i Sidde denilen bir mes'ele vardır. Bir müddettir Türkiye-İran arasında diplomatik müzakere yapıyordu. Bir hudud mes'ele si bu işte en mühim mes'ele idi. Galiba Acemler de müzakerede ağır basmak için Kürtlere yardım ettiler. Bizimkiler de bu vasıta ile bir te'sir yapmak için İran toprağına girdiler.

Bu gün plajda iki şey gördüm. Tuhaf. Tıpkı bizdeki gibi. Bir mantarın üstüne para koyup bilye atarak düşürüyorlar. Vuran kazanıyor. Bizde parayı çivi çivi üzerine korlar. Bunlar kaç kişi oynuyorlarsa o kadar koyuyorlar. Diğer el üstüne çakı koyup atarak kuma saplıyorlar. Bu oyun da galiba bizde de var.

10 Ağustos

Gazetelerde Fethi'nin Paris elçiliğinden istifa edip muhalif bir fırka teşkil edeceği yazılı. Mühim havadis. Demek İsmet'in Lozan'dan Mustafa Kemal'e gönderdiği pek dalkavukça mektubunun neşredilmesi gösteriyordu ki aralarında ihtilâf vardır, ikisi arasındaki ihtilâf havadisleri doğru imiş. Adetâ gazete okumayan ben şimdi, hergün üç-dört Fransızca muhtelif gazete okuyorum. Çoktanberi Avrupa gazetelerinde Türkiye'ye ait havadis yok gibi idi. Biraz Kürt işinden bahsolunuyordu. Şimdi bu fırka işinden bahsediyorlar. Havadisler telgraf havadisi, kısa. Pek merak ediyorum. Vakıa Mustafa Kemal sağ iken Türkiye'de parlâmento hayatı, muhalif fırka olamaz. Bu da onun bir iğfal ve

dalaveresidir. Millet, devlet için hiçbir menfaat beklenmemelidir. Bunu kat'î biliyorum, ama ne de olsa merak ediyorum. Türk gazetelerini görmek istiyorum. Onlar Paris'te. Paris'e gitmeğe acele etmeğe başladım. Zaten Bercline'de rahatım da yok. Tebdili hava istirahatı yapabildiğim yok. Altı aydır Paris'te asabî romatizmalar başladı. Burası pek rutubetli, ağrılar azdı. Ne ise 15 Ağustosta Paris'e döndük. 10 adet Milliyet gazetesi yığılmış. Hemen onları okudum.

2 Ağustos Milliyet'te Yakup Kadri'nin bir başmakalesi var. Serlevhası "Gazi ve Milletler" Bu adam ne kadar dalkavuk, yalancı imiş. Makale Mustafa Kemal'in evvelce zikrettiğimiz İran'a ve Bulgarlara dair olan iki beyanatı hakkındadır. Yakup Kadri bu beyanata "Yüksek vecizeler" diyor ve "Bu yüksek vecizelerin bizim yüreğimizdeki Gazi aşkına çok şeyler ilâve ettiği muhakkaktır" diye başlıyor. Bu makaleden şu cümleleri de alıyoruz: "Dün silâhı üzerinde bir vatan müdafii olan Mustafa Kemal'in bugün bir milletler ittihadına doğru gidişi... Onun dehasının akla hayret veren tekâmülünü yakından adım adım takip edenler için vatan müdafii Mustafa Kemal'e günün birinde en yüksek beşerî davalardan birinden müdafii olmak da mukadderdir. İşte bizce büyük Türk iki beyanatı ile ilk adımlarını atıyor demektir... Yedi devlete meydan okuyan Mustafa Kemal'i mazlum milletler aynı zamanda kendilerini de kurtarmağa çıkmış bir kahraman telâkki ediyorlardı. Kürt diyor ki, her şey ötedenberi Gazi'nin dehasını beynelmilel bir şümül ve kıymet vermekte ittifak etmiş gibidir. Türkiye Reisicumhuru bu şümül ve kıymete revaç verdiği gün, yeryüzünde yeni bir yıldız ışığı serpilmiş olacaktır. Zira bu insanî deha şimdiye kadar ne yüksek san'at âleminin tozu dumanı içinde kararmak, ne yüksek politika makinesinin çarklarında eğilip bükülmek felâketine uğramıştır..." Sorarım şu küstah, arsız muharrir: "Hangi beşerî dâva? Uyduramamışsın. Ma-

kalene şairane bir heyecan vermek istemişsin, yakışmamış ve heyecan kesik, zorakî ve zayıftır. Çok âdi ve iğrendiren bir çeşni vermiş. Ve bir diğer tesir samimiyetsizlik. Şu makale sahtekâr bir yüreğin ifadesi. Hülâsa Fransızların dedikleri gibi kelime salatası. İlâve ederim ki içinde hıyarı çok karışık bir salata. Hem de hıyarları acı.

*

4 Ağustos Milliyet'te Gazi'nin Yalova'daki köşkünün yeri değiştirilip sekiz metre ileriye nakledildiği ve bu işin fen âleminde oldukça mühim bir hâdise teşkil ettiğini yazıyor. Yahu nice sefahatler, zevk ve keyifler işittik idi, tarihlerde türlüşünü de gördük idi. Ama bir binanın naklini işitmemiştik. Zaten devletin parası ile kendine köşkler yapmak, bir defa rezalettir. Bir de üstüne bunun nakli ne oluyor? Varsın sekiz metre geride olsun, yerinde kavun mu çıktı? Buna da dalkavuk matbuat fen âleminde hâdisse, Gazi'nin dehası süsünü veriyor. Bari utanın da bu işten âleme karşı hiç bahsetmeyin. Hem de hâdise biz mi yapacağız? Amerika'da çok koca binaları naklederler. Bu ne rezalet? Abdülhamid dalkavuklarını bin kere geçtiniz.

9 Ağustos Milliyet'te yeni fırka mes'elesi var:

Fethi yeni bir fırka te'sis ediyor. Fırkanın lideri olacak. Bu zâtın fırkasının esas prensipleri Halk Fırkasının esaslı prensiplerinden farklı olmayacak. Yani yeni fırka da cumhuriyetçilik ve lâiklikte Halk Fırkasının aynı prensiplerini programında kabul ve tatbik, fakat idarî, iktisadî ve siyasî nazariyatta farklı bir program tatbika çalışacaktır. Fethi sefirlikten istifa ettikten sonra münhal meb'usluklardan birine namzetliğini koyacaktır. Bu havadisın yanında Mustafa Kemal ile Fethi'nin Yalova'da yemek masasında bir resmi var. Bundan da fırkayı yapan kim anlaşılıyor.

Mustafa Kemal Paşa ile Fethi (Okyar) Bey

İki gün sonraki Paris gazeteleri Fethi'nin istifa ettiğini, yerine Saraçoğlu veya Vasıf'ın Paris'e sefir olacağını yazdılar. Vasıf rezale ve cehaletlerle dolu olduğu halde Mustafa Kemal ve İsmet Hükümetinin mühim bir haricî memuru olmuştur. Bundan iki ay evvel Fransa'nın şimalinde meşhur zevk şehirlerinden biri olan Boville'e gitmiş. Orada dünya güzellerini davet edip ziyafet çekmiş, çok paralar sarfetmiş. Fransız gazeteleri bunu istihza ile yazdılar. Çünkü sefir vaziyetinde bulunan biri böyle şey yapamaz.

Fırka mes'eleşi hakkında aynı gazetenin ilk sahifesinin başında çerçeve içinde bir yazı var. Bu işin girizgâhı makamındadır. Resmî değilse de hükümet ağzı gibidir. Şüphesiz bunu Mustafa Kemal dikte ederek neşrettirmiştir. Burada diyor ki: "Dahilde ve hariçte bazı tenkidler var. Türkiye'de demokrasi ve cumhuriyet var, ama ne hürriyet-i matbuata cevaz veriyor, ne de muhalif bir fırka teşkiline. Türk vatandaşları kanaat ve içtihadlarını müdâ-

faa için kürsü bulamıyorlar. Mecliste türlü ve gizli ihtiraslardan münezzeh saf ve samimi bir muhalefetin faydası vardır" (Milliyet 4 Ağustos).

10 Ağustos tarihli gazetede yeni fırkanın adının "Serbest Cumhuriyet" olduğu yazılı. Bu Halk Cumhuriyet Fırkasının müstebid bir cumhuriyet olduğunu ifade eder bir ad. Âlâ.... Bu adı koyan da şüphesiz Mustafa Kemal'di. İntakı hak. Bununla eski fırkanın müstebid ve zalim olduğunu ifade ediyor demektir. Burada Fethi'nin Mustafa Kemal ile otomobilde bir resmi var. Altında şöyle yazılı: "Cumhuriyet Halk Fırkasının banî ve lideri Büyük Gazi Hazretleri ile Yeni Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil edecek olan, otomobilde Yalova'da bir tenezzüfe esnasında" Yine bu nüshadaki malûmata göre "Fethi dün gece sabahın beşine kadar Gazi Hazretlerinin köşkünde kalmıştır. Bu gece de beraberdir. Fırka Umumî Kâtibi Saffet Bey'in de iştirak ettiği bu toplanmaya ehemmiyet atfolunur."

Paris gazetelerine göre yeni fırkaya Kütahya meb'usu ve Gazi'nin en emin adamı Nuri Bey kâtibi umumî tayin edilmiştir. Tamam iyi bulmuşlardır... Bu da isbat eder ki, yeni fırka oyununu yapan Mustafa Kemal'dir.

*

11 Ağustos Milliyet'te İsmet Paşa'nın beyanatı var. Bu da ilk sahife başında ve çerçeve içinde. Şunları demiş: "Anlaşıyor ki, eski arkadaşımın büyük mes'eleler üzerinde ciddî münakaşalar yapacağız. Yeni fırka liderinin mevzularını daha sarîh bir surette teşrih etmesine lüzum vardır. Fethi Bey'in müstakil bir fırka teşkil etmesi siyasî hayatımızda büyük bir tekâmül safhasıdır. Fethi Bey'in intişar eden mektubuna göre bu fırka daha ilk anda hükümetin siyaset ve icraatını tasvip etmeyen bir istikamette olduğunu göstermiştir... İlh..."

Aynı nüshada bu hususta diğer malûmat da var. Serlevha:

“Yeni fırka karşısında Gazi Hazretleri ne düşünüyorlar?” Burada bir resim var İsmet’le Fethi beraber, yine tatlı tatlı gülerек konuşuyorlar. Birbirini bitleri kadar sevmiyen bu iki adam içlerini saklayıp böyle nasıl gülebiliyorlar bilmem? Gazete resmin altına “Samimi musafaha halî” demiş. Diyecek yok!..

Buradaki malûmat: “Fethi yeni fırkanın teşkilâtı ile meşgul olmak ve lüzum hasıl oldukça Gazi Hazretleri ile temas etmektedir. Fethi programını hazırlamış ve Gazi’ye bu hususta izahat vermiştir. Programın bugün, yarın neşri muhtemeldir. Yeni fırkaya bir kısım meb’usların iştiraki bildirilmektedir. Fethi mevkiî iktidara gelmek için çalışacağını söylemiştir.

Aynı gazetede “Gazi’nin cevabı” serlevhalı ve çerçeve içinde şu malûmat var: “Fethi Bey’in Reisicumhura takdim ettiği mektubu bugün dercediyoruz. Gazi’nin cevabı henüz gelmedi. Biz bu cevaba pek hususî bir ehemmiyet veriyoruz. Çünkü hem reisicumhur, hem Halk Fırkası umumî reysidirler. Gazi bu sıfatlarının herbiri ile kendi prensipleri üzerinde münakaşa imkânı verecek her teşekkülü memnuniyetle kabul eder... Şu muhakkak ki Gazi yeni teşekküle karşı yüksek mevkiinin icabettirdiği yakın alâkayı gösterecektir. Fakat şuna da kaniiz ki, Cumhuriyasetinde olsun veya olmasın, Gazi her şeyden evvel Halk Fırkasının reysidir. Cevaplarının bu ruh ve vasıfta olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz.”

“Yeni Fırka hakkında Gazi ne düşünüyor?” unvanlı makaleye devam ediyoruz. Burada iyice malûmat var.

Aynı nüshada “Son Dakika” serlevhalı malûmat da var. Burada Milliyet muharriri, Fethi’yi Saffet’le beraber görmüş, bir mü-lâkat yapmış. Fethi suallere şöyle cevap veriyor:

“Fırkanın programı tamamen tesbit edilmiştir. Birkaç gün içinde neşredeceğim. Çok esaslı hatlara malik olan bu program tatmin edici hususiyetleri ihtiva etmektedir. Neşretmeden evvel

tafsilât vermek istemem. Fırkanın grup halinde kalmayıp emsali gibi her türlü teşkilâta malik olacaktır. Bu teşkilâtı sür'atle yapacağım. Prensip ayrılıkları olan noktalarda hükümeti tenkid edeceğim. Kabineye dahil olmak istemem. Bir fırkanın lideri olarak hükümetin başına geçmek, kendi prensiplerimi hâkim kılmak isterim. Programın intişarından sonra kanaatlerime iştirak edecek meb'uslar olursa maalmemnuniye kabul edeceğim.”

Bu hâdisе Lozan muahedesinden sonra beş senelik şiddetli bir zulüm ve istibdad, favoritizm, keyfi idare, ağır vergiler, israftan sonra bunlar halkta memnuniyetsizlik, zulümden şikâyet, şiddetli malî bir buhran hasıl ettikten, Avrupa'da memleketimiz rezil olduktan, millet bu hükümet ve idareye düşman olduktan sonra oluyor. Bu vak'anın mühim bir hâdisе olduğu şüphesizdir. Bütün bunlardır ki Mustafa Kemal'i böyle bir bu dercettiğimiz malûmata göre muhalif bir fırka teşkil ediliyor. Bunu Fethi yapıyor. Fakat Mustafa Kemal ile beraber. Yâni hakikatte Mustafa Kemal yapıyor. Fethi basit bir âlettir. Bu fırka Cumhuriyetçilikte evvelki fırka ile bir. Fakat idarede başka fikirde, idaredeki sistemi hürriyettir. İsmet Hükümetinin idaresinin muzır olduğunu, onu tenkid edeceğini söylüyor. Mevkie geçeceğine ifade ediyor.

Şimdi bu şeklin sebeplerini, ifadesini, içyüzünü, akıbetini söyleyeyim. Paris'ten söyleyebilirim. Burada keramete lüzum yoktur. Vaziyet sarîh ve basittir:

Bu fırkayı yapan Fethi değil, bizzat Mustafa Kemal'dir. Teşebbüsü bizzat olmamış olsaydı, Fethi ona böyle bir teklif bile yapmağa cesaret edemezdi ve böyle olmasa, gerek Fethi ve gerek başka birinin fırka yapması imkânı olur muydu? Pek yakın bir mazideki ikinci grup ve Terakkiperver Cumhuriyet fırkalarının akıbetleri, felâketleri, onları teşkil eden şahısların maddeten ve manen imha edildikleri meydandadır. “Girizgâh” adını verdiğimiz ve aynen dercettiğimiz beyanatta bu zihniyetin hâlâ bir

noktasını kaybetmeden hüküm sürmekte olduğuna celî bir delildir. Programı da bizzat Mustafa Kemal yapmıştır. Bu hâdisi ifade etmektedir ki, Mustafa Kemal ve saltanatı yıpranmıştır, inhitata yüz tutmuştur. Mustafa Kemal artık sağdan geri ediyor. Gözü görmüş, nihayet anlamış ki zulüm ile de asıp kesmek gibi şiddetler ile de sökmüyor. Devleti, milleti helâke doğru götürdüğünü hissetmiştir. Devleti, milleti, cumhuriyet denilen şeyi cihana karşı rezil ettiğinin de farkına varmıştır, iyice anlamıştır. Şimdi bundan kurtulmak, mevkii sağlamlatmak istiyor. Bu pisliği tamamiyle İsmet'e sürüp işin içinden çıkacak. Mes'ele bundan ibaret. Halbuki Lozan'dan bugüne kadar olan devrede Türkiye'de sade bir Mustafa Kemal vardı. İsmet kimdir? Mustafa Kemal'in kendi tabiri veçhile "sade bir emir neferi." Her şeyi düşünen, yapan sade Mustafa Kemal'dir. İsmet bir âlet idi. Onları sadık bir hizmetçi sıfatıyla ve gayretle icra ve tatbik ediyordu. Bu sağdan geri ile Mustafa Kemal büsbütün işlerin fena olduğunu sarîh bir surette itiraf ediyor demektir. Bunların bütün mes'uliyeti kendi sırtındadır. Fakat şurası da muhakkak ki onun mevkii gayrimes'uldür. Mes'uliyet mevkii İsmet'indir. Kanun huzurunda bunlardan kamilen mes'ul olan İsmet'tir. İsmet, Gazi'nin elinde bir kazmadır. Kazma mes'ul olmaz ama, bu canlı kazmadır.

İsmet gayet haristir. Efendisinin yerinde gözü vardır. Dört yıldır Türkiye'de ve Avrupa'da adamları ile propaganda yaptırıyordu. Bunların içinde meb'uslar, sefirler vardı. İsmet bunları her suretle himaye eder. Propaganda şu idi:

"Çok fenalık oluyor. Böyle zulüm ve sufidâre görülmemiştir. Millet batacak. Bunları yapan hep Mustafa Kemal'dir. Bereket versin İsmet'e, o da olmasa büsbütün müthiş olacak. Ne ise o mümkün mertebe fenalıkları ve daha çok olmaktan menediyor." Derken halkta Mustafa Kemal'e düşmanlık, İsmet'e muhabbet peydah oldu. Anlaşıyor ki Mustafa Kemal bunu sezdi. Sezme-

si tabii idi. İsmet'i hırpalamağa başladı. Meselâ İsmet'in Lozan'dan Mustafa Kemal'e yazdığı pek müthiş bir dalkavukluk olan mektubunu neşretti. Bu İsmet'i rezil etmekte ve seni imha ederim diyen bir tehdid idi. İsmet derhal işi anladı. Daha müthiş dalkavukluğa başladı. Bununla mevkide kaldı. Bir de Mustafa Kemal, İsmet kadar muti bir adam, âlet bulamazdı. Bu sebeple onu atamıyordu. Tehdid altında tutuyordu. Derken Mustafa Kemal propagandaya başladı. Adamları harıl harıl fenalıkları İsmet'e yükletir tarzda propagandalar yaptılar. Vaziyet değişti. Halktan şimdi İsmet'e de düşmanlık hâsıl oldu. İşte bu fırka mes'elesi ile Mustafa Kemal şimdi bu işi ikmal ediyor. Yoksa Mustafa Kemal'in kötülükleri ortadan kaldırmak, hürriyet vermek aklından geçen şey değildir.

Fethi, İsmet'i hiç sevmez. Paris'te fena canı sıkılıyordu. Bana burada söylediği sözlerden anlıyorum ki ille yine başvekillik istiyordu. Bu vaziyetleri bilen Mustafa Kemal bu işe Fethi'yi âlet etti. Şimdi onu İsmet'e karşı kullanıyor. Bunu zaten yıllardanberi yapıyordu. Bu sefer büyük mikyasta ve maddî olarak yapıyor. Fethi'nin de işine geliyordu. Derhal âlet oldu.

Mustafa Kemal'in bütün idaresi, her şeyi, bir riyâkârlıktan ibaretti. Millet Meclisinde fırka vardı. Tek mek ne ise... Fakat serbest müzakere yapamaz, reyi olmaz, hükümet idaresinde met-hali yoktur. Bu bir Karagöz perdesi idi. Pek ayıp idi. Mustafa Kemal bunun ayıp bir şey olduğunu, cihanın alay ettiğini görünce vaziyeti kurtarmak için ikinci ve muhalif bir fırka yapıyor. Fakat hakikatte birinci gibi ikinci fırka da yoktu. Yine sade Mustafa Kemal vardı. Bunun hakikati şöyledir. O kendi kendine demiştir ki: "Yalnız bir fırka var diye bana müstebit diyorlar şunları bir oyuna getireyim, aldatayım. Millet Meclisi diye bir Karagöz perdesi kurmuştum. Halk Fırkası diye bir Karagöz koymuştum. Karagöz oynuyor ama ahengi yok, tadı da çıkmıyor. Meğerse bu

perdeye bir de Hacivat lâzımmış, bilemedim. Şimdi Hacivat'ı da koyayım, oyun güzelleşir. Arasına Karagöz, Hacivat birbirine şap diye vururlar da herkes güler. Oyun tamam olur. Alem de iki fırka var, hürriyet var diye yutar.

Bu fırka da Mustafa Kemal'in malıdır. Halk Fırkasındaki meb'usların bir kısmını emredekcek yeni fırkaya verecek. Bu iki düşman şahıs Karagöz ve Hacivat halinde dövüşecek. Böyle göz boyayacak. Herkes de artık hürriyet var diyecek! İhtimal bu sene ekseriyeti Fethi'ye verecek, İsmet'i yıkacak. İsmet o vakit gaflet edip efendisinin aleyhine başlarsa, Mustafa Kemal onu derhal imha edecek, Kâzım Karabekir ve arkadaşlarının mezarlığına yollıyacak. Fakat İsmet hinoğlu hindir. Bu yola girmez. Bil'âkis evvelkinden daha ziyade dalkavukluk eder. O vakit yarsa sefir olarak tebyid edilecek, yahut Halk Fırkasının başında Mecliste ekalliyette oturup Mustafa Kemal'den izin alabildikçe Fethi'ye hücum edecek, böyle ondan intikam alacaktır.

Mustafa Kemal'in bu işte hüsnüniyeti olsa, her şeyden evvel Halk Fırkasından samimî bir surette çekilirdi. Halbuki çekilse bile yine hüsnüniyetine inanmak mümkün olmaz. Zira bu sefer gizlice yine fırkayı avucunda tutar. Önümüzdeki intihapta yapacağı rezaleti de gösterecektir. Yine intihabı valiler vasıtasıyla tehdid ile yapacaktır. Yalnız şu farkla ki bu sefer bütün meb'uslar Halk Fırkasına değil, bir kısmı da Serbest Cumhuriyet Fırkasına intihap olunacaktır.

Hâsılı bu halin adı bir maskaralıktır. Eski rezaletlere yeni bir rezalet ilâvesinden ibarettir. Millet ve devlet için bir faide me'mul değildir. Buna kollu dövüş derler... Eğer Fethi bu vaziyetten istifade ederek beş yıldır olan türlü vahim rezaletlerin içyüzlerini Mecliste açıp dökerse, bunu gazeteler yazarsa besbelli bir hizmet etmiş olur. Millet ve cihan rezaletleri bir derece daha anlamış olur. Hangi taş kaldırsan altından Mustafa Kemal çıkar.

Gazi Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) Bey'le

Hangi yorganı açsan altında o vardır. Herhangi işe dokunsan, ucunda o vardır. Bunlara dokununca Mustafa Kemal çıkar. Fethi ise ona el süremez. Fakat bu Fethi esasen ve vakit vakit te'sir altında enpote olan, zivanesinden çıkan bir bünyede insandır. Birgün münakaşa esnasında kızışıp herşeyi söyleyivermesi de mümkündür. Bakalım. Ancak bunu da bir defa yapabilir ve derhal imha olunur.

Zannediyorum ki bu işlerin böyle olduğunu bildiği halde ahali bu fırkaya sarılacaktır, bel bağliyacaktır. Denize düşen yılana sarılır. Bu da Mustafa Kemal'in hoşuna gitmeyecek. Yeni fırkayı dağıtacak. Arada birtakım zavallılar perişan olmuş olacak.

Bu işte bir şaşılacak şey de Fethi'nin nasıl olup da bu işe girmiş olmasıdır. Çünkü rezil olacak. Çünkü her hadisenin başı Mustafa Kemal'dir. Fethi bunu bilmez bir kimse değildir. Bana Paris'te kaç defa Mustafa Kemal'in nasıl bir adam olduğunu, bu-

nu evvelce anlayamadığı için pek teessüf ettiğini, bu idarenin eşkıyalıktan başka bir şey olmadığını yana yakıla ve heyecan içinde söylemiştir. İsmet aleyhinde ise daima ve herkese söylenirdi. Zaar... Hem bilmek lâzımdır ki onunla işe girmek kurtla çuvala girmektir. Farzedebiliriz ki, Fethi bu çürük işe girmek, kendisini rezil etmeği bir ümid ile göze almıştır. Hükümete geçip belki milleti kurtarmağı düşünüyor ve yapabilirse Türkiye'nin en büyük adamı olur. Derhal heykeli dikilir. Fakat böyle bir ümid ve ihtimal asla yoktur. Böyle bir teşebbüsü sezdiği, hattâ sade şüphelendiği anda, Mustafa Kemal Fethi'yi gıcır gıcır kör testere ile keser. Kolaylıkla kesemezse derhal silâh kuvvetine müracaat eder. Asker Fevzi Paşa ile, hattâ ona lüzum kalmadan muhafız taburları ile Meclisi basıp Fethi'yi, hükümet azasını, meb'usları kılıçtan geçirir. Fethi'nin zaten böyle bir fikirde olduğunu zannetmem. Böyle fikirde olmayınca da bu iş deruhte edilemezdi. Etti.

Fethi bu iş ile kendini rezil edecektir. Bu adam namuslu insandı. Bu fırka ile mahvoluyor ve lekeli bir surette ölüyor. İşin ahlâkî cihedleri var: Mustafa Kemal'in şiddetle aleyhinde olan bu adam, bugün onunla teşriki mesaî ediyor. Demek bugüne tadar olanları kötü görmüyor. Dercettiğimiz mektubunda görüldüğü üzere Fethi de Mustafa Kemal'in dehasından bahsediyor. Bunlarla demek Fethi de bir İsmet olup gitmiştir. Bu hale sadece mevki hırsı ile düştüğünü zannediyorum. Bir türlü Paris'e sığamıyordu.

Ankara'yı istiyordu. Paris'te son iki yıldanberi de İsmet'in aleyhinde devamla beraber Mustafa Kemal'in lehine başlamıştı. Halbuki daha evvel kendisini Ankara'ya davet ettikleri vakit, fena korktuğunu, gidemeyeceğini bana söylemişti. Bir yıl evvel İstanbul'dan avdetinde bana "Canım artık memlekete dönmüyor musun? Gazi eskisi gibi değil. Çok mutedil olmuş. Hele Türk ta-

rihi merakına düşmüş. İyi... Onunla oyalansın. Fena şeyler düşünmeğe vakit bulamaz” demişti. Ben bir şey demeyip içimden “Amma mutedil olmuş! Eskişehir istasyonunda Temyiz azalarına yaptığı müthiş tehdid ne?” demiştim. Çünkü bunu daha iki ay evvel yapmıştı. Demek ki İstanbul’a gittikçe Fethi yumuşuyordu. Mustafa Kemal’in lehine dönüyordu. Fethi safderun bir adamdır. Demek onu kandırıyordu. O da İsmet aleyhine olan kini sevki ile bunu muvafık buluyordu. Nihayet ağına düştü. Bir defa daha âlet ve sonunda büsbütün rezil olacaktır. İsmet bugün düşse bile bir müddet sonra Fethi yine atılıp İsmet mevkiye geçecektir. Gazi cenapları iki dama taşına maliktir. Onlarla haneler atlıyarak oynayıp durayacaktır. Vaziyet ve netice böyledir. Bakalım zuhurat, fevkalâde şeyler olmazsa.

İsmet ve Fethi’yi mukayese edelim:

İsmet cahil, içi dışına asla uymaz, şeytana iblislik eder, mürâf, hilekâr biridir. Entrikada eşsizdir. Natuktur. Fethi zekâca İsmet’ten aşağı, fakat şimdiye kadar namuslu biridir. İsmet’e nisbetle çok okumuş olmakla beraber pek bön ve safderundur. Mantığı çok defa kuvvetlidir. Vaziyeti görür, çok defa da saf bir çocuk gibidir. Hele çok tesir altında kalır. Kim evvel giderse ve biraz da cerbezesi varsa Fethi’yi en saçma şeylere de inandırır. Halbuki İsmet babasına bile inanmaz. Mevcudiyeti şüphe ve evhamdan ibarettir. Bu sebeple daima uyanıktır. Beriki ise uyuşuktur. İsmet yalandan güler yüzle dost kazanmakta maharet sahibidir. Fethi ise aksi, herkes için antipatik bir mizaçtıdır. Kimse sevmez.

Bu evsafa bakınca hükmetmek lâzımdır ki İsmet, Fethi’yi dolaba koyacaktır. Herhalde mağlûp edecektir. Bilhassa entrika nutukluk ile İsmet, Fethi’yi açık münakaşalarda da alt edecektir. Fakat bunun hükmü yok. Hüküm Mustafa Kemal’dedir. En haklı ve en haksız bir işte de Fethi münakaşada mağlûp olsa, fakat

Mustafa Kemal Fethi'yi tutmak istiyorsa Fethi galiptir. Netice o veçhile olur ve icra edilir. Yok en haksız işte de İsmet haksız çık-sa veya en hakkı olduğu zamanda mağlûp da olsa Gazi, İsmet'i tutmak istiyorsa İsmet galiptir.

Ne oldu ise Fethi'ye oldu. Bu namuslu olduğunu zannettiğim adama acırım.

Bu hâdisenin esasî hatları budur. Eğer Fethi yeni fırka ile memlekete idarî, siyasî ve iktisadî bir derece hürriyet ve ferahlık getirirse Fethi yine tebrike şayandır. Esas can, mal ve namus em-niyetidir. Başka şeyi istediğimiz yok. Bakalım bunları yerleştire-bilecek mi? Bunların düşmanı Mustafa Kemal'dir. Bu sebeple yerleştiremeyecektir. Reisicumhur kızdığı adamı imha edemeyecek mi, onun meb'usluğuna, ticaretine zarar veremeyecek mi, adliyede hâkimlere emredip istediği gibi hüküm verdiremeyecek mi? Bu basit ve medenî dünya, hattâ binlerce yıl evvelki millet-lerin sosyetelerinde iptidaî haklar olarak mevcut bu şeyleri Fet-hi yirminci asırda ve cumhuriyette Türkiye'de te'sis edebilecek mi?... Bence edemeyeceği iki kere iki dört eder gibi kat'îdir.

19 Ağustos Milliyet'in başındaki beyanat şüpheşiz Mustafa Kemal'in dikte ederek neşrettirdiği bir şeydir. Burada bunların artık Mecliste muhalefete ve serbest münakaşaya müsaade edil-mesinin matbuat hürriyetini ilga etmelerinin cumhuriyette ne çirkin olduğunu bizzat ifade ediyor. Fakat garibi şu ki, bunun se-bebi muhalif fırkaların vatansız olduğuna veriyor. Bu kadar zır-va te'vulil kabul eder mi? İkinci gruba, Terakkiperver Cumhuri-yet Fırkasına vatan hainliği isnat etmek alçaklıktır. Bu adamlar-dan böyle bir şey sâdir olmıyacağı muhakkaktır. Tanıdığım in-sanlar ve böyle bir halleri görülmemiştir. Bu muhalif fırkalara bu beyannamede kaba teşekkül deniyor. Buna aklım ermedi. Acaba Halk Fırkası mı ince teşekkül... Hem irtica ile onların münasebe-

ti yoktur. Gazi Halk Fırkasından daha sol bir fırkayı bile memnuniyetle karşılamış... Mes'ele bu mu? Bütün iş mevkii iktidar işi... Yeni fırka cumhuriyet fikirli ve halk içinden doğuyormuş... Canım bunu yapan yine sizsiniz. Halk nerede, neden haberi var? Mecliste ve matbuatta kirli ve kirli ellerden münezzeh saf ve sa-mimî muhalefetin faydası vardır deniyor. Ne demek?... Saf ve temiz olanın ne ve miyarı nedir? Sizce işinize gelmeyince yâni bir pislikleri meydana dökünce elinizden mevkiiyi almak iktidarını gösterince ona gayrî sâf, kirli emelli der işin içinden çıkarsınız.

Mustafa Kemal sofrasında davetlilerine fırka hakkında izahat vermiş. Buna sebep Ankara meb'usu Talât'tır. Talât fena adam değildir. Sade dalkavuktur. Sebebinin birgün bana söylediği bir söz izah eder. Halk Fırkasının meb'usları arasında müşevvik ve propagandacıdır. Kendisine "Çok dalkavukluk ediyorsun" dedim. "Bir kere yanıldım da İttihatçılara muhalefet ettim. Talât Paşa beni yere bir çarptı ki hapis, Avrupa'ya kaçmaya kadar belimi doğrultamadım. Çok mahrumiyet çektim. Bir daha mı? Ben deli miyim... Suyuna giderim" demişti, Gazi'ye sofrada "Yeni intihabı da siz yapmalı idiniz. Sonra size Meclis içinde bir hizip yapardık" demiş. O da şu cevabı vermiş: "Yok, bu dürüst değil, bunda namuskârane hareket etmeli. Senin dediğin eski teşekküllerde olurdu. Bunların etmeleri milleti elemlere, kederlere mâruz bırakmıştır, ilh..." Ne güzel itiraf... Yeni intihabı canım yine bizzat sen yapacak değil misin? Fena intihabı namussuzluk ile tavsif ediyorsun, bunları eskiden yapan sen değil misin? Bu sözünle kendine itiraf ediyorsun. Zavallı millet nelerle iğfal ediliyor?... Bakın ne acube mahlûklar çıkar da millet denilen şeyleri nasıl dolandırır... Padişahlıkta milletin iğrapta mahilli yoktu. Ondan bahsedilmezdi. Boynuna cumhuriyet maskesi geçirenler her şeyi milletin yaptığını söyler dururlar. Hakikatte ise milletin yine eskisi gibi insan yerine konulduğu yoktur.

Fethi beyanatında ve mektubunda Mustafa Kemal'e "Büyük, Reis, Gazi Hazretleri, bilhassa devlet işlerinin münakaşa tenkid olunması ve ancak bu suretle salim neticelere iktiran edeceğini kabul eden, yalnız kabul değil, hattâ telkin eden ve bundan hâz duyan bir dehâdır" diyor. Kendi de bilir ki bunu istemiş, buna tahammül edemeyen Mustafa Kemal bizzat kendisidir. Ona dâhi de diyor. Birgün Paris'te Fethi'ye "Bu ne rezalet? Bu adam boyuna dâhi diyorlar, herifi çıldırtacaklar, gururu İlâhîlik derecesine varacak" demiştim. Bana "İşte Abdülhamid'e yapılan istibdad devirlerinin lâzım-ı gayrı mufarıkı dalkavuktur" demişti. Şimdi şuna bak!.. Fethi gözümden düştü, ayağımın ucunda bin parça oldu.

Fethi namzetliğini koyacağını, halk programını beğenirse meb'us yapacağını söylüyor. Bunun da böyle olmadığını kendi benden iyi bilir ya. İşte Fethi de yalanlara, dolanlara başladı. Bunun nasıl olacağını biz de biliriz. Bütün cihan da bilir. Daima itiyad olarak münhal bulundurulmakta olan bir iki meb'usluklardan birine intihabını Mustafa Kemal ora valisine yazacak, Fethi meb'us olacak. Fethi'nin beyanatında mühim olarak, yeni intihap kanunun yapılacağı, bunun bir derece olacağı, kadınların da intihap olunmak hakkı olacağı var. Al sana bir rezalet daha... Fethi buna da tasvibkâr. Hatta yapılmazsa kendi yapacakmış gibi. Fethi çamura batmıştır. Bunu söylemesinin sebebi şudur: Bunu isteyen Türkocağı değil, Mustafa Kemal'dir.

Ankara meb'usu Talât yeni fırkaya girmiş. Halbuki Mustafa Kemal'e fırkanın yapılmayıp intihaptan sonra Mecliste bir hizip yapılmasını teklif eden bu. Mes'ele basit: Gazi, Halk Fırkası meb'uslarının bir kısmını Fethi'ye boca ediyor. Talât'a emir vermiştir. Talât da giriyor. Yoksa bana biraz evvel söylediğim sözünü söyleyen Talât, faka basar mı? Muhalif fırkaya girer mi?

Fethi, Mustafa Kemal'e bir mektup göndermiştir. Onu da hiç şüphem yok Gazi Cenapları bizzat kendi yazmıştır. Öyle diyerek

Fethi (Okyar) Bey

halkı aldatıyorlar. Daha doğrusu ağalar Türk Milleti ile eğleniyorlar. Bu mektup bir noktadan pek mühimdir. Diyor ki: "Memlekette bir sıkıntı vardır." Bunu en hafif tabiri ile ifade edebilen edebilmiş. Bu, malî ve iktisadî buhrandır, diyor. Doğru, fakat sonra nebat-ı iptidâiye bahanesi ile mazur göstermeyi de unutmamış. Lâkin hakikat hiç de böyle değil. Sonra bunu hükümetin beş yıldır takip ettiği malî ve iktisadî siyasete veriyor. Bu pek doğru ama yine bu kadar değil. Sonra fazla vergileri de sebep gösteriyor. Bu da doğru. Lâkin daha çok var. Buna tevzi-i adalet, haricî ve dahilî siyaseti de sebep gösteriyor. Hah, işte bu suretle mücmel ve kapalı olarak söylüyor. Bunlar büyük şeylerdir ki zulüm, mahkemelere müdâhale, istibdad, asıp-kesme, rüşvet ilh... emsali bu cümlede dahildir. Bunları açık izah edemiyor. "Kendilerine derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükümet ricali" diyor. Aferin! İşte bu yalan. Fethi bunları yapmamalı idi.

Fethi fena vaziyetin ancak Mecliste tek fırka olmasından, hükümetin adetâ gayrîmes'ûl denecek bir halde kalmasından ileri geldiğini de söylüyor. Çok doğru. Ancak sade bu mu? Mevki hırsları, devlet işinin şahsî menfaatler altında tutulması, dalkavukluk, favorizm, hırsızlık ve cehalet gibi daha nice âmilleri var. Bunları söyleyememiş. Bakalım ileride söyleyebilecek mi? "Zat-ı Riyaset penahiler bu memleketi müthiş düşman istilâlarına karşı misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle ilh.." diyor. Bu sözler'e göre, bu milleti Mustafa Kemal kurtarmış, ona hürriyet vermiş, vatanın ebedî minnet ve şükranına ve umum insaniyetin takdir ve hayranlığına hak kazanmış. İşte fena bir dalkavukluk ki Fethi'ye yakışmazdı. İsmet, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, ilh... dalkavuklar da ancak bunu yapıyor. Başka dedikleri yoktur. Zavalı Fethi burda iken bunları ne çirkin görüyordu. Şimdi kendi de onlardan biri oldu... Yine gülünç şey... Fırka teşkili, Reiscumhura arzedilir mi! Onun müsaadesi istenir mi? Ne münasebeti var? Al hürriyet! Al Cumhuriyet! Sade bu işin bir ihtiyaç üzerine yapılmış sun'î bir şey olduğunu göstermeye kâfidir.

Bakalım Mustafa Kemal cevabında ne diyecek? Henüz bu cevabı havi gazete gelmedi. Mustafa Kemal bu fırka işi ile bir taşla iki kuşu birden vuruyor:

1 - Güya memlekette istibdadı kaldırıyor, muhalefete tahammül ediyor, Meclise serbest idare-i kelâm, matbuat hürriyeti veriyor.

2 - İsmet'i tepeliyor. Ona bir düşman vücade getiriyor. Tamamiyle ayağı altına alıyor, köle ediyor.

3 - Beş yıldır olan istibdat, terör, katil, hırsızlık, ilh... seyyiatı İsmet'in sırtına yükletiyor.

4 - Şimdiye kadar tamamiyle kul, köle olmamış olan Fethi'yi de bir İsmet yapıyor. Onu da kirletip bitiriyor.

5 - Bir iken iki âlet sahibi oluyor.

6 - Milletin ve Avrupa'nın gözünü boyuyor. Kendisine iyi de-dirtmek istiyor.

7 - Bu vesile ile bir başvekili de nasıl te'dip edebildiğini gös-teriyor ve istikbaldekilerini tehdit ediyor.

8 - Sarsıldığını hissettiği mevkiini kuvvetlendiriyor.

İşin hülâsası göz boyamaktan ibarettir. Bunlara kimsenin ka-nacağı yoktur. Ve ilerde Mustafa Kemal bununla da olmayacağı-nı anlayacak. Fakat o vakit de başka bir yol buluyor, bu suretle gününü dolduruyor.

Bunda bir de ibret var. Bu da İsmet gibi denaete âlet olanlar-dır. Onlar da tepeleniyor. Bu muhakkaktır, fakat hattâ bazan böyle kendi efendileri tarafından tepelenmeleri ibretin mümtaz nev'idir.

Bununla milletin aleyhlerindeki husumet ve galeyanını gi-dermek gayesini güdüyor. Ama bu da boştur.

16 Ağustos Journale gazetesinde bir makale var. Bunda bu fırka başka türlü tefsir ediliyor. Bunu görünce İsmet fırkayı mil-leti hariçle meşgul edip mevkiden düşmemek için İran işini çı-kardığını söylüyor. Bu usûl eski ve klâsik usûldür. Bilmem doğ-ru mu? Bizimkilerin İran'a tecavüzünün Cemiyeti Akvam'a ve Pacte Kellogg'a darbe olduğunu da söylüyor. Bu doğru. İran ce-miyete dahil, biz değiliz. Bu tecavüz vakıa bir deliliktir. Fakat bence bu tecavüzün sebebi fırka mes'elesi değildir. Vakıa İsmet mevkide kalmak için bu hiyaneti mükemmel yapar bir adamdır. Nitekim hiç lüzumsuz Şeyh Said isyanında Kürtleri katliam et-ti. Tuhafı kendisi de Kürttür. Ona milliyet ne? Sade mevki lâ-zım.

Mustafa Kemal gazetelerde "Millette sıkıntı var. Vergiler ağırdır. Adlî, dahilî, haricî işler kötüdür" demeye müsaade et-mek için bin müşkül mevkide olması lâzımdır. Demek vaziyeti

fenadır. Bu da şunu ifade eder: Çıkabildiği kadar dağın tepesine çıkmış. Artık çıkamıyor. Artık yolunda devam edemiyor. Demek her şeyde olan evolosyondaki gibi bu da çıkışını yapmış. Her yaz inkılâp yapıyordu, iki yıldır inkılâp da yok. Demek sermayesi de tükenmiş. Bu da iki yıldır evolosyonun tevakkuf devresini yaşadığını gösterir. Şimdi yeni bir fırkaya başvuruyor. Demek evolosyonunun inme devresini yaşamaya başladı. Demek akıbeti yaklaştı. Evolosyonlarda bazan remissionlar olabilir. Bunda da olması muhtemeldir. Fakat bu ilk devrede olan nükle-rin müddetleri kısa olur ve evolosyonun umumî seyrini boza-maz. İşte bu cihetle bu fırka hâdisesi Cumhuriyet devrinin mü-him hâdiselerindendir. Zaten Mustafa Kemal'in medih sermaye-leri de tükendi.

18 Ağustos

12 ve 14 tarihli Milliyetler geldi. 13 yok. Böyle eksiklik çok oluyor. Birincide Mustafa Kemal'in Fethi'ye cevabı var ki, şudur:

"Aziz Fethi Beyefendi,

"Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütale-a-âlinize ve suallerinize Reiscumhur ve Cumhuriyet Halk Fırka-sının Umumî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm. Malûm-dur ki, resmî vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini fiilen ifa etmemekteyim. Fiilî riyaset İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reiscumhurluk vazifesi-nin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası Re-isliğini fiilen ifa edeceğim tabiidir. Hükümetin icraatına müteal-lik olarak serdeylediğiniz nokta-i nazarların, zamanında mevzu-ubahis oldukça cevaplarını vermek Hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. Büyük Millet Meclisinde ve millet muvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnüniyet sahibi (1) zatların ve fırkaların

içtihaadlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimdenberi âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Reiscumhur olmayarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım fırka programı ve icraatını tenkid eden ve insanî ve siyasî ahlâkından emin olduğum sizin gibi bir zatın mütaleâlarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim. Ve istifadeli bulurdum. Memnuniyetle tekrar ediyorum ki, lââyık Cumhuriyet esasında beraberiz. (Yani Mustafa Kemal'i mevkide tutmakta) Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh, Büyük Mecliste aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktayı nazarlarınızı takip için siyasî mücadeleye girmenizi bittabîi hüsnü telâkki ettim. Reiscumhur bulduğum müddetçe Reiscumhurluğunu hademe tevdi edildiği ve yüksek ve kanunî vazifeleri Hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilâne ve bîtarafane ifa edeceğime ve lââyık cumhuriyet esası dahilinde fırkaların her nev'i siyasî faaliyet ve cereyanlarının bir maniaya uğramayacağını emniyet edebilirsiniz."

Mustafa Kemal

Şununla vaktiyle kendisine tavsiye ettiğim muhalif fırkaların lüzumunu anlamış demektir. Lâkin nice felâketten sonra... Hem de yine samimi değildir. Mektubunun ruhu sahtedir. Dediklerinin hangisini yapmış ve hangisini yapar? Sözlerinin hiçbirine inanmamalı. Fırkayı bugün kendisine muzır görürse derhal imha eder.

---

(1) Bu kayıd mühimdir. Hüsnüniyet sahibi olmak, sade Mustafa Kemal'i bu mevkide muhafaza etmek demektir. Manası bu. Buna dokunan en vatanperver de olsa vatan hainidir. Hüsnüniyetli muhalefetin miyarı acaba nedir? Takdir-i şahanesi keyfi hümayunları mı?

Aynı gazetede İsmet'in Mecliste hususî olarak meb'uslara beyanatı var. Muharrire göre İsmet bir miktar mağrur, neş'eli ve otorite ifade eden yüzlü imiş. Hükümetinin muvaffakiyetlerini, kâh yumruğunu masaya vurarak anlatmış, bir meb'us Fethi Bey'in mektubundaki tenkidleri şiddetli bulmuş. İsmet'e sormuş. Konya meb'usu Refik de İsmet'e: "Bu memlekette muhalefetin iyi olmadığını, halkın bunu istemediğini, Fethi Bey'in şahsî bu hususta ne kadar emniyet telkin etse bile, bu husustaki endişeleri herkesin ruhunda sakladığını söyleyip sormuş. Refik emsalsiz dalkavuklardandır. Söylediği söz ne vahim ve ne habisânedir. Bu adamın millî hareketten beri bu ayarda sözleri çoktur. Bir aralık nasılsa Mustafa Kemal tarafından turfa edilmişti. Affına delâlet etmem için çocuk gibi yalvararak bana müracaat etmişti. Bizzat gidip ona tepapo etmesini söyledim. Kendi yaptı, teskiyesini düzeltti. İsmet'in cevabı şu: "Muhalefet şimdiye kadar faydalı olmamıştır. Bundan dolayı acı vak'alarla mücadeleyle mecbur olmuşuzdur. Fethi Bey'in bu gibi nahoş ihtilâfata ve herhangi bir şekilde entrika ve ihtirasata asla meydan vermeyeceği kanaatini muhafaza ediyorum." Bakınız, eski muhalifleri ne alçakça ithama kalkışıyor. Âlemden utanmıyor. Yine eski zihniyet. Huy canın altındadır. İsmet, burada devam ederek söylediği sözler pek namussuzca şeylerdir. Buraya almıyoruz.

Fethi'nin fırkasına Kütahya meb'usu Nuri Umumî Kâtip olmuş. Sade bu fırkanın mahiyetini ve Mustafa Kemal'in malı ve oyuncağı olduğunu göstermeye kâfidir. Fırka yapmak değil, maskaralık. Nuri Selâniklidir. Mustafa Kemal'in en sadık bir adamı, âletidir. Vaktiyle Rusya'dan muahede yapıp para aldığımız vakit, yüz bin altını Safvet almış, Almanya'ya gitmiş. Bu Nuri ile beraber son santimine kadar yemişlerdi. Tafsîlâtını evvelce yazdık. Safvet'i Halk Fırkasına, şimdi Nuri'yi de yeni fır-

Gazi Mustafa Kemal, Nuri (Conker) Bey'le

kaya kâtib-i umumî yaptı. Ne âlâ!... İki fırka birbirine ne eş... Ancak Safvet şeytan çekici gibi zekidir. Nuri "Haza ahmak" tabirindeki bir mahlûktur. Mustafa Kemal, Nuri'yi bir vakit emin adamı diye Ankara'ya vali yapmıştı. O kadar idaresizlik etti ki herkes şikâyet etti. Nihayet kendisi de orada bir emin ve akıllı adam ihtiyacı dolayısıyla Nuri'yi kaldırmıştır.

19 Ağustos

Bağının parasını Hüseyin vermiyor. Tekaüt maaşımı da yapmıyorlar. Bu ne hükümet, ne vicdan. Şu millete sadakatla çalış, gayretten öl, bit, neler çek, nelerden mahrum ol, gurbette ezil, tekaüt maaşını bile vermesinler. Bu fecî vaziyetim herkese ahlâk dersidir. Yazık ki bunlar herkese namussuz olun, vatana hizmet etmeyin demektir. Lâkin bu böyledir. İnsan bunu bilerek namus-

lu ve vatan gayreti sahibi olmalıdır. Zaten asıl o vakit insan namuslu ve vatanperver olur.

Yeni fırkanın programının neşredildiği gazete geldi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı.

11 maddelik olan bu program, hakikaten bugünkü dertleri söyleyebildiği kadar söylüyor. Bunlara çare bulacağını vaad ediyor. Yapabilirse vatana büyük hizmet etmiş olacaktır. Fakat umuyorum.

15 Ağustos tarihli Milliyet geldi. Fethi birçok tebrik, telgraf ve mektupları alıyormuş. Demek canından bıkmış halk bu fırkaya naci gibi sarılıyor denebilir.

Fethi'nin yeni beyanatı var:

"Gaye cumhuriyet idaresinin normal şekilde ifayı vazife etmesidir" diyor. Bu çok mühim ve çok doğru. Her şey bu söze mündemiğ. Fakat yapabilirse aşkolsun. Önümüzdeki intihabı serbest yaptıracağını söylüyor. İşte hiç olmayacak bir iş.

20 Ağustos

16 tarihli nüsha geldi. Mahmut Siirt'in bir başmakalesi var. Diyor ki: "Siyasî hayatımızda yeni bir mücadele safhası açılıyor. Vakıa bu cidal yeni bir şey değildir. Serbest Cumhuriyet Fırkası şimdi ona yeni bir renk ve hususiyet veriyor.

Öteden beriden işitiyorduk. Gönüller ızdırap ile dolu, kullaklar türlü rivayetlerle meşbu, hükümetin icraatına ait birçok sualler dudaklara geliyor, fakat söylenemiyor. Her vatandaşın ağzı kilitlenmiş. Bu ızdıraplara deva olanlar var, fakat onlar da dinlenmiyor. Gönüllerin boşanmasına niçin müsaade edilmiyor. Meydana çıkacak hakikatlerden mi korkuluyor? Yoksa hükümetin müdâfaasından âciz kaldığı işler mi var?... ilh" Şu adam iste-

meyerek memleketteki fecî vaziyeti, hakikati ne âlâ izah ve itiraf etmiştir. Yine diyor ki: “Ruhlarda biriktiği söylenen zehirleri akıtmak için hükümet meydan bırakıyor. Bu mûsamahaları büsbütün sebepsiz, lüzumsuz değildir. Onlar devlet işlerini samimî ve ciddî ideal bir fırkanın bütün faydalarını takdir ediyor.” Demek bu hükümet ve onu kuranlar millet içine zehir akıtmışlardır. Bu itiraf doğrudur. Şimdi tenkide meydan bırakıyormuş, tenkid faydalı imiş. Peki, evvelce değil miydi?!... Bir de mûsamaha diyor. Bu kelime böyle habıs ve mel’undur. Şu mürtekip ve başdalkavuk Kürt muharririn dediğine, zihniyetine bak, bu mûsamaha değil, milletin en mukaddes hakkıdır. Bu hakkı bu ana kadar zalimler gasbetmişlerdi. “Bu mûsamaha lüzumsuz değildir” diyor ki, mühimdir. Demek Mustafa Kemal bunu zarurî bir mecburiyet üzerine yapmıştır. Ve demek zulmün sökmediğini nihayet anlamış.

Fırka işi hülâsa Mustafa Kemal’in yeni bir hokkabazlığıdır. Şu adamlar bununla da kendilerini bir defa daha rezil etmişlerdir.

Alman Maliye mütahhasısı maliyemiz için bir rapor verdi. Bu rapor İsmet’in hatalarını resmî dil ile ve tabii hafif bir lisanla tenkid etmektedir. Fakat İsmet’i imha eder bir mahiyettedir. İşte İsmet’in işleri. Bu adama ben daima birçok mütehassıs getirmesini söyledim. Asla istemezdi. Hatta “Bunlardan fayda yoktur. Biz işleri lüzumu kadar biliyoruz. Mütehassısımız vardır. Hem de politika, hıyanet yaparlar” derdi. Sebebi işte anlaşılıyor. Mütehassıslar İsmet’in aczini, pisliklerini meydana çıkarıyorlar. Hem de sefalet, israf yapamayacak, keyfî hareket edemeyecek.

21 Ağustos

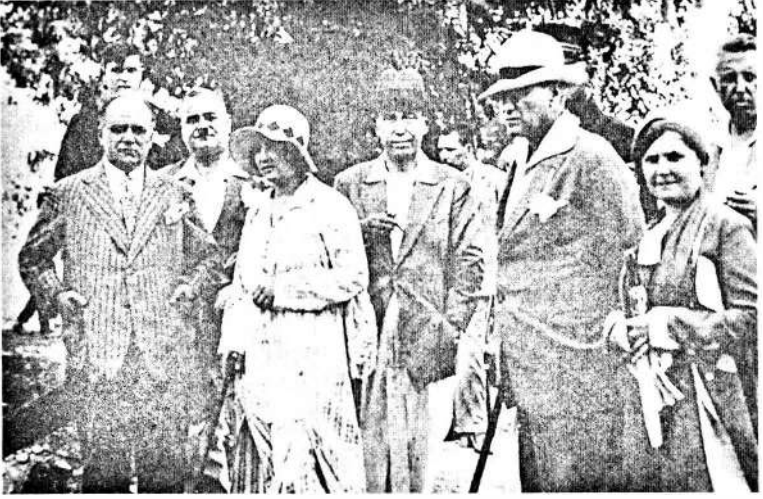
Türkiye’den gelmiş Türklerden birini gördüm. Memleketin fecî halini anlattı. Ağlamaktan başka çare yok. Tayyare Reisi Fu-

ad'ın yaptıklarını söyledi. Bu meyanda onun "Gazi'nin kayınbiraderiyim" dediğini söyledi. Hayret ettim. Gazi'nin, kadını olup ve onun tarafından öldürülmüş. Fikriye bu Fuad'ın hemşiresidir. Demek herif yalan söylemiyor. Bu ne adam be!...

Şeyh Said'in vak'asından sonra Kürdistan daima isyan içinde idi. Hükümet bunu milletten saklıyor, gazetelere de yazdırmazdı. Meğerse vak'adan bir yıl sonra büyük mikyasta bir tarama hareketi de yapmışlarmış. Bunu da sakladılar. Fakat bu tarama muvaffak olmamış. Kürtlerin sade hayvanatını almışlar, köylerini yakmışlar. Bu ne vahşî tedbirlerdir. İsmet'in işi işte bu seviyededir. Bu bir tedbir değil, eşkıyalıktan ibarettir. Son zamana kadar isyan asla durmamış imiş. Bu sefer büyük mikyasta olmuş. Anlattı. Hayret ettim. Bu Kürtler de çok azdılar.

20 tarihli Milliyet geldi. Ağaoğlu Ahmet yeni fırkanın hey'eti idaresinden imiş. Bu adam patavatsızdır. Yine pot kırmış. Beyanatı arasında diyor ki, "Fırkaya herkes aza olabilir, fakat unutmamalı ki, bu fırkanın da başında Gazi vardır. Cumhuriyeti kuran Gazi'dir. Binaenaleyh Gazi'ye karşı vaziyet almış olanlara mevki veremeyiz." Hani şunu bileydin.

İşin ruhunu açıkça söylemiş. Fethi bunu söylemedi. Demek yeni fırka eski fırkadan başka bir şey değildir. Sade bunda İsmet'in adı Fethi olmuş. İlk tahminlerim işte çıkıyor. Ağaoğlu'nun şeker inhisarı idare azalığındaki fena halini Cumhuriyet gazetesi yazmış. Ağaoğlu aynı zamanda ona da cevap veriyor. Belli bir surette saçmalamış. Bu adam şeker suüstimali ile büyük zengin olmuştur. Bu işi bilirim. Zavallı Fethi!. Fırkasının hey'et-i idare azası bu... Bir de kara cahil Diyarbakirli Feyzi. Kâtibi de Nuri. İkisi de Hürriyet ve İtilâf meb'uslarını da almıyorlarmış. Onu da aldırmayan Mustafa Kemal'dir. Zaten Fethi ve Nuri ikide bir Yalova'ya gidip ona rapor veriyorlar. Yeni emirler

Mustafa Kemal ve Fethi (Okyar) Bey Yalova'da

alıyorlar. Ağaoğlu Hey'et-i idarede olunca İtilâfcıları sanki niye almıyorlar!... Ağaoğlu böyle... Fakat bunun yaptığını yüzüne vuran Yunus Nadi'dir.

İsmet beyanatta bulunmuş, beş yıl daha sabit bir program ve siyasetle mevkii iktidarda kalacağını söylemiş. Fethi cevabında hayret ediyor. "Bir hükümet ne kadar mevkii iktidarda kalacağını nasıl bilir?" diyor, ki doğrudur. Şu İsmet olur şey değildir. Sanki başvekilliği çiftlik gibi para ile beş sene müddetle kontratla tutmuş... Utanmadan da böyle beyanatta bulunulur mu? İsmet'tir bulunur... Demek İsmet ve Fethi şimdiden çarpışmaya başladılar.

Bu gazetede pek şayan-ı dikkat ve pek inanası büyük bir şey var. Nasıl olmuş da gazeteye dercedebilmişler. Samsun'dan biri İstanbul gazetelerinden biri vasıtası ile yeni fırkaya bir telgraf çekmiş. Diyor ki: "İkinci On Temmuz'u selâmlarım." İşin dış yüzü-

züne bakılırsa hakikaten öyle. Demek bugüne kadar olan Cumhuriyet devresi Abdülhamid idaresi telâkki olunmuş. Fırkanın te'sisi bir inkılâp olmuştur. Bunu bir kişi çekiyor, ama efkârı umumiyenin ifadesidir.

Yunus Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde bir resmi var: Bir bilardo. İçinde iki yuvarlak var. Biri İsmet, biri Fethi. Bir istika var tutan yok. Gizli. Altında, müsademe-i efkârdan barkayı hakikat çıkar yazılı. Pek nefis ve bütün bu fırka oyunun içyüzünü belîğ bir surette ifade ve aynı zamanda istihza eden bir levhadır. Bilardo oynanıyor. Bilyeler bu iki adamın kafası. Tak tak vuruşacaklar. Bu iş bir oyundur. Fakat bu oyunu oynayan gizli duruyor. Bu da Mustafa Kemal'dir. Bu vuruşmadan hakikat da çıkmayacak demek istiyor. Nasıl dercetmişler bilmem. Galiba İstanbul Meşrutiyet ilânında olduğu gibi oluyor. O vakit istibdattan bunalan halk ve matbuat taşmış, türlü serbestlik yapmışlardı. Onun gibi zaar...

Ağaoğlu bir mühim şey daha faş ediyor. Şeker inhisarı işinde kendini müdâfaa sadedinde "Oraya tâyinimi ben istemedim. Maliye Vekili Hasan tâyinimi bana tebliğ etti. Ben de sebebini sordum. Ona git Hey'et-i Vekileden sor. O karar verip seni tâyin ve tebliğ etti. Ben de yaptım, dedi" diyor. Bu pek vahimdir. Fırka ve hükümetin rezaletlerinde nadir görülmüş bir şeydir. Demek hükümet söz söyleyebilen, adam dövebilen, yazı yazabilen meb'usları kendisine bend edebilmek için onları çöplendiriyor. Demek meb'usları hükümet baştan çıkarıyor. Bunun fecî bir cephesi de şudur:

"Bunların şirketlere tâyini, irtikâp ve irtişaları ayyuka çıkmıştı. Son intihap yapılacağı vakit Mustafa Kemal beyanname neşredip "Bu iyi iş değildir. Meb'uslar şirketlere giremeyecek" dedi. Halbuki tâyinleri yapan kendisi idi. Hey'et-i Vekile onun emri olmaksızın bir şey yapamazdı. Tâyin olunacak adamların adla-

rının listesini bile kabineye kendi vermişti. O vakit bu beyannameyi yapmış ve aynı zamanda yeni meb'usların bunu kabul etmiş telâkki etmiş, iş olmuş bitmişti. Bu da maskaralıktı. Hiçbir meb'us kabul ettim dememiştir. Nitekim intihaptan sonra ancak bir iki meb'us şirketlerden istifa etmiş, yine ekseriyeti kalmıştı. Hatta yeni meb'uslardan birtakımı yeniden girmişti. Bu hükümette böyle pislikler tümen tümendir. Bir patlak versin de herkes görsün... Bir olacak...

Fethi'ye bazı vilâyetler hey'et-i umumiyesi ile beraber fırkasına girmek için müracaatlar ediyorlarmış. Demek halk ne bunalmış. Karagöz perdesinden bile medet umuyorlar. Fethi'yi bir münci gibi alıyorlar.

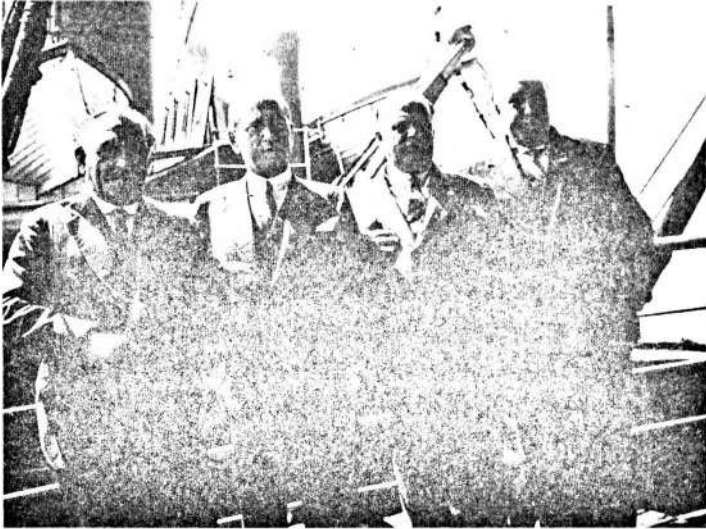
Milliyet'in haline bakılırsa, İsmet'in gazetesidir. Bugünlerde telâşlı ve hararetili bir surette İsmet'i müdafaa ediyor. Siirtli Mahmut, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, İsmet'in lehine makaleler yazıyorlar. Halk Fırkasının organı sıfatını tamamiyle almışlar. Bunlar başmakalelerle İsmet'i medih ve müdafaa edip ayyuka çıkarıyorlar. Bir de bu gazetede yeni fırka aleyhine neşriyat başladı. Onu kötülemeye çalışıyorlar. Bilhassa yobaz, Halk Fırkasından kovulmuş, ahlâksız kimseler bu fırkaya giriyor diyorlar. Fırkacılık rezaletine kendileri başladılar demek. Halbuki namuslu, terbiyeli bir muhalefet istiyorlardı. Terbiyesizliği, namussuzluğu iptida kendileri yapıyor. İsmet'i medih ve müdâfaa edenlerin yazıları birer rezillikten başka bir şey değildir. Yalan, herze. Bu adamlar bunların hesabını vermeden bu dünyadan giderlerse, Türk Milletine yazık olsun... Vakti gelince hiç olmazsa ölülerine hüküm verilmeli... Böyle bir kanun yapmalı ki insana ders olsun...

2 Eylül

27 Ağustos tarihli Millet'te Hakkı Tarık'ın beyanatı var. "Ben Halk Fırkasındayım. Gazetem Vakı'tır. Fırkamız iktidar mevki-

indedir. Hemen hemen yalnız iktidar koltuğunu almak için kurulmuş başka bir fırkaya geçmek niçin?... İsmet Paşa ve arkadaşlarını bugüne kadar hükümette tutuyor görünen biz değil miyiz?... İsmet Paşa iktidar mevkiinde cebir ve kahır ile mi duruyor? Yoksa hâlâ biz meb'usların reyî ile mi? Reylerinde ayrı fırka yapacak kadar olanlar o iktidarı fırka içinde de elbet gösterebilirler. Bana gelince eğer siyasî hayatta bana düşen en büyük vazife bir şahsın izini takip etmekten ibaret kalmışsa bunun en şereflişini Gazi'yi takipte görürüm. Büyük Reisimiz eski arkadaşına muhabbet, biz Fethi Bey'e hürmet gösterebiliriz. Lâkin Gazi işte kendisi imzaladı mı ki, Halk Fırkasındandır, onun başındadır."

Hakkı Tarık aşağı bir mahlûktur. Bu sözlerinde ne dalkavukluk ve sadakat gösteriyor, görölüyor. Böyle ve daha vahim yazı-

İzmir'e giden Serbest Fırka kurucuları

ları çoktur. Bu adam zekîce, cesur, her işe burnunu sokan, sinsî, para yapmak peşinde biridir. Hem dalkavukluğunu yapar, hem arada ileri gitmemek şartı ile tenkid yapar. Bu hükümet, Gazi, İsmet avucumu kaşısın demektir. Bir aralık altmışüç numaralı kömür ocağına da girdi. Evvelce anlattığım gibi bizim gruba girip Mustafa Kemal'e casusluk etti. İşte Hakkı Tarık budur.

11 Eylül

6 Eylül tarihli Milliyet geldi. Fethi İzmir'e teşkilât yapmaya gitmiş. İsmet, Sivas'ta şimendiferin resmî küşadını yapmak vesilesiyle uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku okudum. Saçma, yalan. Fethi buna İzmir'de cevap verecekmiş. Halk İzmir'de Fethi'yi pek büyük bir kalabalıkla istikbal etmiş. Mülhakattan bile gelmişler. Sokaklar dolduğu gibi deniz dahi kayıklarla dolmuş. Milliyet gazetesi bunu küçük göstermeye çatışıyor. Lâkin yine bu gazeteyi okuyarak pek büyük olduğu anlaşıyor. Derken hükümet çekememiş, men'e kalkışmış. İstikbal nümayiş şekline, derken muharebe haline geçmiş. Derken silâh atılmış. Bir polis ölmüş. Dört jandarma yaralanmış. Ahaliden de ölen var. Halk Fethi'ye "Hürriyetimizi sen kurtaracaksın" diye bağırılmışlar. Hükümet gazetesi bunu bu kadar yazarsa kimbilir daha neler olmuştur... İzmir vak'ası halkın bugünkü idareye, Mustafa Kemal ve İsmet'e karşı ne kadar hoşnutsuz olduğunu ve kin taşıdığını gösterir. Ufak bir fırsatla galeyana gelmişlerdir. Fakat bu vak'a İsmet'in ekmeğine yağ olacak. Mustafa Kemal işin fena olduğuna hükmederek ya fırkayı dağıtacak ve tazyik edip inkişafına mani olacaktır. İsmet de rakipten kurtulacaktır. Mustafa Kemal dağıtmak için ihtimal "Gördük ki millet henüz terbiye-i siyasiyede kemâle gelmemiştir" vesilesini kullanacaktır. Fakat böyle derse cumhuriyet de demek bu millet için değildir. Onu da kaldırmak lâzımdır.

Bundan birkaç gün evvelki Milliyet'te Süreyya Paşa'nın beyanatı var: "Hürriyetimiz yoktu. Fırka disiplini, fırka siyaset-i âliyesi deyip" fırkada kimseye söz söyletmiyorlardı. Meb'us intihabı, fırkanın en ufak intihapları bile hükümetin elinde. Bu nasıl fırka?" Çok mühimdir. Dediği doğrudur. O fırka değil, binek taşıdır. Yalnız Süreyya'nın yanlışı şudur: Yapan hükümet değil, Mustafa Kemal'dir. Fırka tek bir adamdır. İttihatçılarda da bu kanser vardı. Fakat onlarda hiç olmazsa tek adam değil, bir hey'et diktatördü. Lâkin a Süreyya! Bu, bugün değil. Dört yıl evvel de böyle. Sen bunu o vakit de biliyordun. Çünkü bana söylemiştin. Sırf meb'us olmak için sen de buna razı ve âlet oldun. Şimdi söylüyorsun ha... Yüz, surat ister be. Süreyya bunu evvel söylemeli idi.

Mütemmim malûmata göre nümayişçiler İzmir'de Halk Fırkası binasını ve onların gazetesi olan Anadolu Matbaasını basıp taşlamışlar. Her şeyi kırıp geçirmişler.

Ölen nümayişçiye bir gün müdepdep bir cenaze alayı yapmak için binlerce insan toplanmış, hükümet askerle dağıtmış.

7 tarihli Milliyet'te mahpusların isyan edip hürriyet isteriz, diye bağırдыıkları, liman amelesinin grev yaptığı yazılı. Bu nüshada nümayişleri yapanların sabıkalı âri insanlar olduğu söyleniyor. Bu âdettir, hemen leke sürülür. Bildiğimiz usûl. Fakat aynı gazetede bunların içinde birtakım gazetecilerin de olduğunu söyleyerek kendisini tekzip ediyor. Bir müddettir Fethi aleyhine hareket görölüyordu. Bu nüshada daha şedid. Fethi'ye "Arkadaşların bunlar mı idi? Vah, vah..." diyorlar. Bir de: "Fethi, Gazi bizimle beraber diyormuş. Yalandır" diyorlar. Ayol, iş apâşikâr. Bu nümayiş yapanlar Fethi'nin arkadaşları değil. Hürriyete susamış insanlar, ki binefsihi galeyan ettikleri anlaşılıyor. Bu işlere

iştirak eden bir otelci için "O ne kötü adamdır barında uygunsuz kızlar bulunduruyordu. Hükümet kapatmış. O da kızmış bu işi yapmış" diyorlar. Ne utanmaz adamlar? Görülüyor ki İzmir, Mustafa Kemal ve İsmet aleyhine kanlı bir kıyam yapmıştır.

15 Eylül

10 Eylül tarihli Milliyet geldi. Menemen'de de İzmir vak'ası gibi bir vak'a olmuş. İzmir'de Mahmut Siirt'in arabasını taşlamışlar. Fethi, İzmir ve Menemen vak'asının müsebbibinin hükümet olduğunu söylüyor. Hattâ İzmir valisi aleyhine Mustafa Kemal'e bir telgraf da çekmiş. Demek hürriyete, adalete susamış halk Fethi'ye büyük tezahürat yapmışlar. Bunu Halk Fırkası ve hükümet çekememiş. Zabita kuvveti ile dağıtmağa kalkmış, halk dağılmamış, polis silâh atmış, halk da atmış. Olmuş. Bu vali Arnavut Kâzım Paşa'dır. Orduca adı Palavracı Kâzım. Duvar Arslanı olan kimsedir ki, Erzurum'da ve Tiflis'te bulunduğu zamanlardaki hikâyelerini evvelce yazmıştık. Mustafa Kemal'in gözbebeğidir.

Halkın yeni fırkaya teveccühünün Halk Fırkasını, İsmet'i, Mustafa Kemal'i telâşa düşürdüğü görülüyor. Yeni fırka öldü demektir. Milliyet adî bir fırka gazetesi halini aldı. Fethi ve yeni teşekkül aleyhine dehşetli bir propaganda yapıyor, türlü şeyler uyduruyor. Meselâ yüzellilikler artık hükümete geleceklermiş. Hatta kabinelerini bile hazırlamışlarmış. Gümülcüneli İsmail'i sadrazam yapmışlarmış. Bunları utanmadan yazıyor. Bunun imkânı var mı? Mahmut Siirt artık Fethi'ye fena kızmış, ona "demagoji yapıyorsun" diyor, böyle başmakaleler yazıyor. Halbuki demagoji yapan kendisidir. Mahmut, Fethi'nin "İnhisarlara dair söylediklerime karşı söyleyenler İnhisarlardan ceplerini dolduranlardır" demesine fena tutulmuş. Güldüm. Türkçe çirkin ama burda tam yeridir bir misal var: "İşkilli büyük dingilder" derler.

Herif bu sözü mükemmel üstüne almış. Hakkı var. Elbet İnhisarların üstüne ahtapot gibi çökenlerden biridir. Buna demagoji diyor. Bu Mahmut ben Türkiye’de iken ondört şirkette aza idi. İsmet ile arası pek iyi idi. Bu da ikisinin Kürt olmasından galiba. Zaten vaktiyle onu Mustafa Kemal’e yaver yapan da İsmet idi. O oradan yol aldı.

Mustafa Kemal bir beyanname neşretmiş, “Ben Halk Fırkasının reisiyim. Fırkamdan çıkmadım. Çıkamam da” diyor. Görülüyor ki, o da yeni fırkadan memnun değil. Demek yaptığına pişman olmuş. Halkın böyle bir heyecan göstermesi demek Mustafa Kemal’i korkutmuş ve kızdırmıştır. Hakkı var. Pislikler meydana çıkıyor. İşine gelmez. Yeni fırka yaparken burasını da düşünemedi. Evvelce dediğim gibi yeni fırka hiç olmazsa pislikleri halka daha ziyade öğretmek hizmetini görecek. Ancak Mustafa Kemal daha kızarsa, hele yeni intihabın elinden gideceğine hükmederse Fethi’yi ve fırkasını perişan eder.

Doktor Reşid Galip yeni fırkadan istifa etmiş. Bu adam seciyesiz biri galiba. Niye girdin? Girdinse iki gün sonra niye çıktın? İzahı güç değil, evvelce fırkayı Mustafa Kemal’in yaptığı görüldü. İsmet’e kırıgın çünkü vekil olamadı. Mustafa Kemal ona “Sen de gir!” dedi. Tam fırsat, yeni fırkaya girdi, İzmir vak’ası olup Mustafa Kemal’in kızdığını görünce akli başına geldi. Yeniden çıktı. Şimdi eskisine nasıl girecek? Muallâkta mı kaldı? Eğer yeniden eskisine girerse ona seciyesizlikte tam numara vermek lâzımdır.

İzmir vak’ası akabinde Mustafa Kemal Millet Meclisi Reisini acele oraya yolladı. Malûm bu adam onun komiteci âletidir. Vali mes’elesinde Fethi’yi haksız çıkarmış. Alâ...

Fethi’nin Manisa’da söylediği nutka bakılırsa Milliyet gazetesinin müthiş teviz ve ithamlarından İzmir vak’asının kanlı şekiller almasından asla fütür getirmemiş, bilâkis şiddetini arttır-

Fethi (Okyar) Bey'in İzmir'de karşılanması

muş, söylüyor. Bu nutukta daha serbest. Fakat aynı zamanda Mustafa Kemal'e dalkavukluğunu da arttırmış. Aferin iyi politika tutmuş. Onu methedip diğerlerine vuruyor. Eskiden padişah başı için denince akan sular dururdu. Padişaha sadık ol, istediğini yap. Kimse bir şey demezdi. Fethi de böyle yapıyor. Fena usûl değil. Eşeği dövmeyince semerini döverler. Manisa nutukunda hükümeti iyice tenkid etmiş. Sonunda "Hep bir ağızdan Büyük Reisimize Yaşa diyelim" demiş. İşte evvelki gibi: "Padişahım çok yaşa!" Bence Mustafa Kemal bunları yutmayacaktır. Yeni fırkaya bir iş edecektir.

İsmet'e bir emir vermiş ve tebliğ neşretmiş. Buna göre İsmet vergilerin hafifletilmesi esbabına tevessül etmiş. İşte muhalefetin daha şimdiden faydası ve kârı. Fakat milleti beş yıl kaynar katran kazanında pişirdikten sonra. Bu sorulmayacak mı? Bundan mes'ul tutulmayacak mı? İsmet zararı kendi görmedi ya. Türk'ün çuvalına benzer. Vurdukça tozar derler. Öyle. Onun

çektiklerini kimse düşünmez. Tazmin edilmez. Hem ben inanıyorum, o vergi azaltmaz. Daha üste koymasın da.

18 Eylül

14 tarihli Milliyet geldi. İsmet Meclisi mu'tadından kırk gün evvel içtimaa davet etmiş. Sebebi iktisadî işler imiş. İşte muhalif fırkanın bir faydası daha görüldü. Anlaşıyor ki İsmet Hükümeti ve Halk Fırkası telâş içindedir.

Milliyet, Cumhuriyet gazeteleri ve Halk Fırkası, Fethi ve fırkası aleyhine şiddetli tezvirat yapıyorlar. İthamlarda devamdalar. Meclisin içtimaa davet için kabinenin reisicumhura verdiği müzakerede şu tâbirler var: "Reisicumhur hazretlerinin yüksek huzurlarına... Teklif ve istirham ederiz." Şu tabirler ne çirkin! Doğrusu bu, cumhuriyete yakışmıyor. İsmet ve diğer kabine azası birer köle, istirham ediyorlar, yüksek huzura istirhamdalar. Utanmazlar. Hakiki hür bir intihap olsa onlardan biri acaba meb'us olabilir mi idi? Cahil Abdülhamid hükümeti bile bu cahilleri nazır yapmazdı.

22 Eylül

Dediğimiz oldu. Fethi meb'us oluyormuş. Hem Halk Fırkası meb'us yapıyormuş. Hem de onu Mustafa Kemal ora halkına tavsiye edecekmiş. Çankaya'da hükümet "Gazi evi" yapacakmış. Çünkü Mustafa Kemal'e evi dar geliyormuş. Bunu da Gazi hükümete bar olmamak için şimdiye kadar bir Cumhuriyet Sarayı yaptırtmamış. Böyle başlayarak söylüyorlar. Mademki bar olmak istememiş imiş, şimdi niye bar oluyor? Bu lâıyk mı?.. Millet malî vesair birçok buhranlar içinde çırpınıyor. Demek beklemiş, tam bu buhranı bulmuş, yaptırtıyor. Millet aç inliyor. Bu ne ile meşgul?... Demek kendine bir saray yaptırtıyor. Plânı bir ecnebi profesöre yaptırmış.

22 Eylül Matin’de bir makale var. Hülâsası şu: “Türk Meclisi bugün fevkalâde toplanıyor. Türkiye’de işler başka yerlerdekinden başkadır. Vazifede bulunan bir sefirin kendi hükümet reisine karşı vaziyet alması nerde görülmüştür? İşte Fethi Bey hangi hükümette kendi aleyhine teşkilât yapar? Mustafa Kemal, Halk Fırkasının sahibidir. Bir başvekil bu himayeyi nasıl çeker ve hiç sızıldamaz. İçtimanın vesilesi malî buhrandır. Pek derin olan bu buhrana meb’uslar ne yapacak? Hakikatte ise siyasî buhran patlayacaktır. Ne şeraitle bilinmez. Âlemle alay ediyorlar galiba!.. Hakikat pek basittir. İsmet yıllardan beri hükümette. Ne idare teşkil etmekte, ne de malî işlere bakabilmekte iktidar gösterememiştir. Şöhretini pek kaybetmiştir. Ona bir halef yetiştiriliyor. Ancak bu yeni adamın ne kadar muvaffak olacağının bilinmesi kalıyor. Fethi Bey hiç iyi bir hatıra bırakmadan mahvolan İttihat ve Terakkinin berhayat kalan bir uzvudur.”

Şu gazete vaziyeti ne iyi görünüyor. Yalanı, yanlış yok, eksiği var. Fethi oraya bir çare bulunsun diye getirilmeyecek. Halkı biraz avutsun, bütün fenalıklar İsmet’in sırtına yüklenip Mustafa Kemal temiz kalsın diyerdir.

26 Eylül

Bugün Paris gazeteleri kabinenin istifa ettiğini yazıyorlar.

27 Eylül

Bugün gazeteler kabine teşkiline yine İsmet’in memur edildiğini yazıyorlar. Demek ithamlardan kurtulmak için İsmet kabinesine yama yapıyor. Demek Mustafa Kemal, İsmet’i atmıyor. Kabineye tabii vekillerin bir kısmı yine girer. Demek İsmet birkaç namuslu adamı alarak kabinesini kuvvetlendirecek. Yama ile güya ayıp örtecek. Fakat buhran bununla bitmemiştir. Bakalım...

İstanbul gazeteleri geldi İsmet yeni kabinesine Yusuf Kemal, Mustafa Şeref ve Esad'ı almış. Şaşıtm. Yusuf Kemal bana evvelce katillerini, sirkatlarını söylediği bu adamlarla beraber çalışmayı kabul etmiş. Demek yama oldu. İki hamam iki tas... Ne de olsa yine muhalefetin memlekete verdiği bir menfaat. Recep gibi mürtekip ve rezil birkaçı atılmış...

Gazetede Millet Meclisinin resmi var. Mustafa Kemal locada, yanındaki locada evlâd-ı mânevisi (!) olan körpe kızlar.

Birine rastgeldim. Yalova'ya sarfede ede Seyrüsefain'in parası bitmiş. İstanbul'da yapılacak verem hastahanesinin ikiyüz bin lirası da sarfolunmuş, o da bitmiş. Ankara'da da memurlara yapılacak apartmanlar tahsisatı da sarfedilmiş. Şimdi yeniden Yalova'ya başka masraf yapılacakmış. Memlekette malî buhran ha! Veremliler ölsün, tek Ulu Gazi zevk ve safa etsin. Ankara'daki çiftliğini Ziraat Vekâleti paraları ile yapmıştı. Ziraat Vekâletinden de ayrıca yetmişbeşbin lira almıştı. Âlâ, üste âlâ. İsmet de bu haksızlıkların âlet-i icrası. O da âlâ, Mustafa Kemal, Fethi'ye fırka masrafı olarak İş Bankasından yüzelli bin liralık bir kredi açmış. Fethi'nin değirmeninin suyu nerden şimdi anlaşıldı. Yoksa bu ağır masrafları Fethi kendi kesesinden yapamazdı.

İntihapta valiler jandarmalar tehdid ile halkı Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermekten menediyorlarmış. En şiddetlisini İzmir, Balıkesir valileri ve Bursa valisi Fatin yapmış. Fatin erazilden biridir. Ankara'da da Millî Hareketin ilk devirlerinde içki yasak iken evinde rakı yapıp fahiş fiatla satardı.

Son gelen gazetelerdeki malûmata göre her yerde belediye intihapları oluyor. Her tarafta kahir ekseriyetle Halk Fırkası kazanıyor. Ahali muhalefet fırkasını intihabata yolsuzluk yapıyor

Fethi (Okyar) Bey, Aydın'da seçim konuşması yapıyor

diye bar bar bağıyor. Anlaşılan halk yeni fırkaya rey vermek istiyor, valiler, kaymakamlar her türlü hile, cebir ve fesad yapıyorlar. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın bu tarzda valilere emir verdiği, Mecliste Fethi'nin sözleri ve Şükrü'nün cevabı ile anlaşıyor. Şükrü Kaya apaçık: "Her tarafta fesler hazırlanıyor, tekkeler hazırlanıyor, lâkayd kalamam. İrticaa meydan veremem. Elbette..." diyor. Bu eski nakarattır: "Ne yapayım, sonra irtica olacak." Fakat bu iddia bu pislikleri meşru kılamaz ki... Hem de Şükrü Kaya'nın dediklerini hakikat zannetmem. Milletin irticada gözü yoktur, edepsizliklerine hak vermek için uyduruyorlar. Halkın istediği bir kelime ile adalettir..

İşte Mustafa Kemal'in fırkanın teşkilinde Fethi'ye olan mektubunda söylediği Cumhuriyet usulü, hürriyet, serbest intihap,

iki fırkaya aynı muamele, muhalefet neticede böyle olur. Aferin!...

Bir de Mustafa Kemal'in baş olmak niyetine dair beyanâtı var. Garip şey. Bu adamda birkaç yıldanberi bu hava var. Maksadı ne bilmem. Bu beyanname bermutad bir gurur ve azamet ile dolu.

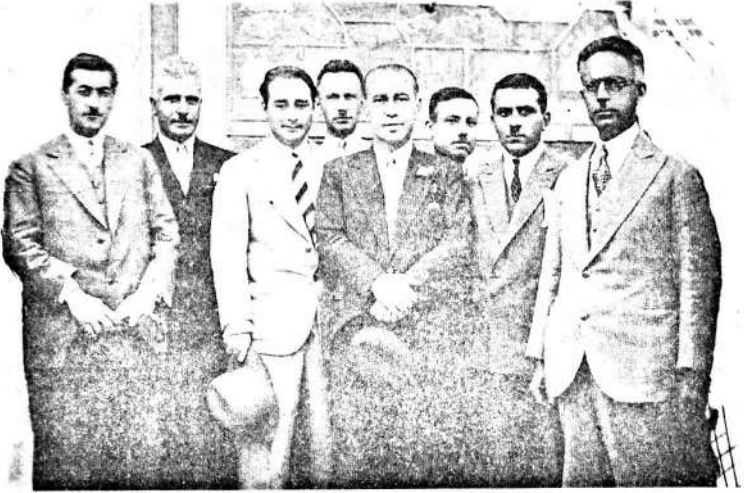
Belediye intihabı bütün memlekette gayet hararetle oluyor. Valiler, kaymakamlar, jandarmalar, sandık başındalar. Ötesi artık can sağlığı. Ödemiş'te muhalifleri tevkif etmişler. Bir yerde idareten muhalefet fırkasını kapatmışlar. Demek kazanamayacaklarını anlayınca, vali ve emsali jandarma ve polisle işi gıcırı bükme görüyorlar. Kasımpaşa'da muhalifleri itfaiye tulumbası ile dağıtmak istemişler. Halk hücum edip neferleri arazözden indirmiş, hortumu parçalamış, suyu yere boşaltmış ve arabayı alıp uzağa götürmüş. Bunun üzerine vali, jandarma ve polisler gelmiş. Sandığın durduğu caminin kapısını tutturup muhalifleri içeri koymamış. Halk girmek için hücum etmiş, dört kişi yaralanmış.

Her taraf az çok böyle. Bu, hükümet gazetesinin yazdıkları. Daha kimbilir neler olmuş... Hakikati bulmak için bunu elli misli, yüz misli mübalâğalandırmalıdır. Hükümet ne fesadlar, ne sahtekârlıklar ve cebirler yapmıştır kimbilir? Onları bu gazeteler yazmıyorlar...

Yeni fırkayı inhilâl ettirmeye de çalışıyorlar. Bazı azasını para ile korkutup, bazısını tehdid ile istifa ettiriyorlar.

19 Teşrinievvel

Gazeteler geldi belediye intihabı hakkında malûmat var. Her yerde büyük bir hararetle olmuş. Görülüyor ki ahali şuurlu bir surette intihaba sarılmış. Bu, Türkiye'nin hukuk-u esasiye tarihinde ilktir. Bu sebeple mühim bir hâdise ve terakkidir. Aferin...

Fethi Bey, Aydın'da Adnan (Menderes) Bey'le birlikte

Hükümetin de büyük bir gayret gösterdiği anlaşılıyor. Valiler, kaymakamlar, jandarmalar, polisler sandık başında. Çirkin şey. Her yerde muhalif halkı zabıta kuvvetiyle sandık yerine sokmuyorlar. Her yerde halk hükümet kuvveti ile çarpışmış. Evvelki günkü Temps gazetesinde Antalya intihabında otuz yaralı olduğu yazılı. Sebebi hükümet birincide kazanamamış, intihabı feshetmiş. Bundan müsademe olmuş.

Hülâsa bu intihap değil, ahali ile hükümet arasında kanlı müsademe, harp, bir kıyam ve ihtilâl. Zannetmezdim, Türk milleti çok cessus imiş. Demek artık bıçak kemiğe dayanmış, gözü kızmış. Ne olursa olsun demiş, hapse, ölüme atılıyor. Hükümetin en mühim yardakçı gazeteleri Milliyet ve Cumhuriyet. Bunlar muhaliflere ne küfürler savuruyorlar... İnsan okurken utanıyor, bunlar yazarken nasıl utanmamışlar bilmem... Hem ne haksız, ne mugalâta...

İzmir’de Ethem’in arkadaşları yeni fırkaya girdi diye bu fırkanın azalarını hapsetmişler. Ayol bunlar hukuk-u esasiyeden bir mahkeme hükmü ile tecrid edilmedilerse girerler ya... Ve bundan dolayı diğerlerini nasıl tevkif edersiniz? Sizin fırkada meselâ Kastamonu meb’usu Hasan Fehmi var ki hem yobazdır, hem Malta’dan Rum Patriğinin himayesi ile kurtarıldı. Rize meb’usu Akif var ki Ferit Paşa’nın ve Hürriyet ve İtilâfın adamı idi. Sinop ahalisini millî hareket aleyhine kıyam ettirmek için beşyüz silâhlı topladı ve bu babda bir miting de yaptırdı. Ve Ankara’ya sizi tanımıyorum diye de yazdı. Bunları meb’us yaptınız, hattâ bunlara istiklâl madalyası da verdiniz.

Adana’da da tevkifler yapmışlar. Orada Halk Fırkası 22 fazla rey ile kazanmış. Mutlaka hükümet sahtekârlık yaparak bunu ilâve etmiştir. Böyle olmasa bile hükümetin her nevi kanlı edepsizliğine rağmen, bu kadar rey almaları Adanalıların ne halde olduklarını gösterir ve bu onlara bir şereftir.

Hükümet gazeteleri yeni fırka âzasının katil, kaçakçı, hırsız, sabıkalı insanlardan mürekkep olduğunu söylüyorlar. Verdikleri en ucuz sıfat sarhoşluk. Evvelce amele ve komünistten mürekkep aşağı takım diyorlardı. Şimdi perdeyi yükseltmişler. Halbuki görülüyor, bu yeni fırkaya her sınıf halk, esnaf, doktor, halk, gazeteci gibi birçok sınıflar girmiştir.

Bir şey dikkate şayan: Hamdullah Suphi başta hükümetçiler ve gazeteleri gençliği kazanalım diye bağırmakta ve telâştalar. Demek gençlik de hükümetle değil. E... kim kaldı... Sade jandarma, polis, memur, dayak, hapis, tehdid, para ve memuriyet vada, İstiklâl Mahkemesi, idam onların taraftarı...

13 Teşrinievvel tarihli Milliyet’te sabık Nafia Vekili Recep’in beyanatı var. Kasımpaşa intihabına gitmiş, ahali ona yuha çekmiş. Yarın gazetesi bunu yazmış. Recep bu hali inkâr ediyor. Ve

[illegible]

432

beyanat bunların halet-i ruhiyesini gösterir bir vesikadır. Demek yeni fırkayı müdafaa eder Yarın adında bir gazete çıkıyor, bu alçaklara şiddetle hücum ediyor.

Yeni fırka azasını memuriyetlerinden koruyorlar. Tedbiyeci İsmail Hakkı Bey'i fırkaya girdiğinden ilim ve siyaset ikisi birden olmaz diye Darülfünundaki hocalığından müstafi addetmişler. Ya Türkocaklarına hars ve ilim ocağı diyor ve Halk Fırkasınınındır diyorsunuz! Halk Fırkası meb'uslarından birkaçı Darülfünunda hoca. Bu ne demek... Meb'us demek, siyaset demek...

Doktor Reşid Galip yine Halk Fırkasına girmiş. Çok namusuz imiş demek...

İsmail Hakkı ve Reşid Galip arasında 15 Teşrinievvel Milliyet'te münakaşa var: "Bizim taptığımız Mustafa Kemal" diyorlar.

Yarın ve Son Posta adında iki muhalif gazete intişar etmiş. Hükümet aleyhine pek cesurâne yazıyorlar.

4 Teşrinisani

İstanbul'dan biri gelmiş, anlattı. İzmir'de halk meğerse "Kahrolsun Mustafa Kemal" diye bağırmışlar. Bu haberi alan Mustafa Kemal köpürmüş, "Bunlar onbin kişidir. Gidip hepsini keseyim" diye bağırmış. Bunları gören Mustafa Kemal, Serbest Fırkayı yaptığına pişman olmuş. Yoksa İsmet'i tepelemek için bu fırkaya geçmek istiyormuş, demek evdeki pazarlık çarşıya uymamış. İsmet'i tepeleyeyim derken millet kendi aleyhine kıyam etmiş.

Mustafa Kemal'in Yalova'da üç köşkü varmış. Birini İsmet'e hediye etmiş. Bozüyük'te Çolak İbrahim'in kereste fabrikası civarında Mustafa Kemal'e mükemmel bir köşk yapılmış, belki oradan geçer de biraz oturur diye imiş. Seyrisefain'in açığı milyon imiş. Bunları Yalova yutmuş. Hastalar gitmiyormuş. Tabii. Kılıç

Aliler de otomobilleri Yalova yolunda adam çığnıyormuş, giden azmış. Rahat ve huzur yokmuş. Sade yaran gidiyormuş. Orası sade Gazi'nin eğlence mahalli imiş. Seyrüsefain'in İskenderiye seferi her defasında yirmibin lira zarar ediyormuş. Bu iki memleket arasında bugün bir ticaret yoktur ki... Yolcu da kaç kişi. Tabii, fakat İsmet emretti diye devam ediyorlarmış. Ümid de yokmuş, fakat İsmet ısrar ediyormuş. Fethi, Paris'ten giderken biletini İstanbul'a gidip gelme almış. Bunu evvelce de mevsukan işitmiştim. Demek Fethi de orada kalmak, fırka yapmak fikri yoktu. Demek bu iş sırf Mustafa Kemal'indir. Ve yeni fırka Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş, Reşid Galip ile Hamdullah Suphi, Reşid Galip ile İsmet, İsmet ile Şükrü Kaya ve Vasıf kanlı bıçaklı imişler. Şimdi birbirine sarılmışlar. Sebebi korkmuşlar. Devrirlirse kafaları tehlikede olduğunu görmüşler. İstanbul valisi Muhiddin de çok edepsizlik ediyormuş. İsmet her tarafa kendi adamlarını yerleştiriyormuş. Mustafa Kemal bundan da korkuyormuş.

Mustafa Kemal, Necip Asım'a, Sadri Maksudî'ye, Hamdullah Suphi'ye ve emsaline uşak muamelesi ediyor, herkesin içinde tersliyor, azarlıyormuş. Bu adam bana işte bütün bu malûmatı verdi.

Brezilya'da isyan oldu ve âsiler hükümeti ele geçirdiler. Âsilerin başı olan doktorun bugünkü Matin'de beyanatı var. İsyanın sebebini söylüyor, Cumhurreisi müstebitti. İntihabatı cebren ve fesad karıştırarak yaptı. Askeri siyasete karıştırdı. Millet Meclisini keyfî harekâtına âlet etti. İntihabatta yapılan yolsuzlukların muhakemesi yaptırılmadı. Her ne pahasına olursa olsun mevki de durmak istedi. Hükümeti militarizm altına aldı. Bu usul gösterdi ki, kanunî ve vazifesini suiistimal etmiş, kendisini kanun harici yapmıştır. Bu halleri ile milleti kızdırdı. Bundan da bu ihtilâl koptu. Reisicumhurun bütün idare kuvvetlerini avucuna al-

ması milleti isyana getirmişti. Bir reisicumhurun idareyi keyfi üzre yürütmesi büyük suiistimallere kapı açıyor. Millet bunları kanun dairesinde ıslâh etmek için savaşıp da bundan ümidini kesince silâha sarılmıştır” diyor. Tıpkı bizdeki hâl. Sade bizim millet henüz silâha sarılamamıştır. Bu da ordunun vazifesidir. Ordunun siyasete karışması doğru değil. Fakat bu gibi ahvalde mukaddes bir vazifesidir.

Venizelos, Ankara’ya gelmiş, birtakım muahedeler imza etmişler. Venizelos, ticaret ve emsali şeylerde bizimkileri dolaba koymuş. Bu adama büyük merasim ve alkış yapmışlar. İsmet onu kucaklamış. Güya artık dostmuşuz. Aramızda dava kalmamış. Türk’ü yeryüzünden silmek isteyen, Lozan’da resmî celse-de ona barbar, katliamcı diye bağırان bu adama şimdi İsmet’in ve Türkiye’nin en büyük dostu imiş. Ve minel garaib!. Bunu ve

Venizelos Türkiye gezisinde

Ankara'da iken Atina'da Pangalos ve zabıtlar çok güzel tasdik ettiler. Yani Türk ile dostluk istediklerinden isyan ettiler. İşte da-va bitmemiş ve bitmez, Mustafa Kemal ve İsmet galiba şu fikir-deler; hummalı bir surette buna çalışıyorlar: Bütün harici mes'eleleri, pürüzleri bitirmek. Bunu da hep vererek yapıyorlar. Türk'ün menfaatleri gidiyor. Galiba "Halk aleyhimize. Harici bir mes'ele de zuhur ederse derhal devriliriz" diyorlar. Bu esna-da İtalya sefiri ve Macar Başvekili de Ankara'ya geldi. Avrupa gazeteleri Bulgar Kralının da geleceğini yazdılar. Zannediyorum ki Mussolini oyun oynuyor. Bunlar, Balkan ittifakı hep onun iş-leri. Bunlar da Yugoslavya aleyhine olsa gerek. Veya onu böyle tesbit edip Fransa ile hesaplaşmak, yani harp edeceğini zannet-mem, sade sıkıştırıp şarkta bir şey koparmaktır. O da bizim yor-ganın başına gelecektir diye korkarım. Bakalım, bu Balkan İtti-hadı ne şekil alacaktır.

5 Teşrinisani

İstanbul'dan yeni gelmiş biri ile görüştüm. Çok şey anlatıyor. Fecî şeyler. Kürtleri Ağrı Dağında kamilen imha ettik diye Ku-mandan Salih Paşa tebliğ yaptı. Meğerse Kürtler karlar içinde iki fırkamızı imha etmişler. Müthiş masraf olmuş. Kürtler dağdan bizim araziye inmişler. Cenuba doğru yürüyüp Irak'a geçmişler. Asker silâhlı Kürtlere birşey yapamamış, fakat pek çok köy yak-mışlar. Ora da harap ve ahalisiz kaldı diyor. Âsilere ordu bir şey yapamadı ise acırın. Bugün (21 Şubat 1935, İskenderiye) burayı kaydederken ilâve ediyorum ki, bundan altı ay evvel Taşnak re-islerinden Terminasyan, beni İskenderiye'de gördü, Kürt isyanı-nı sordum. Bunu kendilerinin yaptıklarını, Kürtleri organize et-tiklerini, bu iş için yirmibin dolar sarf ettiklerini, Kürt âsilerinin hepsinin yedi sekizyüz kişiden ibaret olduğunu söyledi. Kendi-si de İran'da hududumuz üzerinde bulunup işi idare etmiştir.

Fethi'yi İzmir'e yollarken Mustafa Kemal ona "Sakın vapurdan çıkma, aleyhine galeyan olacaktır" demiş, Halk Fırkası erkânı, Vasıf ve emsali İzmir meb'usları İzmir'de pek kuvvetli olduklarını Mustafa Kemal'e söylemişler imiş. Aksi zuhur edince şaşmışlar. Mustafa Kemal kızmış, bunlar onbin kişidir, bir ordu ile gidip hepsini katliam edeyim demiş.

Şu adam ne gafildir. Avanesi de gafil. Bir-iki yıl evvel Mustafa Kemal'in Eskişehir istasyonunda Temyiz Mahkemesi azasını tehdit ederken amele benimle, köylü benimle, esnaf benimle, münevverler benimle, hele bilhassa ordu benimle dediğini hatırlıyorum. Görüldü ki, kimse kendisi ile beraber değilmiş.

İntihabat bütün halkın, her kütlesinin hükümetin aleyhinde olduğunu gösterince Gazi, Fırka Kâtib-i Umumîsi Safvet'i azarlamış ve kovmuş, yerine Recep'i tâyin etmiş. Hakkı Şinasi'yi azletmiş. Sizi adam zannediyordum, demiş. Fakat böyle kızdıklarını çırak çıkarır. Safvet'i büyükelçi yapıyorlarmış.

İntihap vak'ası Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş. Bu tabiidir. Kellesi mevzubahs olan kimselerin, vurgunları olanların, vurgunla melûfların servetleri tehlikeye düşmek tehlikesi görülünce bunların birbirine sarılması tabiidir. Meselâ İsmet, Recep, Recep Zühtü, Hamdullah Suphi, Şükrü Kaya, Vasıf, Reşid Galip, Kel Ali ve emsali birbirini yemekte imişler, bu sefer kucaklaşıp barışmışlar.

Kelle ve servetleri bir inkılâp ile tehlikede olan kimseler Mustafa Kemal'in İsmet'i tepelemek fikri ile yaptığını anladıklarından pek dilgir olmuşlar, Mustafa Kemal'in aleyhine dönmüşler, İsmet'le birleşmişler. Hatta bunlardan bazıları "Canımızı, malımızı kurtarmak için Gazi'yi tepelememiz lâzımdır" diyorlarmış. İsmet'in Müşir Fevzi ile Gazi aleyhine birleştiği kuvvetle söyleniyormuş. İsmet, Gazi'ye şimdi kafa tutuyormuş. Mustafa Kemal, milletin aleyhinde olduğunu görünce İsmet'e dalkavukluğa başlamış.

İsmet, İstanbul-İskenderiye vapur hattını işletiyormuş. Her seferinde yirmibeş bin lira zarar varmış. Böyle bir sefer yapmak için iptida bu tedkik edilir, kâr getirirse yapılır. Görülüyor ki, bu tedkiki yapmadan işe girmişler. Bu işi yapan sırf İsmet imiş. Ne iştir? Böyle şeyleri ehli, mütahassısı, yani Seyrüsefain Dairesi yapar. Başvekil ne karışır. Sırf bir ticaret işidir. Orada bayrağımızı göstermek gayesini güdüyormuş. Bu adam megaloman, aptaldır. Hiç böyle siyasî bir fayda ve lüzum da yoktur. Şimdi idare şikâyet, İsmet devamda ısrar ediyormuş. İdarenin müdürleri de ne yapalım İsmet Paşa emrediyor diyorlarmış. Bu adam bu kadar idaresiz ve her işi böyle bir insandır.

"Ege" komedisi. Şu bir iki gün içinde ayrı ayrı görüştüğüm İstanbul'dan gelenler bu pek gülünç hikâyeyi söylediler. Sözleri aynı şeydir. Seyrüsefainde Ege adında bir vapur olduğunu gazetelerde okuyor, bir şey anlamıyordum. Meğerse iş şöyle imiş: Vapur satın alınmış. Mustafa Kemal vapura Ege adını koymuş. Çünkü bu kelime Türkçe imiş. Fransızların Egee kelimesini Yunanlılar bu Türkçe kelimedenden almışlar imiş. Fransızca bu kelime Adalar Denizi'nin adıdır. Mustafa Kemal'e göre Ege Türkçe ad imiş. Görüştüklerimden birisi bunun evveliyatını anlattı. Bol bol güldük. Ben güldüm, o güldü. O güldü, ben güldüm. Fakat içim de sızladı. Birgün bu zat Gazi'nin yanında imiş. Necip Asım, Sadri Maksudof ve emsali de varmış. Gazi, Necip Asım'a Ege ne demektir diye sormuş. O birtakım malayani şeyler söylemiş... Gazi uşak azarlar gibi "Çok cahilsin. Bir şey bilmiyorsun. Sus, sus!" demiş. Maksudof'a sormuş. O da kekelemiş, bir saçma tefsirler yapmış, onu da tahkir edip susturmuş ve nihayet, dinleyin, ben size öğreteyim demiş: Ege'nin, aslı Ege'dir. Çünkü bu kelime Türkçedir, Ada demektir. Demek bu adalar ve ahalisi Türktür. Sonra Yunanlılaştırılmış." Çok mükemmel i'lâl!.. Galiba bu adam paralyssugenerale emrazı gösteriyor. İçip tahayyülâta

dalıyor, böyle şeyler uyduruyor, ilim namına bu hezeyanları ve şurası gariptir ki, sıkılmadan ortaya atıyor. Yazdığı Türk Tarihi böyle malâyânî lâf ile dolu imiş. İşte bu sebeple bu vapura bu adı koymuş imiş. Gülmeli mi, ağlamalı mı?

Şu güzel bir halet-i ruhiye, gayet belîğ bir arz. Diktatörlerin halini teşrih ve beyan eder; bu, zulme önlerinde tenkid, itiraz, mes'uliyet olmayınca bil'âkis beş-on dalkavuk olunca onların şakşakları ile deliriyorlar, keyfemâyeşa hareket ediyorlar, böyle çocukluklar, çılgınlıklar yapıyorlar. İşte bu adamın ve İsmet'in hükümeti, idaresi her noktasında bu makûledir. Bu sebeple milletler diktatörlüğün, hürriyetsizliğin aleyhinde her şeyden ziyade hassas olmaları lâzım geliyor.

Müverrih Cevdet Paşa'nın torunu ve Reşid Paşa'nın oğlundan ve memuriyetinden bahsetti. Hayret ettim. Çünkü hikâyesini hem de pek mevsuk biliyorum: Harb-i Umumîden Gazze Cephesinden kaçıp İngilizlere casusluk eden ve Hayfa'daki Yahudi Çiftliğinde saklandıktan sonra bir gece bir İngiliz tahtelbahirine binip Kahire'ye gelen ve babası İbrahim Paşa olan bir ihtiyat zabiti hasta olup bana gelmiş, hem kendi hikâyesini hem bu oğlanın hikâyesini anlatmıştı. Bu oğlan Fatıma Âliye'nin oğludur. Gazze Cephesinde İngilizlere kaçmış. İngilizlere cephenin bütün vaziyetini söylemiş. İngilizler buna daha Kahire'ye gelmeden bir apartman hazırlamışlardır. Bu vatan haini, mütareke olunca İstanbula gider, oradan da Kastamonuda vali olan babası Reşid Paşa'nın yanına gitmeğe cesaret eder. Orada bulunan bir miralay oğlanı tanır. "Bu İngilizlere kaçtı, Divan-ı Harp tarafından idama mahkûm edildi idi" deyip tevkif eder. O vakit Ankara'da Sıhhiye Vekili olara Doktor Adnan bunu ne yapıp yapar idamdan ve hapisshaneden kurtarıp İstanbul'a yollar. Bu Adnan'da hiç vatan hissi yoktur. Nitekim Ali Cenânî'nin İngiliz casusu olan oğlunu da o kurtarmıştır.

Hey dünya! Şimdi böyle bir alçak ve her pisliği olan biri hiyanet ettiği devletin memuriyetinde, vatanda, ben gurbet ellerde, her şeyden mücerred bir serseri halindeyim. İşte hiyanet, işte hizmet!

Bugün İstanbul'dan bir mektup aldım. İlme, Türk nefis san'atı ve âbidelerine dair ağılatıcı malûmat veriyor. Biri şudur "Bir Alman âlimi, mimarî ve nefis san'atlarımızı tedkik için Kas-tamonu'ya gitmiş, vali ona: "Aklınıza şaşarım bu köhne şeylerle meşgul oluyorsunuz. Biz bir düziye yıkıp imha ederek bunlardan kurtuluyoruz" demiş. Zavallı âlim avdetinde İstanbul'da bir zata bu cehaletten, bu hamakatten yana yakıla bahsedip "Bu idare ne cahildir? Bir vali ne diyor. Dünyadan haberi yok. Eserimi yazdığım vakit başına bu valinin sözlerini kaydedeceğim" demiş. Yine birtakım Avrupa âlimleri Anadolu'da seyahatten avdetlerinde "Üç-dört yıl evvel gördüğümüz şeylerin bir kısmını görmüyoruz, yıkıyorlar. Müthiş vandalizm. Böyle kıymetli sanat eserleri bırakmış olan Türklerin bugünkü nesli ne cehalete düşmüşler" diyorlarmış.

İşte hükümet idaresi böyle, hars, ilim, san'at sahası böyle. Ne yapmalı? Bu yıkılan eserler bir daha ele geçer mi? Kıymetleri ise baha biçilmez. Bunlar bu vatan Türk'ün diyen millî mühürler, vesikalar, şerefler, iftiharlardır. Bu böyle giderse mahvımız muhakkaktır. Ne yapmalı? İstanbul'da Ayasofya'nın minaresine çıkıp halka, orduya mahvoluyoruz, hemen kalkın! Bu zalimleri doğrayın! diye bar bar bağırarak canım istiyor. "Yahu! Kendi halimde oturayım. Artık siyasî vazifelerim, hizmetlerim, çektiklerim yeter. İlim ile ömrümü geçireyim" diyorum. Hele tedkikatını bitirdim, yazmak istediğim eserleri yazayım. Eksik ve hatalarını ikmal ediyorum. Dimağım çok yorgun. Hasta bir haldeyim. İstirahate pek muhtacım. Üç-beş ay müsterih yaşayıp dinleneyim diyorum. Olmuyor, olmuyor. Bu işler neden olmuyor? Mus-

tafa Kemal'in yüzünden. Bunlar köhne şeylerdir. Medeniyete manidir. Medeniyet Avrupa'dadır. Asrîleşmeli. Bu köhne şeyleri yok etmeli dedi ya şimdi valiler, kaymakamlar göze girmek, asrî olmak için bu âbideleri yıkmaya koyuldular.

6 Teşrinisâni

İki tarihli Milliyet geldi. Veniselos, Fener'de Rum Patriğini ziyaret etmiş. Bu da başımıza geldi. Dünü düşünün, bugünü görün! Eskiden gizli muhabere ederdi, şimdi aşikâr gidiyor, patriğin elini öpüyor. Ankara'da İsmet'le öpüşüp koklaştıktan sonra Fener'e gidip dudağında henüz duran İsmet'in yanağının tadı ile patriğin elini öpmesi, patriğin murassa bir haçı onun boynuna geçirmesi ne kadar manâlıdır. Bizim ahmaklar bundan bir şey anlamıyor. Ve marifet yaptıklarına kaniler. Bu dostlukları sonra görürüz. Yunan'la yapılan ticaret muahedesi de aleyhimizde. Yunan bizim pamuğu ucuz alacak, mensucat yapıp bize satacak. Aferin. Herif şu bizim ahmakları iyi dolaba koymuş. İçyüzünü bilmiyoruz. Kimbilir daha neler var?.. Patrik, Venizelos'a kiliseye hizmetlerinden dolayı dua ve teşekkür etmiş. Venizelos'un boynuna ortasında büyük bir pırlanta olan bir haç takmış. Bu ne mel'un hükümet ki bunlara meydan vermiştir.. Zavallı Türkiye!.. Lozan'da ne idin, şimdi nesin...

Millet Meclisi açılmış, Mustafa Kemal bir nutuk söylemiş. Bu gazetede nutuk mevcut. Nutkun bir lübbü yok. Sade Serbest Cumhuriyet Fırkası ve belediye intihabından bahsederken "Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk milleti cumhuriyetin beka ve inkişâfı için istifade etmelidir" diyor. Mühim bir söz. Sade, halkın bu tezahüratından memnun olmadığı anlaşılıyor. Kendi ders almış demek. Bu ders, halkı yeniden katliam etmektir. Bakalım. Ve yine: Fırkalara girecek adamlar temiz olmalı" diyor. Bununla yeni fırka azasının pis olduğunu söylüyor. Pekiyi!

Halk Fırkasında nice kirli ve bulaşık insan var. Bunlar ne olacak? Yine: "Kalem hürriyetini hüsnü idare etmeli" diyor. Yani matbuat hürriyeti olur amma" mevkilerine dokunmamalı, pisliklerini, cehaletlerini söylememeli. Onu söylemeyince zaten o hürriyetin lüzumu kalmaz ki... O hürriyet olmaz ki... Yoksa kendi hüsnü idare eder, yani matbuatın ağzına kilidi takar. Yine: "Memleketin mukadderatında yegâne selâhiyet ve kudret sahibi olan büyük Millet Meclisi..." diyor. Bunu nasıl söylüyor bilmem. Onun i'rapta bile mahalli yok. Bu selâhiyetler senin elinde. Ve keyfi surette istimal ediyorsun.

14 Teşrinisani

Türkiye'den yeni gelmiş ve işlerin esasına vâkıf olacak vaziyette olan biri beni gördü. Ahvalin pek fena olduğunu, İsmet'in bu işin recülü olmadığını, vekillerin cahil olduğunu, fesadın başının Mustafa Kemal olduğunu söyledi. Diğer pek dikkate şayan olan sözü Mustafa Kemal ile İsmet arasında büyük bir rekabet ve husumet olduğudur. Diyor ki, Gazi'nin yeni fırkayı böyle İsmet'ten habersiz yapması İsmet'i küplere bindirdi. İsmet artık ona dayatıyor. Bu sefer yüzüne beş yıl daha hükümeti bırakmıyacağını söylemiş. Dedim: "İsmet onunla uğraşamaz. Mustafa Kemal'in muhafız taburlarına karşı kuvveti var mı?" Dedi: "İsmet'in kuvveti daha çok ve bir gün İsmet: Artık kızıyorum. Bu adamı birgün gidip evinde keseceğim diyormuş." Demek husumet ve rekabet alevlenmiş, iş bu raddeye varmış. Demek vuruşacaklar. Fakat ben zannetmem. İsmet bunu yapabilecek kabadayı değildir. O işini hile ile görür.

Yeni İstanbul gazeteleri Mustafa Kemal'in fırka meselesi için seyahate çıkacağını, Halk Fırkasına yeni program yapıldığını yazıyorlar. Eski fırka, yeni fırka. Hepsi çürük kumaş yama tutar mı bilmem.

17 Teşrinisani

12 tarihli Milliyet geldi. Kel Ali'ye yine vazife ve faaliyet vermişler. Fırka reis vekili yapmışlar. İstanbul'a gidip tensikat yapacakmış. Vaktiyle Halk Fırkasını İstanbul'da tesis eden odur. Bu adam saf ve vatanperver bir adamdır. Bundan evvel pek gözden düşmüş idi. Hemen de hayatını kaybetmek üzere idi. Mustafa Kemal onu öldürtecek idi. Uzun zaman evinden dışarı çıkamıyordu. İsmet ile arası pek kötü idi. Bu adamda zerre kadar akıl varsa bu çürümüş binanın tamirine çalışmaz. Bugün vaziyetleri fena onu yine hizmete aldılar yarın yine temizlerler.

Bugünkü Paris'in Ami de peuple gazetesi Fethi'nin fırkasını feshetmek için Gazi'ye müracaat ettiğini yazıyor. Böyle ise Fethi kendisini rezil ve mahvetmiştir. Esasen Mustafa Kemal'e inanıp bu işi yapmamalıydı. Onu bilmez bir adam değildir. Madem ki başladı üç günde bırakmamalıydı. Şimdi ona güvenerek meydana atılmış bu kadar adam ne olacak? Onları haklarlar. Bu fedakârları böyle bırakıvermek vicdansızlıktır, cinayettir. Tüüüh... Fethi çok fena bir adammış...

22 Teşrinisani

16, 17 tarihli Milliyetler geldi. Birincide Fethi'nin Belediye intihabı hakkında istizahı ve bu bapta söylediği sözler, diğerlerinin mukabelesi var. Fethi'nin nutkunda bu intihabın çirkinliklerine dair çok mühim şeyler var. Münakaşa çok şiddetli olmuş. Fethi yazdığı nutku okumuş. Bu intihapta hükümetin fesad ve rezaletlerini kısmen öğrenmek için bu nutku okumalıdır.

Fethi bir de bu celsede şunu söylemiş: "Bana muhalefete nihayet ver! Memleket kana boyanmasın" demek istiyorlar. Kel Ali: "Fethi Bey, Mondros Mütarekesi gibi bir esaret hüccetini imza etmiştir" demiş.

Vasıf, Kel Ali, Hoca Rasih ve emsali ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya da Fethi'ye cevap vermişler. Usulen cevap vermeleri lâzımdır. Fakat cevap değil hücum etmişler. Kötülüklerini saymışlar. Vasıf hepsinden namussuz. Fethi'yi Gazi'ye hücum eder şekilde göstermek istiyor, jurnal ediyor. Hoca Rasih'e de şaştım. Bu adam Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için Hindistan'a gitmişti. Hilâfet o esnada ilga edilmişti. Bu haberi alan Hintliler Rasih'i hakaretle koğmuşlar, Ankara'ya geldi. Gizlice bunları bana anlattı "Pek çok para topluyorduk. Hepsi gitti. Bizi koğdular. Dar kaçtık" dedi. Çok dert yandı. Hilâfete acıdı. Şimdi lâik olmuş, Fethi'ye bu bapta ders veriyor. Ve minel acâip!.. Şunun içi ne yobazdır ya... Fakat dalkavukluk, mevki, para... Adi adam vesse-lam... Şükrü Kaya'nın da sözlerine bakınca ne bayağı adam olduğu görülür. İntihaptaki cebir ve tazyiki bizzat emrettiğini mealen itiraf ediyor, aptal. Güya Fethi'nin candan arkadaşı idi de. O Fethi'nin değil, mevki ve ikbalin arkadaşıdır. Dönüverir. Başka şey bilmez. Hem câhildir. Türkçeyi bile dürüst bilmez.

İkincide Serbest Fırkanın lağvı var. İlk hamlede söylediklerimiz birer birer oluyor. Fethi ve arkadaşları bir beyanname yazıp Mustafa Kemal'e götürmüşler, hükümete vermişler. Bu beyanname fırkanın feshine sebep olarak Gazi'nin Halk Fırkası riyasetinde bulunmasını, Fethi çok defalarca ricalar ettiği halde çekilmediğini, bu vaziyette Serbest Fırkanın mücadelesinin doğru-dan doğruya Gazi'ye karşı olacağını, böyle bir mücadeleye girmeyi ise hiçbir zaman aklına bile getiremeyeceğini söylüyor.

A, Fethi! Asıl mücadele o senin Gazi'n ile. Sen bunu bilmiyecek adam değildin ki. Esasen işin ibtidasında onun fırka yap teklifini kabul etmiyecektin. Ettin, şimdi feshetmiyecektin. Ölüm varsa ona da katlanacaktın. Feshettin, namus ve haysiyetini de beraber feshettin, sıfır oldun. Bu kadar adam, bütün millet senin söylediklerine inanarak ve aldanarak ileri atıldılar, ne-

lere uğradılar!.. Hapis, ölüm, hepsini gördüler. Şimdi sen onları bırakıveriyorsun. Bu vicdansızlıktır. O zavallılara yazık. Elbet sen feshi şüphesiz Mustafa Kemal'in zoru ile yaptın. Fakat bari şunu kendi elinle feshetmiyeydin. Onlara bırakaydın. Sonunda bu kadarcık cesareti, mertliği olsun gösteremedin. Şu birkaç aylık iş Fethi'yi ayyuka kadar yükseltici bir vesile idi. Fethi kendisini esfel-i sâfiline indirdi. Çünkü millî müsbet bir fayda olmadıktan başka bu zamana kadar Gazi'ye epeyce kafa tutmuş olan Fethi bu hususta tamamiyle bir İsmet olup bitti. O da İsmet gibi. Mustafa Kemal neyi yap derse yaptı, neyi yapma derse yapmadı. Yine onun gibi büyük dâhisin, sen ilham verirsin, ilh... Sonunda da feshi bu tarzda bir sözle mühürlüyor.

Fethi vefat etti. Sanki Türkiye'de devlet recülü yoktur. Biri daha gitti. Bir insan kendi ölümüne ne kadar acırsa bütün gönüllümlerle ben de Fethi'nin ölümüne o kadar acıyorum.

SERBEST FIRKANIN BİLÂNÇOSU

Mustafa Kemal, İsmet'i te'dip etmek istiyordu. İsmet, Reisi-cumhurluk hırsını, birtakım adamlarının onun iyiliğine, Mustafa Kemal'in fenalığına dair olan propagandalarını biliyordu. Onu kendine rakip görmeye başlamıştı. Bu hal iki-üç yıldır sürüyordu. Nihayet İsmet ile kanlı bıçaklı olan Fethi'ye bir fırka yaptırıp bu tarikle İsmet'i tepelemek istedi. Lâkin evdeki pazarlık çarşıya uymadı. Koca adam ne kadar gafil imiş. Vaziyetini hiç bilmiyormuş. Millet kendisini tapınır derecede seviyor zannediordu. Millette bir tuğyandır koptu. Kurtuluş günü geldi zannettiler. Hükümeti, idaresini, İsmet'i, Mustafa Kemal'i istemediklerini sözle, tezahüratla, hükümete silâhla çarpışmak ve belediye intihabı suretiyle bariz ve kat'î bir surette ifade ettiler. Hükümetin türlü rezaletleri, cebirleri, sahtekârlıkları olmasaydı intihabı kamilen muhalifler kazanırdı. Bunları gören Gazi şaşırды. Fırka yaptığına, İsmet'i tepelemek istediğine bin pişman oldu. Bütün işlerde gırtlaklarına kadar İsmet'le beraber battığını, ondan iyi uşak, emir kulu olmadığını hatırladı ve iyice anladı. Menfaatinin, hatta hayatının İsmet'le beraber olduğunu gördü. İsmet'e sarıldı, matbuatta ona alenî cemileler yaptı. Yeni Fırkayı bir kara belâ telâkki edip feshetti. Bu feshi de Fethi'ye yaptırarak güya cebir ve istibdat yapmadığını gösterdi. Hem de Fethi'yi büsbütün rezil etti. Oh olsun Fethi'ye. Şimdi seyahate çıktı. Güya halkı lehine celbedecek. Hem de muhalefete baş olanları ezecektir. Dikkate şayan ki bu sefer hiçbir yerde istikbal ve tezahürat istemediğini ilân etti. Bu hususta Şükürü Kaya maskarası valilere de sıkı emirler vermiştir.

Bütün bu maceradan yalnız bir fayda olmuştur: Türk milleti nümâyişler, kanlı vak'alar ve belediye intihabı ile göstermiştir ki, bugünkü hükümete, idaresine, bu işin başında olan Mustafa Kemal ve İsmet'e muarızdır. Bunların yüzünden dert ve belâ ile doludur, inlemekte ve ağlamaktadır. Millet bunu bağırarak ve maddeten cihana söyledi ve bu beyannamesini kanıyla dahi imzaladı. Artık kimsenin şek ve şüphesine mahal kalmadı. Bunda her sınıf halk vardır.

Bu vak'anın pek mühim ve gayri kabili itiraz bir ifadesi daha var: Gazi müstebit; İsmet, hükümetleri, yordakçıları, idareleri cumhuriyet lâik derler, öyle diyorlar. Böyle olanlar dostumuz, aksi fikirdekiler mürteci ve düşmanımızdır dediler, durdular. Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçi ve lâik idi. Bunda şüphe yoktu. Bu halde bu fırkayı yine feshettiler. Bazı yerlerde bu fırkaya mürtecilerin, eski sarıklıların girdiğini söylediler. Olabilir. Bence bunun aslı yoktur, hiç olmazsa pek i'zam etmişlerdir ya, fakat bu unsurlar hele Ferid Paşa ile, İngilizlerle çalışmış vatan hainlerinden, Rum Patrikinin himmetiyle Malta Hapishanesinden kurtulan Kastamonu mebusu yaptıkları Hasan Fehmi'ler pek bol bir surette kendilerinde vardır.

Demek mesele cumhuriyetçi, lâik yahut mürteci olmakta değildir. Sade bu iki insanın mevkii meselesidir. Ona hizmet edenler makbul ve muhterem, ona muarız olanlar mürteci ve haindir. Feci vaziyet... Zavallı millet! İşte sırf bu uğurdadır ki, yani şahısları ve mevkileri içindir ki yüzlerce, binlerce adamı darağacına çektiler. O ne devredir?!.. Çocukların bile zihnine yer etmiştir. Sinop'tayım, kardeşimin beş yaşında olan kızı bir odaya duvardan duvara bir sicim germiş, gazeteleri yırtıp insan şekline koyuyor, boynundan bir ip bağlayıp sicime asıyor. Böyle birçok yapmış. Odaya girdim. Ne yapıyorsun? dedim. "Mustafa Kemal oynuyorum" dedi. "O vakit anladım ve hayret ettim."

Şimdi ilmî tedkikatım filân yoktur. Hepsi bitti. Paris'te dört yıl süren müthiş bir çalışma bunları sona erdirdi. Şimdi sıhhati-me, elbiseme ve emsali şeylere bakmakla meşgulüm. Hanımı yeniden hastahaneye koydum. Meğerse çenemin altında iki taraflı bir yara olmuş imiş. Çalışma esnasında hissetmemişim. Şimdi hissediyorum ve telâşa düştüm, tedavime başladım. Temizliğime de bakamıyordum. Yıkandım, yıkanıyorum. Çamaşırlarım sökülük, dökük, düğmeleri eksik ve çoğu çürümüş, delinmiş. Güya evliyim. Güya hizmetçim var. Çamaşırları, elbiseleri devrettim. Hizmetçi çürükleri tekrar çamaşırın arasına koymasın diye yırtıp attım. Gidip yeniden çamaşır alacağım. Elbiselerimi kısmen güve yemiş. Şimdi bunları tamir ettireceğim. Sekiz on günde bu işleri görürüm.

Devletin, milletin hali de beni pek muazzep yapıyor, karışmağı istemiyordum. Zaar... İlmî sahaya dalışımından imiş... Şimdi fena üzüliyorum. Yine zalimlere karşı cüdale girmeyi canım istemeye başladı.

23 Teşrinisani

18 tarihli Milliyet geldi. Serbest Fırkanın feshi olmuş bitmiş. Hüseyin Cahid'i Sanayi ve Maadin Bankası Meclisi İdaresine tayin için hey'et-i vekile karar vermiş. Aferin Cahid'e. Her devirde böyle âlî müesseselere girmek yolunu buluyor. Sade bu sefer biraz taşlık ve zahmetli yoldan dolaştı. Fakat sonunda maksadına vardı. Ben bu adamın bu zekâsına hayranım. Cavid'in de asıldığı günün ertesinde Gümrük Komisyonculuğu aldı. Bunu Müştakî ile yaptı. Şimdi de banka. Alâ... Duyun-u Umumiye baki olsaydı buna da olurdu.

Mebuslar fesh hakkındaki fikirlerini söylüyorlar: Kel Ali milletimizin terbiye-i siyasîyesi henüz hâsıl olmamış. Osmanzade Hamdi; Bu manevradır. Sebebi acizleridir. Kendilerini mazlum

Mustafa Kemal ile Fethi (Okyar) Bey

mevkiine koymak istiyorlar. Ağaoğlu Ahmet, üç aylık faaliyeti-miz Halk Fırkasına ve Hükümetine kusurlarını düzeltmek için bir intihap verdi ise iftihar, bu intibahın devamını temenni ederim, diyor.

Gazi seyahata çıkmış, treni mahsusla yanında bir sürü vekil, meb'us, müsteşar, kalem-i mahsus müdür ve kâtipleri belki elli altmış kişi var. Muhafız taburu da beraber. Bol masraf. Çeksin aç millet!. Hiç faydasız masraf. Sırf mevkide kalması için. Memleketin servetini, maliyesini, bütçesini şahsı için, keyfi için sarfedip duruyor.

Fethi'nin feshe dair şubelerine gönderdiği beyanname de var: "Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim" diye başlıyor. Doğru. Güzel itiraf. Oyunu oynayanın kim olduğu şimdi itiraf olunuyor. "Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın Gazi Hazretleri ile siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasî bir teşek-

külün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple fırkanın feshine karar verdim...” diyor.

Bu sözler pek doğru ve manalıdır. Fethi demek istiyor ki, işin başı Mustafa Kemal’dir. Eninde sonunda onunla uğraşmak lâzım geliyor. Millet onun aleyhinde olduğunu gösterdi. Bense bu iş ile uğraşamam.

A mübarek! Pekiyi ama niye bunu evvelden hesap etmedin. Bu milleti kurtarmak için sade ve sırf onunla uğraşmak lâzımdır. Bence fırkayı o feshetmemiştir. Gazi emretmiştir. Onun zoru ile yapmıştır. Fakat iki şekilde de Fethi mes’ul ve mahkûmdur.

Fethi beyanamesinin sonunda fırka azasına kendisi ile çalıştıklarından derin minnettarlık arz ediyor. Bundan evvel onlardan af dilese. “Çok büyük alçaklık ettim. Beni affedin” deseydi daha iyi olurdu.

Bu fırka işi de bitti. Şimdi bunun intikamı ve kanlı bir neticesi olacak ki bu feci... İleri atılmış zavallılar türlü kahrılara, hakaretlere, maddî zararlara, hapslere uğrayacaklar, hattâ canlarını kaybedenler olacaktır. Gazi’nin seyahati bunun mukaddemesi olsa gerektir. Bakalım ne olacak...

Bunların bütün mes’uliyeti Fethi’nin boynundadır. Herkesin ileri atılmasına sebep oldu. Sonra onları bıraktı.

Bu işin bir dersi de şudur: İyice anlaşılmıştır. Zulüm, alçaklık müthiş. Kanun ile, meşru yollar ile bunun izalesi, çaresi de yoktur. Böyle vaziyette milletlere isyan en mukaddes hak, vazife ve borçtur. İş ancak onunla düzelir.

27 Teşrinisani

22, 23 Milliyetler geldi. 22’de Yakup Kadri’nin Serbest Fırka hakkında bir başmakalesi var. Kemafissabık, çirkin, adice yazılmış bir şey. 23’de Fazıl Ahmed’in bir ufak makalesi var. Adice

yazılmış bir yazı. Fazıl Ahmed'e acıdım. Şimdi bu adam elli yaşlarını boyladı. Namusla yaşadı. Kötüleri istihza ile tenkid etti. Herkes kendisini sevdi. Şimdi kendi kötü oluyor. Gazi'ye kaside yazıp caize olarak mebusluk aldı. Bu hal bütün ömrünce Fazıl Ahmed'in tenkid ettiği şeydi. Fakat son yıllarda tam manasiyle açtı. Bu sebeple herkes sırf onun şahsına ve bir defaya mahsus olmak üzere bunu mazur gördü. Fakat şimdi ileri gidiyor. Acıyorum, bir namuslu adam daha gidiyor. Fazıl'ı çok severdim, soğumağa başlıyorum. Daha devam edip de beni iğrendirmese. Ah şu para, ah şu mevki! İnsana neler yapıyor! Hattâ mezarın kenarında...

Bu gazetede şu havadis var: Ege vapuru Gazi'nin seyahati için Samsun'a gidiyor. Vapur bu münasebetle bazı tertibat almıştır, içinde muzika ve cazband bulunacaktır. Seyrû Sefain Umum Müdürü Sadullah ve doktoru vapurda bulunacaktır" demek ağız eğlenecek, içecek, çalınacak, dans edilecek. Tabii Sadullah, İstanbul'dan Gazi'nin evlâdı manevîlerini de beraber götürecektir. Tabii onlarsız cazband niye? Ama burasını yazmamışlar. Arif olan anlasın... Bu Sadullah hazâ ayvaz... Seyrû Sefain müdürü mü konak kâhyası mı, paşa vekilharcı mı?... Herif araptır. Ne devir?.. Türkiye böyle şey henüz görmemişti. Adam seyahat ediyormuş, Halk Fırkasını kuvvenlendirecekmiş, yani sırf kendi mevkii, şahsı için gidiyor. Bir kumpanya vapur ve cazband veriyor. Şu vapur lâakal millete 30 bin liraya mal olacaktır. Bu gemi safası bir değil şimdiye kadar belki elli oldu.

1 Kânunuevvel

25 Teşrinisani Milliyet geldi. Fazıl Ahmed'in Ağaoğlu'na ikinci mektubu var. Çirkin bir kavgaya girdiler. Ağaoğlu için hulasaten: "Sen yabancısın, sığıntısın. İttihatçıların arabasına binip türküsünü çağırdın. Harb-i Umumîde milleti yalan yazılarınız, padi-

şah ve İttihatçıları medihlerinizle vatanı yıktınız, siz de üstüne yıkıldınız. Ben onları, sonra Ali Kemalleri, tenkid ettim” diyor. Tamamiyle doğru. Ancak Fazıl Ahmed’de kırkıdan sonra saz çalıyor. San’atını değiştirmiştir. Tenkitçilikten kasidediliğe terfi etmiştir. Dediği bu yalan yazılarla şimdi vatanı kendi yıkıyor. Diyor ki: “Mebus olanlar milletin reyi ve intihabıyla mebus olur, Büyük Millet Meclisine girerler.” Kendisi de pek alâ bilir ki, bu işte milletin i’rapta mahalli yoktur. Her nevi denaetlerin kolleksiyonu olan biri keyfiye gider, bu sebeple intihap eder. Nitekim kendisi de böyle mebus olmuştur. Zavallı namuslu adam bu âlemin bildiği yalanı böyle uluorta söyleyecek hale düşmüş mü? Vaktiyle hikâye ettilerdi. Fazıl Ahmed, mebus olup Mecliste kürsüde yemin ettikten sonra: “Meclise beni mebus tayin buyurduğunuzdan teşekkür ederim” demiş. Bir gürültüdür kopmuş, şaşırmış, alıklaşmış, nihayet birtakım sesler: “Tayin değil, millet tarafından intihap olundun” denmiş. O vakit aklı başına gelip “Evet, evet, pardon!... Tayin değil, intihap buyurduğunuzdan teşekkür ederim” demiş. Acemi çaylak!.. Yine düzeltememiş. İşte bunu söyleyen adam şimdi “Mebus, milletin reyi ile intihap olunur” diyor.

Bu nüshada şair Mehmet Emin’in de beyanatı var: “Ben Halk Fırkasının şereflerine mâlikim. Onu bırakamam. Serbest Fırkaya girişimin sebebi büyük halâşkârımızın cumhuriyetin tekâmülü için yeni fırkayı takviye sebebiyle bu gayeye hizmet için girmiştım. Şimdi bittabii kendi fırkamın içinde yine mevki almaklığım zarurîdir” diyor ve yeniden Halk Fırkasına girmiş. Bu vak’a ve sözler artık bende bu adam için hiçbir hüsnüzan bırakmadı. Esasen şair de değildir. Alimlerle hiçbir münasebeti yok. İyi bir cahildir. Fakat vatanperverdir. Namuslu bir adam zannederdim. Son yıllarda bu zannı rahnedâr eder birtakım işler yapmasına rağmen ben yine hüsnüzanda devam ettim. Lâkin artık kat’î teşhisi koydum: Hiçbir meziyetsiz adam.

Mecliste Antalya Mebusu Rasih: “Serbestcileri tevkif etmek lâzımdır” demiştir.

Yine Mecliste Kel Ali: “Serbest Fırka çok haltetti. Memleketi fesada götürdü. Bunu kanla temizlemek lâzımdır.” Galiba henüz kana doymamış. Galiba Türk milletinin kanı çabuk çoğalıyor. Yılda bir defa fesad ameliyesi yapıp kan almak lâzımdır. Kel’in de ihtisası kan almada. Hoş bir şey de oluyor galiba. Alıştı ya.

Mustafa Kemal, Samsun’a gelmiş, valiyi azletmiş. Samsun Belediye intihabını muhaliflerin kazandığı gün zaten azlinin muhakkak olduğu malûmdur. Kabahati de İzmir Valisi ve duvar arslanı Kâzım ile Bursa Valisi Fatin gibi bin edepsizlik ve kanûnsuzluk, cebir ve sahtekârlık yapıp intihabı Halk Fırkasına kazandırmamış olmasıdır. Mustafa Kemal’in buradaki tahkikatının neticesi: “Halkı müthiş yalanlarla iğfal ederek muhaliflerin kazanmış olduklarıdır!” Mustafa Kemal’in seyahatinin maksadı anlaşıldı. Bu tedkik seyahati bir intikam seyahatidir.

8 Kânunuevvel

Dün Paris’te Ramşi Villi’yi bir Gürcü amele öldürmüş. Hatıratımızda Tiflis’ten geçtiğimizi yazdığım vakit bu adamdan bahsetmiştim. O vakit başvekil ve dahiliye vekili idi. Türkler için tehlikeli adamdı. Acarları yurtlarından kaldırıp dağıtacak. Gürcüstan’daki Türk mekteplerini kısmen kapatmış, bir kısmından da Türkçeyi kaldırmıştı. Yusuf Kemal’i sarhoş ettikten sonra bir odaya çekip ağzından malûmat almaya çalışan bir adamdır.

16 Kânunuevvel 1930 tarihli Cumhuriyet’i gördüm. Tasarruf haftası yapmışlar. İsmet ve Kâzım Paşalar bu iş için birer nutuk söylemişler. İsmet ezcümle şunları demiş: “Millî alışverişi açktan kurtarmak, bir millî maişet tarzına alışmak mecburiyetindeyiz.” Yine: “İhtiyacımızı tahdit ve kendi mahsul ve mamûlâtımı-

za rağbet ederek varacağımız ilk netice ancak açlıktan kurtulmak olacaktır”

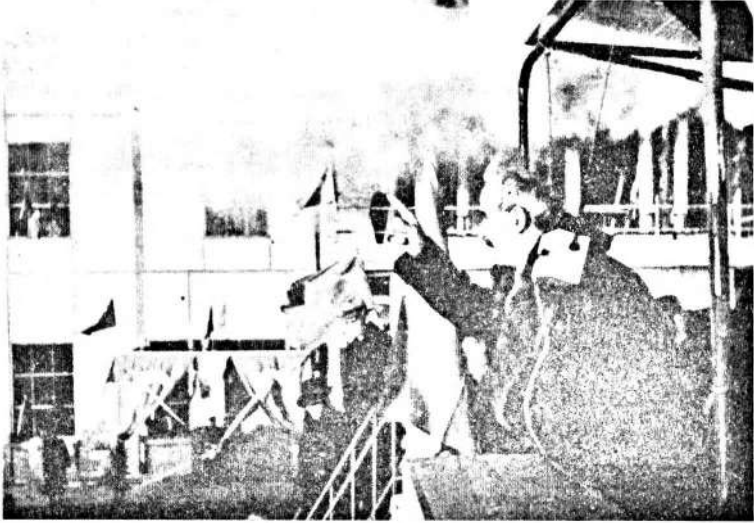
Ağalar altı yıldır sefih bir miras yedice yaşadılar. Yediler, içtiler. Nihayet iş sarpa sardı. Şimdi tasarruf yapıyorlar. Ama bu tasarrufu kendilerine değil, millete tavsiye ediyorlar. Kendileri için yine Yalova safalarına, Çankaya’da saray inşasına hazineden sarfiyat yapılıyor. At yarışları yine var. Milletin nesi var ki, tasarruf yapacaklar. Bir lokma ekmeğe tasarruf olmaz ki... Millette bu bile az. İsmet’in birinci cümlesine göre iş mecburiyet halindedir. İkinci cümlesine göre bu tasarruf milleti ancak açlıktan kurtarabilecektir. Vaziyet demek pek vahim. Yahu, bunu söylüyorsun, bari şu eğlenceleri kesin. Böyle bir buhranda saray yapılır mı?

İnsanın çıldıracağı geliyor. Şimdi ihtiyacımızı millî mamulâta hasredelim diyen efendiler; şapka giydiren, bu suretle harice milyonlar veren, milleti bunu her yıl vermeye mecbur eden sizsiniz. Harf inkılâbı yaptınız, milyonlar gitti. Hiç lüzumsuz Yavuz, Havuz, Bahriye Vekâleti ilh... yaptınız, milyonlar gitti. Dans, balo, firak icad ettiniz, kadınların süsünü arttırdınız, milyonlar gitti ve gidiyor. Şimdi ihtiyacı yerli mamulâta hasretmekten bahsediyormuş. Fırkalar, silindirler, balolar ile kadın süsü ve masraflarını artırıyor, Avrupa’ya ihtiyacı çoğaltıyorsunuz. Sonra tasarruf haftası yapıyorsunuz. Asıl demogoji işte budur. İşin içine, alınına ne yazıyorsunuz? Bir kurt yapıyorsunuz, kuzu diye ilân ediyorsunuz. Bu devlet sizin gibilerin eline düşmemiştî.

Hem hangi mamulâtımız? Bu bapta bugüne kadar ne yaptınız? İki şeker fabrikası mı? O da İş Bankası için olduğundan.

Diğer gazetelerde Gazi’nin seyahatinden anlaşılan şu:

Bu adam her şehirde mekteplere, hastahanelere gidiyor. Halktan ve esnaftan dert dinliyor. Eski seyahatlerinde bunlara tenezzül etmezdi. Sade vali ve kumandan ayağına gelirdi. De-

Eskişehir Şeker Fabrikası'nın İsmet Paşa tarafından açılışı (1930)

mek piyasayı indirmiş. Her tarafa Halk Fırkası teşkilâtını tevsi için hey'etler de göndermiş. Güya bu suretle gayesi köylere varıncaya kadar fırkaya dahil etmek, münevverleri kazanmak, esnafı kazanmaktır. Bu belediye intihabında umum milletin müstebit ve hükümet aleyhinde olduğunun gözükmesi üzerine alınan tedbirdir. Fakat yine aldanıyor. Milletin aleyhinizde olması sizin zalimlik ve türlü denaatlerinizdendir. Onlardan fayda yok. Kendinizi ıslâh ediniz. Muhabbet kazanmak için bunları kaldı-
rın. Böyle zahmetlere lüzum yok. Fakat siz bir defa batmışsınız, fayda yok.

29 Kânunuevvel

Bugünkü Matin gazetesinde Menemen'de dervişlerin irtica hareketi yaptıkları, müsellâh kıyamcılarının jandarma ile mücade-

me ettikleri, beş-altı ölü ve yaralı bulunduğu, Manisa, İzmir ve bütün Türkiye’de dalbudak salan bir cemiyet olduğu, Mustafa Kemal’in Dolmabahçe Sarayında sekiz saat süren bir içtima yaptıktan sonra idare-i örfiye ilân edildiği ve şiddetli tedbirler alındığı, bin kişi tevkif edildiği ve bir tabur askerin de tevkif olduğu, Mustafa Kemal’in Cumhurreisliğini Fevzi Paşa’ya verip kendisi Başvekil olarak yeni bir kabine teşkil edeceği yazılıdır. Bugün gelen Milliyet gazetesi de Menemen isyanından bahsetmektedir.

Dediğimiz oluyor. Mustafa Kemal’in, milletin kendi aleyhinde olduğunu görünce yeniden bir terör yapacağına hükmetmiştik. Demek başlıyor. Zannımca bu isyan ehemmiyetsiz bir şey olacak. Belki hükümet tarafından teşvik edilmiştir. Çünkü teröre vesile yapılacaktır. Hatta Serbest Fırka erkânının da bununla müşterek olduğunu söylüyorlarmış. İşte ne kadar katliam edilecek menfaatlerine muzır görülen adam varsa bu vesile-i cemile ile temizlenecektir.

Bu adamlar gafildir. Burunlarının ucunu bile görmüyorlar. Dahiyiz, mükemmel idare ediyoruz diye bağırıp duruyorlar amma bu Nakşibendî işi dahilliklerini pek alâ gösteriyor. Bundan üç yıl evvel Paris’te şunu işittimdi: Memleketin her tarafında Halvetî, Nakşibendî derviş ve şeyhleri geceleri gizlice toplanıp zikrediyor ve bir ağızdan “Allah Mustafa Kemal’i kahretsin! Mahvetsin!” diye dua ediyorlarmış. Bu haber üç yıl evvel bana Paris’e kadar geliyor da bu adamlar bugün haber almışlar. İşte dirayetlerine maddî bir delil. Vakıa devlet işinde müthiş hataları vardır. Onda gafletleri çoktur. Fakat mazurdurlar. Çünkü bu işle candan meşgul olamazlar. Lâkin kendi mevkilerine zarar verecek böyle teşkilât hakkında pek dikkatlidirler. Öyle iken şundaki gafletlerine bak. Bu onların dirayetine dair güzel bir miyardır. Hem ben zannediyorum ki bu teşkilâtın yaptığı şey sade Allah’a

bu büyük felâketi başımızdan kaldır, duasını yapmaktan ibarettir. Şimdi bunu vesile edip halkı yeniden asıp kesecekler. İşte idare-i örfiyeyi ilân etmişler. Bakalım neler göreceğiz?

30 Kânunuevvel

23 tarihli Milliyet geldi. Siirt mebusu bir başmakale yazmış. Serlevhası: "Türkiye'de diktatör yoktur ve olamaz." Bu kadar açık yalana doğrusu en hayasız bir kimse de cesaret edemez. Bu adamlara acıyorum. Bu yalanları sanki kimse yutuyor mu? Faydasız yere kendilerini yoruyorlar. Hayır öyle değil, o da olabilir. Türkiye'de Lozan'dan beri müthiş bir diktatörlük, mezalim ve emsali vardır. Onun maksadı açık: Efendisinin teveccühünü devam ettirmekten ibarettir.

Menemen hâdisesine dair tafsîlât var. İsyancı olup müsademedede ölen Devriş Mehmed'e türlü şeyler söylüyorlar: Çerkez Ethem'in adamıymış. Yunanlılara hizmet etmiş imiş, ilh... İşlerine gelmeyenlere böyle leke sürmek -uydurmak şartıyla- bu hükümetin usullerinden biridir. Çok adilik... Hem, ölmüş adam. Hiç şüphe etmem uydurmadır.

Reşid Safvet iki eser neşretmiş. Bana göndermiş: Biri Türk Ocakları, diğeri Türklük ve Türkçülük eserleri (Birinci kitap) adında iki küçük eser. Birinin üzerine saygılarımla takdim yazmış. Kelimeyi anlamadım. Galiba biz Türkiye'den ayrılalıdan beri beş yılda Türkçe başka dil olmuş... Diğesine "Hürmetlerimle takdim" demiş. Bunun delâletiyle saygının hürmet manasına kullanıldığını anladım. Bu kelimenin hürmet manasına geldiği yoktur. Saymak mastarındandır. Tadad manasıdır. Türkçede "Seni sayarım", "Saygısız insan" derler. Bu manadan mecazî olarak birinci misalimize göre bir adamın sözünü tutmak, hatırını saymak, hatta itibar etmek, ikinci misalimize göre önünü ardını hesap etmeksizin hareket eden ve tacizlik veren insan manasına-

dır. Hürmet manasına olmaktan uzaktır. Hürmet büsbütün başka şey. Ben en sade Türkçeyi yazanlardan biriyim ama bunlar, züppelik, cehalet ve Türkçeye suikastten başka bir şey değildir. Takdimi de taktim yazmış, “etdim”, ettim ilh.. yazmış. “D” leri “T” yapmak aldı yürüdü. Sert ve yumuşak mes’elesi Türk Fone-tiğinde bunların anladığından büsbütün başkadır. Bunun sebebi Mustafa Kemal’in dönme Türkçesi böyle “T” lidir. Sırf onun emri ve ona dalkavukluk için bu rezaleti lisanıyye yapılmaktadır. Türk’ün tecavüze uğramadık nesi kaldı? Dili de artık işkence görmekte.

İkinci kitap cahilâne bir şey. Hep aykırı ve indî görüşler, meselâ ariyen cinsin “er” (erkek) Türkçe kelimesinden geldiğini söylüyor. Efendisi Mustafa Kemal’in “Arı” (Temiz) kelimesinden çıkarması gibi atmış...

Demek dalâlet azmış, gitmiş... Zavallı Türkçe cahiller, küstahlar elinde işkencede. Keza Türk kelimesi yüce manasına imiş... ilh...

Bizim Türk Tarihinden bol çalmış. Bir Türkologun mutlaka Rusya’ya gitmesini, Türklüğe ait kitapları toplayıp bir kütüphaneye yapılmasını, Rusların Türkleri Ruslaştırarak meydana geldiğini kendi fikri ve keyfi gibi söylüyor. Bunları biz vaktiyle Türk Tarihinde yazmıştık. Birtakım fikirlerimizi de yine adımı zikretmeksizin alıp başka hitabî şekillere sokmuş.

Hâsılı bizden birçok şey çalmış. Hakkı var. Hırsızlık devrinde yaşıyoruz...

Yine bu eserde Peşte’de konferans verip Gazisini methettiğini söylüyor.

Eseri baştan aşağı benden çalma ve ona kattığı yanlışlar ve saçmalar ise de asıl mühimmi ve zikrettiğimizin sebebi bu eserde yaptığı dalkavukluktur. Kitabın hemen her sahifesinde “Ulu Gazimiz” diyor. Seyahatte her yerde Ulu Gazi’nin dahiliğine

dair konferanslar verdiğini söylüyor. Güzelce anlaşıyor ki bu seyahati Türklük, ilim için yapmamış, dalkavukluğa vesile olsun diye yapmış, eseri sırf bunun için yazmış. Bu dalkavukluklar iğrenç bir şekilde. İnsanın kusacağı geliyor. Öyle bir kitap ki onun okunmasından Hind Yağının içilmesi daha lezzetli. Şimdiye kadar Türkiye’de gördüğümüz vaziyet dalkavukların san’at ve maharetlerini Mustafa Kemal’e sarfetmeleridir. Bazan biraz iniyor, İsmet’e nadiren de Meclis Reisi Kâzım’a kadar tenezzül ediyor. Reşid Safvet, Hamdullah Suphi’ye kadar inmiş!.. Bu derecesi henüz görülmemişti. Yabancılığın bu kadarsı fazladır. Dikkate şayandır ki, Reşid Safvet, İsmet’in adını bile ağzına almamıştır. Sebebi aşikâr. Evvelce zikrettiğim Lozan’da Reşid Safvet’in casusluğu ile hadis olan vak’adır. İsmet o vakit onu asıracam diye bar bar bağırıyordu. Reşid Safvet aşağı bir mahlûktur. Her fena huyu gibi bir de kini vardır. Hatta türlü dalkavukluklar da yaparak kinini saklar. İsmet’e bu kini güdüyor demek.

Reşid dalkavukluğuna eserinden bir misal alayım. Kitabın sonunda: “Güne bakan Hamdullah Suphi” serlevhalı makalenin sonunda şunu diyor: “Güne bakan gibi eserleri okumalıdır. Bizim en güzel aynamızdır. Güne bakanlar bizleriz. Günü yani güneşi bizler uzun geceler, uzun seneler aradık, bulmak için çok çektik, çok gözyaşları döktük, çok kanlar akıttık. Fakat nihayet bulduk, bağrımıza bastık. Adına Mustafa Kemal dedik.”

Bu kadarını âlâ meleinna kimse yapamaz. Demek, bu zalim güneştir. Biz onun için nice ağlamışız, sonunda bulmuşuz. Güne bakan Hamdullah Suphi cümlesi de onun bu güneşe taptığını, onun kulu ve onun emriyle mütemerrik olduğunu ifade ediyor. Burası doğru. Fakat biz tabiri millet ise kizbi sarîh, eğer o da Hamdullah, Reşid Safvet ve hempaları, böyle bir şer zümre-i kalitesi ise o da doruğu.

Acıyorum. Böyle şeyleri gördükçe kan ağlıyoruz. Zavallı millet ne feci bir vaziyet içinde... İşte sırf teessür sebebiyledir ki, bu eserlerden bahsettim. Allah bunları kahretsin. Bu yazıları yazanların vatan ve millet duygularından âri olduğuna şüphe yoktur. Bu adamın gayesi sırf vekil veya sefir olmak, şirketler, imtiyalarla para vurmaktır. Zeki değildir ama böyle yazıların bir milleti felâkete sürükleyeceğini bilir bir seviyededir. Fakat herifte vatan, millet hissi yok ki... Yok demeyeyim, çünkü bu köpekte bile var. Tam hakikati söylemek için biraz onda da var. Fakat şahsî menfaat hissi bunların yüz kat fevkinde. Şu adam benim baca-nağımdır. Bedbahtım bana kardeşim der, ben de öyle derim. Ne yapayım... Olmuyor ki...

31 Kânunuevvel

25 Milliyet geldi. Menemen vak'asında tevkifler elli kişi karmış, idare-i örfiye ilân edilmemiş. Pek memnun oldum. Maten'in malûmatı mübalağalı imiş demek.

2 Kânunusânî 1931

27, 28 Kânunuevvel Milliyetler geldi. Bunlara nazaran Maten'in malûmatı doğru çıkıyor. Dolmabahçe Sarayında Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi, Kâzım bu işi görüşüp karar vereceklermiş. İş pek mühimmiş. Küçük bir vak'a için büyük ve fevkalâde tedbirler alıyorlarmış. Millet yandı yine. Nice başları uçururlar. Şahsî gazezler kaynar, masumlar gider. Asıl bunu yapmalarına sebep hiç mürteci olmayan ve sırf zulümlerini, fenalıklarını tenkid eden münevverleri haklamaktır. 28 tarihli gazeteye göre bu, umumî, gizli, muntazam bir cemiyete, esasları hudut haricinde ki hainlere, cinayet ocaklarına bağlı imiş. Ne alâ teşmil ediyorlar. İstanbul'da da tevkiflere başlamışlar. Şükrü Kaya'yı Menemen'e tahkikata yollamışlar. Saraydaki içtimada ordu müfettişi Fahret-

tin de bulunmuş. İctima 12 saat sürmüş. Bu işlere Serbest Fırka sebebiyet vermiş imiş. Bu da güzel uyduruluyor. Derviş Mehmed'e Menemen'den evvel iki köy iltihak etmiş imiş. Mehmed acele edip vakitsiz hareket ettiği için vak'a taammüm edememiş imiş. İctima esnasında İstanbul Valisi Sağır Muhittin, Polis Müdürü Ali Rıza ve Müddeiumumi Kenan'ı, Saraya davet etmişler. Mehmed, Menemen'de Jandarma zabitanın başını kesmiş. Kesip ayırırken ahali alkışlamışlar. 28 tarihlide Mustafa Kemal'in Orduya bu katilden dolayı taziyetnamesi var. Bu taziyetnamesinin ağzına bakılırsa niyeti pek kötü. Yine halkı yakıp kavuracak.

3 Kânunusani

30 Kânunuevvel Milliyet geldi. Menemen vak'ası hakkında tafsilât var. Mebuslar galeyanda imiş. Şiddetli icraat yapalım diyorlarmış. İsmet'e Mecliste ezcümle İshak Refet adında bir mebus "Terör lâzımdır", Erzurum mebusu Aziz adında biri "Fevkalâde bir mahkeme teşkil etmelidir" demişler. Menemen'de vak'a meydanında binbeşyüz kişi varmış. Bütün kasaba halkı imiş. Zabitanın başını kesen Derviş alkışlamışlar. Vak'a bastırıldıktan sonra zavallı şehid kurban zabıt Kubilây'a hükümet cenaze merasimi yapmış, İzmir'den memurlar gönderip merasime iştirak ettirmiş. Fakat cenaze merasimine ahaliden kimse iştirak etmemiş. Bu hal pek dikkate şayan ve mühimdir. Demek halk tamamiyle dindardır. Şapkadan, tekkelerin kapanmasından, Mustafa Kemal'in propaganda ve icraatından asla tesir görmemiş, hiçbir kanaatini değiştirmemiştir. Bu halk hükümet-i hâzıraya şiddetle muarızdır. Bu bir numunedir. Bütün milletin böyle Menemenliler gibi olduğu muhakkaktır. Mustafa Kemal ve avanesi ise bir kanun darbesi ile herşeyi değiştirdiklerini zannediyorlardı. Zehi gaflet! İşte iktidarlarının delili... Bu gibi şeylere ne lüzum vardı. Bizim halk tekkesinde, camiinde meşgul olurdu. Sen mektepleri

Kubilây Bey

ihya et, dimağları terbiye et, demokrat, cumhuriyetçi yap. Şapka mı, fes mi, ne giyecek? Nene lâzım. Birgün olur ki şapkeyi sen olmaz desen o kendi giyer. Ah bu Mustafa Kemal ve İsmet!.. Büyök cehalet ve akılsızlıkları ile ve hiç lüzumsuz yere ortalığı, siyasi, dinî, içtimai, iktisadî, sarsıntılara, buhranlara verdiler, altüst ettiler. İfade birde böyle hadiseler oluyor. İsyân edenler, hükümeti müdafaa edenler kırılıyor. İkisi de bu millettir. Yazık, zavallı millet!.. Reva mı?... Menemen Belediye Reisi ve ora Türk Ocağı reisi, şehidin mezarında söyliyeciği nutka şunu koymuş "Menemenliler alınlarına sürölmek istenen mürettep ve kasdî lekeyi nefretle reddederler" bunu nutkundan çıkartmışlar. Bu hükümet bize leke sürmek istiyor, nefretle reddederiz demektir. Demek vak'ayı fena görmüyor. Hükümet aleyhinde millî ve meşru bir kıyam halinde görüyor. Yahut bunu hükümet tertip ettirdi demek istiyor.

6 Kânunusani 1931

31 Kânunuevvel Milliyet geldi. Hükümet Menemen ve Manisa mahsus olmak üzere idare-i örfi ilân etmiş. Örfî mahkeme

sivil ve asker maznunları muhakeme edecekmiş. Demek askerden bir kısım da kıyamcılara iştirak etmiş. Bu noktayı hükümet evvelce söylemekten çekinmiş idi. Demek şimdi bu vesile ile öğreniyoruz. Bundan başka bir de inkılâbı koruma kanunu yapmış. Bakalım ne maskaralık olduğunu çıkınca görürüz. Zülümleri yetmiyor, teşdid edecekler mezalime ve teröre kanun şekli verecekler. Yapın! Fakat bilin ki, yine sökmez. Terörü defalarca tecrübe ettiniz de... Ne oldu? Efendiler! Siz kendinizi islâh ediniz! O vakit mes'ele biter. Şiddet şiddeti artırır derler. Tecrübe ile bunu gördünüz. Hâlâ devam ediyorsunuz. Gazete fırka ile hükümet arasında alınacak tedbirler için tam tevafuk var diyor. Fırkada yapılan müzakere hararetili olmuş, Sivas mebusu Rahmi politikada merhamet yok, şiddet var demiş. Aferin! Bu dediğin fırkalar cidalinde belki olabilir, fakat hükümette!.. Tahsin Arda han mahkeme kâfi değil demiş. Bu Arnavut daha ne ister ki acaba? Zaar, Türk milletinin ciğerlerini çıkarmalı, bir kazığa geçirip

Menemen olayından sonra tutuklanan Şeyh Esad ve adamları

bunun omuzuna vermeli, keyifle satsın!.. Hamdullah Suphi, Yusuf Akçora da bu mephasde cevherler yumurtlamışlar. Tahsin Ardahan: "Meşrutiyetten beri şefkatle hareket ettik, artık etmeyelim" diyor. O vakitten beri yapılan nefiler, hapisler, işkenceler, idamlar, sokakta öldürmeler, isyanlar da cumhuriyetin yaptığı büyük mikyasta katliamlar şefkat mıymış.. Şiddet diye daha ne yapılabilir bilmem? 14 milyon olan milleti kamilen ve bir çırpıda idam kalmıştır galiba!.. Hadi, yapın bakalım. Bu müzakere-nin pek gülünç bir sahnesi de var. İsmet: "Şiddet taraflısı olmadığımı" söylüyor. Bunu söyledi ya bizim mi'yara göre mutlaka şiddet taraflısıdır. Şiddeti mebuslara söyletmiş, onların üstüne atacak.

6 Kanunusani

Bugünkü Matin'in verdiği malûmata göre Cemiyet-i Akvam Türkiye'ye bir sual gönderip Türkiye'nin malî ve iktisadî vaziyeti ve vergileri sormuş. Türkiye cemiyete dahil olmadığını bahane ederek cevap vermeyi reddetmiştir. Bu haber vahimdir. Demek memleketin buhranı ve vergilerin ağırlığı Cemiyet-i Akvamın da nazarı dikkatini celbetmiş, sormuş. Hükümet tabii cevap vermekten utanmıştır.

2 Kânunusani tarihli Milliyet geldi. Bir türbeye mum diktiklerinden 30 kadın tevkif edilmiş. İsmet, Mecliste bir nutuk söylemiş. Bunda matbuattan çok bahsediyor. Tenkidlere pek kızgın olduğu görülüyor. Ali Saip söz almış. Hülâsa ve şiddetle diyor ki: "Her felâket ve isyanlar muhalif gazetelerden çıkıyor. Bunları ezmeli" Ayol! Böyle diyeceğine iyi bir hükümet yapın, isyan olmasın desene...

Birini gördüm. Meclis Reisi Kâzım'ın kardeşi Paris'e gelmiş. Buna Maarif Vekâletinden ve saireden maaşlar bağlamışlar. Ma-

aşı 5 yüz lirayı bulması için rejiye de dışçı tayin etmişler. Ne âlâ ve sonra reji dışçısı. Ne münasebet. Böyle iş şeytanın aklına gelmez. Oğlan Paris'te yan gelmiş keyf ediyormuş.

Erkân-ı Harbiyeye ait "Mah" adında İngilizlerin Entelijens Servisi gibi bir teşkilât yapmışlar. Her vekâletten memurları varmış. Bunların şifreleri varmış. Memleket dahiline ve Avrupa'ya adamlar gönderiyorlarmış. Zeki adında birini Paris'e yollamışlar. Beş gün evvel buraya gelmiş. Bu Zeki türlü ahlâksızlığından dolayı ben Hariciye Vekâletinde iken Moskova Sefareti Başkâtipliğinden azlettiğim adamdır. Kahire Sefiri Muhiddin de bu teşkilâtta maaş alıyormuş. Bu Muhiddin, Mustafa Kemal'in casusudur. Abdülhamid'in de casusu idi. Kahire'de morfin ve esrar kaçakçılığı yaparak Türkiye'yi rezil edip durmaktadır.

Bir de Mustafa Kemal'in yaveri Rüsuhi'nin riyaseti altında ayrıca böyle casus ve katil teşkilâtı yapmışlar. Geçen yıl bu teşkilât Rauf'u vurdurmak için Paris'e bir adam göndermiş imiş.

8 Kânunusani

İstanbul'dan mektup aldım. Maarif Vekâleti Matbaa-i Âmiyeye emir vermiş, ne kadar eski yazı ile yazılmış kitap varsa hepsini yaktırmış. Mahmud Kâşgârî ve emsali kitaplar orada idi. Canım eserler hep gitti demek. Bunlar nice paralar ile basılmış idi. Bu ne rezalet! Benim Türk Tarihinin son ciltlerinin (13-14'cü) yirmi kadar boyalı ve boyasız haritası, Türklerin hicretleri yolları haritası ve boyalı olarak Von Lokok'un bana verdiği tufan freski büyük levhası basılıp hazırlanmıştı. Herbirinden 2 bin nüsha basılmıştı. Bunlar orada idi. Bunlar da gitmiştir. Sonra ne yaparım bilmem. Bunları ne emekle meydana getirmiştım. Alçaklar, vandallar, kahrolun!.. Bir Fransız müsteşriki benden Divân-ı Lügat-üt Türk ve emsalini istemişti. Kanaat Kütüphanesine yazmıştım. Bugün oradan da aldığım mektupta vekâlet

bu eserleri menetmiştir diyor. Diğer hususi mektup işi izah ediyor.

12 Kânunusani

Tekaüt maaşım olmuş. Yeni kanun mucibince maaşım 154 lira imiş. Paranın bir kısmı da alınmış. Döviz de vermişler. Ne ise üç yıldır sürünüyordu. Nihayet Yusuf Kemal'e mektup yazdım idi. Yaptı. Mektup şudur:

Paris, 4 Teşrinisâni 1930

Azizim Efendim,

Yeni vekilliginizi tebrik ederim. Size ufak bir zahmetim var: 4 yıl kadar evvel tekaütlüğümü istida etmiştim. Beş ay kadar evvel Maarif Vekâleti Paris Sefareti vasıtasıyla muamelenin bittiğini, maaşın tahsis edildiğini, evrakın İstanbul mahsusat-ı zatiyye muhasip mes'ullüğüne gönderildiğini bana tebliğ etti. Muhasip mes'ulün benden bera-yi tedavi Avrupa'da bulunduğuma dair rapor ve vesika ile bir hayat ilmühaberi ve emsalini istedi. Her ne istedi ise muntazaman gönderdim. Maaşın verilmesi için de Galata'da Sigorta Hanında Avukat Ömer Farukî Bey'e resmî bir vekâletname yolladım. Fakat hâlâ maaşın verildiği yoktur. Muhasip Mes'ulun beyanına göre Maliye Vekâletinin i'ta emri vermesi lâzımdır. Bir ay kadar evvel Maliye Vekâleti de Paris Şehbenderliği vasıtasıyla şimdiye kadar kaç maaş ve maaşı nereden aldığını soruyor. Bu ne hal? Biz ne istiyoruz, o ne soruyor? Haberi bile yok. Henüz hiçbir maaş almadığımız cevabını verdik. Hâlâ netice yok.

Bunun iki türlü izahı olabilir zannındayım: Biri muamele süruncemede kalmıştır, diğeri bana tekaüt maaşı vermek istemiyorlar, oyalyorlar. Birinci şekilden ise bir tekaüt muamelesini bu kadar yıl sürdüren hükümete acınır. İkinci şekilden ise bunu va-

zihan tebliğ etmek dost işidir. Böyle ise en kara günlerinde bu millete benim gibi mühim hizmetler etmiş ve nihayet çekilmiş birinin bir tekaüt hakkını ketmetmek hem çok küçük bir şey, hem çok büyük bir haksızlıktır. Hakk-ı tekaüt öyle bir hakkı hiç bir devlette ve hiç kimse tarafından inkâr edilmez. Eğer bütçe kanunundaki madde-i mahsusa mucibince Avrupa'da bulunanlara tekaüt maaşlarını verip vermemek hükümetin rey ve ihtiyarına tabi' olması keyfiyeti ise bu maddenin Rum ve Ermenilere ait olduğu malûmunuzdur. Bununla beni hükümeti hazıra Rum ve Ermeni yapıyorsa bu da fevkalâde bir takdirdir. Türklerden Avrupa'da olup da tekaüt maaşını alanlar da var. Hak, kanun ve vicdan hakimse, yani meşru ve tabii bir hükümet varsa hakkımın verilmesi hattâ hidamat-ı vataniyye tertibinden bile verilmesi zarurîdir. Değilse zaten diyecek yok.

Ben bu maaşı almazsam, vatandan bana para gelmezse aç kalmam, kimseye muhtaç olmam. Dünyanın her yerinde hayatını kazanabilen bir adamım. Nitekim İttihatçılar tarafından hudedut harici atıldığım zaman nasıl Mısır'da namuskârâne hayatımı kazanmış isem bugün de Paris'te kazanıyorum. Ancak 35 senelik bir hizmetin temin ettiği ufak bir haktan, hakk-ı tekaüdiye, verilmiş kendi müterakim paramın, para içinde yüzenler tarafından ketmi garip görünmektedir.

Binaenaleyh şunu bir defa da size yazmayı hatırladım. Yeni kanun mucibince millî hareket zamanında vekillik edenlerin maaşına zammı lâzım gelen miktarı da zammettirerek maaşının miktarının tashihi ile itası emrinin İstanbul'a verilmesini rica ederim. Bir-iki ay daha intizar edeceğim. Yine olmazsa artık bu işi vefat etmiş telâkki edeceğim şüphesizdir. Bu hakkın ketmi ile Türkiye'de kalan şu ufak alâkamızı da kesmiş olduklarına hükmetmek tabii olacaktır. Bu da beni azade ve serbest kılacaktır. Şimdiye kadar tedkikatı ilmiyye uğrunda hayli bir çalışma, ha-

yatımı ve bütün zamanımı massediyordu. Beş-on gündenberi bu tedkikatı ikmal etmiş ve istediğim eserleri de yazmış bulunuyorum. Artık cidden işsiz ve serbesttim. Size sıhhat ve saadetler temenniler ederim azizim.

Doktor Rıza Nur

CEVABI

Ankara 24 Teşrinisani 930

Azizim efendim,

4 Teşrinisani tarihli mektubunuzu aldım. Teşekkür ederim. Adresinizi bilmiyordum. Avukatınız Ömer Farukî Bey'e mektup yazarak öğrendim. Cevabım bunun için gecikti. Mazur gönünüz.

Mektubunuzu alır almaz, tekaüt işinizi takibe başladım... Tehirden Başvekil Paşa'ya da bahsettim. Çok teessüf ettiler... Tahkikata göre işin uzamasında bir kasd-ı mahsus yok. Demek yine birçok tedkikatta bulundunuz. Ve yeni eserler yaptınız tebrik ederim. Afiyet ve saadetiniz temennîyatımı tekrar ederek takdimi ihtiramât eylerim efendim.

Yusuf Kemal

7, 8 tarihli Milliyetler geldi. Mustafa Kemal Ankara'ya dönmüş. Islâhat devresi başlayacak diyorlar. Falih Rıfkı da "Terakki yolunda şimdiye kadar hiçbir şey yapmadık. Maarif başta gelir. Bunu ıslâh etmeliyiz" diye bir başmakale yazmış. İlk defa şu adamı doğru söyler görüyorum ve ilk defa mühim bir mevzudan bahsediyor. Elhamdülillah... Anlaşıyor ki, ağalar kafalarını kabir tahtasına vurmuşlar. İnkılâp, dahilikler diye türlü rezaletlere duman attırıyorlardı. Şimdi hiçbir şey yapmadıklarını anlamışlar. Falih Rıfkı da bunu kendiliğinden yazamazdı. Ağalarının ağzıdır. Buna da elhamdülillah, eğer anladılarsa... Bu maskara-

lar şapka, yazı ve emsalini yaptılar. Bununla milleti değiştireceklerini, Avrupalı yaptıklarını, medenileştirdiklerini iddia etmişlerdi. Cahiller, gafiller!... Henüz en mühim nokta olan maarif, ziraat, iktisad ve memleketin imarı bahsinde habbe-i vahide yapamamışlardı. Halbuki bir milleti asrî ve medenî edecek şeyler bunlardı. Şapkaları, harfleri, ilh... Kuma yazı yazmaktı. Kanun darbesi ile olan şeyler bu sahalarda sökmezdi. Halleri gülünç, cehalet ve gafletleri feci idi. Bu sefer belediye intihabı, Menemen hadisesi hakikati anlatmış. Fakat bade hareb-el Basra. Şapka ve ilh... çocukça inkılâplarla işi çıkmaza sokmuşlardır. İş işten geçmiştir.

16 Kânunusani

Bir Fransız âliminden neşrolunmakta olan Lrousse de (XX) e siecle kamusuna konmak için Türk recül-i devlet, şair ve meşhur adamları istemişler. O da benden yardım istedi. Yazıyorum.

21 Kânunusani

Önümüzdeki 7-12 Eylülde Lepten'de inikad edecek olan 18. müsteşrikler kongresi beni şahsen kongreye davet etti. Bugün Türk Aruzuna dair kongreye bir komonikasyon hazırladım.

22 Kânunusani

Bugün de Paris'te açılacak beynelmilel müstemlekât sergisi bir etnoğrafi kongresi de tertip ediyormuş. Beni de davet ediyor ve bir kominikasyon istiyorlar. Buna da kominikasyon hazırlayacağım.

29 Kânunusani

Gazetelere göre Yunanlılar Yunanistan'daki yüzellikleri memleketlerinden çıkarıyorlarmış. Bunlar orada Mustafa Kemal

aleyhine neşriyat yapıyorlardı. Anlaşıldı: Yunan'la itilâf ve Lozan'da kazandıklarını Yunanlılara hep vermeleri demek bunun içinmiş. Bunlar devlet ve millet menfaatini şahısları menfaatine feda ediyorlar.

Birini gördüm. Meclis Reisi Kâzım, Yugoslavya'da, Köprülü'de malikâneler alıyormuş. Peşte Sefiri Behiç, Peşte'de çiftlik almış, Falih Rifkî İsviçre'de köşk almış. Alâ.

30 Kânunusani

Fecî bir haber. Cenevre'de Yunan mümessili Politis ile Türkiye sefiri Cemal Hüsnü, Lozan muahedenamesindeki Yunan meselelerine dair olan kontrol şerhlerinin ilgasını talep etmişler ve: "Bu iki devlet öyle dost oldu ki, itimatsızlık zail oldu" demişler. Eyvah! Bu ne hamakat! Yazık! Ben niye Lozan'da tepindim ve bunları almağa muvaffak oldum. Emeğime, çektiğime, ömrüme yazık. Yunanlılara onlardan aldığım herşeyi verdiler. Hâlâ da veriyorlar, boyuna da verecekler demek. Venizolos, İsmet'i ve bizim hükümeti dolaba koymuş görünüyor. İyi bir diplomat olduğunu bu sefer de göstermişti. İsmet de ahmaklığını gine ispat etmiştir. Bununla Lozan sulhunun onun eseri olmadığını da âlâ isbat ediyor.

Venizolos demek İsmet'in burnuna kancayı takmış, götürüp duruyor. Bakalım nerelere kadar götürecektir...

1 Şubat: Bugün gelen Milliyet'te Divan-ı Harpte Menemen'de birinci kısmın muhakemesinin bittiği, Mustafa Kemal'in İzmir'de olduğu, Divan-ı Harp Reisi Mustafa Paşa'nın İzmir'de gidip Gazi'ye arz-ı ta'zimat ettiği yazılı. Anlaşıldı: Mustafa Kemal kararın arifesinde Divan-ı Harp Reisini yanına çağırdı. Şunları ve şu kadar insanı as diye emir verdi. Şüphesiz böyledir. Reis de bunu icra ederek canı olacak. İsyanı yapan dört kişinin Hal-

vetî Dervîşî olması dolayısıyla her yerde birçok dervîş ve şeyhleri ve bunların başı olan Şeyh Esad'ı tevkif ettiler. Adamlar hiçbir günahsız kellelerini verecekler. Nitekim Şeyh Esad, Hoca İbrahim ve emsali fiili cinayeti ve hükümet aleyhine kıyâmı teşvik etmemişlerdir. Muhakemeyi okudum. Buna dair hiçbir delil yoktur. Sade isyan fiilini yapanlar Nakşibendîdir. Şeyh Esad ve emsali bîgûnahtır. Eğer bunlar mahkûm edilirse bir hükümet memuru birini öldürünce veya bir şey çalınca bu hükümete mensuptur, bunun başı da reisicumhur, başvekil ve hattâ vekillerdir diye onları mahkûm etmeye benzer. Böyle karagöz ve canice muhakeme olamaz. Ama adam ne yapsın. Yeni bir terör daha yapacak.

Bugünkü Matin, Şeyh Esad'a idam hükmü tefhim ederken füceten öldüğünü yazıyor. Zavallı doksanlık bir ihtiyarmış. Demek ona idam vermişler. Bu Divan-ı Harbin azaları katildir. Birgün muhakemeleri lâzımdır. Demek diğer şeyhlere de idam vermişler.

4 Şubat

Bugünkü Paris gazeteleri dün Menemen'de 28 kişiyi astıklarını, mahkûmların bir düziye masum olduklarını söyleyerek sehpa boyunlarına ip takıldığını ve asıldıklarını yazıyorlar. Bizim hanım morfini bıraksın diye yeniden hastahaneye koymuştum. Gece yarısından sonra demir parmaklıktan aşmış, gelmiş, hayret içinde kaldım. Ben olsam o demirlerden atlayamazdım. Sabahleyin tekrar hastahaneye götürdüm. Ne ise yine kaldı. Hekimler, müdür, hastabakıcı, hizmetçi onun bir şeytan, hilekâr olduğunu, başedemeyeceklerini söylüyorlar. Bir Rus doktor kadın var, ne ise o ne yapıp yapıp onu morfini bırakmaya ikna ediyor. Bakalım ne olacak. Dört beş bin frank yine sarf ettim. Bu para da boşuna gidecek ya...

14 tarihli Milliyetler geldi. Divan-ı Harbin idam vesair kararlarını Müdafai Milliye Vekâleti başvekile bildirmiş. Bu tezkere-nin başında (Yüksek Başvekâlete deniyormuş) rezalet... Yüksek ne oluyor?... Ne dalkavukluk... Resmî bu... Âleme karşı ayıp be... Bu adamlar ve oturdukları yerler galiba yakında semavî olacak. Bir de olsa ne olur sanki... Divan-ı Harp Reisinin beyanatı var. Sözlerinden görülüyor ki, kendisini şiddetli hareket etmemiş göstermek ihtiyacını duymuş. Diyor ki: "Müddeiumumi 53 kişinin idamını istediği halde 15'ini çıkardık. Sanki idam hükmü verdiği adet azmış! Müddeiumumiye de sana da aferin!... Hep masum astın, katilsiniz. Beyanatında Mustafa Kemal'e dalkavukluk etmeyi de unutmamış. Zaten bu hizmetlerinin gayesi onun teveccühü, ondan mükâfattır. Yakında terfi eder, koluna masum kanından bir şerid takar.

Mustafa Kemal, İzmir'de bir nutuk vermiş. Diyor ki: "Hedefimize varmak için kanunlarımız müsait değilse tâdil eder, yeniden yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda herşeyin fevkine çıkarız." Aferin! Kendisini, devrini ne iyi izah etmiş. Söylemeye lüzum yoktu. Zaten bugüne kadar hep yaptığı bunlardır. Kanun onun oyuncağıdır. Kanun onun keyfine, hırsına göre değişir durur. Ne âlâ!. Ne âlâ devlet, kanun ve millet oyuncağıdır. Bu sözün hülâsas: "Sade keyfim hüküm sürer" demektir. Bir Medeniyet Cihanı var yahu! Ayıptır, şunu söyleme bari! Zaten bir düziye kanun tâdil etmek, yenisini yapma da o demektir.

Yeni bir mes'ele meydana konmuş: Fırka mı hükümetin, hükümet mi fırkanın? Gülmeli mi, ağlamalı mı?... Herkes bilir ki, normal olarak hükümet fırkanındır. Bu meseleyi de Mustafa Kemal ortaya atmıştır. Sebebi İsmet'i haklamaktır. Bir-iki yıldır bu mülevves âletini haklamak istiyor, türlü şekillere başvuruyor, bir

türlü yapamıyor. Nitekim Serbest Fırka komedisi de sırf onun içindi, altından Çapanoğlu çıktı, İsmet yakayı kurtardı. Şimdi “Hükümet Fırkanındır. Binaenaleyh Başvekil fırkanın reisi olmaz” diyecek, İsmet’i fırkanın başından atacak. Sonra tenkidler, türlü hücumlarla İsmet’i, fırkayı kepaze ettirecek. Beş yıllık bütün fenalıkları sırtına yükletip atacak galiba. Bu her istediğini açıkça yapardı. Sebebi nedir iyi anlayamıyorum, İsmet’i böyle atamıyor. Bu bapta bazı tahminler yapmak benim için mümkün amma vazıhan hakikati bilemeyince izahtan vazgeçmek daha munasip.

10 Şubat

6 Şubat tarihli Milliyet geldi. “Bugün Menemen’de belediye intihabı yapıldı. Herkes reyini Halk Fırkasına verdi” haberi var. Demek darağaçları insanları armut gibi sallandırıldığının ertesi günü belediye intihabı yapmışlar. Milliyet iftiharla herkes Halk Fırkasına verdi, diyor. Bu iftihar yerinde mi? Hem evvelce intihap yapılmış, hükümet aleyhtarları kazanmıştı. Demek kıcırı bükme intihabı feshetmişler, darağaçlarına rey verdirmişler.

Yeni Adana gazetesini hükümetin manevî şahsiyetine tecavüz ettiğinden kapatmışlar, muharririni tevkif etmişler. Hükümetin manevî şahsiyeti de ne oluyor? Hükümet denilen şey artık semavî bir şey mi oldu. Ona dil uzatılamaz mı? Ötede bir milletin vicdaniyatını, dinî ve millî mukaddesatını yıkıp yakıp duran bir adam, hükümetine lâf söyletmiyor. Zavallı memleket ne fecî halde. Ben şaşıyorum, sehpalı kurulu duruyor, ötede beride birkaç vatanperver yine hükümet, zalemeye hücumdan fariğ olmuyor. Çok cesur insanlar demek. Artık canından bezgin bir haldeler.

Kuponlar işinde hesapta yanlışlık olup bu suretle devletin milyonlarca borca sokulduğunu biri iddia ediyor. Eğer doğru ise

vay Fethi'ye... Bir de bununla haysiyeti paçavra olacak. Bu adam hep böyle muvaffakiyetsiz. Paris'te bu komisyonun reisi idi. Fakat daha ziyade bu koca ve ağır kabahat Münir ve Şefik'indir. Çünkü onlar mütehassıs delege idiler. Yıllarca bu müzakere için devletten yevmiye aldılar. Bu havadis Lozan sulhu müzakeratının bir safhasını bana hatırlattı. Yani Hasan'ın Duyun-u Umumiye borçlarını her hesap yapışında ayrı bir miktar göstermesi. Bu sebeple itimad edemeyip muahedeye resmen koydurmadık. Sonra iyi bir hesap yapılır dedik. Şimdi demek iyisi yapılmış!... Lozan'da bin yırtındım. Hayretimden ölecektim. Neye yarar? Keşke uğraşmasaydım. Çünkü hep verdiler: Musul'u verdiler. Hem bunu da bu bedbaht Fethi verdi. Yunanlılardan dişlerim ve pençem ile aldığım menfaatleri İsmet, Venizelos'a bedava verdi. Duyun-u Umumiye için altını kabul ettiler. Üstüne caba rakam yalnızını da kabul etmişlerse diyecek yuhadır...

Londra'ya Hint Kongresine aza olan Mehmed Ali, Şevket Ali kardeşlerle Paris'ten geçerken görüşmüştüm. Hilâfetin ilgasından bana çok dert yandılar ve bu arada dediler ki, "Biz Mustafa Kemal'e ve Türk milletine kara gününde en faydalı bir ihtiyacına sarfetsin diye gönderdiğimiz paraları cebine attı. Biliyor musunuz, biz o parayı ne şerait altında topladık? O sene Hindistan'da müthiş kıtlık vardı. Herkes açlıktan ölüyordu. Böyle bir vaziyette halk para verdi. Bunu bu adam yedi. "Zavallı Mehmed Ali, Londra'da ölmüş. Şeker ve kalp hastalığı varmış. Gördüğüm vakit pek hasta ve halsiz idi. Kudüs Müftüsünün ricası üzerine Şevket Ali cenazeyi Kudüs'e götürmüş, oraya gömmüşler. Bugün işittim. Alim, pek hamiyetli, pek Müslüman biriydi. İslâm âlemi için zayıttandır. Arapların cenazeyi oraya istemeleri şüphesiz bir cemile yapmak fikri iledir. Galiba Hindistan'dan para toplamak fikrindeler.

Dün akşam Fransız talebesi tarafından tertip edilen bir konferansa gittim. Burada bir Action Francaise vardır. Bunlar Fransa'ya kral isterler. Bunların talebeden mürekkep bir şubesi de varmış. Konferansı bu talebe tertip ediyor. Bir de Etudi ent Francaise diye gazeteleri var. Gittim. Fakat konferansı miadında açmadılar. Fransızlar işlerinde miatlara dikkat ve riayet etmezler. Nitekim Priut homme dedikleri sulh mahkemesine beni birkaç defa amelenin aleyhime dava etmesi sebebiyle çağırılmışlardı. Bana gösterdikleri saati, bırak mahkeme saatinden bir saat sonra açıldı. Listede adım da sonlarda imiş. Gece karanlığına kadar bekledim. Bundan başka konferansın ilânında bildirdikleri bir konferansta konferansçı gelmediğinden vermediler. Konferansta Fransa'ya kral lâzım olduğunu, kral ve prensleri kaybederek Fransa'nın çok şeyler kaybettiğini söylediler. Ne hükümet ve ne de kimse birşey dediği yok. Bunu bizde biri söylesin derhal dağacına gider. Cumhuriyet böyle olur...

Bugün beşte Sosyete Aziyatik'e gittim. Bir hafta evvel Sosyetenin reisi bu içtimada İran Maarif Nazırı hazır bulunacağından bana İran üzerine bir kominikasyon yapmamı teklif etti. Kabul etmedim. Söz alınca İran'ı, medeniyetini methetmeli. Ben bu haltı nasıl yapayım? Ben İran-İslâm Medeniyeti olmadığına ve bunun kamilen Türk Medeniyeti olduğuna kâniim. Bizim Hilâl kitabını da Jurnal Aziyatikte neşretmeyi teklif etti. Onu da kabul etmedim. Ne ise içtima başladı:

İran Maarif Nazırı Karağuzlu, İran Paris Sefiri ile beraber geldi. Bu kelime bizim kara gözlüdür. Onlar tam Anadolu şivesi ile söylüyorlar. İran'da bu adda bir Türk aşireti vardır. Demek bu adam onlardandır. Bu aşirete Türkçeyi unutturmuşlar, Acemce söylüyorlar. Fakat Acemceleri bambaşka. Kelimeler Acemce, cümle terkibi Türkçe. Bu adam işte bugünkü İran hükümeti aza-

sından. Birkaç yıldan beri İran'daki Türkleri Acemleştirmek için şiddetli bir hareket icra ediyorlar, Türkleri kırıyor, katliam ediyor, mekteplerinden Türkçeyi kaldırıyorlar, Türkçe konuşmayı men ediyor, bir taraftan da bütün İran Türklerine Acem olduklarını vaktiyle Türklerin zoru ile dillerini unutup Türkçe konuştukları propagandasını yapıyorlar. Tahran matbuatı bu bapta gülünç ve feci yazılar ile doludur. Şehnamenin İran-Turan Cenklerini, düşmanlığını ihyaya çalışıyorlar.

Reis bir nutuk söyleyip hoşgeldin dedikten sonra eskiden Fransa'da İran'ın tanınmadığını, hep Türk'e tabi kılındığını, fakat Silvestro'nun himmetiyle bu esaretten kurtulup İran'ın müstakil olarak tanındığının ve İran Medeniyetinin meydana konduğunu söyledi. Karağuzlu tahriri bir cevap verdi. Fransızca'yı iyi söylüyor ve oldukça iyi telâffuz ediyor. Sosyete Aziyatik'ten birtakım hatipler söz aldılar. Çok dalkavukça şeyler söylediler. Bu adamlar ministre diye yapıyorlar. Hallerini görmeliydi. İran Medeniyetinin azametinden bahsettiler. Biri Kamboç'ta Röliyeflerde sivri külah bulunduğundan İran Medeniyetinin mazide oralara kadar tesir ettiğini söyledi. İlim namına büyük maskaralık, okudu ve Fransızca'ya tercüme edildi. Nihayet dedi ki Firdevsî artık sadece İran'ın değildir. Virjiller ve emsali gibi bütün cihana mal olmuş büyük şairdir. Yakında bininci yılı gelecek. Bunun büyük merasimle Fransa'nın tesid etmesi lâzımdır" Yüreğim yandı. Bu Türk düşmanı, Firdevsî'yi bir Türk Padişah yetiştirdi. Şehnameyi mizah ve tenkid eder bir eser hazırladım. Ah hakikat nerede, bu işler nerede?... Bir tanesi İran minyatüründen bahsetti. Behzat'ın Acem olduğunu söyledi. Hatta Horasan Herad mektebini sultan Hüseyin Mirzalarıyla beraber Acem yaptı. Dünyada bu kadar yalan olmaz. Bunlar Türktür Acemlikle hiç münasebetleri yoktur. Behzat'ı Ali Şîr Nevaî yetiştirmiştir. Zaten Nevaî'yi de Acem yaptılar ya.

Masinyon söz aldı. Bu adam Fransız âlimlerinin Arap mütahassıslarındandır. Fransa'da en yüksek tasavvuf mütehasşısı sayılır. Muhiddini Arabî ve tasavvuf üzerine eserleri vardır. Zayıf, sinirli hatta nevrastenik, hırçın biridir. Bir aralık Müslüman olmaya kalkışmış, papazlar yakalayıp uğraşa uğraşa vazgeçirmişler, iyi bir Katolik yapmışlar. Şimdi onların elinde propaganda-cıdır. İslâm aleyhine büyük gayretler sarfeder. İkide bir Suriye'ye, Irak'a, İran'a ve şuraya buraya iş için gider. Bu sefer de İran'a gitmişti. Henüz dönmüş. Bu adam Exalte olduğundan taşar, sır saklamaz. Sözünde yine siyasî bir vaziyeti ifade etti. Eğer bu Fransa hükümetinin siyaseti ise bu sırrı faş etti. Dedi ki: "Suriye'deydim. Türklerin Kürtlere yaptıkları fenalıklardan oradan yüzelli bin kadar Kürt Suriye'ye geldi. Şam'da Salce Kürtlerle meskündür. Onları meşhur Selâhaddin-i Eyyubî getirmiştir. Bu sebeple Fransa Kürtlerle alâkadardır. Kürtler İran ırkındandır. Demek biz İran'la alâkadarız." İran sefiri yanımda, onun yanında Karağuzlu oturuyordu. Karağuzlu eğilip sefire Fransızca "Bu çok mühim" dedi. Cidden mühim. Fakat Masinyon'un "Fransa İran'la alâkadardır" sözünün tahtında müstetir hüvesini anladı da mı korkup mühim dedi? Yoksa Kürtlerin Türklerden iftiraklarından İran'a bir siyasî menfaat çıkabileceğini düşünerek mi? Burasını bilmem. Masinyon'un sözü evvelâ İran için müthiştir. Onun sözü, Fransa İran'ı da müstemleke yapmaya hazırlanıyor demektir. Saniyen Fransa demek Suriye'de Kürtleri Türkiye aleyhine sevk için hazırlatmaktadır. Bu da benim için tehlike. Bu esnada general Despare -ki mütareke iptidasında Fransız Ordusunun başında Roma muzaffer konsüllerinin zafer alaylarını taklid eder bir debdebe ile İstanbul'a girmişti- nin Suriye'de bizim hudutta dolaştığı, Çerkez Ethem'le müzakere ettiği, teşkilât yaptığı İstanbul gazetelerinde yazılıyordu. Bu da Masinyon'un sözlerini teyid ediyor. Demek Fransa Suriye'de Türkiye aleyhine

Kürt, Ermeni ve saireden bir kuvvet hazırlıyor. Bu Mustafa Kemal, İsmet cezalarını çekecekler!... Hiç yoktan, sırf mevkide kalmak emeliyle terör yapmak için Kürt vakalarını yaptılar. Şeyh Said işi bir hiç ile bastırılmış iken mühim sevkıyat ve katliamlar yapıp bu belâları vücuda getirdiler. Derken Fransızlar İran'a da el atacaklar. Bu da Fransa'nın eski şark siyasetidir ki, İran'ı alıp oradan Hind'e ineceklerdir.

Hergün yüreğim parçalanır. Bugün de parçalandı. Bir Sloves-ter İran'ı, hemde yanlış olarak medeniyet sahibi yapmış ona şeref vermişti. Türk'ü böyle yapacak biri zuhur etmedi. Zavallı milletin medeniyet ve şereflerini Arap'a, Acem'e vesaireye verip durdular. Mustafa Kemal ve İsmet aklıbaşında insanlar, hakikî vatanperverler olsalar böyle adamlar bulurlar, paralarla onlara yardımlar ederler, bu işi yaptırırlar. Halbuki onlar bu paraları kendi dâhiliklerini medih için Frenklere kitap yazdırmağa veriyorlar.

Eh nihayet bir Acem kalktı. Nutkunun hülâsası şudur:

"İran-Fransız medenî münasebetleri eskidir. Napolyon bize bir hey'et-i askeriye göndermişti. O vakitten beri Fransa askerî mekteplerinde İran talebesi vardır. Bir müddettenberi İran hükümeti her yıl Fransa'ya kırk zabıt gönderiyor. Bundan başka İran hükümeti namına yüz İran sivil talebe ve keza kendi paraları ile ikiyüz talebe vardır. İran talebelerinin yüzde doksanbeşi Fransa'dadır. Maarif Nazırımız Paris'te bir İran talebe yurdu binası yapmak için tetkikattadır." Derdim yine tazelendi. Vaktiyle Çite Universitaire de Ermeniler talebelerine bina yaptıkları vakit "Mustafa Kemal, içki ve eğlenceyi bir nebze bırakıp da burada bir Türk talebe binası yapsa, Ermeniler kadar olamadık" demiştim. Burada Amerikalılara varıncaya kadar milletler böyle binalar yapıyorlar. Al şimdi Acemler de yapacak. Bizimkiler buraya gönderdikleri adetçe de az talebeyi başıboş bırakmışlar, hatta

maaşlarını bile iki-üç ay tehirle göndererek bunları sefil ediyorlar. Talebe açlığını düşünmekten tahsili düşünebildiği yok ki... Zaten çoğu bu yoksulluk içinde sefahatteler ya... Bu gidişle İran bizi maarifte geçecektir. Maarifte geçince herşeyde geçer. Harb-i Umumîden sonra Mısır da Avrupa'ya binlerce talebe yolladı. Bugün bizi geçmiş bir halde. Biz halâ ne ile meşgulüz.

Avrupa'da Türk'e pek fazla siyasî düşmanlık vardır. Fakat Avrupa'nın bu düşmanlığı yalnız bu sahada değildir. İlim aleminde de bu düşmanlık müthiştir. Bilhassa Fransa'da böyle. Bir Fransız âlimi Türk'ten bahsederken hiç olmazsa onun yanına bir barbar kelimesini koymadan rahat edemez. Türk çok bedbaht millet... Lâtin harflerini, şapkayı kabul ederken medenî âleme gireceğimizi, Avrupalılarla bir olacağımızı, Avrupa'nın bizi seveceğini söyleyen iş başındakiler acaba görüyorlar mı? Bu işler aleyhimizdeki fikir ve hareketi bir bıçak sırtı kadar değil bir usturanın yüzünün kalınlığı kadar bile değiştirememiştir. Böyle dediler. Koca koca inkılaplar dediler. Derin anarşiler alt-üstler, uzun fetretler, terakki yerine irfanda, herşeyde gerilemeler, iktisadî buhran, ilh... yaptılar. Bunlar Türk uzviyetine derin ve öldürücü yaralar oldu. Hiçbir şey olmasa milletimiz hükümet aleyhine oldu. Düşmanla muhat bir devletin milletini hükûmetine düşman etmek ne gaflet, ne hıyanettir ki, ne fena neticeler verebilir. Hem düşmanımız dolu. Hem kendimiz içerden zayıflattık. Meselâ bir harp olsa korkarım ki bu millet harp etmez. Belki hükümettekilere düşman olur. Din gayreti giderilmiş.... Böyle işler için din ne büyük kuvvetti. Elden gitti...

Sovyete Aziyatik'te bir de elime Peinture Seijevide diye bir eser geçti. Yeni neşredilmiştir. Müellifi Doridan adında bir Ermeni. Mevzuu İsfahan'daki "Ala Kapı" adındaki sarayın minyatürleri. Müellif bunları Acem diyor. Safevîleri de Acem yapıyor. Safevîler halis Türk'tür. Bunların başı Şah İsmail-i Safavî mühim

bir Türk şairidir. Şiirleri Türkçedir. Şu sarayın adı bile Türkçe. Ermeni daha ileri gitmiş. Bu minyatürlerde Ermeni tesiri de görüyor. Bu kadarsı da artık pek gülünç. Sanki bir Ermeni sanatı da varmış. Ama adam milliyet gayretiyle mütaharrik ya. Propagandasını yapıyor ya... Aferin! Yapa yapa birçok insanlar öyle zanneder ve ediyorlar. Halbuki biz buna mukabil tersine gideriz. Meselâ biri mühim bir adama Türk derse Köprülüzade Fuad saldırır, reddeder. Yahut hiç yoktan birini Türklükten çıkarır. Bir numune: Köprülüzâde Fuzulî'yi Kürt yapmıştır. Bunu hangi vesika üzerine söyler, orası meçhul. Zaten ondan evvel Huard bunu demişti. Bir adetimiz de biri birşey dedi mi âyet gibi kabul ederiz. Hem de onun adını zikretmeden kendi namımıza onu çalar ilân ederiz. Bu Köprülüzâde de Huart'ı zikretmemiştir. Burası da katmerli çirkin. Huart'ın bu hususta Encyc. de 1, İslâm'da yazdığı yazıda vesika zikredilmemiştir. Merak ettim, Huart neye istinaden bunu söylemiş dedim, aradım, bir türlü vesikasını bulamadım. Biz kendi şeylerimizi Türk gözüyle görelim ve propagandasını yapalım.

Şu Ermeni'nin eseri ne müthiş tenkid ister. Hiçbir adamımız yok. Gayret erbabı kalmamış. İlim ehlinin de köküne kıran girmiş. Herkes dalaveresinde, her şey beni tahrik ediyor. Fakat hangisine yetişeyim. Hiçbir günümün zaten boş geçtiği yok ki... Hem de her şubede ehliyettar olunamaz ki...

Ermeni eserinde yalnız İran'ı methetmekle kalmamış, bizim için Oppression des Ottomans gibi sözler söylüyor.

14 Şubat

9 Şubat Milliyet geldi. Mustafa Kemal Balıkesir'de Türk Ocağında bir nutuk söylemiş "Milletin maneviyatına tasallut edenlerin mevcudiyetine müsamaha ile bakanlar, Kubilây'ın şahadetini alkışlayanlardan daha az mücrim olamaz" demiş.

Ayol, milletin manevî mevcudiyetine en ziyade ve müthiş tasallut eden sensin. Ege vapuru ile Antalya'ya gitmiş. Hükümet memur ve müdürleri şirket vapuru ile teşyi etmişler. Mecidiye Kruvazörü de beraber gitmiş. Bu saltanat, bu fakir millete bu masraf niye?

17 Şubat

12, 13 Milliyetler geldi. Balıkesir'de 14 kişilik hükümet şeklini tağyir edici gizli komite varmış, yakalanıp Menemen Divan-ı Harbine gönderilmiş. Esbak Maarif vekili Vehbi, diğer bir eski mebus orada çıkan İstiklâl gazetesi sahibi İbrahim Sururî, Ses gazetesi sahibi Emin Vedat'ta bunların içinde imiş. Bu Mustafa Kemal'in marifetidir, seyahatinin gayesi vâzihan anlaşılıyor. Nereye giderse oradan hareket edince orada yeniden tevkifler yapıyor. Demek bu adamın halkın ihtiyaç ve şikâyetlerini dinlemesi, bunlara göre millet için iyi tedbirler alacağı martavaıdır. Bunu gazetelerde propaganda eder. Zaten âtide de bu yolda bir şey yapılmıyacağına ben eminim. O vakit bunu kat'î isbat edilmiş bulacağız. Demek Mustafa Kemal'in seyahatinin maksadı her tarafı dolaşmak, oralarda kimler muhalifse onları anlamak, hemen tevkif ettirip Divan-ı Harbe vererek imha etmektir. Bir de Halk Fırkası teşkilâtını kuvvetlendirmektir. İş sade budur. Yanında her şubeden müşavirler, ihtiyaç tetkikleri hepsi lâf, dekor ve figürandır. Yap, yap daha bakalım! Ne akıllılık etmişim de ilk hamlede kapağı Avrupa'ya atmışım. Balıkesir'in bu cemiyeti de havalidir. Oradaki muhalifleri haklamak için Mustafa Kemal tarafından orada uydurulup tertip edilmiştir. Kitabımda bu adamın ismi mütemadiyen geçiyor. İsminin yazılması uzun zaman yiyor. Bundan böyle ona hakikî adını vererek kısa kısaca "Neron" diyeceğim.

Balıkesirli İbrahim Sururî'nin Divan-ı Harpte muhakemesi

var. Reisin ona sorduğu şeyler bir cumhuriyeti utandıracak mahiyettedir. Zavallı hürriyet, kanun!.. Ne oyuncaklar olurmuş... İthamın başlıca sebebi Balıkesir halkı onu seviyormuş, binaenaleyh emrine amade imiş... Divan-ı Harp ona bunu soruyor. Neden bu suçu işlemiş?!.. Çok ibretli birşey... Herkes bu muhakemeyi okumalı... Bir adamı bir şehir halkı severse o, bu adamın kabahati midir? Hem sevilme kabahat olur mu? Tevkife sebep olur mu?..

20 Şubat

Bizim Hanım yine hastahaneyi bıraktı. O kadar para gitti. Şifasından ümit yoktur. Çıkınca bil'âkis daha fazla morfin yaptı. Morfine müthiş bir iptilâ gösteriyor. Böyle bir kara günümde, gurbette, kazancım yok. Paramın gittiğine mi yanayım, çektiklerime mi? Vicdansız babası evlâdının sıhhat ve hayatıyla alâkadar bile değil. Ben de halsiz, ölü gibi bir şeyim, istirahat için, hiç olmazsa uyku uyumak için Nis'e gitmeğe karar verdim. Tedkikatım bitti diyorum fakat halâ da bir şeyler çıkıyor, her gün okuyor, yazıyorum. Boş bir gün geçmedi. Kafamı dinlendirmeye pek muhtacım.

28 Şubat

Nis'teyim. Boul Tarabacel'd Grand Hotel de Paris de oturuyorum. Rahata, uykuya teşneyim. Kimse ile görüşmek, konuşmak canım istemiyor. Hele kayınpederim olan adama sokakta filân rastgelmek en temenni ettiğim şey. Allah bana bu adamın yüzünü bir daha göstermesin. Buraya güneş isteyerek geldim. Havalar serin. Fakat Paris gibi soğuk, pek rutubetli değil. Paris'te bilhassa berber dükkânında romatizma kaptım. Bu bizim akılsız kadının bu dükkânını üstüme atarak gittiği zaman romatizmaya yakalandım. Bir yıldır çekiyorum. Ondan ve ailesinden

neler çekmedim ki... Bu romatizma sol ayağımda siyatik halinde.

Burada güneş iyi. İnsanı ısıtıyor, fakat güneşte biraz da yürürseniz terliyorsunuz. Sonra gölgeye geçince müthiş üşütüyorsunuz. Güneşle gölge arasında müthiş fark var. Bu sebeple yün fanilayı çıkarmak mümkün değil. İlk gün böyle terledim. Sonra da gölgede üşüdüm. Ben deniz kenarında büyümüş adamım. Paris'te denize hasrettim. Rıhtıma koştum, fakat böyle oldu. Gelir gelmez soğuk aldık. Dudağımda uçuk çıktı. Al sana istirahat.

Hey gidi Nis, evlendiğim şehirdir. Benim için ne uğursuz şehirdir. Dünyada en büyü züzkaram, arım Şükrü Paşa'nın damadı olmaadır. O vakit nasıl yanıldım. İnsan aklına, ilmine de güvenmemeli. İşte böyle düşer. Evlendiğim evi gördüm. Alnının kara yazısını duvarlarında okur gibi oldum. Eve düşman düşman baktım, başımı çevirdim. Bu bina Place Masselna'dadır. Şimdi Elaridge oteli olmuş. Rengi o vakit de kırmızı idi, şimdi de kızıl. Sanki ateşten bina olduğunu gösteriyor. Tam 18 yıldır beni yakan bu ateşten yapılmış meskendir.

22 yıl evvel burada Bataille de Filuks'i seyretnmişim. Onun dimağımdaki intıbaı halâ durur. O vakit Şehbal gazetesinde bunun için bir makale neşretmişim. Bu sene bunlar geçmiş. Mevsim sonunda buraya geldin. İsabet!.. Çünkü dimağım öyle yorgun ki, gürültü, kalabalık çekemiyorum. 15-20 dakika bile konuşmağa dayanamıyorum. Yorgunum, pek yorgunum.

Şurada iyi uyuyabilsem, deniz kenarında bol bol gezebilsem. Bu suretle dimağım dinlense ve romatizmam geçse bahtiyar olacağım. Başka istediğim yok.

Tedkikatım esnasında bu müthiş çalışmanın beni birgün öldüreceğini zanneder, daima hatırlar ve bundan korkardım. Tedkikatım bittiği gün "Çalışma beni yenemedi, ben onu yendim"

deyip bayram etmiş, pek sevinmiştim. Ama henüz bu olmamış galiba.

3 Mart

İkdamcı Ahmed Cevdet ve Reşid Beylerle görüştüm. Gümülcineliyi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diyorlardı. Burada imiş. Pek rezalet içinde imiş. Vurulmasının sebebi: Vuran adam İstanbul'a gidiyormuş, Gümülcineli İsmail onu Mustafa Kemal'e jurnal etmiş, gidince adamı hapis, sonra Çoruma nefyetmişler, o da oradan kaçmış, gelince Gümülcineliyi vurmuş. Muhakemede Gümülcineli Harb-i Umumîde Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılara hizmetler ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz. Biraz haya edip sakla bari. Diğer tarafın avukatı da "Bir adam ki, kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar da ediyor, artık diyecek yoktur" demiş. Şu adamı yirmiüç yıl evvel nasıl ve ne güzel anlamış, "Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü" adındaki eserimde tasvir etmişim. Doğrusu kendime aferin dedim. Gümülcineli Ankara'ya da müracaat edip 300 frank maaşa kendilerine casusluk edeceğini, mühim malûmat vereceğini bildirmiş. Kibrit şirketinden İsmet Paşa 20 bin liralık aksiyon hediye almış. Kambur kardeşine Şehremanetin frigorifik işini vermiş. Etleri cebren hiç olmazsa 24 saat oraya sokuyor, kilo başına 20 kuruş alıyormuş. Milyonlar vuruyor demek. Halk da sade kamburun şerefine eti yirmi kuruş fazla ile yiyor. İsmet bunlara rağmen namus şampiyonu rolü oynuyor.

İstanbul Kumandanı Şükrü Naîli çok kumar oynuyormuş. Kulübe binlerce lira borçlanmış. Nihayet İstanbul'a gelen İtalyan tayyarecilerine Ada Kulübünde bir ziyafet verilmiş. Boynu bükük Cafer bu ziyafet masrafını Şükrü Naîli'nin borcu kadar fazla gösterip hükümetten parayı almışlar, borcu kapatmışlar.

Şefik Esad diye bir maskara vardır. İttihatçılara çatar, para

Mustafa Kemal ile Fethi (Okyar) Bey

vurur. Bu sefer de Beyoğlu'nda hanesini kumarhane yapmış. Mustafa Kemal'in avanesine çatmış. Şehremanetinin bir şirkete borcu varmış. Onu vermek için vasıta olmuş, emanetten yüzbin lira vurmuş. Bir hükümete istikraz olarak para alınır, o vakit komisyon verilir amma borcu vermek için bir hükümetin rüşvet veya komisyon verdiği henüz işitilmemişti.

Mustafa Kemal çok poker oynuyormuş. Ada Kulübünde her defasında beş bin-altı bin lira kaybediyormuş. Eskiden bu adeti yoktu. Bu eksikti.

Kıbrıslı Şevket'in rivayetine göre Fethi Paris'te Hadiyo'dan 30 bin lira para almış. Hadiyo Şevket'in kayınpederidir. Bilmesi lâzım. Keza Mustafa Kemal'den 150 bin lira ve otomobile varıncaya kadar herşeyi almış. Beyoğlu'nda aldığı emlak benim zannımdan çok fazla imiş. Öyle ise Fethi de vurguna başlamıştır.

16 Şubat Milliyet'te Mustafa Kemal'in İsmet'e Malatya Şi-

mendiferinin küşadı münasebetiyle yazdığı tebrik telgrafına şu cevabı var:

“Yüksek takdiriniz bizim için cihan değer. Eser büyük reisin-dir. Türk milleti sizi yetiştirmiş olmakla asırlara karşı bihakkın iftihar edecektir.” Aferin dalkavuk. Bu hususta eşin yok.

Dünkü 5 Mart tarihli Matin’de şu havadis var: “Türk Millet Meclisi feshedildi. İntihap 20 Nisanda” Al bir delilik daha. Bu Meclisin bitmesine zaten iki ay kalmıştı. Bu acele neden? İki ay için âleme karşı pek ayıp bir şey. Niye memleketi anormal gösteriyor? Yine mevki hırsı. Bu kadar acelenin mühim bir âmili ol-sa gerek. Fakat emin olarak bilirim ki, bu acele ve ânî iş millet için değildir. Herhalde bir-iki yıldır her şeyden bu adamların müşkülât içinde çırpındıkları görülüyor. Son zamanlarını yaşı-yorlar gibi. İsmet’in cemile telgraflarına rağmen araları açıktır. Birbirinin fırsatını gözlüyorlar.

İstanbul’da İş Bankasına “Çiş Bankası” diyorlar. Hali müzeb-zeb imiş. İsmet’in dalkavuk ve zorbalarına, mebuslarına ikrazlar yapıyormuş. Meselâ Yakup Kadri’ye 20 bin lira ikraz etmiş. Bu herif bunu nereden verecek? Ciddî bir banka böyle garantisiz borç verir mi? Banka değil maskaralık. İlk tesisi gününden beri bu bankanın ne olacağını tahmin etmiştim. Devir bir dönsün bu bankanın ne rezaletleri çıkacaktır, görülecek. Bizde yaman meş-hur tipler vardır. Ne güzel bulmuşlar “çiş bankası” diyorlarmış. Yıllardan beri güldüğüm yoktu. Bunu işitince öyle güldüm ki, kasıklarım ağrıdı.

Birgün Büyükadada kulüpte oturuyorlarmış. Birçok kalaba-lık varmış, müverrih Ahmed Refik de Mustafa Kemal’in masası-na oturmuş. Bu adama pek kızgın imiş. Sebebi de Yavuz Selim’i filân metheder surette yazılar yazdığı imiş. Refik’e: “Sen câhil-sin” diye ilh... Söylenmiş. Garibi birgün sonra Refik körkütük sarhoş yine kulübe gelmiş. Kulüp reisi Pazarola Hasan’a beni

Gazi ile barıştırın, işte yanlışlık var diye rica etmiş. Hasan bile: "Canım daha dün bu iş oldu. Hele bir müddet gelme!" demiş. Refik'i Tarikat-ı Salâhiye işinde mahvediyordu. Birinin himmeti ile kurtulmuş imiş.

Bir resmî ziyafette Falih ile Ruşen Eşref kavga etmişler. Sebebi Falih ötekinin tercüme ettiği Virjil ile alay edermiş. Aman ya Rabbi, hangisi hangisinden âlim? Ziyafette ecnebiler de varmış. Nihayet Ruşen Eşref, Falih'e tokat atmış, kucak kucağa dövüşmüşler. Bu adamlar Avrupa'nın güya şusunu busunu alıyorlar, fakat o ziyafetleri, baloları, dansları derhal tulumbacı koğuşları, saz içkileri, koltuk meyhaneleri haline koyuyorlar. Tabii... Seviyeleri bu... Bu sebeple seviye yükselince ne kadar değiştik deseler nafile...

Burda biri bana birtakım vukuat söyledi. Bu vukuat beni pek tenvir etti. Bir yıldır olan vak'aları vazihan ve kafi surette izah edemiyordum. Çünkü bazı noktalar benim bildiğim vaziyet ile gayri kabili izah idi. Bu vaziyet Neron ve İsmet münasebatıdır. Bir yıl evveline kadar İsmet, Neron'un en mühim dalkavuşu, en sadık bende ve en muti âleti idi. Bir senelik vukuatta bu anahtarın açamadığı şeyler görüyorum. Meğerse bir yıldır İsmet dışlanmış, kuvvetlenmiş. Neron'a dış göstermeye başlamış imiş. Vakıa zahiren birbirlerine cemile ve İsmet ona yine dehşetli dalkavukluk ediyor amma İsmet'in içi başka imiş. Bunun evvelden beri böyle olduğunu bilirim. Onun içi dışına uymaz. Pek haris olduğundan efendisini devirip yerine geçmek ister. Fakat izhar edemezdi. Şimdi ediyormuş. Gazi, İsmet'i, Rauf gibi filân yapmak istiyormuş. Fakat askerin onun tarafında olduğunu zannedip korkuyor, bir şey yapamıyormuş. Fevzi Paşa ikisi arasında duruyormuş, Neron, Fevzi'den kat'î surette emin değilmiş. Demek ikisi arasındaki cidal bir derece açığa vurmuş. Sonunda vuruşmaları gayri kabili içtinabtır. Bakalım...

Bu hususta birtakım malûmat almış, evvelce yazmıştım. Yine birtakım vukuat buna inzimam ediyordu. Fakat tam inanamıyordum. Bu adamın söylediği vukuat Yakup Kadri ve emsalinden bizzat işittiği malûmattır ki bunlar işin içindedir. Yakup Kadri, İsmet'i sevmem ama Gazi giderse İsmet'e sarılmağa mecburuz diyormuş, iki cambaz bir ipte oynamaz. Elbet sonu bu idi. Millet işi ortada yoktur. Dava hep mevki, bu hırsı tatmin etmektedir. Ben kuvvetle zannediyorum ki, İsmet vuruşmağa kadar varmaz. Çünkü korkaktır.

Birgün Ardahan mebusu Ankaralı Talât'ı İş Bankasına meclisi idare azası yapmasını, Celâl'e söyledi. Bu işin senevî 12 bin lira aidatı var. Celâl gider, İsmet'e anlatır. İsmet: "Hayır yapmayacaksın. Hattâ Kütahya Nuri'yi de meclisi idareden istifa ettireceksin. Fakat bunu Gazi'ye söylemiyeceksin. Beni bu işte onunla muarız vaziyete koymıyacaksın" der. Celâl dalkavuk, cebîn, aptal biridir. Gider, bu sözleri de aynen Gazi'ye nakleder. Neron, "Pekâlâ, yapma. Böyle bir iş için İsmet'le muaraza etmem. Hattâ Nuri de istifa etsin. Herif başvekildir. Devletin parasını bankadan çekiverirse banka ne olur?" der. Bu mükâlemede hazır bulunan Yakup Kadri, Falih ve emsali şaşarlar ve oradan çıkınca derler ki "Gazi ölmüştür" bunu böylece kendileri hikâye etmiştir. Hakikaten doğru. Beş yıldır her emrini, keyfini müthiş bir surette ve hiç itiraz dinlemeksizin yaptıran Gazi şimdi böyle diyor. O en manasız keyfini yaptırmak için, insanları koyun sürüsü salhaneye sevk edilir gibi ipe sevkederdi. Şimdi böyle olmuş. Yoksa İsmet'i derhal ipe çekerti. Yapamıyor ve bil'âkis İsmet'e itaat ediyor. Çok manâlıdır. Demek İsmet'ten müthiş korkuyor. O zaten kuvvetli ise canavardır. Kendini zayıf görürse derhal itaat eder. Adeti budur. Fakat bu çok sürmez. Neron İsmet'i yine pençesine alır. Talât aza yapılmaz. Neron Nuri'yi de çağırır, bizzat istifa ettirir. Demek Nuri ve Talât'ın muhalif fırkaya verilmelerinin evveliyatı varmış.

Mustafa Kemal ile İsmet (İnönü) Paşa

İsmet çok evvel başladığı “Çok fenalıklar oluyor. Yapan Gazi’dir. İsmet elinden geldiği kadar önüne duruyor. O olmasa neler olacaktı” tarzındaki propagandası ile zabitleri, halkı kendi tarafına celbetmiş. Gazi’nin itibarı gitmiş, herkes ondan nefret eder olmuştu. Son yıllarda İsmet, irtikâp ve irtişayı diline dola-
mış, bunun aleyhtarı, kahramanı kesilmişti. İkide bir irtikâp işi-
ni mahkemeye veriyordu. Birincisi İhsan’ın Havuzu ve Yavuzu idi. Onu ikmal etti. İkincisi Barut işi idi. Onu Gazi’nin muhalefe-
ti yüzünden halâ ikmal edemedi. Pazarola Hasan bu irtikâbın kahramanıdır. Şimdi Gazi’nin en sevgili dalkavuşudur. İsmet bunu Gazi’ye ikide bir söylüyormuş. Bir defasında Gazi de ona sen irtikap aleyhtarı gözüküyorsun amma kibrit şirketinden 20 bin lira aldın demiş. İsmet: “Ben onu iade ettim” demiş. Halbuki İsmet’in kambur kardeşi vasıtasıyla yaptıkları müthiş imiş.

Böyleyken bu işi ele alıyor. İrtikâp aleyhine kalkıyor. İsmet, Gazi'ye Nuri'nin irtikâplarını söylemiş. Nuri'nin aleyhine yürümüş. Bu husumetin sebebi Serbest Fırka'nın teşkili, Nuri'nin Yarı'nın gazetesini çıkartmasıymış. Halbuki bunların hepsi de Gazi'nin verdiği paralar ve emirlerle yapılmıştır. Yakup Kadri, Mısırlı Prens Seyfeddin'in işini yapmak için Feridun Paşa'dan 12 bin İngiliz lirası rüşvet alacaktı. İsmet mani olmuş, fakat işi kendi adamı eski Bahriye Nâzın Hasan Paşa'nın oğlu Rüştü Paşa'ya vermiş, Rüştü işi yapmış, beş bin İngiliz kazanmış. Bu sebepten Yakup Kadri, İsmet'in aleyhine dönmüş. Yakup Kadri çok namussuz âdi bir adammış. Yine bu sebeplerden Falih Rıfkı da aleyhinde imiş. Yahya Kemal Ankara'ya gitmiş, İsmet'e irtikâplardan şikâyet etmiş. İsmet feni'mel matlûp deyip "Bunları Gazi'ye de söyle seni götüreyim" demiş. İsmet bu yolda darbelerine devam ederken bundan da istifade etmiş, götürmüş. İçilmiş, aptal Yahya Kemal neye âlet olduğundan habersiz. Mustafa Kemal'e irtikâplardan şikâyet etmiş, Gazi dinlemiş, dinlemiş, nihayet: "Sen bir şairsin. Böyle şeylere karışma!" deyip kıcını dönmüvermiş. Yahya Kemal otele dönmüş, sabah olup ayılınca fena korkmuş, beni bu adam asar deyip kimseye haber vermeden hemen İstanbul'a ve derhal Sirkeci istasyonuna gelmiş, Avrupa'ya kaçmış. Yine kendisini Avrupa'da vurdurur diye izini kaybetmiş, nihayet Cenevre'de Tevfik Rüştü'yü görmüş. Tevfik Rüştü onu Madrid'e sefir yollamış. İtimadnamesini de arkasından göndermiş. Zavallı cebin ve gafil Yahya Kemal şimdi evham içinde imiş. Madrid'de sefarethanede kilit kilit üstüne oturuyormuş. Gazi'nin kendisini vurduracağından korkuyormuş. Foçi gibi şişmişti. Şimdi eriyip iğne-ipliğe dönmüş.

İsmet'in bu irtikâp aleyhtarlığı hali şu hikâyeye benzer: "İstanbul'da bir adam varmış. Lûtfî imiş. Zengin imiş. Birgün bir hamma gitmiş. Güzel bir tellâk bulacağı ümidi ile soyunmuş, içe-

ri giriyormuş. İçerden bir kıyamettir kopmuş: "Vurun! Hamamın namusu var. Tellâklara tecâvüz ediyor" diye bağırarak bağırana. Ve nâlinlerle bir herifi dövüyorlarmış. Lûtfî telâş edip yanlış gelmişim demiş, acele dönmüş giyinmeğe başlamış. Hamamcı ve adamlar yanına koşmuşlar: "Aman! Beyefendi niye giyiniyorsunuz? Alâ oğlanlarımız var." demişler. Adam şaşırıp: "Ya bu kıyamet nedir? Bu hamamın namusu var diyorlar" demiş. Hamamcı demiş ki: "Efendim o sizin için değil. Herif kokoz. Aleme karşı gösteriş olmak üzere öyle dedik. Arada bunu yapmak lâzımdır. Gitmeyin! Çok güzel şeylerimiz var."

Son yılda Ankara'da Hasan Mustafayef adında bir Azarbeycanlı türemiş. Bu adam petrol işi yapmak istiyormuş. Arkasında kuvvetli ecnebi malî gruplar varmış. İş Meclisten geçeceğinden Falih, Yakup Kadri, Ruşen, Bozok Salih ve emsali meb'uslara her ay bol paralar veriyorlarmış. Ada Klübünün bir katını tutup bunları günlerce misafir ediyormuş. Yakupların maaşları ayda binbeşyüz lirayı buluyormuş. Bu nev'i vurgunları da ayrı fakat yine ayda yirmibeş lira ile geçindikleri gibi beş parasız ve borç içinde imişler ve çok kumar oynuyorlarmış.

Mustafa Kemal, kulüpte poker oynarken "Gidin, getirin şu kadar para, koyun!" gibi neferlere emir verdiği gibi emirle oynuyormuş. Oyunda bile istibdat. Bir defa İngiliz sefiri ile oynuyormuş. Kâğıt ve paraları birbirine karıştırıvermiş. Sefir fena kızmış.

Yakup Kadri'ler diyorlarmış ki: "Gazi'nin etrafı tulumbacı. Eğer İsmet'le vuruşursa İsmet tarafını tutmağa mecburuz. Sevmiyoruz ama böyle. Hakikaten Serbest Fırka içinde akıbetlerini fena görüp bunlar, Vasıf ve emsali İsmet tarafına geçmişlerdir. Fırka ve Meclis bu suretle İsmet'in avucuna düştü. İhtimal Meclisin feshinin sebebi budur. Gazi kuvvetin elinden çıktığını görek Meclisi acele feshetmiştir. Yakuplar sanki kendileri tulumba-

cı değil... Hey, matbuat tulumbacıları!..

Bundan böyle vaziyeti ve vukuatı şöyle izah etmeli: Birbirine dış bileyen Gazi ve İsmet var. İzahın anahtarı budur. Hangisi atik ve cesur davranırsa ötekini tepeler. Bakalım bu vaziyet ne vakte kadar sürer ve sonra ne şekil alacak? Bence yine İsmet Gazi'ye köle halinde itaat edecektir.

Niş'te Halife ve Hanedandan birçoğu var.

Rauf, Nişe gelmiş. Ömer Faruk bir yerde ona tesadüf etmiş, "Bize de buyurun" demiş. Rauf, "Ben size muarızım görüşmem" demiş. Evvelce de söyledim Mustafa Kemal ve İsmet şu adamı padişahçı diye kıyamet kopardılar. Halbuki bu da onun padişahçı olmadığına delildir.

İşte Niş'te bu malûmatı aldık.

24 Mart

Paris'e döndüm. Çünkü bir telgrafla bizim karı beni acele istedi. Yine acaba ne belâ var? Bizim tedavi, istirahat yarım kaldı. Çok istifade etmiştim. Yüzüme kan geldi. Sıkletim arttıydı. Başım pek rahattı. Okuyup-yazmak yok. Bir düşünce, keder, üzüntü, karı ile kavga da yoktu. Güzel uyuyordum. İştaham geldi. Mükemmel hazmediyordum. Gençleşmiştim. Beni görenler "yirmi günde ne tahavvül" diyorlardı.

Şimdi bir aydır yıgılmış olan Milliyet gazetelerini okuyorum.

13 Şubat Milliyet'te Gazi, Konya'da askerî mahfelde nutuk söylemiş. "Türkiye'nin terakkî hamlelerinin önünde daima asker, ordu bulunmuştur. Bugün de böyle ve milletle ordu birbiriyle öyle birleşmiştir ki, Dünyada ve tarihte misali yoktu" demiş. Büyük safsata. Adam demek orduya dalkavukluk ediyor. Onu kazanmak ihtiyacını duyuyor. İşin burası mühim. Herşeye çare bulur ama ordunun isyanına bulamaz. Bu tepeden inme olur.

Siyasî müşavirlikler yapıyorlarmış. Yaparlar. Yarın da ilga ederler. Bu adamlar mümeyyiz vasıflarını 7 yıldır pek bariz bir surette göstermişlerdir. Bir şey ihdas ediyorlar. Bunu lüzumsuz yere ve ekseriya mevkide durmak düşüncesiyle yapıyorlar ve düşünmeden ve cahilane yapıldığı için kötü oluyor. Kendi tasavvur ettikleri şahsî menfaatlerini de temin edemiyor. Hadi lâğvediyorlar. Meselâ Bahriye Vekâleti teşkili meselesi. Böyle birçok iş vardı. Hâsılı idarelerinde istikrar yoktur. Bu sebeplerle milyonlarla lüzumsuz masraflar yapılıyor. Zavallı millet çekip duruyor. Göğsü tecrübe tahtası oldu. Bu tecrübeler bir lüzum ve âlimâne bir sebep ve suretiyle yapılsalardı yine diyecek yoktu.

2 Mart nüshasında Mustafa Kemal, Konya Halk Fırkasında "18 yaşından yukarı yaştaki bütün gençliği fiilen fırkamız azası görmek isteriz. Muallimler behemehal Türk Ocaklarının içinde ve inkılâp prensiplerimizin ön sınıfında çalışmağa mecburdur. Fırkamızın bir şubesi olan. Türk Ocakları," ilh... diyor. Demek bu seyahatlerinde bir gayret ve emeli de bütün milleti Halk Fırkası azası yapmaktır. Fakat sanki bununla kuvvetli mi olur? Fırkasını bunlar içinden yerler. Demek bu adam Serbest Fırka ile başlayan İzmir, Menemen ve emsali vakalardan, belediye intihabından fena korkmuş, taraftar toplamak gayretinde.

4 Mart nüshasında şu havadis var: Gazi, seyahattan Ankara'ya dönmüş, gelir gelmez Heyet-i Vekileyi toplayıp Millet Meclisinin feshine ve mebus maaşının 350 liraya indirilmesine karar verdirmiş. Biz zavallılar en güç zamanlarda mebusluk ve vekillik ettik. Mebuslukta yüz lira aldık. Hele vekillikte hiç maaş almadık. Bunlar sonra dehşetli maaşlar almışlar demek. Aferin... Vatanperver Halk Fırkası mebuslarına, fırka ve hükümetlerine!.. Gazi'nin cezrî kararlarla Ankara'ya döndüğü yazılı. Beş Mart

nüshasında Gazi'nin Halk Fırkası grubu reisliğine gönderdiği bir tebliğ var. Demiş ki, "Bu milletin hakikî efendisi halktır, köylüdür." Bu adam bunu intihap yapılmasının sebebi millete yeniden reyini göstermek imkânını vermek için imiş!.. Halk Fırkası yeni kanunlar ve işler yapacakmış, millet bunları istemiyor mu görülecekmiş! Bu kadarı görülmemiştir. 14 milyon halktan tek bir nefer reyini istediğı gibi verebilir mi? Bunu millet de, bütün Avrupa da, kendi de biliyor. Sözlerinde tezac da var. Meselâ yine diyor ki "Seyahatlerimde hakikati yakından ve derinden gördüm. Millet bizimle beraberdir." Öyle ise pekiyi, milleti yeniden reyini göstermeye davete yani tecdid-i intihaba ne lüzum var... Bu mektubunda tecdid-i intihap kararı verilmesi kanaatındayım diyor. Halbuki bunu İsmet'e ve Meclis Reisi Kâzım'a böyle yapın! demiştir. Ne ise Meclis tecdid-i intihap kararını vermiş. Vermeyip de ne yapacak?!.. Efendileri istiyor, hem de kararı alkışlarla vermişler.

9 Mart nüshasında Rusya ile Karadeniz'de tahdid-i teslihat mukavelesi yapmışız. İki devlet birbirine haber vermeden yeni harp gemisi yaptırmıyacakmış. Biz Moskova muahedesini yaparken Ruslar bize o vakit de bu tarzda şeyler teklif ve ısrar etmişler, biz kabul etmemiştik. O vakit kabul ettiremedikleri şeyleri birer birer Tevfik Rüştü'ye kabul ettiriyorlar. Tabii ona değil İsmet'e ve Mustafa Kemal'e kabul ettirmişlerdir. Tevfik Rüştü, Dünyada hiçbir meziyeti, fikri olmayan, her dakika fikir değiştiren, hâsılîl mühim derecede bir dalkavuk, samandan yapılmış adam, aşağı biridir. Bu mukavelenin hiçbir kıymeti yoktur. Avrupa'ya karşı bir nûmayiştir. Fakat ben olsam bu nûmayiş yapmazdım. Çünkü kıymeti yok, tesiri gülünç olmaktan ibarettir.

11 Mart nüshasında reisicumhura Çankaya'da yapılan sarayın fotoğrafı var. Müthiş bir bina. Güya malî buhran var, bu derecede açık, tasarruf yapılıyor. Mebusların maaşını kesen adam kendine tam böyle bir günde saray yaptırıyor.

Halk Fırkası kâtib-i umumîsi Saffet çıkarılmış, yerine meşhur Recep (Kütahya) yapılmış. Serbest Cumhuriyet Fırkasının zuhuru-runda vaki millî tezahüratın Halk Fırkası aleyhinde olması Saf-fet'in başını yemişti. Azli bugün olmuş. Bu adamın boyu bir metreden fazla değildir. Fesat ve ahlâksızlığı ise bin metre var-dır.

Bundan bir yıl evvel Paris'te bir Hitit Cemiyeti teşekkül et-miş, beni de aza yapmışlardı. Müntesiplerinden biri Delâpor-te'dir. Bu zat iki ay kadar evvel Luvr Müzesinde Hititler üzerine bir konferans da vermişti. Bu konferansı Paris sefiri Münir Bey'in patronajı altına koymuştu. 13 Mart Milliyet'te bu cemiye-ti Mustafa Kemal'in himayesi altına almasını Delapert'in bir mektubuyla rica ettiği, onun ricayı kabul ettiği, Geldanî suratlı Tevfik'in riyaseti altındaki Türk Tarihi Tetkikatı Cemiyeti azala-rının da bu cemiyete aza kabul edildiği, cemiyetin Avrupa'nın her tarafında profesörlerden, akademisyenlerden, mühim mües-seselerinden azası olduğu, esbak valilerden Rıza Nur Bey'in de Paris merkezinde aza olduğu yazılı. Bunu görünce iğrendim. Hi-tit Cemiyetinden istifa ettim.

Delapert fakir bir adam. Oturduğu haneyi görmeli. Fakat ya-man şey. Mustafa Kemal'e çatmağı düşünmüş, çatmıştır. Maksa-dı para çekmektir. Bugünkü Avrupahılar da vicdanî ve emsali hisler kalkmış, yerine para oturmuştur. Para, para... Ne vasıta ile ve ne kadar çirkin olursa olsun zararı yok. Böyle görüp duruyor-lar ki, Ankara birtakım Fransızlara ve Avrupahlara binlerce lira-lar verip Gazi için methiye ve kaside halinde kitaplar yazdırı-yorlar. Bu da çarpacak.

Bu sefer de Cenevre Darülfünun Profesörlerinden Pitar'ı karısı ile davet ettiler. Vatanda seyahat ettirdiler. Bol paralar verdiler. Noel Roje imzası taşıyan karısı bir, sonra Pitar'da bir kitap neşrettiler. İkiside dalkavuk. Pitar'a yazık. Paris'te Diri Şark Dilleri Mektebi Türkçe muallimi "Deni" de gözü açıklardandır. Mısır Kralı Fuad'a çattı. İyi para aldı. Bir yıl evvel Mustafa Kemal'in hatıratını, bu saçma şeyleri Fransızcaya tercüme edip neşretti. Mustafa Kemal'e de çatıp çöplenmek istiyor, fakat hâlâ bir şey yapamadı. La port daha usta çıktı. Bu cemiyette benim de olduğumu Milliyet gazetesi yazıyor. Beş yıldır Türk gazetelerine adım yazılamıyordu. Bu makaleyi Tefvik bizzat gazeteye vermiştir. Orada benim adımlı Gazi'den izinsiz zikredemez. Zikretmekten maksatları acaba nedir? Beni, Gazi'nin himayesindeki bir cemiyette aza, binaenaleyh Gazi ile beraber göstermek mi? Memlekette ihtimali bu zan hasıl olacaktır. Böyle bir cemiyetten istifa edip çıkmak her halde evlâdır. Bu sebeple derhal istifa ettim.

17 Mart Milliyet'te gayet fena bir haber var. Türk Ocakları azası 30 bin kişi imiş. Kamilen Halk Fırkası azası olacak ve ocakların bütün emvali Halk Fırkasına devrolunacakmış. Yazık, yazık!.. Acıdım. Demek Mustafa Kemal seyahatte bunların muhalif olduğunu gördü ve galiba evvelden de biliyordu. Bu işi yapıyor.

20 Mart Milliyet'te Mübadele-i ahali işinin tavsiyesi için kanun yapılmış. Demek bu iş halâ sürüncemede. Zavallı muhacir Türkler neler çektiler. Niceleri öldü. Onlara ait malları yaran yağma ettiler. Bu kanunu Meclise verirken Dahiliye Vekili Şükrü Kaya demiş ki: "Mübadele ve iskân işlerindeki çirkinliği ve fenalığı izale için kafi adımlarla yürümekten başka çare kalmamıştır." Be adamlar! Bu böyle de bu vakte kadar neredeydiniz? Ne duruyordunuz? Bu hükümet bunun mesuliyeti cezasını çekmi-

yecek mi? Yine demiş ki: "Tetkikinize arz olunan bu kanun, uzun ve hazin bir destanın teşriî hatemesidir." Ne doğru... Ah ah, ne hazin destandır. Onu ben meselenin iptidasında Millet Meclisinde şerh ettim. Hangi hükümet dinledi. Bil'âkis İskân Vekili Necati, Kütahya Recep, İzmir Vasıf türlü yalan, iftira dersaet ve cehalet ile yani hükümet beni kabahatli çıkardı. Mustafa Kemal ve İsmet keyiflendi idiler. Mustafa Kemal ve İsmet yine o vakit istizahta hükümeti tebdil ve iskân işini ıslâh etmedi. Şimdi yedi senelik bir destan yaptıktan sonra Meclis kürsüsünde hazin oluşunu söylüyor. Yine demiş ki: "Yedi-sekiz seneden beri milletin efkârı umumiyenin, Meclis-i âlinin kalbinde ve hissinde derin tesirler uyandıran bu hadise ve bu hadisenin safahatını millet muvacehesinde olduğu gibi anlatmak mesuliyeti müdrik bir hükümetin borcudur." Pekâlâ! Bu başta İsmet ve Mustafa Kemal'dir. Hadi mes'uliyet tatbik edilsin. Ben bu rezaletleri sekiz sene evvel söylerken onlar bu işin gümüş gibi olduğunu söylemişlerdi. Devir değişince bu iskân işini yeniden rü'yet etmelidir.

Hasılı birgün bu facianın hesabını görmelidir. Şu Dünya ne tuhaftır. Sekiz yıl evvel bu rezaleti anlatamamıştık. Hükümet hâlâ iş başındadır. Ve yine o hükümet o vakit ki ıslah-ı hâl teklifimize kızmıştı. Ve yine o hükümet bugün kendi ağzıyla bu fecati itiraf ediyor. Bu beyanatı Millet Meclisi zabıtlarından okumak ve bir de bu iş için bizim vaktiyle yaptığımız istizahta söylediğimizi, Necati, Vasıf, Recep ve emsalinin söylediklerini yine bu zabıtnamelerden okumak lâzımdır. Bu işte müthiş hırsızlıklar oldu, nicelerin cepleri doldu. Ve bu cepler dolmak için idi ki, muhacirler perişan ve bu iş rezil edildi. Cehalet ve idaresizlikleri de yardım etmiştir. Meselâ iskânın başına konan Necati'nin cehaleti meşhurdur. Öldüğü vakit de 360 bin lirası çıkmıştır. Şükürü Kaya bir şey yapacağından değil ya, bilmem niye söylüyor!

Birinci Meclisin milletvekilleri

22 Mart Milliyet'te akıbeti pek vahim bir havadis var: Maarif Vekili Esat Bey muhtelif tedrisatı liselere teşmil edeceğini beyan ediyor. Bunun açacağı yaraları unutmak ne kadar güç olacaktır. Belki de mümkün olamayacak.

4 Nisan

Milliyet gazeteleri geldi. 26 Martta Meclis faaliyeti tatil etmiş. Fesinden sonra içtimaa devam ediyordu. Bu fesih ne, yine içtimaa devam ne? Bir türlü akıl erdiremiyorum. Şimdi anlaşıldı. Bu halde şunu zannetmek mümkündür: Mecliste mebusların çoğunun, bilhassa fırka erkânının İsmet tarafına geçtiği söyleniyordu. Galiba Gazi bundan şüphe ve telâş edip İsmet'in kendi aleyhine ve Fevzi Paşa'nın da muvafakati ile bir darbe yapamaması için Meclisi acele feshetti!

İşte bu suretle millî hareketten beri üç Büyük Millet Meclisi

gelip gitmiştir. Bunların son ikisi asla büyük değildir. Bunlara bir sıfat lâzımsa Küçük Millet Meclisi demek lâzımdır. Hele üçüncüsüne bu sıfat hiç yakışmaz. Birinci Meclis hakikaten büyüktür. Bütün safhasıyla bir parlâmento idi. Bu Meclisi ihtilâl ve huruç yapıp yeni bir devlet teşkil etmiş, yeni bir Türkiye vücudunda getirmiştir. Devleti tesisinden sonra İstiklâl harplerini yapıp kazanmış, devleti, milleti kurtarmış Lozan sulhüne hey'et göndermiş, müzakerenin ilk safhası onun zamanında cereyan etmiştir. Vakıa sulh bunun zamanında yapılmamış ise de bu şeref de şüphesiz onundur. Bu Meclise "İhtilâl, Harp ve Sulh Meclisi" denmesi lâzımdır. Mustafa Kemal mebus Ali Şükrü'yü Topal Osman'a öldürtmüş, cinayet meydana çıkarılınca Mustafa Kemal yakalanıp tevkif edilmek ve hattâ yalnız böyle bir teşebbüsün vücuda gelmesi korkusuyla Meclisi tehdit ile feshetmiştir.

İkinci Meclis zamanında cumhuriyet ilân edilmiş, Teşkilâtı Esasiye kanunu yapılmıştır. Bunlardan başka bu Meclis zamanındaki bariz şey bir sürü inkılâp adı verilen, maskaralıklar, cehaletler yapılmasıdır. Mustafa Kemal başta her vekil ayda bir inkılâp yapıyordu. Adliyede Necati bir halt ediyor, adına mese-lâ Mart Adliye inkılâbı, sonra bir daha böyle halt yiyor, sonra adına Mayıs inkılâbı diyordu. Mülevves Vasıf Maarifte bir halt yiyor Maarif Nisan inkılâbı ilh.. diyordu. Tekke ve medreseler kapandı, şapka giyildi, muhtelit mektep namıyla kız ve erkeklerden mürekkep orta mektepler yapıldı. Valiler hükümet konaklarında danslar, balolar tertip ettiler, rezaletler oldu. Hergün bir bayram, bir donanma yapıldı. İsrâf ve sefahat dehşetlendi. Bütçe artırıldı, açığı kapatmak için yeni vergiler kondu, inhisarlar ihdas edildi. Vekiller, mebuslar, memurlar içki, eğlence ve kumara daldı. Bu masrafları görebilmek için bir irtikâp ve irtişadır başladı ki tarihte misali azdır. Vur yansın gitti. Bu meyanda İşmet Paşa'nın büyük masraflı at yarışlı eğlenceleri de meşhur ol-

du. İsmet, yaveri Atıf'ı Londra'ya yollayıp 25 bin liraya bir yarış atı satın almıştır. Cemiyet-i Salahiye, Kürt isyanı birinci Meclis zamanında büyük millî hizmetler görmüştü. Mekteplerden dinî tahsil kaldırıldı.

Bu devrin inkılâp çocuklukları daha iyi tabir ile delilikleri ve ilh... ikide bir hâdise icat edip birçok insanları masum oldukları halde astılar. Bunlara katliam demek daha münasiptir. Bu suretle İstiklâl Mahkemeleri tarihimizde bednam oldu. Halbuki millete öyle vahim içtimaî ve harsî yaralar açtılar ki, bu devleti ve milleti yiyip kemirmektedirler. Bu Meclis ömrü tabii ile irtihal etti.

Bu Mecliste de namuslu mebus yine epeyce vardı. Bunlar birkaç felâh hamlesi yapmak istemişlerse de terörlerden korkup susmuşlardır. Fakat bundan sonra gelen Millet Meclisi büsbütün küçük meclistir. Bunlar artık baştan aşağı dalkavuk, âlet idiler. Gazi bu intihapta İkinci Meclisteki namuslu mebusları intihap ettirmemişti. Yeni mebuslar derhal maaşlarını ayda beşyüz lira yapmışlardı. Bunlar da İkinci Meclis zamanında başlayan zevk ve safa, kumar, israf, irtikap ve irtişaya daha şiddetle devam ettiler. Bu Meclisin bir hususiyeti İkinci Meclis zamanındaki inkılâp rezaletlerini kanunlar ile tevsik etmek olmuş, bu bapta birçok kanunlar yapmışlar ve bunları hükümet nasıl getirmişse öylece ve bir saat içinde hiçbir tedkiksiz ittifakı ârâ ile kabul edivermişlerdir ki, Meclislerin bu kadar küçüğü görülmemiştir. Bunun zamanından en mühim hadise, malî ve iktisadî buhran zühur eder. Bu Meclisin hateme-i hayatı Menemen hadisesidir. Bunda da Divan-ı Harbin verdiği kamilen haksız idam cezalarını aynen ve ittifakla kabul etmek gibi bir denaati yapmışlardır. Yani hepsi katil ve canidir.

Milliyet'in 25 Mart nüshasında Gazi'nin beyanatı var. Bu beyanatı Türk Ocakları ilim ve hars heyeti azasından Ruşen Eşre-

f'e yapmış. Yani ona neşrettirmiş. Bu sebeple Ruşen'in Ocak ilim ve san'at, hars heyeti azasından olduğunu öğreniyorum. Hey gidi zaman! Zavallı Türk Ocakları! Ruşen gibi kara cahil ve Türk olmayan biri böyle bir heyete aza imiş. Buna işte ört ki ölem derler. Evet, birşey doğru, Ruşen san'atkârdır. Ne de? Ayyaşlık ve dalkavuklukta. Bu cihetten doğru. Eğer bizden sonra Türk Ocaklarının san'atı da bu oldu ise diyecek yok. Vaktiyle bu hars heyetinde aza olduğumdan kendimden öğreniyorum. Gazi ez-cümle şöyle demiş: " ...Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüs tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelelerini neşr-ü tamim'e sadakatla ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucib hizmetler sebketmiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları siyasî ve tatbikî sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım millî müesseseler hakkında duyduğum itimad ve emniyetin ifadesidir."

Zavallı Türk Ocağı. İnnallahe ve inna ileyhi raciün... El fatiha...

Tuhafı şu ki, böyle bir müesseseyi, sırf ilim ve hars için tesis etmiş, siyasetten uzak olması daima düşünülmüş bir varlığı, kendi keyfi ile Halk Fırkasına kalbedip bitirmiştir. Böyle bir şey onun bütün azalarının kararıyla olur. Şimdi belki Gazi mutad usulü üzere ocakların kongresini toplar ve bu kararı onlara verdirir. Ne yapacaklar, verirler. Billhassa Hamdullah Suphi ve emsali baştadır, onlar gayret eder, yaparlar. Beyanatının sonunda ocağa karşı itimad ve emniyet hissi duyduğundan bu işi yaptığını söylüyor. Halbuki Türk Ocaklarından korktuğundan yapmıştır.

Bu bir cinayettir. Ve bütün mes'uliyeti de o Hamdullah'ın boynunadır. Bir bakıma iyi oldu. Ocağın kasası Hamdullah'ın

kesesi idi. Oh, elinden gitti. Fakat Gazi âletlerine para hususunda kötülük etmez. Ona bunu başka şekilde temin eder. Hamdullah'ın Türkçülüğü ve herşeyi sırf para ve mevki için bu müessesenin kuvvet ve binek taşı olmasıdır. Bunlar temin olunduktan sonra ne olacak, Türk Ocağının isterse adı batsın...

Yeni Mecliste mebusların adedi çoğalıyor. Üçyüz ondört oluyormuş. Azaltacak yerde çoğaltıyor. Bu niye? Bu malî buhran zamanında şunların adetlerini de azalt ki bir fayda olsun. Ne çare kayıracak adamlar çok. Her yeni Mecliste bu adedi artırıyor. Milette acıyan kim?

Son zamanda efkar-ı umumiye İsmet'in kuvvetlendiği, Gazininkinden fazla asker kuvveti olduğu, Fevzi Paşa ile beraber hareket ettiği, Gazi'ye dayattığı, Gazi'nin ondan korktuğu söyleniyordu. Ben daima İsmet'in Gazi'ye bir şey yapamayacağını daha ziyade zannetmekteyim. Buna şaşıyorum. Vakıa Gazi'nin yerine geçmek için İsmet'in içinde öyle bir ihtiras ateşi vardır ki, cehennem gibi yanar. Lâkin teşebbüs sahibi değildir. Gayet mütereddit ve korkaktır. Sonra pek vesvese ve vehimlidir. Bu son hasleti ile adeta bir İkinci Abdülhamid'dir. Gazi ise kuvvetine emin olduğu vakit pek cüretkârdır. Vakıa birtakım beyanat ile Gazi, İsmet'e cemileler yapıyordu. İsmet'de ona dalkavukluk etmekte devam ediyordu. Lâkin harp, resmî ilân-ı harpsiz, aralarında başlamıştı. Anlaşılan Gazi önce kuvvetsiz olduğunu zannetti, İsmet'e mümaşaat yaptı. Şimdi işi yoluna koydu. Meclisi feshedip İsmet'in kuvvetini bitirdi. Belki yeni intihabta İsmet'i mebus da yaptırmaz, yaptırsa başvekil yapmaz ve bir sefaretle gönderir. Bakalım... Zannıma göre bu iki adamın aralarındaki rekabet kavgası Meclisin feshi ile Gazi'nin galebesini temin edip bitmiştir. İsmet hinoğlu hindir. Mağlubiyeti görünce bütün hırslarını daha iyi saklar, dalkavukluğunu, sadakatini daha ziyade gösterir, büsbütün atılmaz, yerinde kalır. Yine zaman ve fırsat kollar. Lâ-

kin yine eline fırsat geçse önce söylediğim seciyesinden dolayı yine mağlup olur. Zannetmem ki, Mustafa Kemal işi buraya kadar götürsün... İsmet'den iyi değnek bulamaz.

19 Mart Milliyet'te bir komisyonun daireleri gezip Arap harfleri ile yazılı kıymetli evrakı yaktırdığı yazılı. Kıymetli evrak dediği nedir anlaşılmıyor. Fakat ne olursa olsun vesika imhası cinayettir. Felâket...

2 Nisan Milliyet'te münteşir bir istatistike göre Türkiye'de 1928-1929 senesinde bütün mekteplerde muallim adedi 18483 olup 13635 erkektir. Bunların 15750 si ilkmekteplerde 2248 orta mekteplerde, 485 yüksek mekteplerde imiş. Muallim adedi 4 yılda 2234 miktarında artmıştır. İşte maarifimizin ne kadar noksan ve iptidai olduğunu bu istatistik gösterir. Bir de 18483 muallimin kaçının ehil olduğunu düşünmek lâzımdır. Bence ehil olanlar % 10'u geçmez. Benim vaktiyle maarif vekili iken yaptığım tahmini hesaba göre 30 veya 40 bin kadar muallim lâzımdır. Lozan'dan sonra asıl çalışılacak iş bu idi. Buna dair hiçbir şey yapmadılar. Balolara, zevke giden paralar ile bu kaçan zaman içinde devlet ve milletin bu esas direği dikilmiş olurdu.

Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratını Milliyet neşrediyor. Bazı mühim kısımlar var ki Türk Tarihine hizmet eder. Bu son nüshalardaki tefrikalardan birinde diyor ki: "Abdülhamid mühim işlerde Said Paşa'nın (Şapur Çelebi) reyini alması sadakatle muhafaza ederdi. Meşrutiyetin ilânı arefesinde bir gece Said Paşa'yı çağırıp Rumeli'nin meşrutiyet ilân ettiğini söyledi ve bu baptaki fikrini sordu. Said Paşa meşrutiyetin ilân edilmemesini tavsiye etti. "Şu adamı gafil İttihatçılar sonra sadrazam bile yaptılar. Ben Kanunu Esasinin 53. maddesinin tadili münasebetiyle Said Paşa için Meclisi Mebusanda aynen "Bu adam Meşrutiyet düşmanıdır. Abdülhamid'in akıl hocası idi. Ev-

velce doksanbeş Meclisini bu feshettirdi. Yine o oyunu yapacak” deyip yırtınmışım. Ne kadar doğru söylediğimi şimdi anlıyorum. Fakat sözlerim cahil İttihatçıların kulağına girmemişti. Şair Tevfik Fikret bu müzakereden sonra idi ki Doksanbeşe Doğru adlı şiirini neşretmişti.

10 Nisan 1931

Tıbiyede talebe iken ve biraz sonra da felsefeye pek merak etmişim. Epeyce feylesof okudum. Bugünlerde bu uzun zamanda ne olmuş diye tekrar okumak canım istedi. Yeni neşredilmiş iki büyük kitap aldım Felsefe Tarihidir. Ben ilk felsefe tedkikatımın neticesinde şu fikre gelip bu meraktan vazgeçmişim: “Kâinatın mevcudiyetini, kâinatın suret-i teşekkülünü, bunda sebepleri, hasılı kâinattaki esrarı bulmağa çalışıyorlar. İnsanlar mükemmel mahlûklar değildir. Zekâları pek âcizdir. Beş hisleri var. Zekâları, tefekkür ve mantıkları hep bunlarla hasıl oluyor. Bu hisler ve bu his uzuvları asla kâfi değildir. Nitekim mikrobu göz göremiyor. Demek kâinatta nice şeyler var ki, bizim hislerimizle bilinmesi mümkün değildir. İnsanların bu hislerle icâd ettikleri ilim ve âletler de gayrî kâfidir. Tekâmüllât ile bir gün kâfi olacağı da ümid edilemese gerek. Hem de mevcut hislerimiz dahi aldatıcıdır. Diyojen kozmoğrafya ile uğraşanlara “İptida ayağınızla bastığınız yeri öğrenebilin de sonra göklere çıkın” demişti. Pek doğrudur. Hasılı insanın aklı kısırdır. Bu işlere ermez, insan haddini bilip bu hususta susmalıdır. Binaenaleyh dinî felsefe, teşekkül-ü kâinat felsefeleri boş şeylerdir. Filozof denilen birçok insanlar ömürlerini bu yolda boşuna yok etmişlerdir. Bunların tedkiki boşuna bir ömür gidermektir. İşte bu sebeptendir ki, felsefenin bu kısımlarını sevmem, insan kendine ait şeyleri birçok yanlışlıklarına rağmen bir derece görebilir. Bu halde tarihi, sosyal, moral felsefeler her insan için öğrenilecek pek meraklı şeylerdir. Ben

Mustafa Kemal, Türk Ocağı Kurultayı üyeleriyle

felsefenin bu kısımlarını severim. Bu seferki tedkikatımda bil-hassa bunları ve yeni terakkiyatını görmek istiyorum. Bu tedkikatım aylarca sürecektir. Başım da yorgun. Biraz okuyunca yoruluyorum. Ne yapacağım bilmem? Sıhhatim için okumamak lâzım. Okumayınca da duramıyorum. Bakalım.

15 Nisan

10 Nisan Milliyet geldi. Mustafa Kemal, Türk Ocaklarının Kurultayını toplamış, bunlara ocakları feshettirmiş. Verilen karar şudur: "Türk Ocakları feshedildi. Bütün memelek ve hukuku ile Cumhuriyet Halk Fırkasına devredildi." Türk Ocakları mühim millî bir müessesemiz idi. Artık vefat etmiştir. Gazi, millî müessese ve an'aneleri yıkıp duruyor. Bunu da bitirdi. Çok yazık olmuştur. Reşid Galip, Hakkı Tarık ve emsali bu işte önyak, âletlerden olmuşlar. Hamdullah Suphi de utanmadan bir nutuk söylemiş.

Bugünkü Paris gazetelerinde İspanya'da cumhuriyet ilân edildiği Kral Alfons ile ailesinin İspanya'yı terkettikleri yazılıyor. Belediye intihabı olmuş, her yerde sosyalist ve cumhuriyet fırkaları kazanmış, bunlar cumhuriyeti ilân etmişler. Kral mukavemet etmeyip İspanya'yı terketmiş. Dünyada bu kadar devlet arasında belli başlı dört çeşit idare vardır: Rusya, İtalya, Türkiye, İspanya. Bu vak'a ile biri daha yıkıldı. Alfons bir diktatörlük ile millî arzuya mâni oluyordu. Nihayet diktatörlükler de, kendisi de gitti. Alfons herhalde zalim ve hunhar değildi. Asla kimse burnunu kanatmadı. Kendisini öldürmek isteyenleri, kıyam yapanları affederdi. Nitekim Mussolini de öyledir. Alfons aynı zamanda namuslu insan olduğunu da gösterdi. İntihabat aleyhine çıkınca tacını, tahtını terketti. İsteseydi silâhla mukavemet edebilirdi de. Etmedi.

Bizde belediye intihabı oldu. Her sınıf halk Gazi'nin aleyhine olduklarını gösterdiler. Gazi derhal intihap tazyiklerine tevessül etti. Menemen katliamını yaptı. Türk Ocağını feshetti. Valiler azletti, ilh... Ne ise yeryüzünden bir müstebit hükümdar daha gitti.

17 Nisan

Bugün Sosyete Aziyatikte mutad içtima vardı. Gittim. Bura-ya her taraftan ilmî, bilhassa müştêşriklerin neşrettikleri kitaplar gelir. Zaten bu cemiyette Türk, Arap, Acem ve Hindli-Çinli gibi milletlere ait malûmata mahsustur. Burada yeni gelen eserleri gözden geçiriyordum. Şu iki Fransızca eseri buldum:

1 - Les Massacris Kindes en Turque

2 - La quartion Kinde ete... Par Doktor Bletch Chirguhoun kaydı vardır.

Biri bu neşriyatın 2, diğeri 6 numaralı. Kahire'de İmprime-ria Paul Barbey de 1930'da basılmış, birinde Kürt bayrağı, ikisin-

de de Kürt amblemi var. Güneşli bir bayrak ile bir kama ve iki buğday başağından bir amblem uydurmuşlar.

Eve götürüp okudum. Türk aleyhine bu kadar edepsizce, bu kadar şiddetli, baştan aşağı yalan yazı yazıldığını sade Ermenilerde görmüştüm. Belki bu daha namussuzca ve daha uydurma iftiradır. Çok müteessir oldum. Bizim Gazi'nin sırf mevki hursı ile yaptığı denaetin neticesi. Çeksin bakalım Türk. Hakaret çekmek Türk milletine düşüyor. Eserin bizim cemiyete gelmesi gösteriyor ki, herifler müthiş propaganda yapıyorlar, bunları ilmî sosyetelere kadar dağıtıyorlar. Altı numaralıda Kürtler hakkında coğrafi, ırkî, tarihî, Kürt isyanları hakkında malûmat var. Bu sebeple okunması lâzım. Ancak katliamlar ve bu malûmat vesaire hakkında çok mübalağa ve yalanlar var. Tabii propaganda kitabı. Bu eserlerde Minorski ve Nikitin adında iki Rus âlimin sözleri var. Bu iki adam Türkçe ve Kürtçe bilirler. Eskiden Çarların Türkiye'de, İran'da hafiyeleri idiler. Kürdistan'da dolaşıyorlardı. Bedirhan Zade Süreyya'nın dostudurlar. Kürtlerin bu eserlerine bunlar yardım etmişlerdir.

İstanbul'dan yeni gelmiş Hristiyan bir Gürcüye rastgeldim. Münevver bir papaz. Türkçe de biliyor. İstanbul'u, Türkiye'yi, hükümetin rezaletlerini, irtikâpları müthiş anlatıyor. İktisaden Türkiye bitmiştir diyor. Köylü öküz, inek ve tavuğuna kadar hepsini satıp vergiye veriyor. Vergi pek ağırdır diyor.

12 Nisan Milliyet'te İstanbul'da Ankara Caddesinde horoz dövüştürüldüğü yazılı. Bu eski Babiâli caddesidir. Eski günlerde burası ne kadar kalabalıktı. Şimdi bu kadar tenhalaşmış demek. Öyle ise İstanbul ölmüş demektir.

Mısır'dan aldığım bir mektup yeni vaziyeti izah ediyor. Bilmem Fevzi Paşa böyle yapacak bir cesarette, vatanperverlikte, benlik sahibi bir adam mıdır? Çok şüpheli. Altı yıldır Gazi zu-

lüm ve rezaletine âletlik, mesnedlik etmiştir. Çok günahı vardır. Mektup şudur:

“Meclisin feshi meselesindeki gizli noktalardan bazıları, hususî ve mevsuk menabîden aldığımız malûmata binaen tavaz-zuh ediyor: Askerce, orduca adem-i memnuniyet ve dedikodu o kadar tezayüt etmiş ki, Mustafa, Fevzi Paşa disiplini muhafazadan âciz bulunduğunu itiraf ederek istifasını vermiş ve bu mühlik halin önünü alacak diğer birinin tayinini mısırran talep etmiş. Etekleri tutuşan ağamız mahut seyahati yapmış. Vilâyat mebanii askeriyesini ve Halk Fırkası rüesasını kazanmağa çalışmış, aldığı veya edindiği malûmatla bu son manevrayı yapınağa karar vermiştir. Daha doğrusu onlara biraz kül atmak istemiştir! Buna rağmen adem-i memnuniyet bütün şiddetiyle devam ediyor. Söz ayağa düşmüştür. Şikâyet âleniyete çıkmıştır. Hatta memurun birçok yabancılar önünde, şikâyetle, tazyikten izhar-i ye’sten çekinmediklerini ve hülâsa ümidi kesmede bulunmadığını öğrendik.

Hele iktisaden memleketin tutulur yeri kalmadığını acı acı beyan ediyorlar. En eski ve maruf ticaret yerleri birbiri arkası iflâs etmektedir. Ne acı tecelli! Muhakkak kurtulmuş bir vatanın böyle az zaman içinde bu hale gelmesini görmek ne acı bir haldir!... Ağanın inhamk-i marufundan hiç de vazgeçtiği, hususen son seyahatlerde vapurda irtikâbından çekinmediği rezaletlerin envainın şahidleri hayretle ve istikrahla anlatıyorlar. Yığınlarla kafileleri refakatinde yapılan tedkik seyahatlerine! siz de şaşınız.” Olur şeyler değil. Daha neler de neler!

29 Nisan

Yine Yalovayı imara para sarf ediyorlarmış. Bu malî buhran içinde zavallı millet aç bir halde iken bu nedir? Eskiden Sada-bâd, Fezâbâd, Şemsâbâd gibi sefahat yerleri, Kâğıthane safası,

lâle devri vardı. Şimdi de aynı şey. Hem Yalova safası hepsini geçti. Buraya Mustafa Kemalâbât adını vermeli.

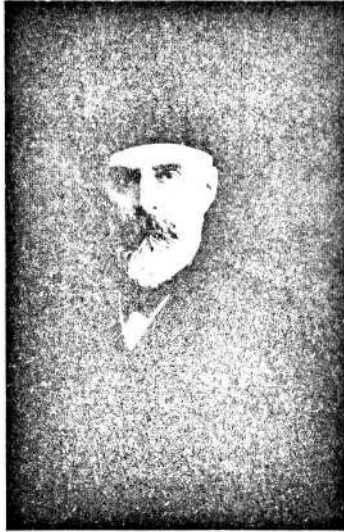
İntihabat yapılmış. Otuz kişilik yer müstakillere ayırmışlar. Bunlara da tabii Halk Fırkası müntehibi sânileri rey verecek. O halde bunların adı nasıl müstakil? Bu başka memleketlerde oluyor amma orda hiçbir fırkaya mensup olmayan halk müstakil mebus intihap ediyor. Hepsi oyun. Onüç yerde de verdirmişler. Yani bununla biz intihabata karışmadık demek istiyorlar. Bari, a efendiler, muhtelif yerlerden birer ikişer müstakil yeri açık bırakacağınıza bunu beş-altı şehre hasredeydiniz ve oralarda müntehibin sani intihabına karışmıyaydınız. Eh biraz yakışık alırdı. Bu dalaverayı da becerememişler. Mahmut Siirt bir başmakale yazıyor. Bu intihabın ifadesi nedir diyor ve: "İşte bütün millet Gazi ile olduğunu göstermiştir" cevabını veriyor. Bu adam hiç utanmaz. Sinop'ta da bir müstakil yer bırakmışlar. Kimse talip çıkmamış. Bu yer senin için bırakıldı diye bana yazdılar. Tabii ben de talip çıkmadım. Hem şimdi mebuslukla millete hizmet mümkün mü?

Sefir Münir Paris'e geldiğinden beri benimle görüşmeyi çok istemişti, hep kaçmıştım. Ramazan bayramında bize geldi, ben gitmedim idi. Konferansta tesadüf ettim, illâ ısrar ettiydi. Artık ayıp oluyordu. Esasen namuslu, malûmatlı bir adamdı, severim. Bu Kurban Bayramında gitim. Bana İsmet'in benim için müteessif olduğundan, geçinmemin dar olmasını canı sıkıldığından, kitaplarımı bastırmak için yardım edilmesi fikrinde olduğundan, bir memuriyet kabul etmemden bahsetti. Daha da bir şeyler söylemek istiyordu. Şiddetle mukabele ettim: "Ben Paris'te aç ölürüm, onların on parasını, memuriyetini kabul etmem. Paris'te amele, ya Mısır'da hastahane hizmetçisi, yahut basit bir doktor olmak Ankara'da bir başvekil veya reisicumhur olmaktan bin kere iyidir. Fakrî fahrî. Ben onlar gibi kâşaneler, otomobiller, ya-

rış atları, ilh... şeylere tabi değilim. Hayatım bir yatacak ev, bir elbise, iki lokma ve birkaç kitap parasına ihtiyaçtan fazla bir şeye muhtaç değildir. Bunu da ben taştan çıkarırım” dedim. Şaşaladı. “Bilirim sizi, onun için söyleyemiyorum” dedi. Demek başka bir teklifi de vardı. Mütemediyen İsmet’in beni evvelki gibi sevdiğini, İsmet’in iyi adam olduğunu söyledi. Ve beni İsmet lehine imaleye çalıştı durdu. Nihayetirde hiç olmazsa Avrupa’ya gönderilen ilmi komisyonları kabul etmemi söyledi onu da reddettim. Filhakika bu iş bana senede on onbeş bin lira kazandırır. Hem de başkalarını da göndermemelerini tavsiye ettim. “Delegelerin bir şey yaptıkları yok. Millet fakirdir. Paraya yazık” dedim.

Evvelce Ahmet Rıza’nın Abdülhamid’e nasıl dalkavukluk ettiğini, âlet olduğunu, çattığını ve hemşiresinin ve kendisinin saraydan çıkmayıp hediyeler, paralar aldıklarını almıştım. Bunu ben o vakit Meclis-i Mebusanda da söylemiştim. Ahmet Rıza hakikaten basit bir adamdı. Bugün 27 Nisan Milliyet geldi. Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa’nın hatıratından bir tefrika var ki... Ahmet Rıza’nın hünkâra çatmağı nasıl istediği görülür. Yine orada Abdülhamid onun ne güzel anlayıp tavsif etmiş. Bu tefrika 43 numroludur. Buna göre Ahmet Rıza meşrutiyet ilânı üzerine Abdülhamid’e ma’ruza gönderip teşekkür etmiş. Tahsin Paşa diyor ki: “Hünkâr bu mektubu okudu. Ehemmiyetle telâkki ettiği, memnun olduğu hissediliyordu. Bu mektubu ayrıca bir zarfa va’z ile çekmecesine sakladı. Hünkârın bu âdeti idi. Kendince ehemmiyet verdiği ve ilerde istifade etmek istediği mektupları, vesikaları ayrıca zarflara koyar ve üstüne tarih ve nümro kaydiyle saklardı ve bunların içinde mektup tutulmasını arzu ettiği şeyler de bulunduğu cihetle başkitabet dairesinde umumî ve hususî dosyalara tevdi etmezdi. Ahmet Rıza’nın mektubu Sultan Abdülhamid üzerinde ne gibi bir tesir icra etmiş ve hünkâr bundan ne su-

retle istifade etmek istemişti bilmem. Ancak mektubu geldikten iki gün sonra bazı maruzat-ı resmîye için huzurunda bulunduğum sırada Rıza Bey'den bahsederek: "Bu adamı şahsen görmedim. Fakat ilk ıslâhat lâyihasından ve son arızasından ve Paris'te çıkardığı Meşveret nüshalarında ve Vazife ve Mesuliyet namı ile neşrettiği risalelerden mutedil ve sade fikirli, müsalemetperver bir adam olduğu anlaşılmaktadır. Kazalık son yazısından meşrutiyetin bu defaki ilânının şahsının dahil olmayıp sırf ordunun kuvvetiyle İttihat ve Terakki teşkilâtının âmil olduğunu kendisinin bu meyanda bulunmadığını görerek izhar-ı hissiyat ettiği görülüyor. Yakında İstanbul'a gelecektir. Gerek Rıza Bey ve gerek burada bulunan hemşireleri çok müzayaka çekmişlerdir. Bu acıları Rıza Bey'e unutturmak vatanî hizmetinin heba olmadığını göstermek icabeder mülâhazasını irad ile beraber Cuma günü

Ahmet Rıza Bey

selâmlık resminde bulunan ahaliye zaptiye nazırı vasıtasıyla tebliğ ettirdiğim veçhile Meclis-i Mebusan dairesinin bütün le-vazımı ve mefruşatı tarafından suret'i mukemmelede tecdit ve ikmal olunacağı gibi Ahmet Rıza Bey'in ikameti için de bu ma-hal bulunarak teşrifi için hazine-i hâssaya tebligat icra olunsun emrini vermiştir. Çok geçmeden Ahmet Rıza Bey hakkındaki bu cemilekârâne beyanat ve tebligat gazetelere sermayeyi makalât olmuş ve bhusus Mizan gazetesi muharriri Murad Bey hararet-li tenkidatta bulunmuştur."

Yakup Kadri 28 Nisan Milliyet'te yine edebsizce ve namus-suzca bir makale yazmış. Bu devrin tarihini yazacak tarihçilere devrin, Mustafa Kemal'in adamlarının ne ruhta, nasıl yalancı ve dalkavuk olduklarını bilip tasvirlerini bihakkın yapabilmeleri için decrediyorum. Serlevhası "Plân" dır:

"Cumhuriyet Halk Fırkasını programsızlıkla itham edenler, büyük liderin geçen günkü beyannameleri arasında dillerini tut-muş olsalar gerektir. Bu veciz, vakur ve civanmerdâne beyanna-me, yalnız alelâde bir fırka programı değil, bir memleketi yeni baştan bina etmekte olan dehaî bir mimarın plânıdır. Türk inkı-lâbının vasıflarını derinden tettebbu edenlere malûmdur ki, bu inkılâpta iş ve hareket daima program, yani düstur haline gelmiş nazariyeyi önlemiştir. Bu tarz inkılâplardan biri de İtalya'daki Faşizm hareketidir. Bu harekete dair yazılmış kitaplardan ögre-niyoruz ki, Mussolini genç faşist ordusuyla Roma üzerine yürür-ken cebinde bir yazılı inkılâp programı taşıyordu. Lâkin İtalya başvekili on yılı geçen uzun iktidar devresi esnasında bu prog-ramın hiçbir raddesini tatbik etmedi. Çünkü faşizm durmaksı-zın yürürken, durmaksızın tekamül eden canlı bir şeyden ve bu-nu birtakım donmuş kalıplar içine hapsetmenin imkânı, ne de lüzumu vardır. Türk inkılâbını yapan harikulâde insanın hilkat gibi mütemadiyen yeni şeyler doğuran yaratıcı dehasını da ön-

ceden böyle kaideler içine almanın imkân ve lüzumu yoktu. Siyasî fırka programlarının zamanla ne kadar değişmeye mahkûm olduğunu bugünkü Avrupa'nın muhtelif demokrat memleketlerindeki fırka krizleri bize ne güzel ispat eder. Esaslarını büsbütün başka devirlerde ve büsbütün başka hayat şeraiti içinde yazılmış kitaplardan alan bu fırka programları harp sonu dünyasının yeni şeriatı içinde bize iklim değiştirmiş ağaçlar kadar acayıp ve en esaslı vasıf ve onun kuvvetini teşkil eden nokta bu beyannameyi eski garp demokrasilerindeki klâsik fırka programlarından ayıran taraflarıdır. Hele devlet ve millet mefhumlarını bize tarif eden satırları tamamıyla modern anlayışın mahsulüdür. Burada millet Avrupa demokrat ve parlâmentolarının zannettikleri gibi birbirlerine yapıştırılmış parçalardan müteşekkil bir konvansiyonel varlık ve devlet bu parçalar arasında ki âhenkte hasıl olmuş bir müessese değil, fakat hakikatte olduğu gibi birbirinden ayrılmaz, bir cinsten ve bir cevherden yekpare bir küldür. Beyannamenin ikinci maddesi bu hakikati emsalsiz bir vuzuh ve belagatla ifade etmektedir. Halkın ayrı ayrı sınıflardan mürekkep bir yığın olmadığına göre "bütün mevcudiyetlerini ve maaşlarını sınıf mücadelelerinden alan muhtelif fırkaları bir rejim mefhumuna artık bu toprak üstünde bitip büyümek imkânı bırakır mı? Bırakılmaya lüzum var mıdır? Bizim gibi bir fırkalı, yeni ve genç rejimlerde buna asla imkân verilmediğini görüyoruz. Eski demokrasiler, mukadder fırkalarının dikenleri üstünde, endişeli, hasta ve bezgin sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyorlar. Hepsinin kapısında asiyasî münazaaların mukadder sonu olan kızıl gözlü ihtilâllerle canavar dişli anarşi bekliyor. Ve binalarının çatısı durmaksızın çatlıyor. Yeni Türkiye'nin büyük cemiyyet mimarın dahiyane plânını koynumuzda iyi saklayalım.

Yakup Kadri"

Bu makale güzel bir izah ve tenkid ister, bu muharrir iyi bir şamar haketmiştir. Fakat vaktim yok.

Gazi ameleden mebuslar da yapmış. Bunları Meclise elbisele-riyle oturtmuş. Çocuk pisliğiyle oynuyor derler. Güya demokra-si var diye âleme gösteriyor. Bunu yutan olur mu? Amele me-buslar bunu ispat edebilir mi? Avrupa'da amele mebus çıkıyor ama sendikaları, cemiyetleri var çıkarıyorlar. Bunları Mustafa Kemal yapıyor. Hem de Avrupa'da amele Meclise gitmez, bir âlim bir natuk bulurlar, onu mebus yapıp onu Meclise gönderir, menfaatlerini müdafaa ettirirler. Dâhi bunu da bilmiyor. Bu adamlar ne yapacaklar? Odun gibi oturacaklar. Orada kazma, kürek işlemez ki... Kafa işler. Onlarda ise on paralık malûmat yoktur. Adam memleketi oyuncağa çevirmiştir. Çocuk oyuncak-ları ile nasıl oynuyorsa, bu da öyle milletle, memleketle oynuyor. Bir gün Türk dilinde kelime icat ediliyor, dalkavukları dehasını alkışlıyorlar, muharrirler icatlarını tekrarlıyorlar. Bir gün yazı oyunu oynuyor, çocuklar gelin, güveyi ve emsali oynar gibi, Türkçenin "d" lerini "t" yapıyor, yallah muharirler yazılarında ne kadar "d" varsa "t" yapıyorlar. Bir gün dâhi üstünleri esire yapar, dil Selânik dönme dili olur. Hadi hurya... Herkes dönme-ce yazar, ilh...

25 Mayıs

20, 21 Milliyet'te Hazine-i Evraktaki evrakı, fersude evrak olarak Maliye Vekâleti satmış. İkiyüz balye imiş. Tabîî beş-on li-ra gibi ehemmiyetsiz bir şeye satmıştır. Bu evrak arasında mü-him tarihî vesikalar olduğu malûmdur. Bu bir cinayet-i azime-dir. Bu cinayeti Maliye Vekâleti yapmış. Vekil Mustafa Abdülha-lîk'in emriyle satılmış. Herif Arnavuttur. Tabîî böyle yapar. Türk değil ki... Vaktiyle de İzmir valisi iken Türkiye'deki bütün Arnavutları İzmir'e topluyordu. Umurunda mı. Bu evrak Bul-

garlara satılmış. Bulgar müverrihleri istifade etmişler. Kim bilir içinde nice devlet esrarı da vardı. Kim bilir ne kadar kıymetli şeyler de bakkalarda şeker, fasulya ve zeytin külâhı yapıp mahvolmuştur. Böyle hamakat, tarihimizde böyle hıyanet görülmemiştir. Başka memlekette olsa bu maliye vekilini parçalarlardı.

5 Haziran

1 Haziran Milliyet'te: Kadrolarda tenkihat yapılmış. Tabî evvelce daireleri sucuk doldurur gibi memurla doldurmuşlardı. Müzekkirat inhisarından ikiyüz otuz, tütünden altıyüz, ormandan dörtyüz memur açığa çıkarılmış, evvelki gün de bir Fransız gazetesi bazı sefirlik ve konsoloslukların bütçe müzakeresi dolaşısıyla lâğvedildiğini yazıyor. Bu gazete müzekkirat inhisarında yarım milyon tasarruf edildiğini de söylüyor. Pekiyi, demek bu tasarruf mümkün oluyormuş. O halde a efendiler, bu israfatı yapan sizsiniz. Neye yaptınız? Bu soruyu size sorup cezasını vermek lâzımdır. Lozan'dan dönünce bir miras yediliğe koyuldular. Şimdi bütçe kafalarına tak diye vurunca bunları yapıyorlar. Bütün bu fazla kadroları yapanlar da kendileri. Daha da fazlası çok. Bunlar vaktiyle kendilerine söylenmedi değil, fakat ağalar dinler mi? Hele İsmet'e Hariciye teşkilâtını belki otuz defa ısrarla Lozan'da bile söylemiştim. Meselâ Paris, Belçika, İsviçre ve İspanya'ya bir sefir kâfidir demiştim. Demek beş yıldır milletin parasını boş yere savurdular. Bunlarla milyonlar eder. Bunlarla vatanın ilkmektepleri, birçok köprü ve yolları yapıldı. Bunların cezası ağırdır. Çekmediler. Hem bu efendiler biraz haya sahibi olsalar bugün açığa vurmuş hakikatin önünde: "Biz pek cahilmişiz. Mirasyedilik ettik. Millete büyük fenalık yaptık. Millet! Biz gidiyoruz. Bu işi ehline verin" derlerdi.

Bir müddettir Paris pek sıcak. Yeni taşındığım ev fena. Ter içindeyim. Müthiş tahtakurusu var. Uyku uyuyamıyorum. Paris'te bu mahlûk azdır, demek ne kadar fena bir evdeyim. Mustafa Kemal'in, İsmet'in adı ne olsun. İstanbul'da, Sinopta'ki güzel evlerimi bunların yüzünden bıraktım. Çek, bakalım. Millet, namus için... Artık bıkmadım desem yalandır. Bizim hanım bir yıla yaklaştı, hep hastanede. Hiç rahatım yok. Bana bakan yok. Evde de olsa baktığı yoktur ya. Üç aydır Fransızca neşriyat için çalışıyorum. Onbeş kadar ilmî risale hazırladım kimini köylere verdim, kimini ben neşredeceğim. Tab işi de pek pahalı. Bin liraya yiyecek ne diyeyim. İlimden, ona çalışmak ve neşriyattan bir türlü kendimi alamıyorum. Bu vaziyette bu masraf elbet delilik, fakat ne çare... Bir de bu Fransız neşriyatı bir revü tesis ederek bunda neşretmeyi düşünüyorum. Avrupa'ya Türk ilmini, tarihini, edebiyatını, dilini öğretmek, Türk hakkındaki fikirlerini düzeltmek için Fransızca neşriyata lüzum vardır.

14 Haziran Milliyet geldi. Başmakalenin başında şu var: "Memur mes'elesi fırka grubunda. Memurların vaziyeti hakkındaki müzakereden anlıyoruz ki, 1930 senesinde memur maaşı olarak 65.500.000 lira sarf ettik. Bu para 222 milyon liralık bütçenin % 34'ü demektir ki, bunu diğer memleketlerin maaş nisbetleriyle mukayese edecek olursak pek fazla olduğunu görürüz. İngiltere memur maaşı olarak her sene % 9, 5 nisbetinde, Alman ise ancak % 8 koyuyor. Bunlara nisbetle bizde 31'den fazladır. Bütçenin yüzde otuzdan fazlasını maaş olarak veriyoruz. Bu memur maaşlarının fahiş bir halde fazlalığından, ya memur adedinin fazlalığındandır. Bu ikinci şık doğrudur."

Bu ne belîğ rakam ve itiraf. Bu itirafı kendileri yapıyor. Lozan'dan sonra ahbap, eş-dost, çasus ve dalkavuklara ağalar bü-

yük memuriyet vermeye başladılar. Çıracık çıkarıyorlardı. Bunu o vakit yana yıkıla onlara söyleyenler var. Biri de benim: “Etmeyin, bu iş sökmez” dedim. Dinleyen kim? O vakit burunları Kaf dağının, Anka kuşunun konduğu tepesindeydi. Şimdi hakikat kafalarına vurmıştır. Fakat kendilerinin bir zararı yok. Devlet, millet çeksin ve çekiyor. Bu itiraf demektir ki; “Biz müthiş hatalar yaptık” o halde a efendiler, orada daha nasıl duruyorsunuz? Sizi hem kollarınızdan tutup atmalı, hem de bunların hesabını sormalı ve cezanızı vermeli.

24 Haziran

Milliyet gazeteleri geldi. Falih Rıfkı hükümete muhalefetin dalbudak saldığını, muallimlerden, münevverlerden, esnaftan, ameleden, şehirlerden, tâ çobanlara kadar yayıldığını söylüyor ve yanıp yakılıyor. Bunu Mustafa Kemal’den iştimese yazamaz. Bu bütün milletin Mustafa Kemal’e, İsmet’e ve hükümet idarelerine muhalif olduğunun güzel bir itirafıdır. O halde cumhuriyet ve demokrasi olduğunu, yaptıklarını iddia eden bu efendiler mevkilerinde nasıl oturuyorlar?.. İşte ekalliyette kalmışlar, kendileri söylüyor. O halde demokrasi nerede? Falih buna: “Bozguncu ruh” adını veriyor. Vakıa onun bakımına göre doğrudur. Çünkü bu efendilerin mevkiini ve vurgununu, sefahatini, hasılı keyfini bozacaktır. Bunu yapanlar birtakım menfaatleri kırılan insanlarmış!... Be adam!... Bunun sebebi gün gibi aşikâr: Sizin cehaletiniz, denaatiniz ilh... Bunlardır. Eserleriniz meydanda. Dağdaki çobanların ne menfaati kırılmış ki...

Nihayet küstahlığı artırıp şuna geliyor: “Bu millet nankördür. Dumlupınar’ı, Lozan’ı unuttu. Bunlar olmasaydı bu millet esir, köleydi. Bunları yapanlar elhamdülillah başımızda. A efendi! Millet esirlikten kurtulmadı ki... Avrupalıların elinden kurtuldu, sizin gibi beş-on insanın kölesi oldu, inliyor. Bu zaten ye-

di yıllık nakarattır. Bu Gazi'nin ve avanesinin bir kozu idi. Bin kere bu kozu kullandılar. Artık bitti. Bir koz her oyuna yetmez ki. Bir oyunda kırarsın, biter. Temcid pilavı. Artık elâlem bıktı. Bu sermayeyi çoktan yediniz, bitti. Şu hikâye hatırıma geldi: Bir adamın kolu fena bir yara ile perişan olmuş. Bir cerraha göstermiş. Cerrah tedavi etmiş. Adam cerrahın ücretini vermiş, teşekkür etmiş. Günler geçmiş, bir gün cerrah bu adama rastgelmiş: "Ha, demiş, kolun bak ne âlâ. İyi etmeseydim kangren olacaktı, kolsuz kalacaktın." Adamcağız, "Evet, Allah razı olsun. Sayende kol sahibiyim" demiş. Bir müddet sonra yine tesadüf etmişler, cerrah yine öyle demiş, adam yine teşekkür etmiş. Bu hal her tesadüfte tekerrür etmiş. O kadar olmuş ki, adamcağız artık bıkmış. Bir gün yine berberde birkaç adamın içinde tesadüf etmişler. Cerrah yine aynı şeyi söylemiş. Artık adamın gırtlığına gelmiş ve demiş: "Be adam, anladık. Paranı aldın, teşekkürünü aldın. Fakat bir düziye bu... Artık çekilir yeri kalmadı" kolunu uzatmış ve devam etmiş: "Allah aşkına şu neşterini çıkar! Şu kolumu kes al! Kurtulayım." Hakikaten böyle minnet ettirenler insanı koldan ve hatta candan bile vazgeçilirler. Ağır şeydir. Halbuki iyilik edenler söylemezler bile. Terbiyesizliktir. Boyuna kafaya kakılmaz. Bunlar da milleti kurtulmadan bizar etmişlerdir. Halbuki bunlar böyle de değil. Dumlupınar'ı bütün millet yaptı. O işi gören nice kahraman zabıt ve asker var ki, adı bile bir defa söylenmedi. Mustafa Kemal Sakarya'dan nasıl kaçıyor-du malûm. O vakit yakasından tutup durdurmasaydık Dumlupınar'a varamayacaktı. Lozan'ı İsmet yapmadı. İlk kötü projeyi imzalayacaktı ben mani oldum. Şimdi Lozan kahramanıdır. Bu ne sahtekârlık? Şu feleğin yüzüne tûû... tûû... diye nasıl tükürmezsın...

İsmet ve kabinesi otomobillerinden vazgeçtiklerini, makam maaşlarını ikiyüz liraya indirdiklerini Meclise tebliğ etmişler.

Tuhafı şu ki, Meclis kabul etmemiş. Millet Meclisi buna derler işte. Aferin! Ağalar makam diye de bol paralar alıyorlarmış. Biz vaktiyle yüz lira ile hem mebusluk, hem vekillik ediyorduk. Bu tebliğ tuhaf bir şey... Gülünecek, ağlanacak bir komediya. Ayol hükümet Meclise ne teklif eder de Meclis reddeder veya şimdiye kadar etmiş!... Gökten ne yağar da yer kabul etmez? Bu bir gösteriş ve göz boyama. Kollu dövüş. Güya İsmet böyle millettten teveccüh kazanacak. Ne ise bu oyunu baştaki adam yapmadı bile... Meclis bunu böyle dediğimiz gibi yaptı ise diyecek yok. Her gün yaptığı denaet. Pekiyi, Meclis kabul etmeyebilir. Sen de kabul etmeyip ısrar ve sebat etsene... Yok Meclis bunu hükümete rağmen bizzat kendisi yaptı ise alçağın alçağıdır. Bu şahıslar bu suretle göze girecekler amma zavallı üçbuçuk kuruş maaşlı memurlardan mükemmel kesiyor, bir kısmını açığa çıkarıyorlar. Böyle Meclis ve mebusları ne ile tavsif etmeliyim.

Türkiye gazetelerinden anlaşıldığına göre Anadolu'da asayiş yok. Her tarafta eşkıya çeteleri var.

Yine malî buhran müthiş. Bugün Urfa'dan aldığım bir mektuptan öğreniyorum. Orada maaş altı ayda bir çıkıyormuş.

İstanbul'da çıkan Muhit adındaki aylık mecmua elime geçti. Hiç görmemiştim. Bu gazeteye Giritli Ahmet Cevat çökmüş türlü rezilâne yazılar yazıyor. Hele Kemalizm adlı makaleleri var ki, iğrenç. Tedrisatı, talim ve terbiyeyi, iktisadiyatı ilh... Her şeyi Kemalizm ile hallediyor. Aferin!... Kemalizm her derde deva... Penasse (Devai kel) denilen ilâç... Bir daha aferin!... Canım, bu ne bir meslek ne de bir manası var, nerden meslek icad edebilecek bir ilim ve zekâyâ sahip midir? Meslek icadı cahillerin kârı mıdır? Ahmet Cevat "Mustafa Kemal'in şaheseri Millet Meclisidir diyor. Ha, bu mahz-ı hakikattir. Hiçbir diyecek yoktur. Aynen cümle şudur: "Büyük Millet Meclisi Kemalizmin büyük bir şaheseridir" (Mayıs 1921 nüshası, sahife 5).

Bu Ahmet Cevat vaktiyle Türkiye'den kaçtı. Batıda Bolşevik oldu. Ruslara hizmet ve Türkiye'ye hıyanet etti. Böyle bir serse-ri ve denîdir. Gazi ne hârikadır. Nerden de böylelerini bulup se-çer ve yanına alır. Bu adam birkaç yıldır onun gözbebeklerin-dendir.

Gazi bundan beş-altı yıl evvel gazetecileri hapis ve emsaliyle bitirdi. Gazetelerini kapattı. Kendi Milliyet, Hakimiyet-i Milliye gibi birtakım gazete ve mecmualar neşretti. Bunlara Siirtli Mah-mut (Kürt-Arap azmanı) Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ahmet Cevat ilh... insanları koydu. Bir düziye kendisine meddahlık ettiriyor, deha ve iktidarını yazdırıyor. Vakit, Cumhuriyet, Akşam gibi di-ğer gazeteleri de tahsisat bağliyerek kendisine bağladı. Hakkı Tarık, Asım, Yunus Nadi, Necmeddin Sadık ve emsali de aynı yolda devam ediyorlar. Milletin bugünkü halinin ve atide mel-huz inkırazının mühim sebepleri elbet bu adamlar ve gazeteleri-dir. Arada bir muhalif gazete çıkarsa hepsi birden köpek gibi ona

Ali Kemal

Çerkez Ethem'in Millî Mücadele sırasında çekilmiş bir resmi

sıldırıp havlıyorlar. İşte Cumhuriyet'te matbuat ve hürriyet!... Bu vaziyet de budur.

20 Haziran

Bir gün evvelki Milliyet'te adını unuttuğum bir doktorun muhalif gazetelere hücum eder bir makalesi vardı. Herif iyi dal-kavuk, vekil olmayı kurmuş dedim, geçemedi. Bugün gelen 25 Haziran Milliyet'te Çankırı mebusu Talât'ın Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşrolunmuş bir makalesinden parçalar var. Anlaşıyor, muhalif gazetelere karşı umumî bir hücum tertip edilmiş. Köpekler saf halinde dizilmiş, birer birer havlıyorlar. Talât diyor: "Muhaliflerin istedikleri şunlardır: Yüzelliliklerin vatana dönmesi, Çerkez Ethem'in Reisicumhur, Mehmed Ali'nin Başvekil, Rumların parası ile hareket edenlerin mebus olmasıdır. İstan-

bul'da çıkan birkaç paçavranın sahipleri muharrir bir Mevlânza-
de, bir Ali Kemal, bir Vahdeti gibi saltanat sürsün. Bu memleket-
te ferdin hürriyeti edepsizlik, matbuatın hürriyeti hayasızlık ile
tefsir olunmamalıdır. Milletin namına yapılan bu rezaletler artık
durmamalıdır." Talât dalkavuk, mazisi mülevves bir adamdır. Şunu
mebusluğunu muhafaza etsin için yapıyor. Herif şairdir. Görülü-
yor ki; hayâlatı yüksektir. Kim bu dediklerini istiyor? Hayadan
bahsediyorsun. Evvelâ sen utan. Bu kadar mugalâta olmaz. Yan-
mış bir millet var. Yılda bir-iki defa bir bahane ile başlarını doğ-
rultuyorlar, malını yağma ediyorlar. Ağzını açıp bir söz söyleye-
miyor. Yanlış yollara sürmüşler, uçurum kenarına götürmüşler.
Açtır, çıplaktır. Sen ve senin gibiler mebus olarak bu aç milletin
parasını almak için bu alçakça yazıları yazıyorlar.

Mahmut Siirt'te başmakalesinde muhalefetten şikâyetle. Mu-
galâtalar yapıyor. Hükümet makinesi muhalefet yüzünden iyi
yürümüyormuş. Ne vakit bu makineniz yürüdü ki... Bu mu en-
gel? Bu adamlar bir gün bunların cezasını çekmiyecekler mi? Ne
utanmazlık ki, hükümet makinesini böyle rezil ettiler, şimdi bu-
na muhalifleri sebep gösteriyorlar.

Bugünlerde Falih Rıfkı da ana lâğım gibi patlamış, kokuyor.
Bunlar hep bu mürettep umumî hücumu göstermektedir. Tertibi
yapan Mustafa Kemal'dir. İstanbul'daki muhalif gazetecilere
acıyorum. Yakında bir tertip yaptırır, bunları mahkemeye verir,
imha eder. Bu adamlar doğrusu çok cesur.

Yine 26 tarihli Milliyet'te başmakalede Falih Rıfkı muhalif ga-
zetelere apaçık "Alçak" diyor. Bu ibretli bir makale. Bunda Fa-
lih'in terör diye bir makalesi var. Şu adam vaktiyle de yaptığı gi-
bi derhal teröre müracaat ediyor. Ne cahildir. Bari böyle mevzu
ve kelimelere yanaşma. Hayır küstahdır. Bu Fransızca kelime bi-
zim yeni yazı ile yazılmamış. Fransızca yazılmış, fakat sonunda
bir "e" var. Baktım mürettep hatası değil, kelime birçok defa ay-

niyle tekerrür ediyor. Demek muharririn cehaleti. Fransızcada bu kadar iptidai hatayı işte Falih yapar. Makale türlü edepsizlik ve saçma ve ancak dikkate çarpıyor ki, Mustafa Kemal ve yarânı sıkıntı ve telâştadır. Mevkilerinin ufulünü görüyorlar. Bir de dikkate pek şayan ki, Falih bunda terörden bahsediyor. Yine bir asma-kesme sahnesi olacak demektir. Çünkü Mustafa Kemal bunu düşünüyor demektir. Düşünmese, Falih ondan işitmese bunu yazmazdı.

Falih Rıfkı, "Politika" adlı makalesinden muhalif gazetelerin yalnız İstanbul'da değil İzmir'de de olduğu anlaşıyor. Diyor ki: "Vatan hıyanetinin sigara içer gibi o kadar yapıldığı günlerde bulunuyoruz." Bu vatan hıyaneti de Mustafa Kemal'i tenkid etmek imiş. Ayol daha muhalifler söylenecek şeylerin yüzde beşini söylemiyor ki...

1 Temmuz

İki yıl evvel benim heykelimi yapan heykaltarş geldi. Heykeli bu yıl Paris'te Grand Palais de Salon Artiste Français de ekspoz etmiş. "Bu eser benim en mükemmel eserimdir. Senin gibi süje bulduğuma pek memnunum. Beni meşhur edeceksin. Bunu salonda ekzpezo edeceğim" diyordu. Cidden büyük bir heves ve vecd ile çalışmıştı. Yaparken kendisini kaybederdi. "Buna senin ruhunu vereceğim, sende dağlı ve kendi başına bir âlem var. Hariçle alâkası yok. Bunu simanda refleter ettireceğim" der dururdu. Heykeli götürmüş, salona kabul etmişler, nazarı dikkati celbetmiş, bütün gazeteler medihle heykelden bahsetmişler, benim heykelin resmini koymuşlar. Bunları tekrarladı, anlattı. Sevinç içinde ve üç tane de gazete getirmiş: Komeedia, Debat (19 Mayıs 1931), üçüncüsü Les Artiste d'ariyour d'hin (5 Haziran) gazeteleri. Bunlarda bizim büst üzerine makaleler ve büsbütün resimleri var:

Bu adam cidden artisttir. Ancak beş defa çalışarak ve her birinde birer saat olmak üzere bu eseri vücuda getirdi. Tamamıyla bana benzer. Her gören de böyle demiştir. Ben o esnada İlyada'yı okuyordum. Bu eseri severim. Dalarım. O esnada başka bir cihanda olurum. O zaman yüzümün aldığı şekilleri, halleri tamamiyle vermiştir. Gazetelerde nitekim Pense ile dolu diyorlar.

Bu adam şimdi yine dedi ki: "Ben bu eserimde benim ruhumu çalıştırarak senin bütün ruhunu verdim. Sende şunlar var: Derin bir pensee, Sinsecite 'İdelisme, 'Pensee Tse humain, Serenite, melâncolia, Une volante, reflexie et raissonaire simanızda daima bir Vie interience var. Hariçle alâkanız yok. Kendi içinizde başlı başına bir cihan var. Bu adam hakikî bir artist ve en ufak hatları görür ve tamamiyle resmeder biridir. Bilhassa psikolog bir artisttir. Dedikleri doğru olsa gerek. Lozan'da resmimi yapan bir ressam da bende muhkem bir volante, samimiyet olduğunu söylerdi. Terziyef: "Bu benim thef d'oeunre' nemdir. Bunu bana yaptıran şensin. Sana minnettarım. Teşekkür ederim. Bütün içindeki ihtiraslar yüzüne aksediyor. Çok expressifdir. Bunların hepsini tespit ettim. Eserimi sana medyumum" dedi. Bakıyorum heykelde yüzümde melankoli var. Hakikaten Paris'te, bu gurbet hayatımda daima melankolikim. Bakıyorum samimiyet var. Hakikaten benim ruhum samimiyettir. Bakıyorum derin düşünce var. Hakikaten hep düşünür bir adamımdır. Bakıyorum derin bir keder ve hüznün var. Daima kederliyimdir. Heykelde alınımda müthiş bükümler var. Dedim "Bende böyle şey yoktur." Dedi "Sen bilmiyorsun, okurken, düşünürken, alnın eltuya içinde."

3 Temmuz

28 ve 29 Haziran Milliyetler geldi. Mahmut Siirt denilen herif birkaç sütunluk koca bir başmakale ile muhaliflere cevap veriyor. Türlü mülâgata yapmış. Şuna bir cevap verebilmeyi: ne ka-

dar canım isterdi. Yazılacak neler var. Sade şunu söyleyeyim: Bu makalede zikrediyor ki, Gazi şöyle demiştir: "Bütün fikirlerimde ve icraatımda milletin benimle beraber olmadığını hissettiğim anda iktidar mevkiinde bir dakika bile kalmaktan çekinirim." A efendi! Senin efendin ne maskaradır sen bilmez misin? O ne vakit doğru söylemiştir? Bugün milletin onunla beraber olmadığını hissetmek meselesi yok. His değil. Gün gibi aşikâr. İşte şapka işi, işte harf işi, ilh... Millet hepsinden müteneffir, millette ses çıkartmamak için ikide bir darağacı kuruyor. Bunlar, bu darağaçları milletin onunla olmadığına âlâ vesikalardır. İzmir vakaları, umumî belediye intihabı belîğ ikrar. Daha ne istiyor? Cebri bir intihapla yerinde duruyor. Hadi bir serbest intihap yaptırса ya... Maamafih o da oldu. Serbest Fırka zamanında belediye intihabı oldu. Şiddetle, cebir ve zulümlere ve hilelere rağmen reyler hükümet aleyhinde oldu. Gazi çekilmek için daha ne istiyor? Bu his değil, maddî vesika. Çekilir mi? Hem bu söylediği sözü söyler. Siirtli dua ediyor ki, Türkiye'de tenkid hürriyeti ve hattâ fazlası varmış... Delili muhalif gazetelermiş. Vay hayasız. Onlar yüzde beş söylemiyorlar. Nice mühim hakikatler gırtlaklarına balık kılçığı gibi batmış duruyor.

4 Temmuz

İsmail Müştak (Küçük İsmail Hakkı, Mabeyn kâtibi) hakkında çok fena şeyler bilirdim. Bugün Reşid Paşazade Semih bir şey anlattı, hepsinden müthiş... Meğerse bu adam o zaman devletin esrarını, birtakım saray ve Babıâli'ye aid vesikaları Avusturya sefarethanesine satarmış. Polis tahkikatında meydana çıkmış. Reşid Paşa'ya bildirmişler, o da Abdülhamid'e bildirmiş. Serhafiye Kadri Bey, Müştak ile zevk yaparmış. Meşrutiyette vatanperver, İttihatçı göz bebeği olup İttihatçılar lehine birçok yazı yazan bu oğlan bugün de Mustafa Kemal'e dalkavukluk ediyor.

Zulmün, denaetin idamesi için gazete çıkartıyor. İmzasıyla makaleler yazıyor. Yani milletin yıkılması için çalışıyor. Pek aşağının biridir.

7 Temmuz

3 Temmuz Milliyet'te muhalif matbuat hakkında bir istizah takriri verildiği yazılı. Verenler Fazıl Ahmet, Ahmet İhsan, Ziya Cevher, Süreyya (Akay) imiş. Takriri ibret ve matbuat kanunumuz tarihine bir vesika diye aynen alıyorum:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine".

"Bazı gazetelerimizin takip ettikleri muhataralı istikamet, vatandaşların ve vatanın siyasî iz'an ve madenî vicdanı üzerinde sarıh bir fikrî sekâveti icra ederek masum ruhları tamamen zehirleyecek mahiyetler almaya başladı. Hale hiçbir faydası olmadığı gibi atı'ye de birçok vehamet ve zehir hazırlayan bu felâketli cereyan karşısında hükümet ne düşünüyor? Millî varlığı istilâya başlayan şu zehirli havadan ammenin vicdanı pek muhtardır. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisinin vaziyeti mütaleâ eyleyerek bu hususta bir karar vermesini elzem görüyoruz. Cemiyeti, matbuatın suiistimallerine karşı müdafaa için şimdiki kadar müracaat edilen tedbirlerin kâfi olmadığı meydandadır. Binaenaleyh kayfiyetin hükümetten istizahını talep ederiz."

Buna İsmet Paşa cevap verecekti.

Zavallı Fazıl Ahmet, sende mi böyle oldun? Artık Falih Rıfkılarla hempa olmuşsun. Ayol, sen o ayarda mı idin? Hele Fazıl efendiden ve san'atkâr bir adamdı. Onun için hürriyet en muhkaddes bir şeydi. Bak, iki lokma ve bir mevki için nasıl hürriyete kasdediyor. Takrirden fikir eşkıyalığı diyor. Pekiyi, kabul edelim. Fakat kendisidir asıl ki, bu takrirle fikir eşkıyalığı yapıyor, şaki ve kaatil oluyor. Ahmet İhsan, Dünyada paradan başka bir şey bilmeyen, yavuz bir bezirgan ve simsar ve fırladık gibi her

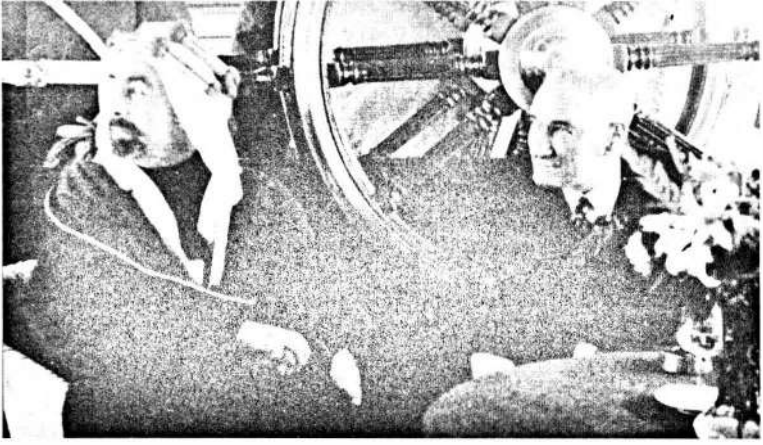
rüzgâra dönen biridir. Fakat Fazıl Ahmet'e içimden acıdım. Ama artık mahvolmuştur. Altı sene evvel Fazıl'a Kadıköy'ünde vapurda tesadüf etmiştim. Mustafa Kemal ve idaresi aleyhine ateş püskürüyordu. Şimdi ne olmuş bilmem? Bu adam bu kadar önce, bu kadar namussuz ve alçak mıydı?

Şu zavallı matbuat kanunu elbet Abdülhamid zamanında hür bir şey değildi. Fakat o günden bugüne kadar mütemadiyen hürriyet kaldırılıyor. Adeta en hür zamanı Abdülhamid zamanında idi demek mantıkî oluyor. İttihatçılar ona iyice bukağı taktılar. Bunun kahramanı Hüseyin Cahid'dir. Lâyimeyi o yaptı. Meşrutiyetin bu bağlarını şimdi cumhuriyet beğenmiyor. O da kanuna yeni zincirler vuracak. Hele bak!... Fakat bu efendiler bilmiyor, "Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet" ne yapilsa nafilendir. Muhalefet başka şekle dökülür. Cumhuriyetin efendi ve hakanları şu matbuatın ağzını tıkmak, sesini kesmek için altı yıldır neler yapmadılar? Gazeteleri kapattılar, gazetecileri tâ İstanbul'dan Kürdistan dağlarına kadar yaya, mevkufen İstiklâl Mahkemesine sevkettiler, darağaçları kurdular, olmadı olmadı. Şimdi bununla mı olacak? Olmaz. Kendinizi ıslâh ediniz. Hele fecaat surdaki bu alçaklığı isteyenler Fazıl Ahmet ve Ahmet İhsan gibi matbuat emektarları. Şu alçaklardan ikincisinin Serveri Fünunda Tevfik Fikret'in çalıştığı zamanı düşünmeli. Bu hürriyetkâr cesaret sayesinde ki, bu adamın bugünkü servetinin mayası vücuda gelmiştir. Bunu böyle düşünmüyor.

Bakalım Başvekil cenapları ne buyuracak?...

14 Temmuz

Irak Kralı Faysal İstanbul'a gelmiş. Mustafa Kemal, İsmet bu adama fevkalâde ikramlar, hürmetler yapmışlar, İstanbul ve Ankara hükümet gazeteleri kralı haddinden aşkın alkışla boğuyorlar. Zavallı Türk! Ne bahtsızsın... Bu Şerif olan herifler senin ni-

Mustafa Kemal ile Irak Kralı Faysal

metinle beslenmişler. Daha dün de kâfirlerle birleşip senin felâketine, Arabistan, Suriye ve Irak'ın elinden çıkmasına sebep oldular. Hainler. Bunu böyle itibarla Türkiye nasıl kabul eder? Faysal ve Başvekili kendi gibi Türkiye'ye hıyanet etmiş olan Nuri de ne yüzle bu memlekete gelirler? Hadi siyaset icap ettirdi diyelim. Fakat bu ihtiramlar yapılmaz. Bunun sebebi aşikârdır: Kendi mevkilerinden başka hiçbir hak, haysiyet, menfaat ve iş tanımayan Mustafa Kemal ve İsmet mevkilerini Irak hududundan tehlikede görüyorlar. Çerkez Ethem, muhalifler, Kürtler bu hudut üzerinde çalışıyorlar. Bunu men ettirecekler. Nasıl Venizelos'a millet ve devlet menfaatlerini verip yüzellilikleri Gümölcine'den koğdurdularsa bu da böyle bir şey.

Birisi anlattı. İbret! Mustafa Kemal'in hususî kâtiplerinden Hasan Rıza'dan bir müsvedde istemiş. O da yazmış. Mustafa Kemal ver demiş, vermemiş. Nihayet elinden almış. Müsvedde eski yazı ileymiş. "Çekinme! Ben de senin gibi yapıyorum" de-

miş. Mustafa Kemal, İsmet'e hücum etmiyorlar diye yeni mebuslarına kızıyormuş.

Dört gündür müstemleke sergisini geziyorum. Pek büyük bir şey. Daha beş-altı gün dolaşmalıyım ki, bitirebileyim. Bu da her şeyi derin bir tetkikle değil, âdetâ bir kuş bakışı gezmehtir. İnsan burayı gezince Avrupa'nın bilhassa Fransa'nın azametini, servetini, kuvvetini maddeten görüp anlıyor. Avrupa ve koloni ne demektir? Bu Avrupa milletleri kolonilerinden ne mühim servetler çekiyorlar, bu ahaliyi nasıl köle gibi çalıştırıyorlar. Ne güzel anlaşıyorlar. Bu köle edilen ve hakaret altında çalıştırılan ve mahsulleri elinden alınan milletlerin çoğu Müslümandır. Bu müstemlekelerin bir kısmını bizim elimizden almışlardır. Cezayir, Tunus, Suriye, ilh... Avrupalılar bu memleketleri san'at, bilhassa ziraat cihetiyle tanzim ve ihya etmişlerdir. Bu sayede büyük servet topluyorlar. İnsan bunların numune, hesap ve grafiklerine bakınca hayretler içinde kalıyor. Bu memleketleri ilmen de fevkalâde tetkik etmişlerdir. Meselâ Fransızlar Madakaskar'ın istakoz gibi kısrırlı hayvanlarını toplamış, bütün kolonilerinin balıklarını toplamışlar, sergiye numunelerini koymuşlardır.

Tabii servet yapmak için evvelâ ilme müracaat etmek lâzımdır. Onsuz olmaz. İnsan kuzgunî siyah zencilerin yeni sapan ve makinelerle ziraat ettiğini gösterir levha ve mühim resimleri görünce hayret içinde kalıyor. Zavallı Türkiye'nin kaç nevî balığı vardır hâlâ belli değil. Türk hâlâ Hazreti Nuh sapanı ve döveni ile çalışıyor. İnsana bir hüznün çöküyor. Zenciler de mi bizi geçiyor yahu! Hele Türkiye'nin bugünkü halini düşününce insanın keşki müstemleke olsaydık diyeceği geliyor. Fecî. Estağfurullah. Suriye ve Filistin'in ziraat ve tarımlarını on yıl içinde onbeş yirmi misli artırmışlar. Müthiş bir tehlike altındayız demek.

Görülen diğer mühim bir şey de Avrupalıların kolonilerinde ahaliyi nasıl Hristiyan yaptıkları ve bu hususta ne mühim teşki-

lât vücuda getirdikleridir. Sergide biri Protestan, diğeri Katolik faaliyetine dair iki mühim bina var. İçi kitap, resim ve sair vesikalarla dolu. Bu ahali Hristiyan yapılıyor. Avrupa kolonilerinde daha 40-50 yıl durursa Afrika kamilen Hristiyan olacak, belki şimalinde bir avuç Müslüman kalacaktır. Oceanie de böyle. Çin’de ve Asya’nın diğeri memleketlerinde faaliyetleri müthiş. İslâmiyet büyük bir tehlike altındadır. Tabîî cahil ve fakir kitleler mahva mahkûmdur. Müslümanlar derin bir uykuda yata dursunlar, Avrupalıların elli yıla kadar kolonilerinden çekileceklerine dair de henüz bir emare yoktur. Demek Hristiyanlık her tarafı tutacaktır.

Bir cemiyet var. Adı “Müstemlekeleri İncilleme Cemiyeti”. Societe’de svange’lisation le colonie. Burada bir resim gördüm. İhtiyar bir zenci, elinde başı haçlı bir asa, bir sehayat yapmış, yüzbin zenciyi Somali’de Hristiyan etmiş. Takdirle resmini buraya koymuşlar. Zencileri gayet kolaylıkla Hristiyan ediyorlar. Diğeri bir cemiyet: Deinire Peortificale de la sainte enfance’dır Bunun prospektüsünde deniyor ki: “1843’te Nansi papazı tarafından tesis edilmiştir. Kâfirlerin çocuklarını Hristiyan yaparız. Hristiyan yapmak için okuturuz. Terkedilmiş veya yetim çocukları toplarız. Her yıl altıyüz bin çocuk Hristiyan ediyoruz. Bir milyondan fazla çocuğu besliyoruz ve tahsil ettiriyoruz. Fabrikalarımızda elli bin çocuğa sanat öğretiyoruz. İşte bu çocuklar sonra Hristiyan aileler teşkil ediyor, misyonerlerimize gayet büyük hizmetler edip yardımda bulunuyorlar. Bir kısmını papaz yetiştiriyoruz. Bu yerli papazlar memleketlerini kolaylıkla Hristiyan ediyor, ilh..”

Hülâsa şunu derim: Bir Türk bu sergiyi gezdikten sonra oturup tâ iki gözü kör oluncaya kadar ağlamalıdır.

Burada bir ders daha var: Her koloni için bir veya birkaç salon var. Bu salonlara girince iptida göze çarpan birkaç papaz res-

midir. Bunlar yağlıboya ve büyük levha olarak yapılmış, altlarına ilk gidenler yazılmıştır. Sonra memur ve asker elbiseli adamlar var. Demek kolonilere ilk gidenler papazlardır. Demek bir yere Avrupa papazları girerse orayı koloni yapmak istediklerini anlamalı. Nitekim Türkiye’de Cizvit, Protestan, Amerikalı, Fransız, İtalyan papazlar ve müesseseleri vardır. Demek bunlar Türk vatanını koloni yapmak istiyorlar. Bu basit bir hakikattir. Buna karşı müdafaa vaziyeti almak için Müslüman dini terbiyesi zayıflamamalıdır.

24 Temmuz

20 Temmuz Milliyet’teki başmakaleyi okudum. Pek dindar ve samimî kimseler ve hocalar vardır, “Ya sabur!” derler ve bazan da birkaç yüz defa sabır çekmeliyiz. İstanbul’da Alman Bankaları iflâs ediyormuş, bizim hükümet bunlara alacaklarını vaktinden evvel vermiş, başka yardımlar yapmış, iflâstan kurtarmış. Gazete bunu “İşitilmiş şey değildir. Bu şimdi İsmet Paşa hükümetine nasip olmuş bir mazhariyettir” deyip onun uluvvû cenabını ayyuka çıkarıyor. Hakikaten dediğinde birinci kısmı işitilmiş, görülmüş şey değildir. Bir ecnebi bir ecnebiyi kurtarır mı? Varsın batsın. Herkes parasını kendi milleti için sarf eder. Bizimkiler ağa, ihsan-ı şâhâne yapıyorlar. Ayol bu nasıl şeref ve mazhariyet? Türkiye malî buhrandan buram buram ter döküyor, kıvrır kıvrır ağrı ve sızı içinde yerde yuvarlanıyor. Kelin merhemi olursa kendi başına sürer. Ben bunun sebebini burdan, Paris’ten söyleyeyim. Bunun için peygamber veya keramet sahibi evliya filan olmaya lüzum yok. Basit, İsmet ve Kambur kardeşinin, Siirt Mahmut, Kılıç Ali, Bozok Salih ve emsalinin Doyçe Oryant’da yatırılmış mühim paraları ve hatta sermayeleri var, türlü işleri vardır. Sebebi budur. Milletin kesesi ile bu ağniya-yı kiramın parası muhafaza ediliyor. Siirtli Mahmut, Pios, bu banka ve emsa-

li bir dalevere dolabı halindedir.

Dil Encümeni Mecliste bütçe müzakeresi esnasında lağvedilmiş. Falih Rıfkı Dil Encümeninin lağvından fena şikâyet ediyor. Çünkü oradan para çekiyordu. Ne azası, ne işi beş para etmeyen bu encümen milletin yüz bin lirasını yemiş. Yahui! Şu aç millete günahıdır. Bir de bu cahiller gayet cahilane bir yol tutmuşlar. Lügat vazedediyorlarmış. Yani dil uyduruyorlar, Esperanto yapar gibi. Bu olmaz, bu yaşamaz, beyhude masraf, emek, zaman. Falih çok utanmaz şey... Açıkça dil yaratıyoruz diyor. Be adam dil yaratılmaz. Hadi bu olsa bile bilhassa sen dil ihdas edemezsin. Çünkü Türkiye’de senden cahil kimse yoktur. Şu encümen böyle şeyleri bıraksa da evelâ Anadolu’daki bütün lügatleri toplatsa, haritaları ile gramerleriyle Patoisleriyle tespit etse, sonra Kaşgârî, Elgîrnatî, İbnî Mehenna, Kuman lügati, ilh... Mevcut lügatleri usulü dairesinde Türkçeye tercüme ettirerek bastırsa, sonra Uygurca, Çağatay, Azerî, Tatar ve bir de eski-yeni nazım ve nersir ne kadar kitap varsa bunlardan telif tarihlerini de zikrederek lügatleri toplattırıp bastırsa, bunları bir büyük kamus halinde birleştirse, işten bundan sonradır ki, bir Avrupa dili kamusuna karşılık koymak, münakaşasına girmek devri gelmiş olur. Bu sayede bütün lügatler toplanır. Türkçenin evalesyonu tarihi tespit edilir. Lehçelerin yerleri tayin olunur ve mukayeseli tetkikleri, ilh... Mümkün olur.

Bir havadis: “Gazi Hazretleri Halkevine gelip hami reisi bulundukları Türk Tarihi Cemiyeti içtimainı yüksek risayetleri ile şereflendirmişlerdir. Maarif Vekil Esat ve Talim Terbiye Reisi İhsan Beyler de içtimaa riyaset suretiyle bahşettikleri şereften duyduğu minnet ve şükran hislerini cemiyetin büyük hami reisine arzetmişlerdir. “Bunun Abdülhamid’e söylenen sözlerden ne farkı var? Sade âli yerine Türkçe yüksek kullanmak mı? Bu cumhuriyet ha!

“Halkevi” de ayrı bir soytarılık. Bu adam böyle tabirlerle demokrat olduğunu gösterdiği zehabında. Türk Tarihi Cemiyetine de Geldanî Tevfik reis, aferin! Herif bir defa Türk değil, Musulu Geldanî. Saniyen tarihle münasebeti yok. Sâlisen her ilmin cahili, râbian dalkavuk, hâmisen mürtekip. Vay o cemiyete! Mustafa Kemal bu tarih encümeni ile pek meşgul. Sebebi bütün maziye silip her şeyi kendisinden başlatacak bir tarih yapıp mekteplerde okutturacak. Yetişen nesiller, zannınca, menkıbe ve emsali hep Mustafa Kemal’i terennüm edecekler. Adamın zoru bu.

2 Ağustos

Milliyet geldi. Feci haber. Bu sene Avrupa’ya tahsile talebe gönderilmemesine karar verildiğinin Ankara’dan haber alındığı söyleniyor. Bu devletin istikbali, bu gençlerdedir. Bu sene İran Avrupa’ya bin talebe gönderiyormuş. Buna mukabil biz sıfır. Bu tasarruf için imiş. Halbuki Yalova’ya milyonlar yine sarfediliyor. Yalova safaları ve türlü zevk devam ediyor. Yine milyonlar sarfiyle Mustafa Kemal’e Çankaya’da bir saray yapılıyor. Türk ve Türkiye ölümcül bir dert ile inlemekte ve sonu şüphesiz ölümdür. Ne yapmalı, bilmem? İş ordunun elindedir. Başka çare yoktur. Ve bu vaziyet hasıl olunca ordunun müdahalesi tamamiyle meşrudur. Müdahale etmemesi vazifesini suistimal demektir. O da hâlâ duruyor.

Bizim hanımın tedavisi son haddine gelmişti. Morfini bir santigrama kadar indirmişler, hastanede tedavisi yedi ayı geçti. Hastanede öyle gürültüler, işler yapmış ki, telefonla beni çağırdılar. Hastane müdürü: “Hastanı burada tutamayız. Şimdi al, götür!” dedi. “Canım, tedavi sona geldi. Niçin? Lütfedin” dedim. “O bir karabelâdır, herşeyi yapar ve yapıyor, tahammül edilemez. Şimdi al!” dedi. Müdür ve hizmetçiler çağırıp “Madam Nur’un eşyasını toplayın, kendisiyle beraber hemen şimdi

buraya getirin!” dedi. On dakikada getirdiler. İşte bu seferki, emek, gayret, heves, ümit ve masraflar da berhava olup gitti. Müdürden de utandım. Şu karıbeni rezil etmiştir. Eve geldi. Hemen o günü on santigram birden yaptı. Ne yapsam imkânı olmadı. Morfinleri kilitlemiştim beni canımdan bıktırdı, aldı. Günde yirmi-yirmibeş santigrama kadar çıktı. Daha da 0,50 hat- ta 0,80 miktarına çıkar. Artık çarem kalmadığı gibi tahammülüm de kalmadı. Çıktığından beri bizim uyku yine gitti. Gece uyuy- muyor. Bizim uyku da rezil oluyor. Yıllardan beri bunları ve onun türlü hal ve belâlarını ve masraflarını çekiyorum. Fakat ar- tık çekemiyorum. Yaşım ilerledi. Galiba bunun da tesiri var. Ar- tık hiç ümit de kalmadı. Tecrübeye de imkân yoktur. Tedkikatı- mı bitirdim. Kafam dinlenecek diyorum. Hâlâ eskisi gibi oku- yup yazmaktan kurtulamıyorum. Beynim çok yorgun. Üste de bu karı.

30 Ağustos

26 Ağustos Milliyet geldi. Şükrü Kaya, Çanakkale ve Boğaz önündeki adalarda geziyormuş. Çanakkale’de “Kemal Yeri” di- ye bir nutuk vermiş. Mustafa Kemal’e dalkavukluk. Bu adamlar mevkilerinin bu efendinin mahza ihsanı olduğunu bilip mevki- de devam için de böyle adî dalkavukluklar yapıyorlar. Günü ge- lince bu ve emsali nutuklarını bu adî oğlana okumalı ve cevap istemeli ki, ibret olsun.

5 Eylül

Bugün 18. Beynelmilel Müsteşrikler Kongresi için Leyden’e gidiyorum.

7 Eylül

Felemenklerce Leiden, Fransızlarca Leden denen bu şehir kü-

çok güzel bir şehir. Her tarafında su kanalları var. Zaten Felemenk'in her tarafı öyle. Bu sebeple mühim ziraat ve inekçilik memleketi. San'at da pek neşvünema bulmuş. Dilleri bir nevi Almanca. Yani Flâman dili. Fransızlar Flemend derler. Aslı Flamang'dır. Şimdi anladım. Bizim Flemenk bu Flamang'tan geliyor. Kelimeyi hafifletmişler. Darülfünunu, herşeyi var. Ama hepsi minyon. Demek bizdeki bazı delilerin zannı gibi azametli binalara lüzum yok. Elverir ki, içinde iş olsun. Buranın muhtelif yerlerinde birbiriyle Darp işareti halinde tesalüp etmiş iki anahtar amblem var. Bize kongre için birer mum ve üzerine numromuz yazılı birer madalya verdiler. Onda da böyle anahtar var. Manasını merak ettim. Ama ne sormaya, ne de Leyden üzerine bir kitap okumaya vaktim yok. Burada bir de Türk lokanta ve kahvesi var. Adı böyle ama yemekleri Flemenk yemekleri. Sade içi bir derece alaturka tezyinatla. Güzel. Galiba buranın en iyi lokantası.

Burada mühim bir hususiyet var. Bütün eski ve yeni binalar hep tuğladan. Eski kiliseler, darülfünün, müzeler, bankalar. Hepsi. Üstleri sıvanmış olanlar nadirdir. Daha garibi bütün yaya ve umum kaldırımlar da tuğladan. Fena olmuyor. Sağlam olduğu da gözüküyor. Bu bizim taş olmayan yerlerimiz için ne mühim. Hatta bütün Türkiye için. Çünkü şimdi Paris'te de gayet büyük 400-500 apartmanlı koca binaları hemen kamilen tuğladan yapıyorlar. Ucuz ve inşası kolaydır. İstersen üstünü çimento ile sıva. Fakat bence o masrafa lüzum yok. Tuğla güzel de duruyor. İstersen Belçika'da olduğu gibi kireç badanası yapar gibi üstüne sulu çimentodan bir badana sür. Yahut kırmızı yağlı boya ile mükemmel olur. Burada köprüler ve ayakları bile tuğladan.

Garip. Leylen'de yaya kaldırımı yok gibi. Var, fakat her hane bunu taş direk ve bunları rapteden dikenli demirler ile muhafa-

za içine almış. Orada yürünemiyor.. Demek eski âdet ve Felemenkliler ecdatlarının âdetine pek hürmetkâr. Lüzumsuz ve hattâ zararlı olduğu halde hâlâ muhafaza ediyorlar. Bizim delilere Avrupalılık cinnetine tutulup her şeyimizi yıkan mecnunlara ibret. Felemenkliler iyi insanlara benziyorlar. Bir şey sorarsanız söylüyorlar. Sade söylemek değil, beraber gidip gösteriyorlar. Bunu bir Fransız asla yapmaz. Belçika'nın bir kısım ahalisi de Flamandır. Esasen Belçika, Hollanda'nın hükmü altında iken iki asır kadar evvel Fransa'nın teşviki ve yardımıyla isyan edip istiklâl yaptılar. Yarın içtima var. Benim kominikasyon takdimi programda mezkûr. Onu söyleyeceğim.

Daima Avrupa'nın Şark İlmî müesseselerine ben kolonizasyon âleti müessesesi nazarı ile bakardım. Meselâ İngiltere'nin Şark Cemiyeti, Şark Dilleri Mektebi, Paris'in Sosteye Aziyatik'i, Şark Dilleri Mektebi gibi ki, bunlar Şark'ı koloni yapmak için tesis edilmiştir. Bunu bugün kongre açılınca iftihar nutkunda Hollandalı reis açıkça ve güzelce ifade etti. Hülâsatan dediği şudur: "Şark ilimlerini tetkik ettik. Bu mesâi çok neşvünemalândı. Çünkü Şark'ı, kolonimizi iyi idare etmek için o halkı ve memleketlerini iyi bilmek lâzımdır." Böyle cemiyetlere, kongrelere girmek biz Şarklılar için bir ayıp şey ise de bu maksatla yaptıkları mesâi sırf ilmî olduğundan ve bizim ilimlerimizi öğrettiğinden ve onlara bizi iyi göstermek için buralara girmek ve neşriyat yapmak bize farzdır.

9 Eylül

Türkoloji ilminde mesâim ilerledikçe şunu hissediyorum: Bu ilimde hakikaten âlim olmak için Türkçenin muhtelif lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapçayı, Acemceyi, keza Avrupa dillerinden hemehal İngilizce, Fransızca ve Almanca'yı bilmek lâzım olduğunu hattâ Rusçayı da (Çünkü bu dilde de Türkler üzerine çok

kitap yazılmıştır) bilmek farz olduğunu anlıyorum. Bunu beş yıldır Paris'te bulundukça daha ziyade anladım. Şimdi kongrede daha vazih gördüm. Kongreye muhtelif milletlerden 700 kadar müsteşrik gelmişlerdir. Bu âlimler mutlaka İngilizce, Almanca ve Fransızca'yı biliyorlar. Bunların yanında utanıyorum. Vakıa Türkçenin lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapça ve Acemceyi bir derece biliyorsam da Avrupa dillerinden yalnız Fransızca'yı biliyorum, Almancam pek zayıf. Bu kâfi değil. Fransızca ilmî kitaplarda İngilizce ve Almanca kadar asla zengin değil. Köprülüzâde Fuad'ın Fransızcası yarım yırtık olduğu gibi Arapça, Acemce de bilmiyor. Türkçenin şivelerini ve Eski Türkçeyi de bilmiyor. Vakıa birçok hatası ve eksiği var ama hakkı söylemeli, bizde bu hususta en ilerde adamdır. Biz Türkler halimizi bilmeli ve düşünmeliyiz. Bakın ne kadar geriyiz. Hem bir şubede âlim, bir hocaya çıraklık ederek yetişir. Ben de dahil olduğum halde hiçbirimiz Türkolojide bir profesörün şakirdi değiliz. Bu halde olmaz. Hem men kabiliyetli gençleri Almanya'ya gönderip orada Bang gibi âlimlerin yanında yetiştirilmeli. Almancayı öğretmeli. Sonra bunları İngiltere ve Fransa'da çalıştırmalı. Bu dilleri de öğrenmeliler. Türkçenin lehçelerini, Arapça ve Acemceyi de öğrenmeliler. Bu suretle artık yıllarla çalışarak âlim olurlar. Bu silâh ve âletlerle mücehhez olmazlarsa yarım kalırlar.

Leylen'de kongre programında Reşid Seffet'in adı var. Evvelce yoktu. Son anda gelmiş adını sokturmuş. Geldi. Kominikasyon da yapacakmış. Kongrenin kâtibi umumîsi Kramers bana Reşid Saffet'i ve söyleyeceğinin ne olacağını sordu. Dedim: "Bilmiyorum. Fakat o birkaç yıldır Avrupa'da dolaşıyor, konferanslar veriyor. Böyle ilmî müesseselere giriyor. Oralarda Mustafa Kemal'i methediyor. Burada da öyle yapsa gerek." Reşid Saffet benden sıkıldı. Kominikasyonunun gününü değiştirdi. Nihayet benim olmadığım bir saatte, tekrar günü değiştirip, söylemiş.

Gazi Mustafa Kemal, TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Bey

Haber aldım, Mustafa Kemal'i methetmiş. Keramet hiç güç bir şey değildir. Bildik işte. Aleme karşı çirkin oluyor.

13 Eylül

Paris'e döndüm.

15 Eylül

1 Eylül Milliyet geldi. Zafer Bayramı, Yine medihler, alâ-i valâlar, kahraman Gazi... Şu kumaş hiç eskimez mi? Burada çirkin şey bu bayram münasebetiyle Erkânı Harbiye Reisi Müşir Fevzi'nin Mustafa Kemal'e yazdığı telgraftır. Pek ayıp şey. Onunkini ve İsmet'inkini aynen buraya alıyorum:

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine:

Türk tarihinde yeni ve pek mes'ud bir devir açan ve yüksek

dehalarının şaheser bir muvaffakiyeti olan büyük zaferin yıldönümünü tes'id ederken bütün silâh arkadaşlarımın namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun sarsılmaz merbutiyet ve tazimatlarını arz ederim efendim

Büyük Erkânı Harbiye Reisi
Müşir Fevzi

Cumhuriyet Ordusunun Zafer Bayramını Büyük Reiscumhura ve Zaferin mübdiî olan Gazi Başkumandana minnet ve hürmetle tebrik ederim.

Başvekil İsmet

25 Eylül

Bu ayın 21'inden beri Paris'te 15. Beynelmîlel Antropoloji ve Entografi Kongresi oluyor. Sabahları Tıp Fakültesi salonlarında konferanslar yapılıyor. Ben de iki konferans verdim. Öğleden sonra bizi Exposition Coloneiale de Müze ve sair yerlerde gezdiriyorlar. Fransızlar cidden nazik ve mükerrem. Her yerde bize çay, büfe, yemek veriyorlar. Birçok vesaiti nakliye bedava.

İlk günü koloni sergisinde aza birbirimizi kaybettik. Müthiş teşkilâtsizlik vardı. Sonra iyi teşkilât yaptılar. Mükemmel devam etti. Her pavyona biz girince ahaliyi koymuyorlar. Pavyon müdürü eşyayı gösteriyor, izahat veriyordu. Çok istifadeli şeyler dinledim. Her yerde bize birçok malûmatı havi risaleler verdiler. Bunlardan yirmi kadar topladım. Bunlarda Fas, Cezayir, Tunus ilh. hakkında ziraî, ticarî, ilh.. mühim, malûmat var. Bilmezdim, Fas pek zengin bir memleket imiş. Hem ziraî hem mesahası büyük servetler var. Bilhassa gübre için fosfat madeni ki, asit fosforiki pek zengin imiş. Kazablanka, Rabat şehirlerinin plânlarını gördüm. Eski yerli şehirlerin etrafında mühim ve modern Avrupalı şehirler teşekkül etmiş. Bu haritalar Avrupalı şehirlerin yerli

şehirlerini nasıl yuttuğunu gösteriyor. İbret, ders. Bunun gibi yerlinin her şeyini ve yerli halkı böyle imha ediyorlar. Faslıların, teşhir edilen sanat numunelerine göre mühim sanatları olduğu görülüyor. Bunlar zencilerin eşyası gibi değil. Cidden güzel sanat eserleri.

Keza Cezayir ve Tunus'un el işleri, işlemeler ve halıları da güzel. Pek aşikâr görülüyor ki bizim sanattır. Bizden kalmış olduğu muhakkak. Fakat Avrupalılar bunu zikretmezler. Medeniyetimiz, sanatımız onlara kadar girmiştir. Bir Türk mühim tedkikat ve Avrupalıların dillerinde neşriyat ile bunları ispat etmeli ve Avrupalılara göstermelidir. Bizi dün Chamhagne'ye götürdüler. Orada Eperny şehrine şimendiferle gittik. Belediye bize resepsiyon yaptı. Şampanyalar, büfeler vardı. Şampanyalar o kadar güzeldi ki böyle şampanya nadir içmişimdir. Oradan şampanya fabrikasını gezdirdiler. Bu mühim birşey. Bir bina üstüste iki kat mahzeni var. Bu mahzenin vüsati bir kilometre murabba imiş. İçinde 24 milyon şişe hazır şampanya var. Hayret malî buhrandan dolayı ecnebi memleketler şampanya alamıyormuş. Fabrikada buhran yapmış. Şişeleri nasıl doldurduklarını, ambalaj yaptıklarını filân gezdik. Şampanya 200 yıldan beri tesis edilmiş. Yeni mühim binalar da yapmışlar. Hükümetin idaresi altında imiş. Keza burada şampanya dolu devâsa fıçılar ve mahzenler var. Oradan başka yere götürdüler. Orada öğlen yemeği verdiler. Sonra otokarlar ile uzak bir yere götürdüler. Köylerden geçtik, vardık. Prehistoriqui iki mağazayı toprak altında keşfetmişler. Ufak birer deliği var. Kireçli bir toprağa oyulmuş. Sürünerek, her tarafımız bembeyaz leke olarak girdik. Duvarlarında gayet kaba insan ve balık resimleri var. Sonra Goluva Devrine ait mezarları havi bir yere götürdüler. Bir tarla. Kazdılar. Birkaç vazo ve kemik buldular.

Bugün Tracadere'de Etnoğrafi Müzesini gezdik. Çok eşya var. Müdürü bir nutuk söyledi. Ezcümle şu mühim şeyi söyledi;

“Yazık ki bu eşya artık kaybolmakta. Bu eşyayı hazırlayan kolonilerimiz medenileşiyor. Artık bu eşya yapılmıyor. 20, belki 50 yıl sonra bunları bulmak mümkün olmayacaktır. Bu sebeple bu yirmi yıl içinde biz etnograflar harikulâde gayretler yapıp mevcut eşyayı toplayıp müzelere yerleştirmeliyiz. Yapmazsak biz mesulüz. Bu mesuliyet ağırdır.” Ne kadar doğru, ne kadar acı. Bizi düşünüyorum. Bir asırdır Avrupa medeniyeti, bizim medeniyetimizi, sanatımızı yiyip bitiriyor. Millî sanatlarımızın yüzde doksanı mahvolmuştur. Birçok sanat eserlerimiz mahvoldu. Elde bir parça bir şey var. O da mahvoluyor. Hâlâ biz uyanıp bunları toplamıyoruz. Cinayet. Biz koloni değiliz. Avrupalılar da bizimkini toplamıyor.

Cezayir’de ölmekte olan el işlerini ve emsalini mektepler açıp ihya etmişler. Numuneleri gösterdiler. Harikulâde bir netice. Bunlara Avrupa usulünü asla karıştırmamışlar. Bize kim yapacak bilmem. Türk pek talihsiz imiş.

Ben bundan 25 yıl evvel ilk Meclisi Mebusana bir etroğrafi müzesi yapılmasını teklif etmiştim. Kabul edilmişti. Fakat İttihatçılar yapmamıştı. Ankara’da Mecliste de teklif ettim, kabul edildi ve yine yapılmadı.

Büyük bir gayretle bunu yapmalı. Mevcut sanat eserlerini toplayıp koymalı. Ve sonra bu sanatların ihyasına çalışmalı.

Mustafa Kemal ise eski Türk sanat ve medeniyetlerini imhaya koyuldu. Bu devam ederse halimiz haraptır.

Mağaralara giderken bir köye indik. Bu köy Haçlılar Teşkilâtı yapan yaya İkinci Urben’in köyü imiş. Keçi yollarından bir ormana tırmandık. Orada bir ufak kilise var. Bu adamın mezarı imiş. Çelenk koydular. Dua ettiler. Bu adam bence Avrupalı ve Türk Müslümanın kanının akmasına sebep olan adamdır. Fransızlar çok mutaassıptır. Böyle bir şeyi biz yapsak Türkler mutaassıp, yobaz diye bar bar bağırırlar. Böyle bir şey ilmî bir kong-

reye düşer miydi!... Kongrede papaz çok. Bu papazlar şayan-ı takdir adamlar. Çünkü ilim sahasında da fevkalâde çalışıyorlar. Mağaraya gidince bir tanesi hemen amele elbisesi giydi. Kazmayı aldı. Amele gibi çalıştı. Ah, bizim hocalar asırları cehaletle geçirdiler. Yüreğim yandı durdu. Kongrede kadın papazlar da var. Bunlar böyle bir kongreye ilk defa iştirak ediyorlarmış. Bunlar kolonileri Hristiyan yapmakla meşguldürler.

Bir Fransız kongrede konferansta Sodatrque Turce bir Sırp kadın Türk mezalimi dedi. Zavallı Türk. Bize böyle kongrelere iştirak etmek lâyük değil. İnsan sıkılıyor, fakat ne çare. Büyük faydası var. Bunları, âlimleri, ilimden maksatları, gayeleri, bize yaptıkları ve yapmak istedikleri öğreniliyor. Bu da bir kâr.

Bu kongrede ve Leyden'dekinde çok şeyler gördüm. Çok ziyaretler yaptık, çok müzeler ve müesseseler gördük. Çok şeyler anladım. Hepsini kaydetmek uzun.

11 Teşrinisani

Bir müddetten beri sosyalizm, sendika, kooperatif, sosyoloji, moralpsikoloji, lojik, felsefe, felsefe tarihi ve emsali okuyordum. Bunlar üzerine birçok kitaplar almıştım. Bugün bizim Türk Tarihini ikinci tabı için tashihe başladım. Çünkü bunda bazı yanlışlıklar olmuştu. Bir kısmı mürettip hatası, bir kısmı benim, bir kısmı provaları tashih edenindir. Acele bastırmak lâzımdı. Sebep budur. Çünkü Mustafa Kemal kitabımın neşrini istemiyordu ve kendi aleyhine diye kızıyordu. Acele ettim. Ama yine son iki cildinin tab'ı mümkün olmadı. Bende mevcut ciltli bir takım Türk Tarihinde tashihler yapıyorum. Hayatımda ikinci tabı yapamazsam sonra ikinci tabı yapmak istenirse bu nüshalara göre basılsın. Bu bitince tekrar felsefeye tetkikata devam edeceğim. O bitince Oğuz Kağan Destanına başlayacağım.

Biri gelmiş, anlattı. İstanbul'da radyo moda imiş. Her yer gibi gece yarısı bitiyormuş. Fakat bazan Mustafa Kemal gece yarısından sonra istiyormuş. Polisler artistleri evlerinden toplayıp çaldırıyorlarmış. Hükümet bütçede tasarruf yapıyormuş, bu meyan da Avrupa'ya talebe yollamayı kaldırmış. O güzel Zonguldak madenci ve mühendis mektebini lâğvetmişler ilh... Her şey kesilir ama mektep, maarif kesilemez. Millî hayat ve istikbal burdadır.

Dikkate şayan bir şey var: Bir müddettir Mustafa Kemal'in dahiliği, dahiyane inkılâpları yok. Halbuki İsmet'e hitaben söylediği ve neşredilen sözlerinde inkılâpların bitmediğini, daha neler göreceklarını, kendisine ilhamlar geldiğini alenen söylemişti. Galiba yeni inkılâp bulamıyor.

Zaten inkılâp diye yaptığı şeyleri bizim ağzımızdan öğrenmişti. Keza benim Türk Tarihinden öğrendi.

1 - Devleti lâik yapmakla, bu kendi icadı olmakla iftihar ediyor. Bu kelimenin mevzuunu değil kelimeyi bile bilmezdi. Bunu 1 Teşrinisani Kararı denilen takririmle ben yaptım. Lozan Konferansında bu kelimeyi daima zikrettim. Bu benim işimdi. O alır. Kendi marifeti diye öğrenür.

2 - Cumhuriyet onun işi değil benimdir. Yine aynı takrirle padişahlığı lâğveden benim. Asıl mühim inkılâp budur. Bu ilga ile zaten Cumhuriyet bilfiil hasıl olmuştu. Mustafa Kemal resmen ilân etti.

3 - Kanunu Medenî neşrini mühim bir inkılâp diye öğrenüyor. Bu da benimdir. Lozan Sulhu zabıtnamelerinde görüleceği üzere bunu orada ben daima söyledim. Ve Avrupakârî Kanunu Medenî yapacağımızı ifade ettim. Mustafa Kemal bunu böyle ben-den öğrenip kendi marifeti gibi neşretti.

4 - Diğer inkılâpları bilhassa şayan-ı dikkattir ki, benim Türk

Tarihinden öğrenerek yapmıştır. Meselâ bu eserin 4. cildinin neşrinden bir ay sonradır ki, şapka kanunu yapmıştır. Bu kanun yapılırınca o esnada müze müdürü Halil Bey'e rastgeldim. Saray bahçesinde idik. Bu şeref sizindir. Kitabınızda yazın. Ondan evvel düşündüğünüz aşikâr. Mustafa Kemal sizin kitapta görüp yapmıştır, dedi.

5 - Tekke ve Medreselerin lağvı yine benim kitabın işidir. Benim kitapta (Aynı cilt Türk Tarihi) uzun uzadıya yazılmıştır. Orda görüp onları da kendi marifeti gibi tatbik etti. Bu bahsi her okuyan elinden gelirse bunları lâğvetmek ister.

6 - Yine aynı eserimin aynı cildinde yazımızın fenalığı zikredilmiş, fakat ıslâhı tavsiye edilip Lâtin harfi kabul edilmemesi söylenmiştir. Bunu da görüp bu işe başladı. Fakat burada nasihatimizin aksine Lâtin harfini soktu. Millî maarifi alt üst etti ve irfana büyük bir fetret verdi.

İşte bu adam böyle göz göre göre almıştır. Bizim kitapta başka tavsiye yok. Yeniden de birşey yazmadık. O da artık inkılâp yapmamaktadır.

Fakat bu adam inkılâp dediği ve dahiliği addettiği bu şeylerin hepsini de yanlış yapmış, yanlış tatbik etmiş, herşeyi alt üst etmiş, herşeyi yıkmış, yerine de birşey koyamamıştır. Bundan da büyük millî zararlar olmuştur.

Ben bir de bu eserimde pek mühim olarak birçok ecnebi mütehasşıs getirilmesini tavsiye ettim. Onu bir türlü yapmıyorlar. Sebebi kendi cehalet ve kabiliyetsizlikleri meydana çıkar diredir. Misali: Müller'i pek muhtaç olup getirdiler. Bu mütehasşıs Alman, İsmet'in yaptığı bütçenin çocukça birşey olduğunu söyledi ve akibetiniz vahimdir, dedi. Ağalar Müller'i geri yolladılar. Dediğini tatbik değil, söylediğini bile gizlediler. Sonra herşey patladı ve dışarı vurdu. Âlem anladı ve şaştı. Netice fena ve akibet vahimdir. Nitekim bunu 1925 yılında göstermiş ve Türk

Tarihinin cilt 4 sahife 155 de: "...Bundan da idaresizlik ve akıbetleri zuhur edecektir. Yine aynı hallerin zuhuru imkân dairesindedir. Bu hakikati her satırda görüyorum" demişim ki maalesef tamamiyle doğru imiş görüldü. Bu sahifeleri (155-163) eserimden okumalı. Vakıa ben kitabının 12. cildinde Türk Takvimi ve millî ad ve aile adını da yazdım.

Bunları yapmadı. Fakat birgün bunları da belki yapar:

Güya vergileri azalttılar. Şimdi memurların maaşlarından % 10 buhran vergisi diye kesiyorlar. Gümrüklerde birtakım tedbirler yapıyorlar. Bazı ecnebi mallarını sokmayacaklar. Kaçakçılıktan pek şikâyet ediyorlar. Bunu cenup hududumuzda Fransızlar yapıyormuş.

13 Kânunusani 1932

Türkçe gazetelerden bir müddettir Mustafa Kemal ve İsmet'in bir diplomatik harekete başladıkları görülüyordu. Yunan, İtalya, Bulgar, Irak, İran ile herşeyi vererek uyuştular. Onlardan yalnız muhaliflerini barındırmamalarını istediler. Bunu son günlerde ikmal etmiş bulunuyorlar. Sade Fransa kaldı. Onunla da yapacaklardır. Bu hareketin gayesi mevkide kalmaktan başka birşey değildir. Yüzellilik, Kürt ve sairlerin propagandalarını bu sayede bitirmek istiyorlar. Bu kadar basit bir iş için muhtelif devletlerle olan bazı hattâ asırlık muallak meseleleri hallettiler. Bunları hal için onlara istediklerini veriyorlar. Buna mukabil arazilerinde Türkiye aleyhinde yani Mustafa Kemal aleyhine bir şey yaptırmamalarını temin ediyorlar. İptida Yunanistan'la yaptılar. Lozan'da kazandıklarımızın hepsini Venizolos'a verdiler. Millet ve devlet zararına yaptıkları bu işler onların umurunda değil. Sade hariçte onları mevkilerinden düşürecek bir hareket olmasın. Lozan'da zorla ve bağırarak Venizolos'tan aldığım millî menfaatleri kolayca yine bu adama verdiler ve sonunda da

onunla uyuştular. Onlar milyonla altını bulur. Meselâ gayri mübadillerin altınları gitti. Mübadele ile attığımız Rumlar yine azar azar memlekete girmeye başladı. Ticaret ve sanatı Türklerin elinden alacaklardır. Hasılı böyle birçok şey. Buna mukabil Venizolos memleketine döner dönmez Garbî Trakya'daki Türk muhaliflerin gazetelerini kapattı. Onları Yunan hududu haricine çıkardı. Kimini Atina'ya nakletti. Sonra Bulgaristan'la bu işi yaptılar. Bunun için evvelâ Bulgar Kralı ve milleti lehine bizim Gazi gazetelerde pek mutabasbîsâne beyanatta bulundu. Kralı Türkiye'ye getirmek istediler. Geldi. Bulgar Başvekili Ankara'ya geldi. O da dönünce Bulgaristan'daki Türk muhaliflerin gazetelerini kapattı. Muhalifleri hudutlardan dışarı sürdü. Bulgaristan'da bizim Gazi'nin ajanları da dolaştılar. Derken orada muhalif gazete çıkaran Ahmet Hikmeti vurmak istediler. Yanlışlıkla bir müftüyü vurdular. Sonra Irak kralını ve Başvekili Nuri'yi Ankara'ya getirdiler. Onlara da fevkalâde merasim yaptılar. Harb-i Umumide bütün harp isyanlarını hazırlayan ve Mekke Şerifini isyan ettiren bu adamdır. Ve İngiliz casusudur. Nuri şimdi ikide bir Ankara'ya geliyor. Muahede yapıyorlar. Bunun üzerine Irak hükümeti Kürtler aleyhine harekete geçti. Hudutlarda bulunan Çerkez Ethem ve emsali Mustafa Kemal'in muhaliflerini Bağdat'a sürdüler. Demek bundan da aynı şeyi istedi ve aldı. Mukabilinde devlet ve millet zararına kimbilir Irak'a neler verdi. Sonra İran'la aynı işe girdi. Hudut münazarasını halleder bir muahede imzaladılar. Ertesi günü İran'ın Türk hududunda ne kadar Mustafa Kemal muhalifleri ve Kürtler varsa İran hepsini Şarkî İran'a sürdü. Buna mukabil elbet bizimkiler onlara devlet ve millet kesesinden kimbilir neler vermişlerdir. Bunun biri "Nevâhi-i Sitte" dir. Bu İran'la aramızda asırlık bir meseledir. Bunu ne Abdülhamid ne de İttihatçılar vermemişlerdi. Mustafa Kemal verdi. Bu güzel stratejik ve zengin mahal yerine Ağrı Dağının bir

Mustafa Kemal ile İran Şahı

köşesini almışlar ki, buraya Kürtler sığmıyor, bizimle harbediyorlardı. İran Hariciye Nazırı artık Türkiye ile aramızda nıuallak mesele kalmadı diye beyanatta bulundu. Arkasından Rusya'dan da aynı teminatı aldılar. Türkiye'de Rusya aleyhine neşriyat yapan Türkistanlı ve Azerbaycanlı Türk kardeşlerimizin gazetelelerini kapattılar. Nihayet İtalya ile itilâf yaptılar. Onlara karasularındaki adaları verdiler. Lozan'da biz vermemiştik. Birçok siparişleri onlara yapıyorlar. Keza daha mühimi huhul-i muslihanedemlen ve sulhen zapt demek olan İtalyan muhacirlerini Türkiye'ye kabul ettiler. Bir ay içinde İzmir, Antalya, Adana vesair yerlere 100 bin kadar İtalyan muhaciri geldiğini söylüyorlar. İtalya'nın en büyük arzusu bu idi. Bunu Lozan'da bizden ısrarla istedilerdi. İtalyan murahhası Montanya ile aramda bu iş için çok müzakere ve kavgalar olmuştu ve kabul etmemiştim. Şimdi kolayca almışlar. Bunları vermek için bizimkiler İtalya'dan yalnız Rodos ve emsali mahallerde Türkiye aleyhinde muhalif bırak-

mamalarını istemiş ve almışlardır. Biraz da para aldılar. Bu muhacir meselesi pek vahimdir. Sonra bundan çok çekeceğiz. Bugünlerde Fransızlar da Suriye hudutlarında ve Halep’de bulunan ve çalışan birçok Türk muhalifleri derhal Beyrut’a sürdüler. Demek bu işi Fransa ile de yapıyorlar. Onlara da hududa ait ve sair kimbilir millet cebinden neler veriyorlar. Bununla Türkiye hudutlarını firdolayı emniyet altına almış bulunuyorlar. Bu da sırf kendi mevkileri için. Bunu çok pahalıya aldılar. Bir de Dağlı Teşkilât yaptılar. Bu teşkilât bilhassa Cenup hududu içindir. Zaten en ziyade oradan sıkıntıdaydılar. Kaçakçılık men’i diye yeni bir kanun yaptılar. Cenup hudutlarımızda bu bapta büyük teşkilât vücuda getirdiler. Bu kaçak eşyadan ziyade memlekete muhalif insanlar, propaganda eşyası girmemesi içindir. Bu da bütçeye ayrı bir ağırlık olacak.

İşte Cumhuriyetin diplomatik blançosu. Ey Lozan“ Nerdesin, bunlar ne?.. Ne düşüş!.. Cumhuriyet diplomaside baştan

Çiğerin

aşağı mağlûbiyette... Bazı adamlar bunları muvaffakiyet sayıyorlar. Yapılan, herkese vermek. Bir de adem-i tecavüz muahe-desi. Bu da Çiçerin'in icadıdır. Ve bundan bir şey de çıkmaz. Saçma şey. İsteyen yine tecavüz eder.

Buhran vergisi diye bir kanun yaptılar. Memur ve mütekaidlerden % 10 kesiyorlar. Bu meyanda Avrupa'daki talebenin ma-aşından da kesmişler. Hele bu rezalettir. Talebe Türkiye'nin ha-yat ve istikbalidir.

4 Mart

Çoktan beri Fransızca eserimle meşguliyetimden fatratı ih-mal ettim. Bugün hatırıma geldi. Türk Tarihini bana ikmal ettir-mediler. Yüreğim yanıyor. Müsveddeler burda yanımda. Gör-dükçe içim sızlıyor. Şu 13, 14. ciltleri de bir defa basabilsem. Bu eseri Türk Milleti tarihini, şanlı atalarını, menkıbelerini bilsin, tarihini Türk gözüyle görsün, millî terbiye alsın diye yazdık-tı. Mustafa Kemal birçok cümleleri, bahisleri kendi aleyhine farzet-miş, bastırtmak istemedi. Ben bunu tahmin ediyordum. Bu se-beple gayet sürat ve iltizam ediyordum. Ve 12 cildi az zamanda bastırdım. Lâkin 12'inci cildi neşrettirmedi. Ne ise bu basılmış cildi altı ay bekledikten sonra neşrettirdim. Fakat diğer ciltleri bastırmağa mani oldu. Bu adam tıpkı Abdülhamid gibidir. Nite-kim o da Namık Kemal'in Osmanlı Tarihini kendine muzır cüm-leler görerek tabından menetmişti.

İstanbul'dan biri geldi. Türkiye'de yılda ancak yirmibeş eser basılıyormuş. Yeni yazı ile gazetelerden hergün bir miktar daha az nüsha satılıyormuş. Bu hal bu yazının fiyaskosuna maddî de-lildir. Paris Osmanlı Bankası sirküleri yazı hakkında Türkiye'nin resmî istatistiğini neşretti. Bu kadar seferberlik, millet mekteple-ri, masraf, jandarma ile mekteplere sokmalara rağmen üç yılda ancak bir milyon ikiyüz bin kişiye yazı öğretebilmişler. Halbuki

eski yazı ile okuyup yazma bilenler 900 bin kadarmış. Demek netice hiçtir. Hem de öğrenenler heceleme halinde iptidai imişler. Bu yazı işi millî büyük bir felâket olmuştur.

Mustafa Kemal bu sefer amele mebuslar yaptı. Bunu bir marifet saydı. Lüzumsuz şeydi. Eğer âleme Türkiye’de hürriyet var, demokrasi var dedirtecekse herkes hakikati biliyor. Bu işte türlü gülünç şeyler olmuş. Paris’te 9 yıl türlü sefahet ve rezalet yapan ve tahsil edemeyen biri Mustafa Kemal’e: “Ben Avrupa’da amelelik ettim. Mükemmel ameleym” diye bir telgraf çekmiş. Mustafa Kemal derhal onu mebus yapmış. Birgün amele Üsküdar’da Halk Fırkasına gidip kendisini işten koğan Seyrû Sefain müdürü aleyhine şikâyet etmiş. Halbuki bunlara Mustafa Kemal’den bir telgraf gelmiş, “Mebus yapmak için acele bir amele bulun. Evli ve karısı ile iyi geçinir biri olsun” deniyormuş. Bunlar düşünmüşler, “Bu adamı tavsiye edelim demişler ve ona “Bunu bırak! Seni mebus yapalım” demişler. Herif “Alay mı ediyorsunuz?” demiş, şaşırıp kalmış. Diğerleri evli olup olmadığını ve karısı ile iyi geçinip geçinmediğini sormuşlar. Herif: “Evliyim, fakat karımla fenayım. Beni dâva etti” demiş. O halde “Git, karını kandır, mahkemeden evrakı alsın. Gel” demişler. Gitmiş, adam öylece yapmış, Mustafa Kemal’e yazmışlar. Herif mebus olmuş.

Bütçeyi bu defa 140 milyona indiriyorlarmış. Maaşlardan tekrar keseceklermiş. İşte İsmet’in büyük bütçesi, israfların, inhisarların neticesi bu. İlk yıllarda öküz, inek, tencere, çanak ve çömlek satarak halktan vergileri aldılar. Birkaç yıldır satacak şey de kalmadı. Vergi toplanamıyordu. Bir kanun yapıp hükümete borcu olanları hapsedtiler. Ne ağır şey. Devlete ne leke!... Halbuki eşhas arasındaki borçlar için hapis yok. Bir devlette iki kanun olur mu?! Derken hapsi de fayda vermedi. Vermez ya, canını mı alacaksın? Yoktan ne çıkar?! Şimdi bir düziye bütçede masarifi

azaltıyorlar. Bunları evvelce hep İsmet'e söylemiştim. İşte hepsi oldu. Şümendifer siyaseti de falso, devlete yâr olmaktan başka bir işe yaramadı. Ankara-Kayseri Treni 15 günde bir gidiyormuş ve içinde ancak 15 yolcu oluyormuş. Onlar da memurlarmış. Herkes otomobil ve otokar ile gidiyormuş. Bu siyaset -ki İsmet ihtihar ediyor- büyük hata idi. Memleketimize şose ve kamyon, otokar ve otomobil lâzımdı. İran numunesi gözümüzün önünde idi. Bundan yirmi yıl evvel Amerika'dan mütahassıslar getirtmişti. Bunlar tetkiklerini yaptıktan sonra İran'a Şümendiferin lüzumu olmayıp şose ve üstünde otomobil işletmesi lüzumunu söylemişler, İran böyle yaptıydı. Bunlar da bizimkilerin kafasına tesir etmedi. Bugün Fransa'da bile şümendifer otomobile rekabet edemiyor. Cote de Azur da şümendüfer daima zarar ettiğinden bu şümendüfer kumpanyası da otokar işletmeye başlamıştır.

Şu yazıyı değiştireceklerine, onun için yaptıkları emek ve masrafları eski yazı için yapsalardı mühim neticeler elde edilirdi. Halkı terbiye ise başka türlü olurdu. Meselâ Meşrutiyetin ikinci intihabı zamanında ben Sinop'ta "Sinop" adında bir gazete çıkardım. Matbaa yoktu. Samsun'da bastırıyordum. Gayet sade, hiç lügatsız ve kısa cümlelerle yazıyordum. Ümidimden fazla satıldı. Sebebini sordum. Meğerse köylüler alıyormuş. Köyün imamı okuyor, köy halkı başına toplanıp dinliyorlarmış. Anlıyor ve münakaşa ediyorlarmış. Bu sebeple gittikçe daha ziyade gazete alıyorlardı. İşte böyle şeylerle köyleri terbiye etmek lâzımdır.

Felsefe, sosyoloji ve emsali kitaplarımdan çok şey okudum.

12 Mart

Cuma günü (5 Mart) sefaret kavası bir mektup getirdi. Sefir Münir, leffettiğim telgrafta göreceksiniz, kayınpederiniz ölmüş-

tür, diyor. Zevcem, müthiş ağlamaya başladı... Hemen Nis'e gidelim dedi. Ben gitmek istemedim. "Ayıptır. Ben sensiz nereye giderim" dedi. Dedim: "Hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Babanla, evlendiğimiz günden beri iyi değiliz. Ölümününe gitmem belki doğru değildir. Ruhu muazzep olur." "Olmaz" dedi. Dedim ki: "Şimdi türlü şey vardır. Sinirlendim. Başım pek çok yorgun." "Hayır, illâ gideceğiz" dedi. "Canım", cenaze masrafını da bana veririrler. Ben de kızarım. Nâşına eza olur" dedim. "Oo.. Sen öyle mi zannediyorsun? Senin parana tenezzül ederler mi? Orada amcam da var. Milyoner" dedi. Evet ama ben onları bilirim. Çare yok, gittik. Evine de gittik. Doğrusu ya bir ölüye karşı insanın tabiaten ve terbiyeten olan duygu ve hürmetten bende eser yok. Bu adamın hayatı levsten, alçaklıktan ibaret idi. Vatan, millet, duyguları, fazilet gibi şeyler onun yanına uğramamıştı. Parazit yaşamış, Türk'ün birkaç milyon lirasını Avrupa fahişelerinin ayağının arasına doldurmuştu. Cenazenin İstanbul'a naklini Ziya Bey istemiş. Bir pazar sabahı oraya varabildik. Kaynatamızın karısının rivayeti yemekten sonra birden düşüp ölmüş, karısı öldüğünü görmemiş. Dokuz yıldır evli. İki oğlan çocuğu olmuş.

Bizim hanımın bugünlerde zaten siniri fazlaydı. Morfini çok yapıyordu. Benimle hergün ve günde birkaç defa kavga ediyordu. Ben yattım mı, bir ayağımı uyuyuncaya kadar hafif hafif oynatırım. Buna kızar. Yapmayayım derim, elimde değil yine yaparım. Bu adet babamda da vardı. Bir sedire oturup ayağını uzatır-sa, bir ayağını hiç olmazsa ayağının parmaklarını oynatırdı. Ben de aynen öyleyim. O kadar cebri nefis ediyorum, bir türlü vazgeçemiyorum. Hanım benim ne ayakkabıcı oğlu olduğumu, ne yarım kaşlı olduğumu, daha nelerimi bırakmıyor.

İşte bu halde olarak Nis'e gittik. Ölünün evinden çıktık. Bizim karı derhal gazinoya kumar oynamaya gitmek istemez mi?

“Ayıptır, görürler, ne derler?” dedimse de olmadı. Gittik, oynadı. Bu kadında yüksek duygulardan birşey yoktur. Vakıa ben cenazeye gelmek istemedim amma, aramızda uzun macera var. Bu ise kızı... Kumara koşuyor.

Şükrü Paşa’nın anî ölüşü bana şüphe verdi. Birgün sonra, Marsilya konsolosu geldi. Anlattı. Kadın Şükrü Paşa’ya Paris ve Nis’deki emlâkini kendi üstüne yaptırtmış, bir kısmını da sattırıp paralarını almış, hattâ İstanbul’daki emlâkini de sattırmak için, dört ay evvel vekâletname göndermiş imiş, demek Şükrü Paşa birkaç ay daha yaşasa idi, karı onları da elinden alacakmış. Hepsini alınca da tabii sokağa atacaktı. Ölmüş de bu tertip ikmâl edilememiş. Bu da bir cinayet olmasın diye bana şüphe verdi. Bizim hanım vaziyeti öğrenince babasına lânet uçurmağa başladı. Trende giderken ben: “Canım, boşuna onun için bir son masraf da ediyoruz. Babandan birşey görmedik. Fakat şimdi, bizden para isteyecekler” dedim. Şu yol paraları, hakikaten bu Nis seyahati, bana üçbin franga maloldu. Yine dedim ki: “Baban mal-larını hep bu kadına vermiştir.” Dedi: “Sen öyle mi zannediyorsun? Babam her vakit ben ölünce anlarsınız. Babanız evlâtlarını düşünür mü, düşünmez mi imiş, derdi.” Sağlığında düşündüğünün eserini göstermeyen ölünce düşünür mü? İş aşikâr ama ne dersin? Sustumdu. Şimdi dediğimin bir hakikat olduğu anlaşıldı. “Nasıl?” dedim. Homurdanıyor. Onyediyıl evvel evlenip Şükrü’yü, babasını, Ziya’yı ve bütün aileyi görmüş, bir ayda ne olduklarını iyice öğrenmiş ve Nis’ten kaçıp, Paris’te oturmuş-tum. O vakittenberi hiçbirisiyle temas ve münasebette bulunmamıştım. O vakit zevceme demiştim ki: “Babanı gördüm, anladım. Bu adam akli zayıf ve dimağan hasta, pek ahlâksız, hodbin, vicdansız, aile ve evlât muhabbeti nedir bilmez bir adamdır. Bu adamın sonu: Paralarını elinden karılar alacak. Bir lokma ekmeğe muhtaç olacak. Bana gelip sığınacak. Ben de onu beslemeye

mecbur olacağım. Ömrümde bu adamdan on paralık hayır görmeyeceğim, bil'âkis daima aleyhime çalışacak ve sonunda da belâsını ben çekeceğim" demiştim. Hattâ bu aile için Ançı ile Paçi adlı ve Cenevre'de bir roman yazmışım. Ve onu böyle bitirmiştim. Hakikaten dediklerim oldu. Eğer birden ölmeseydi daha bir yılcağız yaşasa imiş aç kalıp bana gelecekmiş. Ölüm, maceranın bir kısmını iptal etti.

Ölüme rapor veren doktorun oğlu karının dostu imiş, her gün kadınla beraber. Yine bu doktor cenazeyi acele mumya yapmış. Bunlar da şüphe verici şey...

İki çocuk. Baktım gözlerim doluktu. Kendimi tutmasam ağlayacaktım. Onlara baktıkça içimden geçen şu idi: Bu iki çocuk bir kelime Türkçe bilmiyorlar. Bütün millî ve vatanî duygulardan arî olan babaları böyle şey düşünmemiş. Kadın bunları gizlice vaftiz ettirmiş imiş ve kiliseye götürüyormuş. Bunlar, bu iki Türk tohumu büyüyecek Fransız ve Hristiyan olacak. Türk iki evlâdını kaybetti. Hem de büyük bir servetle beraber. Bu para fakir Türk milletindir. Serasker büyük bir servet toplamıştı. Bana bir vakit hesaplarını yaptırdı idi. Sade bir milyon altın lira nakit ve tahvilât vardı. Emlâk ve akar da her halde bir milyon altından fazla idi. Müthiş mücevherat da caba. Serasker ve haremi Süreyya Paşa imzasını taklit ederek, bankadan yetmiş bin altınını aldığı için onu mirasından mahrum edip bu koca serveti Şükrü ile Ziya'ya vermişti.

Bu iki mini mini büyüyecek. Bir gün Fransa ve Türkiye arasında bir harp olsa, bu çocuklar gidip vatanlarına, cinslerine, kurşun atacaklar. Şükrü'nün birçok rezalet ve denaatleri vardır, fakat en büyük cinayeti budur. Millî cinayet ve hıyanettir. Avdetimde sefire söyledim. "Bu çocukları almak mümkünse çalsın" dedim. Ziya'nın da böyle bir cinayeti var: Bir kızı var, bugün yirmibir yaşında kız Türkçe bilmiyor. Kız bir gün bir Fransızla ev-

lenecek. O müthiş servet de böyle gidecek. Avrupa'da oturmak çocuğu Türk büyötmeye asla mani değildir. Nitekim sefir Münir'in çocukları Avrupa'da büyüyorlar. Fransızca, Almanca biliyorlar, fakat bir Türk gibi Türkçe konuşuyorlar. Demekki bu adamlar alçaktır. Vatanî, millî duygulardan uzak, hiçbir sa'y sahibi olmayan aç Türk'ün malını sefahetle yiyen, tufeylâttır.

Şükrü'nün işi faciadır. Bu da millî facia, işte ecneblerle evlenmek.

Dediğim oldu. Konsüle karının avukatı cenaze masrafını Rıza Nur ve diğer veresenin vermesini söylemiş. Geldi bana söyledi. Eee... çıldıracaktım. Yahu bu kadar da insafsızlık olur mu? Malları kim aldıysa bari bunu da o versin. Ziya İstanbul'a nakli istemiş. Sandukalar yaptırmışlar, otuzbin franka malolmuş. O halde Ziya bana danışmış mı? Beyin arzusunun masrafını da ben mi çekeceğim. Bana kalaydı bir araba ile Nis'te bir mezarlığa götürür, üstüne toprağı çektirirdim. Üçbin frankla olurdu. Bunu da verebilirdim. Fakat onbin frank kadar veremem. Şu hali tasvir ve ifade için tabir bulamıyorum. Kan başıma çıkıyor, kafatasımı çatlatıp, karpuz gibi patlatacak...

15 Mart

Mustafa Kemal yaveri Rusuhî'yi azletmiş. Bu adam tam Mustafa Kemal'in pençesinde idi. Yani onun gibi körkütük sarhoş, eğlencesine bulanmış, elinde tabanca, ilâh... Onu azletmesi mühim bir şeydir. Sebebini bilmek mümkün değil. Şimdi Cumhuriyet Riyaseti Başkâtibi Tevfik'i de azletmiş. Demek ki mühim birşey var. Tevfik Geldanî barolyeflerindeki surata benzer suratlı müthiş dalkavuk, cahil, adı, mürtekip biridir. İsmet'in yetiştirmesidir. Onu mülâzımlıktan bu hale getirdi. Güya İspanya sabık kralının İstanbul ziyareti esnasında Tevfik merasime ait bir hata yapmış, sebebi bu imiş. Zavallı millet bilmiyor.

17 Mart Paris gazeteleri de kabinede tebeddül den bahsediyorlar. Demek bu üç iş mühim bir sebebe dayanıyor.

25 Mart

21 Mart tarihli Milliyet geldi. İsmet Paşa şu ifade ile hükümetten çekileceğini tekzip ediyor: "Son günlerde hükümetten çekileceğim hakkında şayialar var. Vatandaşlarımı ve Türkiye Cumhuriyeti ile alâkadar olanları tatmin için söylemeye lüzum görüyorum ki; benim hükümetten çekilmemi icap ettirecek hiçbir sebep ve zaruret yoktur. Büyük Millet Meclisinin itimadına ve Reisicumhur hazretleriyle daima hemfikir bulunmaklığıma istinaden beyan ederim ki; memleket ve milletimize hizmete bilâ tereddüt ve nefsimi büyük itimadıyla devam edeceğim..."

Bu beyanatın en mühim kısmı şu: "Reisicumhur hazretleriyle hemfikir bulunmaklığım" dır. Demek ki İsmet şu beyanatı ile Mustafa Kemal'in bütün hatalarını müştereken yaptığını kabul ediyor.

11 Nisan

Nis'e zevcemin ibramıyla miras için tekrar gitmiştim. Bugün döndüm. Bu da bana ayrı masraf oldu... Babası zevcemi mirastan mahrum eder bir vasiyetname bırakmış. Kayınpederim, babasından kalan serveti dokuz yıl içinde yemiş. Bu servet yüzyirmibeş milyon bugünkü frank eder. Kadına verdiği ve İstanbul'da kalan emval ve emlak hepsi birden yedi milyon frank tutuyor. Ne müthiş yemiş!... Demek yılda on milyon frank yemiş. İşte bu millî servet böyle ecnebi kadınlara dökülmüştür. Bizim karı asıl bu havadisleri duyunca zıvanadan çıkacaktır. Neyse Fransız kanunu mirastan mahrum edilene bir hak çıkarıyor. Bizde de mahrumiyet bazı şartta tabi, o da yok. Demek iki taraftan da hisse alacak.

Milliyet gazeteleri on gündür yığılmış. 29 Mart tarihli de bütçeyi tevzin için yeniden dairelerden % 20 tenkihat yapılacağı yazılı. Alın işte... Doldurun, doldurun. Şimdi boyuna kesin... Mütemadiyen tenkil ve yine demek bütçe muvazenesi temin edilemiyor. Demek ki memlekette iktisadî buhran pek derin ve vahimdir... Evvelce herkesten, herkesin ekmeğinden kestiklerinin adına buhran vergisi diyorlardı. Şimdikine muvazene vergisi adını koymuşlar. Güya vergileri azaltacaklardı. Bil'âkis yeni yeni böyle vergiler ihdas ediyorlar. Vah, yazık... Devleti idare eden şu cahiller işi bu raddeye getirdiler...

22 Nisan

Zevcemden mektup aldım. Babasının mirası için İstanbul'dan Ankara'ya gitmiş. İsmet Paşa'nın haremîni görmüş, kocasının bu işte yardımını istemiş. İsmet vâdetmiş ve zevcemi on gün hanelerinde misafir etmişler. İstanbul'a döner dönmez yazdığı mektupta derhal İstanbul'a gelmemi yazıyor ve ısrar ediyor. Diyor ki "Miras işi sen olmayınca olmazmış." İsmet Paşa benim için fena bir şey yok demiş. İstanbul'a dönmeliymişim. Çok söyleyeceklerim var, yazamam. Herhalde süratle İstanbul'a gelmelisin diyor. Anlaşıyor ki, İsmet zevcemi bu hususta ikna etmiş. Zaten nedense bu adamlar benim Türkiye'ye dönmemi pek istiyorlar. Buraya geldiğimden beri yani yedi yıldır hemen her sene birini gönderir, beni avdete iknaa çalışırlar. Hep de söyledikleri aynı nakarat: Benim için fena birşey yokmuş. Canım ben ne katilim, ne hırsızım, ne de Cumhuriyettenberi siyasî teşkilâta girdim, ne de komplolara karıştım. Sanki onun için birşey yok ne demek oluyor. Böyle bir söze mahal yok. Bunlar acaba ben onlardan canımı alırlar diye korkup da memlekete gitmiyorum mu zannediyorlar. Bu doğru amma asıl mühim sebep başka. Adı insanlar... Büyük sebep ve mani onların sufidareleri, türlü rezalet,

İsmet (İnönü) Paşa

vatana ve millete yaptıkları fenalıklardır. Onlarla çalışsam, kirle-
nirim. Hadi çalışmayayım. Fenalıklara dayanamayıp verem olu-
rum. Hem beni zorla bulaştırırlar. Böyle insanların yanına nasıl
gideyim? Aynı zamanda canımdan, namusumdan da korkarım.
Hangi mahkeme, hangi hak beni kurtarabilir? Aptallar ben böy-
le sözlerle, zevceme yapılan riayetlerle aldanır takımından mı-
yım?

En kızdığım şey şu kadının Ankara'ya gidişidir. Bana haber
verip izin almaya bile lüzum görmüyor. Çıldıracağım. Şu karıyı
kesmeli. Bunun altından çok pislik çıkacaktır.

25 Nisan

Türkiye kendisinin Cemiyet-i Akvama kabulünü talep etmiş.
Eskiden Avrupalılar istediler, bizimkiler kafa tuttular. Bir kibr-ü

gurur... “Girmeyiz” dediler. Şimdi ne küçüklük, kendileri istiyor. Ne ahmaklıktı? Bu cemiyete girmekte bir zarar yoktur ki... Belki fayda melhuzdu. Bence şimdi girmek istemelerinin sebebi aşî-kâr. Her yerde (Avrupa, Amerika) para aradılar, bulamadılar. Şimdi para istikraz bulabilmek için Cemiyet-i Akvamı vasıta edecekler.

Aynı zamanda İsmet, Rusya’ya seyahat ediyor. Bu perhiz ne, bu turşu ne?... Rusya, Türkiye’nin bu cemiyete girmesini istemiyor, Mustafa Kemal onların sözünden çıkamıyordu. Galiba onlara hoş görünmek, yine beraber olduklarını göstermek için bu seyahati yapıyor. Yahut da Avrupa’ya böyle göstermeyi Rusya istemiştir, yapıyorlar. Yani bence ciddî bir şey yok. Afi kesiyorlar. Ruslar da büyük mise en scene, büyük dekor yapıyor, İsmet’i debdebelerle karşılıyorlar. Türkiye’nin bu günlerde zoru paradır. Bizim ağalar fena sıkışmış, malî buhran mevkilerini düşürür diye titriyorlar. Böyle bir seyahat para için olabilirdi. Fakat Rusya’dan birşey alamazlar. Kel merhemi olsa kendi başına sürer.

6 Mayıs 1932

Dün, bugün yine refikamdan mektuplar illâ İstanbul’a gitmeliyim. Neler demiyor. Benim merhametimi, vicdanımı, muhabbetimi zevç hissini herşeyi tahrike çalışıyor. Bunlardan da tehditlere girişiyor. Dünkü mektubunda süt ninesi ile beraber Ankara’da Adliye Vekili Yusuf Kemal’e gittiğini, Yusuf Kemal’in beni çok sevdiğini söylüyor. Ve diyor ki: “Yusuf Kemal Bey benim arkadaşım ne için gelmiyor diye ağladı. Ben de, süt ninem de ağladık. Kendimi tutamadım, hanımefendi dedi. Daha yazacak çok şeyler vardır ama yazmıyorum. Senin bu kadar inat edeceğini kimseler ümit etmemişlerdir. Canlarına tak demiş, sen anlarsın şekerim... Şimdi çok fena halde sıkışmışlardır. Sen ne ister isen olacaktır. Ben bu kadar yazıyorum, sen anla, şekerim...” Yu-

Gazi Mustafa Kemal ile İsmet Paşa bir gece toplantısından çıkarken

suf Kemal beni sever, o namuslu adamdır. Evvelce bazı kusurlarını yazdım. Kimde kusur yok. Keşke Yusuf Kemal gibi Türkiye’de on namuslu adam olsaydı, devlet ellerinde bulunsaydı, Türkler rahat ederlerdi. Canlarına tak dediği de doğrudur. Fakat benim sözümü dinleyecekleri yalanın büyüğüdür.

Bugün gelen mektubunda zevcem aynen diyor: “Ankara’ya gittiğimde İsmet Paşalara gittim. Hanımefendi birkaç gün kal da seni burada olan bir baloya götürüyüm, dedi. Ben de kaldım. Sonra balo Himayeietfal balosu idi. Orada Gazi’yi gördüm, bana son derece iltifat etti. Kuzum Rıza Nur Bey, ne için gelmiyor, dedi. Ben de, siz benden daha iyi bilirsiniz, dedim. O bizim arkadaşımızdır. Daima kendisine hürmet ederim, dedi. Yanındaki hanıma dönerek kızım hergün Rıza Nur Bey’in tarihini okumuyor muyuz? dedi. O da evet efendim, dedi. Kendisine hiçbir şey yoktur. İsmet Paşa bütün mevcudiyetiyle kefil olsun. Artık gelsin, dedi. Ben de emrediniz de gelsin, dedim. Hayır ben ona em-

redemem. Ona her vakit hürmetim var, diye üçyüz kişi içinde söyledi. Orada kalmasında benim kabahatim yoktur. Ben ise benim kocamın da hiçbir kabahati yoktur, dedim. Rıza Nur Bey'i gördüğünüz zaman, benden selâm söyleyiniz, deyip yanımdan gitti. İsmet Paşa'da bir gece yemek yiyorduk. Bana sordu, Kuzum Rıza Nur Bey niçin gelmiyor, diye. Ben de bilmiyorum, orada çalışıyor. Bayraklara (Benim hilâl ve bayrak eserimi söylemek istemiş) dedim. O zaten bana söylemişti. Lozan konferansı bittiği zaman artık politika ile uğraşmayacağım diye. Öyleyse ne için bize darılıyor, dedi. Ben de, Paşam size darılmıyor, dedim. Biz onu vekil, mebus yaptığımız hergün biri iner biri çıkar. Bundan kızıp da Paris'e gitmeye ne lüzum vardı. Bana söyleseydi, artık politika ile uğraşmayacağım diye, fakat oradan memnun ise otursun ve bize darılmasın. Biz kendisini her vakit severiz. Ve hiç kimsenin maaşını harice göndermediğimiz halde seninkini (Bizim tekaüt maaşı) bir saat zarfında yapmışlardır. Bunu da bana Farukî Bey söyledi..."

Benim bu lâflara karnım tok. Şimdi Mustafa Kemal'in veya İsmet'in bu lâfını mı yutayım, yoksa işine, hareketine mi bakalım. Bana hürmet edermiş. Ooh... ne kuyruklu yalan. O yükte ağır, pahada hafif nutkunda bu hürmetin aksi, bana buğzu görülmektedir. Hergün benim tarihimi okuyormuş, o doğru, onu Lâife Hanımdan da, Recep Zühtü'nün ağzından da işiten birinden de işitmiştim. Bu sefer birtakım cahil dalkavuklarla beraber "Tarih" adı altında neşrettiği şeye de bizim kitaptan epeyce çalmış, onları çok defa da mübalâğalara boğmuş, bazan aksini çevirmiş. Yaptığı inkılâpları da hep bizim kitaptan aldı. Benim için bir şey yokmuş. İsmet Paşa bütün mevcudiyetiyle kefil olmuş... Bir haftadır hastayım. Karının ardı arası kesilmeyen, İstanbul'a davet mektupları ve beni tehditleri ve türlü azap içinde o kadar kederliyim ki, halim yok. Öyle iken Mustafa Kemal'in

bu sözüne birden kakhaha ile güldüm. Meyhaneci Bozacıyı şahid gösteriyor. Hangisinin sözüne inanmalıyım!... Şimdiye kadar ne bu, ne öteki, ne resmî, ne hususî sözlerinde adeta bir defa bile doğru söylemediler ki... Hey gidi... Onların akılları başka idi. Benim gibi namusluları, elinden iş gelenleri, hizmet etmiş olanları, tepelemek, ezmek, bitirmek, sırf kendi akıl ve keyifle riyle birtakım dalkavuk ve emsalini etraflarına alıp, vuryansın gitmek, sözde devlet idare etmekte. Devletde kendilerine rakip, şeref ortağı olmasın fikrinde idiler. Kendilerine itiraz eden olmasın istiyorlardı. Böyle sekiz yıldır devlet idare ettiler, tam üstüne ettiler. Şimdi kıvranıyorlar.

Pek merak ediyorum. Bu adamlar benim niye Türkiye'ye dönmemi istiyorlar? Senelerden beri bu gayretleri mevcut. Bunu gayet hakikî ve vazîh olarak öğrenemiyorum. Bu sefer beni zevcem vasıtasıyla oraya götürmek istediler. Bilmiyorlar ki, beni fikrimden çevirecek yoktur.

Fransa Cumhurreisi Doumer'i şimdi vurmuşlar. Herkes akşam gazetelerini kapııp duruyor.

15 Mayıs

Temps, Figaro, Paris-Soir gazeteleri İsmet'in Moskova seyahatinden bahsetmişler, Türklerin Bolşevik olacağını söylemişler. Okumadım. Okuyanlar söylediler. Derken Milliyet geldi. Mahmut Siirt'in başmakalesi. Bu adı herif makalelerini Mustafa Kemal'den ve İsmet'ten aldığı direktifle yazar. Diyor ki, "Biz Rusya'nın rejimini değil, metodlarını alacağız." Kâfi. İş bozuk demek. Vah, yazık... Vah devletin, milletin haline nihayet bu çukura düştüler. Mustafa Kemal senelerce ben dahiyim. Devlet sistemi icadettim. Kimsede olmayan bir cumhuriyet tarzı icadettim. Kimsenin usulüne tenezzül etmem diye bar bar bağırdı, bölüldü. Şimdi Rus çanağından nevale yiyecek. Bu metodlarla

memlekette ticaret ve serveti de öldürecekler. Derken diğer Milliyet geldi. İsmet'in Roma'ya seyahatinden bahsediyor. Yine Mahmut'un bir makalesi: "Bolşevik mi olalım, faşist mi? — Ne o, ne o" diyor. Herhalde yine yeni bir halt yiyecekler. Bakalım... Şimdi boyuna bunlar niye? Demek kendi icadları, metodları saçma imiş. İflâs etmiş. Şimdi yeni bir şey almak istiyorlar! Bunlar, bu, iflâs itirafıdır.

Memurlara maaşlarının % 75'ini bono ile hükümet malından vereceklermiş. Şimdi tekzip ediyorlar. Fakat bir aslı olmasa gazeteye geçmezdi. Bu ne kadar vahim şeydir. Bunun verdiği felâketi Mısır'da Mehmet Ali Paşa bahsinde bizim Türk Tarihinde oldukça tafsilâtle yazmıştım. Vahim akıbetler hazırlıyorlar. Bu şeyler Mustafa Kemal'in dehasının karaya vurduğunu, Kemalizm gemisinin şapa oturduğunu itirafır. Bunlardan kendine bir zarar yok, batan gemi devlet ve millettir.

Mehmet Ali Paşa

Bu Fransızların da bayramı bitmez. Adeta her hafta bir dinî bayram var. Dükkânlar kapanır. Hükümet daireleri tatil edilir. Bizde çok bayram var diyen bizim yeni zübbeler bunları görsünler. İnsana bıkkınlık vermede, Millî bayramlar da caba.

Bana bir Fransız kadını anlattı. Bu kadın Paris'e civar bir köy-dendir. Elli yaşlarında. Yirmibeş yıldır Paris'te oturuyor. Diyor ki: "Köylerde, hem de kırk elli kilometrelik (trenle bir saatlik yer) köylerde nice adamlar vardır ki, hâlâ Paris'i bilmezler. Bunların içinde çok adam var, Paris'te yerin altında şimendüfer (metro) olduğunu, insanları naklettiğini onlara anlatmak imkân haricindedir. Ne yapsanız inanmazlar ve böyle şey olmaz derler. Bu köylerde kocakarılar vardır, hekimlik ederler, yaraları, iltihapları inek boku ile pansuman ederek tedavi ederler. Kendimizi beğenmeyen bizde çürük tahta unu, gübre ile tedavi yapıldığını söyleyenler bir de bunları dinlesinler. Bir de ben gördüm. Bundan yirmi yıl evvel Paris'te apartmanımda Paris civar köylerinden birkaç hizmetçi vardı. Odayı temizledikten sonra yerdeki, Türkiye halısını hem de tersine olmak üzere masaya koymuş, masanın ince kadife örtüsünü yere yaymıştı. Paris'in hizmetçileri, amelesi, satıcıları ekseriyetle Paris civarı köylerindendir. Bu kadar dirayetsizlik, hamlık az görülür. Fransızların orta tabakası, amelesi ve köylüsü sade ilk tahsil görür. Yani okuyabilir, bozuk imlâ ile yazarlar. Cem ve tarh gibi hesap yapabilir. İşte malûmat ve tahsilleri bundan ibarettir ki otuzdokuz milyon Fransızın belki otuzyedi milyonu böyledir.

Kendimizi aşağı görenlere derim ve bu sözümü can kulağı ile dinlesinler: "Milletimizin Fransızlardan hiçbir farkı yoktur. Herşey aynıdır. Sade farkımız şurdadır: Onlarda âlimler var, fabrikalar var. Bizde bunlar yok. Can alacak şeyler de zaten bunlar. Memleketlerini imar etmişler. Biz edemedik. Milletlerinin hemen hepsini okur yazar yapmışlar. Biz hâlâ yapamamışız. İşte

bunları alalım, yapalım. Şimdi sersemler Türkleri Fransızlar gibi medenî yapalım diye rezalet ve felâketleri aldılar. İlim, san'at alınız. Başkasına lüzum yok. Bunları elde ederseniz memleketi imar ve ihya ve milleti refaha isal edersiniz.”

16 Mayıs

Paris gazeteleri Sefir Münir'in Londra'ya, eski Roma sefiri Kara Suat'ın Paris'e sefir olacağını yazıyorlar. Londra'daki Ferid ne olacak. Birşey demiyorlar. Paris'e gelen müsteşar Tahsin Rüştü tabii Münir cinsinden değildir. Münir'i sevmezdi. Derhal Münir'in aleyhinde miskin, derviş, beş vakit namaz kılıyor, sefarethaneyi tekke, cami yaptı. Kimseyle teması yok. Böyle sefirlik olur mu diye, propagandaya başlamıştı. Nihayet Mustafa Kemal'in manevî kızının kocası damadı hazret-i şehriyari-i cumhuriyet penahî Tahsin Rüştü muzaffer oldu demek. Zaten belli birşeydi. Tahsin ibtida müsteşarları dağıttı. Şimdi de sefirleri. Zavalı devlet ne oyuncak olmuştur.

Yine La Turguie Libre gazetesi çıkmaya başlamış. Paris'te iki yıldır La Republique Enchainee adıyla Fransızca bir gazete çıkıyordu. Çıkaran Damat Ferid'e on günlük dahiliye nazırlığı eden Mehmed Ali'dir. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone ebedeli makbuzunu gönderdi. Hepsinin geri gönderdim. Bu gazete batıyor, çıkıyordu. Bu yüzellilik olan Mehmed Ali evvelce yüzelliliklerden birkaçı ile işe başlamıştı. Bu yüzellilikler hepsi ahlâksız, dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar. Eğer dolandırılacak birini bulamazlarsa birbirlerini dolandırıyorlar. Bu gazete ibtidaları pek bayağı idi. Sonra Mehmed Ali Yahudilerle işe başladı. Gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış, Yahudiler geldiler. Nihayet Mustafa Kemal bu gazeteden sinirlenmeye başlamış, sefir Münir vasıtasıyla Fransız hükü-

meti nezdinde gazeteyi kapatmak için teşebbüste bulundu. Fransız hükümeti tarafından Mehmed Ali'ye kapat demişler, kapatmış. Şimdi "Serbest Türkiye" kaldı. Bunu çıkaran Necati Rifat adını taşıyan adam genç bir Yahudidir. Türkçe bile bilmezmiş. Sorbonda hukuk tahsil ettiğini söylüyorlar. Bu adam her tarafa başvuruyor. Birgün bana da gelmiş. Bereket versin evde değildim. Telefon edeyim diye kağıt bırakmış, etmedim. Bir mektup yazarak randevu istedi, cevap vermedim. Sonra Haşim Nahid denen dünyada nadir gördüğüm ahmaklardan fakat kendini yekta bir deha ve alim zanneden bir serseri yollayıp onun vasıtasıyla randevu istedi. Ve bu ebenneka beni "Aman görüşmezsen sonra gidip Rauf'la görüşecek diye tehdid etti." Dedim, "Benimle görüşmesin de isterse Tur-i Sina'ya çıksın. Musa ile hattâ Elohim ile görüşsün." Bu gazete padişahçı ve halifeci, Türkiye'de padişahlığı ve halifeliği iadeye hizmet ediyor. Bir Yahudi'nin Türkiye ile hele hilâfetle alâkası olur mu? Bizim Yahudileri biliriz: Bir ceplerinde Türk, diğer ceplerinde İtalyan ve emsali pasaportu vardı. Dinleri imanları paradır. Ortada bir rivayet var: Hind Nizamı Abdülmecid'e halifeliğini ve padişahlığını iade etmek için beş milyon tahsis etmiş. Galiba bu Yahudi bu rivayeti işitti. Bu paradan çöplenmeyi kurmuştur. Gazete neşretmesinin sebebi budur.

Bu Haşim Nahid'i ben uzaktan birşey zannederdim. Bundan altı ay evvel, birgün ansızın bana geldi. İki yıldır Paris'te imiş. Gelmedi de şimdi gelmesine mana veremedim. Derken anlaşıldı. Dedi ki: "Acım. Üç gün sonra otelden de sokağa atılmam gerktir. İş bulamıyoruz" iş istedi. Aradım, bulamadım. Sade Afganistan sefirinden Fransızca'dan Farisî'ye tercüme buldum. Çünkü tabettirdiği ve bana verdiği bir prospektüste Türk, Arap, Fransız, İtalyan, Acem dilleri bildiğini, bu dillerde ders verdiğini yazıyor. İş bulduğumu kendisine söyledim. "Farisî bilmem"

dedi. Demek adam şarlatandır. Diğer bildiği diller de böyle galiba. Yine açlığından şikâyet etti. Dedim "İş buluncaya kadar sana her ay para vereyim." Dedi: "Nasıl kabul ederim. Ağır "Ee, borç al, sonra iade et!" dedim. "Peki" dedi. Her ay Paris Osmanlı Bankasına verdiğim çekle beşyüz frank verdim. Elden de para verdim. İnsan bir Türk aç kaldım deyince gurbette eli ayağı tutmuyor, para veriyor.

Fakat, bu adam bana belâ olmuştur. Gabi, cahil, hem kel ve hem fodul, gayet terbiyesiz, adabı muaşeretten bir şey bilmez, hattâ sohbet bilmez, kendini dev aynasında görür biri. Yardım ettiğime bin pişman etmiştir. Sonunda bana hakarete etmiştir. Bu adam meğerse bir iki defa emraz-ı akliyyeye de tutulmuş idi. Ne söylesem itiraz eder. İlmî veya adî. K r k hyalı a da başladı. İşlerime de karışıyor. Beni idare etmek istiyor. Fena sı ıntı oldu. Kendimi evde yoktur, dedirttim. Bir günde üstüste on defa geldi. Yine yok dedirttim. Ertesi günü de geldi. İstiskalden de anlamıyor. Nihayet bir daha bana gelmemesini yüzüne söyleyerek defedebildim.

Bu gitti. Ömer Fevzi geldi. Bir matbua yaptırmak dolayısıyla beni dolaba koymak istiyor. Hem de ne vuracak? Y zelli bin frank. Bunu benden Haşim de istedi. Galiba dolandırıcılığı beraber yapıyorlardı. Baktı olmuyor nihayet üçyüz frank istedi. İki yüz verip defettim. Haşim'e de hepsi tam üçyüz frank vermiştim. Bu cereme ile bu iki belâyı defettim. Bu gibi haşeratı hiç sevmem. Fakat bunlar ne yapıp yaparlar adresimi bulup gelirler. Refii Cevat da beni dolandırdı. Biri a ım dedi mi bütün akıl ve mantığı kaybediyor, olmuş bir armut oluyorum. Parayı veriyorum. Her dolandırılışta da bir daha kimseye iyilik etmiyeyim, para vermiyeyim diyorum. Yine veriyorum. Ben de galiba pek aptal bir şeyim.

19 Mayıs

Gelen Milliyet'te Tıbbiye talebesinin bir içtimai olmuş. Doktor Besim Ömer bir nutuk söylemiş. Büyük rehber, dâhi Gazi'li, cümlelerle dalkavukluk ediyor. Bu adamın hayatı budur. Abdülhamid zamanında da öyleydi. Bugün (27 Şubat 1932) burayı kopya ederken ilâve ediyorum. Adam bunların mükâfaatını gördü. Mebus olmuştur.

24 Mayıs

Bugün İsmet Paşa Roma'ya varıyormuş, Rusya seyahatinden sonra Roma seyahati bunların bir gösteriş yaptıklarını bu suretle Akvam Cemiyeti vasıtasıyla para bulmak istedikleri maznundur. Yahut da İsmet Rusya'da, İtalya'da para dileniyor. Rusya'dan alabildiği çürük alâtı ziraiyedir. Hadi bunlar işe yarasın diyelim. Bununla ne yapacaklar? Çok buğday, tütün ve emsali mi yetiştirecekler. Bunlar dünyada o kadar bol ki satacak piyasa yok. Sinop'tan aldığım mektupta çiftliğimin tütününü, batmanını ikiyüzelli kuruşa satmışlar. Halbuki eskiden sekiz-oniki liraya satıyorduk. Bu sene ancak beş liraya müşteri bulabiliyorlar. O halde ne fayda umuyorlar? Geçen yıl hatırımda Falih Rıfkı "Artık makina devri açmalıyız. Traktörleri işletmeliyiz, diyordu. Zavallı cahil! Bu senin memleketin için mi ya? Nice Türk kolu daha işsiz duruyor. Sen evvelâ onlara iş bul da, insan kolu yetişmesin, makinelere müracaat et. Gafil böyle bir şeyi bir gazetede okumuş, hadi makale, Türkiye'ye tavsiye.

Halâ Maarif Vekili bizim klişeleri vermiyor. Bu gün ona mektup yazdım:

Paris: 24 Mayıs 1932

"Muhterem Efendim,

"Takriben yedi ay kadar oluyor ki, Yusuf Kemal Beyefendi vasıtasıyla Maarif Vekâletinden Devlet Matbaasında kalmış olan

klîşe ve emsalini istemiştim. O vakit zatı âlinize resmî bir talep gönderirsem, vereceğinizi vaad buyurmuştunuz. Gônderdim. Zaman geçti alamadık, tekrar Yusuf Kemal Beyefendi vasıtasıyla rica ettim. Bu sefer: "Bu hususta evvelce verilmiş emir varsa veririm, yoksa veremem" demişsiniz. Bu emri arıyor bulamıyorlarmış. Eğer emri bulamıyorlar, böyle bir basit işi yedi ayda in-taç edemiyorlarsa bunun kabahati benim değildir. O vakit ki Maarif Vekili İsmail Safa Beyefendinin bende resmî bir mektubu var. Bu mektubu Galata'da sigorta hanında Ömer Farukî Bey'e gönderdim. "Gôsteriniz, görölsün, fakat mektubu vermeyiniz, kaybolur" dedim. O vakit ki Maarif Vekili bu mektubunda bana diyor ki: "Klişeler sizindir. Çünkü tarihinizin ikinci tabı hakkı sizindir. Binaenaleyh klişeler bizim işimize yaramaz. Alınız. Matbaaya emir verdim." Bu sefer bu mektubu Devlet Matbaası Müdürü görmüştür.

Beyefendi, bu sözünüz gücüme de gitti. Sözünüz benim yalan söyledime ve yalanla klişeleri çekmeye çalıştığıma zahip

İsmail Safa (Özler) Bey

olduğunuz fikrini vermektedir. Bir defa şunu söyleyeyim ki, ben yalan söyleyen takımından değilim. Hattâ fazla doğru söyledimden, hiç çekinmeksizin daima doğruyu herkesin yüzüne söylemek adetim olduğundan otuz yıldır birçok felâketlere uğrar dururum. Eğer yalan dolan ve dalkavukluk gibi emsali şeyler mutadım olsaydı, bugün orada gırtlığına kadar servete gark olmuşlardan biri de ben olurum. Şimdi kaldık kaldık da üçbuçuk kuruşluk klişe için mi yalan irtikap edeceğiz !...

Evvelâ Safa Bey'in mektubu elde bir vesikadır, klişeler benimdir. Sonra şimdiye kadar bizim Türk Tarihine aid yığınlarla klişeleri almışım. Bunları üç, dört takımda olmak üzere verdiler, bendedir. İşte ikinci vesika da budur. Eğer emir olmasaydı bunlar bana nasıl verilir. Memurlarınız emri bulamıyorlarsa bu iki şey emrin vücudunu bilfiil gösterir ve onları bana vermek için kâfidir.

Beyefendi! Yoksa tarih neşrederim diye bir mahzur mu düşünüyorsunuz? Biz çoktan o sevdadan vazgeçtik. O artık harci-aleme değildir. Biz bunu bilenlerdenizdir.. Bizi gaflet uykusunda yatanlardan mı sanır ve sayarsınız?... Vakıa ve zamana uyduğumuz yok, bu eski adetimizdir. Huydur, ne çare... Fakat şimdi zamaneye dokunduğumuz, karşı koyduğumuz da yok

İkinci ciheti: Eğer bu klişeleri bana vermezseniz bunlar orada çürüyüp mahvolacak. Bundan ne sizin vekâletiniz, ne de başka şey, bir şahsî istifade edemez. Evvelâ hakkı yoktur, saniyen; bunlardan benden başka kimse birşey anlamaz. O halde vermeyip de ne yapacaksınız? Uzun yıllar var ki hilâle ve Türk Bayrağına dair bir eser hazırlamakla meşguldüm. Bir yıldır bitmiştir. Tab'ı bu klişeler yüzünden bu kadar gecikti. Türkçe yazmaktan bile vazgeçtiğimizden bunu da Fransızca neşredeceğiz. Bu klişelerde o esere yarar şeyler vardır. Siz onları bana verseniz de vermese-niz de bu eser neşrolacaktır. Vermezseniz burada sade bana bin

frank kadar lüzumsuz bir masraf ettirmiş olacaksınız. Ve orada klişeleri boşuna çürütmüş olacaksınız. İşte netice budur.

Böyle eserleri bil'âkis teşvik etmelisiniz. Türkün hayat ve mazisine ait mühim ve gayet kıymetli olan Oğuznâmeyi neşrettim. Bir Türkoloji mecmuası neşrediyorum. Münderecatı şimdiye kadar yapılmamış tedkiklerdir. Orijinaldir. İçinde Türk şiirinin kaidelerini tesbit eder, makaleler vardır. Hâlâ şiirimizin versification ilmi yapılmamıştır. Fecii. Yapacak da yok. Bu Hilâl ve Bayrak kitabı da böyledir. Bunları para verip siz yazdırmalısınız. Yahut yazılınca hiç olmazsa bunlardan biner, teşvik nüshası satın almalısınız. Bu kadar kütüphane var, onlara, muallimlere ekmek, su gibi lâzımdır. Bunlardan geçtik, geçtik değil, aklımızdan bile geçirdiğimiz yok, fakat şu klişeleri veriniz.

Bu izahatı görünce matbaaya bana ait olan şeylerin iadesi için derhal emir vereceğinizi zannediyorum. Vermezseniz de resmî bir talebe resmî bir cevap vermek icabeder. Buna lütfen bildiriniz ki, sallantıda beklemeyip meselenin kapandığım anlıyayım, klişeleri burada yeniden yaptırayım. Faik hürmetlerimin kabulünü rica ederim, efendim.”

Doktor Rıza Nur

23 Mayıs tarihli Milliyet geldi. Roma'ya gitmek için İsmet İstanbul'dan hareket etmiş, vapurdan Mustafa Kemal'e şu telgrafı çekmiş:

“İstanbul'dan büyük dost memlekete hareket ederken, memleketin mukadderatını o kadar büyük isabet ve her an daha ziyade tebarüz eden bir idare ve metanetle saadetlere sevkeden millî reisimize benim ve arkadaşlarımla sarsılmaz tazimatlarını, merbûtiyetlerini ve itaatlerini ifade etmeye müsareat ederim.”

İsmet, Mustafa Kemal'e karşı dalkavukluğunu gittikçe artırıyor. Burda tâzimatından bahsediyor. Bu kelime müthişti. He-

nüz hiç görölmemişti. İsmet eskiden arada kafa tutmayı bile tecrübe ederdi. Şimdi tamamiyle itaat ve ubudiyette. Hele itaat takdim ediyor. Bu daha mühim. Bunun manası: Ya İsmet, Mustafa Kemal'i atıp, yerine geçemiyeceğine tamamiyle kani oldu, işi iyice dalkavukluk ve ubudiyete vurdu. Yahut her vaktinden ziyade içinde Mustafa Kemal'in yerine geçmek var. Çünkü bu adamın seciyesi bir adama gazez ve düşmanlığı ne kadar çok olursa, yüzüne gülmesi ve dalkavukluğu da o kadar çok olur.

1 Haziran

Bugünkü Fransız gazeteleri İtalya'nın Türkiye'ye iki milyon İngiliz lirası ikraz ettiğini söylüyorlar. İstanbul'dan gelen Milliyet gazetesi de İtalya'nın Türkiye'ye kredi açtığını söylüyor. Artık, iyice anlaşılıyor: Türkiye'nin Cemiyet-i Akvama girmeye teşebbüsü, İsmet'in Rusya ve İtalya seyahatleri para bulmak içindir. Demek para için kıvranıyorlar. Mussolini, önce de Türkiye'ye bir kredi açmıştı. Bu seferkini de kimbilir bizimkilerden neler alarak, ne ağır şartlarla vermiştir. Bu şartlar hep İtalya'nın Türkiye'ye muslihane hulul ve atfî istilâsına yardım edici şeylerdir. Nitekim Arnavutluk'a da veriyor. İsmet'le bu atfîyi acı acı görürüydük. Birbirimize "Devlete istikraz yapmak cinayettir" dedik. Şimdi bu cinayeti kendi eliyle işliyor. Hayret. Bu adamlar çok vicdansızdır. Mevkide kalsınlar da ne pahasına olursa olsun. Bizden sonra tufan, kıyamet olsun isterse, diyorlar.

Şunu mahsus buraya dercediyorum. İbrettir. Reisicumhur nasıl olur, görülsün. Fransa Âyan ve Mebusan Meclisinde okunan riyaseticumhur tezkeresi;

"... Benim birinci işim kahraman ve demokrat ve müesseselerimize muhafız tâyin ettiğimiz (Pol Dö Mer)'i düşünmektir. O bu hayattan sonra kendini sırf aile ve cumhuriyet mezhebine ver-

miş olan bu cephelerde Fransız hizmetinde şehit düşen dört oğlunun yanına gitmiştir.

... Mevki-i iktidarın intizam dahilinde işgali demokratik rejimin mükemmelliğini ve dokunulmaz olduğunu bir defa daha gösterdik.

Assemble Nasyonal beni Cumhurreisliğine çıkararak ve verdiği şerefle bu şerefin bütün kıymetlerini şiddetle hissettirdi. İntihabınızın bana yüklettiği büyük vazifeleri anlamaz değilim. Yardımınızla Fransa'nın benden beklemeğe hakkı olan şeyin altında kalmazsam bahtiyar olurum. Kanun-u Esasiyi kıskançça muhafazaya ve onun hür yürümesini kolaylatmaya koyulacağım. Ben partilerin bitaraf hakemiyim....

Devamı ve vehameti cihetiyle müstesna bir değişiklik ve bir iktisadî buhran memleket üzerine çökmüştür. Onu tehdit ediyor, dünyayı en esaslı temellerinden sarsıyor. Ticareti durduruyor, sanayii felcediyor. Şumaj kanserini iki misli ediyor... Vergi tahsilini azaltıyor, bu da bütçe muvazenesini ve krediyi tehdit ediyor."

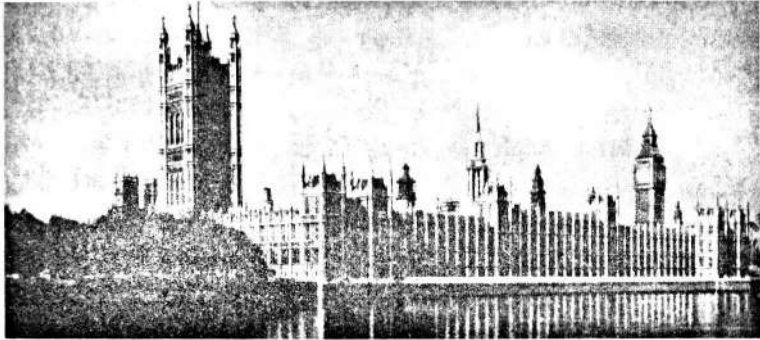
Lebron

"Hilâl Tarihi" eserimi yazı makinesiyle yazdım. Yazdıktan sonra müsveddelerle mukabele ettim. Bir aylık zamanımı aldı. İşim kalmadı. Göndereyim göreyim dedim.

29 Haziran 1932'de Londra'ya geldim. Zihnimde Londra muhteşem binalarla müzeyyen, fevkalâde birşeydi. Derlerdi ki, her sokakta binalar yeknesak tarzdadır. Halbuki ekseriya ufak binalardır. Yeknesak filân hiç yok. Bilhassa çoğu adî tuğladan yapılmıştır. Umumiyetle üç dört katlı binalardır. Sokaklar kâfi derecede geniş değil. Bilhassa pek eğri büğrü sokaklardır. Pek dar sokaklar da çok. Muhteşem binalar da var. Bunlar, bankalar,

ticarethaneler ve emsalidir. Kralın Londra'daki meskeni ufak bir saraydır. Prens Doğal'ın hanesi eski, tuğladan, ancak yirmi odalı kadar, alçak, ufak, âdi bir binadır. İnsan İngiltere'nin haşmet ve servetini düşününce hayret eder. Türkiye'de parasızlık, açlık, müthiş bu vaziyette sefahat Gazisi kendisine bir muhteşem saray yaptırıyor. Mustafa Kemal'in sarayına Afrika'dan taşlar, Londra'dan malzeme getiriliyor. Bu ne iştir? Zavallı Türkiye'de bu adama bunu söyleyecek Prens Doğal'ın evini misâl getirecek bir adam da kalmamış. Galerî Nasyonal denilen resim müzesinde Bellini'nin tablolarından bir kolleksiyon var. Fatih Mehmed'in resminin orijinal tablosu da burada. Yine ona ait Türk kıyafetli iki tablo daha var. Ama neyin nesi olduğu belli değil. Bugün Britiş Museum'a gidip Türk manüskirlerine bakacağım. Bir gün sonra da Âvam ve Lordlar Kamarasını göreceğim.

Türk hükümeti sefaret memurlarının maaşını muntazam vermiyormuş. Pek şikâyetler. Maaşlarını da pek kesmişler. Burası hakikaten pahalıdır. Güç bir iş. Müsteşar Nurettin Ferah anlattı. Suriye ve İran tahdid-i hudud komisyonlarında bulunmuş. Maaşlarını halâ vermemişler. Halep'de otelciye bile borç edip sa-

İngiliz Parlâmentosu

vuşmuş. Böyle birçok memurların tedahüle kalmış maaşları dolu imiş. Dedi ki: “Abdülhamid zamanı yine çok iyi idi. Hiç olmazsa insan müterakim maaşlarını sarraflara kırdırıp yüzde bir şey alırdı. Şimdi o da mümkün değil.” Oraların, Kürtlerin halini anlatıyor, pek perişan. Ne medeniyet, ne yol, ne mektep, birşey yok, diyor. Memur da yok. Sade vergi memuru varmış. Asayiş pek fena imiş. Hâlâ şehirden şehire gidilemiyormuş. İran Hüdud Komisyonuna memur zabitleri vurup soymuşlar, kesmişler, yaralı olarak geri göndermişler. Halbuki hükümet bunları hiç yazdırmıyor. Saye-i şâhânedede asayiş berkemâl!.. Anadolu’nun garbî kısmı da hemen hemen böyle. Bu hükümet sade vergi almayı düşünüyor. Köylerden tenviriye alıyorlar. Köylü diyor ki: “Bizim köyde sade güneş ve ay ışığı vardır. Başka bilmiyoruz. Tenviriye vergisi neden verelim!. Yol vergisi alıyorlar. Bizim yolumuz Allahın toprağıdır. Bata çıka gideriz. Ne diye yol vergisi verelim. Maarif Vergisi alıyorlar. Mektep, muallim nedir halâ bilmeyiz.” Feci. Sade Ankara ve İstanbul’da zabıt, polise iyi bakıyorlar. Bu da mevkide durmak için. İşte millet böyle bir halde iken Cumhurreisi Ankara’da kendisine saray yaptırır.

Refikam morfini bırakmak için İstanbul’da hastaneye konmuş.

17 Temmuz

Ankara’da Mustafa Kemal Tarih Kongresi topladı. İkiyüz otuz tarih muallimi vs. iştirak etmiş. En ziyade söz söyleyenler tarih encümeni asısından Afet Hanım, Doktor Reşid Galib, Yusuf Akçora ve emsali. Birçok saçmalar söylüyorlar, bütün cihanı Türk yapıyorlar. Bütün bu toplamaların, konferansların gayesi açık görülüyor: Mustafa Kemal’i medh ve ayyuka çıkarmaktır. Mustafa Kemal sekiz yıldır, askerlik dahisi, siyaset dahisi, ziraat dahisi, ilâh... dahi yapılmıştı. Şimdi de bu adam kendisini büyük

müverrih yapmak kapisinde. Orada bu tarih encümeni azası olan bendelerine, dalkavuklarına bunu söyletıyor. Kongreden gaye ve hülâsa şu: Tarihte meçhul şeyleri Mustafa Kemal keşfetmiş, tarihe nazariyeler vazetmiş, büyük müverrih, tarih dahisi olmuştur. Kongrede geçen dalkavukça sözleri toptasam sahifeler dolar. Sade şunu zikredeyim. Yusuf Akçora Ulu Gazi dediği bu adama milletin hocası diyor. Her şey oldu. Bilmem daha ne olacak. Böyle bir kongre, böyle hurafat ve saçma ve musammem yalanlarla sırf Mustafa Kemal'i tarih dahisi yapmak için, meşgul ve sevkedilmese elbet faydalı olurdu. Bir de lise tarih muallimleri böyle gayri mekşuf ve tarihten evvelki zamana ait şeylerle meşgul olabilir mi?

Bu arkeologların ve emsali alimlerin işidir. Bu kongre mekteplerde Türk çocuklarına nasıl tarih okutmalı, Millî Türk Tarihi nasıl olur, hangi vak'alardan bahsetmeli, ilk mektepler ve orta

Afet (İnan) Hanım Tarih Kongresinde konuşurken

mektepler ve liseler için Millî Türk Tarihi yazmayı müzakere etmeli ve böyle üç eser yazmalıydı. Bu kongrenin hurafâtına Avrupa âlimleri gülecektir. Mustafa Kemal nasıl bir adamdır, insan böyle bir gülünç işe teşebbüsten utanır. Neşrettiği tarihte Türklerin istilâ ettikleri yerleri bir haritada oklarla gösteriyor. Gitmedikleri yer yok. Hele Yunanlıları (Ege) kelimesinden dolayı Türk yapması, İrlandalıları (ir) hecesinden dolayı Türk yapması, çok cahilane, çok gülünçtür. Zavallı İran'ı unutmuş... Madem ki (İr) ile milletler Türk olur, İran'ın ne kabahati var? Onun da başında (İr) var. Evet bu kadar saçma olmaz.

Refikam Paris'e geldi. Tamamiyle deli. Bu da başımıza geldi demek. Hastahanede bu hale gelmiş. "Pari-Plâj" a götürdüm. Tebdil hava, tedavi, nasihat, iyileşti. Anlatıyor: Baloda Mustafa Kemal'e "Balık baştan kokar" demiş. Mustafa Kemal "Kabul etmem" deyip yanından gitmiş. Sonra İsmet otomobilde "Bravo İffet Hanım!. Sen işte söylersin" demiş. Bizimki öğreniyor. Fakat bu İsmet'in, ben iyi bilirim ki öğretmesidir. Ona da Yahya Kemal'e yaptığı aynı şeyi yapmış.

1 Ağustos

Refikam miras davası için yine İstanbul'a gitti. Geldiği vakit delirmiş olduğuna kani oldum. Burada düzeldi. Morfini bıraktı amma yine yapacağından korkuyorum. Yapacağını söylüyor. Bir ay burada kaldı. Çok çektim. Dürüst bir uyku dahi uyuyamadım. Bizim keseden onbir bin frank da masraf etti. Bu gidişle, parasız kalıp galiba sürüneceğiz. Önüne durmak imkânı yok. Giderken de ne kadar eşyası varsa beş büyük sandık içinde götürdü. Niyeti bozuk demektir. İki seferdir eşyasını taşıyor. Ben de memnun oluyorum. Gitsin. Ayrılıp işi bitirmek daha kolay olur.

Hüseyin Hilmi'den mektup aldım. Urfa'dan Elâziz'e mektupçu olarak tahvil edilmiş. Urfa'da Araplarla uğraşıyorduk.

Şimdi Kürtlerle başladık diyor. Feci. Akif, Recep Zühtü, Kılıç Ali, Gerze’de Yeni İmamzâdenin ormanlarına iştirak etmişler. Şu esafîle bak. Hergün vurgun. Allah sonunu hayretsin. Yine diyor ki, Tarih Kongresi müzakerelerini ve yeni çıkan tarihi gördünüz mü? Siz bu iddiayı on sene evvel konferanslarınızla bağırırken sizin tarihe “Rıza Nur Bey İttihatçılara tariz için tarih neşretti diyorlardı” diyor.

Türklerden biri geldi. Puankare ile görüşür biridir. Onbeş gün evvel görmüş. Puankare demiş ki: “Ben size şaşıyorum. Biz makinenin esiri olduk. Felâketteyiz. Siz nasıl olur da bu esarete girmeye çalışırsınız. Görmüyor musunuz ben sizin yerinizde olsam Darülfünuna bakmam, marangozluk ve emsali gibi san’at ve ziraat mekteplerine gayret ederim. Ve halkı topraklarına bağlar, merkezlerine gitmelerine mani olurum. Biz sürprodüksiyon ve şumazdan perişanınız. Siz hiç Avrupa’ya fabrika ile rekabet edemezsiniz ki”... Bu adam cidden büyük zekâdır, ne güzel söy-

Puankare

lemiş, bizim halimizi de ne iyi biliyor. Bu sözleri çok mühimdir. Benim bütün gayem bunlardır. Yüksek tahsil ile yaptığımız memur yetiştirmekten, iş bulamayıp boş kalarak ve tenevvür ettiği için daimî elem içinde kalan ve serseri politikacı olan yahut dalkavukluğa dökülen, yahut başka fena yollara sapan, hasılı muzır, müstahsil olmayıp parazit olan bir unsur yetiştiriyoruz. Bunları ben muhtelif vesilelerde söyledim ve yazdım durdum. Halbuki İstanbul gazetelerinde Ankara ve Anadolu'nun diğer mahallerinde de üç dört tane daha darülfünun yapacaklarmış. Ne gaflet! Ne körlük. Yahu ilk ve orta hatta yalnız ilk tahsili tamim edin, kâfi. Darülfünunluk işleri Avrupa darülfünunlarında görürün. Adedi az keyfiyeti yüksek olarak lâzım gençleri o darülfünunlarda yetiştirin. Puankare'nin sözü, keza Mustafa Kemal'in Türkleri basma kalıp Avrupalı yapmak davasına da ne güzel cevap, bu adam bilmiyor ki Avrupa medeniyeti tereddi etmiştir. Çok pislige bulanmıştır. Artık saadet vermekten uzak olmuştur. Bil'âkis felâket doğuruyor. Böyle medeniyet basma kalıp alınır mı? Hem de Türk orijinalliğini silerek. Hele burası müthiş felâket. Fabrika bizde yalnız kendi ihtiyaçlarımız için yapılmalı. Bunun da ilerisine gidiyorlar demek. Felâkettir, ama neyse bunu yapmak ellerinden gelmez. Bunlar hep tedric işleri...

3 Ağustos

İsmet ve bütün vekillere İzmir'e Mustafa Kemal'in heykeli-nin küşâd resmini yapmağa gitmişler. İsmet bir nutuk söylemiş. Efendisine dalkavukluklarla dolu. Başvekil ve vekiller onun heykeline merasim yapmaya gidiyorlar. Zavallı Yusuf Kemal'e acıyorum. Milliyet gazetesine verdiği bir mülâkatta "Adliye ıslahatı da Gazi'nin devrinin güzide eserlerinden olacak" diyor. Birkaç yıl evvelde Milliyet'te bir makale neşrederek yeni harfler dolayısıyla Gazi'ye dâhi demiş idi.

İsmet nutkunun bir yerinde diyor ki: "İzmirliileri bizimle de-
ğil diyenler ahmaktır. Demek hâlâ Fethi'nin İzmir'e gittiği vakit
aleyhlerine hâsıl olan galeyanın tesiri altındalar.

Müthiş bir matbuat kanunu yapmışlar. Yusuf Kemal'e acıyo-
rum. Bunu Yusuf Kemal'e yaptırıldılar galiba.

4 Ağustos

Zevcem gidelidenberi rahatım. Her gece on saat uyuyorum.
Bazan öğlenden sonra da bir iki saat uyuyorum. O burada yirmi
altı gün kaldı. Hiçbir gece doğru dürüst uyuyamamıştım. Hiz-
metçi de İstanbul'a gitti. Yine yalnız başımayım. Fakat kafam ra-
hat. Kimsesizlik fena. Görüşecek hiç kimse yok. Buradaki Türk-
lerle görüş, başına derd, belâ hazırdır. İçlerinde kıymetli insan
yok ki, ilmî şeyler görüşesin. Hele bir kısmı bir-iki görüş derhal
seni dolandırır. Paris'te Manastıra kapanmış gibiyim. Güç iş
ama, çekmeli. Ya Mustafa Kemal denen adamı çekerdik, yahut o

Fethi (Okyar) Bey, İzmirliilerle birlikte

diyardan giderdik, gittik. Bu sabah kalktım, giyindim, sokağa gittim. Yiyecek, gazete aldım. Kapıya emniyet kilidi ve zincir koydum. İki saatimi bunlar aldı. Yoruldum. Ne çare? Paris sefaretî müsteşarı Mustafa Kemal'in damadı Çerkez Tahsin canımın düşmanı. Birkaç aydır işi beni Gazi'ye jurnal etmek. Uydurup yazıyor. Paris'e zaten bunun için gelmiş. Benim işimi ne bilecek?... Kimse bilmez. Hattâ zevcem dahi, benim sırrım benim kafamdadır. Tek bir adama bile sır tevdi etmemek bin acı tecrübe ile hâsıl olmuş bir itiyadımdır. Kilit yaptım. Belki evrak çalınır diye. Elbisemi temizledim, ütülerdim. Yemek pişirdim. Yedim. Yattım. Uyuyamadım, ama dinlendim. Kalktım bulaşıkları yıkadım, ortalık süpürdüm. Bu hayatla ben çok ucuz yaşıyorum. Hane kirası ayda ikiyüz frank vergi, elektrik, gaz, su ve emsali yüz frank, yiyecek üçyüz frank, hepsi altıyüz frank ediyor. Kendime tütün ve kahve de üçyüz frank yetiyor. Hepsi dokuzyüz frank. Ayda bin frank yetiyor. Ben böyle yaşayabiliyor, kendimi herşeyden mahrum ediyordum. Bizim karı su gibi akıtiyordu. Şimdi gidip hava almak için biraz gezeceğim, okuyacağım.

Benim birinci zıddım, kitaplarıma, hattâ kağıdıma, kalemi-me, hokkama birisinin el sürmesidir. Buna asla tahammül edemem. Zevcem de buna kızar. Ne yapayım, yazdığım müsveddeler, masamı temizlemek için bile dokunduğunu istemem. Çünkü bir defa karışırsa beni uğraştırır. Vakit kaybederim. Öğreneceğim ve yazacağım şeylere beşerî ömrün kifayet etmediğine da-ima yanıp duran bir adamım. Vakit yiyor diyor, yemeğe, uykuya kızıyorum. Nasıl böyle bir ihtimale sebebiyet verecek şeye razı olurum. Eskiden yemek yerken de okurdum. Ve çok geceler, sabahlara kadar da okurdum. Nihayet hastalandım. Bunlara imkân kalmadı. Adî konuşmalarla vaktimi alacak diye, ziyaretimi kabul etmiyorum. Tamamiyle mücerret yaşıyorum. Hem de yazdığım bir şeyi kaybedecekler diye ödüm kopuyor. Kaybolsa bir

Gazi Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet Paşa bir gezide

daha onu nerede bulacağım? Mısır'da yahut İstanbul'da, yahut Berlin, yahut Viyana veya Paris'te bulduğum bir kitaptır. Bazan hanım kalemimi alır, ucunu bozar. Hadi kurşun kalemi ise yontmakla, demir ise değiştirmekle vakit kaybetmeli. Yasak ettim ve bu hususta şiddetli davrandım. Ve yazdıkça yangından, başka bir felâketten veyahutta hanımın arada "Yazdığın şeylere baka-
cağım" diye ettiği tehditten korkarak götürür bankada bir kom-
mesföre saklarım. Hanım hele buna köpürüyor. Yine bu sefer de bana bir iki nahoş seans yaptı. Hepsine katlanıyorum. Ve yine bildiğimden dönmüyorum. Şimdi hanım da, hizmetçi de yok, bu endişeler de bitti. Keyifliyim.

Bizim ağalar (Mustafa Kemal, İsmet ve etrafları) İstanbul'a gelmişler. Boğazda, Marmara ve Adalarda vapurlarla tenezzühler, alemleri âblar, Yalova'da ve oradaki çiftliklerinde zevk ve sefa

ediyorlar. Şâhâne tebdil havalar yapıyorlar. Ben burada karanlık iki odaya tıklımışım, millet için kitap yazacağım, diye ölüyorum. Bu sene de Paris bugünlerde Mısır gibi sıcak. Of.. Milletin kurtarılması bu adamlara yaradı. Bunun için miydi? Ne hakla bu paralar, keyifler, safalar!.. Demek İstiklâl Savaşında çalışmalarının içinmiş, vatanı çiftlikleri, milleti köleleri yapmak içinmiş. Bunu dokuz yıl evvel görüp Türk Tarihinde ne doğru söylemişim...

9 Ağustos

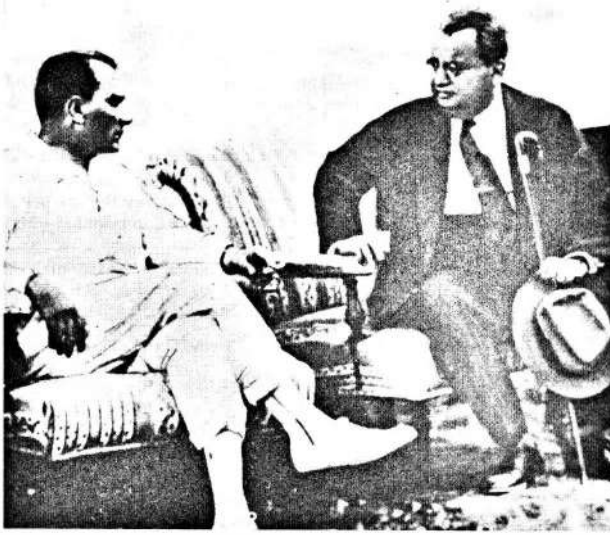
Bugün Irak'ın yüksek memurlarından biriyle görüştüm. Şu malûmatı veriyor:

“Faysal Türkiye’yi ziyaretinden memnun imiş. Çok hüsnü kabul görmüş, İngilizler onu İran’a da yollamışlar. Şah Rıza Pehlevî, Faysal’a fena muamele etmiş. Bundan şikâyet ediyormuş. İngiltere, Türkiye ve İran’ı Rus nüfuzundan ayırmak istiyormuş, muvaffak olamamış. İngilizler Irak’ta hiç imarat yapmıyorlarmış. Sade para çekiyorlarmış. İngilizler Kanun-u Esasiye Kürt olan yerlerde memurların Kürt ve Kürtçenin resmî dil olacağı hakkında madde koymuşlar. Kürtleri el altından Türkiye ve İran aleyhine sevk ediyorlarmış. Bir Kürdistan teşkiline doğru gidiyorlarmış. Doktor Kobay Şükrü Bağdat’ta Kürtlük için çok çalışıyormuş. İngilizlerin Asurîlerden taburları varmış. Asûrîleri Türk hududu boyuna yerleştiriyorlarmış. Kürtler buna kızıyorlarmış. Barzan şeyhinin son isyanı bunun içinmiş. Irak nazır ve başvekilleri İngilizlerin uşağı gibi imiş. Ellerinde hiçbir şey yokmuş. Bunun rivayetine göre İngilizlerin gayesi Türkiye, İran ve İbnissuud’u imha imiş. Türk hududuna stratejik yollar yapmışlar. Irak’ta Hristiyan misyonerleri faaliyette imiş, yüz kişiyi Hristiyan yapmışlar. Şiîler ekseriyette ve Sünnîlere pek dış bilemekte imişler. Fransızlar Şam’ı, Halep’i, hele Beyrut’u pek imar etmişler. Su-

riye halkını parçalamak siyasetini güdüyorlarmış. Şam'daki bir avuç Çerkeze Çerkezlik vermişler. Artık, bu Çerkezler Arapçayı bildikleri halde konuşmuyor, Çerkezce konuşuyorlarmış. Çerkez elbisesi giyiyorlarmış. Çerkez mektebi açmışlar. Bunlardan süvari taburları yapmışlar. Bunları Araplar aleyhine kullanıyorlarmış. Yine oradaki Kürtlere Kürtlük vermişler, mektep açıyorlarmış. Ermenilerden de teşkilât yapıyorlarmış. Beyrut'ta Ermeni çokmuş. Orada bir Ermeni Darülfünunu açacaklarmış. Beyrut'ta ve Halep'te Ermenilere mahalleler yapmışlar. Fransa ile Irak arasındaki Sancar meselesinde Irak buranın Türkiye'ye karşı stratejik ehemmiyeti olduğundan vermemeyi iddia ediyor, Fransızlar da mukavele ile Fransa'ya ait olduğunu söylüyorlarmış. Fransızlar, İskenderun Türklerini himaye ediyorlarmış. Bu suretle Suriye'yi parçalıyorlarmış "Osmanlı devrini arıyoruz" diyor. Bilmem samimî, bilmem hoşuma gitsin diye söyledi.

10 Ağustos

Paris'e geldiğimden iki yıl sonra beni Mustafa Kemal'e jurnal etmeye başladılar. Şaşılacak şey ki bunların içinde yüzelliliklerden de beni jurnal ediyorlar. Ezcümle Refî'i Cevat. Uydurup yazıyorlar. Benim siyasetle uğraştığım yokki. Vakıa ikide bir bana arzu gelmiyor değil, hele bir fenalık gördükçe, fakat ilmî tedkik beni o kadar mutî etmiştir ki ondan kendimi alamıyorum. Şimdi de Paris'e müsteşar olan Tahsin beni jurnal ediyormuş. Geldiğindenberi bu işe başlamıştır. Tabii bir şey bildiği yok. Uydurup yazıyor. Haber aldığıma göre yine Mustafa Kemal ile çalışmak ihtimalimi görüp korkuyormuş. Çünkü yine ben iş başına geçersen, onu derhal azledirim. Galiba evvelce bahsettimdi. Bu adam müthiş nasyonalist Çerkezdır. Türklere çingene nesli der. Bundan dolayı Heyet-i Vekile kararı ile Moskova'da evrak müdürlüğünden azletmiştim. Jurnalı şudur: Güya Zincirli Cumhu-

Mustafa Kemal, Yunus Nadi'yle konuşurken

riyeti çıkaran Mehmed Ali'nin Bulgaristan'daki şubelerinden birinden gelen bir mektubu elde etmiş, fotoğrafını aldırılmış. Bu mektupta deniyormuş ki, biz Rıza Nur teklifini kabul etmeyiz. Hem öyle bir adamla teşrik-i mesai edemeyiz. Bu yüzelliği yapan o değil mi? Şimdi utanmadan bizimle nasıl teşrik-i mesai etmek istiyor. Tahsin fotoğraftan bahsetmiş, ama elinde mektubun fotoğrafı yokmuş. Demek düzmedir, uyduruyor. Uydurduğu şununla da sabit ki, Mehmed Ali'ye ben teklifte bulunmak değil, onun henüz şekil ve simasını bilmiyorum. Bu adam bundan dört yıl evvel bana görüşmek için teklif gönderdi. Reddettim. Gazetesini çıkarınca bir mektupla gönderdi. Mektubunu bir zarfa koyup, kendisine iade ettim. Nasıl olur da teklifte bulunurum. Ben yüzellikler ile teşrik-i mesai edeceğim?.. Maazallah... Vakıa onların içlerinde Mustafa Kemal'in garazile dahil edilmiş kimseler

var ama çoğu vatan hainleridir, yazdığı jurnaldan bu malûmatı veriyorum. Bunu bana tanımadığım bir genç Türk gelip vesika-siyle göstermiştir ve bunu arkadaşı olan bir kadından almıştır. Rivayet değildir. Bu Tahsin uydursun bakalım. Ahmak! Ben Pa-ris'teyim Mustafa Kemal'den ne korkum olur. Türkiye'de emlâ-kim, şunum, bunum vardır. Bir kısmını vakfedip kütüphane yaptım. Bir kısmını sattım savdım. Şimdi bir dikili kazığım yok. Kütüphaneye saldırırlarsa ben yaptım onlar yıksınlar. Ne yapayım. Yapacakları tekaüt maaşımı kesmektir. Zaten buna temelli bir mal diye baktığım yok. Gider Mısır'da hekimlik ederim. Mustafa Kemal ve avanesi bana vızdır.

25 Ağustos 1932

22 Ağustos Milliyet'te "Türk Kültürünü bütün dünyaya tanı-tacağız" ve yine "Yeni Türk lügati hakkında Gazi Hazretlerinin gösterdikleri en küçük bir misâl" büyük serlevhalarıyla bir ma-kale var. Bu gazeteciler dalkavukluğun artık çok çirkin ve son devrine vardılar. Zavallı millet! nelere kaldın? Gazi, Yunus Na-di'ye buyurmuş ki; "(Hulasaten): Şeyh Süleyman'ın Çağatay lü-gatinde "Kilturmak" var. Maki lâhikasını kaldır. Kiltur kalır. Bu iste Frenklerin culture kelimesinin aslıdır. Bu kelime hars mana-sınadır. Bizden onlara geçmiştir. İndada koşun, ayol! Ağlayayım mı, güleyim mi, öleyim mi? Yahu! bu adamın bu sözlerini oku-dukça Paris'te ben utaniyorum. Böyle cehalet görülmemiştir, di-yeyim, var. Bir düziye öyle işler yapıyor. Goygoycular ve şak-şakçılar da hay hay'ı tutturuyorlar, innallahe maassabirin.. Bu iki kelimeyi bir yapmak için yürüttüğü muhakemeler de o kadar gülünç ki, ancak bir cahil kafasından çıkabilir. Şimdi ben izah edeyim: Bu Kilturmek sadece bizim (getirmek) mastarının Çağa-tay şivesinden ibarettir. Bunda hars manası nerede? Yine Gazi demiş ki: "Frenk ulûm ve fûnûnunda tekâmül muhassalasına

culture diyor.” Bu sözü ile vazıhan anlaşıyor ki, Mustafa Kemal kültürün ne demek olduğunu bilmiyor. Benim Ankara’da Maarif Vekâletini teşkil ederken teşkil ettiğim Hars Müdürlüğünden dolayı hâsıl olan itiraz ve gürültü sebebiyle Gazi ilk defa olarak hars kelimesini işitmişti. Demek halâ ondört yıldır, bunun ne demek olduğunu öğrenememiş. Adam bilmiyor ki, ilim ve fenden bihaber vahşî kabilelerde bile iptidaî bir hars vardır. Milletin kendine mahsus fikrî mahsulâtıdır. Alıncada medeniyet manasınadır. Ne uydurmuş? Ama bu lâfı ettiğine çok iyi etmiş. Çünkü bu kültür işi onun cehaletini, bir de nasıl uydurucu olduğunu ve bunlarda ne kadar cesur bulunduğunu gösteriyor. Güzel bir delil vermiş. İşte bu adamın bütün siyasî ve idarî işleri de bunun gibidir. Herkes bundan pay biçsin.

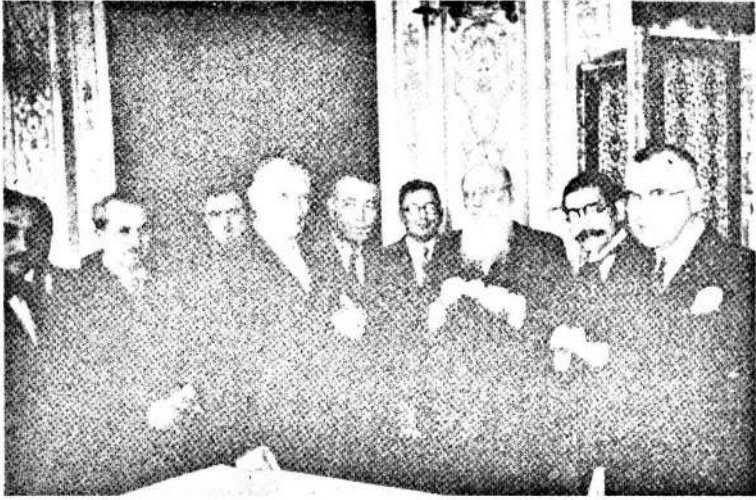
Mısır’a gidip, bir matbaa açıp, bütün eserlerimi bastırmaya kat’î karar verdim. Beş on gündür matbaa makineleri, harfleri için fabrikalarda dolaşıp malûmat almaktayım. İstanbul’a gidebileceğim zaman gelince, orada bir gazete çıkaracağım. Bu sebeple makinemi büyük alıyorum. Artık dünyada başka gayem kalmadı. Ölmeden bunları yaparsam, gözüm arkada kalarak ölmem.

Evvelce Mustafa Kemal Ankara’da Marmara şeklinde bir havuz yapmış, adına Marmara Havuzu demişti. Şimdi de Karadeniz’in şeklinde çok büyük bir havuz yapmış. Adına Karadeniz Havuzu demiş, orada eğleniyormuş. Şimdi beni korku aldı. Bu adam aklına geleni yapıyor. Hele keyif ve eğlencede ya şimdi Bahri muhiti atlasıyı yapmak aklına gelirse Türkiye’yi bütün su altında bırakacaktır! Bu havuzları Bahriye Vekâleti bütçesinde gemi tamiri diye gösterilerek alınan paralar ile yapmıştır. Mustafa Kemal şimdi dil encümenini yeniden yapıyormuş, iptida Anadolu’da lügat toplatmış, şunu evvelden yapıp birkaç milyon havaya gitmeseydi ya. Lügat toplanmasına daha ben 1919’da başlamıştım.

Bugün gelen Milliyet'te Mustafa Kemal Dolmabahçe Sarayında bu ay içinde bir dil kongresi toplanmış. Yazık dilimize... Kültürü Fransızca culture'nin aslı yapan bu adam dili mahvedecektir. Kimbilir? Neler uyduracaktır. Kültür'ün aslı Lâtince'dir. Dil işi büsbütün karmakarışık olacak. Yeni bir tasfiye için çok zahmet çekilecektir. Yapmasa daha sevap işlerdi. Bu adamın bunlar ne-sine lâzım bilmem. İki yılda müverrih oldu. Bütün safsatalarla dolu bir Türk Tarihi neşretti. Ve bunu cebren mekteplerde okutuyor. Yazık Türk evlâdlarının ömür ve dimağlarına. Şimdi de derhal filolog oldu. Bunların herbiri hiç olmazsa on yıllık bir emeğe muhtaçtır. Bu adamın bu hırsları sırf dâhi, mucid, kâşif olmak içindir. Siyasîyatı ile kasıp kavurdu. Herşeyi avucuna aldı. Bütün ağzılara ot tıktı, bitirdi. Şimdi de bunları ilim aleminde yapıyor. Böyle adam tarihte görülmemiştir. Artık kimin had-dine tarih yazsın. Dil ile meşgul olsun. Dâhilik hırsı büyük ama, zavallı. Keşif ve icad için vurunuyor ve bunu da şaşılacak şey, istibdat ile yapmak istiyor. Fakat yine yapamıyor. Siyasetteki hâli malûmdur. Nitekim bu eserde bunlardan çok bahsettik. İlimde de öyle. Bu hususta yani tarih ve din işlerinde yaptığı sırf Yusuf Ziya'nın safsatalarına sarılmaktan ibaret olmuştur. Onu taklittir.

Dili toplayacak, iki yılda kamus yapacakmış. Ne ham fikir. Evvelâ dili Anadolu'da, Azerbaycan'da ilâh, toplamalı. Sonra Selçuk, eski ve yeni Osmanlı, Azerî, Çağatay, Uygur ilâh, şivele-rinde mevcut kitaplardan toplamalı. Sonra mevcut lûgat kitapla-rını yeniden ve bizim Türkçe izah ile basmalı. Sonra bunları bir-leştirerek ve usulü dairesinde bir kamus yapmalı. Ondan sonra İngilizce gibi tekemmül etmiş bir dilin kamusunda bizde olmı-yan ve son asır terakkiyatına ait lûgatları alıp eski ve yeni Türk-çeden onlara mukabil koymalıdır. Edatlarla ve onların tamimle-riyle yapılacak lûgatlar da yardım eder. Bu işler iki değil, yirmi

Mustafa Kemal, İstanbul'da Türk Dil Kurultayı üyeleriyle (Eylül 1932)

yılda belki olmaz. Hem de bizde alim ve mütehassis yok. Evvelâ Avrupa'dan Bang, Totoviç ve Kovaski gibi âlimleri getirip onların fikirlerini almalı, onlara toplamak usulleri hakkında kaide-ler tespit ettirmeli.

İşe bak ki, Samih Rifat gibi bir mühim şarlatan bu dil encümeninin reisidir.

17 Eylül

12 Eylül Milliyet geldi, İktisat Vekili Celâl, Mustafa Kemal'e bu telgrafı çekmiş. Telgrafı ve Mustafa Kemal'in cevabını gazetenin başına ve çerçeve içine büyük bir meta imiş gibi koymuşlar. Şu Celâl'in dalkavukluğuna bak. Abdülhamid'e yapılan dalkavuklukları geçtiler. Abdülhamid'in eser feyz ilhamları vardı. Bunda da var. O devir dalkavukları padişahın abd-i kemteri idiler. Bunlar Cumhuriyet Padişahının mefkûreci amelesi. Onlar

Mustafa Kemal ile Celâl (Bayar) Bey

kuvveti padişahlarının teveccühatı bînihayâtından alırlardı. Bunlar da öyle. Telgraf şu:

Türkiye Reisi Cumhuru Ulu Gazi Hazretlerine

İdare ve feyzinizin ilhamı ile işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sizin yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi mefkûreci bir ameleniz sıfatıyla candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kuvvet ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet menbaı olan yüksek teveccüh ve itimadınızın devamı en yüksek emelimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim büyük paşam.

İktisat Vekili

Mahmud Celâl

Bundan on yıl kadar evvel aczinden dolayı İktisat Vekâletinden istifa ettirilen Celâl bugün iktisadî buhrana çare bulmak için vekil yapılıyor. Bu acizlerini ve şaşkınlıklarını gösterir.

Aynı nüshada Doktor Reşid Galip'in dil hakkında epeyce saf-satalı uzun makalesi var. Bunun bir iki yeri yine dalkavukluk. Celâl amele, bu nefer yazmış... Bu makalelerin tuz ve biberi.

Güya İsmet, vergileri hafifletecekti. İnhisarlardan bazısını kaldıracığını söylemişti. Bil'âkis yeniden üç inhisar daha yapmışlar. Nakliyat ve vapur işletme inhisarı, tahlisiye inhisarı, afyon inhisarı. Görülmemiş şeyler. Dün şöyle deyip, bugün aksini yapmaya utanmıyorlar da.

Darülfünun bir Gazi mükâfatı ihdas etmiş. Fakat parası hükümetten. Avrupa'da yaparlar, fakat parasını adı konan verir. Daha çirkini bu mükâfatı Mustafa Kemal'e vermişler. Sanki yazdığı tarih bir tarihtir!

16 Teşrinievvel Milliyet geldi. Fransa ile de muallak meseleleri de hâl için Fransız Suriye Fevkalâde Komiseri Pol Niso'nun Ankara'ya geldiğini yazıyor.

Bir itilâf da imza edilmiş. Bizimkiler Fransızlara da birçok şeyler vermişler. Ezcümle Suriye hududunu Fransızlara göre halletmişler. Suriye'ye kaçan Ermeni, Arap ve emsalinin mallarını vermeyi kabul etmişler. Buna mukabil de Fransızlara Suriye'deki Türk muhalifleri barındırmamağı rica etmişler.

İşte bu suretle bir müddettir gelen diplomatik teşebbüsat hitam bulmuştur. Hepsine de nice devlet, millet menfaatleri verilmiş. Onlardan sade Türk muhalifler aleyhine hareket alınmıştır. Yani kendi şahısları, mevkiileri menfaati.

1930 yılı sonunda bütün tedkikatım bitmişti. Yazacağım şeylerin hepsini yazmıştım. Fakat bunları bir gözden geçirmek, gördüğüm yanlışlıkları ve eksikleri düzeltmek ve ikmâl etmek,

hatıratımın son kısmına devam etmek, felsefe, felsefe tarihi, sosyoloji, moral, sendika, ilâh., emsalini okumak, Fransızca neşriyat ile ve yine sıkı bir çalışma ile iki yıl daha geçti. Bu arada hatıratımın Millî Cidalden itibaren olan kısmını da bir kitap halinde hülâsa ettim. Bugün yani 16 Teşrinisâni 1932’de bunları da bitirdim. İlmî tedkikatım artık katiyen bîtmıştır. Şimdi elimdeki eserleri bastırmakla meşgul olacağım. Mısır’da bir matbaa yapacağım. Şimdi bekârim da. Artık yeni bir hayata giriyorum. Yakında eşyaları satıp Paris’ten gideceğim. Eserlerimi bastırmadan ölürüm sonra zayi olur ihtimalile ihtiyat olarak eserlerden birer nüsha yazdırıp bir kısmını Paris Bibliyotek Nasyonal’ine, bir kısmını Berlin Prusya Kütüphanesine yollayacağım. Her şeyi bitirdim ama, ben de bitmişim. Uzun bir istirahat muhtacım.

Zevcemden şu mektup geldi:

“ ...Bu son senelerde sizi çok üzüyor ve hergün birbirimizi üzüyorduk. Ben kendime bir hayat arkadaşı buldum. Kendisi sizin kadar yüksek değilse de ahlâkımız zannederim birbirimize uyacaktır. Siz orada bahtiyar olunuz. Ben de burada bahtiyar olamaz isem de kendi düşen ağlamaz. Bütün kabahatler bendedir. Sizi son derece namuslu ve şerefli bir insan olarak tanıyorum. Bunun başkasından duyarak üzülmene imkân bırakmıyorum...”

İffet

Eh, hepsi tamam oldu. Derhal parmağımda ondokuz yıl taşımış olduğum lânet halkasını çıkardım. Avukat Farukî ile Reşid Safvet’e bir mektup yazdım. Derhal boşanma muamelesi yapmak için bir avukat tuttum. Namussuz, vicdansız karı. Sonunda bana boynuz da taktı. Dünyada en korktuğum şey bu idi. Bu da başıma geldi. Ben derhal boşayarak namusumu kurtarıyorum. İptida beni deli etti. Eğer karı burada olsaydı. Birden elimden bir

Mustafa Kemal, Hakimiyet-i Milliye gazetesini okurken

kaza çıkardı. Düşüne düşünce geçti. Fakat Kanun-u Medenîye lânet ettim. Şeriat usulü olsa idi beş dakikada biterdi.

Atalarımız: "Karı dediğin el kiridir, yıkarsın gider" derlerdi. Ah ne güzelmış. Galiba bu işte Mustafa Kemal ve İsmet'in de parmağı var.

Bundan böyle hatırat da yazmıyacağım. Artık eserlerimi bastırmak bir de Oğuz Kağan destanını yazmak kalıyor. Hayatım bu iki şeye münhasır kalmıştır.

Mısır'dan aldığım mektupda Mısır'a matbaa götürmek doğru olmayacak yazılıyor ve beni bu fikirden vazgeçiyorlar. Matbaa almayacağım ama, iyi etmiyeceğim zannediyorum.

Birini gördüm. İzmir vak'asını anlattı. O mükemmel bir isyan imiş. Eğer Fethi adam olup ta isyanın başına geçse imiş derhal İzmir'e sahip olurmuş. Oradaki askerler de hazırmış. Fakat Fethi'de o kumaş yokmuş. Böyle İzmir'de bir liva olsa imiş, isyan derhal taammüm ederdi. Keza Menemen vak'asında ahali ora-

daki askerler, hepsi kıyamcılara iltihak etmişler imiş. Eğer isyanı yapan derviş aklı başında biri olup da meydanda zikir ile meşgul olacağına telgraf ve telefonları kesse, asker ve ahaliden bir kuvvet tanzim etse, cephanesini yakalasaydı ve böyle İzmir'e doğru yürüseydi çığ gibi büyürdü. Ve İzmir ile birleşirdi. İdareyi devirmesi mümkün olurdu. Ne çareki o dirayette bir adam değilmiş.

Şimdi buraya Cumhuriyetin halini, mümeyyiz vasıflarını yazıp, bu eseri de bitiriyorum.

Türkiyede Lozan Sulhu ile Millî Harekât ve Cidal devri bitip cumhuriyet ile yeni bir idare ve devre başlamıştır.

Cumhuriyetin mümeyyiz vasıfları: Cumhuriyetde birkaç devir vardır:

1 - Klik teşkili devri: Mustafa Kemal, namuslu ve millî harekette hizmet etmiş kimseleri tepelemeğe başladı. Cahil, katil, hırsız, tulumbacı, mürtekip, mahkemelere düşmüş, hasılı bir yüz karası olan adamları etrafına topladı. Çankaya'da bunlardan bir klik teşkil etti. Bunlar iki kısım olup birisi sırf vurucular ki, bunlar Cumhuriyet tüfekçileridir. Bir kısmı muharrirlerdir ki, bunlar matbuat tüfekçisi ve meddahlardır. Millî harekette hizmet etmiş olanların her birini bir suretle imha etti.

2 - Hürriyeti imha devri: Matbuatı kırdı, geçirdi. Hür gazeteleri ve muharirlerini yok etti. Kendi parasiyle Mustafa Kemal Hakimiyet-i Milliye, Milliyet gibi gazeteler ve birtakım mecmualar tesis etti. Vakit ve Akşam gibi gazeteleri maaşlar vererek, sahiplerini mebus yaparak ele aldı. Millet Meclisini, vekilleri, hükümeti bir kukla haline koydu.

3 - Terör devri: Katliâm halinde muhtelif idamlar, İstiklâl Mahkemeleri yaparak büyük bir terör yaptı. Bütün milleti korkutup susturdu. Memleketi Takrir-i Sükûn adlı ve idare-i örfiyeden müthiş bir kanun altına koydu.

Mustafa Kemal, Yalova'da

4 - Militarizm devri: Orduyu ele alıp, onunla milleti tehdit etti. Militarizmin her şeyi hükümrân oldu.

5 - İstibdat devri: Bunlarla müthiş bir istibdat başladı. Millet kan kustu.

6 - Sefahet, içki ve israf devri: Bu ilk tedbirler muhalif bırakmadı. Milleti yıldırıldı. Saha böyle açılınca bir sefahet ve bir zevk safadır başladı. İnşaat, villâlar, havuzlar, Yalovalar, âlem-i âblar, balolar, danslar aldı yürüdü. Gece gündüz içildi. Her tarafta dans yerleri açıldı. Büyük rezaletler oldu. Aile rabitaları kalktı. Hergün merasim, zafer bayramları adında bayram, büyük alaylar tertip edildi. Eğlenildi. Bu devreye Balo devri, Bayram devri, Dans devri, Düğün devri, Mirasyedilik devri adları da verilebilir. Osmanlı devrinin lâle sofalarını, âlem-i âblarını hatta Bizans'ın eğlencelerini gölgede bıraktılar.

7 - Favoritizm devri: Büyük bir Favoritizm başladı. Eşe dostta, bilhassa dalkavuklara, memuriyetler, mebusluklar, imtiyazlar, şirket meclisi idarelerinde azâlık ve emsali ihsanlar yağdı. Herkes büyük bir hırsla cebini doldurmaya koyuldu. Kaatilden, mürtekipten, tulumbacıdan, cahilden mebuslar, vekiller yapıldı. Valiliklere her yerde asdaka-yı bendegân yerleştirildi.

8 - Kibr-ü gurur devri: Bunlar olunca ve hiç kimse tenkid edemeyince, kendilerinin müthiş kuvvetli oldukları zannına düşüp, büyük bir azamet hasıl ettiler. Keyfe mayeşa' lâyüs'el amma yef'âl, tarzında harekete başladılar. Kendilerini dâhi, âlim, mucid, kâşif, ilham alır zannettiler. Kanun harici icraata koyuldular. Şiddetli zulüm oldu,

9 - Dalkavukluk devri: Dalkavuklar bilekleri, bacakları sıvadılar. Mustafa Kemal'i dahi, Güneş, Müncî ilâh, yaptılar. Ve nihayet İlâh derecesine çıkardılar. Sözlerine "Vecizeler" ve emirlerine "Yüksele Telkin, ilh..." dediler. Tarihimizde hiçbir devirde dalkavukluk bu kadar hünerle yapılmamıştı.

10 - Asrîleşme devri: Türkü harsından, ananesinden, tecrid edip, sırf bir Avrupalı yapmak için bir sürü şeyler yaptılar. Bunların adlarına inkılâp dediler. Bu devrede inkılâplar yahut inkılâp çılgınlıkları devri demek de caizdir. Bir sürü inkılâplar yaptılar. Şapka giydirmek, Medrese ve Tekkeleri kapamak, yazıyı değiştirmek, tuğralar ve emsalinin imhası gibi Türk orijinalliğinin imhası, çocukları mektepte karışık okutmak, ilâh...

11 - Heykel devri: Mustafa Kemal yüzlerce heykelini diktirdi. Ebedîleşmek için bu tarzda daha birtakım şeyler yaptı.

12 - Vurgun devri: Zevk, sefa ve kumar, eğlence artınca, onun daima gölgesi gibi peşinden giden parasızlık geldi. Bu gelince de hırsızlık gelir, geldi. Dalkavuklar, yaran, asdaka-yı bendegân, irtikâba, rüşvete, hırsızlığa döküldüler.

Müthiş bir vurgun oldu. Şirketlere aza modası aldı yürüdü.

13 - Ağır vergiler devri: İsrâf ve vurgun olunca tabiatıyla para ihtiyacı arttı. Çare olarak ağır vergiler, inhisarlar kondu. Millet soyuldu, soğana çevrildi.

14 - Malî ve iktisâdî buhran devri: Bunlar ve ağır vergiler da-ima buhrana müncer olur, oldu. Müthiş bir buhran geldi. Memleket yandı yıkıldı.

15 - İsyân devri: Köylü, şehirli, amele, esnaf, münevverler, gençler, mektep talebesi söylenmeye, hükümeti tenkide başladılar. Belediye intihabında herkes reylerini hükümet aleyhine verdi. İzmir’de Mustafa Kemal aleyhine bağıldılar. Bu da birtakım şedid tedbirler ile bastırıldı. Ateş kül altında duruyor.

16 - Millî iktisad ve tasarruf devri: Para bulamayınca, memurları azaltmağa, maaşlarını kesmeğe, kontenjan yapınağa ve misillû tedbirlere koyuldular. Yine olmadı. Hariçten istikraz yapmağa çalıştılar. Sade İtalya’dan para alabildiler.

17 - Diplomatik uyuşma devri: Vaziyetleri fena, mevkileri tehlikede gören bu adamlar, bir taraftan harıl harıl para aramakla beraber hudut haricindeki Türk muhalifleri de tepelemeğe teşebbüs edip, Yunanistan, İtalya, İran, Irak, Bulgaristan ve Fransa, Suriye ile muahedeler yapıp onlara devlet ve millet menfaatlerini vererek bütün muallâk meseleleri hallettiler.

Onlardan sade, Türk muhalifleri tepelemeyi istediler ve tepettiler.

18 - İrfan ve tahsilde fetret ve anarşi devri: Tahsil adeta durmuştu. Tarih yerine Mustafa Kemal’e kaside okutuluyor. Din tedrisatı kaldırılmıştı.

İstibdat denilen şey daima aynı şeydir. Otokrasi, cumhuriyet gibi şekiller onu değiştiremez. İstibdadın bir mahiyeti vardır. Nereye giderse mahiyeti de arkasından gelir. İşte söylediğimiz bütün maddeler böyle gelmiştir. Bu devirler birbirinden ayrı şeyler değildir. Birbirine zamanca ve herşeyce bağlıdır.

Padişah Abdülaziz

İşte bütün söylediklerimizi görünce Cumhuriyet devrinin kendisini böylece hülâsa ettiği, böylece mümeyyiz vasıflarını gösterdiği anlaşılır.

İşte Mustafa Kemal'in yaptığı, kârı, hüneri, iktidarı, mahiyeti budur.

Bugün aldıkları tedbirlerin de para etmediğini görüyorlar. Halkın hoşnutsuzluğu değil, nefreti umumî ve şiddetlidir. Muhalefet ne içerde ne dışarda yapılamıyor. Fakat iktisadî buhran hem devlet ve milleti, hem de bu adamların mevkilerini kemirip duruyor. Milletin içinde müthiş bir bora!.. Patlayacak günü bekliyor. Ben bunlara "Bahtiyar Zalimler" diyorum. Abdülaziz'e Namık Kemaller, Ziya Paşalar, Ali Süaviler, Avrupa'ya kaçıp neler yazmış ve yapmışlardı. Avrupa'da Abdülhamid'e ne uzun ve müthiş muhalefet yapılmıştı. Bunlara artık yapılamıyor ve ya-

pan yok. Fakat artık talihleri dönmüş görünüyor. Kara günlerini bekliyorlar.

Herşeyi satıp savdım. Apartmanı bıraktım. Otele çıktım.

27 Kânunusani 1933 tarihinde Marsilya'dan vapura binip İskenderiye'ye gidiyorum. Orada oturacağım. Üç beş ay hiç okumaksızın istirahat ve tedavî yapacağım. Dimağım pek yorgun, sonra ilmî neşriyat yapacağım, keza bütün eserlerimden bir nüsha yazıp, Avrupa kütüphanelerine koyacağım ki zayi olmasın. Hatıratımı ise birçok nüsha yazıp, gizli yerlere saklayacağım, bundan sonra, dimağımı dinlendirmek için aylarca istirahat edeceğim. Sonra bir taraftan neşriyat yapacağım. Bir taraftan Oğuz Kağan destanına başlayacağım. Bu destanada kaç yıldır başlayacağım. İşleri bitirip de halâ başlıyamıyorum. Artık ne hatırat yazacağım, ne de yeniden bir eser. Benim için herşey bitmiştir.

Son

Bu hatıratı kopya ettim. Bugün bunlar da bitti. Şimdi şunu ilâve ediyorum: İskenderiye'de bir apartman tuttum. Eşya aldım. Yeniden ev düzdüm. Paris'te son iki üç ay içinde hergün zayıfladım. Vücudumun her tarafını ağrılar kapladı. Hiçbir şey hazmedemiyordum. Bu esnada okuyup yazma da yoktu. Ama halim böyleydi. Karının başımdan define memnun oldum. Fakat bu aynı zamanda bana fena tesir etti. Boynuz takmak gücüme, arıma gitti. Bu tesir hergün daha ziyade arttı. İçimi, beynimi yedi durdu. Hazmı bozdu, uykumu aldı. Beni müthiş keder ve hiddet kapladı. İskenderiye'ye geldiğim vakit tartıldım. Sikletimden tam onaltı kilo kaybetmişim. Yüz metre yürüyemiyordum. Hattâ ayakta duramıyorum. Benzim balmumu gibi olmuştu. Karı beni az kaldı öldürüyordu.

Yerleştim. Okuma yazma yok. Sıhhatime dikkate başladım. Uykum ve hazmım düzeldi. Benzime kan geldi. Beş ay böyle gitti. Sıkletim doksan iki kiloyu buldu. Yani onaltı kiloyu kazandığım gibi iki kiloda fazla artmışım. Bunu kaybetmek için çok yürümeye başladım ve yemeği azalttım.

Dimağı vaziyetim de pek iyileşti. Yorgunluktan eser kalmadı. Birtakım adamlar buldum. Onlara para ile eserlerimi tebyiz ettirdim. Ciltlettim. Bir kısmını Berlin Devlet Kütüphanesine, Türk Bilig Revü'sünü de beşinci nüshaya (1935 Yılı numaralı) kadar bastırdım. Dört beş aydır da hatıratımı kendim kopya kâğıtlarıyla müteaddid nüshalar olarak yazdım. Bugün yani 12 Mart 1935 Cuma günü bu da bitti. Hatıratımdan evvel şiirlerimi de, Türkiye'nin ihyası programını da müteaddid nüsha olarak yazmıştım. Bunları başkasına yazdırmak mümkün değildi. Kendim yazdım. Şimdi bunları eve bir mücellid getirip cildleteceğim, alıp Avrupa'ya götüreceğim. Emin yerlerde saklatacağım. Bunu da yaptığım gün gönlüm büsbütün rahat olacak.

*Hayat ve Hatıratım,
British Museum, Türkçe Yazma Eserler Bölümü,
Londra, 1935*

ÖRGÜN YAYINEVİ

Nurer Uğurlu

Orhan Kemal'in İkbâl Kahvesi (2. Baskı)

Divan Bahçesi

Her Aşkın Bir Hikâyesi

Atatürk ve Türk Devrimi

Rauf Orbay - İsmet İnönü Kavgası 1.Perde 1922

Rauf Orbay - İsmet İnönü Kavgası 2.Perde 1922-1923

Kürtler ve Şeyh Sait İsyanı (2. Baskı)

Çerkez Şahanı Ethem

Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare

Arnold J. Toynbee

Türkiye ve Avrupa (Tükendi)

Uygurluk Yargılanıyor

Kurt Steinhaus

Türk Devrimi

Reşat Enis

Toprak Kokusu

Sabahattin Selek

Millî Mücadele I-II (3. Baskı)

Gazi Mustafa Kemal

Nutuk (Söylev) (14. Baskı)

Medenî Bilgiler (Uygurluk Bilgileri) (2. Baskı)

Edward Weisband

2.Dünya Savaşı ve Türkiye

Vera Mutafoçyeva

Cem Sultan

Esat Paşa

Çanakkale Savaşı Hatıraları (2. Baskı)

Laurence Evans

Türkiye'nin Parçalanması ve

ABD Politikası (1914 - 1924) (2. Baskı)

SSCB Dışişleri Bakanlığı

Almanya Dışişleri Bakanlığı

2.Dünya Savaşı'nda Türkiye

Üzerine Gizli Pazarlıklar

Edward Mead Earle

Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903 -1923)

Dr. Rıza Nur - Joseph C. Grew

Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922 - 1923) (2. Baskı)

Rauf Orbay

Siyasî Hatıralar (3. Baskı)

Derleme

Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye (1923 - 1938)

Resneli Niyazi

Resneli Niyazi Hatıratı (Tükendi)

Mustafa Ragıp

İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi

David Walder

Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922)

Lütfi Simavi

Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim

Hermann Rauschning

Hitler Bana Dedi ki

Winston S. Churchill

2. Dünya Savaşı Hatıraları

Savaşın Savaş 1919-1939

Savaşın Alacakaranlık Dönemi 1939-1940

Fransa'nın Düşüşü 1940

Tek Başımıza Mücadele 1940

Pierre Renouvin

1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918

Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri

Türkiye'nin Parçalanması ve

Rus Politikası (1914 - 1917)

İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri

Türkiye'nin Parçalanması ve

İngiliz Politikası (1900 - 1920)

Mustafa Kemal

Arıburnu Savaşları

Anafartalar Savaşları

Ian Hamilton

Gelibolu Hatıraları 1915 (2. Baskı)

Talât Paşa

Ermeni Vahşeti (2. Baskı)

Curt Riess

Casuslar Savaşı (1932 - 1942)

Joseph C. Grew

Gazi ve İsmet Paşa-Çalkantılı Dönem (1922 - 1932)

Ruşen Eşref-Nâsit Hakkı-Hamdullah Suphi-K. Mülmann

Çanakkale Savaşları Anlatıyor (2. Baskı)

İsmet (İnönü) Bey-Fahrettin Paşa-Cemal Paşa-Falih Rıfı

Yemen Savaşları Anlatıyor

Mustafa Kemal-İsmet İnönü-Kâzım Özalp-Asım Gündüz

Sakarya Savaşları Anlatıyor

Dr. Rıza Nur - Grace Ellison

İlk Meclisin Perde Arkası (1920 - 1923)

Kemal Atatürk

Geometri (5. Baskı)

Berthe Georges-Gaulis

Çankaya Akşamları

Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip

Rumeli'yi Neden Kaybettik

General Charles H. Sherrill

Mustafa Kemal'in Bana Anlattıkları

Said Paşa-Tahsin Paşa

İkinci Meşrutiyetin İlânı

Dagobert von Mikusch

Avrupa ile Asya Arasındaki Adam

II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri

Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı

Mahmut Şevket Paşa-Hafız Hakkı Paşa

Rumeli Yağmalanan İmparatorluk

Ali Çetinkaya-Kâzım Özalp

Direnış 1919

İbrahim Temo-Ahmet Rıza

Biz İttihatçılar

Arnold J. Toynbee-Kenneth P. Kirkwood

Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu

Dr. Rıza Nur

Cumhuriyet Öncesinin Perde Arkası (1908 - 1920)

Dr. Rıza Nur

Mangal Yürekli Adam Topal Osman

Edouard-Phillippe Engelhardt

Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat

Tarihte ve Günümüzde

J. Palao-S. Hutin-O. Wirth-C. Ledre-A. Yazıcı

Masonluk (3. Baskı)

H. See-A. Joussain-M. Duverger

İhtilâl ve Diktatörlük

E. Montet-A. Lods-A.S. Rappoport-R. Garaudy
Siyonizm ve Yahudilik
E. W. Hopkins-G. F. Moore-M. Halidî-Ö. Ferruh
Mısyonerlik
R. Le Forestier-A. Lantoine-P. Gordon-S. Hutin
Gizli Örgütler

Türk Tarihi

László Rásónyi

Tarihte Türklük (2. Baskı)

Claude Cahen

Türkler Nasıl Müslüman Oldular (4. Baskı)

Wilhelm Radloff

Türklük ve Şamanlık (2. Baskı)

Wilhelm Barthold

İlk Müslüman Türkler

Lajos Ligeti

Tarihte Türk Yurtları

Wilhelm Barthold

Tarihte Türk Dünyası

Wilhelm Radloff

Türkler

Dünya Tarihi

Basil Nikitine

Kürtler

Vladimir Minorsky-Thomas Bois

Kürt Milliyetçiliği

Bilim Dizisi

Örgen Uğurlu

Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları

Folklor ve Etnografya

Nurer Uğurlu

Halk Türkülerimiz

Aşk Türkülerimiz

DR. RIZA NUR
CUMHURİYET ÖNCESİNİN
PERDE ARKASI
(1908-1920)

Çağdaşımız olan bir yazarın “yazma” eserlerinden söz etmek, ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Fakat Doktor Rıza Nur’un siyasi hayatı ve eserlerinin mahiyeti gözönünde tutulursa, Türkiye dışında hazırlanmış ve belirli bir zamandan sonra okuyuculara sunulması istenmiş olan bu eserlerin niçin yazma halinde bulunduğu kolaylıkla anlaşılır.

Yazmalarla birlikte British Museum’a takdim ettiği 4 Haziran 1935 tarihli mektubunda Doktor Rıza Nur’un ileri sürdüğü bazı şartları ol-

muştur.

Meşrutiyetin ilânından sonra “... meb’us intihap olunup siyasi sahaya geçen”, Cumhuriyet’in ilk yıllarında “Türkiye Maarif Veziri, sonra Sıhhiye Veziri” olan Doktor Rıza Nur’un çizdiği Atatürk portresi beşeri zaafılar üzerine kuruludur. Cumhuriyet tarihinin ve ricalinin değişik bir perspektiften görünüşü olan bu eserler titiz bir ayıklama sonunda bazı hakikatlerin bilinmesini sağlayabilir. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü bu eserlerin fotokopilerini Cumhuriyet tarihi belgeleri arasına katmalıdır.

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil

Dr. RIZA NUR

GRACE ELLISON

İLK MECLİSİN PERDE ARKASI

(1922 -1923)

Artık yine işlerin merkezindeyim. Hatta daha ziyade olarak içindeyim. Ankara'dayız. Kışla han koyduğumuz Dârülmualliminde yatıyoruz. Düşünüyorum. Korkaklık, ümit zayıf; fakat başka çare de yok. Millet kurtulursa kuvvet ve mukavemetle kurtulacak. Lâkin bunun için silâh, cephaneye, para hiçbir şey de yok. Yok amma vazife çalışmaktır. Bunları tedarikle, kuvvet yapmaya çalışmalı. Belki olur. Gün doğmadan neler doğar. Yolunda bulunmalı. Olmazsa ne yapalım. Hiç olmazsa vazifemizi yapmış

oluruz: Demek çalışmalı.

Mustafa Kemal, beni ve Yusuf Kemal (Tengirşek)'i sık sık davet ediyor. Kendisi tepedeki Ziraat Mektebinde yatıyor. Orada toplanıyoruz. Hükümeti nasıl teşkil edeceğimizi, devletin adı ne olacağını, nazırlara ne ad verileceğini, meclisin adı ne olacağını, ilâh... Birçok mühim şeyleri, teşkilât işlerini müzakere ediyoruz. Bu içtimalarda gâh Halide Hanım, Doktor Adnan (Adıvar), Celâlettin Arif ve Camî de var. Hepimiz on kişi kadar oluyoruz. "Devlete ne ad konacak?" dedim: "Koymağa lüzum yok. O zaten mevcut, Türkiye."

Dr. Rıza Nur

Dr. RIZA NUR MANGAL YÜREKLİ ADAM TOPAL OSMAN

Dr. Rıza Nur
MANGAL YÜREKLİ ADAM
TOPAL OSMAN

Bu eserle millî hareketin bir köşesini, mühim bir vak'asını hikâye ettim. Bundan maksadım millî hizmet görmüş bir Türk'ün adını yaşatmaktır. Bu Türk Topal Osman'dır. Millî kahramandır. Bir millet kendine hizmet edenleri bilmeli, sevmeli, hatırasında yaşatmalıdır. Bunları yaşatan en iyi vasıta böyle eserlerdir. Bu vazife, herkesten önce yazıcılara düşer.

Giresun'da hikâyelerini dinledim. Osman Ağa: "Siz Türk'e kılıç çekersiniz ha?.." der, gördüğünü kesermiş. Kan dökücü bir adamdı. Hiç insafı yoktu. Fakat Türk'ün

düşmanları da böyle idi. Çok hizmetler etmiş bir adamdı. Sonra fecî bir surette aldatılarak, âlet edilerek ona bir meb'us öldürtülmüş, işi kapatmak için Osman Ağa da öldürülmüştür. Bu adam, Sakarya ve İzmir harplerine de bilfiil iştirak etmiş, Giresun civarından bir düziye gönüllü asker toplayıp onları zabıtlere talim ettirmiş, orduya vermiştir. Mustafa Kemal'i de onun verdiği birkaç yüz adamıdır ki, yıllarla ve kemali sadakatla muhafaza etmişlerdir.

Dr. Rıza Nur